55265

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
FILIALA CLUJ

ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE DIN CLUJ

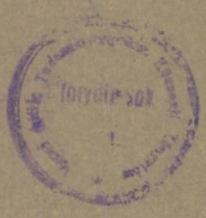

III

1960

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

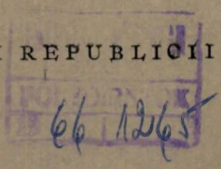

III

55265

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
FILIALA CLUJ

ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE DIN CLUJ

EGYETEMI KÖNYVTÁR • SZEGED • FOLYÓIRATOK

III

1960

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMINE

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. C. DAICOVICIU, redactor responsabil;
Acad. D. PRODAN, Prof. L. BÁNYAI,
Prof. V. CHERESTEȘIU, IUDITH WINKLER,
Conf. I. KOVÁCS.
Secretar de redacție: B. SURDU

Redacția și administrația:

Filiala Academiei R.P.R., Cluj, str. Republicii 9.

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
FILIALA CLUJ

ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE DIN CLUJ

TOMUL III 1960

SUMAR

Pag.

M. RUSU, Contribuții arheologice la istoricul cetății Biharea 7

V. VĂTĂȘIANU, Contribuție la studiul tipologiei bisericilor de lemn din Țările Romîne 27

Acad. D. PRODAN, Domeniul cetății Șiria la 1525 37

B. SURDU, Liniile dezvoltării social-economice a Transilvaniei în secolul al XVIII-lea pînă la răscoala lui Horea 103

ȘT. PASCU și T. GHERMAN, Urbariul satului Cetan din prima jumătate a secolului al XVIII-lea 171

C. CIMPEANU, Date cu privire la atacul iobagilor asupra nobilimii din Cioara, Vurpăr și Vîntul de Jos în timpul răscoalei țărănești din anul 1784 . 255

I. BOZAC, Școlile de la salinele din Transilvania la sfîrșitul veacului al XVIII-lea 281

I. KECSKÉS și I. KOVÁCS, Unele aspecte ale schimbului de mărfuri de pe teritoriul patriei noastre în deceniile 6—7 ale secolului al XIX-lea . . . 297

L. JORDÁKY, Greva generală din octombrie 1920 în orașul Cluj 315

MISCELLANEA

H. MUREȘAN, Manifestări ale crizei economice din 1847 pe domeniul Zlatna 347

P. TEODOR, Două scrisori ale lui Petru Maior din timpul petrecerii sale la Buda (1810) 355

RECENZII 361

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMINE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
FILIALE DE CLUJ

ANNUAIRE DE L'INSTITUT D'HISTOIRE DE CLUJ

TOME III 1960

SOMMAIRE

Page

M. RUSU, Contributions archéologiques à l'histoire de la cité fortifiée de Biharea 7

V. VĂTĂȘIANU, Contribution à l'étude de la typologie des églises en bois des Pays Roumains 27

Acad. D. PRODAN, Le domaine de la forteresse Șiria en 1525 37

B. SURDU, Les lignes du développement social-économique de la Transylvanie au XVIIIe siècle jusqu'au soulèvement de Horea 103

ȘT. PASCU et T. GHERMAN, L'urbarium du village Cetan de la première moitié du XVIIIe siècle 171

C. CIMPEANU, Données relatives à l'attaque des paysans contre la noblesse à Cioara, Vurpăr et Vinţul de Jos, pendant le soulèvement paysan de 1784 255

I. BOZAC, Les écoles des salines de Transylvanie à la fin du XVIIIe siècle 281

I. KECSKÉS et I. KOVÁCS, Quelques aspects de l'échange de marchandises sur le territoire de notre patrie au cours des 6e—7e décades du XIXe siècle 297

L. JORDÁKY, La grève générale d'octobre 1920 à Cluj 315

MISCELLANEA

H. MUREȘAN, Manifestations de la crise économique de 1847 sur le domaine de Zlatna 347

P. TEODOR, Deux lettres de Petru Maior datant de son séjour à Buda (1810) 355

COMPTES RENDUS 361

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
КЛУЖСКИЙ ФИЛИАЛ

ЕЖЕГОДНИК КЛУЖСКОГО ИНСТИТУТА ИСТОРИИ

ТОМ III 1960

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

М. РУССУ, Археологические данные к истории крепости Бихарея . . . 7

В. ВЭТЭШЯНУ, К изучению типологии деревянных церквей в Цэриле Ромыне 27

Акад. Д. ПРОДАН, Имение крепости Ширия в 1525 г. 37

Б. СУРДУ, Социально-экономическое развитие Трансильвании в XVIII-ом веке до восстания Хорея 103

ШТ. ПАСКУ и Т. ГЕРМАН, Инвентарная книга (Urbariul) деревни Четан первой половины XVIII-го века 171

К. КЫМПЯНУ, Данные о выступлении крепостных против дворянства из Чоара, Вурпыр и Винцул де Жос во время крестьянского восстания 1784 г. 255

И. БОЗАК, Школы соляных копей Трансильвании в конце XVIII-го века 281

И. КЕЧКЕШ и И. КОВАЧ, Некоторые аспекты товарного оборота на территории нашего отечества в 6—7 десятилетиях XIX века . . . 297

Л. ИОРДАКИ, Всеобщая забастовка в октябре 1920 года в городе Клуж 315

MISCELLANEA

Х. МУРЕШАН, Проявление экономического кризиса 1847 г. в имении Златна 347

П. ТЕОДОР, Два письма Петру Майор во время его пребывания в Буде (1810) 355

РЕЦЕНЗИИ 361

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

CONTRIBUȚII ARHEOLOGICE LA ISTORICUL CETĂȚII BIHAREA

DE

MIRCEA RUSU

Localitatea Biharea este situată la circa 10 km nord-vest de Oradea, pe șesul care se întinde spre vest de pîrîul Coșmeu, care în acest punct curge la poalele dealurilor ce fac legătura spre est cu Munții Apuseni. Această localitate a intrat în literatura arheologică încă din secolul trecut, cînd s-au înregistrat aici primele descoperiri arheologice.

Descoperiri arheologice din împrejurimile cetății Biharea. Cele mai vechi urme de așezare omenească cunoscute pînă în prezent, aparțin epocii eneolitice și anume fazei tîrzii a culturii Tisa, după cum pare să o indice un picior de vas cu ferestruici descoperit întîmplător[1]. Acest fragment de vas provine fără îndoială din așezarea eneolitică care, după cum rezultă din recunoașterea făcută în 1954, se întinde de la latura de sud a cetății de pămînt, pînă la „Cărămidărie" (Téglaégető), unde a săpat M. Roska în 1924—1925 și unde s-a făcut săpătura de salvare din 1954. Locul numit „Cărămidărie" este situat la marginea terasei pîrîului Coșmeu (Kösmö), unde stratul de cultură ce cuprinde mai multe epoci (eneolitic, bronz, prefeudal) are o grosime de abia 80 cm. Acest strat de cultură a fost străpuns de bordeile prefeudale care se adîncesc pînă la 1,40 m și de gropile mormintelor din secolele IV și XI—XIII e. n. Cu ocazia săpăturilor efectuate la cimitir, M. Roska a dezvelit două locuințe (?) rotunde care cuprind următorul inventar : fragmente ceramice, lame de obsidiană, rîșnițe primitive, un vîrf de pumnal triunghiular din cupru, un fragment de tablă din cupru etc.[2] Deși materialul recoltat din aceste locuințe a rămas inedit, încadrarea lui în epoca eneolitică este sigură, mai dificilă este însă plasarea într-o anumită cultură, deoarece G. Childe de pildă, referindu-se la acest material îl încadrează în cultura Lengyel-Jordansmühl[3], ori piciorul de vas cu ferestruici amintit mai sus, precum și alte fragmente ceramice găsite la suprafață în 1954, pledează mai degrabă pentru cultura Tisa.

[1] J. Hampel, *Trouvailles de l'âge de bronze en Hongrie*, Budapest, 1886, p. 41, pl. LXXVIII/6 (mai departe : *Trouvailles*) ; idem, *Bronzkor*, I, pl. LXXVIII/6.

[2] M. Roska, *Dacia*, I, 1924; p. 313 ; II, 1925, p. 403 ; idem, *Repertórium*, p. 40, nr. 106.

[3] G. Childe, *The Danube in Prehistory*, Oxford, 1929, p. 81.

Peste aşezarea eneolitică s-a suprapus o aşezare din epoca bronzului, cultura Otomani. Urmele acestei aşezări sînt indicate pe de o parte de cele două locuinţe rectangulare săpate de M. Roska[4], iar pe de altă parte de vasele găsite împreună cu depozitul de bronzuri[5], precum şi de fragmentele ceramice aflate la suprafaţă în 1954. Referindu-se la vasele descoperite împreună cu depozitul de bronzuri, G. Childe[6] le plasează din punct de vedere tipologic în cultura Tószeg D, dar I. Nestor[7] le consideră ca aparţinînd culturii Otomani, faza tîrzie. Pentru această din urmă încadrare tipologică şi cronologică pledează de altfel şi depozitul de bronzuri, care se datează la sfîrşitul epocii bronzului (Bronz D) şi începutul epocii fierului (Hallstatt A_1). Acest depozit de bronzuri, descoperit în anul 1873, aproape de cetatea de pămînt, în malul pîrîului Coşmeu (Kösmö, citat şi sub forma de Komó sau Korró), se compune din următoarele obiecte : o turtă de bronz, un celt, două fragmente de celturi, două fragmente de lănci, o seceră şi un fragment de seceră, o lamă de cuţit, un disc cu spin ornamentat cu cercuri concentrice, un pandantiv în formă de roată cu patru spiţe, o bară precum şi trei brăţări, dintre care una este ornamentată[8] (Muzeul regional Oradea). Tot din acest depozit muzeul din Sf. Gheorghe posedă trei bucăţi de turte de bronz, două fragmente de celturi şi două pandantive în formă de roată cu patru spiţe[9]. Depozitul, datorită faptului că a fost găsit împreună cu vase de tip Otomani, are o importanţă deosebită, confirmînd prelungirea culturii Otomani în perioada tîrzie a epocii bronzului şi eventual chiar în prima epocă a fierului (Hallstatt A_1).

Din a doua epocă a fierului (La-Tène) nu s-au găsit urme arheologice sigure[10]. Ceramica dură şi grafitată descoperită cu ocazia săpăturilor efectuate la cetatea de pămînt, nu poate fi atribuită cu certitudine dacilor, cum presupune P. Csémlö[11].

Proximele urme arheologice cunoscute sînt mormintele prefeudale timpurii din secolele IV—V e. n. descoperite de M. Roska[12]. Aşezarea corespunzătoare acestor morminte nu a fost încă identificată pe teren, în schimb,

---

[4] M. Roska, *l. c.*; idem, *Folia Archaeologica*, III—IV, 1941, p. 56, 61.

[5] J. Hampel, *Trouvailles*, p. 41, pl. LXXII/2, 3, 5 şi pl. LXXIV/4, 5, 6; idem, *Bronzkor*, II, p. 15. — D. Popescu, *Die frühe und mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen*, Bucureşti, 1944, p. 95, fig. 39/2—7.

[6] G. Childe, *o. c.*, p. 378.

[7] I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în *BRGK*, 22, 1933, p. 109.

[8] J. Hampel, *l. c.* — M. Roska, *Repertórium*, p. 40, nr. 106. — Fr. Holste, *Hortfunde Südosteuropas*, Marburg-Lahm, 1951, p. 26, pl. 48, 25—28. Datarea acestui depozit este confirmată şi de analogiile pe care le prezintă piesele care îl alcătuiesc cu cele găsite în depozitele de bronzuri de la Domăneşti, Galoşpetreu, Batarci etc., găsite tot pe teritoriul culturii Otomani.

[9] G. Nagy, *AÉ*, II, 1882, p. 31. — M. Roska, *ESA*, XII, 1935, p. 155.

[10] F. Ardos, *Familia*, Ser. III, 1934, fasc. 4, p. 68, localizează greşit la Căuceu (Căuaciu), Hegyközkovács, azi anexat la Biharea, urmele de tip La-Tène şi colierele răsucite din sîrmă de bronz, brăţările, inelele de bucle etc. din sec. XI. Aceste piese au fost găsite la Pusztakovács (R. P. Ungară) în anul 1897, cf. inv. muzeului din Oradea şi S. Borowsky, *Biharvármegye és Nagyvárad*, 1901, p. 450.

[11] P. Csémlő, *AÉ*, XXI, 1901, p. 71.

[12] M. Roska, *Biharvármegye multja a legrégibb időktől a honfoglalásig*, 1938, p. 14.

cu ocazia săpăturilor de salvare, s-a dezvelit un bordei care pe baza inventarului ceramic analog cu cel găsit la Moreşti, Cipău etc., se datează în secolele V—VI e. n. Pentru veacurile următoare (VII—VIII) nu avem deocamdată indicii arheologice, dar ele desigur există, deoarece începuturile cetății de pământ trebuie să se dateze cu mult înainte de prima jumătate a sec. X, cînd Anonymus[13] relatează că cetatea Byhor a lui Menumorut a fost cucerită de unguri. Aşezarea din secolul IX—XI se întinde pe o mare suprafață la sud de cetatea de pământ, în grădinile actuale ale satului Biharea[14].

În anul 1902, pe dealul numit „Şumuleu" (Somlyó), situat la est de comună şi sud-est de cetate, J. Karácsonyi a descoperit opt morminte cu scheletele orientate spre est, iar lîngă picioarele acestora erau aşezate cranii de cal. Inventarul acestor morminte constă din piese de harnaşament (zăbale, scărițe), arme (săbii, topoare, vîrfuri de săgeți), obiecte de podoabă din aur, argint şi bronz, mărgele din pastă, vase etc.[15] Aceste morminte se datează, pe baza inventarului, în prima jumătate a sec. X e. n. şi pot fi atribuite cu certitudine ungurilor. Nu ar fi exclus ca ele să fi aparținut ungurilor căzuți în luptă pentru cucerirea cetății, deoarece necropola propriu-zisă a cetății se află la circa 2 km nord-vest de dealul Şumuleu şi la aproximativ 400 m sud de cetatea de pământ. Această necropolă, situată la locul numit „Cărămidărie", a fost săpată parțial de M. Roska în 1924—1925, care a descoperit în total 506 morminte, cîteva din sec. IV iar restul din secolele XI—XIII e. n. Inventarul acestor morminte se află în muzeul regional Oradea, încă inedit. Deoarece între timp obiectele au fost amestecate, astăzi nu se mai poate preciza cu certitudine proveniența pe morminte a fiecărei piese, de aceea prelucrarea ştiințifică a materialului este dificilă. Luat în ansamblu, inventarul acestor morminte se compune din : inele de tîmplă cu capetele răsucite în formă de S, în cea mai mare parte din argint, coliere din sîrmă de bronz răsucite, brățări, inele, pandantive, mărgele din pastă şi sticlă, vase etc. O trăsătură specifică a acestor morminte este că lipsesc cu desăvîrşire armele şi piesele de harnaşament. Monedele găsite în acest cimitir au fost determinate imediat după descoperire, indicîndu-se în majoritatea cazurilor şi mormîntul în care au apărut. Considerînd că pentru istoricul

[13] Anonymus, *Gesta Hungarorum*, cap. LI ; cf. G. Popa — Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, I, p. 117—118.

[14] În afară de fragmentele ceramice din secolele X—XI, găsite în cursul săpăturii de salvare efectuată în 1954 (vezi mai jos), mai amintim numeroase fragmente ceramice şi două vase întregi din sec. IX găsite de prof. Titus Roşu (acum în colecția Şcolii medii nr. 1 Oradea). Alte aşezări de pe teritoriul Crişanei din secolele IX—XII identificate pe bază de recunoaşteri personale mai amintim la : Carei („Bobald"), Galoşpetreu („Pădurea Frater"), Dindeşti („Terasa bisericii reformate"), Valea lui Mihai („Grădina lui M. Crişan, strada Ghenciu nr. 18, „Dieraş", „Deda", „János-telke", „Groapa cu lut"), Şimian („Gropile cu lut"), Adoni („Cetatea de pe insulă"), Tarcea („Dealul de mijloc", pe teritoriul viilor), Şilindru-Voievozi (pe promontoriul dintre cele două sate), Tiriam (terasa bisericii şi „Insula"), Cheşereu (insula „Comoara"), Curtuişeni (la „Cărămidărie", unde s-a găsit şi o monedă bizantină), Oradea („Salca"), Sîntion („Movila mînăstirii"), Şiclău (între cimitirul actual şi linia ferată), Grăniceri („Cetatea de pămînt"), Pil („Cicoş"), Pecica, Arad etc.

[15] J. Karácsonyi, *AÉ*, XXIII, 1903, p. 66—67, 405—412. — J. Hampel, *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, 1905, II, p. 851, 56 ; idem, *Honfoglaláskor*, p. 104—110. — J. Höllrigl, *AÉ*, XLIV, 1930, p. 149 şi urm., 158. Menționăm că podoabele de argint şi în special cele de aur erau folosite la unguri în acea vreme numai de şefii de ginți ori de trib.

așezării și cetății prefeudale de la Biharea, prezentarea listei monedelor descoperite de M. Roska în necropolă este deosebit de importantă, vom extrage din inventarul Cabinetului numismatic al Muzeului arheologic din Cluj determinările făcute de J. Herepey în 1924 și 1925.

Iată lista acestor monede :

Colecția numismatică 6—1924 (proprietatea muzeului din Oradea).

Aceste monede au apărut în cimitirul care se află pe marginea de est a comunei Biharea, ca inventar al mormintelor săpate de M. Roska în 1924. Determinate în 1924, 21. V, de Herepey János.

1.	Ladislau I	Ar. CNH 30 (fragm.)	
2.	,,	Ar. CNH 31	,,
3.	,,	,, CNH 33	,,
4.	,,	,, CNH 36	,,
5.	,,	,, CNH 36	,,
6.	Epoca lui Ladislau I, Koloman, Ștefan II Bela II, Geza II (aproximativ)	,,	,,
7.	Foarte probabil Koloman	,, CNH 38	,,
8.	Koloman	,, CNH 46	,,
9.	Bela II	,, CNH 57	,,
10.	Epoca lui Koloman, Ștefan II, Bela II, Geza II	,, CNH 83	,,
11.	Idem	,, CNH 87	,, (dar mai mic)
12.	Idem	,, CNH 87	,, ,,
13.	Epoca lui Bela III, Imre, Andrei II	,, CNH 118	,,
14.	Ladislau I (?)	Ar.	

Colecția numismatică 8. 24 (monedele sînt proprietatea muzeului din Oradea). Monedele le-a săpat M. Roska în mai-iunie 1924 din cimitirul de pe latura de est a comunei Biharea. Determinarea : Herepey János.

1.	Andrei I	Ar. CNH 12 între două fascii radiare în direcții opuse, cîte un triunghi mic	*mormîntul* CCXL
2.	Andrei I	Ar. CNH 12 semn monetar cîte o siglă	CCCXVII
3.	Ladislau I (?)	Ar. CNH 26 (fragment)	CCLXVI
4.	Ladislau I	,, CNH 28 ,,	CCLXXXIII
5.	Ladislau I	,, CNH 33 ,,	CCXXIV
6.	Koloman	,, CNH 42 ,,	CCXXXVI
7.	Koloman	,, CNH 43 ,,	CXL
8.	Koloman	,, CNH 46 ,,	CCXLII
9.	Koloman	,, CNH 46 ,,	CCCXIV
10.	Bela II	,, CNH 57 ,,	CLXX
11.	Epoca lui Koloman, Ștefan II, Bela II, Geza II	,, CNH 75 ,, 1) între brațele crucii un triunghi 2) între brațele crucii cîte o linie orizontală 1) pe ambele laturi ale crucilor un triunghi mic 2) pe partea stîngă a unei cruci două linioare (—)	CCCLIII
12.	Epoca lui Bela III, Imre, Andrei II	Ar. CNH 118 (fragment) dedesubt, deasupra arcurii duble din mijloc, o mică steluță	CCCXXXVIII

		mormîntul
13. Epoca lui Bela III, Imre, Andrei III	Ar. CNH 119 (fragment)	CXLV
14. Epoca lui Bela III, Imre, Andrei II	,, CNH 129 capătul brațului stîng al crucii, între două puncte mici, 13,5 mm	CXXXXIII
15. Idem	Ar. CNH 131	CLXXXIV
16. Idem	,, CNH 131 (fragment)	descoperire întîmplătoare din șanțul IV
17. Idem	Ar. CNH 145 sigla din dreapta, sus, nu e între puncte. D : 10,5 mm.	CLXXXVII
18. Idem	Ar. CNH 145	CXLIII
19. Idem	,, CNH 146 (fragment) fără steluță	CCXXXV
20. Idem	Ar. CNH 157 ,, marginea stîngă fără puncte	CCCXLIX
21. Idem	Ar. CNH 169 (fragment)	CCX
22. Andrei III (cu cea mai mare probabilitate)	,, CNH *non habet* Av: cruce dublă, la capete cu puncte, care se ridică dintr-o coroană ce se află deasupra literei M (?) ; cerc perlat (crăpat). Rv : miel de paști cu cruce cu steag, pășind din punct de vedere heraldic spre dr. (st.) ; cerc perlat, 0,360 g, 12—13 mm	grădinile de lîngă cimitir
23. Epoca lui Bela III, Imre, Andrei II	Ar. CNH 134 (fragment)	CCXV
24. Probabil ultimul sfert al secolului XI	,, (eventual fragmentele a două monede diferite)	CLXXVI
25. Nehotărît	Ar. (fragment)	CCLXIV

Colecția numismatică 11—1925 (proprietatea muzeului din Oradea). Inventar funerar din cimitirul de la Biharea din epoca arpadiană. Săpate în 1925, IX, de M. Roska.

1. Koloman	Ar. CNH 47 între brațele crucii se află doar un singur punct	CCCCXXIII
2. Epoca lui Koloman, Ștefan II, Bela II, Geza II	Ar. CNH 88 (fragment)	MI
3. Epoca lui Bela III, Imre, Andrei II	Ar. CNH 119	MVI
4. Idem	,, CNH I, Supl. 26 (125 B) barele ce se prelungesc spre interior, sînt mai scurte, astfel că nu ating cruciulița care se află la mijloc	CCCCIV
5. Idem	Ar. CNH 132 (fragment)	CCCCV
6. Idem	,, CNH 146 ,, între cruciulițe nu se află stea ; se vede negativul cercului de pe revers	CCCCXXI
7. Idem	Ar. CNH 157 lîngă cruciuliță nu e punct ; între bare două, resp. un punct	CCCCXX
8. Sec. XII	Ar. împodobite ornamental, fragmente tocite	CCCCXXIII

9.	Fragmentul unei plăcuţe ornamentale de formă dreptunghiulară ştanţată. Animal ce sare în sus cu labele înainte, cu copita despicată (capră sălbatică ?), cu coama lungă ridicată în sus, pe burtă şi pe spate părul inelat redat prin puncte.		*mormîntul*
10.	Solomon	Ar. CNH (fragment)	CCCCXI,VIII
11.	Suleiman III Mangir de aramă	Cu. Neum. II nr. 19388—89 tocită	descoperire întîmplătoare

După cum reiese din această listă, cimitirul, deci implicit şi aşezarea şi cetatea au durat de la Andrei I (1046—1061) pînă la Andrei II (1202—1235). Moneda de la Andrei III (1290—1301) a fost găsită în grădinile de lîngă cimitir, unde era de fapt aşezarea prefeudală. Această monedă arată că cel puţin aşezarea a continuat să dăinuiască şi după năvălirea tătarilor (1241). Necropola, după cum se pare, se întindea în jurul unei biserici, ale cărei urme pot fi sezisate şi astăzi printr-o uşoară bombare a terenului pe o suprafaţă de aproximativ 20 m², la circa 30 m sud de locul unde a săpat M. Roska. Probabil că atît săpăturile din 1924—1925, cît şi cele din 1954, au atins doar periferia cimitirului. Această ipoteză este dovedită pe de o parte prin faptul că mormintele descoperite sînt plasate chiar la marginea terasei, iar pe de altă parte prin constatarea că mormintele mai periferice se datează în secolele XII—XIII, în timp ce celelalte morminte, mai apropiate de locul presupusei biserici, se eşalonează aproape toate la sfîrşitul sec. XI.

Cimitirul populaţiei autohtone, contemporan cu Menumorut (corespunzător aşezării), trebuie să fie situat în alt loc. Abandonarea cimitirului autohton din secolele IX—X, ca şi abandonarea cimitirului iniţial al ungurilor din prima jumătate a sec. X, au fost desigur condiţionate de anumiţi factori istorici pe care deocamdată nu-i cunoaştem suficient. Una din cauze se pare că a fost trecerea la creştinism a ungurilor la începutul sec. XI, dar e foarte plauzibil că cel mai important factor a fost ocuparea şi organizarea acestui teritoriu de către statul feudal maghiar la începutul sec. XI. Este interesant că nici unul dintre puţinele cimitire din Transilvania ce pot fi atribuite cu certitudine ungurilor, nu cuprind morminte al căror inventar s-ar putea data în a doua jumătate a sec. X. De pildă, cimitirele de la Cluj[16], Biharea, Sicläu[17], pe lîngă faptul că sînt mici (cel mai mare cuprinde 15 morminte), au un inventar care nu depăşeşte prima jumătate a sec. X. Dacă ungurii ar fi locuit timp de un secol la Biharea (de la cucerirea cetăţii lui Menumorut pînă au trecut la creştinism), atunci cimitirul trebuia să fie mult mai mare şi mai ales ar fi cuprins un inventar corespunzător cimitirelor din a doua jumătate a sec. X găsite pe teritoriul R. P. Ungare. Descoperirea recentă a unor cimitire la Galoşpetreu şi Oradea[18], care pe baza ritului de înmormîntare şi a inventarului aparţin populaţiei romîno-slave din sec. X, atestă în mod hotărît prezenţa unei populaţii

[16] Kovács I., *Közlemények*, II/1, 1942, p. 85 şi urm.

[17] M. Rusu, E. Dörner, *Săpăturile de salvare de la Şicău (1959)*, în *Materiale*, VIII, 1960.

[18] M. Rusu, L. Galamb, N. Chidioşan, *Săpăturile arheologice de la Oradea (1960)*, în *Materiale*, IX, 1961. Mormintele descoperite în jurul anului 1893 se datează la începutul sec. XI şi au aparţinut unei populaţii slavo-maghiare, cf. A. Száraz, *AÉ*, XIV, 1893, p. 140 şi urm. şi J. Hampel, *o. c.*, II, p. 557 şi III, p. 386.

autohtone în imediata apropiere a Bihariei. Abia începînd cu sec. XI, cînd cetatea Biharea este pomenită în documente și cînd începe de fapt cimitirul de tip Bjelo-Brdo[19] la „Cărămidărie", se poate vorbi clar de o stăpînire efectivă a ungurilor asupra cetății.

Cetatea Biharea*. Urmele actuale ale cetății de pămînt se găsesc la marginea de nord-est a satului, în imediata apropiere a șoselei Oradea-Satu Mare. Cetatea fiind așezată pe o terasă netedă, impresionează pe vizi-

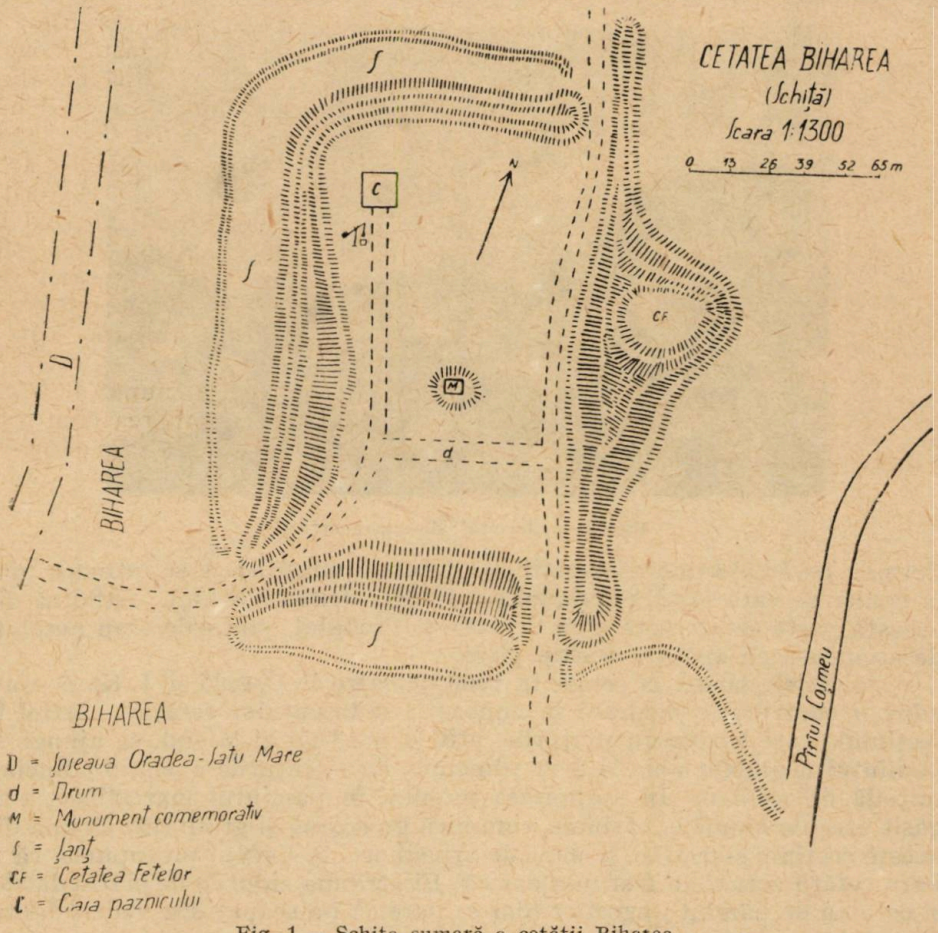

Fig. 1 — Schița sumară a cetății Biharea.

[19] Zdenek Vana, *Les Magyars et les Slaves a la lumière des fouilles archéologiques du X—XIIe siècle*, în *Slov. Arch.*, II, 1954, p. 98 și urm. — D. Popescu, *Cercetări arheologice în Transilvania*, în *Materiale*, II, 1956, p. 146 și urm. — G. Fehér, *Beiträge zum Problem des Ungarisch-slawischen Zusammenlebens*, în *Acta Arch.*, VIII, 1957, p. 269 și urm. Pentru răspîndirea și problema atribuirii etnice a inelelor cu capul terminat în formă de S, cf. și A. Kralowánszky, *AÉ*, 83, 1956, p. 206 și urm.; idem, *AÉ*, 84, 1957, p. 175 și urm.

* Mulțumim și pe această cale tov. T. Jurcsák, șef de secție la Muzeul regional din Oradea, care ne-a ajutat la întocmirea acestei schițe și a executat fotografiile pe care le prezentăm.

tatori prin mărimea valurilor şi buna lor conservare (înălţimea valurilor de pămînt variază între 5—7 m, iar lăţimea la bază între 20—30 m). Forma cetăţii este patrulateră, cu laturile de nord şi sud de cîte 115 m şi cele de vest şi est de cîte 150 m (fig. 1). Cetatea este înconjurată pe trei laturi de şanţuri late de 15—20 m şi adînci de 2—3 m (figurile 2—3). Pe latura de est nu are şanţ, dar în schimb aci se află un turn (?) de formă semiovală, lipit de curtină, pe care localnicii îl numesc „Cetatea fetelor" (Leányvár). Este uşor de explicat de ce pe această latură cetatea nu avea şanţ : aici pîrîul

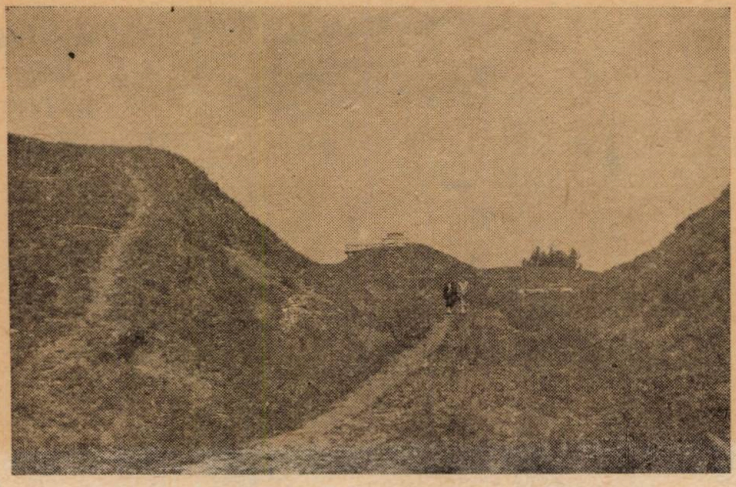

Fig. 3 — „Poarta" de sud a cetăţii.

Coşmeu, revărsat într-un iaz artificial, forma o mlaştină ce se întindea pînă la colina pe care se află actualul sat Căuceu (circa 1,5 km), astfel că din această parte cetatea era greu de atacat. Probabil, şanţurile erau umplute de asemenea cu apă din acelaşi pîrîu.

Sondajele făcute la cetate în 1900 de către P. Cséplő şi J. Karácsonyi aduc o contribuţie modestă la cunoaşterea trecutului cetăţii[20]. Astfel în secţiunile care traversau şanţurile, atît la nord cît şi la sud, se ajunge la pămîntul neumblat abia la 2 m adîncime, deci şanţurile aveau o adîncime iniţială de 4—5 m. În apropierea valului, în pămîntul mai afînat, s-au găsit oase de animale, cărbune, ceramică grosolană şi grafitată. În una din aceste secţiuni s-au aflat şi monede arpadiene. P. Cséplő presupunea că la baza cetăţii actuale a fost una dacică. El atribuia zidurile de piatră dacilor şi cetatea de pămînt ungurilor (dar se pare că i-a scăpat din vedere faptul că cetatea exista la venirea ungurilor).

J. Karácsonyi a săpat şase şanţuri în interiorul cetăţii, adînci de 1 m, găsind urme de construcţii din piatră legată cu mortar, cărămizi, două ulcele, cîteva obiecte de metal, o monedă de argint, oase umane răvăşite, precum şi două schelete întregi. Aceste săpături însă nu permit să se stabi-

[20] P. Cséplő, *AÉ*, XXI, 1901, p. 69 şi urm. — J. Karácsonyi, *AÉ*, XXI, 1901, p. 72 şi urm. — Tóth Szabó Pál, *Századok*, 34, 1900, p. 547 şi urm.

Fig. 2 — Vedere de ansamblu a cetății Biharea.

lească tehnica de construire a valurilor ori zidurilor, și nici să se precizeaze începutul sau sfîrșitul acestei cetăți.

Cu ocazia recunoașterii pe teren făcută în 1954, s-a constatat că peste valurile de pămînt care nu mai erau în folosință, s-a trasat curtina unei cetăți din piatră, din care se mai păstrează pe alocuri părți de temelie, ce se adîncesc în val pînă la 2,5 m. Materialul ceramic fragmentar, cules la suprafață, se datează fie în secolele XI—XIII, fie în secolele XVI—XVIII.

Identificarea cetății de pămînt de la Biharea cu *castrum Byhor*, ori *castrum Belland* al lui Anonymus, pare foarte plauzibilă, mai ales că atît urmele arheologice, cît și documentele istorice, confirmă această ipoteză. Pentru ca această identificare să fie cît mai temeinic dovedită, vom analiza principalele argumente care stau la baza ei.

La început, după cum relatează Anonymus (cap. XIX-XX), relațiile dintre Arpad și Menumorut sînt de încercări de înțelegere prin tratative, însă, în urma refuzului categoric al lui Menumorut de a ceda pămînt ungurilor, aceștia atacă fortăreața Sătmar, pe care după patru zile de asediu o cuceresc luînd prizonieri pe soldații lui Menumorut și lăsînd în cetate o garnizoană. Teritoriul stăpînit de Menumorut se întindea probabil pînă dincolo de Sătmar, pe valea Someșului. Prima încercare a ungurilor de a cuceri cetatea Byhor a fost respinsă de soldații lui Menumorut, iar ungurii după ce se retrag, „au trimis înainte soli la ducele Arpad ca să-i anunțe bucuria scăpării" (Anonymus, cap. XXIX). A doua încercare, după un asediu de 13 zile, este încununată cu succes. Anonymus (cap. LI) descrie plastic acest asediu, citățm : „Iar a treia zi orînduindu-și armatele, au plecat spre castrul Belland și din cealaltă parte, soldații adunați din diferite națiuni, încep lupta în contra lui Usubuu și a soldaților săi. Secuii și ungurii omorîră mulți oameni prin lovituri de săgeți. Usubuu și Velec uciseră cu balistele lor 125 soldați. Și s-au luptat între ei 12 zile și dintre soldații lui Usubuu au fost omorîți 20 de unguri și 13 secui. A 13-a zi însă după ce ungurii și secuii au umplut șanțurile fortăreței și voiau să așeze scări pe ziduri, ostașii ducelui Menumorut, văzînd curajul ungurilor, încep să se roage de acești doi șefi de armată și deschizîndu-le fortăreața veniră în picioarele goale, rugîndu-se înaintea fețel lui Usubuu și Velec. Acestora punîndu-le oameni de pază, Usubuu și Velec au intrat în fortăreață și au dat acolo de multe bogății ale soldaților acestora. Auzind aceasta Menumorut de la vestitorii scăpați cu fuga, a fost cuprins de mare groază și și-a trimis soli la Usubuu și Velec cu diferite daruri și i-a rugat ca chiar ei să fie mijlocitori ai păcii și să lase pe soli să se ducă la ducele Arpad ca să-i vestească că Menumorut, care la început prin delegații săi proprii, cu inima ca de bulgar, cu îngîmfare i-a comunicat că-i refuză să-i dea o palmă de pămînt, acum prin acești soli, învins și zdrobit, nu stă la îndoială să-i dea întregul său regat și lui Zulta, fiul lui Arpad, pe fiica sa" [21].

Din acest capitol se desprind unele observații importante care merită să fie semnalate. Asediul cetății a durat 13 zile, deci mai mult decît cel al vestitei cetăți Vesprem (Anonymus, cap. XLVIII), apărată de „soldați romani". Pentru prima dată, Anonymus amintește cifre în legătură cu

[21] G. Popa-Lisseanu, *o. c.*, p. 117 și urm.

pierderile ungurilor ori ale adversarilor, cifre care chiar dacă nu sînt reale, dau o oarecare imagine despre felul de luptă din acea vreme. Soldaţii care apărau cetatea Byhor erau de diferite neamuri şi aveau bogăţii considerabile. Pentru a cuceri cetatea, ungurii folosesc balistele, arme net superioare în acea vreme şi astupă *şanţurile*, pentru a putea aşeza scările în vederea unui atac direct. Foarte probabil, numele slav al cetăţii era Belland (Bellarad, Belgrad sau Bielgorod)[22]. Cetatea a fost predată, deci nu distrusă, iar în urma înţelegerii dintre Menumorut şi Arpad, ea rămîne pe mai departe în stăpînirea lui Menumorut pînă la moartea sa, cînd va trece în stăpînirea ginerelui său, Zoltan, fiul lui Arpad. Faptul că Arpad acceptă condiţiile propuse de Menumorut, primind ca noră pe fiica acestuia, denotă că Menumorut, deşi învins, prin rezistenţa populaţiei locale l-a determinat pe Arpad să respecte condiţiile puse în tratat. La acestea s-ar mai putea adăuga şi faptul că Menumorut era sub suzeranitatea împăratului de la Constantinopol. Primirea de către unguri a teritoriului stăpînit de Menumorut drept „zestre" a fiicei acestuia era o soluţie convenabilă pentru ei, mai ales că astfel îşi asigurau în partea de est pacea necesară campaniilor plănuite şi efectuate chiar, în vestul şi sud-vestul Europei. Pentru perioada de organizare a teritoriului dintre Criş şi Someş a stăpînirii maghiare asupra cetăţii Byhor lipsesc deocamdată urme arheologice mai elocvente, sau documente istorice. Singurele indicii sînt cele opt morminte găsite pe dealul Şumuleu. Aceste morminte — prin datarea lor în prima jumătate a sec. X, prin inventarul specific şi ritul păgîn de înmormîntare — arată clar că ungurii au locuit în cetate sau în împrejurimile ei, la începutul acestui secol. Nu ar fi exclus însă ca mormintele să fi aparţinut celor căzuţi în luptă cu soldaţii lui Menumorut pentru cucerirea cetăţii Biharea.

Necropola de la „Cărămidărie", prin monedele care se eşalonează de la Andrei I pînă la Andrei II, completează datele lacunare ale documentelor istorice. Numărul mare de morminte arată clar că în secolele XI—XIII populaţia cetăţii Biharea era destul de numeroasă, mai ales că această necropolă a fost săpată doar parţial şi pe o mică întindere. Documentele istorice, deşi puţine la număr, confirmă existenţa cetăţii Bihor în cursul secolelor XI—XIII. În secolele XIV—XV localitatea Biharea nu mai este pomenită în documente ca cetate, ci ca simplă *villa*. Primul document în care este pomenită cetatea Byhor se datează în anul 1075. În acest an Geza I, regele Ungariei, pomeneşte cetatea în actul de danie către mănăstirea sf. Benedict[23]. În anul 1198, cetatea este încă în fiinţă, căci Emeric confirmă

[22] Pentru istoricul cetăţii şi diferitele forme pomenite în documente ori etimologia numelui *Byhor, Belland*, vezi S. Nagy, *Biharország*, 1884, p. 41; S. Borowszky, *A honfoglalás tört.*, 1894, p. 55 şi 109; idem, *Biharvármegye és Nagyvárad*, 1901, p. 52 şi 452 şi urm.; Bunytay V., *Bihar vára és a honfoglalás*, în *Bihar vm. Évkönyve.*, 1898, p. 22 şi urm.; E. Móor, *Ungarische Flussnamen*, în *Ung. Jahrbücher*, VI, p. 439, şi urm.; P. Pauler, *A magy. nemzet. tört. Szt. Istvánig*, p. 209; idem, *A magy. honfogl. kútfői*, p. 452; N. Drăganu, *Românii în veacurile XI—XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei*, Bucureşti, 1933, p. 305 şi urm. şi 519; L. Szilágyi, *Századok*, 1937, p. 139 şi urm. şi 167.

[23] *Documente privind istoria Romîniei, Seria C. Transilvania*, I, Edit. Acad. R.P.R., p. 1. — B. Cîmpina, *Les problèmes de l'apparition des états féodaux roumains*, în *Novelles études d'histoire*, 1954, p. 182 şi urm. — C. Daicoviciu, Şt. Pascu, V. Cheresteşiu, T. Morariu, *Din istoria Transilvaniei*, I, Bucureşti, 1960, p. 64 şi urm.

dania făcută de Ladislau, care acordă bisericii din Oradea vama cetății Byhor[24]. Tot pe vremea lui Emeric (1202—1203) sînt amintiți vînătorii cetății Byhor[25]. Ultimele documente în care apare cetatea Byhor se datează pe vremea lui Andrei II (1220)[26], iar la 1226 este pomenit ca iobag la cetății un oarecare Us[27]. Din relatările lui Rogerius[28] nu rezultă care a fost soarta cetății Biharea, deși el descrie cu multe amănunte asediul și distrugerea cetății Oradea de către tătari. Cu toate că nu cunoaștem situația reală, se pare că și Biharea a avut aceeași soartă ca Oradea, ori alte cetăți și sate din acea vreme. Continuarea locuirii pe mai departe a cetății și așezării, este confirmată pe de o parte de faptul că la 1268 Ștefan V ridică patru iobagi ai cetății Byhor la rangul de slujitori regali[29], iar pe de altă parte de moneda de la Andrei III găsită pe teritoriul așezării. Rivalitatea care a existat, începînd cu Ladislau I, între cetățile Byhor și Oradea, s-a terminat odată cu distrugerea lor de către tătari. Dacă Oradea se reface repede, luînd o amploare din ce în ce mai mare, în schimb, Biharea se va dezvolta încet și abia în cursul sec. XV ea va fi pomenită ca *oppidum Byhor*. În documentele din 1349, 1374, 1393, localitatea Biharea figurează doar ca *villa Byhor*[30], cu dreptul modest de a ține tîrguri. În sec. XVeste protopopat, iar în anul 1470 este amintită ca *oppidum Byhor*. Tot în acest document sînt pomeniți și numeroși meseriași[31]. Aceste documente arată destul de elocvent cum localitatea respectivă, după distrugerea ei de către tătari, a stagnat, oscilînd multă vreme între situația ei de *oppidum* (tîrg) și *villa* (sat).

Se pare că la începutul sec. XVI (1507—1508) cetatea este din nou refolosită, căci unul dintre conducătorii răscoalei din 1514, Laurențiu Mészáros, se retrage la Biharea dimpreună cu armata sa[32]. Zidurile din piatră de rîu legată cu mortar, care se adîncesc pînă la 2,50 m în valul de pămînt, presupunem însă că se datează mai degrabă la sfîrșitul sec. XVII. În favoarea acestei datări ar pleda moneda de la Soliman III, găsită întîmplător, precum și ceramica din secolele XVII—XVIII, care se află destul de frecvent pe teritoriul cetății. Cert este însă că la 1703 curuții ocupă cetatea de pămînt, iar în ianuarie 1704 se dă aici o luptă crîncenă în care curuții sînt înfrînți[33]. După această dată cetatea cade în paragină și numai cercetările arheologice viitoare vor putea elucida diferitele probleme ce sînt legate de ea.

Săpătura de salvare. În 1954, făcînd o recunoaștere arheologică la cetatea Biharea, am constatat că la „Cărămidărie", în apropierea locului unde

[24] *Documente*, I, p. 14 și 362.
[25] *Documente*, I, p. 22, 25.
[26] *Documente*, I, p. 102 și urm.
[27] *Documente*, I, p. 134.
[28] Rogerius, *Carmen miserabile*, cap. XXXIV, cf. G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, V—VI, 1935, p. 85 și urm.
[29] *Documente*, II, p. 105—6.
[30] D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza*, I, 1890, p. 597. — S. Borowszky, *Biharvárm.*, p. 52. — Șt. Pascu, *Problema țărănimii din Transilvania în perioada feudalismului timpuriu*, București, 1962.
[31] S. Borowszky, *l. c.* — Șt. Pascu, *l. c.*
[32] Bunyitay V., *A váradi püspökség története*, I, 1883, p. 369. — C. Daicoviciu, Șt. Pascu, V. Cheresteșiu, T. Morariu, *o. c.*, p. 103 și urm.
[33] S. Borowskky, *o. c.*, p. 200 și 527.

a făcut săpături M. Roska în 1924—1925, țăranii cărînd pămînt pentru cărămizi, distrug sistematic cimitirul prefeudal de aici. Pentru a salva cele două cuptoare și mormintele ieșite la iveală, am trasat o suprafață de 7 × 4 m[34], unde s-au găsit 18 schelete și două cuptoare. Gropile mormintelor străpung un strat de cultură gros de circa 80 cm. Deoarece pămîntul din acest strat a fost cărat în întregime de către țărani, nu s-au mai găsit decît cîteva silexuri, ori unele fragmente ceramice din epoca eneolitică, a bronzului și prefeudală, care arată că așezarea pomenită mai sus se întindea pînă aici.

DESCRIEREA MORMINTELOR. Mormîntul nr. 1 conține probabil scheletul unui bărbat așezat pe spate cu mîinile întinse de-a lungul corpului (fig. 4). Scheletul este bine conservat, păstrîndu-i-se toate oasele. Nu are inventar. Lățimea la umeri 48 cm, lungimea scheletului 180 cm. Orientarea est 35°.

Mormîntul nr. 2 este al unui bărbat de 40—45 de ani, care avea o înălțime de 158 cm[35]. Scheletul era așezat pe spate, cu gura larg deschisă, și avea oasele bine conservate (îi lipsesc doar calcaneele și falangele de la picioare). Mîna dreaptă este îndoită de la cot, îndreptîndu-se spre partea stîngă a bazinului. Mîna stîngă e întinsă de-a lungul corpului, iar palma este așezată peste femurul stîng. Orientarea est 30°. Nu are inventar.

Mormîntul nr. 3 este al unei fetițe de 6—7 ani. Scheletul era culcat pe spate cu mîinile întinse de-a lungul corpului și picioarele ușor chircite. Oasele sînt în general prost păstrate, mai ales craniul și bazinul, care s-au măcinat aproape în întregime. S-au păstrat întregi doar oasele lungi, dinții și măselele de lapte. Lățimea la umeri 22 cm, lungimea scheletului 80 cm. Orientarea est 23°. La cap avea șase inele de tîmplă (vezi planșa I/1), dintre care trei erau la tîmpla stîngă și trei la tîmpla dreaptă. Toate inelele de buclă sînt făcute din sîrmă de argint[36]. În jurul gîtului avea un colier cu mărgelele mărunte din sticlă, iar cele mari din pastă albă.

Mormîntul nr. 4 este tot al unui copil (10—12 ani), așezat la nord față de picioarele mormîntului nr. 3. S-au păstrat *in situ* doar craniul și oasele părții superioare a corpului, iar restul a fost răvășit de localnici. Nu are inventar. Craniul se află doar la 10 cm de cuptorul II.

Mormîntul nr. 5 este al unei femei de 20—25 ani, cu talia de 167,7 cm. Scheletul era întins pe spate cu humerus-ul stîng mișcat de la loc. Mîna dreaptă este îndoită de la cot spre mijlocul bazinului. Părțile inferioare ale picioarelor, deși găsite *in situ*, nu erau în locul inițial (lipsesc amîndouă rotulele). Orientarea est 34°. La urechea stîngă s-au găsit trei inele de buclă cu capetele răsucite în formă de S, din sîrmă de argint. Tot acolo s-au găsit bucăți compacte din lemn bine conservat (probabil salcie sau plop).

Mormîntul nr. 6 conține probabil tot un schelet de femeie. Lipsesc capul, mîinile și partea inferioară a picioarelor (mormîntul a fost răvășit de localnici). Peste bazin, un copil de 2—3 ani (abia au început să-i crească dinții de lapte). Probabil în acest mormînt au fost inhumați mama și copilul. Orientarea scheletului mare est 33°, iar a copilului, nord 30°. Nu are inventar, în schimb în partea stîngă a scheletului s-a găsit un bloc din gresie cu urme puternice de arsură.

Mormîntul nr. 7 a fost parțial răvășit de localnici. S-au mai păstrat *in situ* doar picioarele. Partea superioară a corpului era așezată peste cele două cuptoare.

---

[34] Această săpătură s-a făcut cu sprijinul material al Muzeului reg. din Oradea și a durat de la 28.VI la 3.VII.1954.

[35] Determinările sexelor, vîrstei, taliei etc. au fost făcute de Institutul de antropologie din Cluj, cf. I. G. Russu, M. Șerban, N. Motioc, T. Farkas și M. Rusu, *Date antropometrice asupra populației vechi, „Cetatea Bihărea"*, în *Articole și lucrări științifice*, I.M.F. — Cluj, 1954, p. 15 și urm.

[36] Ne mărginim să ilustrăm doar inventarul acestui mormînt, deoarece restul inelelor de tîmplă cu capul terminat în formă de S sînt identice. Pentru datarea și aria lor de răspîndire, cf. nota 19. Pe teritoriul Transilvaniei s-au găsit cimitire analoage la: Oradea, Sîntion, Arad, Pecica, Vărșand, Carei, Alba Iulia, Moldovenești, Cluj, Hunedoara, Morești etc.

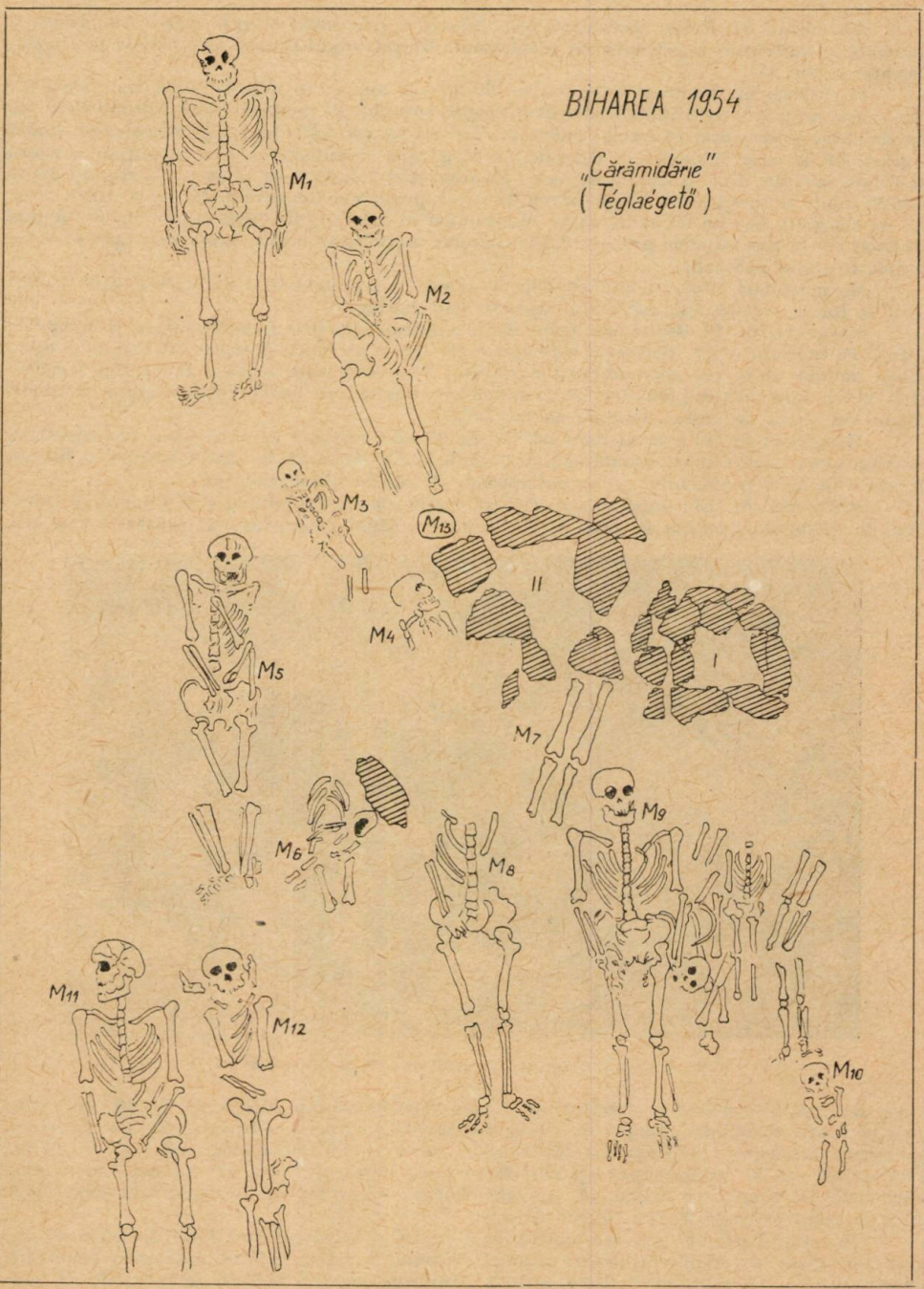

Fig. 4 — Planul cuptoarelor şi mormintelor feudale timpurii.

Mormîntul nr. 8 este parţial răvăşit ; lipsesc capul, mîna stîngă, humerusul drept, o claviculă şi vertebrele superioare ale scheletului. Braţul mîinii drepte este aşezat pe bazin. Orientarea est 35°.

Mormîntul nr. 9 este al unui bărbat de 40—45 ani, cu o talie de 167,8 cm. Scheletul este culcat pe spate, cu mîinile întinse de-a lungul corpului. Pe inelarul mîinii drepte avea un inel de bronz ornamentat cu cercuri punctate. Orientarea est 34°. La stînga scheletului se află o grămadă de oase ciopîrţite, ori deranjate de groapa mormîntului, căci acesta se situează cu 10 cm mai sus decît grămada de oase. În această grămadă s-au aflat două cranii, cîteva oase de adult şi un schelet aproape întreg de copil, precum şi un craniu de copil. Între acestea nu s-a găsit nici un fel de inventar. Menţionăm că scheletul de copil se afla cu 6 cm mai jos decît restul oaselor, deci probabil lui îi aparţine mormîntul iniţial, peste care apoi s-au îngropat celelalte persoane.

Mormîntul nr. 10 este al unui copil de 3—4 ani. S-au păstrat doar cîteva oase care indică locul şi forma scheletului, iar restul oaselor s-au sfărîmat.

Mormîntul nr. 11 este al unei femei de 30—35 ani, îngropat în acelaşi timp şi în aceeaşi groapă cu mormîntul 12. Scheletul este culcat pe spate, cu mîna dreaptă sub bazin şi mîna stîngă îndoită de la cot spre mijlocul bazinului. Pe partea superioară a femurului stîng s-a găsit vîrful unui cuţit din fier. La tîmpla stîngă avea un inel de buclă, iar la dreapta trei inele făcute din sîrmă de argint. Orientarea est 34°.

Mormîntul nr. 12 este al unui bărbat de 25—30 ani care se pare că a fost ciopîrţit, deoarece avea craniul spart, mandibula mişcată de la loc, femurele în locul toracelui, o bucată de bazin pe locul genunchilor şi braţele aproape de călcîie. Fără inventar.

Mormîntul nr. 13 : după ce s-au ridicat oasele scheletelor pentru a fi studiate de colectivul de antropologi condus de prof. I. G. Russu, s-a săpat la cuptorul II pentru a i se afla

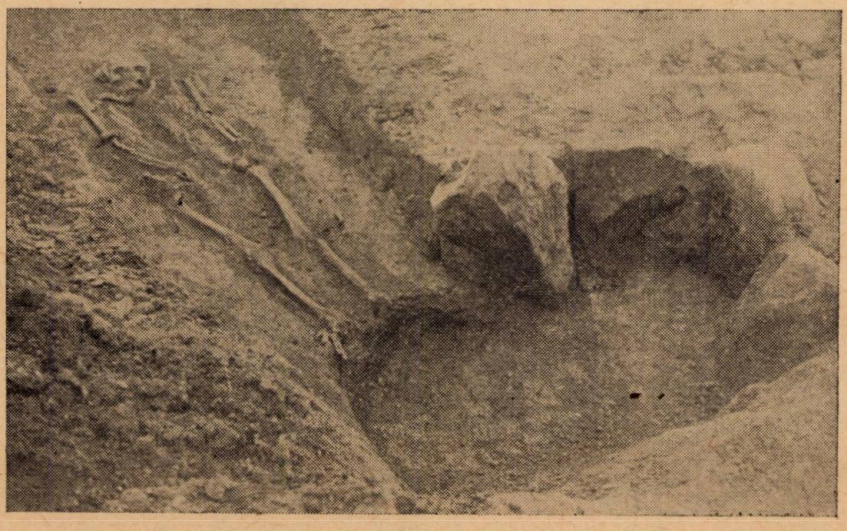

Fig. 5 — Biharea, mormîntul nr. 13 şi cuptorul II.

baza. La circa 30 cm sub scheletele nr. 2 şi 3 s-a găsit mormîntul unei femei de 60 ani, culcată pe spate, cu mîinile alungite de-a lungul corpului şi cu palma dreaptă aşezată pe bazin. Lungimea scheletului 165 cm, iar lăţimea la umeri 45 cm. Orientarea est 34°. Picioarele sînt aşezate cu 20 cm deasupra lipiturii de la baza cuptorului (fig. 5). La cap s-au aflat cinci inele de tîmplă de argint cu capetele răsucite în formă de S. Două din aceste inele erau la tîmpla stîngă şi trei la cea dreaptă.

Mormîntul nr. 14 : sub mormîntul nr. 1 s-a aflat scheletul unei femei de circa 60 ani, culcat pe spate, cu mîinile întinse de-a lungul corpului şi palma dreaptă aşezată pe bazin. Orientarea est 34°. La cap s-au aflat trei inele de tîmple cu capetele răsucite în formă de S, dintre care două sînt de bronz şi unul — de dimensiuni mai mici — din argint.

PLANȘA I — *1*: inventarul mormîntului nr. 3, *2—4*: ceramică din epoca bronzului; *5—15*: ceramică prefeudală din secolele V—VI; *16—21, 24*: ceramică din cuptorul II; *22—23, 25—26*: ceramică din așezare; *27—29*: ceramică din cuptorul I.

S-au dezvelit în total 18 morminte care conțin patru sehelete de bărbați, cinci de femei și cinci de copii ; la restul scheletelor nu s-au putut stabili sexul și vîrsta. O trăsătură caracteristică a acestor morminte este că nu au ca inventar arme sau piese de harnașament, deci e vorba de o populație pașnică. În ce privește inventarul, s-a remarcat că majoritatea obiectelor de podoabă sînt făcute din argint și numai puține din bronz. De asemenea s-a observat că la cele cinci schelete de femei, una din mîini sau chiar amîndouă erau așezate pe bazin, în timp ce la bărbați ele erau întinse de-a lungul corpului. Deși la mormintele dezvelite de noi nu s-au aflat monede, totuși, comparînd inventarul lor cu cel găsit în mormintele săpate de M. Roska, cele 18 morminte descoperite în 1954 se datează în secolele XII și XIII. Această datare este confirmată de situația periferică a mormintelor, precum și de poziția acestora față de cele două cuptoare, care pe baza ceramicei găsite în ele se datează în secolele X și XI.

Cuptorul I este confecționat din blocuri mai mici de gresie care prezintă urme puternice de arsură (vezi fig. 4) și are formă de potcoavă cu gura spre vest. La baza lui nu s-au găsit urme de lipitură ci numai cenușă, cărbune, oase de animale și fragmente ceramice (vezi planșa I/27—29). Profilul buzei de vas, precum și stampila în formă de cerc cu o cruce la mijloc de pe fundul unui vas, prin factura lor intră în categoria ceramicei slave din sec. XI. Acest cuptor trebuie să fi aparținut unui bordei plasat tocmai la marginea terasei. Din cele observate pare evident că acest bordei a fost folosit înainte ca cimitirul să se fi întins pînă aci.

Cuptorul II are tot formă de potcoavă, dar gura îi este orientată spre sud. El este format din blocuri mari de gresie, iar la bază are o lipitură groasă de 15 cm puternic arsă. În cenușa de deasupra lipiturii s-a găsit un fragment ceramic (vezi planșa I/24), ornamentat cu o bandă formată din trei linii ondulate. De asemenea, sub lipitura de sus s-au găsit cîteva fragmente ceramice, care erau așezate peste prima lipitură, cea inițială (vezi planșa I/16—21). Acest

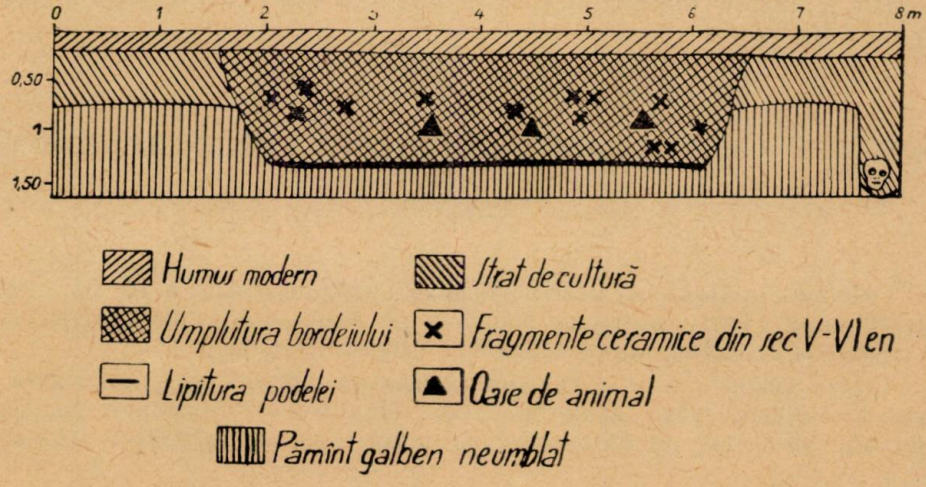

Fig. 6 — Profilul bordeiului prefeudal din secolele V—VI e.n.

bordei de asemenea a existat înaintea cimitirului, deoarece atît mormîntul nr. 7 cît și mormîntul nr. 13 sînt îngropate peste el. De altfel, ceramica aflată în cuptor este analoagă ca factură și ornamentare cu cea găsită în mormintele din sec. X, prin urmare e foarte probabil ca și bordeiul, care se întindea pe locul unde s-au aflat mormintele nr. 13 și nr. 2—6, să se dateze tot în acea vreme. Este firesc ca aceste bordeie să fi fost folosite înaintea cimitirului,

care abia mai tîrziu s-a întins pînă aici. Interesant este faptul că peste lipitura inițială a cuptorului, după ce s-au depus fragmente ceramice, s-a mai făcut o altă lipitură, ceea ce arată o refacere a cuptorului respectiv. Blocul de piatră găsit lîngă mormîntul nr. 6 ar putea să provină fie de la cuptorul II, fie de la un alt cuptor. În consecință, se poate afirma cu certitudine că așezarea feudală timpurie din secolele X—XI se întindea pînă aici, la marginea terasei, în imediata apropiere a pîrîului Coșmeu.

Urmărind profilul groapei făcută de țărani, s-a constatat că la circa 10 m sud-est de locul unde am săpat, în peretele groapei făcute de localnici se schițează, profilul unui bordei (fig. 6). Săpînd pămîntul de umplutură, s-a putut dezveli partea bordeiului care a rămas intactă. Acesta are lungimea de 5 m și se adîncește, față de nivelul actual, cu 140 cm, iar colțurile le are ușor rotunjite. La cele două colțuri dezvelite s-au aflat urme de pari rotunzi, groși de circa 20 cm. Podeaua bordeiului era fățuită cu o lipitură de lut galben. În pămîntul de umplutură s-au găsit fragmente ceramice foarte asemănătoare cu cele de la Moreşti, Cipău, Sanislău, Berea etc. din secolele V—VI e. n.[37] Asemănarea merge pînă la identitate, atît în ceea ce privește forma cît și factura și ornamentația ceramicii (vezi planșa I/5—15). S-au mai găsit și oase de animale, precum și o mărgea de lut. Existența acestui bordei pe lîngă mormintele din secolele IV—V, ne fac să presupunem că aci a existat o așezare mai întinsă, din secolele V—VI e. n.

Săpăturile viitoare de la Biharea vor aduce desigur contribuții noi și prețioase, atît referitor la aceste secole, cît și la acelea care nu sînt deocamdată ilustrate prin urme arheologice, pînă în momentul cînd Anonymus pomenește cetatea Byhor.

În concluzie, se poate afirma că începînd din eneolitic (exceptînd unele lacune care se datoresc mai degrabă lipsei de cercetări sistematice) așezările omenești continuă să se desfășoare pe teritoriul acestei comune aproape fără întrerupere pînă în epoca feudală. Obiectivul principal care merită și trebuie să fie cercetat ar fi dezvoltarea societății omenești în epoca prefeudală și feudală timpurie, în special privitor la începutul și sfîrșitul cetății de la Biharea.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ДАННЫЕ К ИСТОРИИ КРЕПОСТИ БИХАРЕЯ

РЕЗЮМЕ

Местность Бихарея, расположенная приблизительно в 10 км. севернее Орадея (Трансильвания) вошла в археологическую литературу ещё в прошлом столетии, когда появились первые находки.

Древнейшие следы поселения, знакомые до сих пор, относятся к энеолитической эпохе, культуры Тиса. Над этим поселением расположилось, частично, другое поселение эпохи бронза, культуры Отомань.

[37] Semnalăm următoarele localități din Crișana unde s-au descoperit așezări din secolele V—VI: Șimian, Galoșpetreu, Dindești, Sanislău, Berea (pe „Dealul viilor" se află diferite așezări din epoca neolitică, cultura Criș și a ceramicii liniare cu numeroase microlite din obsidiană, din epoca bronzului, cultura Otomani și Suciu de Sus, Hallstatt, iar pe versantul de nord o așezare dacică, secolele III—IV e. n. și cea prefeudală din sec. VI. La punctul numit „Movila cu măcriș" o așezare din secolele VII—VIII), Valea lui Mihai („Grădina lui M. Crișan"), Oradea, Socodor, Șiclău, Dorobanți.

Находка склада бронзовых изделий (в 1873 г.) вместе с сосудами по типу Отомань имеет особенное значение. Это подтверждает продолжение этой культуры до конца эпохи бронзы, возможно даже до первой половины эпохи железа (Галлштат А 1).

Из дофеодального периода открыты могилы IV—V веков и поселение V—VI вв. Для раннего периода феодализма характерно поселение IX—XI вв. могила на холме „Шумулеу" X-го в. и кладбище типа Бжело-Брдо из „Кэрэмидэрие" XI—XIII вв., в котором при раскопках 1924—1925 гг. нашли более 506 могил с неизданным до сих пор инвентарём. Автор останавливается только на перечни монет, найденных на этом кладбище, и на перечни 18 могил, выявленных в 1954 г. при спасательных раскопках, когда были найдены две печи X—XI вв. и землянка дофеодального периода V—VI вв.

Земляная крепость Бихарея расположена на северо-восток от деревни, возле шоссейной дороги Орадея—Сату Маре и имеет квадратную форму со сторонами 150 × 115 м., земляные валы сохранились ещё на высоте 5—7 м. и ширине 20—30 м., в то время, как рвы вокруг имеют ширину 15—20 м. и глубину 2—3 м. (см. рис. 1—3). Отождествление этой земляной крепости с *castrum Bihor* или *castrum Belland* Аннонимуса очень вероятно, потому что археологические остатки и исторические источники подтверждают эту гипотезу.

Исторические документы, хотя они и малочисленны, подтверждают существование крепости Бихор в течение XI—XIII вв., а в XIV в. она упоминается как обычная *villa*, а только в 1470 г. как *oppidum*. Кажется, что в начале XIV в. крепость опять использовали. Как показывает монета Солимана III-го, многочисленные обломки керамики, которые найдены на поверхности и каменная извесковая ограда глубиной до 2,5 м. в земляном вале, крепость была населена в XVI—XVII вв. В 1703 г. куруци взяли земляную крепость и в январе 1704 г. здесь произошла страшная битва, которая кончилась поражением куруц. Крепость с этого времени была покинута и только будущие археологические раскопки смогут выяснить различные проблемы, связанные с историей крепости.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1 — Небольшой эскиз крепости Бихарея.
Рис. 2 — Общий вид крепости Бихарея.
Рис. 3 — Южные ворота крепости.
Рис. 4 — План расположения печей и раннефеодальных могил.
Рис. 5 — Бихарея, могила №. 13 и печь №. 11.
Рис. 6 — Профиль дофеодальной землянки V—VI вв.
Иллюстрация I — *1*: Инвентарь могилы №. 3, *2—4*: керамика эпохи бронзы; *5—15*: дофеодальная керамика V—VI вв.; *16—21, 24*: керамика из печи II; *22—23, 25—26*: керамика поселения; *27—29*: керамика из печи I.

CONTRIBUTIONS ARCHÉOLOGIQUES À L'HISTOIRE DE LA CITÉ FORTIFIÉE DE BIHAREA

RÉSUMÉ

La localité Biharea, située à 10 km environ au nord de la ville d'Oradea (Transylvanie), est entrée dans la littérature archéologique dès le siècle dernier, lorsqu'on y enregistra les premières trouvailles.

Les plus anciennes traces d'habitat connues jusqu'à présent datent de l'époque aenolithique, culture Tissa. Par dessus cet établissement se superpose partiellement un autre centre d'habitat de l'âge du bronze, culture Otomani. La découverte d'un dépôt de bronzes (en 1873) avec des vases du type Otomani revêt une importance considérable, parce qu'elle confirme une fois de plus la prolongation de cette culture jusqu'à la période finale de l'âge du bronze, voire même jusqu'au premier âge du fer (Hallstatt A_1).

De la période préféodale datent plusieurs tombes (IVe—Ve siècles) et un centre d'habitat (V^e—VIe siècles). Pour la période de début du féodalisme nous mentionnons le centre d'habitat remontant aux IXe—Xe siècles, le cimetière situé sur la colline „Șumuleu", datant du Xe siècle, et le cimetière du type Bjelo-Brdo, du lieu dit „Cărămidărie" qui date des XIe—XIIIe siècles, où ont été mises au jour, entre 1924 et 1925, plus de 506 tombes dont l'inventaire est demeuré inédit. Dans ce travail nous nous bornons à présenter la liste des monnaies découvertes dans ce cimetière, ainsi que 18 tombes mises au jour en 1954 à l'occasion des fouilles de sauvetage, lorsqu'on découvrit aussi deux fours remontant aux Xe—XIe siècles et une chaumière préféodale des Ve—VIe siècles n. è.

La cité fortifiée en terre de Biharea, située au nord-ouest du village, à proximité de la chaussée Oradea-Satu Mare, a la forme d'un quadrilatère ayant les côtés de 150 × 115 m. Les retranchements en terre se conservent encore à une hauteur de 5 à 7 m et sur une largeur de 20 à 30 m ; les fossés qui l'entourent ont une largeur de 15 à 20 m et une profondeur de 2 à 3 m (voir fig. 1—3). L'identification de cette cité fortifiée avec le *castrum Byhor* ou le *castrum Belland* de l'Anonymus semble fort plausible puisque aussi bien les relictes archéologiques que les documents historiques confirment cette hypothèse.

Les documents historiques, quoique peu nombreux, attestent l'existence, aux XIe—XIIIe siècles, de la forteresse Bihor ; au XIVe siècle elle est mentionnée comme *oppidum*. Elle semble avoir été employée de nouveau comme cité fortifiée au XVIe siècle. Une monnaie de Soliman III et de nombreux fragments céramiques trouvés à la surface, ainsi qu'une muraille en pierre de rivière liée au mortier, qui s'enfonce jusqu'à 2,50 m dans le *vallum* de terre plaident de manière décisive pour le fait que la forteresse a été habitée aux XVIe—XVIIe siècles. Il est également certain qu'en 1703 les Kouroutz (croisés) ont occupé la cité fortifiée et qu'ils y ont livré un combat acharné à l'issue duquel ils furent vaincus. Depuis lors la forteresse est tombée en ruines. Il est aux recherches archéologiques à venir de tirer au clair les différents problèmes qui ont trait à cette cité fortifiée.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1 — Esquisse sommaire de la cité fortifiée de Biharea.
Fig. 2 — Vue d'ensemble de la cité fortifiée de Biharea.
Fig. 3 — Le „portail" sud de la cité fortifiée.
Fig. 4 — Le plan des fours et des tombes datant de l'époque de début du féodalisme.
Fig. 5 — Biharea, tombe no. 13 et four no. II.
Fig. 6 — Profil de la chaumière préféodale datant des Ve — VIe siècles n. è.
PLANCHE I — *1:* inventaire de la tombe no. 3; *2—4:* céramique de l'âge du bronze; *5—15:* céramique préféodale des Ve — VIe siècles; *16—21, 24:* céramique du four no. II; *22—23, 25—26:* céramique du centre d'habitat; *27—29:* céramique du four no. I.

CONTRIBUȚIE LA STUDIUL TIPOLOGIEI BISERICILOR DE LEMN DIN ȚĂRILE ROMÎNE

DE

VIRGIL VĂTĂȘIANU

Ştirile scrise şi tradiţia orală subliniază deopotrivă importanţa arhitecturii de lemn din trecutul poporului nostru. Alături de izvoarele istorice stau mărturii clădirile de lemn, numeroase case şi biserici de la ţară. Aceste mărturii sînt însă relativ recente: casele cele mai vechi studiate şi publicate nu depăşesc ca vechime veacul al XVIII-lea, iar bisericile veacul al XVI-lea. Cîteva referinţe la biserici mai vechi, cum e cazul cu cea de la Bănişor, unde se citise data „(1) 255"[1], în loc de „(7) 255"(= 1747), sau cea din Ieud (1364) şi altele, trebuie respinse sau tratate cu rezervă, fiindcă e îndeobşte ştiut că materialul lemnos nu e atît de rezistent încît să înfrunte, mai ales în clima de la noi, prea multe veacuri.

Pentru istoria arhitecturii noastre e însă important să cunoaştem etapele de evoluţie ale construcţiilor de lemn. Cercetările arheologice au început să ne dea unele imagini ale bordeiului din perioada prefeudală şi feudală, iar studiile de etnografie din ultimii ani au atacat problema evoluţiei caselor ţărăneşti. Cu cercetarea clădirilor de lemn monumentale s-au ocupat încă de mai de mult istoricii de artă, fără să depăşească însă faza descriptivă. Deocamdată această fază nici nu poate fi depăşită, deoarece bisericile de lemn păstrate prezintă foarte numeroase variante. De aceea întocmirea unui repertoriu al acestei categorii de monumente constituie o condiţie prealabilă obligatorie. Orice încercare de a dezlega problema evoluţiei, trebuie să explice aceste variante sau, mai corect, trebuie să descopere între variantele existente pe acelea care oglindesc etape ale evoluţiei şi să le deosebească de variantele care prezintă doar un interes regional sau local. Aceasta înseamnă că nu e suficient să cunoaştem numai existenţa şi aspectul variantelor, ci şi răspîndirea şi densitatea lor.

Din nefericire materialul publicat pînă acum e fragmentar şi evoluţia modernă duce în mod inevitabil la dispariţia rapidă a ultimelor mărturii ale arhitecturii de lemn. De aceea Secţia de istoria artei a Academiei R.P.R.—

---

[1] Fetzer J., *Régi fatemplomok Szilágymegyében*, în *Archaeologiai Értesítő*, u. f. XVI, 1896, p. 243 şi urm.

Filiala Cluj a inițiat întocmirea unui repertoriu al bisericilor de lemn din Transilvania și Banat, menit să răspundă la problemele de sistematică (structură și tipologie) și de istorie, căutînd să adune totodată și informații privitoare la monumentele dispărute. Ar fi de dorit ca asemenea repertorii să se întocmească cît mai curînd și pentru Moldova și Țara Românească, unde materialul păstrat e deja mult mai redus, dar care totuși credem că poate încă contribui cu date prețioase la lămurirea problemelor de tipologie. Sperăm apoi că datele actuale vor fi completate prin rezultatele săpăturilor arheologice. Speranța aceasta nu e lipsită de temei, fiindcă cercetările arheologice pe scară întinsă, inițiate în anii regimului de democrație populară, au și început să dea rezultate din acest punct de vedere, cu toate că obiectivele primelor șantiere feudale nu au fost bisericile de lemn.

Cunoașterea bisericilor de lemn sub aspectul tuturor variantelor constituie — după cum spuneam — premisa pentru reconstituirea tipologiei, iar pe temeiul acesteia se va putea ataca problema evoluției. Pare legitimă presupunerea că evoluția ar fi pornit de la construcțiile de lemn profane cele mai simple, adaptîndu-le la necesitățile liturgice, un proces care — în cursul timpului — a generat forme noi, mai perfecționate și mai economice, dar totodată trebuie cîntărite și inevitabilele interferențe cu arhitectura de piatră și de cărămidă, care își face apariția la noi la începutul perioadei feudale și dobîndește treptat un rol tot mai precumpănitor.

În cele ce urmează prezentăm o încercare de a aprofunda enunțurile de program de mai sus, întocmind, pe baza materialului cunoscut, un proiect de tipologie a bisericilor de lemn. Un asemenea proiect nu poate avea, firește, decît valoarea unei ipoteze provizorii, dar socotim că abordarea problemelor de tipologie încă de pe acum e utilă, în primul rînd pentru a demonstra necesitatea întocmirii cît mai urgente a repertoriilor și în al doilea rînd pentru a stabili cîteva repere care să îndrume cercetările.

Posibilitățile pe care le oferă studiul tipologiei bisericilor de lemn se pot întrevedea ușor, dacă comparăm monumentele datate în veacurile XVI—XVIII cu cele din perioada mai recentă. Cu toate că în ultimele două veacuri contactul dintre oraș și sat, dintre arhitectura de piatră și cea de lemn a devenit deosebit de strîns, influențele asupra bisericilor de lemn nu au atins decît rareori structura, manifestîndu-se prevalent în unele accesorii arhitectonice. De aceea pare îndreptățită ipoteza în virtutea căreia am înclina să recunoaștem în structura și morfologia monumentelor păstrate oglindiri ale unei tradiții mult mai vechi.

Bisericile noastre de lemn sînt construcții din bîrne așezate orizontal, unele peste altele, îmbinate la capete ; învelitoarea externă e confecționată din șindrilă. La bisericile mai vechi îmbinarea și fixarea bîrnelor, a șarpantei și a șindrilelor se face prin metode specifice lemnarilor, deci tradiționale, fără intervenția mijloacelor de proveniență orășenească. Chiar și cuiele întrebuințate în construcție erau cioplite din lemn. În principiu toate bisericile se compun dintr-o tindă (pronaos) și o navă, despărțite printr-un perete transversal. De navă se leagă o încăpere izolată prin iconostas, altarul. Elementele acestea se înșiră de la vest spre est, dînd bisericii o dezvoltare longitudinală. Ele constituie unități esențiale și invariabile în ceea ce privește destinația lor, variabile cu privire la plan și elevație. Cum elementele plani-

metrice și cele ale elevației se condiționează reciproc, ne vom folosi de categoria primă pentru a întocmi seria tipologică.

Examinînd particularitățile planimetrice ale elementelor constitutive, se pot stabili următoarele tipuri de biserici :

Tipul I (fig. 1), compus din trei încăperi dreptunghiulare, înscrise unui plan unitar, dreptunghiular, prezintă o analogie perfectă cu casa țărănească. Motivul unui foișor retras în interiorul planului și adăpostit sub același acoperiș subliniază această asemănare. S-ar putea însă ca în faza inițială foișorul să fi lipsit și să fie abia rezultatul unei contaminări succesive cu formele mai evoluate ale casei țărănești. Varianta cu foișorul pe care o prezentăm, corespunde unei biserici din Gilău cunoscută numai dintr-o stampă de pe la mijlocul veacului al XIX-lea, studiată, publicată și interpretată de P. Stahl și P. Petrescu[2]. Autorii articolului notează însă că asemenea biserici-case se întîlnesc și în Oltenia și în Moldova. C. Petranu[3] amintise și el o astfel de biserică în satul Comănești (reg. Crișana). E deosebit de regretabil că asemenea biserici nu au fost studiate mai amănunțit — evident din cauză că sînt total lipsite de caracter monumental, fiindcă trebuie neapărat cumpănită ipoteza că în ele avem reprezentantele unui arhetip derivat din casele mai încăpătoare ale clasei dominante din perioada prefeudală și feudal-timpurie.

Tipul II (fig. 2) e format din clădiri în care pronaosul și nava formează un corp comun, dreptunghiular, căruia i se adaugă spre răsărit o încăpere mai mică, pătrată sau dreptunghiulară, destinată altarului. Tipul acesta derivă probabil din tipul I, care dobîndește însă acum o înfățișare nouă, specifică, principial deosebită de locuința profană. Acest tip se pare că a jucat un rol important la constituirea bisericii-sală de piatră din faza de formare a artei feudale nu numai la noi[4], ci și în celelalte țări ale Europei centrale[5], în perioada arhitecturii romanice, adică în perioada în care se inițiază înlocuirea arhitecturii tradiționale de lemn cu cea de piatră sau cărămidă. În Transilvania acest tip apare foarte frecvent[6] și e semnalat și în Țara Romînească[7]. Cea mai veche biserică reprezentînd acest tip, cunoscută pînă în prezent, pare a fi biserica din Rona de Jos (1655).

Tipul III (fig. 3) e compus din pătrate, cel din mijloc, nava, depășind prin mărime tinda și altarul. Și acesta e un tip primordial, derivat din casa de lemn, compusă inițial dintr-o singură încăpere pătrată, apoi din

[2] P. Stahl, P. Petrescu, *O biserică-locuință romînească*, în *Studii și cercetări de istoria artei*, 1957, fasc. 1—2, p. 329—331.

[3] C. Petranu, *Monumentele istorice ale județului Bihor*, I, Sibiu, 1931, pl. LXXXI, planul nr. 11 și p. 11.

[4] Vezi dezvoltarea acestei teze la V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările romîne*, I, București, 1959, p. 73.

[5] În Cehoslovacia, Germania (îndeosebi în Saxonia) și în Austria. Cf. și R. K. Donin, *Zur Kunstgeschichte Österreichs*, Viena, 1951, p. 102 (cu bibliografie).

[6] C. Petranu, *o. c.*, p. 10 ; idem, *Bisericile de lemn din județul Arad*, Sibiu, 1927, p. 10, unde se întîlnește relativ mai rar ; numeroase sînt exemplele din Maramureș (cf. V. Brătulescu, *Biserici din Maramureș*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, XXXIV, 1941) și valea Someșului (cf. At. Popa, *Biserici vechi romînești din Ardeal*, în *Anuarul Com. Mon. Ist. p. Transilvania*, 1930—31, p. 161 și urm.).

[7] N. Ghika-Budești, R. Referendaru, *Cîteva biserici de lemn din Oltenia*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, XIX, 1926, p. 10.

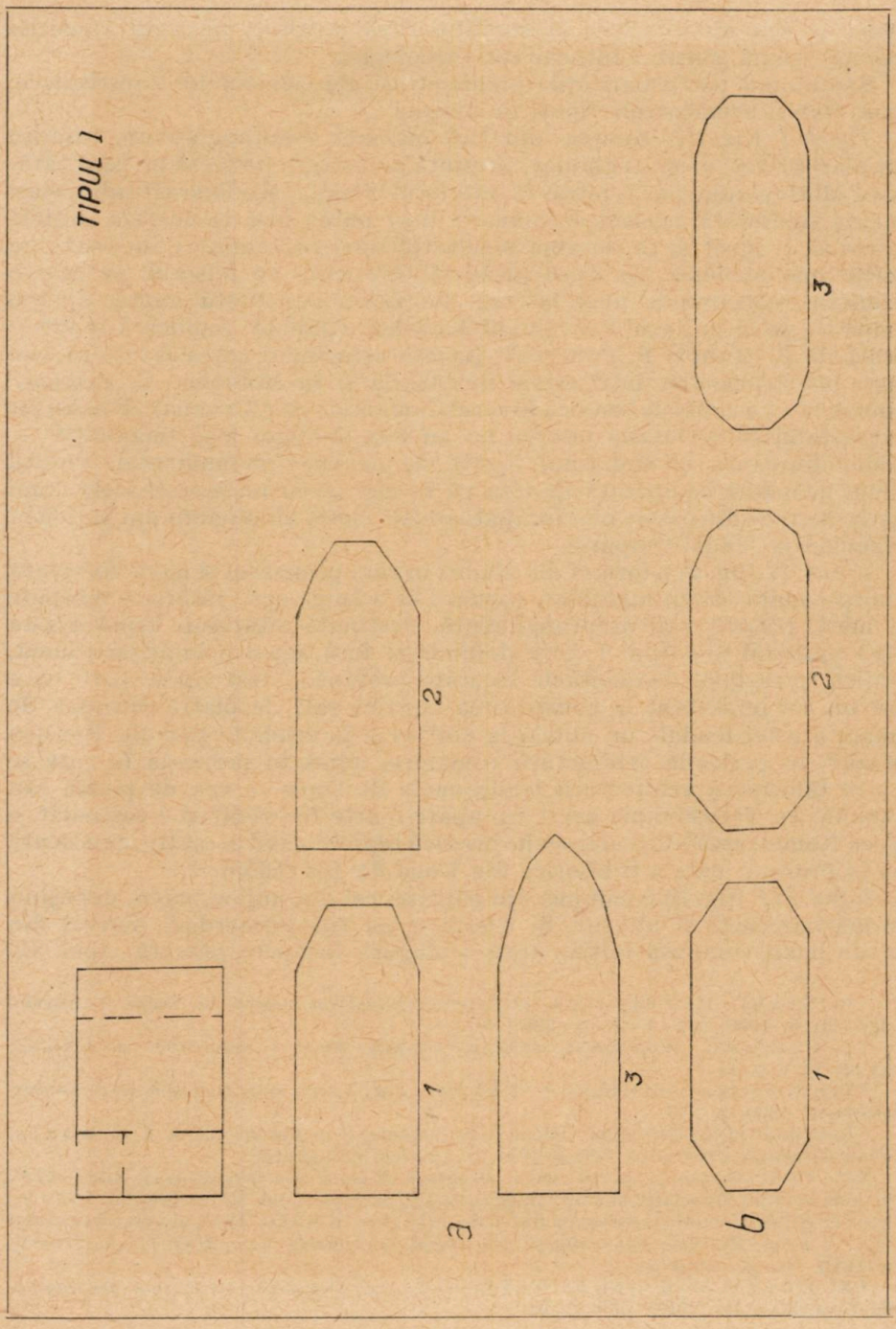

Fig. 1

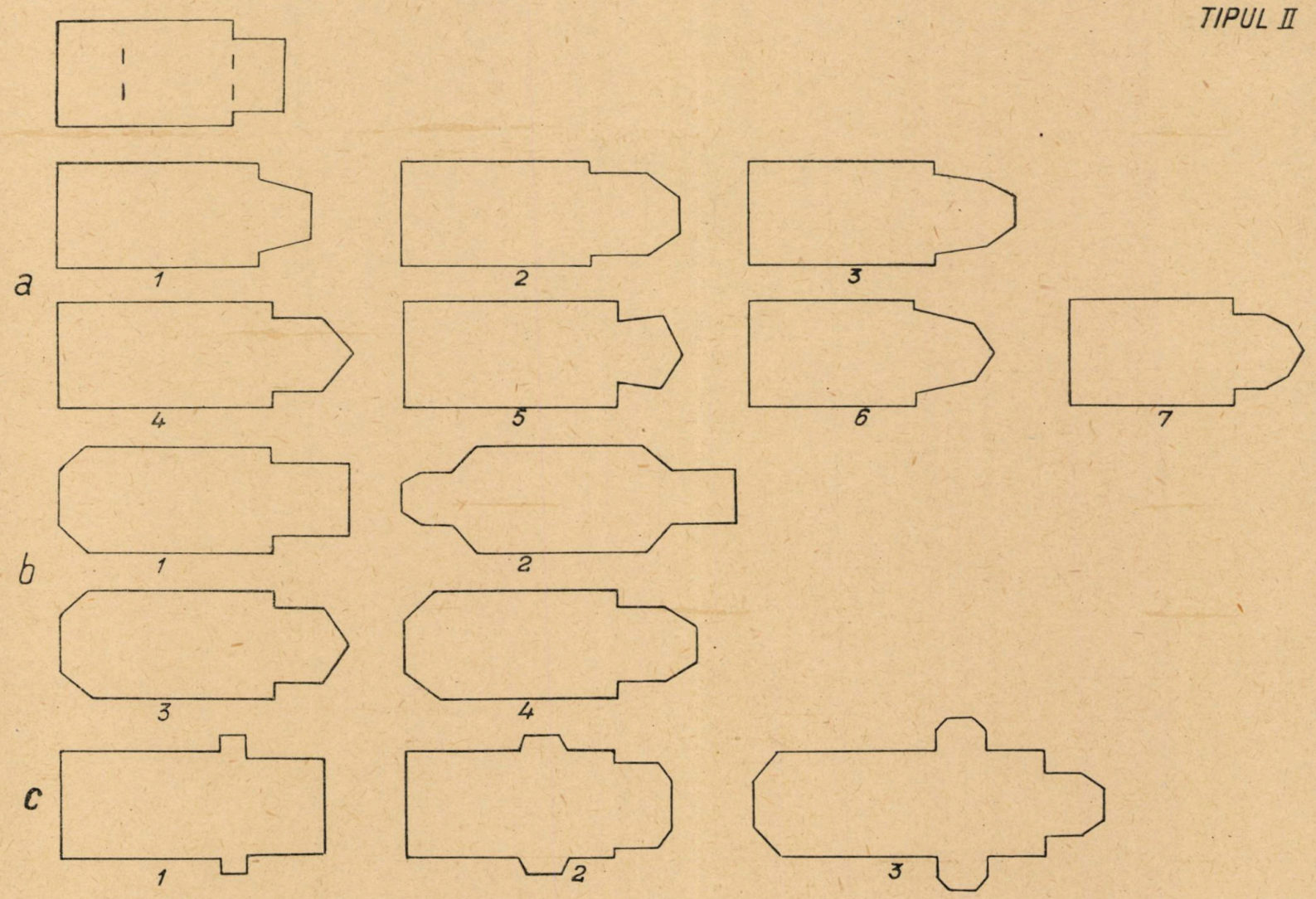

Fig. 2

înșirarea mai multor încăperi asemănătoare. Acest tip pare a fi fost inițial specific est-slav, rusesc și ucrainian, pătrunzînd în Moldova probabil într-o perioadă ceva mai tîrzie, răspîndindu-se alături de variantele autohtone ale tipurilor I și II și contaminîndu-se cu particularitățile acestora din urmă. Cel mai vechi reprezentant moldovenesc publicat pînă acum e biserica din Căbești, din 1748[8].

O etapă nouă a evoluției înregistrează tipurile descrise în momentul cînd introduc, în locul altarului dreptunghiular sau pătrat, altarul poligonal. Variantele acestea întrunite în grupul *a* au aspecte multiple, în funcție de numărul laturilor poligonului ; o subdiviziune o formează absidele cu numărul laturilor fără soț, adică cu trei laturi (variantele I, *a 1*; II, *a 1*) și cu cinci laturi (variantele I, *a 2*; II, *a 2—3*; III, *a*) ; apoi cu laturi cu soț, adică cu patru laturi (variantele II, *a 4—6*) și șase laturi (variantele I, *a 3*; II, *a 7*), caracterizate prin faptul că spre răsărit se încheie cu o muche. Dintre toate variantele acestea, cea mai frecventă e cea cu cinci laturi (adică variantele tipurilor II, *a 2* și III, *a*), motiv pentru care s-a presupus că ne-am găsi în fața unei influențe a arhitecturii bisericești gotice[9], fiindcă de fapt absida pentagonală — la bisericile mai mari și cea heptagonală — e specifică. Dacă judecăm problema numai în cadrul arhitecturii transilvănene, apariția altarului pentagonal ar putea fi explicată fără dificultăți ca rezultat al unei influențe gotice. Altarul pentagonal predomină însă și la sud de Carpați (monumentul cel mai vechi care s-a păstrat pare a fi biserica din Grămești[10], Vîlcea, 1664), ca și la răsărit. Prin urmare am putea să ne gîndim și la o transpunere în lemn a absidelor bisericilor de zid de tip bizantin, în interior

TIPUL III

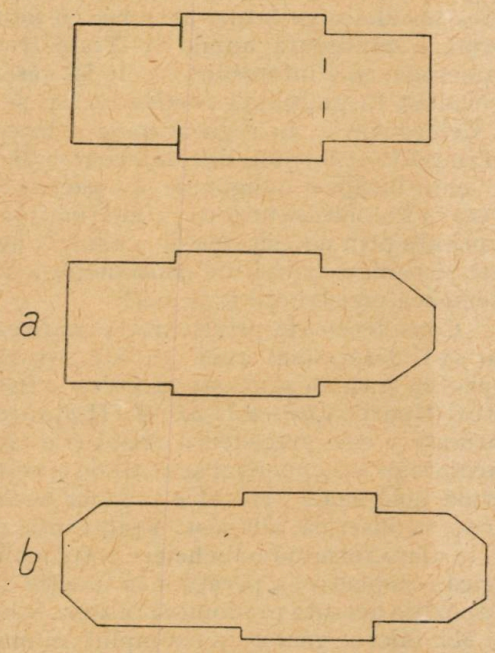

Fig. 3

[8] V. Vătășianu, *Contribuție la cunoașterea bisericilor de lemn din Moldova (Închinare lui N. Iorga)*, extras, Cluj, 1931, p. 6—7.

[9] W. R. Zaloziecky, *Gotische und barocke Holzkirchen in den Karpathenländern*, Viena, 1926, p. 31.

[10] V. Drăghiceanu, *Vechea biserică de lemn din Grămeștii Vîlcii*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, III, 1910, p. 110 și urm. Vezi și N. Ghika-Budești, G. Referendaru, *l. c.*; Gr. Ionescu, *Arhitectura populară romînească*, București, 1957, p. 106 și urm. și Stănculescu, Gheorghiu, Petrescu, Stahl, *Arhitectura populară romînească din reg. Pitești*, București, 1958, passim, unde se adaugă și alte exemple.

semicirculare, dar spre exterior poligonale. Problema se complică însă dacă urmărim răspîndirea absidelor poligonale în ambianţa arhitecturii de lemn din afara Romîniei, fiindcă ele se găsesc pretutindeni unde s-a practicat construcţia de bîrne aşezate orizontal, adică în toată Europa răsăriteană, şi anume nu numai în Slovacia, în Polonia şi Ucraina, regiuni în care se poate invoca contactul cu arhitectura gotică, dar şi în provinciile centrale şi răsăritene ale Rusiei, unde asemenea contact pare exclus. În acelaşi timp trebuie subliniat că bisericile noastre de lemn prezintă şi particularitatea absidelor cu laturi pereche, cu muche în frunte ; deocamdată această formă e cunoscută numai în Transilvania, dar variantele sînt destul de numeroase şi e interesant că ele îşi găsesc analogii la cîteva biserici de zid prevalent în ambianţa romînească şi se întîlnesc sporadic şi în Austria şi în Cehoslovacia, în regiuni unde arhitectura de lemn jucase odinioară un rol important. Se pune deci întrebarea dacă nu cumva a generat şi arhitectura de lemn încăperi poligonale. În partea de vest a Ucrainei şi în cea de sud şi vest a Poloniei se întîlnesc construcţii ţărăneşti (şuri) cu încăperi poligonale, explicate prin necesitatea de a adînci anumite spaţii şi de a găsi o întrebuinţare şi pentru lemnul de construcţie mai scurt[11]. Recent au fost semnalate asemenea construcţii şi la noi[12].

Considerentele privitoare la mărirea spaţiului prin mijloace economice, par să fi determinat apoi apariţia grupului de variante *b*, caracterizate prin faptul că şi tinda primeşte spre vest o închidere poligonală, prevalent cu trei laturi (tipurile I,*b*1—*2*,II,*b*1—*4*,III,*b*),rareori cu cinci laturi (I,*b*3).Între aceste variante şi cele precedente există şi o fază de tranziţie : în multe cazuri ale variantelor *a*, acoperişul se extinde spre vest pe grinzi ieşite în afară, luînd o formă poligonală ; rostul e evident acela de a oferi credincioşilor care nu încap în biserică, adăpost. Fragmentarea peretelui de vest şi împingerea lui în afară,formînd o încheiere poligonală, pare a fi deci o simplă consecinţă logică,o deplasare a pereţilor în funcţie de forma luată prealabil de acoperiş. Dispoziţia aceasta predomină în zona Bihorului (reg. Crişana), a văii Someşului Mic (aici se găseşte şi exemplul cel mai vechi, biserica din Ceaba[13], 1560), şi în Moldova, cu iradiaţiuni izolate spre regiunile limitrofe. Săpăturile arheologice din Suceava au descoperit fundaţiile de piatră brută ale unei astfel de biserici de lemn pe platoul din faţa Cetăţii de Scaun, datînd, după indicaţiile stratigrafice, de pe la mijlocul veacului al XVI-lea[14]. Sporadic apare această variantă şi în arhitectura de piatră moldovenească, la Orheiul Vechi[15] şi la Bălineşti[16] încă în veacul al XV-lea, în ambianţa arhitecturală

[11] E. Wiggert, L. Burgemeister, *Die Holzkirchen und Holztürme der preussischen Ostprovinzen*, Berlin, 1905, p. 5.

[12] Materialul încă nu a fost publicat, dar colegul N. Dunăre a avut amabilitatea să ne comunice exemple de asemenea şuri cu capătul poligonal din Ţara Moţilor, datînd din sec. XIX.

[13] At. Popa, *Biserica veche din Ceaba*, în *Anuarul Com. Mon. Ist. p. Transilvania*, 1929, p. 366 şi urm.

[14] *Şantierul Suceava* (Raport de săpături), în *Studii şi cercetări de istorie veche*, IV, 1953, fasc. 1—2, p. 354—356.

[15] G. A. Smirnov, *Cercetări arheologice în vechiul Orhei*, Inst. de istorie a culturii materiale, Scurte comunicări (rus.), 56, Moscova, 1954, p. 27.

[16] N. Ghika-Budeşti, *Biserica logofătului Tăutu din Bălineşti*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, IV, 1911, p. 200 şi urm. — G. Balş, *Bisericile lui Ştefan cel Mare*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, XVIII, 1925, p. 113 şi urm.

din Transilvania se păstrează două biserici-sală de la începutul veacului al XVI-lea[17], iar un alt grup de biserici de piatră se găseşte în Moldova secolului al XVII-lea, începînd cu bolniţa mănăstirii Dragomirna (1602), şi în Ţara Romînească, pe la sfîrşitul aceluiaşi secol (biserica Olari din Curtea de Argeş) şi de la începutul celui următor. Cu puţine excepţii (biserica principală a mănăstirii Dragomirna), monumentele acestea de piatră sînt clădiri relativ modeste, ctitorii ale boierilor sau breslaşilor, ceea ce ne îndreptăţeşte să le considerăm drept transpuneri în piatră ale prototipurilor din lemn. E semnificativ că transpunerile în piatră apar răzleţe şi în medii şi perioade diferite, în timp ce bisericile de lemn din zona de nord a Romîniei formează în veacurile XVI—XVIII un lanţ dens din Bihor pînă în Moldova, la care se adaugă şi numeroase replici din veacurile XIX şi XX.

O ultimă variantă a tipului II o prezintă contaminarea cu planul triconc al bisericilor de zid, transpus în variantele II *c 1* (aparent rară în Bihor[18] şi în Ţara Romînească[19], mai frecventă în Transilvania de nord-est), în timp ce variantele *c 2—3* sînt deosebit de frecvente în Moldova cu iradiaţiuni spre Transilvania de nord-est. E caracteristic că toate bisericile acestea sînt recente, cele mai vechi datînd de pe la sfîrşitul secolului XVIII (Răpciuni, Ceahlău, 1773, Sărata Doamna, 1787[20] etc.).

În funcţie de dispoziţia planimetrică sînt folosite şi învelitorile interne. La tipul I şi II, variantele *a*, *b* şi *c 1*, se găseşte îndeobşte în tindă un tavan, în navă o boltă cilindrică longitudinală, iar în altar o boltă asemănătoare, în cazul absidelor poligonale încheiată cu o semicalotă corespunzătoare. Uneori bolta cilindrică e înlocuită cu o boltă prismatică, compusă din trei laturi, cea din mijloc plană, cele laterale înclinate. Forma prismatică e specifică arhitecturii de lemn, alături de care însă şi bolta cilindrică poate fi uşor construită din scînduri groase sau chiar grinzi, sprijinite în capete pe pereţii transversali, eventual în interval şi pe un arc de lemn. Probleme structive deosebite nu se pun, şi fixarea grinzilor sau scîndurilor pe pereţii transversali exclude pericolul împingerilor laterale. În cazul bolţilor cilindrice se presupune o contaminare cu arhitectura de piatră din perioada romanică. Influenţa acesteia nu e exclusă, fiindcă în ambianţa basilicilor s-au păstrat cîteva exemple de bolţi cilindrice, de pildă în Moldova la sf. Nicolae din Rădăuţi (după mijlocul veacului al XIV-lea). Totuşi nu trebuie uitat că exemplele sînt excepţionale, întrucît bisericile romanice aveau în mod obişnuit nava centrală tăvănită, iar navele laterale boltite în cruce. Cele cîteva biserici-sală moldoveneşti din jumătatea a doua a veacului al XV-lea (Lujeni, Dolheştii Mari ş.a.m.d.) prezintă în schimb şi planimetric înrudiri strînse cu bisericile de lemn. Iată de ce socotim că problema originii bolţilor cilindrice nu poate fi încă considerată ca rezolvată.

[17] V. Vătăşianu, *Istoria artei feudale în ţările romîne*, I, p. 545 şi urm.

[18] Biserica din Chiştag, cf. C. Petranu, *Monumentele istorice ale judeţului Bihor*, I, p. 11.

[19] Biserica din Frasinul din Deal, Cobia de Jos, vezi Stănculescu, Gheorghiu, Petrescu, Stahl, *Arhitectura populară în reg. Piteşti*, fig. 350.

[20] V. Vătăşianu, *Contribuţie la cunoaşterea bisericilor de lemn din Moldova*, p. 9 şi urm.

E interesant că în Transilvania de nord, mai ales în Maramureș, bolta cilindrică de lemn adeseori nu e așezată direct deasupra pereților laterali ai navei, ci e ușor retrasă, uneori cu retrageri treptate, sprijinite în interior pe console. În Maramureș — și particularitatea aceasta apare și în Ucraina apuseană și în Polonia carpatică — e retrasă și partea superioară a pereților laterali. Rostul acestor retrageri e acela de a oferi posibilitatea montării unor sprîncene de acoperiș, cu scopul de a îndepărta apa de ploaie de la pereții navei. E vorba de o măsură menită să asigure conservarea lemnului. Lărgirea acestor sprîncene de acoperiș duce la necesitatea de a le propti, dînd astfel naștere prispelor laterale, uneori continuate în jurul întregii biserici, alteori reduse la una sau două laturi sau la forma unui pridvor în fața intrării. Astfel se creează și spații suplimentare, primind diferite destinații.

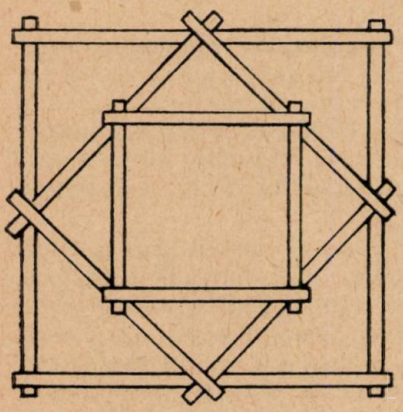

Fig. 4

Un înveliș deosebit prezintă bisericile aparținînd tipului III și variantelor II *c 2—3*, fiindcă ele poartă acoperișe interne și uneori externe piramidale, o formă determinată în mod inevitabil de conformația planimetrică. Despre arhetipul III și varianta sa *a* am presupus că inițial încăperile pătrate ar fi fost acoperite printr-un sistem de grinzi dispuse în formă de grătar (fig. 4), fiecare pătrat de grinzi încălecînd de-a curmezișul pe cel precedent, așa cum se vede încă în altarul bisericii ucrainiene din Volcineț[21]. Acest sistem ar fi precursorul sistemului de boltire moldovenesc care apare în perioada lui Ștefan cel Mare[22]. Ulterior, prin contaminare cu planul și elevația bisericilor moldovenești de tip triconc, structura cupolelor bisericilor de lemn moldovenești, a variantelor II *c 2—3* se modifică, înlocuind vechiul sistem prin crearea unor grătare din material mai ușor și simplificînd formele. Aceste forme noi sînt mai puțin structive și mai puțin aderente materialului.

O ultimă particularitate, caracteristică îndeosebi bisericilor de lemn transilvănene, sînt turnurile, așezate de obicei în capătul de vest al coamei acoperișului, sprijinite pe grinzile tavanului din pronaos. Turnurile sînt un accesoriu frecvent, dar nu necesar; numeroase biserici fie că nu au

---

[21] K. A. Romstorfer, *Die alte gr. ort. Pfarrkirche in Wolczynetz und die zu Toporoutz*, Mitteilungen der k.k. C.C. zur Erforsch. und Erh. der Baudenkmale, N.F. XXV, p. 194, fig. 1. Colegul P. Petrescu a avut amabilitatea să ne informeze că a întîlnit asemenea structură a acoperișului de lemn la unele case țărănești mai vechi, din veacul al XIX-lea, în regiunile de munte din Țara Romînească; materialul nu a fost încă publicat.

[22] Vezi expunerea tezei la V. Vătășianu, *Bolțile moldovenești, originea și evoluția lor istorică*, în *Anuarul Inst. de ist. naț.*, Cluj, V, 1929, p. 415 și urm. și idem, *Istoria artei feudale în țările romîne*, I, p. 640 și urm. Aceeași opinie și la L. Sumbadze, *Acoperișe în arhitectura de lemn rusească*, Moștenirea arhitectonică (rus.), 10, Moscova, 1958, p. 71.

de loc turn, fie că dispun de zvoniţe separate. Turnul e compus dintr-o prismă pătrată, încoronată cu o galerie cu parapet în rezalit şi acoperit cu un coif răsfrînt la bază, continuat însă cu o piramidă pe plan pătrat sau octogonal, adeseori foarte zveltă, constituind farmecul estetic al clădirii prin accentul vertical suplu pe care îl introduce în compoziţie. De multe ori cele patru colţuri de la baza răsfrîntă a coifului poartă cîte un turnuleţ în miniatură, comparat cu fialele turnurilor gotice. Această analogie a dus la explicarea turnurilor printr-o influenţă gotică[23]. În ambianţa bizantină şi romînească, turnurile nu apar ca un corolar necesar al bisericii, dar ele fac parte în mod obişnuit din ansamblul unei biserici apusene încă din perioada romanică şi precursori se întîlnesc în perioada carolingiană.

Judecînd după particularităţile formale ale turnurilor de la bisericile noastre de lemn, se poate presupune că recepţionarea motivului s-a petrecut în perioada goticului tîrziu, adică în veacul al XV-lea. Contaminarea e uşor explicabilă, fiindcă structura coifului e şi la bisericile gotice opera lemnarilor şi tot opera lemnarilor de mai tîrziu, din veacul al XVIII-lea, sînt coifurile cu bulbi, introduse în arhitectura barocă şi adaptate bisericilor de lemn învecinate centrelor urbane.

Din cele expuse credem că se poate trage concluzia că în multe privinţe bisericile noastre de lemn de tipul I şi II oglindesc origini îndepărtate, la temelia cărora stă tradiţia băştinaşe. Aceasta a suferit interferenţe ale arhitecturii de lemn din ţările slave (tipul III) învecinate Moldovei, transmiţînd însă la rîndul ei, îndeosebi regiunii Carpaţilor de nord[24], tipul II în varianta *a 2*. În Transilvania se grefează pe acest fond în secolul al XV-lea influenţa gotică (turnurile cu coif înalt) şi în veacul al XVIII-lea cea barocă (turnurile cu acoperiş în formă de bulb), iar în Moldova o influenţă a tipului triconc, care iradiază şi spre Transilvania de nord.

Iată o serie de consideraţii pe care le sugerează analiza tipologiei şi care explică necesitatea de a aprofunda studiul bisericilor noastre de lemn[25].

К ИЗУЧЕНИЮ ТИПОЛОГИИ ДЕРЕВЯННЫХ ЦЕРКВЕЙ В ЦЭРИЛЕ РОМЫНЕ

РЕЗЮМЕ

Статья предназначена демонстрировать полезность составления типологии существующих деревянных церквей для разрешения вопроса их эволюции. Поэтому подчёркивается необходимость каталога деревянных памятников.

---

[23] Vezi discuţia tezei la C. Petranu, *o. c.*, p. 38—44.

[24] W. R. Zaloziecky, *o. c.*, p. 37.

[25] Asupra acestor probleme, vezi şi studiul recent: G Entr, *Mittelaltesche rumänische Volkskirchen in Siebenburgen*, în *Omagiu lui G. Oprescu*, Bucureşti, 1961, p. 159 şi urm.

Рассматривая до сих пор изданный материал, можно найти три типа деревянных церквей. 1-ый тип (древнейший) представляет непосредственное приспособление дофеодального и раннефеодального деревянного дома, 2-ой тип — это изменения, налагаемые литургическими обычаями, 3-ий тип объясняется влиянием славянской деревянной архитектуры, пришедшей в Молдавию.

Каждый тип имеет свои варианты (*a*, *b*, *c*), обусловленные практической необходимостью и взаимным влиянием.

Дальше исследуются отношения между деревянной архитектурой и каменной и их взаимное влияние.

CONTRIBUTION À L'ÉTUDE DE LA TYPOLOGIE DES ÉGLISES EN BOIS DES PAYS ROUMAINS

RÉSUMÉ

L'article est destiné à démontrer l'utilité qu'il y a d'établir une typologie des églises en bois existantes, en vue d'apporter une solution aux problèmes de leur évolution. Aussi l'auteur souligne-t-il la nécessité de dresser un répertoire des monuments en bois.

De l'examen du matériel qui a été publié jusqu'à présent se dégagent trois types d'églises en bois. Le premier type, qui est le plus ancien, représente une adaptation de la maison en bois préféodale et du haut féodalisme, le deuxième type est une transformation imposée par les usages liturgiques et le troisième type est expliqué par une influence de l'architecture en bois slave, qui a pénétré d'abord en Moldavie.

Dans le cadre de chacun de ces types on distingue des variantes (*a*, *b*, *c*) déterminées par des nécessités pratiques et par des interférences.

L'auteur examine ensuite les rapports entre l'architecture en bois et celle en pierre, ainsi que les influences réciproques.

DOMENIUL CETĂȚII ȘIRIA LA 1525

DE

Acad. D. PRODAN

Cetatea Șiriei e pomenită mai întîi sub nume de *castrum*, la 1331. La 1362 regele Ludovic ordona din Zagreb castelanului Șiriei, Andrei fiul lui Dionisie, să meargă cu toți romînii și cu alți oameni și sluji (*cum universis Olachis, aliisque populis et famulis*) pedeștri sau călări, pregătit ostășește (*more exercituantium*), împreună cu Benedict comitele de Sătmar și Maramureș, unde îi va spune omul său Nicolaus de Zudar, trimis la el[1]. Apare mai des însă în sec. XV. Ea apare ca cetate regală și se cunosc și nume de castelani regali, care sînt obișnuit și comiți supremi ai comitatului Zarand. În 1439 regele Albert donează cetatea, împreună cu 110 sate, despotului sîrb Gheorghe Brancovici. Vladislav I însă i-o reia, sub motivul că Gheorghe Brancovici prin castelanul său de aici, voievodul Stepan, a sprijinit pe regele minor, Ladislau V, ridicîndu-se alături de Andrei Bothos, comitele suprem de Timiș. Pe Bothos l-a învins în luptă Iancu de Hunedoara, iar pe voievodul Stepan, Ladislau Marothy, comitele suprem al comitatului Arad. Drept recompensă, în 1441 regele i-a donat lui Marothy cetatea împreună cu domeniul și cu nobilii romîni castrensi. Gheorghe Brancovici se vede nu a cedat-o totuși, căci în anii următori dispune sau cel puțin pretinde că dispune încă de ea ; în 1444 el o donează, iarăși împreună cu domeniul, lui Iancu de Hunedoara pentru că a cheltuit multe mii de florini spre eliberarea Serbiei și Albaniei de sub puterea turcească[2]. I-a donat-o lui Iancu de Hunedoara socotindu-l destul de tare să-și poată valorifica drepturile asupra ei. Marothy protestă; Iancu de Hunedoara fu totuși introdus în posesiunea cetății. Dar nu renunță nici Gheorghe Brancovici definitiv la ea. În anul luptei de pe Cîmpul Mierlei (1448) e pomenit aci iarăși un castelan al lui. În urma luptei pierdute, Iancu de Hunedoara prins de Gheorghe Brancovici, pentru a putea fi

---

[1] A. Fekete Nagy — L. Makkai, *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, Budapest, 1941, p. 162.

[2] V. pentru acestea Márki Sándor, *Aradvármegye és Arad szabad királyi város története*, II/1, p. 124—26. De asemenea Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza*, I, p. 722—23.

eliberat, printre altele trebui să renunţe şi la Şiria, şi numai în 1451, sub ameninţarea cu război, îl putu sili pe Gheorghe Brancovici la o înţelegere şi la înapoierea cetăţii. După Iancu de Hunedoara, a ajuns în mîinile cumnatului său Mihail Szilágyi. În 1461 văduva lui Mihail Szilágyi a zălogit-o fiscului. Iar fiscul în 1464 a donat-o lui Andrei, Ştefan, Ladislau, Paul şi Nicolae Báthori. Cetatea rămîne mai mult timp în stăpînirea Bathoreştilor. Cetatea regală a Şiriei a fost deci mereu şi pe mîini de mari feudali. În 1493 un castelan e Bogdan, provizorul e Ladislau Moga, iar voievozii, unul e Ladislau, iar cel din Arăneag tot Ladislau. În 1494 castelanii cetăţii sînt nobilii Ştefan Horváth şi Ioan Werbőczy, iar provizorul domeniului Ladislau Moga[3]. Acesta s-a ridicat din rîndul voievozilor romîni. Iancu de Hunedoara luînd în considerare meritele lui Moga, voievodul de Hălmagiu, în 1451 l-a întărit în voievodatul Kápolna, Hălmagiu şi Băiţa, pe care împreună cu fiii săi Mihail şi Sandrin l-a avut şi pînă aci[4]. În 1514 cetatea a căzut în mîinile răsculaţilor lui Doja, care au cuprins şi Lipova şi Şoimuşul.

Urbariul domeniului cetăţii Şiria din 1525, pe care-l publicăm aci, e deosebit de important. Înainte de toate prin vechimea lui; se numără printre primele documente de acest fel privind teritoriul ţării noastre. E important prin întinderea lui; înscrie pe 86 pagini 121 localităţi (tîrguri şi sate, printre ele posibil să fie unele şi numai porţiuni de sate) şi un „praedium". E important apoi prin cuprinsul lui; el înscrie nominal pe toţi supuşii domeniului şi le înregistrează şi îndatoririle feudale, aceasta foarte curînd după răscoala lui Doja. Şi, în sfîrşit, e important pentru că satele înscrise, cu cîteva excepţii doar, sînt în masă romîneşti, sate din fostul comitat al Zarandului.

Urbariul, ce-i drept, nu e întocmit cu minuţiozitatea urbariilor de mai tîrziu. Vitele sînt înscrise doar la trei din localităţi, Şiria, Sîrbii de Jos (*Also Raczfalw*) şi Sîrbii de Sus. Tot aşa şi viile. Îndatoririle feudale nu sînt nici ele minuţios înregistrate, dar ne dau indicii preţioase asupra raporturilor existente.

În cele 121 localităţi înscrise, urbariul cuprinde 2037 supuşi. Din aceştia 1836 sînt trecuţi iobagi (*jobagiones*) şi 96 jeleri (*inquilini*), aceştia reprezentînd deci circa 5% din populaţia iobăgească. Restul supuşilor pînă la 2037 sînt libertini şi oameni în serviciul cetăţii. Unii, 49 la număr, sînt trecuţi libertini călare (*equites libertini*). Alţii, anume 26, sînt trecuţi numai „*liberi*" sau „*libertini*". Din aceştia 2 sînt trecuţi „*liberi ad castrum*", 9 „*liberi pro aucupio*" (păsărari), 1 „*liber per wrboras*" (dînd urbura minieră).

Libertinii călări sînt din Şiria 2, din Sîrbii de Jos 5, din Sîrbii de Sus 13, din Iacobini (*Zewldes*) 13, din Brotuna 3. Dar mai sînt şi din alte sate, Ormindea, Prăvăleni, Valea Brad, Dupăpiatră, Răstoaca, Plopi şi altele, cîte unul sau doi.

Libertinii ceilalţi sînt din Galşa 4, Dupăpiatră 3, sau din alte sate cîte unul. Unul din libertinii înscrişi la Şiria poartă numele de *Georgius*

[3] Márki, *o. c.*, p. 126–27.
[4] *Ibid.*, p. 129, 501.

patthanthws, deci poate e tunar. Păsărarii sînt din Ormindea 4, din Mihăleni 2, din Grohot 3.

Sub titlul *„Familiares castri et castelli"* la Șiria 3 din cei înscriși au notat în dreptul lor *„mercenarius"*, 9 au notat *„seruitor castri"*, o văduvă cu trei fii *„seruit ad castrum"*, iar unul e trecut grădinar (*ortulanus*). Printre servitorii cetății iarăși unul cu numele *pattyantys*, posibil tunar. În Sîrbii de Sus 4 *„familiares castri"*, din care 2 au notat în dreptul lor *„mercenarius"*. În Sîrbii de Jos e notat *„mercenarius"* unul din șirul iobagilor. Acești familiari sau servitori sînt desigur oameni în serviciul cetății și a economiei sale, angajați obișnuit cu plată. Mercenarii, înscriși în total 6, sînt desigur simbriași (*beres*), oameni angajați cu plată, obișnuit cu anul, în serviciul curții, mai ales pentru cărături și munci agricole. Printre familiari, servitori sau chiar printre libertini și nume de meseriași ; chiar dacă nu toți, unii puteau fi și meseriași. Mai multe nume de meseriași întîlnim și printre ale iobagilor. Numai după nume însă nu putem stabili în ce măsură indică ele meseria sau numai un nume de familie, sau și una și alta, mai ales că urbariul foarte rar înscrie sau notează direct meseria.

Tot atît de greu, sau aproape cu neputință e să stabilești numai după nume naționalitatea locuitorilor. Aceasta și din pricina grafiei corupte, mai ales la numele românești, scrise de un străin, după auz, și din pricina latinizării frecvente a numelui de botez sau a traducerii lui. Și nu sînt desigur rare nici numele date, după meserii, funcții, origini, porecle sau alte motive distinctive, uneori poate întîmplătoare, în lipsa unui nume hotărît de familie. Sînt greu de urmărit românii mai ales în tîrguri, unde sigur nu lipsesc, chiar cînd numele ar indica-o prea puțin. Ar fi greu de stabilit după nume cîți sînt români, unguri sau nemți în Baia de Criș de pildă. După cum nu se mai poate distinge cîți sînt sîrbi în satele cu numele Sîrbi, adică cele două *Raczfalw*. Problema interesantă, dar dificilă, a onomasticii acestui întins și vechi urbariu, cel mai vechi în care se poate găsi o masă atît de mare de nume, o lăsăm în seama filologiei.

E interesantă desigur și nomenclatura satelor, multele nume românești, terminațiunile lor atît de frecvente în *-ani*, dar mai ales în *-ești* : Ilieșți, Vlădești, Bălești, Pănușești, București, Bogheși, Tomești, Prăvăleni, Hărțăgani etc., corespondența frecventă dintre nume și prezența în sat a familiei de la care s-a luat. Numele acestea de sate se păstrează în genere pînă azi. Nu toate însă. Prin grupare, regrupare a satelor sau cătunelor, prin contopiri ulterioare s-au schimbat, mai multe din ele nu mai figurează azi printre satele ținutului, sau se confundă în alte nume.

Satele românești se disting, poate mai bine decît după numele lor sau după numele cum sînt înscrise ale locuitorilor, după organizația lor specifică în voevodate, după instituțiile lor, după crainicu, cnejii lor, după sarcinile lor feudale distinctive. Ceea ce, firește, nu exclude interferențele, amestecurile de populație, conviețuirile, prezențele de români și în tîrguri sau sate de condiții specifice ungurești.

Cît privește numărul populației înscrise, pe primul plan se ridică cîteva localități mai mari, care și dacă nu sînt notate în urbariu ca tîrguri, o știm din documente că erau tîrguri. Șiria are 103 capi de familie (51 iobagi, 35 jeleri, 2 *equites libertini*, 1 libertin), la care se adaugă cei 14 în slujba

curții. Galșa are 115 capi de familie, din care 4 notați *„liberi"*. Trei iobagi *„sessionati"* de aci au fost donați de Gheorghe Báthori bisericii sf. Benedict, fondată în Galșa, iar 8 i-a donat tot el altarului sf. Mihail din aceeași biserică. Baia de Criș, care are înregistrați 69 capi de familie, din care unul e notat *„liber"*, e înscrisă *„ciuitas"*. Băița (*Kys Banyah*) și ea, deși e înscrisă numai cu 11 iobagi și 2 jeleri, e calificată totuși *„oppidum"*. Tot *„oppidum"* e calificată de textul sarcinilor sale și *Kapolna*, care are înscriși doar 27 iobagi.

Sate mai mari, cu populație iobăgească mai numeroasă sînt Sîrbii de Sus cu 57 capi de familie, la care se mai adaugă și 10 sîrbi fugiți din Sirmiu și așezați aci în cinci case noi, Rișca cu 46, Valea Brad cu 39, București cu 38, Iacobini cu 38, Arăneagul de Jos cu 37 capi de familie. Restul satelor au cifre variabile, sub 30.

În cadrul domeniului mare se pot distinge anumite subdiviziuni, domenii mai mici din care el se compune. În frunte e Șiria, cu Sîrbii de Sus și de Jos și cu Galșa. Urmează Baia de Criș cu cinci sate (Rișca, Țebea, Țebea de Jos, Caraciu, Vălișoara). Băița se pare e tratată deosebit : are text aparte. Urmează apoi voievodatul, cel mare și cel mic, al lui Ștefan Moga (*Waywodatus Stephani Moga, tam major quam minor*). După acest titlu urmează 48 de sate, toate aparținînd acestui voievodat, care, după textul de la sfîrșit e socotit tot între apartenențele Băii de Criș. Sînt toate sate din Zarand (Tîrnovița, Obîrșia, Rișculița, București, Hărțăgani, Trestia, Ormindea, Ruda, Buceava, Vaca, Valea Brad, Mihăleni, Dupăpiatră, Blăjeni etc.).

Textul de la sfîrșitul urbariului ne lămurește însă că e vorba de fapt de două voievodate aci, al lui Moga și al lui Bota (Botha), poate unul e voievodatul mare, celălalt cel mic, al doilea fiind poate subordonat celui dintîi. După titlul „Ținutul Kapolna" (*Kapolna Wydeke*) urmează iarăși 47 sate, care, după textul de la sfîrșit, constituie de asemenea două voievodate, fără să se mai indice numele voievozilor sau raporturile lor eventuale cu voievodatul lui Moga sau al familiei voievodale Moga. În tot cazul și în 1439 țineau de Kapolna 45 sate și 5 sate pustii, și în 1448—1451 tot un Moga e voievodul de Hălmagiu și Kapolna[5]. O subdiviziune deosebită formează cele 4 sate Arăneag (*Felso Aranyag, Zekes Aranyagh, Medwes Aranyagh, Also Aranyagh*) cu *Chernez*. O altă subdiviziune cele cinci Cladova (*Magyar Kalodwa, Kys K., Kapolnas K., Diznos K., Felse K.*) cu un *Zylwagh*. Deosebit sînt tratate Sînmartin și Nadab cu încă 2 sate și un *„praedium"* (sat pustiu).

Voievodul apare uneori și în numele supușilor. De pildă în Sîrbii de Sus în fruntea listei stă un *Petrus filius Michaelis Wayda*, iar mai jos în listă e înscris un *Demien Vayda*. Între libertinii călări de aci un *Georgius Wayda*. În Rișca în șirul celor înscriși un *Andreas Wayda*, în Iacobini în fruntea listei *Curlul Vayda*. Să fie acesta unul din cei doi voievozi ai ținutului? Probabil. Urbariul nu ne dă în aceste cazuri nici un alt indiciu ca să putem vedea în ce măsură noțiunea reprezintă o funcție sau numai un nume. Mai ales că voievozii mari, ai ținuturilor, nu sînt înscriși în lis-

[5] *Ibid.*, p. 234.

tele supușilor. Firește, chiar cînd e numai nume, el e primit în urma funcției celui care îl poartă sau a înaintașilor săi. Fapt e că și aci se păstrează organizația în voievodate, și încă în voievodate mari, cuprinzînd uneori zeci de sate. Familia voievodală Moga tinde să se confunde în nobilime. Provizorul se numește *Ladislau* Moga.

O situație mai nelămurită în cazul crainicului. Crainicul îl găsim obișnuit tot între nume. În Țebea de Jos (*Also Czebe*) un *Janus crainich*, în Tomești un *Johannes crainicus*, în *Kaynelesth* un *Michael crainik* locuind împreună cu Criste, după acolada din text numit desigur tot crainic, în Ribicioara un *Jwan crainik*, în Grohot un *Janus Ztrawa krainik* (felul cum este înscris e un indiciu că are și funcția de crainic). În Kapolna *Michael Zabo*, *Kys Zabo* și *Joanes Zabo* sînt notați împreună, prin acoladă, *crainici*. În Vaca un *Jwan crainik*, în Buceș un *Jowanis crainik*, în Lunca (*Lonkaa*) un *Petrus Kelye krainik*. Înscrieri din care iarăși nu putem distinge funcția de nume. Cel puțin în unele cazuri însă e vorba de funcție, sau și de funcție.

Noțiunea de cnez apare însă des, nu numai în nume, dar și în dreptul numelui ca funcție, obișnuit sub forma de *kenez*. În întreg urbariul am numărat apariția lui în 28 de cazuri. În unele sate apar chiar doi. De pildă în Sîrbii de Sus un *Petrus Balasfi kenez* și un *Sigismundus kenez*, în Baldovin un *Bulzalb kenez* și un *Dan kenez*, în Vața de Jos un *Stephanus kenez* și un *Barbul kenez*, în Stănija un *Marco kenez* și un *Demetrius kenez*. Cnezii se numesc Andrei, Ion, Neagomir, Mihail, Pleșa, Stan Faur, Bucșa, Ștefan, Barbul, Simion, Todoran, Mircea, Gheorghe Musta, Vlad Stan etc. și sînt înscriși în satele Țebea, Caraci, Tîrnovița, Obîrșia, București, Ciungani, Buceava, Ciungul, Văsuia, Mustești și altele. În multe sate numele de cnez nu apare, chiar în sate mai mari. Ceea ce nu înseamnă că nu au cnez. Unele au poate cnez comun. În cele mai mari însă e simplă omisiune. Ceea ce arată iarăși inconsecvența conscripției. Mai ales că nu e înscris în ele nici jude. Cît de inconsecventă e conscripția în această privință, reiese din aceea că judele nu e înscris nici măcar în tîrguri sau în satele ungurești, unde sigur era. În cazul celor mai multe înscrieri, evident, nu e vorba numai de nume, ci și de funcție. Mai ales de funcție. Sînt cnejii al căror cerc de activitate nu-l putem preciza. Nu putem ști nici în ce măsură vechiul cnez s-a transformat în simplu jude sătesc. Poate și aci e în curs de transformare.

Cît privește judele, abia îl bănuim din nume ca *Michael cywdelj* din Crăciunești (*Karachonfalwa*), *Petrus Suda* din Baldovin, *Janus czude* și *Petrus czude* din Ruda. Noțiunea de pîrcălab apare doar în două nume *porkolab* din Hunțișor.

La trei localități din fruntea urbariului, înregistrate fiind și viile și vitele, avem un indiciu și asupra stării materiale a locuitorilor lor.

În Șiria 46 iobagi și 33 jeleri au vii. Cu excepția a 6 iobagi și 2 jeleri, toți au. Boi au 32 iobagi, variind între 1—8. Au și 11 jeleri, fiecare cîte 2 boi. Cai au 11 iobagi, variind între 1—5. Cel cu 5 cai are și 8 boi, cel cu 4 cai are 6 boi. Unul din ei are 100 de cai, vie și 6 boi. Oi nu sînt înregistrate decît la doi, la unul 100, la celălalt 300 (se numesc *Georgius Aranyagi* și *Michael Rodah*).

În Sîrbii de Jos vii au 11 iobagi şi 10 jeleri. Boi au 9 iobagi, între 2—6, şi 9 jeleri, între 2—4. Cai are un iobag 4 (care are şi 4 boi) şi un jeler 2 (care are şi 4 boi). Oi au doi iobagi, unul 25, celălalt 300 şi un jeler, 50. Capre un iobag, 20.

În Sîrbii de Sus, vii au 18 iobagi şi 20 jeleri. Boi au 14 iobagi, între 2—8 şi 9 jeleri, între 2—6. Cai 12 iobagi, între 2—4. Unul din ei are 16. Jeleri cu cai 3, avînd între 2—4. Oi au 10 iobagi (60, 50, 70, 47, 100, 20, 60, 40, 400, 200). Jeleri cu oi 6 (40, 32, 40, 45, 70, 100). Sau poate s-au înregistrat numai cifrele mai mari de oi?

Sub raportul viilor, vitelor, supuşi mai înstăriţi se găsesc mai ales în Şiria, care e tîrg şi unde s-a putut produce şi o diferenţiere mai mare. Dar şi în sate. Chiar dintre jeleri s-au putut ridica unii la stare ceva mai bună. În Sîrbii de Sus de pildă, *Petrus Bagon* are vie, 4 boi şi 45 oi. Iar *Stephanus olah* are vie, 6 boi, 4 cai şi 100 oi.

Sînt în schimb mai mulţi care nu au nici vie, nici vite de jug sau cai, nici oi. Mai ales printre jeleri. În dreptul multor nume de iobagi sau văduve de iobagi găsim însemnat *„pauper"*, *„paupercula"*, în vreo 50 de cazuri în toată conscripţia. Căci printre numele iobagilor, jelerilor sînt înscrise mai multe nume de văduve. În toată conscripţia am numărat 34. Desigur văduve supuse la prestaţii iobăgeşti. Iobagi fugiţi sînt înscrişi abia 11, ceea ce înseamnă că sînt înscrişi cu totul inconsecvent, căci trebuie să fie mai mulţi. Sesii pustii înscrise sînt 46. La Şiria urbariul înregistrînd 6 case pustii, notează că oamenii au fugit din ele în cursul a trei ani din urmă.

În cîteva cazuri avem înscrisă şi starea celor cu numele de voievod sau cnez (*kenez*). *Petrus* fiul lui *Michael Wayda* din fruntea listei satului Sîrbii de Sus, are vie, 8 boi, 4 cai şi 60 de oi, *Demien Vayda*, tot de acolo, are vie şi 2 cai. *Stephanus kenez* din Sîrbii de Jos are vie şi 6 boi. La *Petrus Balasfi kenez* din Sîrbii de Sus nu e înscris nimic. *Sigismundus kenez* din acelaşi sat e înscris însă cu vie, 8 boi, 16 cai, 400 oi. În schimb *Thodoran kenez*, înscris în fruntea listei în Văsuia, e notat *„pauper"*.

În situaţiile variate din cuprinsul domeniului sarcinile iobăgeşti sînt şi ele variate.

Despre *„equites libertini"* textul spune că deşi ei pot să fie buni iobagi, sînt daţi de castelani (*auctoritate castellanorum*) în serviciul cetăţii şi nu servesc nimic, adică nu fac nici o slujbă obişnuită iobăgească.

Taxă obişnuită (*taxa ordinaria*) : la Sînmihai fiecare iobag cu sesie (*sessionatus*) trebuia să dea un florin. Pe 1524 în „taxa" de Sînmihai au dat 36 florini. Au fost deci şi de cei care nu au dat sau au dat mai puţin de un florin. E desigur censul.

Fiecare iobag sau jeler avînd vie, da la cules nona (a noua). Tot la cules, fiecare iobag avînd vie mai trebuia să dea un pui şi o pîine, care erau venitul provizorului. Orice om străin (*homo extraneus*), în înţeles de din afara tîrgului, avînd vie în podgoria Şiriei, la timpul culesului plătea provizorului 24 dinari, precum şi o găleată de orz, un pui şi o pîine. Orice iobag care cerea ca în timpul culesului şi convenea cu provizorul încă înainte de începerea culesului comun, să strîngă cu un vas numit

fedeles, trebuia să plătească pînă la Sînmartin 4 dinari. Iar dacă vasul ar fi de cel care ei îl numesc *fekw*, să plătească 8 dinari. Dacă erau oameni străini (*extranei*), plăteau îndoit, 8 dinari de *fedeles* și 16 dinari de vasul *fekw*. Acesta era venit al provizorului. E vorba aci probabil de cei care nu au vii și strîng de la cei cu vii must în timpul culesului.

Din semănături, atît din cele de primăvară cît și din cele de toamnă, dădeau none, care țineau de castelani și împreună cu mazărea și lintea provizorul le primea la curte.

În Șiria sînt două pluguri, deși ar putea să fie patru cum au fost mai de mult — spune textul — dar acum locuitorii sînt mai puțini pentru strîns[6]. Aceasta înseamnă se pare că stăpînul ținea aci două pluguri, cu care ara pentru sine desigur cu simbriașii săi, iar recolta o strîngeau iobagii.

Atît iobagii cît și jelerii din Șiria trebuiau să plătească anual 4 florini care se numeau banii simbriașilor (*quod beres penz dicitur*). E vorba de simbriașii angajați de curte (sigur cei numiți *mercenarii*), necesari în economia domeniului și pe care locuitorii îi plăteau pentru a fi scutiți de anumite munci agricole de arătură și de cărăușii mai ales.

Cînd se făcea fînul (iarba) trebuiau să cosească atît cît vrea provizorul (*quantum provisor voluerit*).

Pădurea ținînd de cetate se da spre tăiere de către castelani așa ca, oricine voia să taie, pe un an întreg trebuia să plătească de un bou sau un cal 8 dinari. Venitul pe un an, după cît se putea evalua, putea face 32—40 florini.

În Șiria era și o vamă de uscat (*thelonium siccum*), luîndu-se de un om pedestru 1 dinar, de un om călare 2 d., de un car gol 4 d., de un car încărcat 8 d.

În Sîrbii de Jos „*census ordinarius*" de Sînmihai era un florin de sesia locuită (*sessio populosa*). Tot așa și în Sîrbii de Sus. În acesta din urmă, în 5 case noi erau 10 sîrbi fugari din Sirmiu, care nu plăteau nimic și nici nu slujeau, beneficiind desigur de scutirea provizorie a noilor așezați.

În Galșa „*census ordinarius*" de Sînmihai era tot un florin de sesia locuită. Pe la Sîngeorz dădeau castelanilor cetății Șiria „*beres penz*" 4 florini. Pe la Paști fiecare locuitor din Galșa dădea un dinar. Tot cîte un dinar și pe la Crăciun. Nona grînelor (*frumentorum*) aparține castelanilor (*pertinet castellanis*). Nona vinurilor era rînduită castelului (*deputata est castello*). Cînd era belșug, din podgoria Galșa nona aducea 24 buți de vin. Textul Șiriei spune că nonă din vin dau Galșa, Cladova și Șiria și că nona (*collectwra none*) pe 1523 a făcut 40 buți (*vasa*) de vin, iar pe 1524 numai 19 buți. Nona era, firește, variabilă după recoltă.

Orașul (*ciuitas*) Baia de Criș cu cele 5 sate ale sale plăteau împreună anual „*taxa ordinaria*" 80 florini. Aceasta înscrișă fiind în urbariu 190 capi de familie, din care numai 5 sînt jeleri.

Urbura Băii de Criș cu „rîurile" sale (*cum riwlis suis*) pe 1521 a făcut 200,02 fl, pe 1520, ridicată în două jumătăți? (*halff*), 333,02 fl. Pe 1522 urburarul (*wrburarius*) Nicolae Ferenczi pe un an întreg minus o săptă-

[6] *In territorio Sirii dominis sunt duo aratra et licet possent esse quatuor prout temporibus antiquis fuerunt sed nunc incole sunt pauciores ad cumulationem.*

mînă, a dat 105,39 fl, iar în 1523 în timpul lui Andrei Golner (sau Goldner?), ridicată în două jumătăţi, a făcut 383,33 fl.

Băiţa aducea venit anual şi obişnuit, deci cens, 8 fl. În anii dinainte urbura venită din Băiţa era luată totdeauna de urburarul (*vrburarius*) instituit în Baia de Criş, dar prin hotărîrea sa din anul 1522, Ştefan deBathor, luînd-o de la acela, a instituit şi aci urburar, care în acelaşi an a plătit drept venit al urburei 68,28 fl. În 1523, „*half non leuato*", au venit cîştig al urburei numai 20 fl.

Apartenenţele Băii de Criş, satele înscrise ca ţinînd de voievodatul lui Ştefan Moga, adică după textul de la sfîrşit, de cele două voievodate, dădeau şi ele înainte de toate cens. La toate satele censul se înregistrează consecvent ca fiind un florin de sesie, de sesia locuită şi întreagă desigur. Căci numărul capilor de familie înscrişi e incomparabil mai mare decît al sesiilor sau unităţilor după care se calculează censul. Pe o sesie sînt înscrise adesea mai multe familii, două, trei sau mai multe chiar. Se înregistrează uneori şi jumătăţi de sesie, notate în textul nostru cu x. La Tîrnoviţa de pildă sînt înscrise 10 nume, dar locuiesc doar pe 4 sesii, plătind 4 fl. cens. Pe 2 sesii locuiesc cîte 2, iar pe una 5. În Obîrşia 22 înscrişi sînt legaţi prin acolade, desigur pentru a arăta convieţuirile, adică sesiile comune sau unităţile de cens, constituind doar 6 unităţi. Stau pe aceeaşi sesie sau plătesc un cens 2, 3, 4, 5, de cîteva ori 6 înscrişi. De trei ori găsim chiar 8 nume cuprinse într-o sesie, în Ribicioara 8 *Pateka*, în Vlădeşti 8 Vlad. În Ribicioara de pildă, pe 5 sesii plătind 5 fl. cens, sînt înscrişi 25 capi de familie, grupaţi odată 2, odată 3, de trei ori 4, odată 8. Iar Pănuşeşti, cu 20 înscrişi, plăteşte 3 fl cens : pe o sesie înscris unul, plătind desigur cens întreg, pe alta 2 săraci, desigur scutiţi, pe alta 6 Stancu, iar pe una nu mai puţin de 11 Pănuşe. Astfel 48 sate împreună, avînd înscrişi 724 capi de familie, au plătit în total, în anul conscripţiei, 236,91 fl cens. Deci fie că sesiile nu s-au subdivizat, indicînd dese convieţuirile, fie că nu se face încă distincţia între sesii şi subdiviziunile lor. În tot cazul asemenea înscrieri vădesc şi că alături de noţiunea de familie în sens restrîns, individual, dăinuieşte încă şi familia în sens mai larg, mai cuprinzător, chiar cînd cei înscrişi nu locuiesc în aceeaşi casă. Această convieţuire sau indivizie a sesiei indică, firesc, şi o apărare împotriva sporirii sarcinilor iobăgeşti, care se orientau în genere după noţiunea de sesie.

Satele voievodatului, respectiv ale celor două voievodate, mai dădeau şi porci şi miei. Nu ştim dacă în cens, în daruri sau în dijmă ; textul nu înregistrează decît numărul lor la fiecare sat, fără altă însemnare. Nu ştim nici după ce criterii îi dădeau. Cifrele sînt variabile şi însumează pentru 48 de sate 127 porci şi 136 miei.

Unele din sate erau scutite şi de cens, şi de porci şi miei. Satul Cucuieşti (*Kukuÿesth*) era scutit, cei doi înscrişi ai lui fiind nou aşezaţi. Satul Mihăleni cu 23 înscrişi, era scutit ca servind la moara de scînduri (*ad molendinum serre*), adică la ferăstrăul de apă. Tot aşa şi satul Blăjeni, cu 28 înscrişi. Satul *Wyfalw* de asemenea plătea cens, dar nu da nici porci şi nici miei pentru că era aşezare nouă (*nova condescensio*). Dar păzea şi el peştele (*truttas apthios*) din rîuşorul oprit.

Textul de la sfîrșit înregistrează și alte sarcini :

Apartenențele Băii de Criș, întrucît nu aveau vii și nici none din grîne nu dădeau, în socoteala nonelor (*ratione nonarum*) dădeau în fiecare an 25 fl. Dădeau de asemenea în fiecare an 40 măsuri (*pintas*) de miere. Cele două voievodate ale lui Moga și Bota, dădeau pe la Sîngeorz cetății 5 boi de tăiat (*boues mactabiles*). Tot atunci dădeau banii păturilor (*lasnak penz*) 5 fl, care era poate darea preoților, cum o găsim pe urmă în alte părți. Pe la Sînmihai dădeau de asemenea 5 boi de tăiat. Tot atunci dădeau banii simbriașilor (*pecunias berezpenz*) 5 fl. Tot pe la Sînmihai dădeau provizorului din Șiria pentru cumpărat lemn de construcție sau de vase (?) 4 fl., care se numesc „banii cercurilor" (*pecunias pro emendis tigribus quas abrwnch penz vocant*). Peste boii de tăiat mai trebuiau să dea în fiecare an cetății 2 boi pentru cărat lemne (dacă nu cumva trebuiau să-i dea tot ca răscumpărare a obligației lor de a duce lemne, așa cum își răscumpărau această obligație, cu o bute de vin, cei din satele Cladovei). La Crăciun trebuiau să dea de fiecare sesie locuită două veverițe (*eweth*). Fiecare sesie locuită trebuia să cosească voievozilor săi o jumătate de zi, iar în altă zi iarăși o jumătate de zi să le secere, voievozii trebuind să le dea de două ori mîncare, de asemenea de fiecare 10 sesii trebuiau să dea un plug și să are o jumătate de zi.

Aceeași situație și în cele 47 sate ale ținutului Kapolna, a celorlalte două voievodate cum ne lămurește textul de la sfîrșit : cens de un florin de sesie, porci, miei. Exact aceleași sarcini și în aceleași cifre : răscumpărarea nonei, miere, boi de tăiat, banii păturilor, banii simbriașilor, banii cercurilor, boii de cărat lemne, veveriței. Aceleași obligații de muncă pe seama voievozilor : o jumătate de zi de coasă, o jumătate de zi de secere, de fiecare sesie, o jumătate de zi de plug de 10 sesii, cu obligația pentru voievozi de a le da de mîncare.

Aici se mai adaugă că fiecare preot romîn „ținînd biserică" (*tenens ecclesiam*), tot al treilea an trebuia să dea cetății un bou de trei ani. Apoi că fiecare sesie locuită trebuie să dea în post (*in carnis privii*), poate la lăsatul postului, cetății un iepure. Obligații valabile poate și pentru celelalte două voievodate. Se mai aduagă apoi venitul urburei și al morii de scînduri. Urburariul ținutului Kapolna a dat după „rîurile" lui (*de riuulis*) pe un an întreg castelanului pisete de aur (*pisetas auri*) 6, „half non leuato", dar cînd se lua, veneau odată 3 pisete, altădată 3, probabil în înțelesul de două jumătăți făcînd tot 6. Moara de scînduri, după spusele maistrului Paulus firez, dacă e belșug de apă, de la mijlocul Păresimilor (*a medio Quadragesime*) pînă la sf. M. (probabil Sînmihai), poate tăia 1000 de scînduri, din care ar veni 50 fl.

Cele patru sate Arăneag, împreună cu Chernez, dădeau și ele mai întîi cens (*census ordinarius*), de fiecare sesie locuită un florin. Dar iarăși sesia, și aci, cuprindea adesea mai mulți capi de familie. Cei 113 iobagi și 5 jeleri înscriși dădeau în total 49 fl. Dădeau porci, împreună 20. Nu dădeau însă miei.

Dar mai aveau și sarcini deosebite de ale altor sate :

De sărbătoarea tuturor sfinților dădeau împreună castelanilor 1 fl. De Sîngeorz dădeau iarăși împreună 2 fl. De Sîngeorz locuitorii acestor

sate, iobagii cu sesie (*jobagiones sessionati*) mai trebuiau să dea fiecare cîte 6 dinari, iar jelerii cîte 2 dinari. De Crăciun satele mai dădeau de fiecare cap 2 dinari, iar de fiecare sat cîte un iepure.

Cele patru Cladove, împreună cu *Zilwagh*, dădeau de asemenea censul obişnuit de 1 florin de sesia locuită, plătind de 73 iobagi (din care trebuie scăzuţi 4 libertini, desigur scutiţi de cens) 26 fl. Dădeau de asemenea porci, dar au înscrişi doar 3 porci daţi.

Aveau însă şi ele sarcini proprii :

De Sîngeorz trebuiau să dea de fiecare cap castelanilor cîte 6 dinari. De Paşti fiecare cîte 2 dinari. De Sîngeorz satele împreună o vacă. Fiecare cnez al acestor sate era dator cu o oaie. Satele, toate împreună, pentru neaducerea de lemne în cetate erau datoare cu o bute de vin. Pentru că nu dădeau none din vin (*ratione non exactionis nonarum vini*), dădeau (? lipseşte cifra). Toate împreună pentru cumpărat varză dădeau 1 fl. La Crăciun fiecare cnez al acestor sate trebuia să dea un iepure castelanilor.

Sînmartinul dădea tot un florin cens de sesia locuită, la Sînmihai. Din porci oricine avea peste 10 (desigur în înţelesul de 10 sau peste 10), trebuia să dea unul. Răscumpărare (pentru porcii sub 10, nesupuşi la dijmuire desigur) nu plăteau. A noua din grîne era rînduită castelanilor (*deputata est castellanis*). Daruri dădeau la Paşti 4 ouă şi 2 pîini, la Sînmartin un pui şi 2 pîini, la Crăciun un pui şi 2 pîini, care erau rînduite iarăşi castelanilor. Gloaba vărsării de sînge (*effusionis sanguinis*, de fapt a rănirii cu sînge) era rînduită şi ea castelanilor. Din gloaba celor osîndiţi la pierderea capului şi a bunurilor era rînduit 1 fl castelanilor, 2 fl. provizorului, restul revenind desigur stăpînului. Cît priveşte obligaţiile de muncă ale iobagilor de aci, textul precizează că fiecare om cu plug ară şi seamănă castelanilor un iugăr de pămînt, toamna şi primăvara[7]. Iar mai încolo spune că de mult (*antiquis temporibus*) pluguri de-ale domnilor au fost la ei 3, pentru că aveau pămînturi de arătură din belşug, dar acum nu au nici unul, pentru că sînt puţini şi strînsul nu e cu putinţă[8]. Text asemănător deci cu cel de la Şiria, avînd desigur acelaşi înţeles. Textul mai spune că fînaţe (*prata fenilia*) au din belşug şi fînul cosit aci sînt datori să-l aducă în cetate. Din ceea ce trebuie să înţelegem desigur că în hotarul satului sînt fînaţe destule pe care ei cosesc şi fac fîn şi pentru cetate.

În sfîrşit, după satul Nadab, la care după numele celor 5 iobagi se spune că aci sînt şi 16 „*praedia*" (locuri locuite şi cultivate înainte), textul notează că cei cu peste 10 porci dădeau un porc. Aci e pomenită şi o moară pe Crişul Alb din folosul căreia stăpînii aveau a patra parte. Sau e vorba numai de locul morii, în care ei îşi aveau de drept partea lor? Lectura aci e nesigură. Era de asemenea un vad din care le venea tot a patra parte. În 1521 pătrimea aceasta le-a adus 16 florini. Domeniul avea aci o porţiune de sat, pe care palatinul Ştefan Báthori a dat-o, cu toate veniturile sale, lui Grigore Horwath. Iar cele trei porţiuni de sate de la sfîrşit, Iermata

[7] În text : *juger terre unum et in vere*. Se înţelege din aceasta probabil că şi primăvara, adică nu numai toamna.

[8] *Antiquis temporibus fuerunt dominorum apud eos tria aratra quia terris arrabilibus habundant, sed ex nunc nullum habetur, quia pauci sunt et cumulatio fieri non potest.*

(*Gyarmath*), *Fewlhid* și praedium *Kezy*, palatinul le-a donat lui Emeric Perkedi.

Informațiile urbariului, cum vedem, sînt sumare și incomplete în raport cu cele ale urbariilor de mai tîrziu, valoroase însă pentru acest răstimp lipsit în genere sau foarte sărac în asemenea informații. Sărac mai ales pentru teritoriul țării noastre.

Și numai sumare fiind și adesea interpretabile, datele urbariului ne prezintă domeniul Șiriei ca un domeniu feudal mare, unul din cele mai mari din acest timp, avînd cetate, cuprinzînd un număr mare de sate și cîteva tîrguri. În fruntea cetății stau castelanii, care au în subordine un aparat militar și slujitoresc. Dar acesta e dublat și de un aparat administrativ economic, în frunte cu „provizorul", administrator și jude al domeniului. Un aparat militar, economic, administrativ și judecătoresc în același timp, care beneficia și de anumite părți din veniturile domeniului.

Populația supusă, feudal se împarte în libertini, iobagi și jeleri.

Libertinii sînt ridicați din iobagi, sînt supuși scutiți de sarcinile obișnuite iobăgești pentru a face în schimb servicii militare, fie la paza cetății, fie la război. Dar, vedem, și pentru a face alte servicii, de păsărari de pildă. Numărul lor însă e redus, ei reprezintă abia 3—4% din populația supusă.

Iobagii formează grosul populației supuse. Ei reprezintă peste 90%. Obișnuit nu mai sînt calificați, prin subtitluri, iobagi, cum se face la Șiria, întrucît e de la sine înțeles că cei înscriși sînt iobagi, dacă nu se face vreo altă distincție.

Mai neprecisă era noțiunea de jeler (*inquilinus*). Rar sînt înscriși distinct, sub titlu deosebit, iar în liste sînt indicați desigur inconsecvent. Numărul lor e redus, reprezintă abia 5% din populația supusă.

Veniturile feudale obișnuite ale domeniului sînt cele cunoscute, censul, darurile, dijma și nona.

Censul pe întreg domeniul e de un florin, care se plătea de Sînmihai (29 sept.), dar de sesia iobăgească întreagă, obligația subdivizîndu-se după subdivizarea acesteia.

Daturile sau darurile, care completează censul, sînt variabile. Unele se dau la anumite sărbători, altele pe an, fără stabilirea datei. Daruri mai importante sînt vitele de tăiat pe care le dădeau anual.

Dijma din semănături sau din vin nu e înregistrată de urbariu, desigur din simplul motiv că ea nu era venit al stăpînului feudal, ci al bisericii. În schimb se înregistrează nona (a noua), și din semănături și din vin, care se dă fie în natură, fie răscumpărată în bani, fie compensată prin alte prestații.

Dijma din miei, porci, stupi care era venit al stăpînului feudal, nu e bine precizată. Nici nu se spune măcar dacă porcii, mieii pe care-i dau satele sînt dijmă sau daruri. Probabil erau dijma sau o înlocuire a ei. Doar la Sînmartin e înscrisă o dijmă propriu-zisă a porcilor, un porc de la cei care au peste 10. Dijma stupilor nu e pomenită nicăieri, dar se înregistrează printre daruri mierea, poate iarăși în compensarea dijmei din stupi.

Obligațiile de muncă înregistrate constau din cosit, secerat, strîns și cărat, carul de lemne de Crăciun. Nu se precizează numărul zilelor. Cantitatea muncii e în funcție de întinderea economiei proprii a stăpînului.

Datele ne indică şi o asemenea economie. Stăpînul are pluguri proprii şi ară, seamănă cu simbriaşi, iobagii făcînd strîngerea recoltei. Decît pentru ţinerea simbriaşilor plăteau iobagii o sumă anuală. Se vede însă cum castelanii obligau totuşi pe iobagi şi la arat, pentru ei, ca la Sînmartin.

Alt venit mai important al domeniului e urbura minieră. Despre veniturile din monopolurile senioriale aproape nimic. Nimic despre crîşmărit de pildă, care aducea obişnuit un însemnat venit bănesc stăpînului feudal. Despre mori pomeneşte doar o singură dată, şi nici atunci nu sîntem siguri că e vorba de venitul morii sau numai de locul morii. În schimb e evaluat venitul morii de scînduri a domeniului, care-şi are şi maistrul său. Despre pescuit iarăşi prea puţin, doar pomenirea de ape oprite şi păzite. Despre vînat nimic. Doar obligaţia în legătură cu el de a da veveriţe. Un venit bănesc mai aducea vama de la Şiria. Nu e evalut însă, urbariul înregistrează doar taxele. Se evaluează în schimb venitul vadului din Nădab. Aduceau venit de asemenea gloabele, care sînt pomenite, dar nu sînt evaluate.

Se înregistrează şi un venit al pădurii, nu din vreo dijmă a porcilor, ci din tăiatul lemnului, venit exprimat printr-o dare bănească generală a supuşilor, impusă după numărul vitelor de tracţiune.

Satele romîneşti au nu numai instituţii proprii, voievozi, crainici, cnezi, ci şi sarcini specifice. Dau acelaşi cens, de un florin de sesie, nona însă o răscumpără sau o compensează printr-o dare bănească, iar daturile sau darurile lor se deosebesc. Dau boi de tăiat, boi de cărat lemne, porci, miei, banii păturilor, banii cercurilor, banii verzei, veveriţe. Cnezii înşişi îşi aveau daturile lor, cîte o oaie, cîte un iepure. De asemenea preoţii romîni: cîte un bou de trei ani tot al treilea an. Urbura venea şi din ţinuturile romîneşti, moara de scînduri e de asemenea acolo. Nimic însă despre quinquagesima. Aceasta, fiind venit regal, poate era tratată deosebit.

Deosebiri şi în ce priveşte obligaţiile lor de muncă. Dădeau şi satele romîneşti banii simbriaşilor şi erau desigur puse şi ele la nevoie la cosit, secerat, strîns. Au însă obligaţii de muncă deosebite, pe seama voievozilor proprii: cîte o jumătate de zi de coasă, alta de secere de fiecare sesie, o jumătate zi de plug de 10 sesii. Ceea ce indică limpede că şi voievozii îşi au economia agricolă proprie. Mai mult, că aci şi ei se feudalizau, obligîndu-şi supuşii la muncă iobăgească sau la clacă pentru ei. Şi desigur beneficiau în plus şi de părţi din prestaţiile sau dările pe care le strîngeau, de drepturi de judecată, părţi din gloabe, de privilegiile serviciului militar. Spre deosebire de voievozii de pe domeniile feudale care treptat erau degradaţi la simple organe administrative, supuse lor, aceştia erau voievozi care tindeau să se ridice în nobilime. În tot cazul aceştia au în subordine o masă mare de sate şi beneficiază înşişi de anumite prestaţii ale supuşilor.

*

Urbariul începe cu o caligrafie relativ mai îngrijită şi continuă mai puţin îngrijit, cu scris cursiv, comun, grăbit, cu ştersături, inconsecvenţe, terminînd fără vreo formulă de încheiere sau semnătură, lăsînd impresia de concept, de act neterminat chiar. Lectura lui e adesea dificilă sau nesi-

gură, și în textele sale, dar mai ales la nume. O nesiguranță în lectura lui *z* și *h*, *c* și *t*, care adesea se confundă sau se substituie. Adesea e greu de stabilit dacă trebuie să citim *z* sau *h*, *cz* sau *ch*, *tz* sau *th*. Luînd cazuri individuale, e greu de decis dacă trebuie să citim Herman sau Zerman. Aceleași litere *s* și *z* se întrebuințează inconsecvent și în cuvinte maghiare *beres*, *berez*, *lasnak*, *laznac*. Pe *y* îl scrie consecvent cu două puncte deasupra : *ÿ*. E inconsecvent însă în scrierea lui *I* și *J* la începutul numelui sau cuvîntului și mai ales a lui *i* și *j* de la sfîrșitul lor. Distincția între ele devine astfel arbitrară. Scribul se pare nici nu face o deosebire între ele; scrie doar în forme deosebite aceeași literă *i*.

La transcrierea textelor latine s-au adoptat în genere regulile de transcriere ale colecției de *Documente privind istoria Romîniei, C. Transilvania*, cu dezlegarea prescurtărilor, cu rectificări în punctuație, cu eliminarea inconsecvențelor în întrebuințarea literei mari la începutul cuvintelor sau numelor. S-au menținut doar anumite particularități ortografice, întrebuințarea lui *u* și *v* a originalului, a lui *v* și *w*, a formei genitivale fără dublarea vocalei, ca *Andre*, *Georgi*, *vindemi* etc. La numele de sate și oameni s-a menținut întru totul ortografia originalului, eliminînd doar inconsecvența întrebuințării literei mari sau mici de la început, transcriind consecvent cu literă mare. Excepție s-a făcut doar la numele care pot însemna și funcții, ca voievod, crainic, cnez, jude sau altele, sau meserii, din simplul motiv că asemenea nume nu putem ști în ce măsură sînt nume sau funcții și meserii. De asemenea la nume designînd o naționalitate, care iarăși nu putem ști în ce măsură indică naționalitatea celui înscris sau e numai nume sau poreclă amintindu-i originea. În aceste cazuri s-a menținut întocmai grafia originalului. Lectura nesigură e notată cu (?), iar și alte lecturi posibile sînt indicate în note.

Transcrierea, dificilă, a urbariului i-o datorez tov. Ioan Dani, cercetător la Institutul de istorie al Academiei R.P.R. din Cluj, iar tov. prof. Fr. Pall o ultimă revizie a textelor latine.

Registrum super connumeratione jobagionum ac incolarum in tota pertinentia castri Wilagoswar nec non diligenti perscrutatione vniuersorum proventuum eiusdem facta in anno domini 1.5.2.5.

Sirij jobagiones

Valentinus Zalaÿ habens vineas proprias					
Mathias Somosj habens vineas proprias		Boues	VIII	Eq	V
Petrus Alch habens vineas proprias		Boues	II		
Georgius patthanthws libertinus					
Michael Hwzar theloniator	habens vineas	B	II	Eq	II
Relicta Mathei Racz	habens vineas				
Martinus Varga	habens vineas				
Blasius Demien	h vineas	B	VI		
Simon Mezarws	h vineas			Eq	I
Lucas Baronaj	h vineas	B	IIII		
Albertus Cyako [?]	h vineas	B	II		
Emericus Morocz	h vineas	B	II		
Michael Zabo	h vineas	B	II		
Johannes olah	h vineas	B	IIII		
Gregorius Fekete	h vineas				
Andreas nÿlas	h vineam				
Johannes fazokas	h vineas				
Foris Zekel	h vineas	B	IIII		
Michael fazokas	h vineas			Eq	II
Johannes Morocz	h vineas			Eq	II
Jacobus Kengl	h vineas				
Matheus Aratho	h vineas	B	II		
Gregorius Mortchol	h vineas	B	IIII	Eq	III
Paulus Ferenchj	h vineas	B	IIII		
Martinus kowach	h vineas	B	VI	Eq	II
Paulus varga	h vineas				
Blasius Mahraÿ	h vineas	B	II		
Blasius Therek	h vineas				
Ambrosius pap	h vineam				
Gregorius Themeswarj	h vineas				
Bernaldus Baronaj	h vineas	B	IIII		
Petrus Oswald	h vineas	B	III		
Johannes Kenchi	h vineas				
Ladislaus Mezes	h vineas	B	IIII		
Thomas Ewres	h vineas	B	VIII		
Franciscus Therek	h vineas	B	II		
Paulus Thamondj	h vineas	B	II		
Johannes Aratho	h vineas	B	II		
Petrus Somosi	h vineas	B	VI	Eq	I

Albertus Aratho	h vineas	B	IIII		
Johannes Aradj	h vineas	B	III		
Lucas Orros	h vineas	B	VI		
Georgius Aranÿagj	h vineas	B	II		oues I[e]
Johannes faber					
Farkas olah	h vineas	B	I		
Michael Rodah	h vineas	B	VI	Eq IIII	oues IIIe
Michael kerekgÿarthoh	h vineas	B	VI	Eques I[e]	
Thomas Kengl	h vineas				
Michael Orbonaz	h[2] sed habet propriam domum				B IIII[1]
Marko Chwka habet propriam domum pauper				Eq II	
Paulus Kasaÿ pauper habet domum		Boues II			
Blasius zabo pauper habet domum					

Inquilinj

Relicta kowachne	habet vineam				
Ladislaus Aztalgarto	habet vineam				
Demetrus Nÿrÿ	habet vineam			Eq II	
Andreas Zÿlasÿ	habet vineam				
Petrus Lowacz [?]	h vineam				
Gregorius Zatocz	h				
Stephanus varga	h vineam			Eq II	
Andreas Fodor	h vineam	B	II		
Johannes Abram	h vineam			Eq II	
Nicolaus olah				Eq II	
Relicta Ladislaj Baranaÿ	h vineam				
Valentinus Tharcÿalj	h vineam	B	II		
Simon Eged	h vineam				
Johannes Zabo	h vineam				
Ladislaus Racz	h vineam	B	II		
Michael Zabo	h vineam	B	II		
Michael Thalas	h vineam	B	II		
Thomas Fekete	h vineam				
Paulus Herko	h vineam				
Stephanus Kengÿed	h vineam				
Petrus Mÿhalce	h vineam				
Johannes olah	h vineam	B	II		
Georgius Barson	h vineam				
Petrus olah	h vineam	B	II		
Martinus kerekgÿarto	h vineam	B	II		
Nicolaus Sombolÿ	h vineam				
Trippo	h vineam				
Andreas hordowero	h vineam				
Johannes Kÿngedj	h vineam	B	II		
Andreas Jo	h vineam				

[1] Scris în fața numelui.

[2] Urmează cuv. *vineas*, tăiat de aceeași mînă, ca și toate celelalte tăieturi din text.

Michael Aratho	h vineam	B II
Relicta Laurencii Abran	h vineam	
Relicta Dominici nicolaj	h vineam	
Relicta Mathei Owros [?]	h vineam	
Relicta Valentini Nagh	h vineam	

Equites libertini

Anthonius Therek Demetrius Kasaj

Familiares castri et castelli

Nicolaus Dudj	mercenarius
Farkas Danoh	mercenarius
Petrus Danoh	mercenarius
Gaspar pattÿantÿs	seruitor castri
Petrus Kwn	ortulanus
Thomas Herko	seruitor castri
Relicta Johannis Thot cum tribus filiis seruit ad castrum	
Johannes Orros	seruitor castri
Gregorius Mezes	seruitor castri
Albertus Cÿano	seruitor castri
Relicta Angelne	seruitrix castri
Thomas Nÿlas	seruitor castri
Relicta Georgi Wasas	seruitrix castri
Demetrius Varga	seruitor castri

Isti quamvis possent esse boni jobagiones, tamen auctoritate castellanorum sunt ad seruitia castri deputati et nihil seruunt. Deserte vero sunt sex domus ex quibus infra tres annorum spatia homines defugerunt.

Item	Taxa ordinaria in festo beati Michaelis quilibet jobagio sessionatus tenetur	fl I
Item	Quilibet jobagio siue sit inquilinus habens vineam tempore windemi dabit nonam	VIIII
Item	Quilibet jobagio habens vineam tempore vindemi tenetur pullo vno et pane vno et est proventus provisoris	
Item	Quilibet jobagio tempore windemi que a provisore antequam commune vindemium instaret et ratione necessitatis cum vno fedeles vocato colligere petierit ex tunc vsque festum beati Martini soluet denarios quatuor	d IIII
Item	Si vero vasculum fuerit quod ipsi fekw vocant soluet denarios octo	d VIII
Item	Si vero extranei hominis erunt duplum soluet videlicet de fedeles et de vasculo	d VIII
	Ista vero sunt proventus provisoris	d XVI
Item	Quicumque homo extraneus habens in promontorio Sirii vineas tempore vindemi soluet provisori d. viginti quatuor	d XXIIII

Et ordei cubulum vnum et pullum vnum et panem vnum.

Item De seminatura tam vernalia quam autumnalia dant nonas et pertinet castellanis preterquam pisis et lentibus provisor ad curiam accipiet.
Item In territorio Sirii dominis sunt duo aratra et licet possent esse quatuor pro vt temporibus antiquis fuerunt sed nunc incole sunt pauciores ad cumulationem.
Item Quando fena crescunt falcare tenentur quantum provisor voluerit.
Item Sirii communiter tam scilicet jobagiones quam inquilini annuatim tenentur soluere fl IIII
quod beres penz dicitur.
Item Ibidem in Sirii habetur thelonium siccum eo ordine quod
pedester homo vnum denarium d I
Equester duobus denariis d II
Currus levis d. quatuor d IIII
Currus vero oneratus d. octo d VIII
Item Silua ad castrum pertinens per castellanos ad succissionem datur ita quod quicumque eam succidere voluerit per annum integrum vno boue siue equo soluit d. VIII et vt extimari posset prope XXXII vel XL florenos per vnum annum[3] proventus ipsius faciet
Item Nonas vini dant[4] in Galsa, Kaladwa et Sirii
Item Anno domini 1.5.2.3. collectura none fecit vasa vinorum XL
Item Anno domini 1.5.2.4. collectura none fecit vasa vinorum XVIIII
Item Et pro Anno[5] 1.5.2.4. taxam s. Michaelis dederunt fl XXXVI

Also Raczfalw

Petrus Boÿo	habet vineam	B VI	oues III[6]
Simon olah	h vineam	B II	
Nicolaus Varga	h vineam	B II	capras XX
Georgius Palÿsÿ	h vineam	B IIII	Eq IIII
Georgios Garakÿ	h vineam	B II	
Petrus halaz	h vineam		
Georgius olah mercenarius[6]	habet vineam	B II	
Ledislaus Panadj	habet vineam	B II	
Stephanus kenez	ht vineam	B VI	
Stephanus Drawacz	habet vineam		
Petrus Wocacz	h vineam	B IIII	oues XXV

Inquilini

Marcus Buÿo	habet vineam	B III
Dominicus Naghlakÿ	h vineam	B IIII

[3] Urmează cuv. *facit*, tăiat.
[4] Scris peste numele *Also Raczfalw*, netăiat.
[5] Urmează cuv. *presenti*, tăiat și corectat deasupra rîndului. 1.5.2.4.
[6] Scris deasupra rîndului de aceeași mînă, ca și toate celelalte corecturi din text.

Demetrius olah	h nea						
Michael olah	h vineam	B	II				
Stephanus olah							
Andreas Palisÿ	h vineam	B	II				
Stephanus Varga	h vineam	B	III			oues	L
Lucas Lupsa	h vineam	B	III				
Johannes Thoth							
Nicolaus Fekete							
Ladislaus Nÿereghÿartoh	h vineam	B	II				
Petrus Radnaÿ	h vineam	B	IIII			Eq	II
Nicolaus Saÿn	h vineam	B	II				

Equites libertini

Petrus Saÿn	Petrus Fekethe
Johannes olah	Paulus Kalodwaj
	Johannes Hwzar

Liberi ad castrum

Lucas pellifex	Demetrius Kwnagotaÿ

Deserte

Vna ex ea anno preterito jobagio defugit
Item Census ordinarius istius possessionis ad festum Michaelis quilibet sessio populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl V

Felse Racz Falw

Petrus filius							
Michaelis waÿuode	habet vineam	B	VIII	Eq	IIII	oues	XL
Petrus Dwm	h vineam						
Ledislaus mezarus	h vineam			Eq	III	oues	L
Johannes Dima [?]	h vineam	B	VI	Eq	II	oues	LXX
Elias Kÿs	habet vineam	B	IIII	Eq	II	oues	XLVII
Elias Kevÿ	habet vineam	B	IIII	Eq	II	oues	I°
Thodor pap	habet vineam	B	II			oues	XX
Johannes varga	h vineam	B	IIII	Eq	II	oues	LX
Demien vaÿda	h vineam			Eq	II		
Joannes Boldisar	h vineam	B	II	Eq	II		
Georgius Gergh	h vineam	B	IIII	Eq	II		
Igno [?]	h vineam						
Stephanus Nagh	h vineam	B	II	Eq	II		
Georgius Raÿko	h vineam	B	II			oues	XL
Petrus Kewÿ	h vineam	B	II				
Sigismundus kenez	h vineam	B	VIII	Eq	XVI	oues	IIII°

Nicolaus Simandj	h vineam	B	IIII			
Petrus Balasfi kenez[7]						
Ladislaus Demien	h vineam					
Georgius Oborhazj	h vineam	B	VI	Eq IIII	oues	II[c]

Item Ibidem in quinque domibus nouis sunt decem profugi Rasciani Sirmienses, sed nihil soluunt neque seruiunt.

Equites libertini

Valentinus Besan	Demetrius Balogh
Nicolaus Stepko	Stephanus Kerezlo
Nicolaus Glando	Johannes Maior
Demetrius Iwanhazÿ	Valentinus Maior
Joannes Simandj	Petrus Kerestwrj
Georgius Waÿda	Mladim Blegon
Petrus Zarkÿzagj	

Familiares castri

Demetrius Zabo	Elias mercenarius
Marcus mercenarius	Demÿen chÿzar

Inquilini

Johannes Dian	habet vineam	B	II	Eq II	oues	XL
Ladislaus Kÿsfalwdj	habet vineam	B	IIII		oues	XXXII
Relicta Petri Kÿs	h vineam					
Nicolaus Panadj	h vineam					
Thomas Magdalna	h vineam					
Ladislaus Bocho	h vineam					
Petrus Palwsj	h vineam					
Thodor Boldisar	h vineam					
Relicta Petrj Geregh	h				oues	XL
Petrus Bagon	h vineam	B	IIII		oues	XLV
Georgius Bagdaj	h vineam					
Nicolaus Bagdaj	h vineam					
Nicolaus Bogdaj	h[8]	B	II			
Thodor Bogdaj	h vineam	B	II			
Ladislaus Jwanhazi	h vineam					
Cozmas Nagh	h vineam[9]					
Nicolaus Demienj	h vineam	B	IIII			
Johannes pap	h vineam	B	II		oues	LXX
Relicta Georgj Baÿn	h vineam					
Paulus Kewj	habet vineam					

[7] Urmează *h vineam* tăiat.
[8] Urmează *vineam* tăiat.
[9] Urmează B IIII tăiat.

Stephanus Grwÿo habet vineam
Johannes Wÿdko ht nil
Marcus Panadj habet B II Eq III
Stephanus olah habet vineam B VI Eq IIII oues I^{e}
Item Census ordinarius istius possessionis ad festum M. qualibet sessio populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl XVIIII

Galsa

Bendictus Repas
Blasius Zwrin
Sebastianus Farkas
Valentinus Twrcÿk
Albertus Milko — liber
Gregorius Bak
Dominicus Bako
Emericus Kÿs Fistes
Relicta Stephani kowach
Emericus Fistes
Stephanus Farkas
Michael Toth
Emericus Ozwalth
Gregorius Gaponj
Gregorius Zewrenj
Laurentius Boros
Michael Tharj
Benedictus Farkas
Gerardus Darabos
Blasius Zabados liber
Petrus Repas
Mauritius Ersek
Michael Damian
Benedictus Zowago liber
Barath Neste
Michael Bodo
Paulus Therek
Baltasar Pangoracÿ
Johannes Tarcÿha
Gregorius Ban
Ambrosius Farkas
Gregorius Tharcÿa
Gregorius Forgacz
Gregorius Zabo
Moises Veres
Blasius Marcus
Albertus Bako
Georgius Notar

Blasius Balogh
Petrus Anthika
Valentinus Anthika
Paulus Pares
Nicolaus Racz
Michael Repas
Relicta Valentini Marcus
Alexius Ispan
Johannes Turbe
Gerardus Boros
Augustinus Benedek
Magnus Therek — pauper
Matheus mezarws
Gregorius Gedeh
Martinus Zabo
Ladislaus Bodo
Bartholomeus Iako
Baltasar Sombol
Gregorius Kÿs
Matheus Lucacÿ
Laurencius Thoth
Gregorius horwath
Petrus Farkas
Ladislaus Haÿnal
Michael Gazi
Michael Thoth
Gregorius Dechkÿ
Ladislaus Thoth
Georgius harangozo
Paulus Kalo liber
Nicolaus Rwzin
Relicta Valentini Bak
Joannes olah
Ambrosius Nagh
Andreas Haÿnal
Johannes kowacz
Nicolaus Lazlofÿ

Mathias Nagh
Johannes Truphas
Ladislaus Truphas
Georgius Ternovaj
Georgius Galus
Petrus Galus
Lucas Galus
Chÿgula Darachÿn
Petrus Darachÿn
Johannes Kerekgÿartho
Elias olah
Petrus olah
Lucas Biro
Paulus Racz
Farkas Magÿar
Iwan Hodos

Petrus olah pauper
Ladislaus Zakalws pauper
Kwrÿo
Zthoÿo
Stephanus Lucacih
Thomas Lukachÿ
Johannes kerekgÿarto
Joannes Therse
Joannes Jwancz
Georgius kerekgÿartho
Ladislaus Reno
Michael Herno
Andreas Both
Johannes Nagh
Lucas Kupaj
Franciscus Vardj

Istos dominus Georgius de Bathor donauit ecclesie sancti Benedicti in Galsa, fundate et sunt jobagiones sessionati[10].

Michael Galsaÿ
Johannes Kÿral
Paulus Toth
Marcus Fekethe

Ladislaus Palfhj
Stephanus Somlÿaj
Thomas Nagh
Lucas Nagh

Istos quoque idem dominus Georgius de Bathor donauit altari sancti Michaelis in eadem ecclesia sancti Benedicti constructi[11].
Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet s. populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl XLIIII
Item Circa festum Georgi martyris castellanis castri Wilagoswar beres penz vocatam dant fl IIII
Item Circa festum pascatis singuli inhabitatores Galsa dant[12] singulos d. vnum d I
Item Circa festum Natiuitatis domini eodem modo dant d. d I
Item Nona[13] frumentorum pertinet castellanis
Item Nona vinorum deputata este castello
Item Quando collo est vbertas vini recolunt provenisse de promontorio Galsa vasa vinorum nonalia XXIIII

Ciuitas Kerezbanÿah

Stephanus Ÿekel
Leonardus varga
Stancwl fazakas
} sessio vna

Relicta Andre Goldonar
Ambrosius Mildeh
Paulus Cerbo

[10] Propoziția este scrisă în dreptul ultimelor trei nume cuprinse în acoladă.
[11] Propoziția este scrisă în dreptul celor opt nume din urmă.
[12] Scris deasupra rîndului.
[13] Urmează *frugum* tăiat.

Janus Baran
Elias Barlah
Petrus Balinth
Michael Zewch
Joannes fazakas
Franciscus Jacab
Petrus Zabo } sessio vna
Petrus Celofper }
Relicta Georgi Horgas
Nicolaus Ferench
Relicta Dominici Perowith
sessio media
Relicta magistri Martini
sessio media
Lazarus Magÿar sessio media
Benedictus Varga
Valentinus Zasko
Valentinus Marton
Joannes Milikher
Johannes Fotter } sessio vna
Ambrosius Cheh }
Petrus Balinth
Paulus fÿrez } sessio
Stephanus mezarws } vna
Laurencius Alberth
Petrus Horuah
Johannes Josa
Relicta Andre Wkurban
Benedictus Feldes
Michael varga
Relicta Pauli Gerebles
Jacobus varga
Mathias Zabo
Deserta Andre Therek
Ladislaus fazakas

Jwan Klÿnch
Philipus fazakas
ibidem inquilinus ad mediam sessionem
Valentinus varga
Janus varga
Stancwl fazakas
Relicta Joannis Harangozo } sessio vna
Thomas Terkÿ }
Petrus Sÿgel
Stephanus Zabo
Stephanus Kral } sessio vna
Dienes Solmosi }
Relicta Dominici Perowich
Petrus dÿak liber
Stephanus Trephan
Albertus Vinceeh
Joannes Gergh
Relicta Laurencii Cÿaÿvlas
sessio media
Johannes Leroffh
Laurencius Balinth
Blasius Zewch
Johannes Dobo
Blasius Cÿnko
Nicolaus Bago
Nicolaus Pese
Abran Varga
ibidem domus Lazari magÿar
Gregorius Varga
Michael Zewch
Relicta Michaelis Brendah
Nicolaus Ferenchÿ
Lazarus Magÿar

Item *Possessiones que pertinent ad ciuitatem Kerezbanÿa*

Rÿchka

Johannes Zewch }
Petrus Kochÿn }
Vnkwl popa }
Joanus popa }
Petrus Haragus

Petrus Zaz }
Gasparus Gÿwrka }
Michael Blos }
Giwrka Stenemer }
Dragum Luska }

Stancwl Bratah
Giwrka Thetos
Petrus Puxa
Janko Puxa
Relicta Joannis Puxa
Thomas Luska
Thodoran Luska
Jowan Phocÿn
Abran Phocÿn
Janko Hench
Jurasko Sthenemer
Nexe Sthenemer
Petrus Giwrka
Luca Kles
Janus Luska
Mihal Luska
Giwrka Joanus
Andreas vaÿda
Lazarus Banko

Jowan Grezka
Koska Albo
Jowan Meghÿe
Lazar Banko
Stephanus Bango
Petrus Mihales
Georgius Mihales
Elias zewch
Michael zewch
Marcus zewch
Petro Negro
Janko Pawor
Michael Pawor
Peter Bratah
Peter Zora
Relicta Gaberko
Relicta Hench

Czebe

Andreas kenez
Michael Breze
Petrus Triphan
Laza
Petrus Bradan
Opra
Petrus Forrho [?]
Verzÿ
Thomas Marc
Lucas Galis

Triffan
Georgius
Petrus kowach
Petrus Adacÿ
Thoma
Georgius Bercÿeh
Michael pap
Tiwader
Giwrka
Petro
Petrus pauper

Also Czebe

Nicor
Nicor Mihal
Thoma Grama pauper
Dragus Thoma
Vuicz (Vincz?)
Janus crainich
Nicolaus Botah
Jowan
Demetrius
Gwrko

Ladislaus Cygan
Jowan
Andre Jwan
Petrus Pokoraÿ
Johannes Endrich
Marcus Jwanis
Kÿzwl
Opprissa
Inquillini duo
deserta vna

Karaeh

Thodora
Michael
Jwan
Michael Bolchÿ
Triffan
Petrus
Relicta Michaelis
Johannes kenez
Johannes Varz
Giwrke Varz
Stephanus Varz
Jowan Varz

Petrus Graff
Cozma
Thoma
Gwrka
Georgius Beleh
Petrus Moÿ
Petrus Graff
Thodoran Grawj
Botah Iuga
Lucas Maÿ

Walissora

Michael faber
Botah
Sthan
Paulus molnar

Nicolaus Klinch
Jwan Klinch
Johannes Kende
Johannes Mokan
Huc vsque sunt ciuitatis.

Item Taxa ordinaria ciuitatis Kerezbanÿa cum suis quinque possessionibus supra scriptis annuatim facit florenos octuaginta fl LXXX
Item In anno domini 1.5.2.1. vrbura in Kerezbanÿa cum Riuvlis suis fecit fl IIe XV d II
Item In anno domini 1.5.2.0. vrbura in Kerezbanÿa cum suis Riwlis et duobus hallf leuatis fecit fl IIIe XXXIII d II
Item In anno domini 1.5.2.2. vrbura in Kerezbanÿa cum suis Riwlis fecit fl LXXII d XXIII
Item In anno domini 1.5.2.3. Nicolaus Ferenczi wrburarius vno anno integro minus vna ebdomada dedit fl Ie V d XXXVIIII
Item Eodem anno 1.5.2.3. tempore Andre Gelmar duobus half leuatis fecit vbera [!] fl IIIe LXXXIII d XXXIII.

Kÿs Banÿah

Michael Petah[14]
Franciscus Magÿar
Petrus Roska
deserta vna
Simon Botos
deserta vna
Ladislaus Bosor
Relicta paupercula

Relicta Thomosiancone
Stephanus Balinth inquilinus
Stephanus Thomos
Michael Polah inquilinus
Janchÿkane relicta
Jacobus Magÿar
Relicta Clementis Moga
Andreas Leronch

[14] Numele întreg tăiat.

Item Prouentus annualis et ordinarius istius oppidi Kÿs Banÿa sunt annuatim fl VIII

Item Quia annis superioribus wrbura in Kÿs Banÿa proventa ad vrburarium in Kerezbanÿa constitutum semper deducta sed annouentia spectabilis et magnifici domini Stephani de Bathor in anno domini 1.5.2.2. ab vrburario Kerezbaniensis illam sequestrando ibidem vrburarium constituit qui eodem anno de lucro vrbure soluit fl LXVIII d XXVIII

In anno 1.5.2.3. half non leuato denique pro lucro vrbure provenerunt fl XX

Waÿwodatus Stephani Moga, tam maior quam minor

Thernowicÿa

Nagomeria kenez, Nago
Michael Kwmul
Bratah, Istanne
Jowan, Bathÿa
Vanciwl, Mihal, Tiwadar

Census ordinarius istius possessionis ad festum beati Michaelis qualibet sessio t. dare vnum florenum

Et hoc anno presenti dederunt fl IIII
porcos II
agnellos II[15]

Wborsÿe

Dan, Jowan
Andreas kenez
Thomas, Thiwadar, Dragus, Sthan Sorban
Johannes Dobra, Michael Dobra, Dobrawicÿa
Thiwadar, Dan Dobra, Bolda
Michael Nadh, Iwan Ungÿ, Jwan Weres
Elias Kriste, Stan, Michael Kriste, Luppul
Graulila, Dan

Census ordinarius istius possessionis ad festum beati Michaelis qualibet sessio t. dare vnum florenum

Et hoc anno presenti dederunt fl IIII
porcos
agnellos III[15]

[15] Textul scris în dreptul listei. În continuare la fel.

Dobroch

Petrus kowacz
Petrus Balicÿa } Petrus Karachon
Lups } Johannes Roska
Michael pap }
Petrus pap }

Census ordinarius istius possessionis ad festum beati Michaelis qualibet sessio t. dare florenum vnum
Et hoc anno presenti dederunt fl IIII
porcos IIII
agnellos III

Kewelesth

Nagh Thoth } Petrus Igna sessio media
Iwachÿko } Igna
Wlad kowach pauper Petrus Bulcÿa }
Stephan Giwla } Gauilla }
Bencÿe } Piso Elia sessio media

Census ordinarius istius possessionis ad festum beati Michaelis qualibet sessio tenetur dare florenum vnum
Et hoc anno presenti dederunt fl IIII
porcos IIII
agnellos III

Thomesth

Joannes Micle } Joannes Dobra }
Petrus Jowan } Georgius Dobra }
Stancivl fazakas } Petrus Zanislo
Petrus Stowan } Stephanus Zanislo }
Johannes crainicus } Ztanislaus Ztoÿan }
Buda Thomas Jowan
Johannes Buda } Thoma Dan }
Johannes Stancÿh } Thoma Sthan }
Michael Dancÿh } Petrus Zenth }

Census ordinarius istius possessionis ad festum beati Michaelis qualibet sessio tenetur dare florenum vnum
Et hoc anno presenti dederunt fl V
porcos III
agnum I

Laweh

Jowan
Lupsa
Gaurila
Mihul
Doma

Georgius Mircze
Andreas Doma
Roman
Petrus Roman
Wanah
Hercÿe Jwan
Lawoth

Census ordinarius istius possessionis quam[16] ad festum beati Michaelis qualibet sessio t. dare florenum vnum
Et hoc anno presenti dederunt fl II
porcos II
agnos II

Rezkulieya

Michael
Jowan
Jowan Thalagh
Lupsa Kol
Mares
Petrus Ganÿa
Jowan
Georgius Roska
Gwurka
Juga Stan
Petrus

Iwan
Jlie
Jowan Thorbath
Stephan Musa
Beke Stan
Geuiche Dan
Petrus Bado
Johannes Lore
Auramj pap
Rosw Jowan

Item Census istius possessionis ad festum beati Michaelis qualibet sessio tenetur dare florenum vnum
Et hoc anno presenti dederunt fl X
Et porcos anno presenti dederunt VIII
agnellos VIII

Baldowin

Joannes
Blado Prich
Stephan[17]
Juga
Mirche
Stephan Bul
Bulzalb kenez

Jwan Dan
Johannes Miho
Petrus Dan
Petrus Suda
Dan kenez
Simon Mihol
Lucas Zerb liber

[16] În orig. greșit *quas*.
[17] *Sptan*, cu semnul prescurtării.

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum beati Michaelis qualibet sessio tenetur dare fl I
Et hoc anno presenti dederunt fl IIII
porcos IIII
agnellos IIII

Bukuresth

Sthanciwl Nagh
Nagh Stephan
Petrus Nagh
Petrus Balde
Jwan Balde
Haba Zstanch
Petrus Makzÿn
Giurka
Surban
Cristen
Simon
Stephan
Michael kenez Plese
Petrus Plese
Jwan Plese
Ztancwl Plese
Stanch Ladislaus (?)
Petrus Kiw
Jwan
Oppris

Endree
Michael Korne
Stanislaus Sorban
Georgius Stanikol
Michael
Petrech
Petrus Petrech
Nagol Petrech
Ladislaus Branÿah
Michael Branÿah
Georgius Fawor
Rancha Fawor
Janus Fawor
Koztah Fawor
Alcinas Fawor
Ztan Kowa
Petrus Kowa
Ÿwola

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum sancti Michaelis qualibet sessio tenetur dare fl I
Et hoc anno presenti dederunt fl VIIII d LXVI
porcos VIII
agnellos VIII

Kapoztas Falwa

Zthancÿ Guga
Johannes Gwga
} media sessio

Stephanus Veze
Stephan Veze
} pauperes

Michael Jowan
Petrus Jowan
Jowan
deserta vna
Stephanus Wlad
Stephanus Demÿen

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum beati Michaelis qualibet sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl III
porcos II
agnellos II

Herchegan[18]

Hercÿeg kenez
Johannes Pether
Joannes Parua
Peternig
Sorbanka[19]
Michael Solÿa
Petrus Alc
Dragus
Jelko
Petrus Dragan
Flore
Mannÿa

Pauka[20]
Theodora
Opra
Petrus Petragh
Zthan
Nicora
Stephanus Kles
Petrus Cles
Danciwl
Stephan
Sztanciwl Mare
Sztancÿ Malamj
Petrus Cristhe

Census ordinarius istius possessionis ad festum beati Michaelis
qualibet sessio t. dare fl I
Et hoc anno presenti dederunt fl XIII
porcos VI
agnellos V

Rakos

Petrus Stephan
Joannes Micle
Zthan Micle
Petrus Jowan
Petrus Rakos
Nÿagwl

Nicora Sorban
Petrus Pether
Johannes Fethe
Sthanciwl
Mihal
Peter

Item Ista possessio vnita est cum possessione Herchegan tam cum censu ordinario, quam aliis quibuscunque proventibus

Trezthe

Dura Dan
Nicolaus Sarbata
Thodora
Ni[21]
Surka pauper
Cosma Zthanch
Stephan

Thodor
Opris
deserta vna
Johannes Del
Janus
Pencÿe Nicora
Petrus Pencze
Johannes Bokor pauper

[18] Inițial *Hercÿegan*, peste litera *ÿ* scris apoi *h*.
[19] Lectură nesigură. Inițial Sorbanÿa, peste *ÿ* scris apoi *k*.
[20] Sau Panka?
[21] Probabil prescurtare pentru Nicolaus.

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum beati Michaelis qualibet sessio tenetur dare fl I
et pro anno presenti dederunt fl VI
porcum I
agnellos IIII

Karachon Falwa

Michael Mircye } Bancÿa Macz }
Luca } Johannes Botah }
Bala Stan } deserta vna
Jowan Mold } Michael cÿwdelj }
Zthaciwl Miztan [?] }

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum beati Michaelis qualibet sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl IIII
agnum I

Pesther

Michael Petresel deserta vna

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum beati Michaelis qualibet sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl I

Kelemenesth

Michael Vrban } Thomas Pecus }
Johannes Ztanch } Gÿwrgne }
Nicora } Jowan }
Petrus Wngh } Michael Bene }
Dan Botah } Thiwadar }
Marws }

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. Michaelis qualibet sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl IIII
porcum I
agnellos II

Kaÿnelesth

Wankul Guga Thomas Zthanch
Opris Wancÿwl } Petrus Vanah }
Zthancÿwl } Johannes Draga }

Juga Dan
Sorban pauper
Zthanch Zthora } Banch[22]
Zthora Zthanch } Michael crainik } Criste } deserta vna

Item Census[23] ordinarius istius possessionis ad festum beati Michaelis qualibet sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl VI
porcos III
agnellos V

Ormÿnde

Zthan Balka } deserta vna
Joannes Balka } combusta vna
Zthenkel liber eques
Cristhe Jwankul
deserta vna
Sorban Zenth } Petrus Zenth }
Petrus Zenth } Dan Juga }
Johannes Francilla[24] } Ganciwl Hench } liberi pro
Opris Pauella } Sorban Hench } aucupio
Peter pap Opris Henz }
Nicora Bodah[25] x Petrus Bodah }
Petrus Jwan } Petrus Zenth }

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum beati Michaelis qualibet sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl IIII
porcos III
agnellos III

Nagoiza

Simon
Simon Tarla } Danch Herse }
Oprise } Fatwl } Mihal }
Elias Iuga x
Relicta Petri Czwka Johannes Basda[26] x

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum beati Michaelis qualibet sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl II
agnellos II

---

[22] Inițial scris Bancÿ, apoi *ÿ* corectat în *h*.
[23] Urmează *ordinarius* tăiat.
[24] Sau *Fraucilla*.
[25] După nume, linie tăiată, ceea ce indică foarte probabil jumătate sesie. Din motive tipografice o notăm de aci încolo consecvent cu x.
[26] Inițial scris *Banda*.

Lonkwÿ[27]

Tzwrka
Sÿuul } Thiwadar
Micle Bobich } Elias
Lazar } Petriian
Oprissa } Thoma
Miclos Koma } Zthan Koma

Johannes Mesa[28] } Nicolaus Kychÿn
Sandor Cristan } Michael Cristan
Pap pap
Zthanch Forro } Oprissan
Sÿuul } Sÿuul
Petrus Balkuch } Matheus Turka

Item Census ordinarius istius possessionis[29] ad festum sancti Michaelis qualibet sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl VIIII
porcos IIII
agnellos III

Scropha

Petrus Thiwadar
Koztah Gÿwrka } Joannes Hadaro
Bene } Petrus Bene

Stephanus Vancza } Thodoran Vancza
Koza } Petrus Bokonch
deserta vna

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum beati Michaelis qualibet sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl IIIII
porcos III
agnellos V

Walÿa[30] **longa**

Thÿwadar } Mihal } Stephan

Oprissa pauper
Joua } Zthan
Fracilla Janus

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum beati Michaelis qualibet sessio tenetur dare fl I
et pro anno presenti dederunt fl II
porcos IIII
agnellos II

[27] Inițial scris *Lonkoÿ*.
[28] Inițial scris *Meza*.
[29] Aceste două cuvinte scrise deasupra rîndului.
[30] Inițial scris *Walalonga*.

Rwda

Janus czude, Petrus czude, Lucha
Janus Kathalin
Johannes Zthoÿka
Janko Maris, Joannes Botah
Gaurila Terla, Petrus Terla
Dragumÿr Sorban, Petrus Dancÿa, Dancÿah Pinthe
Damianus Juga, Nicor Ciwda
Zthancwl Dragus, Theodora
Johannes Zthoÿka pauper
deserta vna

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum beati Michaelis qualibet sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl VIII
porcos II
agnellos VI

Walÿa[31] maÿr

Sorban, Bufftha
Ladislaus, Danchwl, Petrus Pwlÿ
Zthanciwl Banz, Jankwl Banz

Item Census ordinarius[32] istius possessionis ad festum beati Michaelis qualibet sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl II
Et vnus florenus relaxatus est I
porcum I
agnum I

Brothona

Janus Fawr, Stephanus Cheh, Abran Cheh — liberi equites
Petrus Fawr[33], Johannes Fawr, Nicolaus Fawr
Moga

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum beati Michaelis qualibet sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl III
porcos III
agnulum[34] I

[31] Inițial scris *Wala marÿ*.
[32] Scris deasupra rîndului.
[33] Urmează numele *Moga* tăiat.
[34] Așa în orig.

Prewalÿan

Zthan Vazika
Botah
Johannes Varcÿa
Mihal Mozwr
Mihal Dromamÿr
Janus Dromomÿr
Janko Klis
Petrika Gwrka
Lupsa Zthancÿa
Georgius Maros
Georgius pauper
Zthanch Gÿrka
Mihwch Gÿwrka
Mihal Awor
Elias Kovacz
Thomas Dan
Johannes Zers
Blas Raga
Bulcÿe
Rowan Maris
Petrus Bwlcÿe x
Juga Zthan x
Petrus Nicora
Janus Nicora
Sthancÿwl
Mihalech
Luppas
Janko Koztha liber eques

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum beati Michaelis[35] qualibet sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl XI
porcos II
agnellos VIIII

Cÿongan

Zawarws[36] kenez
Philipus
Piphe
Fatwl
Belde
Grohwl
Trippo
Petrus Lupsa
Hanus
Jowan
Lupas
Petrus Balws
Jankwl Balws
Gÿwrgh
Janus Fawr
Janus Banko
Luca Banko
Simon Banko
Szthancwl pauper.

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum beati Michaelis qualibet sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl V
porcos III
agnellos III

[35] Inițial scris *Martini*.
[36] Sau *Ztavarws*.

Bazarabieÿa[37]

Elias kowach
Stat solus et pro censum dedit fl I
agnum I

Buchawa: pertinet ad Kapolna[38]

Zthan Fawr kenez
Relicta Jancÿone pauper inquilinus
Jankul pop, Stanislaw
Petrus Korda, Thodor Corda, Petro Korda, Danciwl Corda
Marco Korda, Lazlo Dan, Negril Dan
deserta vna

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl III
porcos III
agnellos II

Felse Buchawa

Buksa kenez, Jowan Buksa, Petrus Buksa, Lucas Buksa
Andreas, Cosma, Zÿl[39]

in domo vno deserta
vnus pauper

Lazarws Bokor, Balko Bwkor, Lucas Bukor, Relicta Jowan Bukor
Mihael Loka, Pleska Loka
Jowan Blaga, Relicta Johannis Blaga
Jowan Nathoteÿ[40], Ztha Rath, Sandor
Jowan Zevgze[41], Stheff halaz nova domus

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum beati Michaelis qualibet sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl III
porcos III
agnellos III

[37] În orig. toate datele privitoare la această așezare tăiate.
[38] Notă marginală, în dreptul numelui satului.
[39] Inițial scris *Sÿl*.
[40] Sau *Nothoteÿ*.
[41] Sau *Zenghe*.

Also Buchawa

Zthaneÿl Kelemenbel Mihal	Jowan Botha Stephan
Petrus Perok[42] — liber	Mihal Lupsa x
Petrus Rezthe	Peter Galÿa x
	Bogÿa Tonz

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl V
porcos III
agnellos III

Nagh Wacha

Gabriel popa Petrus Bogÿa	Marco Bratha Stephanus Libak
Stephanus Vank Georgius Vank Malina Jwan	Thoma Sorban Petrus Doma Doma Jwan
Relicta Andre Borah Zthancwl Fodor	Stephanus kenez Nicolaus Peter
Zthacwl Kabol Mihwl Kabol	Barbul kenez
	Ibidem deserta III
	Relicta Jwan Cozma paupera

Item Census istius possessionis ad festum s. M. qualibet sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl VIII
porcos V
agnellos V

Felse Wacha

Sorban Kazan Roska Kazan Giwrgh Kazan Doma Kazan	Hernecÿ Dano Jwan Fodor Nagiwl Hernez Jwanes Hernez
Petrus Barah Thomas Thimpas Valentinus Thompas Mihael Thompas	Ibidem Belde pauper

[42] Nesigură lectura literei dintre *r* şi *h*.

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl III
porcos III
agnellos III

Kukuÿesth, pertinet ad Kapolna[43]

Petrus Fekethe
Thomas Kukuÿadh

Item Census istius possessionis ordinarius instar aliarum est, sed est noua condescensio et nichil hoc anno dederunt

Zeldissor, pertinet ad Kapolna[44]

Johannes Kocÿa
Georgius Zthorgÿa
Petrus Zthorgÿa

Thomas Groban
Sinka Groban
Petrus Draga
Lupsa Dragus
Lucas Dragusa

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl II
porcos II
agnellos II

Waka

Petrus Dorman
Paulus Dorman
Lupsa Peterfÿa
Jowan Bula
Michael Zleph
Simon Thopor
Petrus kowacz liber
Jowanus Delnichi
Giwrko Delnichi
Sorban Ban
Andrea Ban
Dan Ban

Mihal Drancÿo
Trippa Drancÿo
Johannes Delÿ
petrus Delÿ
Mihal Kles
Lazar Ztawa
Dranczo inquilinus pauper
Mihal pop
Jwan crainik
Mihal Giwrgh
Porwa Dilnoh[45]
Mihal Gallc
Daharan

[43] Notă marginală în dreptul numelui satului.
[44] Notă marginală în dreptul numelui satului.
[45] Sau *Diluok*.

Item Census istius possessionis ad festum s. M. qualibet sessio[46] populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl XI
porcos II
agnellos II

Wala Brad

Janko Peter }
Janko Janus }
Nicolaus Cristan }
Petrus Cristan }
Bogdan Cristan }
Opris Cristan }
Petrus Kristan pauper
Petrus Barka
Thomas Rwzan
Johannes Kolcÿe }
Mihal Kolcze[47] }
Balda Grozdj
Nagwl liber eques
Mihal Babos }
Micle Bolda }
Nicolaus Bolda }
Jowan Dienes[48] }
Dan Dienes }
Ruzan Dan

Laslo Ruzan }
Petrus Lazlo }
Thomas Bolda
Nicolaus Brethela }
Lazarus Brethela }
Thodor popa }
Opris popa }
Mathe Botha }
Joannes Botha }
Mihal Iuga }
Jwan Iuga }
Janus Kendre }
Stephanus Kendre }
Gÿwgh Danoh }
Janus Dano }
Hencz Dano }
Hencz Sthancz }
Petrus Woÿecz
Janus Hench }
Buche Hencz }

Item Census ordinarius[49] istius possessionis ad festum s. M. qualibet populosa sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl XXII
porcos VII
agnellos VII

Mihal Falwa

Jowan Barde }
Petrus Barde }
Pare Nagh
Jowanus Sido
Thomas Zido

Opris popa }
Dragus }
Petrus Cÿonka }
Johannes Cÿonka }

[46] Urmează *tenetur* tăiat.
[47] Inițial scris *Kolcÿe*.
[48] Inițial scris *Dienesz*.
[49] Scris deasupra rîndului.

Petrus Roska
Mihal Roska
Cristan Roska
Dancivl Cÿonka
Nekur Chonka
Jowan pap
Michael Thopora
Merre kenez

Klesnik Kwn
Michael Klesnik
Georgius Fawr
Michael Kosa
Janko Mogos
Opris Cÿhawol
liberi pro aucupio

Item Ista possessio nichil soluunt, sed seruiunt ad molendinum serre.

Bwezez[50]

Zthano Manoh
Ztrzano Peter
Marco Bwlcz
Bwlcza
Janus Zerb
Jowan Zerb
Oppris Zerre

Jowanis crainik
Oppris Lucor
Mihal Demien
Simon Demien
Janus Dragus
Radwl Dragwl

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. tenetur dare
sessio populosa fl I
Et pro anno presenti dederunt fl IIII d LXVI
porcos II
agnellos III

Zthaniza

deserta vna
Mihal Jloÿan
Marco Ruzan[51]
Nicla Iloÿan
Michael Cÿeke
Bucÿe Peter
Lupsa Keczega

Oppra Zthaniza
Petrus Cozma
Janus Lupsa
Brundar Lupsa
Marco kenez
Demetrius kenez
Jwan Korwe
Mihal Bale

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet sessio populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl III d LXXV
capriolam I
agnellum I

[50] Inițial scris *Bwczaz*.
[51] Sau *Kuzan*.

Dupapiatra

Jwan Haragus[52] } Michael Twrcÿn x
Dan Haragus liber } Georgius Ekz
Zthan Haragus Marco Wlad
Sorban Jowan x Simon Slaush }
Frecÿka Haragus Jowan Zlaw }
Ladislaus Peter Doma Dwz[53]
Thomas Altz liber eques

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet sessio populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl VIII
porcos III
agnellos VI

Blasan Falwa

Stephanus Lamosa } Johannes Buda }
Janus Lamoza } Petrus Buda }
Georke Luscz } Barbanch Ztrawa }
Oppris Luch } Johannes Fawr }
Petrus Luch } Kresta Groza }
Janus Luch } Zthan Groza }
Petrus Wargÿa Zthan Twrle }
Magomÿr Wargÿa } Petrus Twrle }
Stephanus Wargÿa Lupsa Dan }
Joanus Beth } Janus Doma }
Stephanus Beth } Triffa Toma }
Oppra Grozgÿa } Marco Buda }
Janus Grozgÿa } Nago Racz
Petrus Bibarzch }
Lupsa Peter }

Item Ista possessio nichil soluunt, sed seruiunt ad molendinum serre.

Chiwngwl

Roman Magÿar } Lucas Owana }
Nicolaus Botha } Oppris Owana }
Simon kenez Luca } Nicolaus Visa } liber per
Petrus Romp } Nicolaus Zthancivl } wrboras
Janus Bagomer } Relicta Jwanka paupercula
Rwnch } Joannes Cÿomoka }
Paulus Dor } Petrus Cÿomoka }
Jowannus Door }
Oppris Dor }

[52] Urmează *liber* şters.
[53] Sau *Dwh.*

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet sessio populosa tenetur dare fl I
Et hoc anno presenti dederunt fl V
porcos V
agnellos IIII

Potingan

Jwanka Zthan
Stephan Jwanka
Petrus Pluza
Stephanus Doch
Gabriel Doch
Dan Barah
Stephan Barah
Elias Barah
Nicolaus pauper Korwe

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet sessio populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl III
porcum I
agnellos I

Ribicÿor

Michael Ples
Marco Ples
Janus Dergan
Philipus Dergan
Jowan Dragan
Oppris Dragan
Jwan crainik
Jwanis Balus
Lazarus Balus
Sztancwl Balus
Danoh Chigan
Michael Chigan
Botah Chigan
Thomas Omotha
Michael Omotha
Janus Omotha
Lazarus Omotha
Georgius Pateka
Petrus Pateka
Matheus Pateka
Marco Pateka
Janus Pateka
Sarban Pateka
Nicolaus Pateka
Mihal Pateka

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet[54] sessio populosa tenetur fl I
Et pro anno presenti dederunt fl V
porcos III
agnellos VI

Rÿbicha mare

Wibar Ganeh
Andreas Wibar
Zthoÿka Mihal
Petrus Balsa
Jwan Balsa
Zthancivl Balsa
Michael Frutha

[54] Urmează *possessio* tăiat.

Janus Baÿlah
Jwanis Baÿlah
Petrus Baÿlah
Micle Botoloh
Philimon Botoloh
Dan Botoloh
Nicolaus Wlad

Vrban Zerbzs
Wibarj Zerbzs
Georgius Zerbzs
Janus Zerbz

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet populosa sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl V d XXXIII
porcos II
agnellos IIII
Et hunc Riwlum prohibitum continentem pisciculos petranos varium generum.

Grohoth

Janus[55] Ztrawa
Ztrawa Jwanis
Petrus Ztraua
krainik
Petrus Zalua[56]
Zthan Gajna
Nicolaus Gaÿna

Giwrka
Petrus Roman
Mihal Roman
liberi pro aucupio

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet populosa sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl II
porcos II
agnellus I

Bwlchesth

Janus Mogas
Georgius Mogas
Stephan Mogas
Janus Magh
Janus Vana
Petro Mihal
Jwan Mihole

Mihal Belan
Zthan Belan
Nan Nekor
Nan Mihal
Zthan Nekor
Petrus Nigrilas pauper
Bwlch Gwla x

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet populosa sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl IIII d L
porcos non dant nec agnellos sed custodiunt in Riwlo prohibito truttas apud eos habitas

[55] Urmează *crainik* şters.
[56] Sau *Galna*; eventual *Galua*.

Wÿ Falw

Janus Balah
Zthan Botoloh
Michael Botholo
Danciwl Botolo

Janus Wranch
Dan Wranch
Michael Wranch
Janus Balsa
Bogdan Wranch
Petrus Wrancz

Item Census[57] ordinarius istius possessionis ad festum s.M. qualibet populosa sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl IIII
porcos non dant nec agnellos quia est noua condescensio, sed custodiunt truttas aptheos in Riuvlo prohibito habitas

Kapolna Wÿdeke

Tryhwnch

Petrus Ztrigan
Thoma Ztrigan
Lazarus Ztrigan
Thoder Ztrigan

Thoma Zthan
Petrus Ban
deserta vna
pauper vnus

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet populosa sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl II
porcum I
agnellos II

Huneissor

Nicolaus Notha
Petrus porkolab
Simon Vedh
Michael porkolab
Michael Budan
Stephan Lucach
Jwan Geugh[58]
Jwan Georgh

Dracÿl
Janus Bok
Stephan Jwan
Petrus Jwan
Thomas Jwan

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet populosa sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl IIII
porcum I
agnum I

[57] Urmează *isti* tăiat.
[58] Sau *Gengh*.

Pokol Falwa

Ladislaus Micle, Petrus Micle, Zthan Mikle
Georgius Stanko, Thomas Stanko
Doma Tutor, Mihocÿa Tutor, Ladislaus Tutor, Luppa Tutor
Petrus Raczka, Luppas Cÿak, Nicolaus Doman

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet populosa sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl V
porcos II
agnum I

Also zekas

Janko Cozma, Thoma Cozma
Sthan Mare, Wazÿ, Dragan
Zstan Kray inquilinus
Zthan inquilinus Fatwl
Zthan Korna, Simul Korna, Petrus Korna, alter Petrus Korna, Lupsa Korna
Thoma Kozma, Simon Kozma, Bradwl Kozma, Lupsa Kozma, Jowan Kozma
Nicolaus Kozma, Bogdan Kozma, Zthan Kozma
Janko Belgrad, Jowan Belgrad, Nichwar Kozma, Nicolaus Kozma, Mihal Kozma
Lupsa inquilinus
deserta vna

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet sessio populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl V
porcos III
agnellos II

Kerse Falwa

Zthan Kerse
Luppa Mikus, Michael Garwos
Petrus Micus inquilinus
Michael Mikus inquilinus
Michael Varÿo, Joanes Varro, Petrus Varro
deserta vna

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet sessio populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl III
porcos III
agnellos III

Wazzwÿ Falwa

Thodoran kenez pauper
Nicolaus Lupej, Belko Lupej, Grobban Luppej, Mihal Luppej, Zthowan Luppej, Jowan Luppej
Michael Thoma, Zthan Thoma, Petrus Lupsa, Luppas Lupsa, Zthowan Georgh

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s.M. qualibet sessio populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederent fl II d XX
porcum I
agnellos II

Marra Falwa

Zthancivl Rakw, Zthan Rakw, Nicolaus Rakw, Andreas Zthan, Andreas Miho, Petrus Rakw
Marra Vazika, Petrus Vazika, Johannes Bore[59] kenez
Thomas Sorban inquilinus

Item Census istius possessionis ad festum s. M. qualibet populosa sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl II
porcos II
agnellos II

Felse Zekas

Petrazko Kalinas inquilinus
Johannes Flore, Petrus Flore, Zawarus pap, Lucas pap, Oppris pap
Balko Halmagÿ, Nicolaus Halmagÿ, Petrus Baÿko, Zthan Halmagh, Simon Halmagÿ

deserta vna in qua stat mulier vna paupercula
Relicta Lucaczne stat in quarta parte vnius domus, alie partes sunt deserte

[59] Sau *Borer*.

Nicolaus pap
Petrus pap
Zthancivl Nexa
Zthaÿko Lucacz
Michael Hatzko
Jwanka Herbwl ad quartam partem domus

Zerbh Flore
Lup Flore
Thomas Hers
Lathko[60] Hers
Zthan Kapacyn
Zthepan Hers
Andreas Her[61] inquilinus

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet sessio populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl VII
porcos III
agnellos V

Ferichora

Istwan Cwka kenez
Petrus Balos
Thomas Machwka
Thodor Macwka
Sorban Macwka

Thodor Pleska
Hewlew Pleska
Lupa Hewl
Thoma Plÿska
Nicolaus Peleska
Laczko Hanko
Petrus Hanko

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet sessio populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl V
porcos II
agnellos IIII

Jarazlo Falwa

Merche kenez
Giwrca
Iwasko
Boncz Pleska
Janus Pleska
Mihal Pleska
Lucas Doma x

Ladislaus Petracz
Marcus Lazlo
Ilÿe Belÿos
Janko Belos
Nicolaus Berche
Hanus Berche
deserte sunt II

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet populosa sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl VI
porcos II
agnellos V

[60] Aşa în orig.
[61] Aşa în orig.

Muzta[62] Falwa

Georgius Muzta kenez
Petrasek Muzstha
Pether magÿar
Lupaś magÿar
Relicta Georgi Magÿar
Igna inquilinus
Lupsa Andreas
Petrus Hencze
Thoma Jwanis pauper
Andreas Flore
Ladislaus Andreas
Berze Flore
Lupas Flore
Petrus Ztzetko
Jvan Ztzeko
Thoder Guvrgh
Jwan Gÿwrgh
Lazlo Orb
Petras Orb

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet populosa sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl VII
porcos IIII
agnellos V

Boncza Falwa

Zthan Boncza
Steffan Farka
Mihal Boncÿa
Zstan Trippon
Sÿmon
Giwrka Boncza
Thoder Zthan
Andreas Magh
Theoder Wana[63] kenez

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet populosa sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl IIII d XXV
porcos II
agnellos II

Fanacz

Thoma Philip
Fatwl Fordwÿ
Theoder Fordwy
Ilias Balk
Jowan Raczka inquilinus
Pwÿa Bacza
Philip Zthan
Philip Giwrgh
Zthan Bolda
Janus Bolda
Relicta Goldone pauper
Petrus Zaz
Luppas Zaz
Thomas Zaz
Demien Lupis
Lupas Lipis
Zthancz Micle
Zthancz Janus
Zthancz Zthan
Laczka Mihal
Lupa Bolda
Sthancz Jwanus
Mihal Orros

[62] Iniţial scris *x* în loc de *z*.
[63] Sau *Vrana*.

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet populosa sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl VIIII
porcos VIIII
agnellum[64] II

Iliesth

Ilie Jwan
Ilie Mihwl
Ilie Stoÿka
Luppa Zers pauper

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet sessio populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl I
porcum I
agnum I

Wladesth

Jwanka Kukuÿad
Zthan Kukÿÿad
Elias Cicie
Thoder Kukuÿad

Petrus Wlad
Stan Wlad
Luppa Wlad
Nigrila Wlad
Jwan Nethe
Jwan Iuga
Zthan Wlad
Stephan Wlad

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet populosa sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl I
porcum I
agnum I

Zerresth

Stephanus Zere
Doma Doma
Luppa Zere
Nicolaus Zere
Zthanciwl Zere
Johannes Zere
Jwan Zere
Dan Zere

Nigrila Hench
Mihal Hencz
Ruz Kozme
Nicolaus Ruz
Jwan Half
Farkas Hanf
Petrus Hanf

[64] Aşa în orig.

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet sessio populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl II
agnellos II

Mozokesth

Zthancÿwl Mozoka
Maniwl Mozoka
Hanes Mozoka
Tengle Nikora
Thoder Marga
Jwan Blidar
Luppas Rechÿ
Johannes Wadach

Hanus Rusa
Hanus Vadacz
Cÿgul Mulge
Luppas magÿar

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet sessio populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl III
porcum I
agnellos III

Balesth

Herman Bala
Jwan Bala
Zthan Bala
Luppa Bala
Thoder Stonka
Ladislaus Stanika
Luppas Ztanik
Nan Gruban

Mihwl Ztrigal
Nigrila Ztrigal
Patru Ztrigal
Relicta Jwanj Gruban pauperecula

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet sessio populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl III
porcos III
agnellos III

Zewldes

Curtul Si[65] Vaÿda
Marcus Wolkan
Lazarus Wolkan
Sorban Calina
Thomas Kalina
Zthan Kalina

Michael Mikla
Andreas Mikla
Jowan Mikla
Mikolas Mikle
Domas Mikle
Sthan Mikle

libertini
equites

[65] Aşa în orig.

popa
Thoder Zthan
Thoda Patru
Jwan Thoda
Haragus Thoda
Gaurila Thoda
Petru Bogÿa
Joannes Bogÿa
Thoder Bogÿa
Miclos Vank
Thomas Chonka
Michael Vank
} libertini equites

Thomas Bogdan
Petrus Bogdan
Farkas Boddan[66]
Thomas Jwan
Jowan Jwan
Lace Doma
Lace Cÿgul
} libertini equites
Nicore Gales
Zthan Gales
} pauperi
Nagh Aluppas[67]
Abrana Nagh
} pauperi
Luppas Mecÿe
Ladislaus Mecÿe
} libertini equites
Gwrga Mendicus

Item Census[68] ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet sessio[69] populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl VIII
capellas[70] I
porcos III
agnellos IIII

Solmos

Luppas Belde
Jowan Belde
Petrus Belde
Jwan Walkan
Valkan Nagh
Marcus Nagh
Petrus Jwanka
Jwanka Jwan
Doma Jwanka
Luppas Jwanka

Jwan Cÿrz
Ladislaus Cÿrz
Nigrila Cÿrz
Zthan Bukur
Jwan Bukur
Cÿgh Buda
deserta vna

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet populosa sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl V
porcos II

---

[66] Aşa în orig.
[67] Aşa în orig.
[68] Scris greşit : *censuus*.
[69] Scris greşit : *sesessio*.
[70] Aşa în orig.

Panusesth

Moswl Ztanko
Andreas Zthanko
Petrus Ztanko
Lucas Zthanko
Nicolaus Zthanko
Zthan Zthanko
Luppas Thoman

Giwrga Panuse
Petrus Panuse
Nicolaus Panuse
Sandor Panuse
Jowan Panuse
Bogdan Panuse
Joanus Panuse
Thodoran Panuse
Nÿagozÿn Panuse
Luppas Panuse
Stephan[71] Panuse

Petrus Boncÿa
Michael Hodosi } pauperi

deserta vna

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet sessio populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl III
porcos III
agnellos III

Lunxora

Zthan Thoder
Petrus Thoder
Thoder Thoder
Thomas Biles

Matheus Stpepan[72]
Luppa Steppan
Michael Bela pauper

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet populosa sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl II
porcum I
agnellos II

Bwchawicha[72]

Jwan Buchawicha
Thomas Buchawicha
Zthanch Corda
Georgius Korda

Petrus Nÿaga
Hanes Naga
Nicolaus Nÿaga

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet sessio populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl II
porcum I
agnellos II

[71] În orig. *Sptan* : cu semnul prescurtării.
[72] Așa în orig.

Madersak

Sthan Ser
Farka Ser
Zthan Fawr
Michael Bala
Jowan Bala
Gaurila Bala
Lazlo Bala

Petrus Madersak
Jwan Madersak
deserta II

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet sessio populosa tenetur dare fl I
Et hoc anno presenti dederunt fl III
porcos III
agnellos II

Hernecesth

Luppas Jgna
Thodor Henechi
Janko Henech

Ladislaus Magas
Michael Kresta
deserta vna

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet sessio populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl II
porcos II
agnellos II

Saadh

Baÿ
Lupsa

Michael Sadh
deserta vna

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet sessio populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl II
porcum I
agnum I

Sadissor

Stephanus Dalka
Kozma Dalka
Jwan Dalka
Danciwl Dalka

Ilie Sadissor
Ladislaus Bokor
deserta vna

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet sessio populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl II
porcum I
agnum I

Kakaro[73]

Michael Kerse, Lachko Kerze, Johannes Kerse
Bÿka Karachon x
Ladislaus Karachon x
Jwan Dobra x
Nicolaus Bera
Ibidem pauper Petrus Vak

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet sessio populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl III
porcos III
agnellos III

Razthoka

Petrus Therek liber eques
Lucas Sandor liber eques
Farkas Fawr
Jon Miko, Relicta Petri Miko
Nicolaus Zegericÿe pauper

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet populosa sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl II
porcos II
agnellos II

Fyzthetho

Petrus Magÿar
Janko Zetho liber eques
Petrezko, Mihol
Ztanislaus liber eques
Johannes Laus[74] pauper
Lucas Therek, Georgius Thiwadar liber (!)
Relicta Johannis paupercula

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet sessio tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl III
porcum I
agnum I

Kapolna

Johannes Bocÿa, Georgius Bocÿa, Michael Bocÿa
Janko Mogas, Thoma Mogas, Michael Mogas, Kozthe Mogas, Sandor Mogas, Petrus Mogas

[73] Azi Joia-Mare.
[74] Sau *Lans*.

Popicÿa Stÿpan } Zthan Moga }
Laxo Stÿpan } Jwan Zaba }
Sorban Fetwl } Zawarws pap
Sorban Miclos } Michael Zabo }
Petrus Rachka } Janus Zabo } krainici
Lupsa Kakaro } Kÿs Ioanes Zabo }
Vazÿ Gÿegs } Relicta Mancivl cum
Lazarus Gÿeges } Ladislai Vgra (?)
Petrus Gheges } pauperculi[75]
Michael pap deserta vna

Item Census ordinarius istius[76] oppidi ad festum s. M. qualibet sessio populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl VII
porcum I

Zerpsor[77]

Jaonus Denga Lupsa Giwrgh
Gurgh Denga Gurko Kopacz
Joanus Cÿgh Michael Jenk
Stan Mihul deserta vna

Kÿs kapolne

Luppas Bib } Gÿwrka Marta }
Mihal Bib } Marco Mogos }
Giwrka Bib } Thornÿa kenez }
Georgius Kÿs } Nicolaus Thorna }
Stephan Kÿs } Nicolaus Hencze inquilinus

Item Census ordinarius istius p. ad festum s. M. qualibet s. populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl III
porcos II
agnum I

Plop

Sorban Kolos } Farkas } liberi equites
Johannes Marga } Doma }
Petrus Wucha } Zthan Opprisse }
Nicolaus Wucha } Zthancwl Opprisse }
Petrus Janko

[75] Aşa în orig.
[76] Urmează *possessionis* tăiat.
[77] *b* corectat în *p*.

Zthan Horga
Nicolaus Horga
Jwanis Horga
Sthephan
Mihaila

Johannes Berbete
Mihal Berbethe
Jwan Brendo
Mihal Brendo

Item Census ordinarius istius p. ad festum s. M. qualibet s. populosa t. dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl VII
porcos V
agnellos III

Nagh Almas

Janus Vaÿsim
Lupa Wanka
Petrus Zerb
Lucas Panthos
Jwan Bakw
Thomas
Petrus Gÿwrgha

Nicolaus Nan
Petrus Nan
Stephan Nan
Georgius Thithe
Nicolaus Thithe
Petrus Thompa
Farkas Thompa
Marÿes
Hanwl pauper

Item Census istius p. ad festum s. M. qualibet s. populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl VIII
porcos V
agnum I

Lonkaa

Nicolaus Zokwÿ
Ladislaus Zokwÿ
Dragota

Michael Wank
Nicolaus Wank
Simon Wank
Braÿko Wank
Giwrgh e Oka[78]
Petrus Kelÿe krainik

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet sessio populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl V
porcos III
agnum I

Chÿchesth

Bukurne
Sÿmul
Thoppan

Michael Koman
Sorban pauper
Nicolaus Chech

[78] Așa în orig.

Sandor Drachucÿa kenez
Stephanus Bokor pauper

Zstan Rezege
Georgius Nan
Petrus Bachika

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet s. populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl IIII
porcos II
agnum I

Balth

Wlad Zthan
Wlad Doma
Wlad Luppa
} kenez

Stephan Thwlink
Zthoÿan Maris

Item Census ordinarius istius p. ad festum s. M. qualibet s. populosa t. dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl III
porcos II
agnellos II

Grohoneh

Stephanus Demeter
Luppa
Belko
deserte III
Petrus Forrÿ
Jancwl Herman[79]
Zthan

Janus Jwanka
Petrus Thompa
Georgius Alba
Zthan Alba
Thomas Bude

Item Census ordinarius istius p. ad festum s. M. qualibet s. populosa t. dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl VII
porcos II
agnellos II

Brosd

Ladislaus Halma[80]
Thoma Han
Zthan Han

Zthepho Peterhan
Petran Thoma
Zthancwl Petran
Thoma Borocha pauper

[79] Litera *H* de la început se poate citi şi *Z*.
[80] Litera *H* de la început se poate citi şi *Z*.

Item Census ordinarius istius p. ad festum s. M. qualibet s. populosa t.
dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl II
porcum I
agnum I

Pleska

Nicolaus Kowach
Johannes Kowacz
Dancz Kowaz
Nicolaus Steph
Petrus Steph
Jwan Stan
Nan
Georgius Camp[81]
Georgius Lezkedej

Zthana
Andreasne } pauperes
Nicolaus Tripa
Petrus Tripa
Petrus Pleskej
Petrus Trippa
Zthan

Bende falwa

Petrus Machuka
Stephanus Caph
Igna
Fracilla Igna
Tiwadar

Jancivl Machwka
Janus Machuka
Elias Machuka
Petrus Luppa
Zthan Luppa
deserta vna

Kiis Almas

Petrus Lupsa
Lazarus
Janko pauper
Luppa Polk
vna deserta

Ladislaus Botha
Luppas Botha
Luppa Dwrz
Michael Bukur

Dragula Falwa

Botthÿan

Joannes Botthian

Bottÿan Falwa[82]

Nicolaus Laza
Michael Laza

Zthanciv Thoth
Jowanan Maga

[81] *Cap* cu semnul prescurtării.
[82] Scris la margine dar cu indicația că cele patru nume din urmă aparțin satului.

Bogesth Falwa

Michael Nagk
Johannes Nagk
Nigrilla
Sorban
Mikola
Johannes Boge

Petrus Mikote
Luppa Mikote
Michael Mikote
Stephanus Mikote
Ztan Kinisa
Johannes Bika
Stephanus Bika

Potÿzka Falwa

Georgius Borilla
Johannes Borilla
Jwan Borilla
Petrus Pantus
Nika Pantus
deserta vna
Ztancwl Vana pauper

Johannes Bizÿak
Johannes Rachka
Michael Neste
Zthan Botha
Bacha
alia deserta

Felse Aranÿagh

Petrus Zokas
Mathias Ferencz
Nicolaus Janus
Lupso Janus
Lazarws Kowacz
Johannes pap
Georgius olah
Sthephanus Gal
Petrus Pwrcÿo
kenezius Purcÿo
Ladislaus Zwnÿo

Thomas Nagh
Nicolaus Hwzar
Nicolaus Solmosi
Johannes Solmosi
Michael Solmosi
Georgius Lazar
Iohannes Zwnÿo
Petrus Kÿs
Istwan Kÿs pauperi
Blasius Gwrgh
Michael Giwrgh
Georgius Siklesj

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet s.
populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl X
porcos V

Zekes Aranÿagh

Janus Istwan
Thomas Janus
Michael Siklos
Georgius Kozme
Lucas Molnar
Elias Nagh noua domus

Joannes molnar
Petrus molnar
Elias molnar
Petrus Kÿs
Johannes Bogdan
Joannes Jlies

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet s.
populosa t. dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl VI
porcos III

Medwes Aranÿagh

Johannes olah
Franciscus olah
Stephanus olah
Stephanus olah
Johannes Wbocÿ
Michael Wbocÿ[83]
Blasius olah
Thomas Dan
Relicta Elie
Alter Relicta Elie
Nicolaus Peter
Johannes Balinth
Joannes molnar
Petrus molnar
Nicolaus Cÿgul
Nicolaus olah
Marcus olah
Georgius Gwrka
Georgius Gwrko
Nicolaus pap
inquillini

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet sessio
populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl V
porcos III

Also Aranÿagh

Petrus Miclos
Trippo Miclos
Trippon Miclos
Johannes Hwzar
Johannes Hwzar
Nicolaus Alch
Relicta Luce Farkas
Stephanus Bratusa
Franciscus Bratusa
Lucas Bratusa
Nicolaus Bratusa
Johannes Farkas
Demetrius Farkas
Stephanus olah pauper
Petrus Cÿonka
Joannes Bratus
Stephanus Dudj
Nicolaus Bodo
Gallus Sipos
Stephanus Maro
Nicolaus olah
Nicolaus Ferencz
Michael olah
Ladislaus Dobro
Johannes Dobro
Lucas Mihal
Koztah olah
Elias Kozma
Stephanus Kozta
Stephanus Janus
Franciscus Janus
Elias Mircÿo
Mathias Mirÿo[84]
Paulus Garaban
Valentinus cherepes pauper
Johannes Kerej inquilinus
Nicolaus pauper
inquillini

[83] Litera *W* lectură nesigură.
[84] Lectură nesigură, probabil identic cu numele anterior.

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet sessio populosa t. dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl XI
porcos VIIII

Chernez

Johannes kowacz } Nicolaus Lazar
Petrus Gaurilo } Relicta Johannis Thwrok }
Johannes Saÿtos } Petrus Lazar }
Petrus Zemere } Demetrius Cristo }
Stephanus Baranÿo } Stephanus Cristo }
Stephanus Cÿgan } Franciscus olah }
Georgius Opre } Nicolaus Dancwl }
Stephanus Opre } Petrus Zemere } presbiter
Michael Marko } Michael pap } nihil dat
Johannes Miklos } Petrus Saÿtos }
Stephanus Miklos } Stephanus Saÿtos }
Franciscus Saÿtos } Marcus Marton }
Stephanus Lazar } Nicolaus Lucach pauper }

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet sessio populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl XII
porcos II
Item Isti quinque possessiones quas nomine Aranaÿgh[85] vocant in festo Omnium Sanctorum communiter dant eastellanis fl I
Item In festo beati Georgi martyris eodem anno communiter dant fl II
Item Inhabitatores dictarum possessionum jobagiones sessionati eodem festo sancti Georgi martyris singuli singulos dare tenentur d VI
Item Inquilini earundem possessionum pro eodem festo beati Georgi martyris singuli singulos dare tenentur d II
Item Pro festo Nativitatis Domini dicte possessiones per singula capita singulos duos denarios dare tenetur[86] d II
Item Pro eodem festo dictarum possessionum qualibet vno lepore dare tenetur.

Magÿar Kalodwa

Petrus Zelepes } libertinus
Michael ibidem } inquilinus
pauper
Anthonius Kapronchа }
Stephanus Nanis }
Ambrosius kerekgÿartho }
Stephanus }
Lazarus }
Simon }

[85] Aşa în orig.
[86] Aşa în orig.

Michael Ilies
Sÿlcho
Johannes
paupercula quodam

Johannes kerekgÿarto
Nicolaus nouus colonus

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet s. populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl III
porcos II

Zÿlwagh

Zemere Farkas
Lucas Miclos

Michael kowacz
Stephanus Miko

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet s. populosa t. dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl II

Kÿs Kalodwa

Stephanus Radnaj
Marcus Bilo
Gallus Pitho
Nicolaus Fodor
Georgius Pÿtho
Petrus Kÿs
Mathias Bokan

Eleas Ruso
Danciwl
Valentinus warga
Lazarus nouus colonus
Nicolaus kadar libertinus
Sigismundus Drayo

Item Census ordinarius istius p. ad festum s. M. qualibet s. populosa t. dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl VI

Kapolnas Kalodwa

Ladislaus Fekethe
Stephanus Fekethe
Johannes Fekethe
Farkas Varga noua condescensio
Johannes varga[87] deserta vna
Ladislaus pap
Rwso Sÿlko
Petrus Ruso
Georgius Dwmo

Petrus Roman
Tharno Runam[88]
Johannes Belo
Michael Roman pauperi
Lazarus nimis habitat în quadam fouea
Trÿppo Roz
Michael Twdor
Farkas Banaz
Johannes Chonka pauper

[87] Numele întreg tăiat.
[88] Desigur tot *Roman*.

Item Census ordinarius istius p. ad festum s. M. qualibet s. populosa tenetur dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl IIII

Diznos Kalodwa

Dusman varga	}	Martinus Magith[89]	}
Johannes varga		Petrus Demether	
Nicolaus Berezkÿ	}	Georgius Lupso	}
Damcwl Kozma		Gallus Lupso	
deserta Johannis Banaz		Petrus Lupso	
Budo Nagh		deserta vna	
Bucho Trippa	} libertini	Thomas Ago	}
Farkas		Luppo Chuviÿo	
Petrus Farkas		Michael olah	

Item Census ordinarius istius p. ad festum s. M. qualibet s. populosa t. dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl VI
porcum I

Felse Kalodwa

Lucas Fekethe	}	Georgius Jako	
Georgius Fekethe		Lucas Keserew	
Gallus Bacho		Petrus Belws	
Zthancwl Gwrga		Blasius Sandor	

Item Census ordinarius istius possessionis ad festum s. M. qualibet populosa sessio t. dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl V
Item Iste possessiones nomine Kalodwa vocati pro festo sancti Georgi martyris qualibet[90] inhabitatorum earundem castellanis tenentur dare per singula capita d VI
Item In festo Resureccionis Domini quilibet earum d II
Item In festo Georgi communitas dictarum possessionum dabit vaccam vnam I
Item Quilibet kenezius dictarum possessionum obligatur oui vna
Item Tota communitas dictarum possessionum ratione non ductionis lignorum ad castrum obligatur vase vini I
Item Ratione non exactionis nonarum vini[91]
Item Tota communitas pro emendis caulibus dabit fl I
Item In festo Natiuitatis Domini quilibet kenezius dictarum possessionum tenetur lepore vno castellanis I

---

[89] Poate *Margith.*
[90] Aşa în orig., în loc de *quilibet.*
[91] În orig. lipseşte cifra.

Zenth Marton

Valentinus Thoth
Matheus Fekete
Bernaldus Nagh }
Stephanus Jozan }
Gregorius Fekethe
Barnabas Sonbol
Martinus Toth
Gregorius Faÿdofi[92]
Andreas Zakalws
Alexius Saradÿ liber eques
Thomas molnos }
Stephanus molnos }
Johannes Nezo[93]
Ambrosius Iaxit

Michael Legarth
Paulus Thoth }
Valentinus Jozan }
Petrus Cÿriak }
Martinus Cÿriak } liber eques
Dominicus molnos }
Paulus molnos }
Petrus Nezo[93]
Blasius Fodor
Matheus Zakalws
Petrus Hwzar
Valentinus Hwzar
Ambrosius Baronai pauper
deserte II

Item Census ordinarius istius possessionis Zenth Marthon ad festum s. M. qualibet sessio populosa t. dare fl I
Et pro anno presenti dederunt fl XII
Item Quilibet eorum habens porcos vltra numerum decem tenetur porcorum vno I
Redemptio non habetur.
Item Castellannis quilibet habens[94] aratrum arabit et seminabit[95] juger terre vnum et in vere.
Item In[96] nona frumentorum deputata est castellanis.
Item Birsagium effusionis sanguinis deputatum est castellanis.
Item Victus capite et bonis vnus fl. castellanis et duo floreni provisori constituti sunt.
Item Antiquis temporibus fuerunt dominorum apud eos tria aratra quia terris arrabilibus habundant, sed ex nunc nullum habetur quia pauci sunt et cumulatio fieri non potest
Item Prata fenilia habent in copia et fena ibidem defalcata tenentur inportare ad Sirii.
Item Muneralia ad festum Pascatis oua quatuor, panes duos.
Ad festum Martini pullo vno, panes duos.
Ad festum Natiuitatis Domini pullum vnum, panes duos.
Et deputata sunt castellanis.

Nadab

Relicta Johannis Johes
Dionisius kowach
Joanus Nagh }
Demetrius Nagh }
Gregorius Talas
deserta vna

[92] Poate în loc de *Vaÿdafi*.
[93] Sau *Uezo*.
[94] Urmează *Batum* tăiat.
[95] Din greşeală semn de prescurtare pentru litera *m*.
[96] De prisos în propoziție.

Johannes Farensis[97] nouiter in quandam domum condescendit. In eadem possessione sunt predia XVI[98].

Item Census istius possessionis ad festum s. M. qualibet s. populosa t. dare fl I

Item Porcos habentes wltra numerum decem dabit porcum I

Item Ibidem lucus[99] molendini fluuialis super fluuium Kerez feÿer cuius pars quarta cedit dominis.

Item Ibidem vadum et eius quarta pars cedit dominis.

Item In anno domini 1.5.2.1. ipsius quarta pars fecit fl XVI

Item Eandem possessionem portionem sp. et magnificus dominus Stephanus de Bathor pallatinus cum omnibus suis proventibus contullit Gregorio Horwath.

Item Pertinencia Kerezbanÿa vineis caret, nec nonas frumentorum dat, sed ratione nonarum quottannis dat fl XXV

Item Eadem pertinentia singulis annis dabit pintas mellis XXXX

Item Quia in ea pertinentia habentur duo waÿwodatus, Moga scilicet et Botha, et quolibet anno waÿwodatus Moga et Botha[100] circa festum Georgi martyris dant ad castrum boues mactabiles V

Item Idem duo waÿwodatus ad eundem festum lasnak penz dant florenos V

Item Idem duo waÿwodatus ad festum Michaelis dant ad castrum boues mactabiles V

Item Idem duo vaÿ[vo]datus circa eundem festum Michaelis dant pecunias berezpenz fl V[101]

Item Idem duo waÿ[vo]datus circa eundem festum Michaelis provisori de Sirii pecunias pro emendis tigribus quas abrwnch penz vocant dant fl IIII

Item Wltra supradictos quinque boues quottanis dicti duo waÿvodatus tenentur dare ad castrum pro ductura lignorum boues II

Item Idem dicti duo waÿwodatus de singulis sessionibus populosis ad festum Natiuitatis Domini tenentur dare eweth II

Item Singule sessiones populose waÿwodis ipsorum tenentur falcare[102] dimidia die et alia die similiter dimidia metere, waÿwode etiam bisdem commestibilia dare tenentur, similiter de singulis decem sessionibus vnum aratrum dare et dimidia die arare tenentur.

Item Pertinencia Kapolna Wideke sunt duo vaÿ[vo]datus et idem tenentur quottannis ad castrum pintas mellis dare XL

---

[97] Poate venit din Pharus-Lesina, insulă şi localitate în Dalmaţia.

[98] Scris la margine.

[99] Lectură nesigură; poate e vorba de *lucrum*.

[100] Scris deasupra rîndului.

[101] Scris peste I.

[102] Urmează *Med* tăiat.

Item Idem duo vaÿwodatus ad festum beati Georgi martyris tenetur dare ad castrum boues mactabiles V

Item Idem duo waÿ[vo]datus ad eundem festum[103] pecunias laznak penz tenetur dare fl V

Item Idem duo waÿwodatus circa eundem festum M. boues mactabiles tenetur dare quinque V

Item Idem duo vaÿ[vo]datus circa eundem festum pecunias berezpenz tenetur dare fl V

Item Circa eundem festum beati M. pecunias pro emendis tigribus quas abrwnch penz vocant tenentur dare fl IIII

Item Wltra supradictos quinque boues quottanis dicti duo waÿwodatus tenetur dare ad castrum pro ductura lignorum boues II

Item Idem duo waÿwodatus de singulis annis ad festum Natiuitatis Domini de singulis jobagionibus sessionatis tenentur dare eweth II

Item Singuli sessionati jobagiones sub eisdem waÿwodatibus existentes ipsorum vaÿvodis tenentur[104] de decem sessionibus dare vnum aratrum et arare die dimidia, alia quoque dimidia die metere, similiter vna media die falcare, waÿvode qucque ipsis tenentur dare commestibilia.

Item Omnis olah pap tenens ecclesiam omni tertio anno tenetur dare ad castrum bouem vnum triennium.

Item Quallibet sessio populosa in[105] carnisprivi tenetur dare ad castrum leporem I

Item Ista pertinencia Kapolna Wideke quia vinis carent sed ratione nonarum frumentorum quia ab eisdem nonas non exigunt dent fl XXV

Wrburarius de Kapolna Widike vno anno integro de Riuulis dedit castellanis pisetas auri VI

Half non leuato sed quando leuatur aliquandoque veniunt pisete III

aliqando vero III[106]

Item[107] De proventu molendini serre ex mita[108] et jurata magistro Paulo Firez retulit quod si esset vbertas aque ex tunc a medio Quadragesime vsque festum M. posset cidere asseres I[m]

Qui asseres venirent fl I,

Gyarmath

Bertalan kowacz } Franciscus Bekenÿ
Franciscus kowacz } deserta vna
Demetrius Biro

[103] Urmează *dant* tăiat.
[104] Urmează *falcare* tăiat.
[105] Scris deasupra rîndului.
[106] Așa în orig.
[107] Urmează cuv. *Molendinum* tăiat.
[108] Cuvînt indescifrabil cu semnul prescurtării.

Fewlhid

Stephanus Zana[109] Gregori Chethem
Relicta

Kezÿ predium

Istas tres portiones donauit dominus palatinus Emerico Perkedj.

Originalul în Arhivele Statului din Budapesta,
Dl. 37.000.
Fotocopie în Arhivele Statului din Cluj

ИМЕНИЕ КРЕПОСТИ ШИРИЯ В 1525 г.

РЕЗЮМЕ

Инвентарная книга (urbariul) имения крепости Ширия (Трансильвания) 1525 г., один из древнейших документов этого рода, относящихся к территории нашей страны. Имение Ширия числилось среди самых больших феодальных имений. В 1525 г. оно состояло из 121 местечек и деревень в западной части страны, особенно румынские деревня Заранда. В инвентарной книге есть имена подданных (глава семьи, которые были обязаны выполнять повинности) и их феодальные обязанности. Книга даёт различные сведения о доходах имения, о личном хозяйстве феодала, указывая на степень его развития. Опубликованный текст является ценным документом для изучения феодальных отношений у нас после восстания Дожа.

LE DOMAINE DE LA FORTERESSE ŞIRIA EN 1525

RÉSUMÉ

La conscription du domaine de la forteresse Şiria (Transylvanie), datant de 1525, est un des plus anciens documents de ce genre concernant le territoire de notre pays. Le domaine de Şiria se rangeait parmi les plus grands domaines féodaux; il comptait à cette date 121 localités (bourgades et villages) de l'ouest du pays, en particulier des villages roumains de la région de Zarand. La conscription nous fournit, pour chacun de ces villages, le nom des sujets (chefs de famille soumis aux prestations) et leurs obligations féodales. Elle fournit également des renseignements, quoique sommaires, sur les diverses sources de revenu du domaine, ainsi que sur l'économie propre du seigneur féodal, dont elle indique le stade de développement. Le texte publié est donc un important document relatif aux rapports féodaux qui existaient dans notre pays peu après le soulèvement de Doja.

[109] Sau *Saua*.

LINIILE DEZVOLTĂRII SOCIAL-ECONOMICE A TRANSILVANIEI ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA PÎNĂ LA RĂSCOALA LUI HOREA[1]

DE

BUJOR SURDU

La sfîrşitul secolului al XVII-lea Transilvania a fost ocupată de Habsburgi, ca rezultat al victoriilor hotărîtoare dobîndite de oştile imperiale împotriva puterii otomane aflate în vădit declin militar. Raporturile ţării cu împăratul au fost statornicite în articolele *Diplomei Leopoldine* din 1691, prin care s-a asigurat o largă autonomie internă. Curtea a menajat în mare măsură interesele păturilor privilegiate locale, deoarece Habsburgii intenţionau să transforme Transilvania într-un puternic punct de sprijin, care urma să servească politicii lor expansioniste în răsărit. Inglobarea deplină a ţării în cadrele imperiului habsburgic a avut loc însă abia după înnăbuşirea răscoalei de sub conducerea lui Francisc Rákóczi. Tocmai de aceea, noii stăpîni n-au aplicat la început o politică economică consecventă, mulţumindu-se doar cu anumite hotărîri provizorii, menite să facă faţă unor nevoi imediate. Treptat însă se fac şi aci simţite unele măsuri mercantiliste luate de cercurile vieneze interesate, urmărindu-se reducerea importurilor şi creşterea exporturilor. Dar aplicarea principiilor doctrinei mercantiliste s-a făcut în detrimentul provinciilor mai înapoiate din imperiul austriac, cum era şi Transilvania, şi în folosul dezvoltării economice a ţăriilor ereditare.

Încă din anul 1703 a fost publicată o patentă imperială, prin care se instituiau piedici în calea importului de pînză şi piei lucrate şi se interzicea totodată scoaterea din ţară a lînii şi a pieilor nelucrate. Dieta transilvană a protestat împotriva acestor dispoziţii, deoarece producţia locală nu putea acoperi consumul intern, iar preţul materiilor prime urma să scadă simţitor[2]. Cu toată opunerea cercurilor interesate, prevederile ordonanţei

[1] Prezentul studiu va servi, în parte, ca material pentru redactarea capitolului privind perioada respectivă din tratatul de *Istoria Romîniei*.

[2] K a r l o w s k i E n d r e, *Erdély iparosai az 1702-iki védvámokról* (Meşteşugarii ardeleni despre vămile protecţioniste), în *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, Budapest, 1897, IV, p. 419—422.

au fost aplicate, fiindcă de fapt Habsburgii urmăreau să înlesnească industriei din ţările Coroanei putinţa de a se aproviziona cu materii prime în condiţii cît mai avantajoase.

Preocupările izvorîte de pe urma războaielor cu turcii şi a luptelor dintre curuţi şi lobonţi au stăvilit însă aplicarea consecventă a principiilor mercantiliste în Transilvania. La sfîrşitul secolului al XVII-lea şi în primele decenii a celui următor, Habsburgii au administrat provincia ţinînd seama mai mult de necesităţile momentane ale armatei austriece, care lupta în vremea aceasta împotriva turcilor şi a răsculaţilor din ţară. Problema va fi reluată însă în deceniul al treilea, după ce stăpînirea austriacă s-a consolidat, iar graniţa a fost împinsă dincolo de Dunăre. De altfel, aplicarea noii politici economice pretindea investiţii costisitoare din partea statului, în vederea dezvoltării mineritului şi a producţiei manufacturiere, într-un timp cînd efortul principal era îndreptat numai în direcţia întăririi aparatului militar. Tocmai de aceea, Habsburgii sînt siliţi, deocamdată, să se mulţumească cu luarea unor măsuri de ordin organizatoric, menite să contribuie la îmbunătăţirea situaţiei economice fără investiţii din partea statului.

Fiscalitatea austriacă excesivă a provocat în mare măsură lipsa de capital, care s-a făcut simţită permanent în economia Transilvaniei în acest secol. Sumele încasate din impozite, veniturile realizate din exploatarea minelor de aur, argint, fier, aramă, cositor, mercur, sare, precum şi cele provenite de pe urma întinselor domenii fiscale şi a vămilor luau, în cea mai mare parte, drumul vistieriei imperiale. În acest scop, una din primele măsuri ale administraţiei austriece a fost aceea de a institui o comisie care urma să cerceteze capacitatea de plată a locuitorilor, precum şi putinţa de exploatare a solului şi a bogăţiilor naturale, luînd totodată administrarea veniturilor din mîinile organelor locale[3].

Sarcinile fiscale impuse populaţiei creşteau mereu, fie că era vorba de taxe, dijme sau alte impuneri de natura aceasta, fie de impozitele directe datorate de contribuabili statului.

Ţinînd seama de media încasărilor din 1725—27, venitul anual al fiscului în principatul Transilvaniei se ridica la 294.659 Rhf 43 ½ cr, după ce s-au reţinut toate cheltuielile, inclusiv salariile lucrătorilor şi funcţionarilor. Suma provenea din următoarele surse[4] :

	Rhf	cr
1) Monetăria	93.019	$09^{2}/_{3}$
2) Vînzarea mercurului	6.202	04
3) Sarea	70.108	46
4) Tricezima	53.779	$52^{1}/_{2}$
5) Vama de la Alba Iulia	668	$28^{1}/_{3}$
6) Domeniul Zlatna	3.257	05
7) Domeniul Deva	3.437	23
8) Praful de puşcă	3.918	

[3] Lukinich Imre, *Egy erdélyi kereskedelmi társaság terve 1703-ból* (Proiectul unei societăţi comerciale ardelene din 1703), în *Századok*, 1914, LXIII, p. 465—467.

[4] T. K., *Az erdélyi kincstár jövedelmei 1725—27-ben* (Veniturile fiscului transilvan în 1725—27), în *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 1899, VI, p. 51.

	Rhf	cr
9) Arendarea vămii de la Bistriţa	400	
10) Arendarea bunurilor Apaffy	38.000	
11) Arendarea dijmelor din comitatele transilvănene	4.270	44
12) Arendarea dijmelor din comitatele Solnocul de mijloc şi Crasna	600	
13) Arendarea dijmelor de pe pămîntul crăiesc	7.500	
14) Arendarea crîşmăritului	2.104	
15) Taxe ale oraşelor, grecilor, armenilor şi alte venituri	4.778	
16) Venitul avansurilor	2.617	

Dar în afară de aceste încasări, statul realiza sume însemnate din darea pe cap, plătită de următoarele categorii sociale[5]:

1) Ţăranii liberi şi nobilii asimilaţi acestora în ceea ce priveşte darea	4 fl
2) Iobagii	2 fl
3) Corăbierii, indiferent de situaţia lor anterioară	30 cr
4) Minerii, cărbunarii şi spălătorii de aur	1 fl
5) Evreii	6 fl

Ca urmare, dacă Diploma leopoldină a prevăzut o contribuţie de 50.000 imperiali pe an în timp de pace, în 1721 de exemplu s-au incasat 640.000 fl, în afară de alte sarcini în natură, cum au fost : 718 cîble de grîu, 796 cîble de ovăz, 324 care de fîn, 90 buţi de vin şi 208 măji de carne[6]. Mai tîrziu, impunerile fiscale au fost şi mai mult ridicate. Astfel, în 1761 s-au încasat 1.060.839 fl 46 cr, iar în 1770 suma a atins 1.379.654 fl 52 cr[7], cu o tendinţă continuă de creştere.

Nu mai puţin împovărătoare au fost sarcinile fiscale ale Banatului. Îndată după alungarea turcilor, fiecărui district bănăţean i s-a impus plata unei sume variind între 40.000—60.000 fl. Din 1757 locuitorii de aci au fost obligaţi să plătească statului atît contribuţia obişnuită, cît şi darea pentru pămînt, deoarece întreaga provincie era considerată domeniu al Coroanei. Dările erau stabilite la Viena, apoi la Timişoara se repartizau pe districte, iar de aci pe sate.

În 1737, de exemplu, provincia a fost impusă la 300.000 fl. Veniturile statului nu se limitau însă la această sumă, deoarece trebuiesc adăugate încasările provenite din vămi, monopoluri senioriale şi altele. Totalul lor s-a ridicat în 1757 pînă la 1.128.763 fl 56 cr, la care se adaugă arenzile minelor şi manufacturilor, în sumă de 58.022 fl. Toate cheltuielile statului în acest

[5] Friedrich Hann, *Ueber die siebenbürgische Staats Steuer (contributio regia) mit Betziehung zur Volksökonomie*, în *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, Hermannstadt, 1850, IV, p. 5.

[6] Andr. Gräser, *Beitrag zur Geschichte des Siebenburger Steuerwesen umfassend in Jahre von 1720—1727*, în *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, 1851, IV, 2, p. 50—54.

[7] Friedrich Hann, *o.c.*, p. 11.

an au atins numai 333.562 fl 28 cr, ceea ce înseamnă că s-a realizat un venit curat de 853.220 fl 28 cr, care s-a vărsat apoi în vistieria imperială[8].

În Banat, unde țărănimea nu avea de suportat și exploatarea domnilor de pămînt, statul putea să impună contribuabililor sarcini fiscale cu mult mai mari decît în principatul Transilvaniei.

Astfel, în anul 1769, țăranii din Banat plăteau următoarele dări[9]:

1) Taxa de cap : — capul familiei		6	fl
— frați *a*) căsătoriți		4	,,
b) necăsătoriți		3	,,
— copii *a*) căsătoriți		4	,,
b) necăsătoriți		3	,,
— văduvele cu casă		2	,,
2) După animale : pentru	1 bou	33	cr.
	1 cal	33	,,
	1 vacă	24	,,
	1 junincă	15	,,
	1 oaie	4	,,
	1 stup	4	,,
	1 porc	4	,,

Calculîndu-se suma medie a dărilor plătite în anul 1771 de contribuabilii din satul Zlatița, se ajunge la 9 fl 1 cr. de familie. Tot atunci o casă cu toate acareturile era evaluată cu 12 fl 1 cr, iar un viței costa 1 fl 40 cr[10].

Se explică astfel, în parte, măsurile luate de Curtea din Viena în vederea interzicerii stabilirii nobilimii cu privilegii în Banat, precum și tendința regimului austriac de a micșora sarcinile ce le aveau iobagii față de stăpînii lor.

La toate aceste sarcini față de stat s-au adăugat abuzurile nesfîrșite ale funcționarilor și ale armatei de ocupație, răspîndită, după obiceiul vremii pe la casele locuitorilor de la sate.

Acest sistem, pe lîngă întărirea raporturilor feudale, a contribuit în mare măsură la stînjenirea procesului istoric al acumulării primitive a capitalului. În perioada aceasta forțele de producție totuși cresc și apar noi relații de producție, capitaliste, care vor activa în raporturile dintre clasele sociale.

În privința numărului locuitorilor nu se pot da decît cifre probabile, fiindcă datele statistice pentru vremea aceasta sînt doar rezultatele evaluărilor făcute pe baza unor conscripții parțiale și discutabile. Cel dintîi recensămînt pe teritoriul Transilvaniei istorice a fost întocmit în 1785—86, pe timpul lui Iosif al II-lea, cînd au fost consemnați 1.440.986 de locuitori stabili și 23.218 care lipseau de la domiciliu lor, precum și 20.833 străini, veniți din alte localități. Aceștia din urmă sînt flotanți (*„vagi"*), înregistrați deosebit în toate numărătorile fiscale din secolul al XVIII-lea.

---

[8] Bujor Surdu, *Răscoala populară antihabsburgică din Banat (1737—1739)*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. II, București, 1957, p. 299—300.

[9] Gr. Popiți, *Mișcări de rezistență și răzvrătire în Banat în anii 1774—1775*, în *Arhivele Statului, 125 ani de activitate*, București, 1957, p. 242.

[10] *Ibid.*, p. 243.

Recensămîntul cuprinde următoarea stratificare socială a populației Transilvaniei în vremea aceea :

clerici	5.224
nobili	32.316
demnitari și dregători	771
tîrgoveți	11.740
țărani	129.854
urmași ai tîrgoveților și ai țăranilor	116.027
jeleri	159.260
soldați în permisie	922
alți angajați la stat	46.387
minori : 1—12 ani	179.370
13—17 ani	51.877
Total	733.748

Nu sînt cuprinși aci locuitorii din granița militară și probabil nici soldații. Numărul soldaților s-a ridicat în 1788 la 58.533, iar al locuitorilor din graniță, în 1798, la 134.144.

O numărătoare anterioară, întreprinsă de guvernul Transilvaniei în 1767, a înregistrat următoarele date în ceea ce privește diferitele pături sociale[11] :

magnați	217	*„vagi"*	7.073
văduvele lor	45	văduvele lor	1.369
nobili cu moșie	4.177	țigani	7.230
văduvele lor	147	văduvele lor	150
boieri nobili	1.107	greci	99
văduvele lor	120	văduvele lor	9
secui primipili	7.741	armeni	449
văduvele lor	1.071	văduvele lor	79
nobili cu o sesie	10.280	evrei	143
văduvele lor	1.304	văduvele lor	8
sași liberi	15.137	bulgari	33
văduvele lor	3.227	văduvele lor	18
unguri liberi	4.852	anabaptiști	14
văduvele lor	704	văduvele lor	6
secui liberi	6.892	mineri	594
văduvele lor	974	văduvele lor	42
valahi liberi	12566	proprietari de mine	810
văduvele lor	2.083	văduvele lor	13
cetățeni burghezi	9.634	tăietori de sare	833
văduvele lor	2.231	văduvele lor	90

[11] Berlász Jenő, *Az erdélyi úrbérrendezés problémái, 1770—1780* (Problemele reglementării urbariale din Transilvania, 1770—1780), în *Századok*, Budapest, 1941, p. 238 (tabel).

popi valahi	385	plutași	753
văduvele lor	6	văduvele lor	86
jeleri	41 896	spălători de aur	114
văduvele lor	3 599	văduvele lor	4
iobagi	97 568		
văduvele lor	10 377		

După aceste cifre întreaga nobilime nu depășea 6,5% din totalul populației, dar ea nu era o categorie socială omogenă. Numai magnații se bucurau de toate privilegiile, ori ei nu reprezentau mai mult de 0,1%. Cea mai mare parte a nobilimii se confunda cu țărănimea în ceea ce privește averea, deosebindu-se de aceasta doar în privința drepturilor politice. O categorie importantă era și țărănimea liberă, mai ales cea din scaunele săsești și secuiești, care reprezenta 18,7% din total. Țărănimea dinlăuntrul comitatelor era formată aproape în totalitate din iobagi și jeleri. Împreună, aceste două categorii iobăgești formau 61,8% din populația țării. Dar cifrele numărătorii din 1767 desvăluiesc și slaba dezvoltare economică a țării. Minerii, tăietorii de sare și spălătorii de aur nu reprezentau împreună decît 0,67% din numărul locuitorilor. Lucrătorii din manufacturi nici nu sînt măcar amintiți, semn că în întreprinderile industriale era determinantă încă robota iobăgească. Munca liberă se va extinde abia către sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

Recensămintele oficiale nu au înregistrat populația după naționalități sau confesiuni, așa că nu se pot face, în privința aceasta, decît evaluări. Există totuși trei conscripții numai pentru romîni : una a episcopului Inochentie Micu Klein din 1733[12], alta a episcopului Petru Pavel Aron din 1750[13] și a treia întreprinsă în 1760—62 din ordinul generalului Bucow[14]. Cea mai completă numărătoare este, evident, ultima, fiind întocmită de către aparatul administrativ al provinciei din ordinul guvernatorului Transilvaniei. Raportînd numărul romînilor din 1761—62 (157.088 familii) la cel al sașilor și ungurilor dat de Josif Benkö pentru anul 1766[15], obținem următoarele proporții : romîni 66,46%, unguri 21,62%, sași 11,72%[16].

În privința Banatului, datele de care dispunem pînă în prezent sînt și mai incomplete. O conscripție din 1717 a înregistrat 663 de localități cu 21.289 case, în bună parte pustii[17], fapt pentru care unii cercetători au evaluat populația doar la 40—50.000 de suflete[18]. În realitate numărul

---

[12] Nicolae Togan, *Statistica romînilor din Transilvania în 1733*, în *Transilvania*, Sibiu, 1898, XXIX, p. 169—213.

[13] Augustin Bunea, *Statistica romînilor din Transilvania în anul 1750*, în *Transilvania*, 1901, XXXII, p. 237—292.

[14] Virgil Ciobanu, *Statistica romînilor ardeleni din anii 1760—1762*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, Cluj, 1924—1925, III, p. 616—700.

[15] Ios. Benkö, *Transilvania*, Vindobonae, 1778, I, p. 472.

[16] D. Prodan, *Teoria imigrației romînilor din principatele române în Transilvania în veacul al XVIII-lea*, Sibiu, 1944, p. 19.

[17] Szentkláray Jenő, *Mercy Claudius Florimund kormányzata a temesi Bánságban* (Guvernarea lui Claudius Florimund Mercy în banatul timișan), Budapest, 1909, p. 14.

[18] *Ibid.*, p. 31.

locuitorilor trebuie să se fi ridicat pînă la 200.000, adică atîţia cîţi avea şi Oltenia în vremea aceea[19]. În privinţa naţionalităţii, documentele sînt unanime în a arăta că în perioada imediat următoare alungării turcilor, populaţia Banatului se compunea numai din romîni şi sîrbi.

O statistică fiscală din 1743, amintind satele şi naţionalitatea locuitorilor ne dezvăluie următoarele realităţi[20] :

Districtul	Numărul localităţilor									
	în total	romîneşti	sîrbeşti	sîrb.-rom.	germane	rom.-germ.	sîrb.-germ.	bulgare	italiene	altele
Becicherec	29	—	28	—	—	—	1	—	—	—
Caransebeş	75	74	—	—	—	1	—	—	—	—
Ciacova	65	49	11	4	1	—	—	—	—	—
Cenad	17	1	14	—	1	—	—	1	—	—
Lipova	43	22	14	4	3	—	—	—	—	—
Lugoj	96	95	—	—	—	1	—	—	—	—
Orşova	37	37	—	—	—	—	—	—	—	—
Panciova	12	—	12	—	—	—	—	—	—	—
Timişoara	51	19	18	4	7	—	—	1	1	1
Palanca Nouă	51	42	8	—	1	—	—	—	—	—
Vîrşeţ	66	41	16	7	2	—	—	—	—	—
Total	542	380	121	19	15	2	1	2	1	1

Cifrele de mai sus atestă la mijlocul veacului al XVIII-lea o simţitoare majoritate romînească, dovedită de altfel şi cu ocazia recensămîntului întreprins de organele statului pe timpul guvernatorului Clary (1770)[21]. Numărul total al locuitorilor se ridica în districtele camerale la 319.730, repartizaţi astfel după naţionalităţi :

romîni	183.450
sîrbi	78.780
bulgari	8.683
ţigani	5.272
germani, italieni şi francezi colonizaţi	43.201
evrei	363

La aceştia mai trebuiesc adăugaţi grănicerii şi familiile lor din districtele Panciova, Palanca Nouă, Mehadia şi 23 de sate din ţinutul Caransebeşului, numărul total al locuitorilor din Banat ridicîndu-se astfel la 450 000. Proporţia romînilor pe întreaga provincie se ridică în felul acesta şi mai mult, fiindcă ei formau majoritatea absolută a locuitorilor din graniţa militară.

[19] A. D. Xenopol, *Istoria romînilor*, IX, p. 65, 73.

[20] Datele figurează într-o statistică oficială intitulată: *Specification saentlicher Bannatischen Distrikten und deren in selbiger sich befindenden Orthschaften mit aller Personal und Facultates-Kopfen.* În rezumat a fost publicată de N. Dobrescu, *Cîteva date istorice privitoare la Banat şi romînii bănăţeni*, în *Transilvania*, Sibiu, 1905, XXXVI, p. 143—144.

[21] Franz Griselini, *Versuch einer politischen und natürlichen Geschichte des temesvarer Banats*, Wien, 1780, Erster Theil, p. 196.

AGRICULTURA

În secolul al XVIII-lea cererea de produse agricole s-a făcut tot mai mult simțită în Transilvania, nu atît din cauza lărgirii pieții externe, ca urmare a încorporării țării în imperiul habsburgic, cît de pe urma sporirii necesităților de consum pe piața internă. Aprovizionarea armatelor austriece și a aparatului de stat în continuă dezvoltare, precum și creșterea generală a populației, mai ales a celei neagricole de la munte, impuneau mărirea producției agricole. De aceste împrejurări profită stăpînul feudal, sporind pămîntul alodial ori de cîte ori împrejurările îi permit. Se alodiază atît suprafețele arabile, cît și pădurile, pe care feudalii le-au transformat în izvoare de venituri.

Nobilimea latifundiară va acapara pămîntul nu numai de la iobagii proprii dar și de la nobilimea de rînd, profitînd de strîmtorarea acestora sau deposedîndu-i cu forța. Nobilimea de rînd și boierimea din Țara Făgărașului vor căuta, la rîndul lor, să acapareze cît mai mult pămînt, fie prin cumpărare, fie prin zălogire de la țăranii liberi. La fel procedează și orășenii cu țărănimea din jurul centrelor urbane. În felul acesta acționa una din formele acumulării primitive a capitalului. Marx arată că „exproprierea producătorului agricol, a țăranului de pămîntul său, formează baza întregului proces”[22].

Era deposedat mai ales țăranul dependent, a cărui sesie se micșorează în folosul pămîntului alodial. Procesul acesta istoric se va accentua pe măsură ce veniturile nobilimii vor proveni tot mai mult din exploatarea rezervei senioriale. Ca urmare, țăranii dependenți vor fi reduși în folosința pămînturilor obștești, cum au fost pășunile și pădurile, în timp ce robota va spori odată cu creșterea alodiului. Lărgirea pieții interne și externe în epoca aceasta a înlesnit valorificarea produselor agricole de pe moșiile feudalilor, ceea ce a provocat nobilimii o foame nesățioasă de supramuncă.

Dar tocmai pentru că se simțea atît de puternic necesitatea robotei, stăpînul trebuia să le dea iobagilor posibilitatea de a se întreține pe ei și vitele lor de muncă. De aceea, în Transilvania nu s-a procedat, obișnuit, la deposedarea completă și la alungarea țăranului de pe moșie. Cum nu avea însă pămînt suficient, iobagul deposedat era silit să-și caute de lucru în altă parte, de obicei ca lucrător cu ziua la orașe sau în manufacturi. Uneori obține de la stăpîn pămînt de cultură, dar condițiile pe care este silit să le accepte sînt cu mult mai împovărătoare decît cele din trecut.

Dacă erau deposedați complet de pămînt, iobagii fugeau pe alte moșii, ceea ce aducea prejudicii stăpînului, care se va și strădui din cauza aceasta să-i aducă îndărăt. Astfel va proceda contele Károlyi Sándor cu iobagii fugiți de pe moșiile sale din Mihăieni și Țeghea (com. Sălaj). Iobagii răspund însă la îndemnul stăpînului că nu se reîntorc decît dacă li se vor restitui pămînturile ocupate în mod abuziv[23]. În felul acesta sporește mereu numărul jelerilor cu pămînt puțin sau fără pămînt, totuși cu obligații grele, în special de robotă.

[22] K. Marx, *Capitalul*, I (ediția a 2-a), Edit. P. M. R., Buc., 1948, p. 636.

[23] H. Balázs Éva, *Jobbágylevelek* (Scrisori de iobagi), Budapest, 1951, p. 176—177, nr. 120.

După numărătoarea generală a populației Transilvaniei din 1767, numărul jelerilor capi de familie se ridică la 41.896, iar al văduvelor la 3.599, ceea ce reprezintă 29,6% din totalul populației iobăgești. Conscripția din anul 1785 înregistrează în Comitatul Turda 6.512 capi de familie în categoria iobăgească, din care 3.318 jeleri, reprezentînd deci 31% din total. Dintre aceștia 1.514 erau lipsiți de pămînt, iar 593 aveau sub 1 jugăr, ceea ce arăta că mai bine de un sfert din populația iobăgească poate fi considerată ca lipsită de pămînt.

În cea mai mare parte iobagii și jelerii din Transilvania erau romîni. Pe teritoriul comitatelor se găseau însă destul de mulți țărani dependenți maghiari. Existau de asemenea, dar în număr mai redus și țărani dependenți sași. Această situație se explică prin faptul că în scaunele secuiești căzuseră în stare de iobăgie numai o pătură relativ subțire de țărani liberi, iar pe pămîntul crăiesc sașii se bucurau cu toții de libertatea personală. Sarcinile iobăgești care apăsau în vremea aceasta pe umerii țăranilor dependenți erau însă asemănătoare, indiferent de naționalitatea căreia îi aparțineau aceștia.

Pe pămîntul crăiesc domina mica proprietate țărănească, iar populația era, de drept, liberă. În cursul desfășurării procesului istoric de acumulare primitivă a capitalului, se va practica aci deposedarea și alungarea de pe pămînturi a țăranilor romîni. Deoarece autoritățile scaunale săsești și-au atribuit dreptul de administrare a comunelor romînești, le-a fost cu atît mai ușor să procedeze la deposedarea acestora de proprietățile lor.

Regiunea secuiască va căpăta o importanță din ce în ce mai redusă. Curtea de la Viena, temîndu-se de repetarea mișcărilor curuților, a procedat la dezarmarea secuilor, desființînd serviciul militar obligatoriu și privilegiile de care aceștia se bucuraseră pînă atunci. Sporirea sarcinilor fiscale, seceta, foametea și ciuma din 1717—1719 lovesc regiunea secuiască și-i alungă pe locuitori, emigrarea secuilor în Moldova și Țara Romînească devenind astfel unul din cele mai caracteristice fenomene sociale ale secolului al XVIII-lea.

În cursul procesului istoric al acumulării primitive a capitalului, obștiile secuiești vor fi, treptat, desființate. Încă din 1718, dispozițiile scaunului Mureș prevedeau că din pămîntul arabil obștesc, stăpînului de pămînt i se cuvin patru părți, secuiului mijlocaș liber două, iar secuiului liber sărac și iobagului o parte. Pînă către sfîrșitul secolului al XVIII-lea, ca urmare a ocupărilor de pămînt de către nobili și a dezvoltării agriculturii, în majoritatea satelor secuiești obștiile au fost lichidate și s-a trecut la sistemul proprietății particulare.

Aproape în fiecare sat însă se proceda la împărțirea, în fiecare an, a pămînturilor destinate pentru cultura inului, a grădinilor de varză și, în unele părți, a pămînturilor pentru cultura cartofilor. Au rămas comune fînețele mai mari din munți, pășunile și pădurile[24].

---

[24] Imreh István, *Majorsági gazdálkodás a Székely-földön a feudalizmus bomlásának idején* (Gospodărirea alodială în Secuime în epoca descompunerii feudalismului), București, 1956, p. 32—53, 83—91.

Obştea sătească continuă să rămînă încă timp îndelungat organul de rezistenţă cel mai tenace al ţăranului liber şi al iobagului în lupta lor antifeudală. După cum spune Engels, obştea a dat ţărănimii „un mijloc de rezistenţă, pe care nu l-au avut la îndemînă nici sclavii antici, nici proletarii moderni"[25].

Întinsele teritorii dobîndite prin alungarea turcilor, la sfîrşitul secolului al XVII-lea şi începutul celui următor, vor fi exploatate de Habsburgi în forme variate. Latifundii imense au fost dăruite apropiaţilor Curţii şi bisericii catolice, în comitatele din nordul Mureşului revenindu-se cu timpul la situaţia dinaintea cuceririi turceşti. Astfel, ducelui de Modena, pentru servicii aduse împăratului, i s-a dăruit un domeniu de peste 600.000 de jugăre, cuprinzînd 122 sate romîneşti şi 3 ungureşti, precum şi 74 de puste în comitatele Arad şi Zarand[26]. Aproape tot atît de întinse au fost şi moşiile dăruite în acest secol episcopiilor romano-catolică şi greco-catolică. Mulţi reprezentanţi ai nobilimii maghiare au fost, de asemenea, înzestraţi cu moşii, mai mari sau mai mici, iar vîrfurile burgheziei, mai ales ale celei negustoreşti, cumpără de la stat proprietăţi întinse şi titluri de noblеţe, contopindu-se, treptat, în rîndurile păturilor privilegiate.

De-a lungul frontierelor cu turcii, Habsburgii au rezervat teritorii întinse în vederea organizării graniţei militare. Aici nu se puteau stabili decît grănicerii şi familiile lor, care, în schimbul prestării serviciului militar, primeau mici loturi de pămînt, libere de orice sarcini iobăgeşti.

Teritoriul Banatului, cuprins între Dunăre, Tisa, Mureş şi Munţii Carpaţi, a fost declarat domeniu al coroanei încă din 1718 şi a fost administrat numai în folosul Casei de Habsburg. În Banat nu a fost restabilit sistemul obişnuit de exploatare feudală, administraţia austriacă oprind cu desăvîrşire constituirea breslelor meşteşugăreşti, precum şi stabilirea nobilimii cu privilegii şi imunităţi[27]. Întreg pămîntul era însă considerat ca proprietate a împăratului, iar populaţia a fost supusă la sarcini de natură iobăgească.

În ultimii ani ai stăpînirii otomane, ca urmare a reorganizării teritoriilor de la graniţă, turcii au înzestrat pe locuitori cu dreptul de proprietate asupra lotului de pămînt pe care-l deţineau. Austriecii însă i-au privat pe aceşti locuitori de proprietate, loturile urmînd să fie repartizate familiilor ţărăneşti anual, în conformitate cu interesele regimului.

Teritorii întinse, mai cu seamă cele de la şes, erau nelocuite din cauza mlaştinilor şi a climei nesănătoase provocată de acestea. Punerea lor în valoare s-a făcut prin secarea bălţilor şi aducerea de colonişti din străinătate. Coloniştilor li se asigura nu numai un lot însemnat de pămînt, dar şi casa de locuit, uneltele şi vitele de muncă, precum şi scutirea de sarcini faţă de stat un anumit număr de ani. Opera de colonizare întreprinsă de austrieci în Banat cuprinde două perioade distincte : întîia pînă la războiul austro-turc din 1736—1739, iar a doua după anul 1763. Între 1719—1739

[25] F. Engels, *Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului*, în K. Marx şi F. Engels, *Opere alese*, III, Bucureşti, Edit. P.M.R., 1952, p. 279.

[26] Gh. Ciuhandu, *Romînii din cîmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940, p. 87.

[27] B. Surdu, *Răscoala antihabsburgică din Banat (1737—1739)*, p. 327.

au fost colonizate 55 de localităţi cu germani, italieni, francezi, spanioli şi bulgari catolici. Majoritatea coloniştilor au fost aşezaţi în satele româneşti şi sîrbeşti, formînd localităţi cu populaţie mixtă, autorităţile repartizîndu-le terenurile cele mai fertile. Uneori însă populaţia băştinaşă era evacuată în întregime, cum s-a întîmplat la Aradul Nou. Înainte de a fi colonizată cu germani, această localitate se chema Schela şi era locuită de romîni şi sîrbi. În urma ordinului guvernatorului Mercy, romînii au fost strămutaţi la Mănăştur, iar sîrbii şi-au întemeiat un sat nou, Fenlacul[28]. Cheltuielile legate de transportul coloniştilor au fost acoperite, începînd din 1723, de camera aulică din Viena. Se ţinea seama ca în aşezările destinate colonizărilor să se găsească apă bună de băut, pămînt de cultură şi păduri pentru lemne de foc şi construcţii. Fiecărei familii i se acorda un lot pentru casă în incinta satului, pămînt arabil şi dreptul de folosinţă la păşunea şi pădurea comună. În fruntea fiecărui sat stătea un jude numit „Schultheiss" sau „Schulz", ales pe un an la propunerea administratorului districtual. El era obligat să adune contribuţia şi dijma de la locuitori şi să le verse la casieria districtului respectiv. În sarcina sa cădea şi aplanarea neînţelegerilor ivite între concetăţeni. Pe tot timpul exercitării slujbei, judele era scutit de contribuţii, precum şi de orice alte sarcini faţă de stat.

Ca urmare a răscoalei populare din anii 1737—39, colonizarea sistematică a încetat pentru mai bine de două decenii. Lipsa de muncitori agricoli a fost suplinită, în parte, prin aducerea forţată a condamnaţilor de drept comun din Austria. În fiecare an se transportau cîteva sute dintre aceştia la Timişoara, unde erau atribuiţi, prin licitaţie publică, celor care aveau nevoie de braţe de muncă. Erau apoi obligaţi să lucreze un anumit număr de ani în condiţii de robie, după care puteau să-şi constituie gospodării proprii[29].

Colonizările sistematice au fost reluate după încheierea războiului de 7 ani, cînd Maria Tereza stabileşte condiţii deosebit de favorabile pe seama coloniştilor. Fără îndoială că scopul principal al acestor colonizări cu populaţie catolică de origine germană a fost acela de a consolida stăpînirea habsburgică în aceste părţi, dar se urmărea totodată şi punerea în valoare a întinselor moşii erariale, rămase pînă atunci necultivate.

Într-o patentă din 25 februarie 1763 s-au precizat toate înlesnirile acordate celor care doreau să se stabilească în Banat şi în alte părţi din provinciile răsăritene ale imperiului. Coloniştilor urmau să li se distribuie gratuit loturi din moşiile camerale (Kameralgütern), ajutoare pentru zidirea caselor şi acareturilor, scutire de dări pe şase ani, lemne de foc şi de construcţie, pe lîngă alte numeroase înlesniri. Statul mai suporta şi transportul pînă la locurile de aşezare şi în acest scop se acorda celor căsătoriţi 12 creiţari pe zi, celor necăsătoriţi 6 creiţari, iar copiilor cîte 2 creiţari. Comisarii însărcinaţi cu recrutarea coloniştilor primeau pentru fiecare familie adusă cîte 1 fl şi 30 creiţari, în afara salariului obişnuit. Imigranţii, adunaţi din întreaga Germanie, luau de la Viena calea lesnicioasă a Dunării,

[28] *Ibid.*, p. 301—302.

[29] P. Dragalina, *Din istoria Banatului Severin*, III, Caransebeş, 1902, p. 110—113

pînă în Banat. În baza ordinului forurilor superioare, coloniştilor li s-au distribuit 24 jugăre de pămînt arabil, precum şi dreptul de folosinţă a păşunii comune. Pe seama celor veniţi, statul a construit numeroase aşezări, îndeosebi în partea apuseană a provinciei. Ca urmare a acestei politici, numărul coloniştilor a sporit vertiginos. Astfel în 1768 au sosit 462 de familii cu 1888 de persoane, iar în 1773 numărul lor s-a ridicat pînă la 1385 de familii, cu un total de 5.568 suflete.

În timpul domniei lui Iosif al II-lea înlesnirile acordate coloniştilor au sporit şi mai mult. Imigranţii primeau în afară de cheltuielile de transport, şi cîte doi florini de cap. Lotul de pămînt arabil se compunea din 8 pînă la 34 de jugăre, în funcţie de numărul membrilor familiei respective. Coloniştilor li se mai distribuiau gratuit o pereche de boi sau cai, o oaie, căruţă, plug şi alte unelte agricole necesare cultivării pămîntului.

Ca urmare a acestei politici de stat, la moartea lui Iosif al II-lea populatia colonizată a Banatului număra aproape 80.000 de suflete[30].

Încă din vremea lui Mercy s-a încercat introducerea culturii plantelor colorante, cum ar fi scumpia şi roiba, care puteau constitui obiectul unui negoţ intens cu Ţările de Jos şi Lombardia. De asemenea, s-a încercat cultura mai raţională a diferitelor soiuri de cereale. S-au introdus şi unele plante cu totul noi, cum au fost orezul şi bumbacul. O importanţă deosebită s-a dat apoi duzilor, cultura lor cuprinzînd plantaţii întinse în regiunea de şes a Banatului, în vederea creşterii viermilor de mătase[31]. Austriecii au folosit de la început teritoriul Banatului ca pe un vast cîmp de experienţă, în vederea aplicării unor metode noi în agricultură, minerit şi industria manufacturieră.

Dar colonizări masive au fost întreprinse şi în alte părţi, mai ales de marii moşieri. Aşa a fost baronul Károlyi Sándor, cel mai mare latifundiar din comitatul Sătmar. După înăbuşirea răscoalei populare condusă de Francisc Rákoczi, multe din moşiile familiei Károlyi erau pustii, şi ca atare neproductive. Punerea în valoare a unor teritorii întinse nu se putea face însă decît prin aplicarea unei politici de colonizări masive. Pe moşii s-au aşezat, în primul rînd, mulţi romîni din regiunea de munte învecinată, care erau nevoiţi să-şi părăsească vechile aşezări din cauza sporului natural al populaţiei şi a solului mai puţin productiv. Dar au fost aduse şi multe familii şvăbeşti din Germania. Numărul acestor imigranţi s-a urcat, în secolul al XVIII-lea, pînă la 8—9000 de suflete[32].

Agricultura Transilvaniei era înapoiată din punct de vedere al metodelor de lucru şi al uneltelor folosite. Muncile agricole se întemeiau aproape numai pe robotă, moşiile alodiale fiind cultivate mai ales de iobagi, cu vitele şi uneltele lor. Dar vitele erau de calitate inferioară, trebuind să fie prinse cîte patru la car, iar plugul de lemn, greu de mînuit, pretindea şase trăgători. Iobagul, la rîndul său, lucra fără interes pentru stăpîn, în timp

[30] Traian Simu, *Colonizarea şvabilor în Banat*, Timişoara, 1924.

[31] Fr. Griselini, *o. c.*, p. 157.

[32] Albin Scherhaufer, *Şvabii sătmăreni şi bihoreni, precum şi germanii din Maramureş*, în *Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul, 1918—1928*. vol. I. Bucureşti, 1929, p. 649—659.

ce sesia sa rămînea uneori nelucrată din cauza robotei nesfîrşite, cerută mai ales în toiul muncilor agricole.

Toate acestea — pe lîngă calitatea mai slabă a solului — au determinat o producţie agricolă mai scăzută. Agricultura Transilvaniei din secolul al XVIII-lea nu putea asigura necesităţile de hrană ale unei populaţii în plină creştere, şi nici materiile prime necesare meşteşugurilor şi manufacturilor. Deficitul trebuia, prin urmare, acoperit din import. Imperialii au încercat însă de multe ori să stînjenească importul, în numele principiilor mercantiliste sau al ideii de stat austriac, dar realităţile s-au dovedit mai puternice decît teoriile economice şi politice. Se aduceau produse agricole şi animale îndeosebi din Moldova şi Ţara Romînească, pieţe tradiţionale pentru astfel de mărfuri[33].

Curtea din Viena a căutat să amelioreze această situaţie înfiinţînd în 1769 o *Societate de agricultură*, menită să contribuie la introducerea unor metode mai înaintate. La şedinţele societăţii — din care făceau parte numai moşieri şi funcţionari — s-a discutat despre fabricarea spirtului din porumb, despre introducerea unui plug nou, despre stupărit, precum şi despre alte probleme legate de agricultură. S-a pus aci şi problema editării pentru popor a unor cărţi privitoare la agricultură, fapte care demonstrează existenţa unui început de raporturi capitaliste în acest sector.

Curtea urmărea creşterea producţiei agricole pentru a putea limita importurile, coborînd totodată preţurile pe piaţa internă, ceea ce ar fi dat putinţa micşorării lefurilor funcţionarilor şi lucrătorilor din minele şi din manufacturile statului. Bineînţeles că încercările autorităţilor nu au dat rezultatele aşteptate, deoarece cauza principală a înapoierii agriculturii o constituiau raporturile feudale. Dar regimul austriac menţinea şi el pe domeniile statului raporturi feudale şi din această cauză nu a putut depăşi stadiul reglementărilor urbariale.

Micile gospodării de pe Pămîntul Crăiesc — unde lipseau raporturile feudale — practicau o agricultură mai raţională, dar şi aici creşterea producţiei agricole marfă era limitată de fărîmiţarea extremă a loturilor ţărăneşti.

În Banat s-a urmărit mai mult creşterea vitelor pe scară largă, cel puţin pînă la colonizările masive din jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea, care au îngustat foarte mult posibilităţile de păşunat. De aici şi faptul că pînă atunci se exportau mai ales animale vii, piei crude, slănină, carne sărată şi seu[34].

Moşia iobăgească, sesia (sessio) cum se numea în acte, cuprindea casa, grădina, pămîntul arător şi fînaţul, ţăranul mai avînd dreptul la folosinţa păşunii şi a pădurii comune. Iobagul era legat de glie, putea fi mutat de pe o moşie pe alta şi era obligat la diferite sarcini în natură, în muncă şi în bani.

Cealaltă categorie iobăgească, jelerimea, era de asemenea dependentă şi obligată la aceleaşi prestaţii în muncă, în natură şi în bani. Spre deose-

[33] Eckhart Ferenc, *A bécsi udvar gazdasági politikája Magyarországon Mária Terézia korában* (Politica economică a Curţii din Viena faţă de Ungaria în timpul Mariei Tereza), Budapest, 1922, p. 151.

[34] *Ibid.*, p. 157—158.

bire de iobag, jelerul se putea însă muta pe moşia altui stăpîn, după expirarea învoielii anterioare. De obicei, jelerul dispunea de pămînt mai puţin decît iobagul, iar uneori era lipsit şi de casa proprie.

Pînă la încercările de reglementare din secolul al XVIII-lea, robota nu era limitată, ceea ce însemna că stăpînul îşi putea folosi iobagul în toate zilele săptămînii. Dar în afară de robotă, iobagul mai trebuia să dea stăpînului dijma, a zecea parte din produsele gospodăriei sale. În afară de aceasta era obligat la cens, în natură sau în bani, precum şi la diverse daruri sau daturi, cum ar fi miei, găini, vînat de tot felul etc. Stăpînul feudal se mai bucura de monopolurile senioriale : crîşmărit, morărit, măcelărit, pescuit, vînat, care toate impuneau obligaţii numeroase şi diverse pentru ţăranii dependenţi.

Iobagul mai avea de suportat şi tot felul de sarcini publice. El era obligat la cărăuşii, lucrări publice, cai de poştă, întreţinerea strîngătorilor de dări, încartiruirile militare, datorii faţă de biserică, precum şi altele. O povară deosebit de grea însemnau dările faţă de stat, care erau adunate cu strășnicia obişnuită a agentului fiscal austriac. În afară de aceste sarcini multe şi grele, iobagul era supus abuzurilor nesfîrşite ale domnului de pămînt şi ale funcţionarilor de tot felul. Abuzurile erau practicate cu atît mai uşor, cu cît ţăranul iobag trebuia să se adreseze pentru orice pricină scaunului de judecată al stăpînului său.

Îndeplinirea completă a sarcinilor iobăgeşti era urmărită cu necruţare de către feudali. Astfel, iobagul Todor Mihai de pe moşia contelui Károlyi de la Carei, fiind aruncat în temniţa domeniului din cauză că şi-a vîndut vitele de jug, l-a rugat pe stăpînul său să-l elibereze. Iobagul susţinea că numai plata urgentă a dării l-a silit să-şi înstrăineze vitele, dar că-şi va cumpăra altele în loc pentru a-şi putea îndeplini sarcinile de cărăuşie. Stăpînul hotărăşte însă să nu-l elibereze decît dacă poate aduce chezaş că în termen de o săptămînă îşi va cumpăra alţi trăgători[35].

În secolul al XVIII-lea cererea de produse agricole pentru piaţă creşte mereu, fapt care îndeamnă nobilimea feudală să sporească producţia moşiilor. Nu s-a urmărit însă creşterea producţiei prin introducerea metodelor agriculturii intensive, ci prin extinderea pămîntului de cultură şi sporirea sarcinilor iobăgeşti. Dar odată cu creşterea sarcinilor feudale a scăzut şi capacitatea de plată a iobagului faţă de stat. De aci concurenţa dintre feudal şi stat în a lua „apărarea" supuşilor unul împotriva celuilalt, în mai toată perioada aceasta.

Statul va căuta să scadă obligaţiile iobagului faţă de stăpînul său, încercînd să reglementeze raporturile feudale existente. În urma intervenţiei Curţii, dieta transilvană va stabili în 1714 robota la 4 zile pe săptămînă pentru iobag şi 3 zile pentru jeler, fie cu vitele, fie cu palmele. Se mai prevedea în hotărîrile dietei ca toţi stăpînii de pămînt să-şi oblige supuşii la lucru în toate zilele stabilite, pentru ca iobagii să nu fie îndemnaţi să fugă pe alte moşii, unde ar fi găsit condiţii de aşezare mai uşoare. Datorită redactării confuze a hotărîrii, cei interesaţi au dat textului o interpretare nefavorabilă intereselor ţărănimii iobage. Deoarece în hotărîre nu era

[35] H. Balázs Eva, *Jobbágylevelek*, p. 160—161, nr. 108.

stabilit că numai unul din membrii gospodăriei avea obligaţii de muncă, prin abuz au fost siliţi la robotă şi alţii din aceeaşi familie. De asemenea, dispoziţiile legale neprevăzînd timpul cînd trebuiau executate cele 208 de zile pe an, stăpînii au impus toată robota în perioada muncilor agricole, adică atunci cînd şi iobagul ar fi trebuit să-şi lucreze pămîntul propriu. Femeile erau întrebuinţate la plivit, tors, meliţat, scărmănat pene, iar copiii la culesul fructelor din pădure.

Maria Tereza a încercat de asemenea să dea — în interesul Curţii —o dezlegare problemei raporturilor feudale din Transilvania. Prin ordonanţa din 25 februarie 1747 s-a stabilit obligaţia de 3 zile pe săptămînă cu vitele sau cu palmele, pentru iobagul cu o sesie întreagă. Tot acolo se prevedeau pentru jeler 2 zile pe săptămînă cu vitele, dacă are pămînt, sau una pe săptămînă dacă nu posedă decît casa.

Cum nici această ordonanţă n-a dus la scăderea sarcinilor feudale, Maria Tereza a încercat din nou, în anul 1769, să reglementeze raporturile dintre stăpînii de pămînt şi iobagi. Patenta cunoscută sub titlul de *Certa puncta* menţine sarcinile de lucru ale iobagului, dar în robotă trebuie să se socotească drumul pînă la locul de muncă, precum şi timpul pierdut la vînătoare, pescuit şi alte obligaţii impuse de stăpîn.

Se reglementează, la fel, dijma din produse, anulîndu-se unele obligaţii nelegale. Stăpînul mai era obligat să acorde iobagului pămînt deajuns pentru trai şi se recunoştea dreptul ţăranilor la folosinţa păşunii şi pădurii comune. Patenta mai prevedea dreptul pentru iobag de a testa jumătate din averea mobilă dobîndită în viaţă[36].

Iosif al II-lea va încerca şi el, în 1774, să reducă sarcinile iobăgeşti şi să combată unele abuzuri locale. În general, împăratul a oprit impunerea robotelor peste măsură, obligînd încă odată pe stăpîni să acorde iobagului o întindere de pămînt suficientă pentru întreţinerea lui şi a familiei sale[37].

Dar la o reglementare definitivă a raporturilor feudale nu se va ajunge în secolul al XVIII-lea, ceea ce va duce la ascuţirea luptei de clasă între cele două clase principale ale societăţii feudale.

MINERITUL

Transilvania fiind renumită pentru subsolul său bogat, mineritul a devenit obiectul unor stăruitoare cercetări din partea Habsburgilor, încă de la sfîrşitul secolului al XVII-lea. Camera aulică din Viena, care urmărea administrarea veniturilor Transilvaniei, s-a preocupat în primul rînd de producţia mercurului şi de schimbul aurului, deoarece aceste ramuri miniere nu pretindeau instalaţii costisitoare, şi numai în rîndul al doilea de mineritul propriu-zis al celorlalte metale[38]. Pentru aceasta împăratul a trimis în noua provincie pe baronul Albert Thavonat, prefectul minelor din Ungaria superioară, cu sarcina de a inspecta minele în vederea redac-

[36] G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, I, Sibiu, 1890, p. 384—385.

[37] *Ibid.*, p. 387—388.

[38] I. Toth Zoltán, *Mişcările ţărăneşti din Munţii Apuseni pînă la 1848*, Bucureşti, Edit. Acad. R. P. R., 1955, p. 55.

tării unui raport amănunțit asupra stării lor. Constatările acestuia subliniază decăderea mineritului transilvan, care nu se mai menținea decît în sectorul extragerii aurului. Raportul prevedea trecerea problemei mineritului din mîinile transilvănenilor în seama unor organe imperiale speciale.

Albert Thavonat a fost apoi înlocuit prin contele Ioan Friderіc Seean, care, avînd și sprijinul doctorului Samuel Köleséri, a pornit la reorganizarea mineritului. În acest scop s-a reînființat în 1701 monetăria de la Alba Iulia și s-a reorganizat oficiul pentru schimbul aurului, al cărui centru a fost așezat la Abrud, iar pentru controlul mai deplin al regiunilor mai îndepărtate au fost înființate trei suboficii de schimb : la Trestia, Bistra și Sînmihaiul de Arieș. Oficiul de schimb avea și sarcina de a supraveghea minele, șteampurile și instalațiile de spălat aurul, cu scopul de a controla producția și de a împiedica contrabanda. În fruntea lucrărilor menite să ducă la îmbunătățirea mineritului din regiunea Abrudului a fost pus S. Köleseri, care a întocmit și proiectele necesare atît în vederea construirii unor noi instalații tehnice, cît și a unor lacuri artificiale pentru aprovizionarea șteampurilor cu apă în timpul secetos. Tot acum se fac pregătiri în vederea introducerii regulamentelor miniere austriece (Constituția Maximiliană), care — în liniile lor esențiale — vor rămîne în vigoare timp îndelungat.

O reorganizare a mineritului transilvan are loc în anul 1722, cînd împăratul Carol al VI-lea a confirmat privilegiile Abrudului și ale Băii de Criș, luînd, totodată, sub ,,protecția'' sa populația minieră[39]. La Abrud a fost înființat un tribunal minier, urmînd să se aplice deocamdată Constituția Maximiliană, pînă la întocmirea unui nou regulament.

Măsurile de tot felul luate de austrieci în vederea promovării mineritului transilvan urmăreau în primul rînd creșterea veniturilor statului. În același timp se asigurau însă și cîștiguri importante pe seama membrilor familiei imperiale și a înalților demnitari ai coroanei, din rîndul cărora se recrutau acționarii celor mai rentabile mine locale.

Odată cu înscăunarea Habsburgilor în Transilvania a fost reluată și exploatarea minelor de aur și argint din regiunea Baia Mare — Baia Sprie. La Baia Sprie s-a construit și o topitorie în vederea intensificării extragerii aurului și argintului din minereuri.

În vremea aceasta s-au reorganizat și minele de plumb și argint din Rodna, trecîndu-se la exploatarea unor zăcăminte bogate. Un inspector minier austriac remarca într-un raport că a aflat acolo ,,o bogăție nemaipomenită în minereuri''[40]. Oficiul superior al minelor rodnene se afla la Bistrița.

În ceea ce privește mineritul fierului, regiunea Hunedoarei deținea locul întîi în producția Principatului Transilvaniei. Minereul pentru fierăriile de la Hunedoara se aducea de la Ghelar unde în 1778 s-au extras 90.646 măji[41]. Minereul de fier se exploata și la Rimetea. În 1760 funcțio-

[39] *Ibid.*, p. 57.

[40] Virgil Șotropa, *Războaje din trecut*, în *Arhiva Someșană*, Năsăud, 1928, nr. 8, p. 65.

[41] D. Prodan, *Producția fierului pe domeniul Hunedoarei în secolul XVII*, în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, 1958—59, I—II, p. 29.

nau aci 16 cuptoare de topit fier[42]. Exploatări mărunte de minereu de fier se mai găseau, în veacul al XVIII-lea, la Tomeşti în Secuime, Lăpuşul românesc, Birtin şi Vaţa de Jos în comitatul Zarandului. Sarea se exploata în Maramureş, la Dej, Turda, Cojocna, Ocna Sibiului,dar şi în alte locuri.

Mineritul transilvan din vremea aceasta are un caracter tradiţional, ţărănesc şi o productivitate scăzută. Exploatarea minelor se baza mai ales pe munca ţăranilor romîni din împrejurimi, care-şi completau astfel cîştigurile neîndestulătoare din agricultura practicată pe terenuri slab productive sau care îşi îndeplineau obligaţiile iobăgeşti. Zăcămintele erau exploatate mai mult la suprafaţă, în gropi, sistemul galeriilor subpămîntene utilizîndu-se doar în cazuri rare.

În Banat, mineritul a fost organizat pe alte baze decît în Transilvania propriu-zisă. Noua provincie fiind declarată posesiune a Coroanei, exploatarea subsolului a constituit de la început un monopol al statului. Aici n-au fost aplicate măsurile de încurajare a mineritului folosite în Transilvania, deoarece sub ocupaţia turcească nu s-au exploatat sistematic bogăţiile miniere. Tocmai de aceea s-a putut proceda fără întîrziere la o fundamentală organizare a sectorului minier, după sistemul în vigoare în alte regiuni ale imperiului austriac. Mai întîi s-au creat patru oficii montanistice (processus metallici), şi anume la Oraviţa, Dognecea, Moldova şi Sasca, care aveau sarcina de a organiza, de a supraveghea şi conduce exploatările miniere din districtele respective[43].

Regiunea era bogată în minereuri din care se scotea arama, plumbul, fierul şi argintul, iar din nisipurile unor rîuri se spăla aurul. Arama se extrăgea mai ales la Dognecea, fierul la Bocşa şi Luncani, iar plumbul şi argintul la Gladna. Importanţa pe care a dat-o regimul austriac mineritului bănăţean se vede chiar în decretul din 17 decembrie 1717, prin care a fost reglementată situaţia juridică şi politică a noii provincii în raport cu Habsburgii. O anexă a acestui decret se ocupă de ţinutul montanistic şi de mineri : „Vom lua sub deosebita noastră apărare toate minele care se vor exploata precum şi pe toţi cetăţenii care se vor ocupa şi vor lucra în aceste mine, le vom acorda toate privilegiile şi le vom acorda toate scutirile posibile şi nu vom neglija, ca suveran al ţării şi ca proprietar universal... în înţelesul protejării şi înfloririi acestei categorii obşteşti, de a ordona comisariatelor noastre administrative... că noi nu ne reţinem altceva de la minele ce se vor decshide, decît urbanele (anumite impozite pe care le plăteau orăşenii) şi preemţia (dreptul statului de prim cumpărător) din bunurile exploatate"[44].

O nouă politică în legătură cu mineritul a fost iniţiată de Curtea din Viena încă de la mijlocul secolului al XVIII-lea, odată cu creşterea necesităţilor materiale ale statului, ca urmare a lungilor şi istovitoarelor războaie de pe timpul Mariei Tereza. Adevărata cotitură a avut însă loc abia

---

[42] Orbán Balázs, *A Székely föld leirása* (Descrierea pămîntului secuiesc), vol. V, Pest, 1871, p. 212.

[43] Born, *Voyage mineralogique fait en Hongrie et en Transilvanie*, Paris, 1780, p. 39.

[44] Dumitru P. Ştefan (Ştefan Pascu), *Din luptele muncitorimii ardelene în trecut — Lupta muncitorilor mineri din Banat la 1733*, în *Studii şi cercetări de istorie medie*, 1951, II, nr. 1, p. 31—32.

după pierderea regiunii miniere a Sileziei (1764), cînd mineritul în Transilvania a căpătat o importanţă europeană, cel puţin în ceea ce priveşte producţia metalelor nobile şi a aramei.

În vederea sporirii producţiei, exploatarea la suprafaţă a zăcămintelor şi munca iobăgească au fost treptat înlocuite prin mineritul în adîncime, bazat pe forţa de muncă salariată.

Statul va face investiţii importante în scopul promovării mineritului de pe domeniile fiscale. La Zlatna a fost construit, în 1748, un cuptor de topit aur, altul, în 1763, la Certeje şi încă 4 cuptoare la Baia de Arieş[45]. Ca urmare a acestor măsuri producţia aurului în Transilvania creşte de la 59 856 pisete*, în 1750 la 82 311 pisete în 1760[46]. După unele cifre contemporane, veniturile statului din intreprinderile miniere ale Transilvaniei au ajuns, în 1761, pînă la 152.291 fl, iar cele din Banat, în acelaşi timp, la 132 758 fl[47].

Pentru a stimula producţia, Curtea a căutat să cointereseze în minerit şi capitalul particular, concesionînd în acest scop o parte din minele statului, îndeosebi cele mai slab productive. În vederea exploatării minelor din Transilvania şi Banat, capitalul particular se va organiza în forma societăţilor pe acţiuni, cu participarea nu numai a cercurilor interesate vieneze, dar şi a celor locale. Concesionarii particulari au primit împrumuturi avantajoase pentru a deschide mine noi sau a continua exploatarea celor vechi, dacă acestea erau încă rentabile. S-au stabilit şi premii pentru stimularea iniţiativei particulare[48]. Totodată autorităţile din Viena au dispus întocmirea unui nou regulament minier, menit să încurajeze mineritul particular. Oficiul de schimb al aurului a primit dispoziţii ca să acorde minerilor iobagi aconturi în bani asupra aurului extras. S-au luat apoi măsuri pentru ocrotirea iobagilor mineri, împotriva stăpînilor feudali care urmăreau sporirea robotei, împiedicîndu-i în felul acesta de a se dedica mai mult mineritului[49].

Statul a început să organizeze în fiecare sector minier cîte o mină fiscală, care urma să servească drept model exploatărilor învecinate. S-a stabilit, totodată, prin regulamentul minier din 19 iulie 1771 (*System für den Siebenbürgischen Bergbau*), protecţionismul şi controlul temeinic al statului asupra întregului minerit particular[50]. Rezultatele nu s-au lăsat multă vreme aşteptate. Încă din 1772, veniturile mineritului din Transilvania au depăşit suma de 200.000 fl anual[51].

---

* Măsurile uzuale în minerit: 1 majă = 100 fonţi; 1 font = 2 mărci = 32 zloţi = 128 citinci = 512 denari; 1 marcă = $53^{17}/_{19}$ pisete; 1 font = cca 560 g.

[45] I. Toth Zoltán, *o. c.*, p. 104.

[46] D. Prodan, *Date asupra mineritului Transilvaniei în preajma anului revoluţionar 1848*, în *Studii*, 1950, III, iulie-septembrie, p. 65.

[47] Eckhart F., *o. c.*, p. 298, n. 144.

[48] Gh. Georgescu-Buzău, *Dezvoltarea mineritului în Transilvania în perioada descompunerii feudalismului şi apariţia relaţiilor capitaliste. Exploatarea minerilor şi lupta lor*, în *Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C. C. al P. M. R.*, 1951, p. 188.

[49] *Ibid.*, p. 189.

[50] I. Toth Zoltán, *o. c.*, p. 99.

[51] *Ibid.*, p. 100, n. 2.

În primele decenii ale stăpînirii austriece în Transilvania, munca în mine se baza mai ales pe robota iobăgească. Lucrau însă şi un anumit număr de mineri specialişti aduşi din străinătate. Astfel, pentru mineritul fierului din Banat au fost aduse 237 familii de mineri din Tirol, iar din Boemia au venit topitori şi fierari. Pentru nevoile minelor de aci s-a înfiinţat la 22 ianuarie 1729 o şcoală montanistică la Oraviţa, menită să pregătească specialişti mineri[52].

Tot în vederea creşterii productivităţii muncii, s-au mai înfiinţat şcoli montanistice pentru nevoile mineritului şi pe domeniul Zlatnei[53]. Pe măsură ce se dezvoltau însă forţele de producţie şi se aplica o tehnică mai înaintată, în minerit se va introduce, treptat, munca salariată, ca urmare a necesităţii de a cointeresa pe lucrători în procesul de producţie. Robota iobăgească va începe să se limiteze mai mult la împlinirea muncilor auxiliare, care nu pretindeau o calificare deosebită. Acţionarii diferitelor societăţi miniere au reuşit să obţină minimul necesar de forţă de muncă liberă cu toate că orînduirea feudală continua să rămînă dominantă. Ceea ce a înlesnit acest proces a fost faptul că ţărănimea din teritoriile miniere nu-şi putea agonisi cele necesare traiului numai din agricultură, fiind avizată astfel la cîştiguri provenite din minerit.

Odată cu trecerea de la mineritul ţărănesc tradiţional, la reorganizarea minelor pe baza tehnicii noi, a fost nevoie să se aducă un număr restrîns de specialişti străini, care, bineînţeles, erau cu toţii oameni de condiţie liberă. Treptat se va generaliza salariul şi pe seama minerilor romîni, care pînă atunci lucraseră în condiţii de robotă. Importanţa muncii salariate libere sporeşte fără încetare, ajungînd determinantă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Astfel, în 1771, la minele din Săcărîmb sînt înregistraţi 809 mineri salariaţi, iar la Baia Sprie aproape 1.000[54]. În 1782 pe domeniul Zlatnei lucrau în 36 de exploatări miniere un număr de 2.013 lucrători salariaţi[55]. Tot aşa şi în Banat. La minele din Oraviţa sînt amintiţi, în 1760, 255 de lucrători salariaţi, iar la Dognecea au fost înregistraţi în 1776, 411 mineri liberi, lucrînd în 22 de galerii[56].

În sectorul mineritului — una din cele mai importante ramuri ale economiei Transilvaniei — se constată limpede elementele capitaliste, care se dezvoltă în condiţiile destrămării orînduirii feudale încă de pe la mijlocul secolului al XVIII-lea.

Datorită sistemului muncii iobage, salariile minerilor erau deosebit de mici. Învăţatul Francisc Griselini nota la 1774 că societăţile particulare care luau în arendă minele statului din Banat, se bucurau de avantaje însemnate în privinţa recrutării şi salarizării minerilor. El scrie despre „leafa mică a lucrătorilor indigeni valahi şi sîrbi, a căror muncă conform preaînaltului ordin se plăteşte ca robotă cu cîte 12 creiţari pe zi de om,

---

[52] D. P. Ştefan, *o. c.*, p. 32.

[53] Al. Neamţu, *Situaţia minerilor de pe domeniul Zlatnei şi participarea lor la răscoala populară de sub conducerea lui Horia*, în *Studii*, 1956, IX, nr. 2—3, p. 37.

[54] Arhivele Statului din Cluj, *Arh. Baia Sprie, nr. 202/1771.*

[55] Arhivele Statului din Cluj, *Arh. M. T., nr. 614/1782.*

[56] Arhivele Statului din Timişoara, *Acte neînregistrate.*

fie că lucrează în mină sau la suprafață"[57]. La ocnele de sare din Maramureș, munca prestată peste obligațiile de robotă era atît de slab plătită, încît lucrătorii de la saline munceau aproape gratuit[58]. Salariile erau mici și pe domeniul Zlatnei. Uneori ele nu puteau asigura minerilor și familiilor lor existența zilnică, încît aceștia preferă să treacă la munca în acord.

La unele exploatări miniere din această perioadă de tranziție munca de robotă gratuită era folosită curent, alături de cea salariată. Astfel, într-o conscripție din 1770 se amintește că la minele Ruda „12 Apostoli" din Ribița, care aparțineau mai ales moșierului Adam Ribiczei, din cei peste 90 de mineri numai 24 erau salariați, restul erau iobagi și lucrau în condiții de robotă. Aceeași situație o întîlnim și în sectorul muncilor auxiliare de pe lîngă șteampuri. „De aproape zece ani — declară la 1780, cu prilejul unei anchete, Petre Hut, lucrător la joagăre, iobagul lui Adam Ribiczei — sînt folosit la moara de tăiat scînduri aflătoare pe lîngă șteampurile din Ribița și în fiecare săptămînă lucrez cîte trei zile pe rînd, împreună cu tovarășul meu Czercz János, de asemenea iobagul amintitului domn, iar alte trei zile sînt folosit la diferite alte munci domnești și nici eu și nici tovarășul meu nu primim nici o plată anuală, lunară sau zilnică în tot timpul anului și aceasta o facem și ni se socotește ca robotă ; nu primim nimic nici ca hrană nici ca îmbrăcăminte"[59].

Munca în mine era deosebit de periculoasă din cauza galeriilor nearmate corespunzător, care se prăbușeau uneori, provocînd moartea sau rănirea unui mare număr de mineri. Situația era cu atît mai gravă, cu cît lipseau nu numai mijloacele de protecție, dar și asistența medicală organizată. Mineralogul austriac Born, vizitînd mina de aur de la Tristian, scrie că „trebuie să fii valah ca să îndrăznești să te hazardezi aci". Într-o mină în Baia Mare constată că minerii erau nevoiți să lucreze „cu riscul vieții lor" într-un „aer foarte rău, cu vapori otrăvitori de pirită sau de arsenic", fapt pentru care mulți erau atinși de boli și ca urmare nu puteau lucra decît trei zile pe săptămînă[60].

Mineritul exercitîndu-se mai mult în gropi, era deosebit de periculos deoarece minerii erau amenințați în orice moment din cauza prăbușirilor posibile și a gazelor emanate. „În măruntaiele ascunse ale munților — se plîngeau minerii din Abrud la 1773 — sîntem încontinuu împiedicați de aerul puturos și stricat care se formează acolo ; ba încă foarte adesea se întîmplă că mulți au fost înăbușiți pînă la nesimțire de un astfel de aer și au fost scoși morți din mine..." Desigur că în urma unor astfel de accidente unele mine au fost numite : „mina ucigașă", „la mormîntul" etc.[61]

„Pe noi — se plîngeau minerii din Baia Sprie — în fiecare clipă ne amenință primejdia morții în gropile foarte adînci și întunecoase al minelor' precum și mulțimea stîncilor crăpate care atîrnă deasupra, iar dedesubt adîncimile înspăimîntătoare". Minerii arătau că : „... pe bună dreptate

---

[57] F. Griselini, *o. c.*, Zweiter Theil, p. 65.

[58] Șt. Pascu, *Aspecte din situația și lupta maselor populare din Maramureș în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Studii*, 1957, X, p. 129.

[59] Al. Neamțu, *o. c.*, 2—3, p. 39.

[60] Born, *o. c.*, p. 212, 276.

[61] Al. Neamțu, *o. c.*, p. 42.

putem spune că noi sîntem mai aproape de mizeriile sorții decît ceilalți oameni, fapt pentru care stau mărturie foarte adesea exemplele tovarășilor noștri. Se întîmplă foarte adesea ca noi să suferim în minele regești, cînd mutilarea sau rănirea membrelor, cînd diferite alte boli''[62].

Foarte frecvente erau apoi intoxicațiile cu plumb și cu diferite substanțe chimice, la care erau expuși lucrătorii de la cuptoarele de topit din Zlatna. Rapoartele contemporane amintesc de frecvența mare a bolilor profesionale, precum și de o mulțime nesfîrșită de alte accidente legate de munca grea și periculoasă din mine.

INDUSTRIA MANUFACTURIERĂ

Manufactura nu se deosebea „de meșteșugul de breaslă altfel decît prin numărul mai mare de muncitori utilizați în mod simultan...''[63]. Ea reprezintă „veriga intermediară între meserie și mica producție de mărfuri cu forme primitive ale capitalului, pe de o parte, și marea industrie mecanizată (fabrica), pe de altă parte''[64].

Începuturile industriei manufacturiere din Transilvania se dezvoltă în mediul economiei iobăgiste, fapt care a avut urmări foarte importante. Manufacturile cu caracter capitalist, capabile să influențeze baza feudală iobăgistă pe care s-au ridicat, iau naștere mai mult către sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Ele au fost precedate de manufacturile iobago-capitaliste, lucrătorii întrebuințați în producție fiind, în parte, iobagi nevoiți să muncească în condiții de robotă.

Regimul habsburgic a căutat pe multe căi să stînjenească procesul de naștere și dezvoltare a manufacturilor din Transilvania, pentru ca industria provinciilor ereditare ale Coroanei să aibă de întîmpinat o concurență cît mai redusă înlăuntrul granițelor imperiului. Guvernul din Viena nu s-a mulțumit, în acest scop, numai cu luarea unor măsuri economice generale, ci a subordonat înființarea manufacturilor unor autorizații prealabile[65]. Astfel, dezvoltarea industriei manufacturiere a fost reglementată în primul rînd în conformitate cu interesele burgheziei și ale nobilimii îmburghezite austriece.

Acest protecționism neînduplecat a trebuit să fie însă îmblînzit după pierderea Sileziei, cînd s-a constatat că producția autohtonă nu putea acoperi necesarul consumului intern. Dezvoltarea forțelor de producție, precum și lărgirea pieții interne și externe impuneau însă înființarea de manufacturi, cu toate piedicile ce stăteau în calea acestui proces istoric. Ca urmare, se vor lua unele măsuri de încurajare a producției manufacturiere și industriale peste tot înăuntrul granițelor imperiului, dar protecționismul industriei țărilor ereditare austriece a rămas și pe mai departe firul călăuzitor al politicii economice habsburgice. Concesii s-au făcut numai în privința

[62] Gh. Georgescu-Buzău, *o. c.*, p. 194.
[63] K. Marx, *Capitalul*, I (ediția a 2-a), Edit. P. M. R., Buc., 1948, p. 305.
[64] V. I. Lenin, *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, în *Opere alese*, III, p. 361.
[65] Karlowski Endre, *Erdély ipara a XVIII-ik század végén* (Industria ardeleană la sfîrșitul secolului al XVIII-lea), în *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 1896, III, p. 217.

acelor ramuri industriale, care aveau din belşug materii prime locale şi nu puteau concura producţia din ţările cehe şi austriece, avînd scopul limitat de a acoperi doar necesităţile interne ale provinciei. Tocmai de aceea, a fost sprijinită producţia meşteşugărească breslaşă, în interesul căreia Maria Tereza a dat un ordin menit să înlesnească calfelor din Transilvania putinţa de a călători în Germania pentru perfecţionare. Şi tot în acest sens, în 1766, Curtea din Viena a cerut Cancelariei transilvane să caute mijloacele cele mai potrivite în vederea îmbunătăţirii producţiei manufacturiere locale, însă guvernul provincial nepreocupîndu-se de această problemă, nici organele superioare n-au mai insistat[66].

Deoarece însă iniţiativa particulară lipsea cu totul, în acest domeniu economic, statul habsburgic a trebuit să pună bazele celor dintîi manufacturi, aşa cum au făcut, de altfel, şi alte state absolutiste în această perioadă. Nu însă înăuntrul graniţelor Transilvaniei istorice, ci în teritoriile recent cucerite de la turci, mai ales în Banat, care sub administrarea generalului Mercy s-a bucurat de atenţia specială a guvernului imperial. Aci, în Banat, principiile doctrinei mercantiliste şi-au găsit un teren propice desfăşurării lor, deoarece nu aveau de întîmpinat nici o stînjenire din partea raporturilor feudale, ca în Transilvania propriu-zisă. Faptul că în Banat meşteşugurile au fost slab dezvoltate a contribuit, de asemenea, la crearea unor condiţii favorabile naşterii şi dezvoltării industriei manufacturiere.

Accentul principal a fost pus pe exploatarea bogatelor zăcăminte minerale, răspîndite peste tot în munţii Banatului, iar în legătură cu mineritul s-au dezvoltat manufacturile de prelucrare a fierului. Primele ateliere de prelucrat fierul au fost instalate la Bocşa, în apropierea zăcămintelor de minereu. Fierul, după ce era scos din cuptoare, se prelucra în semifabricate cu ajutorul ciocanelor de apă. Cele dintîi instalaţii de ciocane hidraulice au fost construite la Bocşa şi Luncani, apoi la Ghiroda lîngă Timişoara[67]. Dar cele mai importante ateliere de prelucrare a fierului au fost ridicate la Reşita, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Piatra fundamentală a noilor uzine a fost pusă la 1 noiembrie 1769, construindu-se mai întîi două cuptoare înalte. Construcţia atelierelor — care au fost ridicate mai mult prin robota ţăranilor romîni din împrejurimi — se termină în 1776, cînd se declară independente din punct de vedere administrativ de cele de la Bocşa. În vederea acoperirii necesităţilor de combustibil, au fost colonizaţi aci romîni din Oltenia, specializaţi în prepararea mangalului. Intreprinderea manufacturieră de la Reşiţa a avut o importanţă deosebită în economia generală a Banatului. În secolul al XVIII-lea se fabricau aci tunuri, obuziere, mortiere, obuze şi bombe de diferite calibre, grenade, apoi sobe de gătit, căldări, topoare şi alte unelte[68].

Prelucrarea aramei s-a bucurat de asemenea de atenţia deosebită a regimului habsburgic. Încă din 1742, la minele din Dognecea — pe lîngă

---

[66] I. Moga, *Politica economică austriacă şi comerţul Transilvaniei în veacul XVIII*, Bucureşti, 1938, p. 130.

[67] Bujor Surdu, *Problema naşterii şi caracterului manufacturilor de stat din Transilvania în secolul al XVIII-lea*, în *Studii şi cercetări de istorie*, Acad. R. P. R. - Fil. Cluj, 1956, VII, nr. 1—4, p. 108.

[68] *Ibid.*

două cuptoare pentru extragerea metalelor din minereuri — se instalează cel dintîi ciocan mînat de forţa apei, necesar prelucrării aramei brute. Urmează apoi înfiinţarea atelierelor de la Ciclova (Oraviţa), cu două ciocane, şi a celui de la Moldova, cu un ciocan. În atelierele de la Ciclova arama era bătută în plăci, din care apoi se făceau cazane, tigăi şi alte vase mari [69]. Paralel cu dezvoltarea primelor elemente de industrie grea ia avînt şi industria uşoară. Dar grija deosebită a regimului pentru protejarea industriei austriece s-a vădit şi de data aceasta. Se întemeiază numai acele ramuri industriale, care nu puteau concura mărfurile austriece şi care se bazau pe materii prime locale, produsele lor fiind destinate să acopere numai consumul intern. În acest scop, încă din 1725 Camera aulică aprobă propunerea guvernatorului Mercy cu privire la înfiinţarea unor manufacturi de aba, postav şi de cergi în Timişoara. Pentru fabricarea postavului ţărănesc numit aba — care pînă atunci se importa din provinciile turceşti — se construiesc manufacturi la Bîrlova şi Caransebeş. Păturile se fabricau în manufactura de la Făget încă din 1723. O manufactură importantă de ţesut pînză se ridică la Timişoara. Tot aici se mai înfiinţează şi o manufactură de piele, a cărei producţie, începînd cu anul 1729, acoperea consumul intern. Pe timpul guvernării lui Mercy se mai ridică, cu ajutorul meşterilor aduşi din străinătate, o moară de hîrtie cu tot utilajul necesar. La Timişoara mai iau fiinţă şi alte manufacturi, cum ar fi cea de ciorapi, una de fire de aur şi argint, de tapiserii, de săpun, de ulei, de bere şi altele. În apropierea satului Călina de lîngă Bocşa descoperindu-se nisipuri bune pentru fabricarea sticlei, a fost construită aici o sticlărie în 1724. O deosebită grijă a fost acordată creşterii viermilor de mătase şi ţesutului mătăsii. În acest scop s-au plantat cei dintîi duzi în apropierea oraşului Timişoara, dar plantaţia n-a dat rezultatele aşteptate din cauza solului necorespunzător, aşa că a fost abandonată. O nouă încercare a fost întreprinsă în jurul Vîrşeţului, Bisericii Albe, Detei şi Lipovei, acţiunea fiind, de astă dată, încununată cu un deplin succes. Sancţiuni severe, mergînd pînă la pedeapsa cu moartea, au fost aplicate celor care aduceau pagube plantaţiilor. Construirea şi conducerea manufacturii de mătase a fost încredinţată unui italian din Mantua, Clementi Rossi. La marginea oraşului Timişoara a fost ridicată o clădire cu încăperi speciale pentru creşterea viermilor de mătase, cuptoare pentru fiertul gogoşilor, ateliere cu instalaţii pentru depănarea şi adunarea pe mosoare a firelor, precum şi războaie de ţesut. Mai tîrziu clădirea fiind luată pentru armată, utilajele au fost transportate la Vîrşeţ, unde din ordinul Mariei Tereza s-a construit alt local. Noua intreprindere a fost prevăzută cu 6 cuptoare, precum şi cu toate instalaţiile necesare fabricării şi ţesutului mătăsii[70].

Înăuntrul graniţelor Transilvaniei istorice investiţiile de stat au fost neînsemnate în raport cu cele din Banat, exceptînd industria minieră. S-au ridicat totuşi cîteva manufacturi mărunte, pe domeniile fiscale, care nu aveau însă alt scop decît acela de a valorifica materiile prime aflate pe aceste moşii sau acoperirea necesităţilor aparatului de stat austriac şi a armatei de ocupaţie imperiale.

[69] *Ibid.*
[70] *Ibid.*, p. 109—110.

Întreprinderile manufacturiere de acest fel s-au construit cu robota iobagilor fiscali din aşezările apropiate, care au fost obligaţi să presteze unele munci gratuite chiar şi în procesul de producţie.

Una din cele dintîi intreprinderi de acest fel a fost moara de hîrtie de pe domeniul fiscal de la Gurghiu, construită în 1714. O moară de hîrtie s-a ridicat şi pe domeniul Făgăraşului, unde au luat naştere şi alte intreprinderi manufacturiere. Astfel, la Porumbacul de Jos statul a ridicat o hută de sticlă în care s-au fabricat geamuri. În legătură cu necesităţile armatei austriece de ocupaţie, fiscul a construit la Alba Iulia o hută pentru prepararea salpetrului necesar fabricării prafului de puşcă. Manufacturi pentru fabricarea prafului de puşcă erau două, la Alba Iulia şi la Micești. Statul a mai înfiinţat o intreprindere de rafinarea mercurului şi de preparare a sublimatului folosit în terapeutica medicală. Se fabricau aci aproape 40 de măji anual, care erau trimise apoi la Viena, de unde se aproviziona întreaga Europă cu acest medicament. O caracteristică generală a acestor manufacturi constă în faptul că cele mai multe din ele sînt intreprinderi vechi, reconstruite după un lung timp de stagnare pe locurile unde au funcţionat şi în epoca anterioară ocupaţiei austriece[71]. Alte manufacturi de importanţă economică mai redusă au fost construite şi pe domeniul minier al Zlatnei.

O manufactură de hîrtie funcţiona şi la Cluj — Mînăştur. În ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea, instalaţiile acestei intreprinderi pretindeau reparaţii radicale, fapt care a prilejuit întocmirea unor amănunţite rapoarte din partea Tezaurariatului[72].

Singura intreprindere fiscală de seamă din Transilvania a fost manufactura de fier de la Hunedoara. Dacă la începutul secolului al XVIII-lea funcţionau aici 5 fierării, pînă în 1754 numărul lor s-a ridicat la 11. Producţia a crescut simţitor datorită nu numai înmulţirii lor, dar şi lărgirii atelierelor, precum şi introducerii unei tehnici mai înaintate. Aşa, la 1754 a fost construit cuptorul de la Topliţa cu o capacitate de 1200 de tone anual, funcţionînd aici şi un atelier de coase, unde se produceau nu numai coase, ci şi seceri, limbi de fierestrău, pile etc.[73].

Intreprinderi cu caracter manufacturier au înfiinţat în vremea aceasta şi unele oraşe. Astfel, Sibiul ridică o hută de alaun la Sebeşul de Jos, ale cărei produse erau întrebuinţate în atelierele de vopsitorie, tăbăcărie şi la fabricarea hîrtiei. La Răşinari oraşul Sibiu construieşte un cuptor de ars varul. Cuptoare de ars varul avea şi Bistriţa, care mai poseda şi o berărie, precum şi o hută de salpetru. Sibiul mai avea un atelier de prelucrat arama, prevăzut cu un ciocan hidraulic de bătut arama, două mori de măcinat scoarţă pentru tăbăcari, două ferăstraie pentru cherestea, precum şi două mori de cereale, una de vînt şi alta cu cai[74]. Oraşul Sibiu mai dispunea şi de o importantă manufactură de ars varul, care consta din 15 cuptoare.

---

[71] *Ibid.*, p. 110—111.

[72] Arhivele Statului din Budapesta, *Erdélyi Levéltárak, Thes. Presid., nr. 220/1797; nr. 65/1799.*

[73] D. Prodan, *Producţia fierului pe domeniul Hunedoarei* ..., p. 29.

[74] Franz Zimmermann, *Die Wiertschaftsrechnungen der Stadt Hermannstadt in den Archiv der Stadt Hermannstadt und der sächsischen Nation*, în *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, Hermannstadt, 1880, XVI, p. 631, 633.

Venitul acesteia depăşea 2.000 fl anual[75]. Tot aci a mai funcţionat în prima jumătate a secolului al XVIII-lea şi o berărie. În anii 1717—1718, această întreprindere a produs 5.045½ butoaie de bere[76]. Toate aceste întreprinderi orăşeneşti apar în ultimii ani ai secolului al XVII-lea sau la începutul celui următor şi dispar către sfîrşitul aceluiaşi veac. Faptul că în acest timp nu sînt amintite întreprinderi particulare similare, indică un drept de monopol stabilit pe seama oraşului.

Nobilimea participă, de asemenea, la procesul istoric de naştere a manufacturilor, străduindu-se să valorifice în felul acesta materiile prime de pe moşiile ce îi aparţineau. În general, întreprinderile din această categorie sînt mici şi au o productivitate scăzută. În economia gospodăriei feudalului ele nu reprezentau decît nişte anexe relativ mărunte.

În ţinutul Făgăraşului se aflau două hute de sticlă, la Cîrţişoara şi Arpaş, amîndouă proprietatea familiei nobile Teleki. Pe moşia contelui Kálnoki de la Zălan funcţiona de asemenea o hută de stică, de obicei arendată. Pe moşia familiei Károly de la Săldăbagiu (comitatul Sătmar), contele Károly Sándor a ridicat la începutul veacului al XVIII-lea o manufactură de sticlă, cu ajutorul unor meşteri aduşi din străinătate. Hute de sticlă pe moşii nobiliare se aflau şi la Voievozi (raionul Marghita), Ardud (raionul Satu Mare) şi Borcut (raionul Lăpuş). A mai funcţionat o întreprindere asemănătoare în ţinutul Chioarului, dar care, odată cu moartea proprietarului, contele Teleki Adam, îşi încetează activitatea[77].

Manufacturile de sticlă din Transilvania erau mai toate intreprinderi domeniale modeste, cu cîte un singur cuptor şi cu un număr redus de lucrători. La huta de sticlă din Săldăbagiu erau angajaţi 10 lucrători şi 4 ucenici, muncile auxiliare fiind însă acoperite cu robota iobagilor de pe moşia respectivă.

Tot intreprinderi domeniale erau şi hutele de fiert potasă. În secolul al XVIII-lea sînt amintite în comitatul Crasna două manufacturi de potasă, la Mălade şi Doh, iar în ţinutul Făgăraşului la Comana de Sus. Explcatarea intensă a pădurilor din jurul lor a dus la imposibilitatea de a-şi mai procura în condiţii avantajoase cenuşa necesară fabricării potasei, ceea ce a determinat sistarea producţiei. Cît de neînsemnate erau aceste întreprinderi se poate constata din faptul că de obicei numai 6 zileri se ocupau cu prepararea cenuşei, iar personalul permanent de la hută se ridică tot la 6 lucrători.

Manufacturile de hîrtie din acest secol au fost în majoritate intreprinderi domeniale ridicate de nobilime pe moşiile proprii. Se fabrica în Transilvania numai hîrtie obişnuită de scris şi tipar. Calităţile superioare, „post" şi „regal", se importau din Austria şi Boemia, deoarece nu puteau fi fabricate aci din cauza lipsei materiilor prime necesare şi a lucrătorilor specialişti. Numărul lucrătorilor întrebuinţaţi direct în procesul de fabricaţie, al acestor întreprinderi era deosebit de redus. La moara de hîrtie a statului

---

[75] Arhivele Statului din Sibiu, *Fondul Consular-Rechnungen. Kalk-Rechnungen, 1745—1781*, nr. 1—14.

[76] Ibid., *Fondul Brauchaus Rechnungen*, Reg. nr. 1.

[77] Karlowski Endre, *o. c.*, p. 229—230.

din Făgăraş se întrebuiţau numai 6 lucrători[78]. Intreprinderea contelui Kemény Simon de la Porceşti folosea doar un meşter şi doi lucrători, iar moara de hîrtie de la Buteasa întrebuinţa în total doi lucrători[79]. În 1739 este amintită o moară de hîrtie a familiei Teleki, pe hotarul satului Oprea Cîrţişoara[80]. O intreprindere similară construieşte în 1753 şi contele Johann Haller, pe domeniul său de la Deva[81]. Aceste intreprinderi domeniale nici nu mai pot fi considerate manufacturi, ci simple ateliere meşteşugăreşti, deoarece diviziunea muncii în procesul de fabricaţie nu mai era posibilă cu un număr atît de redus de lucrători.

Singura intreprindere nobiliară însemnată a fost cea de la Rimetea (raionul Turda), proprietate a familiei Toroczkai, unde la sfîrşitul secolului al XVIII-lea se prelucrau anual pînă la 10.000 măji de fier[82]. Intreprinderea nu era exploatată în regie, ci de obştea ţărănească locală.

Manufacturi negustoreşti, cu caracter capitalist, se întîlnesc în Transilvania foarte puţine înainte de sfîrşitul secolului al XVIII-lea. Situaţia lor o cunoaştem din ancheta întreprinsă la 1755 din ordinul Curţii din Viena, de către o comisie specială. Cu prilejul acesta a fost studiată amănunţit, prin cercetări la faţa locului, situaţia economică a imperiului austriac, iar rezultatele au fost consemnate într-un voluminos raport înaintat forurilor superioare.

Raportul aminteşte la Timişoara doar o singură manufactură de piele, unde se fabrică safian şi cordovan de calitate asemănătoare cu mărfurile turceşti similare. La data cercetării, producţia era foarte scăzută, deoarece proprietarul nu mai putea face faţă cheltuielilor din cauza retragerii avansului de stat. Tot ca urmare a lipsei de capital, proprietarul unei manufacturi de muselină din Sighişoara s-a plîns comisiei că nu poate angaja lucrători specialişti şi ca atare este nevoit să producă mai mult pînzeturi. La Gherla raportul aminteşte, de asemenea, o manufactură de piele în care se fabrica safian şi cordovan[83]. La aceste trei intreprinderi amintite se reduce numărul total al manufacturilor capitaliste din Transilvania la mijlocul secolului a XVIII-lea, fapt care dezvăluie gradul de înapoiere economică a provinciei, în raport cu ţările ereditare ale coroanei habsburgice.

În vederea dezvoltării industriei manufacturiere de stat s-au luat o serie de măsuri protecţioniste. Cele mai de seamă au fost de ordin vamal, mărfurile importate fiind supuse la taxe vamale prohibitive. Altele stabileau

---

[78] Bujor Surdu, *Din istoricul manufacturilor din Transilvania în secolul al XVIII-lea: manufactura de hîrtie de la Făgăraş*, în *Studii şi referate privind istoria Romîniei*, Bucureşti, Edit. Acad. R. P. R., 1954, p. 1871.

[79] Arhivele Statului din Cluj, *Fondul Kemény, XXXIII/1174.*

[80] Arhiva Academiei R. P. R.- Filiala Cluj. *Inventarium possessionis ac portionis possessionarium Opra et Sztresa-Kerczesora in comitatu Albensi Transilvanie districtusque Fogarasiensi existentium. Anno 1739*, p. 52—53.

[81] Joseph Kemény, *Die ältesten Papiermühlen des Auslandes, Ungarns und Siebenbürgens*, în *Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk- und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens*, Kronstadt, 1844, p. 161.

[82] Jankó János, *Torda, Aranyosszék, Toroczkó magyar (székely) népe* (Populaţia maghiară (secuiască) din Turda, scaunul Arieşului şi Trascău), Budapest, 1893, p. 183.

[83] Augustin Fournier, *Handel Verkehr in Ungarn und Polen um die Mitte des 18 Jahr.*, în *Archiv für österreichische Geschichte*, Wien, 1887 p. 402, 412, 416.

dreptul de monopol al producţiei pe seama manufacturilor de stat[84]. Dispoziţii generale, menite să contribuie la naşterea şi lărgirea producţiei manufacturiere s-au luat numai în ceea ce priveşte teritoriul Banatului, care în vremea aceasta constituia un domeniu al coroanei habsburgice.

Mîna de lucru întrebuinţată în manufacturile statului şi ale nobilimii era formată din două categorii distincte : sus se afla o pătură subţire de lucrători liberi, aduşi ca specialişti de cele mai multe ori din străinătate, iar jos marea masă a celor întrebuinţaţi la muncile mai puţin calificate şi care lucrau în condiţii de robotă.

În Banat cei dintîi specialişti au fost aduşi pe timpul guvernatorului Mercy, îndeosebi italieni, dar nu au lipsit nici cei din alte ţări mai înaintate, cum au fost Austria, Boemia şi Germania. Meşterii din manufacturile nobiliare se recrutau aproape numai din rîndurile lucrătorilor localnici, deoarece nobilimea nu a introdus ramuri industriale noi, care ar fi necesitat muncă calificată străină. Majoritatea lucrătorilor din manufacturile de stat şi nobiliare erau iobagi şi lucrau în contul obligaţiilor lor feudale.

Uneori sate întregi erau repartizate minelor sau manufacturilor cu scopul de a se asigura acestora mîna de lucru necesară funcţionării lor. Astfel, la sfîrşitul secolului al XVII-lea, celor cinci fierării de la Hunedoara le erau repartizate 16 sate din cele 23 ale pădurenilor[85]. Numărul de zile obligatorii varia după necesităţile intreprinderilor şi după obicei. La sticlăria fiscului de la Porumbacul de Jos iobagii din sat trebuiau să servească trei zile pe săptămînă cu braţele sau două cu boii, la orice fel de munci în cadrul manufacturii. Jelerii prestau şi ei două zile cu braţele[86]. Situaţii asemănătoare se întîlnesc şi pe domeniile nobilimii. La moara de hîrtie a contelui Haller de la Roşcani numai meşterul era om de condiţie liberă, ceilalţi lucrători fiind recrutaţi din rîndurile iobagilor de pe moşie[87]. În cazul acesta, sarcinile principale ale iobagilor nu mai erau constituite de muncile agricole, ci de lucrul în intreprinderi. O situaţie asemănătoare întîlnim în secolul al XVIII-lea şi în Banat[88].

La începutul acestui secol, lucrătorii iobagi din minele şi manufacturile statului din Transilvania nu erau plătiţi. Cu timpul însă, pe măsura introducerii unei tehnici mai avansate, vor fi salariaţi mai întîi lucrătorii calificaţi, iar mai tîrziu chiar şi cei care îndeplineau munci auxiliare. În Banat, toţi lucrătorii iobagi din intreprinderile miniere şi manufacturiere ale statului erau plătiţi, remuneraţia variind în funcţie de natura ocupaţiei. Salariile nu erau constituite numai din bani în numerar, ci şi din produse în natură, mai ales alimente. Uneori se acorda lucrătorilor o cotă-parte din produsele fabricate.

---

[84] Bujor Surdu, *Problema naşterii şi caracterului manufacturilor de stat din Transilvania în secolul al XVIII-lea*, p. 112.

[85] D. Prodan, *Producţia fierului pe domeniul Hunedoarei* . . . , p. 67.

[86] Arhivele Statului din Cluj, fondul Urbarii. *Conscriptio seu urbarium dominii Also-Porumbakiensis (de anno 1766). Servitia jobbagionum*, p. 100.

[87] Arhiva Acad. R. P. R.-Filiala Cluj, nr. CVI, pachetul 35, fasc. XVII, nr. 4 (din contractul încheiat cu meşterul de fabricat hîrtie Andreas Maurer, la 16 decembrie 1771).

[88] B. Surdu, *Problema naşterii şi caracterului manufacturilor de stat din Transilvania în secolul al XVIII*-lea, p. 114.

Cei condamnați penal trebuiau să lucreze în manufacturile dinlăuntrul închisorilor, în special la torsul lînii și țesutul păturilor, pentru că numai în felul acesta își puteau asigura hrana necesară. Cum salariile erau aici cu mult mai mici decît afară, munca condamnaților era deosebit de solicitată. Astfel, administratorul închisorii din Sibiu cerea în 1774 să i să trimită și arestații din prevenție, deoarece duce lipsă de mînă de lucru[89].

Puținele manufacturi negustorești existente în perioada aceasta întrebuințau, bineînțeles, numai munca salariată liberă. În cazul arendării manufacturilor, arendatorul dispunea însă de munca iobăgească în aceleași condiții ca și stăpînul feudal pe domeniul căruia se afla intreprinderea respectivă.

Condițiile de muncă erau deosebit de grele, fiindcă producția se baza aproape numai pe munca manuală a lucrătorilor. Se lucra de la răsăritul soarelui pînă la apusul lui, iar dacă procesul de fabricație o cerea, nu se întrerupea nici noaptea. Lucrătorii erau cazați uneori, împreună cu familiile lor, chiar în clădirea manufacturii. Alteori se construiau pentru ei în apropierea intreprinderii colibe din pămînt bătut acoperite cu paie, compuse dintr-o singură încăpere. Intreprinderile manufacturiere întrebuințau pe o scară largă munca copiilor, care erau menținuți ucenici, îndeobște, cîte șapte ani. În manufacturile de mătase s-a generalizat munca fetițelor între 5 și 12 ani, mai ales a celor din orfelinate.

Manufacturile nobiliare au avut un caracter mai mult iobăgist, iar cele negustorești unul capitalist. Cele de stat se situează între aceste două categorii, avînd un caracter de tranziție de la cel iobăgist la cel capitalist. Elementele capitaliste se constată limpede în cadrul manufacturilor de stat atît în ceea ce privește diviziunea muncii și tehnica înaintată pentru vremea aceea, care se aplica pe o scară largă în diferitele ateliere, cît și în faptul că lucrătorii specialiști erau oameni de condiție liberă. În același timp, întrebuințarea largă a robotei iobăgești, mai ales în muncile auxiliare, apropia aceste manufacturi de stat de manufacturile feudale.

Manufactura — încă de la apariția ei — a fost concurată cu succes de micii producători, care, fără autorizații, produceau mărfurile în ateliere sau acasă. Ca să poată rezista concurenței, proprietarii sau arendașii de manufacturi aveau de ales între două căi : ridicarea calității mărfurilor și scăderea prețurilor sau intervenția statului în vederea interzicerii pe cale administrativă a micii producții. Așa, în 1725, a fost oprită fabricarea produselor alcoolice în Banat, pentru ca arendașul manufacturii de bere să-și poată desface cît mai avantajos producția. De asemenea, arendașul manufacturii de piele din Timișoara exoperează un ordin din partea forurilor superioare administrative, prin care se interzice, sub sancțiuni severe, prelucrarea pieilor de către locuitori și îndeosebi de familiile germane recent colonizate[90].

Dar industria casnică concura nu numai produsele manufacturiere, ci și pe meșteșugarii breslași. Așa, locuitorii romîni din districtul Bistriței se

[89] Arhivele Statului din Sibiu, *Arhiva orașului Sibiu, Protocolum Magistrat., 1770*, p. 587, nr. 1199.

[90] B. Surdu, *o. c.*, p. 112.

plîng guberniului că meşterii din Bistriţa îi opresc să se îndeletnicească cu meseriile casnice

Cauza principală pentru care industria casnică putea concura manufactura şi producţia breslaşă trebuie căutată în împrejurarea că era cît se poate de strîns legată de masa mare a consumatorilor în ceea ce priveşte preţul şi calitatea mărfurilor. Ca urmare, industria casnică va lua în veacul al XVIII-lea o dezvoltare necunoscută în trecut, pe măsura dezvoltării pieţii interne. Astfel, se amintesc un mare număr de piue şi vîltori în comunele Sălişte, Tilişca şi Sibiel. Conscripţiile din 1721—22 arată că în Răşinari, Gura-Rîului şi Orlat funcţionau 22 piue, iar în 20 de sate din ţinutul Făgăraşului existau nu mai puţin de 60 piue. Foarte numeroase erau instalaţiile acestea în Braşov şi în districtul Bistriţei[91]. Dar industria casnică mai producea şi ţesături din in şi cînepă, unelte din lemn, piele şi altele.

În privinţa calităţii, produsele manufacturate transilvane lăsau mult de dorit. La mijlocul secolului al XVIII-lea se constată că postavul fabricat aci nu corespunde nici măcar pentru îmbrăcămintea soldaţilor de rînd. Basmalele fabricate chiar la sfîrşitul acestui veac nu puteau concura pe cele importate, cu toată depărtarea de la care erau aduse, deoarece erau mai scumpe şi mult inferioare din punct de vedere calitativ. Pălăriile mai bune erau aduse de la Viena. Chiar şi praful de puşcă de calitate superioară trebuia importat, deoarece manufacturile de la Alba Iulia şi Sibiu produceau numai din cel ordinar. Coasele fabricate în manufactura din Hunedoara erau mai bune, totuşi consumatorii le preferau pe cele din Stiria, ceea ce determină comisia gubernială transilvană să propună forurilor competente imitarea întocmai a uneltelor agricole importate[92].

Mărfuri de lux pe seama claselor suprapuse nu se produceau, necesităţile fiind acoperite numai din import. Se aduceau din străinătate postavuri fine, găitanuri de aur, pînză fină, articole de galanterie, pantofi de damă, zahăr, precum şi alte mărfuri de lux.

Dacă manufacturile nobiliare au fost intreprinderi mici, neînsemnate, cele negustoreşti şi îndeosebi cele de stat erau intreprinderi mari, în care deşi predomina munca manuală, diviziunea muncii se aplica pe scară largă în cadrul atelierelor. Aşa sînt mai ales manufacturile din Banat, a căror apariţie a fost înlesnită de slaba dezvoltare a meseriilor, în epoca anterioară stăpînirii habsburgice. Acolo unde existau organizaţii meşteşugăreşti breslaşe numeroase şi puternice, cum a fost cazul în Principatul Transilvaniei, procesul de naştere a manufacturilor a avut de întîmpinat o puternică rezistenţă din partea acestora. Tocmai de aceea, aci se înfiinţează mai ales intreprinderi manufacturiere care nu concurau producţia meşteşugărească, cum erau cele de fier, hîrtie, sticlă, praf de puşcă şi altele. În acelaşi timp în Banat iau fiinţă manufacturi de postav, pînză, pături, găitane etc., mărfuri care în Principatul Transilvaniei erau fabricate exclusiv în cadrul producţiei meşteşugăreşti.

---

[91] I. Moga, *Politica economică austriacă şi comerţul Transilvaniei în veacul XVIII*, p. 134—135.

[92] Karlowski Endre, *Erdély ipara a XVIII-ik század végén*, p. 248.

COMERȚUL

În cursul secolului al XVIII-lea nevoile statului în legătură cu consumul mărfurilor fabricate crește permanent, pe de o parte datorită extensiunii aparatului de stat, iar pe de alta, în urma numeroaselor războaie din acest secol și a întreținerii armatei austriece de ocupație. Piața internă creștea, de asemenea, pe măsura sporirii numărului țăranilor lipsiți de pămînt ca urmare a deposedărilor în favorul rezervei alodiale, precum și a divizării sesiilor iobăgești prin moșteniri și zălogiri. Astfel un număr tot mai însemnat de țărani nu-și puteau acoperi nevoile de trai din gospodăria proprie, fiind nevoiți să se aprovizioneze de pe piață. Necesitățile de produse agricole ale pieții erau acoperite în primul rînd de producția moșierului, dar, treptat, se va afirma și micul producător. Țăranul, liber sau iobag, va fi tot mai mult silit să-și valorifice pe piață nu numai surplusul de produse, dar și necesarul, pentru a putea face față sarcinilor fiscale mereu sporite, precum și creșterii rentei în bani.

Economia feudală a Transilvaniei, închistată în norme și obiceiuri învechite, s-a dovedit incapabilă de a asigura necesarul intern și ca urmare a trebuit să se procedeze la importuri masive de produse agricole.

În acest secol, masa țărănimii era numai în mică măsură consumatoare de produse meșteșugărești sau manufacturiere. Inventarele țărănești amintesc un număr foarte restrîns de obiecte confecționate la oraș. Așa sînt uneltele din fier, pînza de bumbac și alte puține produse. În general, țăranul își acoperea singur nevoile gospodăriei sale sau apela la produsele industriei casnice. Cauza acestei stări de lucruri se datorește faptului că țărănimea dispunea de prea puține mijloace bănești, fiind strivită de sarcinile față de stat, comitat și stăpînul feudal. Nici orășenii nu reprezentau o masă însemnată de consumatori, deoarece cea mai mare parte a lor o formau păturile sărace, iar orașele erau puține și cu un număr restrîns de locuitori.

Ca atare, comerțul intern era destul de puțin dezvoltat, reducîndu-se mai mult la schimbul produselor agricole și la satisfacerea cu produse manufacturate și de lux a unei pături restrînse de orășeni avuți, precum și a nobilimii.

Balanța comercială a Transilvaniei în secolul al XVIII-lea a fost constant deficitară. În 1701, de exemplu, s-au importat mărfuri în valoare de 700.080 fl și s-au exportat abia de 422.366 fl[93].

Importul și exportul se prezentau astfel în perioada anilor 1767—1777[94]:

---

[93] Takáts S., *Külkereskedelmi mozgalmak hazánkban I Lipót alatt*, în *Magyar Gazdatörténelmi Szemle* (Mișcările comerțului extern în țara noastră pe timpul lui Leopold I), 1898, VI, p. 352.

[94] *Zur Geschichte des siebenbürgische Handels von Jahre 972 bis 1845*, în *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, Hermannstadt, 1848, III, p. 295.

Anii	Circulaţia monetară		Import		Export		Pasivul întrece activul cu :	
	fl	cr	fl	cr	fl	cr	fl	cr
1767	1.900.376	47	1.122.076	58	778.299	49	343.777	9
1768	1.585.629	41	1.234.633	13	550.996	28	683.636	45
1769	2.276.714	—	1.434.458	—	842.256	—	592.202	—
1770	2.181.792	—	1.191.389	—	990.403	—	201.186	—
1771	2.204.607	—	1.246.671	—	957.936	—	288.735	—
1772	2.076.958	—	1.110.789	—	966.169	—	144.620	—
1773	2.682.616	—	1.655.872	—	1.026.744	—	629.128	—
1774	2.157.178	—	1.661.092	—	496.689	—	1.164.403	—
1775	1.899.248	—	1.216.593	—	682.655	—	533.938	—
1776	1.944.245	—	1.491.723	—	452.522	—	1.039.201	—
1777	1.789.301	—	1.338.213	—	451.088	—	887.125	—

Deficitul se menţine şi pe mai tîrziu. În 1780 importul s-a ridicat pînă la 1.359.375 fl, iar exportul n-a atins decît 655.186 fl[95].

Situaţia era cu atît mai gravă, cu cît Habsburgii, în vederea aplicării principiilor mercantiliste, au căutat necontenit soluţii pentru a desprinde comerţul transilvan de Lipsca şi de Principatele Romîne şi de a-l lega de Viena. În acest scop s-au ridicat bariere vamale spre apus, iar în răsărit s-a instituit cordonul sanitar, deoarece tratatul de comerţ încheiat cu Poarta după pacea de la Pasarovitz (1718) nu admitea stabilirea de taxe vamale prohibitive asupra mărfurilor provenite din Imperiul otoman. În urma acestor măsuri, Transilvania va consuma din în ce mai multe produse industriale austriece, dar legătura cu Moldova şi Ţara Romînească nu a putut fi întreruptă.

Tradiţionala orientare a comerţului transilvan spre Moldova şi Ţara Romînească s-a menţinut, deoarece economia lor se completa. Transilvania exporta produse meşteşugăreşti, ca fier lucrat, mărfuri de sticlă şi de lemn, ţesături de lînă, in şi cînepă, frînghii, fabricate din piele şi importa piei de capre şi de oi, lînă şi vite, deci materii prime necesare producţiei manufacturiere.

Din Ţara Romînească se aduceau anual cca 200.000 fonţi (1 font = 560g) de lînă în valoare de 150.000 fl. Pe seama meşteşugurilor locale se importa şi o însemnată cantitate de piei, lucrate şi nelucrate. O mare parte a Transilvaniei, îndeosebi cea sudică şi răsăriteană, îşi acoperea necesarul de produse alimentare din Principatele Romîne. Anual se aduceau păstăioase, slănină şi vin în valoare de aproximativ 60—70.000 fl. Cel mai însemnat articol de import au fost însă vitele, care erau apoi valorificate în apus. Din Ungaria se aduceau mărunţişuri, cantităţi reduse de vin, tutun, cereale, aramă etc.

Valoarea comerţului de import şi export a Banatului depăşea pe cea a Principatului Transilvaniei. Se exportau mai ales vite şi produse animale, ceea ce denotă că ramura principală a agriculturii o constituia creşterea animalelor. Numai vite cornute se trimiteau în valoare de peste 500.000 fl, în afară de porci, oi şi cai. Se valorificau apoi peste fruntarii slănina

[95] Eckhart F., *o. c.*, p. 341.

(circa 2500 de măji, în valoare de 29.000 fl), pieile crude, carnea sărată şi seul. Articole de comerţ exterior erau şi secara, grîul în cantităţi reduse, păstăioasele şi mai ales mierea de albine. Un loc important în comerţul exterior l-au ocupat produsele miniere şi îndeosebi arama, care reprezenta aproximativ 30% din valoarea totală a exportului. Se importau vin, tutun şi cantităţi însemnate de produse manufacturate[96].

Valoarea mărfurilor exportate în Moldova şi Ţara Romînească întrecea importul, fapt care a contribuit permanent la îmbunătăţirea balanţei de plăţi a Transilvaniei. Deficitul se datora comerţului cu celelalte provincii ale imperiului habsburgic. În 1768, de exemplu, nu se exporta nimic în ţările ereditare ale Coroanei, în schimb s-au adus de acolo cafea în valoare de 16.000 fl, aţă de peste 15.000 fl, apoi cantităţi însemnate de stofe, blănuri şi alte mărfuri de felul acesta[97]. În jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea, mai mult de 200.000 fl luau anual drumul străinătăţii numai pentru acoperirea necesităţilor de lux ale păturilor avute[98].

Deficitul balanţei comerciale era totuşi acoperit pe diferite căi. Întîi prin sumele destinate întreţinerii aparatului de stat şi a armatei de ocupaţie, dar mai ales de pe urma cheltuielilor prilejuite cu exploatarea minelor. Astfel, în anul 1761, investiţiile şi salariile din sectorul minier s-au ridicat în Transilvania istorică la 436.259 fl $18^{1}/_{4}$ cr, iar în Banat la 349.482 fl $53\ ^{3}/_{4}$ cr. În acelaşi an, monetăria de la Baia Mare a cheltuit cu schimbul aurului şi baterea monedelor 201.961 fl, iar cea de la Alba Iulia 579. 903 fl $30^{1}/_{4}$ cr.[99].

În vederea sporirii circulaţiei mărfurilor, cancelarul Transilvaniei, Nicolae Bethlen, a elaborat în 1701 proiectul unei *Societăţi comerciale ardelene*, care urma să monopolizeze comerţul exterior cu produsele locale, precum şi cel de tranzit. La întocmirea proiectului, cancelarul a ţinut seama de sfaturile italianului Giuseppe Vecelli, un bun cunoscător al problemelor comerciale, precum şi de cele ale negustorului armean Zaharia Segedwick care făcea un intens negoţ de tranzit din Anglia pînă în Persia.

Nicolae Bethlen susţinea în proiectul său că Transilvania deşi lipsită de ieşire la mare, s-ar putea îmbogăţi dacă avuţiile ei naturale ar fi valorificate pe calea negoţului exterior. Aurul, argintul, fierul, cositorul, arama şi sarea, precum şi vitele de tot felul ar putea furniza articole importante la export. De asemenea, s-ar putea importa materii prime, care alături de cele locale ar putea să alimenteze o industrie înfloritoare, produsele manufacturate găsind un debuşeu sigur în ţările învecinate cu Transilvania.

Capitalul necesar afacerilor urma să fie vărsat de negustori localnici, pentru ca astfel banii cîştigaţi pînă acum de străini să rămînă în ţară. Totuşi din Societate trebuiau să facă parte şi negustori greci, ba chiar şi cîţiva evrei, ca unii mai pricepuţi în comerţul oriental decît localnicii.

Aprobat de împărat, proiectul fu supus discuţiei în sînul unei comisii însărcinată cu studierea lui de către dieta ce urma să-l ratifice. Lipsa de

[96] *Ibid.*, p. 165—158.

[97] Joseph Kemény, *Chronologische Darstellung des Handels und der Industrie in Siebenbürgen*, p. 67—112 (tabelul).

[98] Karlowski Endre, *Erdély ipara a XVIII-ik század végen*, p. 256.

[99] Eckhart F., *o. c.*, p. 298, n. 144.

înţelegere a acestei comisii a zădărnicit însă traducerea în viaţă a proiectului, care în intenţia autorului trebuia să ducă la înflorirea economică a ţării[100].

Legăturile comerciale ale Austriei cu Imperiul otoman în secolul al XVIII-lea au fost reglementate în conformitate cu prevederile tratatului de comerţ încheiat la Passarovitz în 1718. Tratatul asigura negustorilor din ambele ţări libertatea deplină a comerţului, plătind doar o singură dată vama de 3% ad valorem. Aceste dispoziţii au fost confirmate cu ocazia încheierii păcii de la Belgrad în 1739. Negustorii din imperiul otoman au fost însă opriţi să facă comerţ cu alte mărfuri decît cele turceşti. Tratatul de la Passarovitz mai conţinea unele prevederi relative la dreptul corăbiilor sub pavilion austriac de a ancora în porturile otomane, precum şi libertatea navigaţiei pe Dunăre. Austria a mai reuşit să obţină prin „Sinedul de comerţ" din 24 ianuarie 1784 şi dreptul pentru vasele de comerţ austriece de a circula pe Dunăre, Marea Neagră şi Bosfor.

În anul următor încheierii păcii de la Passarovitz, comerţul levantin austriac a fost organizat după modelul societăţilor comerciale privilegiate. În acest scop, la 27 mai 1719 a luat fiinţă *Compania Orientală de Comerţ*, căreia i s-a acordat monopolul comerţului cu Imperiul Otoman, precum şi sarcina de a înfiinţa manufacturi în ţările ereditare ale Coroanei. Fără învoirea Companiei nimeni nu putea întreţine legături comerciale cu Turcia, sub pedeapsa prevăzută pentru contrabandă. Negustorii erau obligaţi să se aprovizioneze cu mărfurile turceşti de care aveau nevoie numai din depozitele Companiei, unde puteau afla şi produsele industriei manufacturiere indigene[101].

Cîţiva ani mai tîrziu, în 1723, a luat fiinţă *Societatea Comercială din Timişoara*, cu rostul de a valorifica produsele interne la export şi de a mijloci comerţul de tranzit pe Dunăre şi Sava. În acest scop, Fiume şi Triest de la Marea Adriatică au fost declarate porturi libere încă din 1719. Societatea a exportat mari cantităţi de ceară, apoi miere, grăsime, icre, tutun, boi şi piei crude. Acţionarii erau aproape în întregime reprezentanţi ai nobilimii austriece, în frunte cu generalul Claudius Florimundus Mercy, guvernatorul Banatului. Acţionari principali mai erau generalul Wallis, baronul Schmettau, generalul Neipperg, precum şi unii funcţionari superiori din administraţia Banatului, ca Rebentisch şi De Jean. Singurul reprezentant local a fost negustorul timişorean Iovan Bibici. Bucurîndu-se de privilegii deosebite şi de sprijinul activ al administraţiei, Societatea a asigurat acţionarilor încă de la început o dobîndă de 1% pe lună, faţă de capitalul subscris. Guvernatorului Mercy i-au revenit 960 de guldeni, după cei 6000 guldeni subscrişi[102].

Societăţile comerciale înfiinţate cu ajutorul subvenţiilor statului n-au dat rezultatele aşteptate, şi ca urmare, comerţul oriental va fi tot mai

[100] I. Moga, *Politica economică austriacă şi comerţul Transilvaniei*, p. 96—101.
[101] I. Moga, *o. c.*, p. 111—112.
[102] *A temesvári kerskedelmi társaság alapító levelei 1723—25-ből* (Actele fundaţionale din 1723—25 ale Societăţii Comerciale din Timişoara), în *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 1897, IV, p. 446—463.

mult acaparat de negustori proveniți din imperiul turcesc (greci, armeni, aromîni, bulgari, dar mai ales romîni din Țara Romînească), pe care Habsburgii vor căuta să-i atragă la cetățenia austriacă în schimbul unor anumite favoruri.

Cu tot insuccesul de la început, Curtea din Viena va persevera în acțiunea de înființare a unor companii negustorești privilegiate. Adepții austrieci ai mercantilismului au sprijinit ideea de a pune bazele unei *Societăți negustorești* la Timișoara avînd ca scop valorificarea la export a cerealelor si a altor materii prime din Banat, precum și importul mărfurilor levantine. Împărăteasa Maria Tereza a acordat, în 1759, Societății avantaje deosebite în ceea ce privește taxele vamale și transportul, în afară de faptul că i s-a asigurat dreptul de preempțiune. În schimb, Societatea a ajuns în întregime sub controlul statului, membrii direcțiunii recrutîndu-se din înalții functionari administrativi, în frunte cu contele Perlas, guvernatorul Banatului. Nepriceperea în afaceri comerciale, birocrația și venalitatea au dus însă Societatea, încă din 1762, pînă la marginea falimentului.

Reorganizată și întărită cu specialiști în 1763, Societatea a putut fi scoasă vremelnic din impas datorită exportului de cereale în Italia. Maria Tereza a acordat atunci Societății un mare domeniu fiscal în Banat, cu sarcina de a produce materii prime ieftine pe seama industriei manufacturiere austriece, încurajînd totodată importul fabricatelor din țările ereditare.

Dar, pînă la urmă, Societatea a trebuit totuși să fie lichidată, înființîndu-se în locul ei *Societatea Timișoara-Triest*, care a preluat creanțele și obligațiile vechii asociații, rezervîndu-și ca teren de activitate îndeosebi litoralul mării. Acționarul principal al acesteia a fost negustorul și fabricantul de zahăr din Liubliana, Weisenhüller, dar au participat și unele personalități politice, ca de exemplu baronul Bosié, conducătorul consiliului economic. Afacerile deveniseră însă deosebit de încurcate, după ce Societatea a avut de suferit pierderi simțitoare în exploatarea diferitelor întreprinderi manufacturiere pe care le-a înființat. Ca urmare, pînă în 1769 s-a pierdut mai bine de 55% din capitalul de bază, iar cu ocazia lichidării ei — cîțiva ani mai tîrziu — acționarii și-au văzut irosite în întregime investițiile pe care le-au făcut[103].

În urma acestor experiențe, comerțul în mare din Banat a fost acaparat de compania negustorilor levantini, formată în cea mai mare parte din romîni originari din imperiul otoman.

Societatea negustorilor sași din Sibiu a înaintat un memoriu Curții din Viena îndată după semnarea tratatului comercial de la Passarovitz, cerînd ca negustorilor străini să nu li se permită decît comerțul în mare și numai cu mărfuri levantine. Totodată negustorilor băștinași, adică sași, să le fie rezervat comerțul cu mărfuri apusene, precum și dreptul exclusiv de a face comerț mărunt. În schimb, ei se obligau să se aprovizioneze cu mărfuri numai din țările ereditare și să renunțe la tîrgurile de la Lipsca.

Rămas fără rezultat deocamdată, memoriul a fost reeditat în 1726 menținînd, în esență, pretenția de a obține anumite privilegii, în raport

[103] Eckhart F., *o. c.*, p. 227–241.

cu negustorii străini. *Compania grecească de la Sibiu* răspunde, de altfel, acestor lovituri, dezvăluind şicanele la care sînt supuşi comercianţii străini de către organele administrative săseşti, subliniind totodată rolul pe care-l joacă aceşti negustori în promovarea schimbului oriental.

Pentru curmarea controversei, Curtea din Viena a luat unele măsuri menite să impună cetăţenia austriacă negustorilor proveniţi din imperiul otoman. În urma acestor dispoziţii mulţi din ei şi-au adus familiile din Turcia, stabilindu-se definitiv în Transilvania. După aceea companiile negustoreşti din Sibiu şi Braşov au obţinut de la Maria Tereza un nou privilegiu, cu data de 3 august 1777, care cuprindea o serie de prevederi favorabile intereselor lor. Ei obţin dreptul de a neguţa cu orice marfă, atît în mare cît şi în mic, casele lor erau scutite de încartiruiri militare, au libertatea de a-şi alege din sînul lor un jude şi juraţi, care puteau judeca neînţelegerile dintre ei, precum şi alte dispoziţii menite să-i atragă de partea intereselor imperiului austriac[104].

ORAŞELE

Numărul şi importanţa economică a oraşelor în veacul al XVIII-lea nu va creşte în raport cu situaţia din secolul precedent. Pe teritoriul Transilvaniei istorice se găseau nouă oraşe, şi anume: Alba Iulia, Bistriţa, Braşov, Cluj, Mediaş, Orăştie, Sibiu, Sighişoara şi Tg. Mureş. În comitatele învecinate se pot aminti Baia Mare, Oradea şi Satu Mare, iar în Banat, Timişoara. Cele 9 oraşe ale Transilvaniei istorice numărau, în 1785—86, doar 71.281 de suflete, adică 4,98% din numărul total al locuitorilor provinciei[105], ceea ce demonstrează încă odată înapoierea generală a ţării. Dar situaţia poate fi considerată şi mai nefavorabilă, dacă se ţine seama de faptul că nu toţi locuitorii acestor oraşe aveau îndeletniciri proprii orăşenilor. Să luăm, de exemplu, Braşovul, cel mai mare şi mai important centru al Transilvaniei, unde în 1785—86 au fost înregistraţi 17.671 de locuitori[106]. Din aceştia, numai 1.261 se bucurau de toate drepturile cetăţeneşti, majoritatea dintre ei fiind meşteşugari şi negustori. Alţi 855 erau ţărani, apoi 53 preoţi şi 65 nobili. Conscripţia mai aminteşte 2.166 de jeleri, sub care trebuie să înţelegem lucrătorii folosiţi în muncile agricole, salariaţii necalificaţi din întreprinderi, personalul de serviciu şi în genere toţi cei ce îşi cîştigau existenţa cu palmele. Restul populaţiei era format din femei, copii şi tineret, precum şi dintr-un număr restrîns de oameni cu ocupaţii diverse. Situaţia nu e mai favorabilă nici în celelalte oraşe. Astfel, Clujul număra 757 de cetăţeni, Bistriţa 532, Orăştie 181, iar Alba Iulia 113. În secolul al XVIII-lea numărul locuitorilor din oraşele transilvane a crescut foarte încet. Cum sporul general al populaţiei ţării a fost deosebit de însemnat, se poate trage concluzia că importanţa oraşelor ca centre economice şi de schimb a scăzut faţă de epoca anterioară. Daniel Philippide,

[104] I. Moga, *o. c.*, p. 144—165.
[105] Thirring Gusztáv, *o. c.*, p. 101.
[106] *Ibid.*

cunoscutul autor al *Geografiei Romîniei*, constată mirat următoarele: „Dar auzind «oraşe» în Ardeal, nu socoteşte că unele au o populaţie numeroasă ca Bucureştii şi Iaşii ; mai trebuie, ca să fie astfel. Aflîndu-ne în Braşov ne spuneau cei d-acolo că acesta ar fi cel mai populat dintre oraşele Ardealului, şi n-avea nici pe jumătate cît Iaşii ; încît oraşele de mîna a doua ale Moldovei şi Ţării Romîneşti par a fi mai populate decît cele dintîi din Ardeal"[107].

Situaţia aceasta se datoreşte în primul rînd unor cauze legate de structura internă a oraşelor, iar în al doilea rînd, consecinţelor stăpînirii habsburgice.

Ca urmare a vechilor privilegii medievale, oraşele se bucurau de o largă autonomie în ceea ce priveşte administraţia lor internă, conducerea fiind deţinută de un mic număr de cetăţeni bogaţi, încadraţi în asociaţii negustoreşti şi în bresle meşteşugăreşti. Pentru a-şi păstra situaţia preponderentă de care se bucurau, ei au oprit aşezarea în oraşe a mai multor categorii de locuitori. În epoca aceasta s-au menţinut încă toate vechile dispoziţii privitoare la obţinerea dreptului de cetăţenie, pe baza cărora romînilor le era oprită stabilirea şi achiziţionarea de bunuri imobile înăuntrul zidurilor, fiind toleraţi doar în suburbii. Ungurii şi alte naţionalităţi din Transilvania, în afară de germani, nu erau admişi nici ei în oraşele de pe pămîntul crăiesc. Aceasta este cauza pentru care nu existau în vremea aceea biserici romîneşti în incintele oraşelor, cazul bisericii greco-catolice din Cluj, clădită în ultimii ani ai secolului al XVIII-lea, constituind o excepţie. Construcţia a fost începută, de altfel, fără vreo autorizaţie prealabilă, ea fiind apoi tolerată mai mult datorită relaţiilor personale dintre episcopul Ioan Bob şi guvernatorul Transilvaniei G. Bánffy. Ca urmare a acestor împrejurări, dezvoltarea localităţilor urbane, aşezate mai ales în regiuni cu puternice majorităţi romîneşti, a fost serios stînjenită.

Meşterii breslaşi, prin menţinerea monopolului exercitării meseriilor împiedicau, de asemenea, dezvoltarea aşezărilor urbane.

Dacă în condiţiile orînduirii feudale şi a dominaţiei economiei naturale breslele au constituit un factor de progres în creşterea producţiei de mărfuri, la sfîrşitul acestei perioade ele devin o frînă în calea dezvoltării societăţii.

Pentru a elimina concurenţa internă, meşterii bogaţi din fruntea breslelor au stabilit taxe prohibitive de intrare în bresle, în afară de alte multe obligaţii, înlesnind însă, pe toate căile, pătrunderea membrilor familiilor lor. În felul acesta, breslele au început să devină, treptat, corporaţii închise, exclusiviste.

Dar politica aceasta lovea într-o oarecare măsură în interesele nobilimii feudale şi ale statului mercantilist habsburgic. Ca urmare, se încearcă desfiinţarea prin lege a autonomiei breslelor meşteşugăreşti.

Prima intervenţie de acest fel are loc în 1715, cînd dieta Ungariei autorizează comitatele să stăvilească abuzurile breslelor în privinţa primirii de noi membri, reducînd în acest scop taxa de înscriere de la 200—300 fl

[107] N. Bănescu, *Viaţa şi opera lui Daniel (Dimitrie) Philippide*, în *Anuarul Institutului de istorie naţională*, Cluj, 1923, II, p. 204.

la 30 fl. Totodată, se impune obligativitatea primirii de noi categorii breslaşe.

Nobilimea urmărea sporirea numărului meseriaşilor, pentru ca în felul acesta să scadă preţul la produsele de care avea nevoie, în timp ce meşterii breslaşi încercau să monopolizeze producţia numai în folosul lor. În conformitate cu hotărîrile dietei, locuitorii oraşelor care exercitau meşteşuguri pe seama moşierimii nu puteau fi împiedicaţi să lucreze chiar dacă nu erau încadraţi în bresle. Deoarece breslele căutau să eludeze hotărîrile legale, s-a revenit din nou asupra acestor dispoziţii în 1729, impunîndu-se totodată controlul direct asupra lor prin intermediul unor comisari numiţi de consiliile orăşeneşti. În 1761 s-a dat chiar un ordin general, prin care toate statutele breslelor trebuiau să fie adunate şi înaintate comitatelor, urmînd să se facă unificarea lor pe alte baze[108].

În Principatul Transilvaniei, cele dintîi măsuri contra monopolizării producţiei de către bresle au fost luate în 1769, dar din cauza rezistenţei celor interesaţi, dispoziţiile legale n-au putut fi aplicate şi ca urmare a trebuit să fie repetate în 1771 şi 1775, însă tot fără rezultate[109]. Dar nici Curtea din Viena nu a urmărit cu perseverenţă dizolvarea breslelor, tocmai pentru faptul că ele reprezentau o frînă în calea dezvoltării industriei manufacturiere din Transilvania. Cercurile nobiliare conducătoare nu erau nici ele interesate deocamdată în dizolvarea sistemului de breaslă încă în vigoare. De fapt, nu se urmărea altceva decît aplicarea unor reforme menite să înlesnească într-o oarecare măsură producţia în condiţiile politicii absolutismului luminat.

Monopolizarea producţiei în folosul unui număr restrîns de breslaşi a atras după sine o îndîrjită luptă de clasă între meşteri şi calfe, care se transformă, treptat, în lucrători salariaţi permanenţi. Marx arată că „... mulţi meşteri breslaşi mici... se transformă în mici capitalişti, iar prin exploatarea pe scară tot mai largă a muncii salariate şi prin acumularea corespunzătoare, în capitalişti”[110].

Situaţia aceasta era mai ales defavorabilă elementului românesc, împotriva căruia s-au luat măsuri menite să-l pună în imposibilitatea de a pătrunde în breslele meşteşugăreşti. Ca urmare, în oraşele transilvane din secolul al XVIII-lea sînt amintiţi prea puţini meşteri breslaşi români. Copiii lor, de altfel, nici nu erau admişi la ucenicie, cu toate protestele pe care le-au înaintat guvernului sau chiar împăratului[111].

Dacă românii n-au putut pătrunde în bresle, s-au afirmat însă în comerţ, cu toate că în această direcţie erau lipsiţi de drepturi cetăţeneşti. Astfel, după o statistică din 1769, la Braşov se aflau 132 de negustori, din care numai 11 erau saşi, restul fiind români şi cîţiva greci[112]. Un număr

---

[108] Sághely L., *A magyar üvegesipar története* (Istoria industriei maghiare de sticlă), Budapest, 1938, p. 160—162.

[109] *Ibid.*, p. 163.

[110] K. Marx, *Capitalul*, I, p. 663.

[111] Sterie Stinghie, *Documente privitoare la trecutul românilor din Schei (1701—1795)*, vol. V, Braşov, 1906, p. 284.

[112] N. G. Gologan, *Cercetări privitoare la trecutul comerţului românesc din Braşov*, Bucureşti, 1928, p. 55.

însemnat de negustori romîni se mai aflau la Sibiu, Cluj, Orăştie, Beiuş, Lugoj, Timişoara şi în alte localităţi. Ei au stabilit un adevărat monopol al comerţului mare şi de tranzit, sprijinindu-se pe strînsele legături ce le aveau de la Constantinopol pînă la Viena, Lipsca sau alte centre din apusul Europei. Astfel, negustorii romîni din Braşov deţineau în primele decenii ale secolului al XIX-lea, 94,7% din totalul afacerilor comerciale ale oraşului, în timp ce comercianţii saşi participau numai cu 5,3%[113]. Negustorii armeni dominau în Dumbrăveni şi Gherla. Între diferitele grupuri naţionale ale negustorilor a avut loc o îndîrjită concurenţă pentru acapararea pieţelor. Frămîntările sterile dintre ele au stînjenit consolidarea acestei burghezii în formare, îndepărtînd-o de la lupta comună în vederea răsturnării puterii nobilimii şi a scuturării jugului habsburgic. Curtea din Viena a manevrat, de altfel, cu o deosebită iscusinţă politică între aceste interese contrare, sprijinind, după împrejurări, o partidă sau alta, totdeauna cu gîndul de a-şi consolida propriile poziţii.

Între oraş şi sat existau contradicţii deosebit de puternice în epoca aceasta. Aceste contradicţii se vor adînci tot mai mult, pe măsură ce se accentuează tendinţa de exploatare a ţărănimii de către păturile orăşeneşti privilegiate. Meşterii breslaşi întreprind uneori adevărate expediţii în satele din vecinătatea lor, confiscînd uneltele meşteşugarilor locali, cu scopul de a-i opri în exercitarea meseriilor. Este cunoscut cazul satelor romîneşti din districtul bistriţean, asupra cărora s-au abătut cu furie în 1760, orăşenii din Bistriţa, despoind fierarii, rotarii, pielarii, ţesătorii şi pe alţi meseriaşi sătesti de sculele şi uneltele lor, provocînd astfel fiecăruia pierderi de 10—30 fl[114].

Uneori breslele apelează şi la concursul autorităţilor în vederea apărării intereselor lor. Într-un memoriu adresat guvernului, ţesătorii din Cisnădie cer ca mărginenilor să li se interzică ţesutul postavului, iar ţăranii saşi să fie opriţi de a mai purta ţundre romîneşti (walachische Zundra)[115].

Dar contradicţiile dintre oraş şi sat se manifestă cu o deosebită vigoare mai ales în tendinţa unora din conducerile oraşelor săseşti de a impune jugul iobăgiei satelor romîneşti din jurul lor. Nu este vorba de vechile sate de iobagi ale oraşelor, dobîndite în cursul evului mediu îndepărtat. Clujul, de pildă, poseda şi în secolul al XVIII-lea satele Feleac, Feiurdeni, Filea de Jos, Filea de Sus şi altele, pe care le-a achiziţionat, prin cumpărare sau donaţie, cu veacuri înainte. Acum ne aflăm în faza unui proces istoric cu totul nou.

Conducerile unor oraşe săseşti, cum au fost mai ales cele ale Bistriţei şi Sibiului, vor iniţia o campanie sistematică şi de lungă durată, menită să iobăgească pe locuitorii romîni aflaţi sub jurisdicţia lor scaunală. Tendinţa aceasta s-a lovit însă de rezistenţa dîrză a celor interesaţi.

Romînii de pe pămîntul crăiesc erau oameni liberi, ca toţi locuitorii acestui teritoriu înzestrat cu un fel de autonomie. După înscăunarea Habs-

[113] I. Moga, *Înfiinţarea gremiului comercial romîn din Braşov*, Braşov, 1941, p. 15.

[114] Vasile Bichigean, *Material documentar*, în *Arhiva Someşană*, Năsăud, 1933, p. 205—206.

[115] I. Moga, *Politica economică austriacă şi comerţul Transilvaniei în veacul XVIII*, p. 133.

burgilor în Transilvania, autorităţile orăşeneşti şi cele scaunale se vor nizui tot mai des să impună romînilor sarcini iobăgeşti, deposedîndu-i, totodată, de proprietăţile lor, mai ales de munţi, de păduri şi păşuni.

În districtul bistriţean tendinţa de a iobăgi pe romîni se manifestă, de fapt, încă de la sfîrşitul secolului al XVII-lea dar nu va lua amploare decît pe la mijlocul celui următor. Satele au fost impuse la dijmă după fîn, orz, ovăz, hrişcă, cînepă, în afară de obligaţiile băneşti. Dar sarcinile cele mai împovărătoare erau cele legate de robotă. Dintr-un memoriu al magistratului bistriţean aflăm că munca aceasta se desfăşoară la zidirea cvartirelor, edificiilor orăşeneşti de tot felul, în păduri, precum şi la fierberea salitrei[116]. Locuitorii trebuiau să taie şi să transporte buşteni la joagărele oraşelor, să presteze toate cărăuşiile legate de producţia varului, precum şi orice fel de munci manuale ce li se pretindeau în beneficiul magistratului.

Ca urmare a sarcinilor mereu crescînde, în satele romîneşti din districtul bistriţean se crează o atmosferă favorabilă izbucnirii unei răscoale. Comisia gubernială de sub conducerea contelui Gabriel Bethlen, însărcinată cu controlul conscripţiilor, anchetînd stările din ţinutul bistriţean înclina să nu socotească pe romîni ca iobagi ai oraşului. Aceasta cu atît mai mult, cu cît Tabla regească din Tîrgu Mureş, cel mai înalt for de judecată din Transilvania, a publicat în 24 februarie 1755 o decizie lămuritoare în acest sens. În acelaşi timp o delegaţie a locuitorilor s-a prezentat în faţa comisarilor anchetatori, cerînd ca romînii să nu fie conscrişi iobagi, ci oameni liberi, cum au fost totdeauna, deoarece în caz contrar vor cere să li se facă dreptate din partea celor mai înalte foruri.

În vederea unor acţiuni comune, un însemnat număr de reprezentanţi ai satelor din district au ţinut pe ascuns două consfătuiri (soboare), la Feldru şi Salva, hotărînd ca o delegaţie restrînsă să prezinte guberniului din Sibiu cererile lor îndreptăţite, iar pînă atunci urmau să refuze prestarea dărilor, a dijmelor şi a oricăror servicii, în afară de cele datorate fiscului.

Dar, în urma intervenţiei conducerii oraşului Bistriţa pe lîngă secretarul guberniului Şamuel Brukenthal, întîmpinarea lor n-a avut rezultatul pe care l-au aşteptat cei oprimaţi.

Vîrfurile orăşeneşti aflate la conducerea oraşului au recurs apoi la execuţii militare în vederea încasării taxelor şi dijmelor, fapt care a determinat convocarea unui nou sobor, la Mocod, în vara anului 1756. O delegaţie s-a prezentat după aceea magistratului, declarînd în numele obştei locuitorilor districtului că în viitor aceştia vor refuza plata dijmelor.

Începutul acestei răscoale poate fi socotit în ziua de 18 august 1755, cînd pe baza unor hotărîri comune, reprezentanţii satelor romîneşti prezintă magistratului bistriţean un memoriu în care se înşirau toate nedreptăţile şi asupririle la care erau supuşi, declarînd totodată că nu vor mai presta servicii gratuite în folosul orăşenilor. În vederea potolirii spiritelor, conducerea Universităţii săseşti de la Sibiu instituie o comisie de

[116] Vasile Bichigean, *Un capitol din lupta romînilor someşeni cu saşii din Bistriţa*, în *Arhiva Someşană*, 1924—1926, nr. 6, p. 31—57.

anchetă, cu scopul de a cerceta la faţa locului împrejurările din districtul bistriţean.

Locuitorii văzînd că nu pot obţine dreptate în faţa autorităţilor locale, hotărăsc să trimită o delegaţie la Viena, spre a înainta împărătesei justificatele lor plîngeri. Vicecomitele Maramureşului, Mihail Balea de Ieud, a întocmit paşaportul pe numele lui Pop Macavei, Pascu Pintea şi Ştefan Cute, care au şi prezentat Mariei Tereza jalba locuitorilor din districtul bistriţean. Dar, după obiceiul cunoscut, ea a fost înmînată pentru răspuns celor împotriva cărora a fost întocmită. Ca urmare, jugul magistratului bistriţean devine şi mai greu, iar toţi cei care se manifestau ca nesupuşi erau urmăriţi şi întemniţaţi. Incidente grave au loc la Mocod, Năsăud, Rebrişoara şi în alte părţi. Ţăranii romîni pun în imposibilitate pe slujbaşii oraşului de a-şi îndeplini îndatoririle, mai ales cînd aceştia urmăreau arestarea celor consideraţi ca instigatori la nesupunere. Impozitele nu mai puteau fi încasate decît prin execuţii militare. În faţa unor stări care se agravau mereu, guvernul trimite şi el la faţa locului o comisie de anchetă sub preşedinţia contelui Paul Teleki. Raportul comisiei este însă cu totul nefavorabil ţărănimii asuprite, şi ca urmare, lupta va continua în anii următori cu aceeaşi îndîrjire. Revolte locale şi acte de nesupunere se amintesc tot mai des, cum a fost cazul lui Nuşfalău, în 1759. Mulţi locuitori ai districtului vor bejeni însă în Moldova, pentru a scăpa de apăsarea din ce în ce mai grea a bistriţenilor.

În faţa acestei stări de lucruri îngrijorătoare, guberniul s-a grăbit printr-un act din 15 februarie 1760, să recunoască pe romînii din ţinutul bistriţean ca oameni liberi, avînd sarcini asemănătoare cu locuitorii districtului săsesc. Dar abuzurile au continuat. O nouă comisie gubernială de anchetă, instituită sub preşedinţia contelui Nicolae Bethlen, şi-a început cercetările în scurt timp, dar nici de data aceasta cererile ţăranilor n-au fost satisfăcute[117].

Pînă la urmă, locuitorii şi-au dat seama că nu vor putea evita iobăgirea decît acceptînd militarizarea, împrejurare de care se va folosi generalul Buccow, atunci cînd va fi pusă în discuţie problema înfiinţării regimentelor de graniţă.

În acelaşi timp, procesul de iobăgire a ţărănimii romîne se desfăşura şi în alte părţi de pe pămîntul crăiesc. Acum începe acţiunea de declarare ca iobagi a ţăranilor din cele două „scaune", ale Tălmaciului şi Săliştei. Districtul Tălmaciului, numit „scaun", avea cinci comune romîneşti, iar cel al Săliştei şase. Locuitorii lor s-au bucurat pînă atunci de libertăţile obişnuite pe pămîntul crăiesc. Plătindu-şi contribuţia regească ei aveau deplină şi exclusivă posesiune asupra munţilor şi asupra bunurilor lor. Încă de pe la mijlocul secolului al XVII-lea, juzii Sibiului încearcă să transforme aceste proprietăţi în moşii feudale, dar dietele din 1652 şi 1653 refuză să aprobe o asemenea despoiere de drepturi. Încercările se repetă sub Habsburgi, impunîndu-se locuitorilor romîni tot mai multe sarcini iobăgeşti, cu toată rezistenţa celor interesaţi. În urma plîngerilor înaintate

[117] Virgil Şotropa, *Revolta districtului năsăudean, 1735—1762*, în *Arhiva Someşană*, 1937, nr. 22, p. 1—177; 1938, nr. 23, p. 261—444.

Curții din Viena, împărăteasa Maria Tereza — din prudență — dispune ca Tabla regească să cerceteze fondul juridic al problemei. Deși forul de judecată a dat deplină dreptate țărănimii subjugate, autoritățile din Sibiu căutau să smulgă chiar de la locuitorii din Sălișteconoașterea că sînt iobagi (1774). Dar aceștia au refuzat să semneze un asemenea act, ceea ce a atras după sine arestarea conducătorilor. Populația s-a ridicat atunci în masă și a pretins eliberarea lor, dar detașamentul militar aflat la fața locului a deschis focul asupra mulțimii, omorînd douăzeci de locuitori, iar pe alți mulți rănindu-i. Autoritățile au silit apoi pe cei cîțiva bătrîni care nu s-au putut refugia prin păduri, să semneze „contractul urbarial" ce le-a fost impus. Cu tot protestul sălișteni lor, autoritățile din Sibliu au reușit, în 1793, să reducă la starea de iobăgie pe locuitorii romîni din cele două districte amintite. Deși procesul se va relua și locuitorii din scaunul Tălmaciului obțin cîștig de cauză încă din 1822, exploatarea feudală a romînilor nu va înceta decît odată cu desființarea iobăgiei în anul 1848[118].

În tot cursul secolului al XVIII-lea, pătura conducătoare săsească a susținut că romînii nu pot fi considerați decît tolerați pe pămîntul crăiesc, și ca urmare, menținerea lor era justificată doar de folosul pe care îl puteau aduce comunităților săsești. Dacă interesele generale nu le impuneau existența într-un anumit loc, casele lor puteau fi dărîmate, pămînturile răpite, iar oamenii alungați. Este adevărat că forurile superioare — pentru a potoli spiritele — au combătut într-o anumită măsură aceste practici. Astfel, la începutul acestui veac, contele Nicolae Bethlen, cancelarul Transilvaniei, a afirmat că toți locuitorii de pe pămîntul crăiesc sînt oameni liberi, privilegiați, și că domn de pămînt nu poate fi socotit decît regele. La fel, baronul Samuel Brukenthal, în memoriul său din 12 decembrie 1776, susține că locuitorii romîni de pe pămîntul crăiesc au aceleași drepturi și datorii ca și concetățenii lor sași[119].

Totuși, autoritățile scaunale au procedat samavolnic în problema aceasta, ori de cîte ori împrejurările le-au permis. Astfel, în 1751, au fost alungați din casele și de pe pămînturile lor romînii din scaunul Nocrichului. Cauza lor a ajuns pînă la Maria Tereza, care, prin decretul din 24 iulie 1754, constatînd abuzurile, a ordonat restituirea pămînturilor și dezdăunarea celor păgubiți[120].

În 1754 s-a preconizat, de asemenea, îndepărtarea populației romînești din unele sate, precum și colonizarea lor cu nemți din Stiria și Carintia. În acest scop, a început dărîmarea caselor locuitorilor romîni din Slimnic, Șura Mică și Vurpăr, acțiunea nefiind sistată decît în urma ordinelor categorice ale guberniului[121]. Deoarece practicile de felul acesta au continuat totuși, împărăteasa Maria Tereza, ținînd seama de interesele statului austriac, a oprit din nou, în 1763, obștea săsească de la alungarea romînilor[122].

---

[118] *Contribuțiuni istorice privitoare la trecutul romînilor de pe pămîntul crăiesc*, Sibiu, 1913, p. LXXXII—XCI.

[119] *Ibid.*, p. XXVI—XXVIII.

[120] G. Bariț iu, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, I, p. 393—394.

[121] A. Bunea, *Episcopii Petru Paul Aron și Dionisie Novacovici*, Blaj, 1902, p. 417—418.

[122] *Ibid.*, p. 418.

Cu toate acestea, acţiunea a fost reeditată în 1776, cînd magistratul oraşului Sibiu hotăreşte îndepărtarea tuturor romînilor din Şura Mare, Hamba, Slimnic, Vurpăr, Noul Săsesc, Caşolţ, Guşteriţa, Brad şi Roşia Săsească. Din nou, Curtea din Viena ordonă încetarea abuzurilor şi instituirea unei comisii de anchetă. S-a hotărît, de asemenea, ca „toată paguba de orice natură cauzată romînilor prin izgonirea lor volnică, împreună cu toate spesele ce se vor face cu reaşezarea lor şi cu reclădirea caselor lor, precum şi lucrul locuitorilor saşi, spesele acestora şi pierderile ce le suferă în economie, în fine toate cheltuielile comisarilor investigatori şi diurnele lor au să fie restituite pe de-a întregul de primarul oraşului, de judele districtului şi de toţi membrii magistratului, care au fost de faţă la şedinţele din 24 şi 29 aprilie cînd s-a hotărît izgonirea romînilor, întrucît vor putea dovedi că au votat împotriva acestei hotărîri". Repunerea romînilor în drepturile lor a durat însă ani de zile[123].

Fără îndoială că prin confiscarea pămînturilor şi dărîmarea caselor romînilor se urmărea constituirea unei pături de oameni lipsiţi de orice fel de bunuri şi care urmau să nu aibă altă posibilitate de trai decît munca manuală. În felul acesta se căutau soluţii pentru acoperirea necesarului de muncă liberă în agricultura şi industria Transilvaniei în secolul al XVIII-lea.

Pentru asigurarea braţelor de muncă necesare, s-a încercat şi extinderea robotei. Astfel, printr-un act din 16 martie 1769, locuitorii comunei Sălişte au fost constrînşi să lucreze în salinele de lîngă Sibiu, fapt care a determinat guberniul să instituie în apărarea lor o comisie specială de anchetă[124].

Toată această largă acţiune îndreptată împotriva elementului romînesc de pe pămîntul crăiesc a avut loc doar în folosul păturilor înstărite săseşti, aflate acum în plină dezvoltare economică.

Creşterea exploatării maselor ţărăneşti în secolul al XVIII-lea se constată şi în satele aparţinătoare Braşovului, fapt care sileşte iobăgimea să ducă o luptă susţinută împotriva magistratului oraşului. În urma abuzurilor şi a sporirii sarcinilor feudale, lupta ajunge pînă la „revoltă", cum a fost caracterizată acţiunea de către forurile orăşeneşti.

Mişcări ale iobagilor din Bran, prilejuite de creşterea dărilor şi a abuzurilor inspectorului local, au fost semnalate în anul 1758. Cu cîţiva ani înainte au avut loc tulburări în satele Cernatu, Turcheş, Baciu, Satu-Lung, Şapte Sate, la care au luat parte atît locuitorii romîni cît şi secui. Cîteva sate — Vlădeni, Tohan, Zărneşti şi Satul Nou — au reuşit să obţină din partea guvernului dreptul de a fi trecute între „satele libere", cu toată opunerea magistratului oraşului Braşov[125].

Deosebit de grea a fost situaţia locuitorilor din suburbiile oraşelor, care erau supuşi tuturor abuzurilor autorităţilor locale. Ei nu se bucurau de nici un fel de drepturi cetăţeneşti, fiind doar toleraţi în calitatea lor

---

[123] *Contribuţiuni istorice privitoare la trecutul romînilor* ..., p. LXXVIII—LXXXI.

[124] G. Bariţiu, *Documente despre alungarea romînilor din locuinţele şi moşioarele lor în fundul regesc*, în *Transilvania*, Sibiu, 1870, III, p. 7.

[125] *Arhiva magistratului oraşului Braşov*, Bucureşti, 1959, p. 29—30.

de forţă de muncă pe seama orăşenilor bogaţi. Curtea din Viena, fie direct, fie indirect prin intermediul guberniului, a intervenit în repetate rînduri şi în sprijinul acestora, deoarece statul mercantilist austriac era deosebit de interesat în creşterea numerică a contribuabililor de condiţie liberă. Tocmai de aceea, va căuta să uşureze situaţia romînilor de pe pămîntul crăiesc, după cum urmărea şi reducerea obligaţiilor iobăgeşti, pentru ca în felul acesta supuşii să poată fi încărcaţi cu cît mai multe sarcini faţă de stat.

Dar concivilitatea, adică egalitatea în drepturi a tuturor locuitorilor de pe pămîntul crăiesc, n-a putut fi impusă definitiv în cursul orînduirii feudale, cu toate încercările întreprinse în acest scop.

În cursul acestor evenimente, Curtea din Viena, deşi formal va lua apărarea locuitorilor romîni năpăstuiţi, totuşi nu a tradus niciodată în totul intenţia în faptă. Aceasta pentru că interesele generale ale Habsburgilor se împleteau cu cele ale păturilor stăpînitoare din Transilvania, în vederea exploatării maselor populare şi a întăririi dominaţiei habsburgice.

Tendinţa de iobăgire în masă a romînilor, de alungare a lor şi de expropriere a pămînturilor obşteşti (munţi, păduri, păşuni), se încadrează în procesul istoric mai larg, de acumulare primitivă a capitalului în Transilvania secolului al XVIII-lea.

LUPTA MASELOR POPULARE IMPOTRIVA EXPLOATĂRII

În condiţiile destrămării feudalismului creşte avîntul revoluţionar al maselor, fiindcă contradicţiile dintre cele două clase fundamentale, între iobăgime şi nobilime, se adîncesc tot mai mult. Lupta ţărănimii iobage s-a desfăşurat în toate formele : de la plîngerile înaintate autorităţilor superioare, pînă la ridicarea armată, la răscoală.

Petiţiile înaintate organelor superioare locale, sau chiar Curţii din Viena, n-au contribuit însă cu nimic la îmbunătăţirea situaţiei iobăgimii. Dimpotrivă, credinţa neîntemeiată a maselor în împăratul arbitru, deasupra claselor, a contribuit de multe ori la abaterea lor de la lupta revoluţionară împotriva asupritorilor. Habsburgii, de altfel, au cultivat mereu, cu o deosebită abilitate, în sînul maselor cultul împăratului drept şi nepărtinitor.

Altă formă de luptă a maselor populare constă în refuzul de a presta robota, pînă cînd nu interveneau organele de represiune ale statului. Tot aşa sustragerea contribuabililor de la numărătorile întocmite cu scopuri fiscale sau refuzul de a plăti impozite. Alteori se ascundea conscriptorilor numărul real al vitelor după care urmau să plătească dările. Astfel, în Banat, numai în districtul Becicherecului au fost descoperite la un singur control 1.000 de vite neînregistrate[126].

Forma de luptă cea mai răspîndită în acest secol a fost însă fuga, ţăranii năpăstuiţi căutîndu-şi noi locuri de aşezare, atunci cînd sarcinile le

[126] Bujor Surdu, *Răscoala populară antihabsburgică din Banat...*, p. 307.

întreceau puterile. De cele mai multe ori treceau doar pe moşia altui feudal, care le promitea la început condiţii mai uşoare, pentru ca în scurtă vreme să fie supuşi la aceleaşi obligaţii sau şi mai grele.

Fenomenul acesta a luat proporţii de masă în secolul al XVIII-lea, îndeosebi după alungarea turcilor din aceste părţi, cînd un număr însemnat de iobagi din Transilvania, Maramureş, Chioar, Bihor şi Zarand se îndreaptă spre şesurile mai puţin populate din apusul Ungariei şi din Banat.

Deseori ţăranii iobagi bejeneau în afara graniţelor Transilvaniei, mai ales înspre Moldova şi Ţara Romînească, atunci cînd găseau acolo condiţii de trai mai favorabile decît acasă. Pedepsele erau însă deosebit de aspre, dacă erau prinşi. În Banat, încercarea de fugă se pedepsea cu un an şi jumătate de muncă la fortificaţii, în lanţuri, iar în caz de recidivă acuzatul era condamnat la moarte prin spînzurătoare. Bejenia în masă a ţăranilor a provocat îngrijorarea Curţii din Viena, care îşi vedea scăzute veniturile fiscale. Se vor institui mai multe comisii de anchetă, cu sarcina de a cerceta cauzele acestui fenomen şi de a propune autorităţilor măsuri menite să ducă la stăvilirea emigrărilor. Paza graniţelor va fi apoi întărită şi se vor publica dispoziţii aspre împotriva celor ce intenţionau să părăsească pe ascuns teritoriul Transilvaniei. Bineînţeles că fenomenul avea loc şi invers. Mulţi locuitori năpăstuiţi din Moldova şi Ţara Romînească îşi căutau noi locuri de aşezare în posesiunile habsburgice[127].

Nu toţi cei asupriţi căutau însă scăparea în fugă. Unii se constituiau în cete haiduceşti, care dădeau mult de lucru autorităţilor.

În Banat, haiducia corespundea lotriei, iar cei ce au luat parte la această formă de luptă de clasă erau cunoscuţi sub numele de lotri. În secolul al XVIII-lea, acţiunile acestora erau îndreptate mai ales împotriva administraţiei habsburgice şi a funcţionarilor austrieci. Erau atacate aprovizionările pentru armată, minele, transporturile de bani, poşta, precum şi alte instituţii. Lotrii recurgeau la prădăciuni pentru a-şi asigura condiţiile materiale ale luptei lor şi uneori pentru a-şi răzbuna nedreptăţile suferite. Documentele contemporane amintesc multe cazuri de sprijinire a lotrilor de către masele ţărăneşti, fapt care determină autorităţile să ia măsuri represive împotriva unor sate nesupuse, printre care cele mai obişnuite erau amenzile în bani. Pentru a combate cetele de lotri, s-au stabilit posturi şi detaşamente mobile de-a lungul celor mai importante drumuri din regiunea muntoasă. De asemenea, s-au instalat posturi de pază la mine, vămi, depozite şi în alte locuri, iar transporturile publice erau însoţite de escorte corespunzătoare. În 1728 a luat fiinţă chiar un comandament anume pentru urmărirea lotrilor.

Dar în afară de urmărirea lor continuă, administraţia a procedat şi la măsuri represive împotriva familiilor şi gazdelor lor, închizîndu-le sau confiscîndu-le bunurile. Pentru înfricoşarea populaţiei, cei prinşi erau executaţi în public, prin ştreang, decapitare sau roată, sentinţele conţinînd uneori şi torturi. Satele au fost apoi supuse de către autorităţi la o strînsă şi permanentă supraveghere.

---

[127] Problema emigrărilor tratată la D. Prodan, *Les migrations des Roumains au delà des Carpathes au XVIII-ème siècle*, Sibiu, 1945.

Pentru a-i determina să renunțe la nesupunere, s-a recurs uneori la acordarea de amnistii (*Pardon* sau *General Pardon*), promițîndu-le restituirea bunurilor confiscate și despăgubiri pentru cei care renunțau la luptă. Autoritățile recurgeau deseori și la sprijinul bisericii, impunînd preoților să îndemne poporul la ascultare față de împărat și la supunere față de „domnii care ne stăpînesc"[128].

Răzvrătirile, răscoalele, se înmulțesc și ele, iobăgimea ridicîndu-se atît împotriva exploatării nobilimii, cît și a stăpînirii austriece. Încă de la începutul secolului vedem țărănimea luînd parte masiv la mișcarea condusă de Francisc Rákóczi, în nădejdea îmbunătățirii situației sale. La această mare răscoală au luat parte un însemnat număr de iobagi români, alături de cei maghiari. În nordul Transilvaniei au acționat și haiducii lui Pintea, care s-au alăturat revoltei încă de la începutul ei. Răscoala s-a întins spre Bistrița, Cluj, Turda, Zarand, Hunedoara. În părțile ei periferice mișcarea a luat un pronunțat caracter de răscoală țărănească, nobilimea fiind nevoită să se pună la adăpost înăuntrul zidurilor orașelor. Iobăgimea s-a alăturat cu entuziasm chemării la luptă contra stăpînirii habsburgice, deoarece Rákoczi a promis eliberarea din iobăgie a celor care iau parte la operațiile militare. Elanul țărănimii încadrate în rîndurile răzvrătiților scădea însă pe măsură ce își dădea seama că nobilimea nu urmărea altceva decît acaparare a stăpînirii politice. De altfel, îndată ce condițiile interne și externe au demonstrat că victoria împotriva Habsburgilor nu este cu putință, nobilimea l-a părăsit pe Rákóczi și a început tratativele cu imperialii, motivînd că împăratul îi putea asigura mai temeinic puterea asupra iobăgimii. Ca urmare, răscoala populară de la începutul recolului al XVIII-lea s-a sfîrșit cu înfrîngerea celor care s-au ridicat împotriva stăpînirii habsburgice.

Răscoale se mai înregistrează la Trascău, unde țăranii pradă castelul nobilului Thoroczkay (1703). La Dobra, în 1721, sînt izgonite trupele austriece. În 1727 se înregistrează o răzvrătire la Abrud. Împotriva exploatării austriece s-a răzvrătit populația de pe valea Timișului, din Banat, în 1719, refuzînd cu hotărîre plata dărilor. În 1724—1725 au avut loc revolte sîngeroase contra asupritorilor Habsburgi în regiunile Moldovița și Caransebeș[129].

Țărănimea a luat parte masivă la răscoala din sudul Ungariei, condusă de Pero Seghedineț, care s-a desfășurat în primul rînd împotriva nobilimii și a arendașilor austrieci.

Prin patenta imperială din 11 decembrie 1690, s-a asigurat sîrbilor din Peninsula Balcanică condiții favorabile de mutare în teritoriile recent eliberate ale Ungariei. Imigrarea sîrbilor a început în primăvara anului 1691, bucurîndu-se în noile lor așezări de o largă autonomie politică și bisericească.

În anul 1694, sîrbii — care erau împrăștiați pînă la Buda — au fost așezați în ținutul dintre Dunăre și Tisa. Din acești sîrbi colonizați s-a con-

[128] A. Țintă, *Lotria — formă de luptă a poporului din Banat împotriva stăpînirii habsburgice*, în *Studii*, 1959, 3, p. 169—192.

[129] S. Dragomir, *Vechimea elementului romînesc în Banat*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, Cluj, 1924—1925, III, p. 289.

stituit după pacea de la Carlovăţ (1699) graniţa militară, începînd din Croaţia şi Slavonia peste ţinutul Tisei şi cursul Mureşului, în sus, pînă la Săvîrşin — Ohaba şi pînă în comitatul Zarandului. Într-unul din regimentele de graniţă, cel de pe cursul Mureşului, care cuprindea părţi din comitatele Arad şi Zarand, romînii s-au încadrat şi ei în această organizaţie militară.

După ce turcii au fost alungaţi din Banat şi hotarele imperiului au fost împinse mult dincolo de Dunăre (1718), s-a pus problema desfiinţării graniţei. Curtea din Viena va căuta să organizeze o nouă graniţă militară în Banat şi în regiunile mai apropiate de turci. Nobilimea era, de asemenea, interesată în această problemă, deoarece prin desfiinţarea graniţei acapara latifundii, iar din rîndurile foştilor grăniceri — căzuţi acum în starea de iobăgie — îşi putea recruta mîna de lucru necesară cultivării moşiilor dobîndite.

Ca urmare a acestor împrejurări, privilegiile aşa-zise „ilirice", de care se bucuraseră locuitorii militarizaţi pînă atunci, au început să fie treptat ştirbite (1729, 1732, 1734), aceştia fiind supuşi la dări, ceea ce le-a provocat o adîncă nemulţumire. Spiritul de revoltă s-a accentuat în urma presiunilor la care a supus Curtea din Viena biserica ortodoxă sîrbă, cu scopul de a se uni cu Roma. La toate acestea s-au adăugat sporirea dărilor şi mai ales abuzurile funcţionarilor, apoi urcarea preţului sării, precum şi alte nemulţumiri de natură economică.

Mişcarea revoluţionară izbucneşte sub conducerea căpitanului Pero Seghedinaţ, la ea luînd parte nu numai sîrbi dar şi romîni şi maghiari. Pero Seghedinaţ dispunea de două regimente, unul de infanterie şi altul de cavalerie, aşezate la Pecica. Răscoala a izbucnit la 27 aprilie 1735, cînd ţăranii răsculaţi din comitatul Békés au atacat pe cei bogaţi şi îndeosebi pe negustorii armeni, arendaşi ai diferitelor monopoluri erariale.

Încă de la început s-au strîns peste 3.000 de răsculaţi, care au încercat, fără succes, să ocupe cetatea Gyula. Pero Seghedinaţ, cu încă cîţiva din apropiaţii săi, au fost prinşi la Arad şi duşi la Pojon (Bratislava) şi de aci la Viena. Supus la torturi el a denunţat drept cauză a răscoalei sporirea sarcinilor militarilor, menţinîndu-se şi obligaţia de a servi pe împărat cu armele. Pero Seghedinaţ a fost condamnat la sfărîmarea pe roată, iar corpul tăiat în patru să fie expus în regiunea unde s-a desfăşurat răscoala. Ceilalţi răsculaţi au fost atacaţi şi înfrînţi la Pădureni, pe Mureş, de unii din oamenii lui Pero Seghedinaţ, care urmăreau în felul acesta să înlăture bănuiala de participare la răscoală. Căpeteniile prinse aci au fost condamnate la moarte prin roată, iar răsculaţii scăpaţi s-au împrăştiat. După înnăbuşirea mişcărilor, organizaţia militară a fost treptat desfiinţată, punîndu-i-se capăt pentru totdeauna în anul 1752[130].

O răscoală antihabsburgică de mari proporţii a izbucnit în Banat, în cursul războiului austro-turc din 1736—1739, ca urmare a nemulţumirii crescînde a ţărănimii împotriva sporirii sarcinilor.

[130] Participarea ţăranilor la răscoala condusă de Pero Seghedinaţ tratată la Gheorghe Ciuhandu, *Romînii din cîmpia Aradului de acum două veacuri*, Arad, 1940, p. 60—70. Vezi şi Theodor Trîpcea, *O scurtă precizare în legătură cu răscoala poporului sub conducerea lui Pero din Seghedin (1735)*, în *Studii şi articole de istorie*, I, Bucureşti, 1956, p. 31—36.

Imperialii dispuneau aici de forţe militare însemnate, fiindcă războiul se desfăşura tocmai în regiunea Dunării, iar Banatul a servit multă vreme ca teatru de război. Răscoala a izbucnit spontan, fără conducători pe plan mai larg şi fără pregătiri prealabile. La început răsculaţii s-au organizat în cete mici, care atacau detaşamentele izolate de ostaşi imperiali, stînjenind mai ales aprovizionarea garnizoanelor austriece. Deşi unii conducători locali din regiunea Dunării au fost prinşi şi executaţi, răscoala va lua proporţii îngrijorătoare pentru autorităţi, încă din iarna anului 1737. În primăvara anului următor, turcii reuşesc să intre în Banat, şi încearcă să stabilească fără întîrziere, legătura cu răsculaţii. Guvernatorul Banatului, generalul Neipperg, raporta la Viena că cea mai mare parte a locuitorilor au declarat răscoala pe faţă şi că nimicind posturile militare mai mici, au întrerupt legătura trupelor imperiale cu garnizoana cetăţii Orşova Nouă (Ada-Kaleh). Cetele de răsculaţi vor ataca şi nimici mai ales sediile administraţiei şi casele coloniştilor, care s-au văzut astfel siliţi să-şi abandoneze aşezările şi să se refugieze înăuntrul zidurilor cetăţii Timişoara sau chiar să părăsească pentru totdeauna Banatul.

Autorităţile austriece şi-au dat seama de pericolul ce-l reprezenta o asemenea mişcare nu numai pentru zona de operaţii, ci şi pentru viitoarea consolidare a stăpînirii imperiale pe aceste meleaguri. De aceea, ele vor încerca să domolească furia maselor oferindu-le amnistia generală, în cazul depunerii armelor. Amnistia va servi însă numai ca momeală, fiindcă cei care au depus armele au continuat să fie urmăriţi, iar împotriva celorlalţi au fost pregătite vaste operaţii de represalii. În iarna anului 1738—1739 au fost organizate două detaşamente militare, unul avînd ca loc de concentrare Timişoara, iar celălalt drumul ce leagă Haţegul de Caransebeş. Ele au pornit în acelaşi timp înspre Caransebeş, atacînd prin surprindere satele romîneşti întîlnite în cale. Cu toată apărarea îndîrjită a locuitorilor, armata regulată a înfrînt rezistenţa răsculaţilor în luptele sîngeroase de la Lugoj, Caransebeş, Slatina (lîngă Oraviţa) şi Bănia. Arderile, jafurile şi omorurile s-au ţinut lanţ pînă către sfîrşitul lunii ianuarie 1739. Comanda detaşamentelor însărcinate cu represiunea o deţinea generalul Lentulus, care a ordonat apoi desfacerea lor în două coloane, una cu sarcina de a urmări pe răsculaţi trecînd peste Tigvani şi Vîrşeţ pînă la Dunăre, iar cealaltă urmînd să se îndrepte spre nord, pe cursul rîului Bega, pînă la hotarul cu Transilvania. Represiunea s-a desfăşurat cu o deosebită cruzime. Zeci de sate au fost prefăcute în scrum şi o parte din populaţie omorîtă, nefiind cruţaţi nici măcar copiii sau femeile. Răsculaţii organizaţi în cete s-au retras mai ales către Dunăre şi mulţi din ei s-au refugiat pe malul drept. Urmaşii lor populează şi acum regiunea Crainei din sudul Dunării.

În ziua de 1 februarie 1739 a avut loc lîngă Vîrşeţ ultima mare bătălie între un detaşament al lui Lentulus şi răsculaţi, din care imperialii au ieşit înfrînţi. Dar răscola depăşise punctul ei culminant, pierzînd treptat din intensitate în cursul primăverii şi verii anului 1739.

Luptele dintre austrieci şi turci au continuat între timp cu înverşunare. Bătălia cea mai importantă a avut loc la Grodska, în 22 iulie 1739, şi s-a

terminat cu victoria deplină şi hotărîtoare a otomanilor. În acest timp, atît austriecii cît şi turcii căutau să exploateze provincia în folosul propriu. Turcii impuneau districtelor contribuţii băneşti importante, ceea ce determina pe unii conducători ai satelor romîneşti să ceară uneori sprijinul imperialilor. Dar şi austriecii făceau incursiuni neaşteptate prin satele răsculate, cu scopul de a jefui şi a lua prinşi.

Atacurile răsculaţilor bănăţeni contra stăpînirii austriece au loc şi de aci înainte, cel puţin prin părţile mărginaşe ale Banatului. Aceste atacuri erau calificate de stăpînire ca „tîlhării" şi pentru concursul la stîrpirea lor, administraţia a oferit locuitorilor scutirea de impozite pe timp de 6 luni. Apelul acesta n-a avut însă urmări, deoarece activitatea cetelor de răsculaţi continuă să fie înregistrată în documentele vremii.

Tocmai de aceea, pentru nimicirea lor, au fost detaşate forţe importante din armata regulată şi din miliţia sîrbească.

După ce imperialii au fost nevoiţi să ceară încheierea păcii, răscoala s-a apropiat de sfîrşit, deoarece răzvrătiţii nu puteau înfrunta singuri importantele forţe militare de care mai dispuneau încă austriecii aci.

La preliminariile păcii de la Belgrad, semnate la 1 septembrie 1739, se prevede amnistia completă pentru răsculaţii bănăţeni. După aceasta, nu se mai amintesc decît unele acţiuni sporadice. Astfel, în ianuarie 1740, forţe importante ale răsculaţilor refugiaţi în sudul Dunării de teama represaliilor, au trecut fluviul şi au atacat din nou aşezările coloniştilor şi administraţia imperială.

Răscoala ţărănimii romîne din Banat nu s-a soldat cu rezultate pozitive decît în privinţa politicii de colonizare a imperialilor. În adevăr, timp de aproape trei decenii nu se vor mai face colonizări masive de populaţii străine. De altfel, coloniştii au avut mult de suferit în timpul răscoalei. Din cele 55 de localităţi colonizate înainte de izbucnirea răscoalei, la 1743 n-au putut fi numărate decît 15 comune germane şi una cu populaţie mixtă sîrbo-germană. În satele părăsite de ei au fost aşezaţi romîni din Oltenia şi sîrbi de la sud de Dunăre, care luptaseră sub steagurile imperialilor şi cărora le-a fost teamă să rămînă sub stăpînirea turcească. Numărul oltenilor stabiliţi în Banat cu acest prilej a fost însă mai redus. Ei au ocupat cu familiile lor satele Potoc, Petrila şi Macovişte, locuite înainte de şvabi, apoi şi comunele Criviţa, Ieşeloviţa şi Jupanec. Sîrbii de la sud de Dunăre au fost aşezaţi mai ales în partea de miazăzi şi de apus a Banatului, cu deosebire în ţinutul Palanca Nouă[131].

Lupta maselor ţărăneşti din Banat nu încetează nici în deceniile următoare, deoarece cauzele care au provocat-o continuau să existe. Sarcinile faţă de stat şi faţă de nenumăraţii arendaşi ai bunurilor fiscale apăsau tot mai greu asupra iobăgimii. Însăşi împăratul Iosif al II-lea constată în 1773, la faţa locului, sporirea acestora, fapt pentru care ţărănimea nu-şi putea cultiva în condiţii bune ogoarele.

Îndeosebi erau împovărătoare robotele nesfîrşite, ceea ce a determinat o lipsă acută de braţe de muncă, atît în agricultură cît şi la oraşe. În urma

[131] Bujor Surdu, *Răscoala populară antihabsburgică din Banat...*, p. 289—344.

acestui fapt, salariile au crescut, lucrătorii amenințînd cu părăsirea lucrului dacă nu li se satisfac cererile. Administrația a căutat să intervină în folosul celor avuți, impunînd prețuri maximale la principalele munci agricole. În acest scop, baronul Iosef Brigido, președintele administrației provinciale a Banatului, a publicat în 24 septembrie 1774 o patentă specială. Lucrătorul care cerea sau primea mai mult decît se prevedea, era urmărit și pedepsit cu închisoarea. „Dacă un astfel de lucrător — dispunea mai departe patenta — nu vrea să muncească cu plata stabilită, ci ar dori să lenevească, să i se aplice pedeapsa corporală, iar antreprenorul, să fie denunțat". Dispoziția obliga autoritățile în subordine să supravegheze pe întreprinzători și lucrători, pentru aplicarea întocmai a prevederilor sale[132].

Fără îndoială că țărănimea se găsea într-o stare de puternică agitație, fapt care a determinat unele măsuri organizatorice în vederea sporirii forțelor militare din Banat. Forurile superioare au cerut apoi administratorilor moșiilor fiscale să denunțe și să predea autorităților persoanele îndărătnice și turbulente. Cu toate acestea, în primăvara anului 1775 au izbucnit puternice mișcări țărănești, care au îngrijorat administrația provinciei. Ca urmare, autoritățile locale au cerut comandamentului militar întărirea trupelor de aci cu cel puțin 1 200 de ostași, aduși din alte provincii ale imperiului. Aducerea acestor întăriri era motivată de necesitatea restabilirii ordinei, tulburată de mai multă vreme, mai ales în regiunea minieră și în districtele Caransebeș, Lugoj și Vîrșeț. Aci operau cete de cîte 50—60 de răzvrătiți, dînd atacuri îndrăznețe.

Cît de importantă a fost această mișcare revoluționară se poate constata din efectivul militar însărcinat cu înăbușirea ei. În anul 1775 se găseau în Banat 5 500 de infanteriști și 1 500 de călăreți, la care adăugînd pe cei 1 200 de ostași ceruți din afara provinciei, obținem un total de peste 8 000 de oameni[133]. Se pare că revolta a fost însă potolită pînă la urmă fără ciocniri sericoase, dar totuși masele populare au continuat mișcarea de rezistență.

În jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea țărănimea bănățeană va cădea treptat sub o dublă exploatare, a statului habsburgic și a marilor proprietari de pămînt, care vor achiziționa tot mai multe moșii camerale, scoase în vînzare după anul 1781. Această intensificare a exploatării a determinat și mișcări locale. Astfel, în 4 septembrie 1782, este amintită o răscoală a țărănimii apăsate de pe moșia lui Isac Kiss, care n-a putut fi înfrîntă decît cu ajutorul forței armate[134].

Lupta maselor bănățene împotriva exploatării se intensifica și mai mult odată cu izbucnirea răscoalei populare de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan. Documentele au înregistrat în diferite părți ale Banatului nemulțumiri, tulburări și încercări de răscoale. În Căpîlnaș locuitorii au ajuns în pragul revoltei, fapt care a determinat trimiterea la fața locului

---

[132] Gr. Popiți, *Mișcări de rezistență și răzvrătire în Banat în anii 1774—1775*, în *Arhivele Statului, 125 ani de activitate, 1831—1956*, București, 1957, p. 240—241.

[133] *Ibid.*, p. 243—245.

[134] Aurel Țintă, *Răsunetul răscoalei conduse de Horia, Cloșca și Crișan în Banat*, în *Studii*, 1960, 4, p. 223.

a unui detaşament militar comandat de un căpitan. Autorităţile se temeau mai ales de alăturarea oştaşilor din regimentul de graniţă la mişcările izbucnite spontan împotriva moşierilor şi a stăpînirii habsburgice. Tocmai de aceea, în timpul desfăşurării răscoalei din regiunea Munţilor Apuseni, se vor lua măsuri de pază excepţionale, în vederea limitării ei la nord de Mureş. Teama de ridicarea maselor populare n-a dispărut nici în anul următor desfăşurării răscoalei, autorităţile continuînd să vegheze cu grijă la liniştea publică[135]. Dar „liniştea" instaurată cu ajutorul forţelor de represiune nu putea fi trainică, mişcarea revoluţionară din Banat reizbucnind ori de cîte ori împrejurările interne şi externe favorizau acest lucru, aşa cum s-a întîmplat în timpul războiului austro-turc din 1788—1789.

Dar nu toate răscoalele din Transilvania secolului al XVIII-lea iau făţiş forma unor mişcări populare îndreptate împotriva exploatării. Unele din ele îmbracă un veşmînt religios, mai ales în legătură cu părăsirea unirii şi revenirea la ortodoxism. În realitate — după cum se ştie — problema religioasă a constituit doar pretextul mişcărilor revoluţionare, cauza fiind bine cunoscută : exploatarea ţărănimii iobage de către stăpînii de pămînt şi aparatul de stat feudal.

Politica religioasă a Curţii din Viena rămîne neschimbată în cursul domniei împărătesei Maria Tereza. În Transilvania, ca şi în Ungaria, catolicismul devenise factorul hotărîtor în viaţa de stat ; cu toate acestea el nu renunţă la ofensiva îndreptată împotriva celorlalte confesiuni, deoarece Habsburgii considerau necesară această acţiune în scopul consolidării stăpînirii lor politice. Tocmai de aceea, Curtea din Viena va aplica cu străşnicie măsurile de represiune împotriva mişcărilor puse la cale de „agitatorii" ortodocşi, care cereau un episcop propriu şi acordarea unei largi toleranţe religioase.

Frămîntările împotriva unirii se ţineau lanţ, dar ele au avut la început un caracter mai mult local şi spontan. Abia în 1744 se unesc într-o mişcare generală, prilejuită de sosirea în ţară a călugărului sîrb Visarion Sarai. Călugărul propovăduia împotriva unirii cu biserica Romei, ridicînd în drumul său o mulţime imensă care-l urma pretutindeni. Plecînd din Sălişte spre Sibiu, pe drum a fost arestat împreună cu unii din apropiaţii săi, care îl însoţeau încă din Banat, şi adus apoi în oraş a fost întemniţat. După o amănunţită cercetare fu trimis sub o puternică escortă la Viena, unde i s-a pierdut urma pentru totdeauna. Agitaţia contra unirii va spori însă tot mai mult, fiind înlesnită şi de frămîntările din sînul bisericii greco-catolice, după plecarea în exil a episcopului Inochentie Clain.

Urmările propagandei lui Visarion Sarai au o deosebită însemnătate. Foarte multe sate şi-au alungat preoţii uniţi, aducînd în loc preoţi hirotoniţi în Moldova şi Ţara Romînească. În zadar vor încerca autorităţile să-i aducă pe locuitori la ascultare faţă de biserica unită. La Sălişte, episcopul Inochentie Clain va sluji în biserica goală, credincioşii refuzînd să participe la ceremonie. Nu numai atît, dar sălăştenii au scos cu puterea din biserică pe preoţii uniţi, la începutul anului 1745, cu toată opunerea şi mustrarea magistratului din

[135] *Ibid.*, p. 226—237

Sibiu. Cei trei preoţi ortodocşi aduşi în loc au fost apoi arestaţi, după care a urmat o ridicare în masă a locuitorilor în vederea eliberării lor.

S-au preconizat apoi unele măsuri menite să contribuie la consolidarea unirii. Printre acestea erau interzicerea hirotonisirii preoţilor în Moldova şi Ţara Romînească, arestarea parohilor neuniţi, obligativitatea cercetării bisericilor sub ameninţarea unei pedepse de 40 fl, precum şi impunerea preoţilor ortodocşi la cît mai multe sarcini publice şi scutirea celor uniţi. Dar toate încercările autorităţilor locale, în frunte cu guvernatorul Haller, de a readuce la unire masele ţărăneşti, s-au dovedit zadarnice.

Pentru consolidarea unirii, Maria Tereza îndemnă pe episcopul unit din Muncaci, Mihail Olsavszky, să viziteze Transilvania şi să-i înainteze un raport despre cele constatate la faţa locului. Vizita are loc în iarna anului 1745—1746, cînd episcopul trecînd prin comitatele Solnoc, Crasna, Dobîca, Cluj, Turda şi o parte din Alba de Jos găseşte populaţia liniştită. Continuîndu-şi însă călătoria în sudul Transilvaniei, are ocazia să-şi dea seama că unirea este cu desăvîrşire compromisă în aceste părţi. Tocmai de aceea, nu se sfieşte să propună forurilor superioare cele mai aspre măsuri de represiune, fiind de părere că rezistenţa poporului nu putea fi îngenunchiată decît prin întrebuinţarea forţei brutale[136]. După părerea lui, neuniţii trebuiau „stîrpiţi" cu desăvîrşire.

În urma propunerilor lui Mihail Olsavszky şi a consilierilor catolici, Maria Tereza emite în 1 aprilie 1746 trei decrete, privitoare la problema unirii în Transilvania. În lumina acestor decrete, se instituie în ţară un regim de teroare. Toţi cei care au protestat contra unirii urmau să fie închişi şi îndeosebi conducătorii. Instrucţiunile Curţii mai dispuneau arestarea preoţilor ortodocşi, sub pretextul că au fost hirotoniţi în Ţara Romînească, precum şi alte hotărîri menite să contribuie la restabilirea unirii.

Impotriva terorii dezlănţuite de autorităţile locale, ţărănimea ortodoxă va înainta petiţii Curţii, iar prin reprezentanţii săi va cere sprijinul împărătesei Elisabeta Petrovna, luînd în acest scop legătura cu ambasadorul Rusiei la Viena. Dar guvernul imperial veghea îndeaproape. Indrăzneţul ţăran din Sălişte Nicolae Oprea, precum şi popa Măcinic din Sibiel au fost prinşi de poliţia vieneză şi încarceraţi pe toată viaţa în temniţa din Kufstein.

Protopopul Nicolae Pop din Balomir a plecat chiar în Rusia, unde a înaintat împărătesei un memoriu asupra situaţiei romînilor din Transilvania. A urmat apoi intervenţia Elisabetei Petrovna pe lîngă Maria Tereza, în vederea sistării persecuţiilor la care erau supuşi romînii ortodocşi. Cu toate că aceste intervenţii n-au avut deocamdată nici o urmare, totuşi ele au contribuit la întărirea spiritului de nesupunere a neuniţilor[137].

Mişcările religioase din Transilvania, care au continuat şi după numirea noului episcop unit Petru Pavel Aron (1752), luînd un curs tot mai primejdios, vor convinge cercurile imperiale că acordarea toleranţei religioase nu mai poate fi amînată, fără a submina prestigiul stăpînirii austriece în Transilvania. Ţara lipsită de forţe militare, care au fost retrase şi îndreptate spre teatrele

[136] A. Bunea, *Episcopul Ioan Inocenţiu Klein*, Blaj, 1900, p. 193 şi urm.

[137] S. Dragomir, *Istoria dezrobirii religioase a romînilor din Ardeal*, II, Sibiu, 1920, p. 143—207.

de război cu Prusia, putea oricînd să fie amenințată de o răscoală populară de proporții mari.

Ca urmare, Maria Tereza s-a văzut silită să publice, în vara anului 1759, un decret de toleranță, prin care se recunoștea existența legală a confesiunii ortodoxe în Transilvania, dar pe viitor se oprea cu desăvîrșire renunțarea la unire. Neuniții erau obligați să restituie greco-catolicilor bisericile „răpite cu violență" de la aceștia și le era oprită ocuparea lor cu forța și în viitor. Intenția decretului era de a se cîștiga timp pînă cînd Curtea va putea dispune din nou de mijloacele necesare pentru a restabili situația anterioară. Tocmai de aceea, decretul de toleranță nu a avut darul să potolească mișcarea religioasă, cu toate că guvernul Transilvaniei a constituit mai multe comisii speciale, care aveau sarcina de a-l tălmăci maselor populare vizate. Împărăteasa însăși s-a adresat iobăgimii romîne într-o proclamație din 21 martie 1760, aducînd la cunoștință publică conținutul decretului. Proclamația Mariei Tereza era însă de acum întîrziată, fiindcă mase populare romînești se răzvărtiseră în primăvara anului 1760.

Răzvărtirea s-a produs îndată după eliberarea din închisoare a unui călugăr cu numele Sofronie, de la un schit ce se afla în hotarul comunei Cioara din comitatul Alba. În cursul prigoanei ce s-a dezlănțuit după publicarea decretului de toleranță, Sofronie fusese închis în temnița unui moșier din Bobîlna, pe malul drept al Mureșului, de unde l-a eliberat, în ziua de 12 februarie 1760, o ceată numeroasă de iobagi romîni și l-au ascuns în ținutul Zarandului.

În 21 aprilie 1760 intră în Zlatna, cu toată opunerea autorităților locale, și cu ocazia aceasta ține o lungă cuvîntare, arătînd că scopul mișcării sale este restabilirea credinței ortodoxe și că libertatea pentru care luptă înseamnă că iobagii nu vor mai servi domnilor și nu vor mai fi siliți să presteze dări. De aci își continuă drumul spre Cîmpeni, iar în 12 mai își face intrarea în Abrud. Peste tot Sofronie era însoțit de o mulțime imensă, care refuza să mai asculte de poruncile funcționarilor camerali. Reîntors la Cîmpeni, ținu o nouă adunare publică, cu toate că autoritățile au căutat să-l oprească. Pentru a putea face față situației, administratorul domeniului Zlatna a cerut grabnic ajutor militar. În raportul înaintat forurilor superioare, atrage atenția asupra stării de spirit din rîndurile iobagilor romîni, care declarau amenințător : „A trecut puterea domnilor, acum noi sîntem domni",

Cercurile oficiale din Viena au fost înștiințate din timp despre izbucnirea răscoalei din Transilvania. Problema fiind dezbătută în consiliul de stat, unii din membrii săi au fost de părere ca Sofronie să fie arestat și omorît pe ascuns, dar majoritatea s-au pronunțat pentru aplicarea unor mijloace mai blînde, deoarece nu dispuneau de forțe militare suficiente, în vederea preîntîmpinării unor mișcări revoluționare. Dar Maria Tereza nu ascultă de sfatul consiliului și ordonă arestarea tuturor „răzvrătitorilor de popor"[138], urmînd ca aceștia să fie apoi predați celor mai apropiate garnizoane militare. În urma acestei hotărîri au fost închiși un mare număr de neuniți. Sofronie însuși fu prins la Abrud de un detașament de ostași trimis

[138] S. Dragomir, *o. c.*, p. 162—163.

în urmărirea lui. A trebuit însă pînă la urmă să fie eliberat, deoarece cîteva mii de oameni se strînseră în apărarea lui.

Încercarea nereuşită de a pune mîna pe Sofronie i-a sporit acestuia prestigiul în faţa maselor, ceea ce l-a şi îndemnat să impună guberniului concesiile refuzate pînă atunci. În acest scop, invită pe romînii ortodocşi din Transilvania să-şi trimită reprezentanţi la o consfătuire menită să formuleze un program religios. Adunarea — proclamată drept sinod al bisericii ortodoxe — are loc la Zlatna în 10—11 august 1760, cu participarea unui mare număr de delegaţi din diferite părţi ale ţării.

Memoriul redactat aci şi înaintat Mariei Tereza cuprindea nu numai revendicările de bază ale ortodocşilor, dar şi ameninţări cu răscoala generală dacă nu li se îndeplinesc cererile. Într-un ultimatum din 2 august 1760 s-a pretins în „numele naţiunii romîneşti" din Transilvania să fie eliberaţi „captivii cei mulţi şi vechi, care sînt ţinuţi în temniţe, în obezi grele"[139]. Sofronie a silit apoi pe funcţionarii camerali din Zlatna să intervină şi ei pe lîngă guvernator, în vederea eliberării celor arestaţi anterior. Siliţi de împrejurări, guberniul şi guvernatorul au trebuit să cedeze în privinţa aceasta.

De aci înainte răsculaţii n-au mai avut de întîmpinat nici o rezistenţă serioasă, iar mişcarea s-a răspîndit peste tot cuprinsul ţării. În faţa acestei situaţii deosebit de grave, Maria Tereza — ţinînd seama de caracterul social al mişcării, care îi şi explică amploarea — a hotărît să instituie o comisie de anchetă, care să examineze doleanţele maselor, iar călugărului Sofronie i-a acordat un salvconduct, pentru cazul că ar dori să se prezinte în faţa comisiei. Aducînd la cunoştinţa autorităţilor în subordine această dispoziţie, guvernatorul îndeamnă pe subalternii săi „că dacă ar observa pe cineva fie între popii romîni, fie între alţii, care s-ar părea că lucrează împotriva ordinilor anterioare, să se prefacă ca şi cînd n-ar observa şi nici n-ar vedea faptele lor, ba chiar dacă oarecari romîni ar fi fost arestaţi undeva pentru tulburarea unirii, să-i elibereze şi pe aceia, pînă cînd dumnezeu va da timpuri mai bune, spre a vindeca răul."[140]

Mişcarea se întindea mereu străbătînd în văile Mureşului, Tîrnavelor, Pămîntului crăiesc şi ţinutul Făgăraşului. Cu o deosebită repeziciune a pătruns şi în comitatele cu populaţie romînească din afara fruntariilor principatului Transilvaniei. Comitatul Sătmar se plîngea că locuitorii ţin permanent adunări, răspund temerar autorităţilor, ba chiar ameninţă cu moartea pe funcţionarii comitatensi ; pierzînd apoi vremea cu rebeliuni şi sfaturi, ei neglijează lucrul lor şi al cîmpului, ceea ce este spre paguba obştească şi în dauna achitării dărilor. În urma acestei situaţii, autorităţile au închis graniţa dinspre Transilvania, stabilind totodată paza înarmată la punctele de trecere, sub pretextul că ar fi izbucnit ciuma în Moldova. Măsurile de pază luate au împiedicat extinderea mişcării revoluţionare în aceste părţi.

Comitele Maramureşului, contele Barkoczi, raporta forurilor superioare că va urmări emisarii din Transilvania, iar cei dovediţi că ţin cu ei vor fi consideraţi tulburători ai ordinei publice şi pedepsiţi cu moartea. Cu toate

[139] *Ibid.*, p. 184.
[140] *Ibid.*, p. 189—190.

acestea, mişcarea a pătruns nu numai în rîndurile romînilor, dar şi ale rutenilor din părţile nordice ale Ungariei.

Baronul Kemény, guvernatorul Transilvaniei, era de părere „că această scînteie ce a izbucnit sub pretextul religiei, se va preface în foc mare", fapt care a îngrijorat adînc şi Curtea din Viena. De aceea, în conferinţa ministerială din 12 martie 1761, s-a hotărît ca generalul Nicolae Adolf baron de Buccow să plece cît mai neîntîrziat în Transilvania, unde urma să prezideze comisia de pacificare. Odată cu dînsul trebuia să sosească şi nounumitul episcop al romînilor ortodocşi, vlădica sîrbesc din Buda, Dionisie Novacovici. Generalul Buccow a ajuns la Sibiu în 5 aprilie 1761, fiind însoţit de un corp numeros de trupe, care şi-au stabilit garnizoanele în Sibiu, Sebeş, Braşov şi Bistriţa.

La numai două zile după aceasta, în 7 aprilie, o delegaţie compusă din 40 de delegaţi ai romînilor ortodocşi i-au prezentat un memoriu, în care şi-au rezumat pretenţiile în problemea confesională. Buccow publică apoi în 9 aprilie 1761 o proclamaţie în limbile romînă şi germană, către „numitul în ţara Ardealului rumînesc norod", cerînd să i se aducă la cunoştinţă toate nemulţumirile, pentru că datorinţa lui este „să întrebe despre neodihna norodului rumînesc, carea s-a auzit în ţară de-o vreme încoace şi apoi pre fiesce carele, după plînsoare ... a-l îndrepta şi judecată a-i face"[141]. A constituit, de asemenea, o comisie de anchetă şi a convocat la Sibiu pentru ziua de 26 aprilie, pe reprezentanţii ţărănimii romîne răsculate, cîte un delegat de fiecare comitat, scaun şi district, spre a-şi expune doleanţele. În ziua stabilită s-au întrunit, peste voia generalului, nu numai delegaţii convocaţi, dar şi o mulţime imensă care aştepta să audă proclamîndu-se libertatea religioasă. Vlădica Dionisie Novacovici a profitat de acest prilej pentru a îndemna masele să se abţină de la tulburări, sfătuindu-le să se împrăştie pe la casele lor şi să aştepte în linişte lucrările comisiei.

Călugărul Sofronie a venit şi dînsul la Sibiu în ziua de 1 mai 1761, însoţit de un mare număr de oameni, fiind invitat chiar de generalul Buccow. După audienţă, Sofronie a adresat un manifest către popor şi apoi s-a reîntors în Munţii Apuseni, unde a aşteptat în linişte ancheta comisiei prezidată de împuternicitul Mariei Tereza.

Dar generalul Bucow îşi schimbă atitudinea în scurtă vreme, nedreptăţind pretutindeni pe ortodocşi. Dar nu numai atît. Satele romîneşti din jurul Sibiului au fost ţinute într-o permanentă teroare de către trupele austriece, cei recalcitranţi fiind arestaţi, condamnaţi la pedepse corporale şi ameninţaţi cu moartea. Aceeaşi procedură s-a aplicat în Făgăraş, Braşov, Alba Iulia şi Munţii Apuseni. S-a început apoi arderea şi demolarea mănăstirilor, hotărîndu-se că cei ce s-ar opune acestei acţiuni „să fie pedepsiţi negreşit cu moartea prin spînzurătoare sau prin pierderea capului ca unii care dispreţuiesc poruncile regeşti şi tulbură pacea şi ordinea publică".

În felul acesta reacţiunea catolicismului habsburgic a ieşit victorioasă peste tot, mişcarea revoluţionară potolindu-se treptat sub presiunea deosebit de brutală a forţei armate. Cu toate acestea, rezultatul anchetei întreprinse de autorităţi s-a dovedit zdrobitor pentru stăpînire. Din cele 152.886

[141] A. Bunea, *Episcopii Petru Paul Aron şi Dionisie Novacovici*, p. 207—208.

familii romînești înregistrate în principatul Transilvaniei, 127.712 s-au declarat ortodoxe și numai 25.174 unite[142].

În privința acordării libertății religioase pe seama confesiunii ortodoxe Maria Tereza și generalul Buccow n-au crezut de cuviință că trebuie să-și respecte cuvîntul dat. După lungi dezbateri, se publică patenta din 6 noiembrie 1762, prin care se acorda romînilor ortodocși doar o toleranță condiționată.

Sofronie, din partea sa, n-a cutezat să aștepte sfîrșitul anchetei întreprinse de Buccow. Se pare că încă înainte de luna septembrie 1761 a trecut în Țara Romînească, găsindu-și adăpost la mănăstirea Argeșului. De aci a ținut o permanentă legătură cu aderenții săi din Transilvania, fapt care neliniștea profund autoritățile locale. De aceea, paza la graniță a fost întărită, iar pentru prinderea călugărului s-a instituit o însemnată recompensă bănească.

În timpul mișcărilor revoluționare din Transilvania, Sofronie și-a impus din motive tactice o rezervă semnificativă față de problema relațiilor dintre domnii de pămînt și iobagi. Doar în acțiunea sa din părțile Zarandului agită și împotriva stăpînirii feudale, iar la Zlatna anunță ștergerea sarcinilor iobăgești. Odată refugiat însă peste hotar, rezerva arătată pînă atunci în această problemă nu-și mai avea rostul. Din corespondența interceptată de autorități reiese limpede nădejdea că se va putea reîntoarce din nou acasă, pentru a stîrpi cele două rele impuse de stăpînirea habsburgică, iobăgia și unirea cu Roma.

Dar masele populare nu s-au limitat la revendicările de ordin confesional nici în timpul mișcării. Tocmai de aceea autoritățile supravegheau cu străşnicie manifestările țărănimii sub toate aspectele și-i arestau pe conducători, ori de cîte ori aveau putința.

Astfel, pe la finele anului 1760, au prins pe Todor Pușcaș, Ion Carloviț și Alexa Corpodeanu, dascăli ortodocși și i-au cercetat la Dej în prezența comitelui suprem. Printre altele, li s-au cerut să dezvăluie argumentele pe care le foloseau pentru atragerea maselor la mișcare. Îi interesa mai ales pe achetatori să știe dacă nu cumva li s-a promis țăranilor eliberarea din iobăgie și scăderea dărilor. În răspunsuri se arată că unii din agitatori au dat asigurări poporului în privința eliberării din iobăgie și a reducerii sarcinilor fiscale, îndată după ce va fi instalat un episcop ortodox[143]. Aceleași revendicări sociale se întîlnesc și în alte părți din Transilvania. Într-un raport din luna mai 1761, al administratorului domeniului Hunedoara, Josif Philipp, este amintit cazul unui alt conducător, Ioan Jene, care a făcut și el promisiuni asemănătoare în privința sarcinilor iobăgești [144].

Fără îndoială că problemele sociale au stat la baza izbucnirii mișcării revoluționare din acest timp. Informațiile documentare atestă, în orice caz, circulația în popor a lozincilor cu caracter antifeudal. Numai așa ne putem explica, de altfel, și adeziunea masivă a maselor la această mișcare. Într-un raport oficial din 16 august 1760, se arată că la Zlatna 8—10 mii

[142] S. Dragomir, *o. c.*, II, p. 284.

[143] Arhivele Statului din Budapesta, *Cancelaria Regia Transilvanica Aulica, 1760*, nr. 679.

[144] Ibid., *Gubernium Transilvanicum. Acta Commissionis Aulicae Sofronianae*, nr. 314.

de oameni ocupaseră dealurile dimprejur[145]. În alte părți din țară, mulțimi mari s-au ridicat pe față contra autorităților care încercaseră să înăbușe mișcarea cu forța. Așa, în cursul adunării populare de la Țibău, vice judele comitatului Dobîca, Iosif Szénási, în fruntea unui puternic detașament format din reprezentanți ai nobilimii locale și din ,,haiduci'' (oameni de pază ai comitatului), a voit să împrăștie pe participanți. N-au putut ajunge însă decît pînă în satul vecin, fiind nevoit să se înapoieze de teama poporului răsculat, care s-a ridicat în apărarea adunării, venind nu numai din localitățile apropiate, dar și din comitatul învecinat, Solnocul de mijloc[146]. Rezistența aceasta îndîrjită a maselor a obligat regimul habsburgic să facă unele concesii în problema confesională și chiar să încerce o reglementare urbarială, dar linia politică generală a fost menținută și pe mai departe.

În 1767 Maria Tereza își mărturisește pe față scopul politicii religioase față de romîni, prin faimoasa delcarație : ,,Intenția de căpetenie a majestății noastre preasfinte este de a extirpa pe schismatici și de a întări pe uniți'' (sicut intentio sacratissimae nostrae majestatis principaliter est, schismaticos estirpare, unitos stabilire)[147].

Deși biserica greco-orientală din Transilvania a început acum să se organizeze în cadrele legalității, mișcările revoluționare ale maselor populare nu vor înceta, fiindcă explcatarea se menținea și pe mai departe. De fapt, contradicțiile dintre cele două clase fundamentale se vor adînci și mai mult în perioada de destrămare a orînduirii feudale. Această împrejurare va prilejui dezlănțuirea unor mișcări de mari proporții, care vor culmina, în jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea, cu izbucnirea răscoalei populare de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan.

În ceea ce privește lupta minerilor și a lucrătorilor din manufacturi împotriva explcatării, ea s-a contopit, îndeobște, cu șuvoiul general al mișcărilor antifeudale ale țărănimii. Acest preproletariat păstra încă trăsăturile esențiale ale țărănimii din care provenea. De altfel, cei mai mulți lucrători nu renunțaseră la mica lor gospodărie, deoarece dispuneau de unelte și de vite de muncă proprii și de o bucată oarecare de pămînt arabil. Gospodăria era însă întreținută mai ales de ceilalți membri ai familiilor lor. De aci identitatea de interes cu țărănimea, și ca urmare, participarea lor masivă alături de iobăgime la marile răscoale populare din acest secol.

Unele forme de luptă ale minerilor și lucrătorilor din manufacturi sînt identice cu cele ale țărănimii iobage. Așa sînt plîngerile înaintate organelor superioare, precum și fuga. Altele sînt specifice sectorului minier. Astfel lucrătorii din mine vor căuta să păstreze în folosul lor o parte din aurul extras din mină. Uneori se opuneau executorilor fiscali care voiau să încaseze de la ei, prin abuz și silnicie, aceleași taxe ca și de la iobagii de

---

[145] Ibid. *Gubernium Transilvanicum. Acta Commissionis Aulicae Sofronianae, 1760*, nr. 417.

[146] Ibid. *Cancelaria Regia Transilvanica, 1760*, nr. 679.

[147] Mișcarea revoluționară de sub conducerea lui Sofronie a descris-o mai întîi un contemporan, P e t r u B o d, în *Brevis Valahorum in Transilvania Historia*, care a circulat în manuscris. Studii publicate : A. B u n e a, *Episcopii P. P. Aron și Dionisiu Novacovici*, p. 171—202 și S. D r a g o m i r, *Istoria dezrobirii religioase a romînilor din Ardeal în sec. al XVIII-lea*, vol. II, p. 152—287.

rînd. Aşa la 1 aprilie 1769, autorităţile locale se plîng că ,,minerii din Abrud s-au ridicat cu furci şi cu topoare împotriva gornicilor" trimişi să încaseze dările, şi că ,,aceştia abia au scăpat cu fuga". Într-un act din 11 martie 1774 se aminteşte că ,,minerii din comitatul Hunedoarei s-au împotrivit în chip violent strîngerii impozitelor", ba chiar au îndrăznit ,,să alunge cu nerușinare pe strîngătorii legiuiţi"[148].

Odată cu apariţia zorilor orînduirii capitaliste, mişcările lucrătorilor din mine şi manufacturi vor primi însă un caracter vădit anticapitalist. Lucrătorii luptă încă de timpuriu împotriva introducerii de inovaţii tehnice, deoarece aplicarea lor contribuia la coborîrea nivelului mediu al salariului. În perioada aceasta, cînd nu putem vorbi despre o conştiinţă de clasă clar conturată, lucrătorii nu-şi dădeau seama că starea lor deosebit de grea se datora relaţiilor de producţie existente şi nu introducerii unor instalaţii şi unelte mai perfecţionate.

O formă de luptă de acest fel este amintită la întreprinderea minieră din Baia Sprie, în 1725. Lucrătorii au refuzat să intre la lucru, atîta vreme cît nu se renunţă la ştеampurile şi cuptoarele nou construite, după modelul celor de la Schemnitz. Introducerea tehnicii noi a avut ca urmare intensificarea simţitoare a ritmului muncii, fapt care a contribuit, pe de o parte, la scăderea reală a salariilor, iar pe de alta la creşterea veniturilor proprietarilor. Lucrătorii prezentîndu-şi revendicările strînşi uniţi, au putut să reziste cîteva săptămîni la presiunile exercitate asupra lor pentru a se începe lucrul. Nesupunerea a luat sfîrşit abia în urma presiunilor autorităţilor administrative şi a îndepărtării conducătorilor mişcării.

Tot la Baia Sprie a mai fost înregistrată în 1771 o împotrivire a minerilor provocată de faptul că unul din ei a fost recrutat la oaste, cu toate privilegiile de care se bucurau. Peste 200 de mineri au cerut eliberarea lui, iar la refuzul autorităţilor, l-au scos din temniţă cu forţa, după ce au bătut crunt pe slujbaşii oraşului care se opuseseră[149].

Legiuirile miniere prevedeau pedepse foarte aspre împotriva acelora care încercau să tulbure pacea şi liniştea între lucrători. Se amintesc sancţiuni care mergeau de la condamnarea la muncă silnică, pînă la pedeapsa cu moartea[150].

Aşa s-a întîmplat la unele mine din Banat, în vara anului 1735, cînd lucrătorii, ,,din cauza cîştigului puţin şi a salariului mic ... au refuzat să intre în mină". Mişcarea lucrătorilor mineri a fost condusă de Marcu Tărna, Marcu Lupiţa şi Paul Duma, care au fost condamnaţi la mai multe luni de muncă în lanţuri, la fortificaţii. Dar sentinţa n-a fost un ,,exemplu" pentru ceilalţi muncitori, aşa cum crezuse tribunalul care a dat-o. De fapt lucrătorii au continuat lupta cu şi mai mare vigoare, ajungînd pînă la uciderea supraveghetorului minelor de aramă din Ciclova şi a soţiei sale, consideraţi unelte ale exploatatorilor. În urma acestor împrejurări opt mineri au fost arestaţi,

---

[148] Al. Neamţu, *Participarea minerilor de pe domeniul Zlatnei la răscoala lui Horea*, în *Studii*, 1956, IX, p. 43—45.

[149] G. Georgescu-Buzău, *Dezvoltarea mineritului în Transilvania*, p. 201.

[150] A. Sofölvi, *Institutiones juris metallici in usum Magni Principatus Transilvaniae*, I, Cluj, 1834, p. 40, 96—97.

iar trei din ei condamnaţi la moarte. Sentinţa a fost executată după doi ani, la 16 august 1737, potrivit căreia urma ca „Paul Subţire şi Mihuţa Raicu să fie ciupiţi cu cleştele fierbinte de două ori înainte de executarea sentinţei definitive, pe urmă membrele lor să fie tăiate prin tot corpul de sus în jos, ducîndu-i astfel din viaţă la moarte, apoi corpurile lor să fie sfărmate cu roata ; asemenea Paul Păsul să fie executat cu sabia, avînd în vedere că a suferit un an în arest şi a făcut întîia mărturisire, corpul lui să fie zdrobit cu roata, iar capul atîrnat" [151].

Situaţia lucrătorilor de la minele din Banat a continuat să fie deosebit de grea. Însuşi Iosif al II-lea, în călătoria sa din 1773, este nevoit să consemneze în această privinţă : „... munca în mine apasă foarte greu asupra populaţiei, de asemenea corvezile şi cărăuşia de lemne sînt extrem de grele, deoarece plata nu acoperă nici jumătate din cheltuială. Odinioară acest acord a fost posibil, astăzi însă, cînd numărul minerilor a sporit iar pădurile sînt atît de depărtate încît oamenii au de mers cîte două zile, pentru care nu li se plăteşte, obligaţiile acestea sînt extrem de apăsătoare"[152]. Tocmai de aceea, împotrivirile maselor vor fi tot mai numeroase.

O puternică mişcare împotriva creşterii sarcinilor a fost înregistrată la mijlocul secolului al XVIII-lea în satele din jurul Beiuşului, aparţinătoare de episcopia catolică de la Oradea. Mişcarea a început în anul 1749 şi a fost reprimată cu destulă greutate abia în 1751. Cercetările intreprinse la faţa locului de către autorităţi au dus la constatarea că actele de răzvrătire ale iobagilor se datoresc sporirii robotei la fierăriile şi sticlăriile domeniale. Dacă în prima jumătate a secolului al XVIII-lea episcopia s-a mulţumit cu sarcini mai reduse, robota putînd fi chiar răscumpărată în bani, mai tîrziu s-au construit turnătorii de fier, berării, mori, sticlării, care toate erau întreţinute prin munca forţată a iobagilor. Sarcinile sporind mereu, iobagii vor înainta comitatului şi chiar Curţii din Viena doleanţele lor. Ca de obicei, memoriile au rămas însă fără rezultat, fapt care a dus la creşterea avîntului revoluţionar. Se vor ţine întruniri într-o atmosferă deosebit de încărcată şi se vor aduna bani pentru cheltuielile delegaţilor, ceea ce va provoca neliniştea autorităţilor comitatului. Anchetele dezvăluie nemulţumirile iobagilor împotriva abuzurilor nesfîrşite pe care le aveau de îndurat. Printre conducătorii mişcării sînt amintiţi atît romîni cît şi maghiari, cum au fost Petru Ursuly şi Antal János. Delegaţii ale iobagilor au ajuns chiar şi la Viena, cerînd insistent să nu mai fie obligaţi, în cadrul robotei, şi la alte munci decît cele agricole. Nu refuză lucrul la fierării şi sticlării, dar pretind plată pentru aceasta. Deoarece nu li s-au satisfăcut cererile, iobagii n-au mai voit să îndeplinească muncile auxiliare în cadrul activităţii manufacturilor. Chemaţi în faţa forului de judecată domenial, delegaţii satelor au refuzat să se prezinte, temîndu-se, pe bună dreptate, de represalii. După unele amînări, comitatul hotărăşte ca 18 conducători să fie lipsiţi de bunurile lor, iar 200 de iobagi să fie bătuţi cu vergile şi apoi alungaţi de pe moşiile

[151] Dumitru P. Ştefan (Ştefan Pascu), *Din luptele muncitorimii ardelene în trecut, Lupta muncitorilor mineri din Banat la 1733*, în *Studii şi cercetări de istorie medie*, 1951, II, nr 1, p. 29–37.

[152] A. Ţintă, *Răsunetul răscoalei conduse de Horia, Cloşca şi Crişan în Banat*, în *Studii*, 1960, 4, p. 221–222.

episcopiei. În sentință se precizează că au fost ținute întruniri interzise, în cursul cărora poporul a fost îndemnat la nesupunere și că iobagii, după ce au alungat pe dregătorii domnești, au refuzat să-și îndeplinească sarcinile obișnuite. Pînă la urmă, lupta îndîrjită a iobagilor romîni și maghiari a silit pe episcop să ajungă la o înțelegere cu satele, în vederea continuării lucrului la intreprinderile domeniale. Pentru aceasta episcopia a trebuit să facă unele concesii, cointeresînd într-o anumită măsură pe lucrătorii iobagi în producția manufacturilor[153].

Lupta minerilor și lucrătorilor din intreprinderile manufacturiere n-a putut ajunge însă la formele superioare, cum ar fi răscoalele, deoarece numărul lor era încă redus în secolul al XVIII-lea, fiind totodată, lipsiți de o conștiință de clasă bine conturată. Îi găsim totuși necontenit prezenți în toate mișcările revoluționare din epoca destrămării orînduirii feudale, îndeosebi în răscoala populară de sub conducerea lui Horea.

Într-un document din 24 noiembrie 1784, judele montanistic al Transilvaniei arată că „s-a îngrijit să cheme la el, pe rînd pe hutmanii[154] sătești și să le poruncească să liniștească prin forță plebea minieră răsculată, să o îndemne să nu mai pricinuiască pagube și să reînceapă muncile în mine și la șteampuri, iar pe cei ce se vor împotrivi să-i însemne și să-i facă cunscuți la timpul potrivit".

De teama răsculaților, autoritățile au adunat toate armele de la mineri, arme pe care le dețineau pentru paza minelor și a transportului de minereu la topitorii. După înăbușirea răscoalei, minerii au adăpostit în mine pe țăranii urmăriți și persecutați de organele stăpînirii. Unii nu numai că au participat activ la răscoală, dar au avut roluri de conducere. Astfel hutmanul Ioan Galea din Almașul Mare a stat în fruntea răsculaților, în calitate de căpitan. Alții au avut un rol important în pregătirea și organizarea răscoalei din 1784, cum a fost hutmanul Gheorghe Harcsek din Drezda, care a fost pe urmă și întemnițat[155]. În deceniile următoare, odată cu generalizarea economiei capitaliste în minerit și cu creșterea numărului minerilor, acțiunile lor vor lua forme tot mai organizate, specifice luptei proletariatului industrial.

*

În imperiul austriac din epoca destrămării feudalismului se constată, din punct de vedere politic, întărirea monarhiei absolute. Sprijinul cel mai activ al acestei monarhii a rămas tot nobilimea, care a jucat un rol însemnat și în dezvoltarea economică, deoarece dispunea de forța de muncă a țărănimii iobage. În toată această perioadă de dominare a politicii economice mercantiliste, asistăm la formarea și consolidarea pieții naționale, la dezvoltarea industriei manufacturiere, precum și la lărgirea circulației comerciale, fapte care semnalează întărirea relațiilor capitaliste în paguba celor feudale. Apar și se dezvoltă acum burghezia comercială și industrială,

[153] H. Balázs Éva, *A váradi püspökség jobbágyainak megmozdulása a 18. század közepén* (Mișcările iobagilor episcopiei de la Oradea la mijlocul secolului XVIII), în *Századok*, 1950, t. 84, nr. 1—4, p. 320—332.

[154] Maiștri, șefi de echipe.

[155] Al. Neamțu, *o. c.*, p. 47—54.

care va milita necontenit pentru promovarea intereselor sale de clasă. Dar rolul principal în dezvoltarea industriei şi comerţului nu l-a avut burghezia, deoarece era încă prea slabă, ci statul. În vederea dezvoltării economiei, statul va lua nu numai măsuri generale administrative, ci va acţiona şi direct, organizînd intreprinderi industriale de stat. Această politică va fi aplicată cu precădere în provinciile mai înapoiate din punct de vedere economic şi social, unde burghezia se găsea abia la începutul dezvoltării sau chiar lipsea cu desăvîrşire, cum a fost cazul în principatul Transilvaniei şi mai ales în Banat.

În toată această perioadă asistăm la o concurenţă permanentă între stat şi stăpînul feudal, în vederea exploatării cît mai temeinice a iobagului. Folosindu-se de lozinci umanitare, fiecare parte căuta să reducă obligaţiile supuşilor în paguba celeilalte părţi, pentru ca în acelaşi timp să procedeze la sporirea sarcinilor în folosul propriu. De aci, politica habsburgică de reglementare a raporturilor feudale peste tot în cuprinsul imperiului şi mai ales în Transilvania. La rîndul lor, feudalii vor încuraja în toate chipurile evaziunea fiscală a iobagilor de pe moşiile lor.

Transilvania se prezintă în secolul al XVIII-lea cu o slabă producţie manufacturieră în raport cu alte provincii ale imperiului austriac din vremea aceasta. Pe plan intern, dezvoltarea industriei manufacturiere a fost frînată din cauza raporturilor feudale dominante în agricultură, precum şi a menţinerii privilegiilor breslelor de la oraşe. Incercările Habsburgilor de a reglementa în secolul al XVIII-lea atît raporturile feudale din agricultură cît şi situaţia breslelor meşteşugăreşti, n-au dus la rezultate hotărîtoare, deoarece interesele reciproce ale monarhiei şi ale claselor exploatatoare cerea menţinerea situaţiei existente. Nobilimea şi orăşenimea bogată vedeau în împărat singura forţă pe care se puteau sprijini împotriva nemulţumirii tot mai făţişe a maselor apăsate. La rîndul său, regimul habsburgic şi-a consolidat stăpînirea asupra Transilvaniei bazat tocmai pe această împletire de interese cu păturile privilegiate.

Dezvoltarea forţelor de producţie, precum şi lărgirea pieţii interne şi externe constatate în acest secol, au înlesnit procesul de naştere a intreprinderilor manufacturiere. În lipsa intreprinzătorilor particulari, statul va înfiinţa el însuşi un însemnat număr de manufacturi, condus fiind de următoarele considerente: 1) dorinţa de a acoperi necesităţile armatei cu echipament şi armament din producţia internă, 2) hotărîrea de a spori rentabilitatea imenselor domenii erariale prin valorificarea materiilor prime locale şi 3) tendinţa de stînjenire a importului de mărfuri streine.

În fond, prin realizarea acestor măsuri, Curtea din Viena nu urmărea altceva decît îmbogăţirea tezaurului public, obiectiv principal al politicii economice mercantiliste. Creşterea veniturilor statului a fost urmărită cu perseverenţă şi în domeniul mineritului, împrejurare care a determinat o largă extindere a exploatărilor miniere, mai ales a celor de aur şi argint. Dar n-au fost neglijate nici alte metale, cum erau arama şi fierul. Ca urmare a măsurilor luate de stat, mineritul va lua în secolul al XVIII-lea o amploare necunoscută în trecut, producţia metaliferă a Transilvaniei devenind astfel de importanţă europeană.

Forţa de muncă necesară acestei dezvoltări se recruta în cea mai mare parte din rîndul ţărănimii, ceea ce va duce la o creştere simţitoare a sarcinilor iobăgeşti. Tot acum va apare şi se va generaliza treptat forţa de muncă liberă, nu numai în minerit şi manufacturi, dar şi în agricultură.

Paralel cu creşterea exploatării maselor, în secolul al XVIII-lea se va accentua şi avîntul revoluţionar al acestora. Lupta de clasă va lua forme variate, de la memoriile înaintate împăratului pînă la ridicarea armată.

Răscoalele din vremea aceasta au fost îndreptate în mare măsură contra stăpînirii babsburgice, luptele avînd şi un caracter de eliberare naţională, nu numai socială. Deosebit de puternică s-a dovedit rezistenţa maselor de pe domeniile statului, cum au fost Banatul şi regiunea Munţilor Apuseni.

Nemulţumirea generală împotriva regimului austriac s-a accentuat şi mai mult în urma faptului că Habsburgii au luat o serie de măsuri menite să ducă la răspîndirea catolicismului în detrimentul altor confesiuni şi în special a celei ortodoxe. Din cauza aceasta, unele puternice frămîntări sociale au fost învesmîntate în haine religioase. Mişcările revoluţionare prilejuite de propaganda călugărului Visarion Sarai şi mai ales cele de sub conducerea lui Sofronie, au dovedit creşterea rezistenţei ţărănimii iobage la mijlocul secolului al XVIII-lea.

Dar toate acestea n-au constituit decît preludiul la marea răscoală populară de sub conducerea lui Horea, Cloşca şi Crişan, care a zguduit din temelii edificiul social şi politic existent în Transilvania.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ТРАНСИЛЬВАНИИ В XVIII ВЕКЕ ДО ВОССТАНИЯ ХОРЕЯ

РЕЗЮМЕ

В австрийской империи периода разложения феодализма констатируется, с политической точки зрения, укрепление абсолютизма. Дворянство было самой активной опорой монархии и сыграло значительную роль в экономическом развитии, ибо оно располагало рабочей силой крепостного крестьянства. В этот период господства экономической политики меркантилизма создаётся и укрепляется национальный рынок и развивается мануфактурное производство, расширяется товарный оборот. Всё это говорит об укреплении капиталистических отношений в ущерб феодальных. Появляется и развивается купеческая и промышленная буржуазия, которая ведёт борьбу за свои быгоды. Основную роль в развитии промышленности и торговли играла ещё не буржуазия, в это время слабая, а государство. Государство принимает не только общие административные меры на пользу развития экономики, но и действует прямо, организуя промышленные государственные учреждения. Эта политика ведётся особенно в отсталых, с экономической и социальной точки зрения, областях, где в начале развития была буржуазия или где её совсем не было, как в Трансильванском княжестве или особенно в Банате.

В этот период идёт непрерывная конкуренция между государством и феодалом в отношении основательной эксплоатации крепостного. Используя гуманитарные лозунги, одна сторона уменьшает обязанности подданных в ущерб другой стороны, чтобы таким способом умножить одновременно обязанности в собственную пользу. Отсюда вытекает габсбургская политика реглементации феодальных отношений во всей империи и особенно в Трансильвании. С другой стороны феодалы всячески поощряли фискальные уклонения крепосных собственных поместий.

После вмешательства Двора, трансильванский сейм был обязан установить в 1714 г. барщину на 4 дня в неделю для крепостного и на 3 дня для подёнщика (*jeler*), со скотом или вручную. Хотя дворянство использовало как нельзя лучше созданное положение, устанавливая большую норму барщины, оно не посчиталось с установленными распоряжениями. Решение было неясно редактировано и поэтому заинтересованные лица дали тексту отрицательное истолкование в интересах крестьян. Барщина была не только для главных членов семьи, но и для других других членов хозяйства крепостника. Ввиду того, что легальные распоряжения не обозначали время проведения 208 дней работы в год, землевладельцы заставляли отрабатывать барщину во время сельскохозяйственных работ, а именно тогда, когда крепостным приходилось работать на собственной земле.

Позже, Мария Тереза пробовала разрешить вопросы феодальных отношений в Трансильвании. Приказом от 25 февраля 1747 г. была установлена обязанность для крепостного с земельным участком (*sesie*) работать 3 дня со скотом или 4 дня вручную, а для подёнщика (*jeler*) — 2 дня со скотом, если он имел землю или день в неделю, если он имел только дом.

Другой приказ известен под названием *Certa puncta,* и опубликован в 1769 г. Крепостные повинности 1747 г. сохранялись, но в барщину зачислялись и путь до места работы, и время, затраченное на охоту с барином, рыбная ловля и др. повинности, налагаемые землевладельцем. Реглементировалась десятина натурой и отменялись некоторые нелегальные повинности. Землевладелец был обязан дать крепостному земли, чтобы было достаточно для того, чтобы прожить, а также признать право крестьян на использование общего пастбища и общего леса. Эта *patenta* признавала за крепостным право завещать половину имущества.

Попытка Габсбургов реглементировать феодальные отношения не только не вели к разрешению связанных с крепостными повинностями проблем, но и сыграли важную роль в задержании крестьянского движения и содействовали сохранению существующего феодального строя. Так как дело не дошло тогда до окончательной реглементации, противоречия между двумя основными классами, крепостными и дворянами, постоянно углублялись.

Трансильвания в XVIII в. имела малоразвитую мануфактурную промышленность по сравнению с другими областями австрийской империи.

Внутри, развитие мануфактурной промышленности тормозилось господствующими феодальными отношениями в сельском хозяйстве и сохранением цеховых привиллегий в городах. Попытки Габсбургов реглементировать в XVIII в. феодальные отношения в сельском хозяйстве и положение ремесленных цехов не вели к решительным результатам, потому что взаимные интересы монархии и эксплоататорских классов требовали сохранения существующего строя. Дворянство и богатые горожане видели в императоре единственную силу, способную помочь им против возрастающего недовольства угнетённых масс. Со своей стороны, габсбургский режим укрепил власть в Трансильвании, опираясь на общие интересы с привилегированными слоями общества.

Развитие производительных сил и расширение внутреннего и внешнего рынка в этом столетии способствовали процессу возникновения мануфактур. В виду отсутствия частных предпринимателей, государство создаёт значительное число мануфактур по следующим причинам: 1) желание удовлетворить потребности войска в снаряжении и вооружении за счёт внутреннего производства, 2) увеличение доходов колоссальных государственных имений использованием местного сырья, 3) стремление ограничить ввоз иностранных товаров.

Фактически Венский Двор при осуществлении всех этих мер преследовал только обогащение, основная цель экономической меркантилистской политики. Увеличивался и рост государственных доходов и в рудном деле, что вело к расширению эксплоатации рудников, особенно, серебрянных и золотых. Также добывались и другие металлы, как медь и железо. В результате чего рудное дело в XVIII в. принимает такие размеры, которых не было до сих пор. Горнозаводское производство Трансильвании имело европейское значение.

Рабочая сила для этого развития набиралась прежде всего из крестьянской среды, что вело к чувствительному повышению крестьянских повинностей. Появилась и постепенно развивалась свободная рабочая сила не только в рудном деле и на мануфактуре, но и в сельском хозяйстве.

С усилением эксплоатации масс усиливается и их революционная активность. Классовая борьба принимает всевозможные формы, от жалоб императору до вооруженного восстания.

Крестьянские восстания того времени были направлены прежде всего против габсбургского господства. Эта борьба имела не только социальный характер, но и национально-освободительный. Особенно было сильное выступление масс в государственных имениях, например в Банате и в Мунци Апусень.

Всеобщее недовольство против габсбургского режима усилилось после того, как габсбурги приняли ряд мер для распространения католицизма в ущерб другим верам и особенно православной. Поэтому некоторые выступления носили религиозный характер. Во главе таких революционных выступлений стояли монахи Висарион Сараи и Софроний. Эти выступления указывают на усиление сопротивления крепостных крестьян в середине XVIII в.

Софроние не поднял открыто вопрос о феодальных отношениях по тактическим причинам, но после перехода за границу, он высказался. Из корреспонденции, захваченной властями, видно, что он надеется вернуться и разорвать союз с Римом и крепостничеством. Требования крепостных шли дальше с самого начала восстания, так как в первую очередь были обещания об уменьшении феодальных повинностей. К концу событий выдвигался и лозунг уничтожения крепостничества. Этот лозунг напугал до смерти привилегированные слои Трансильвании. Эта боязнь объединила совместно дворянство и габсбургскую государственную машину для подавления революционного движения, хотя и их раздирали противоречия.

Борьба шахтёров и рабочих мануфактур вылилась в общий поток антифеодальных движений крестьянства. Пролетариат в появлении сохранял ещё основные черты крестьянства. Большинство рабочих имело свои мелкие хозяйства с орудиями труда и скотом на участке пахотной земли. Хозяйство вели остальные члены семьи. Отсюда общность их интересов с интересами крестьянства и их активное участие вместе с крепостными в социальных движениях этого века.

Некоторые выступления рудокопов и рабочих мануфактур не отличаются от выступлений крестьянства: это жалобы властям и бегство. Некоторые черты присущи только в рудном производстве: сопротивление агентам, которые требовали с них теже повинности, как и с крепостного.

С развитием капиталистического строя движения рабочих рудников и мануфактур имеют явный антикапиталистический характер. Рабочие боролись против внедрения технических новшеств, потому что это вело к понижению заработанной платы. В этот период ещё нельзя говорить о ясном классовом сознании, потому что в этот период рабочие не понимает, что явилось следствием их тяжелого положения.

Все эти выступления были прелюдией большого народного восстания под руководством Хорея, Клошка и Кришан, которое потрясло социальный и политический строй Трансильвании.

LES LIGNES DU DÉVELOPPEMENT SOCIAL-ÉCONOMIQUE DE LA TRANSYLVANIE AU XVIIIe SIÈCLE JUSQU'AU SOULÈVEMENT DE HOREA

RÉSUMÉ

A l'époque de la désagrégation du féodalisme on constate dans l'empire autrichien le renforcement politique de la monarchie absolue. L'appui le plus actif de celle-ci demeure la noblesse qui joua aussi un rôle important dans le domaine du développement économique, puisqu'elle disposait de la force de travail des paysans asservis (*iobagiones*). Tout au long de cette période de domination de la politique économique mercantiliste, on assiste

à la formation et à la consolidation du marché national, au développement de l'industrie manufacturière et à l'extension de la circulation commerciale, — autant de faits qui signalent le renforcement des relations capitalistes au détriment des relations féodales. D'ores et déjà apparaît et se développe la bourgeoisie commerciale et industrielle qui militera sans relâche pour faire valoir ses intérêts de classe. Néanmoins, ce n'est pas la bourgeoisie qui joua le principal rôle dans le développement de l'industrie et du commerce, vu qu'elle n'était pas encore assez puissante, mais bien l'état. Désireux de développer l'économie, l'état adopte non seulement des mesures générales administratives, mais il agit aussi directement, en organisant des entreprises industrielles fiscales. Cette politique est appliquée en particulier dans les provinces plus arriérées du point de vue économique et social, où la bourgeoisie n'était qu'au début de son développement ou manquait entièrement, tel le cas de la principauté de Transylvanie et surtout du Banat.

On assiste à cette époque à une concurrence permanente entre l'état et le seigneur féodal, visant à exploiter à fond le serf. A grand renfort de mots d'ordre humanitaires, chacune des deux parties cherchait à réduire les obligations des paysans au détriment de l'autre partie, tout en augmentant les redevances à son propre profit. D'où la politique des Habsbourg tendant à réglementer les rapports féodaux sur tout le territoire de l'empire et en particulier en Transylvanie. A leur tour, les seigneurs féodaux encouragent par tous les moyens l'évasion fiscale des serfs de leurs domaines.

A la suite de l'intervention de la Cour, la diète transylvaine se vit obligée, en 1714, de fixer la corvée à 4 jours par semaine par tête de serf et à 3 jours pour les *inquilini*, soit avec des animaux de trait, soit avec les mains. Bien que la noblesse profitât pleinement de cette situation, en fixant la corvée à une cote très élevée, elle ne respecta pas les dispositions de la diète. En raison de la rédaction confuse de l'arrêt, il fut aisé de lui donner une interprétation défavorable aux intérêts de la paysannerie corvéable ; aussi imposa-t-on la corvée non seulement au chef de famille, mais aussi à d'autres membres de celle-ci. En outre, l'arrêt n'ayant pas stipulé la période durant laquelle devaient être exécutées les 208 journées annuelles qui incombaient aux serfs, les seigneurs prétendirent que la corvée fût exécutée pendant la saison des travaux agricoles, c'est-à-dire lorsque, précisément, le serf devait travailler sa propre terre.

Plus tard, Marie-Thérèse s'efforça à son tour de trouver une solution qui réglementât les rapports féodaux en Transylvanie. Une ordonnance du 25 février 1747 fixait l'obligation des serfs à 3 jours par semaines avec des animaux de trait et à 4 jours avec les mains, pour les serfs détenant une parcelle (*sessio*) entière. L'ordonnance prévoyait aussi pour l'*inquilinus* 2 jours de corvée par semaine avec des animaux de trait s'il possédait de la terre et un jour par semaine s'il ne possédait qu'une maison.

Une autre ordonnance, connue sous le titre de *Certa puncta*, fut publiée en 1769. Les obligations des serfs, fixées par l'ordonnance antérieure, étaient maintenues, mais on y stipulait qu'à la durée de la corvée devait être ajouté le temps perdu par le corvéable pour le trajet jusqu'au lieu de travail,

ainsi que le temps perdu à la chasse, à la pêche et à d'autres obligations imposées par le seigneur. On y réglementait aussi la dîme sur les produits et on annulait certaines obligations illégales. Le seigneur était obligé d'accorder au serf assez de terre pour que celui-ci pût en vivre et on reconnaissait à la paysannerie le droit d'utiliser les pâturages et les bois communs. La patente octroyait en outre au *iobagio* le droit de tester la moitié des biens meubles acquis durant sa vie.

Loin d'apporter une solution aux problèmes des obligations des serfs, les tentatives de réglementer les rapports féodaux, entreprises par les Habsbourg, jouèrent un rôle important dans la lutte contre les mouvements paysans, et elles contribuèrent par là à maintenir l'ordre féodal existant. Ces tentatives ayant échoué, les contradictions entre les deux classes fondamentales, la gent corvéable et la noblesse, se creusèrent de plus en plus.

La Transylvanie se signale au XVIIIe par une production manufacturière très faible par rapport à d'autres provinces de l'empire autrichien. Sur le plan interne, le développement de l'industrie manufacturière fut entravé par les rapports féodaux dominants dans le domaine de l'agriculture et par le maintien des privilèges des corporations dans les villes. Les efforts des Habsbourg de réglementer, au XVIIIe siècle, aussi bien les rapports féodaux en agriculture que la situation des corporations d'artisans ne donnèrent pas de résultats décisifs parce que les intérêts réciproques de la monarchie et des classes exploiteuses exigeaient le maintien de la situation existante. La noblesse et les riches habitants des villes considéraient l'empereur comme l'unique puissance qui pût les appuyer contre le mécontentement à peine dissimulé des masses opprimées. De son côté, le régime des Habsbourg consolida sa domination sur la Transylvanie en s'appuyant précisément sur cette communion d'intérêts avec les classes privilégiées.

Le développement des forces de production et l'extension du marché interne et externe, qui se poursuivent durant ce siècle, facilitèrent la naissance des entreprises manufacturières. En l'absence d'entrepreneurs particuliers, l'état créa lui-même un grand nombre de manufactures, en s'orientant d'après les raisons suivantes: 1) le désir de couvrir les besoins de la production interne en matière d'équipement et d'armement ; 2) la décision d'augmenter la rentabilité des immenses domaines fiscaux par la mise en valeur des matières premières locales et 3) la tendance de restreindre l'importation de marchandises étrangères.

Au fait, par la réalisation de ces mesures, la Cour de Vienne visait uniquement à enrichir le trésor, — but principal de la politique économique mercantiliste. L'augmentation des revenus de l'état était poursuivie avec persévérance aussi dans le domaine de l'extraction minière. C'est par là que s'explique la grande extension que prirent les exploitations minières, en particulier celles de l'or et de l'argent. D'autres métaux ne furent pas négligés non plus, tels le cuivre et le fer. Par suite des mesures prises par l'état, l'extraction minière connut au XVIIIe siècle une ampleur inconnue par le passé, et c'est grâce à cette circonstance que la production des métaux en Transylvanie acquit une importance européenne.

La force de production nécessaire à ce développement était recrutée surtout parmi les paysans, ce qui provoqua une augmentation sensible des obligations des *iobagiones*. Dès lors apparaît et se généralise graduellement la force de travail libre, non seulement dans le domaine de l'extraction minière et des manufactures, mais encore dans celui de l'agriculture.

Parallèlement à l'exploitation accrue des masses, s'accentue au XVIIIe siècle l'essor révolutionnaire de celles-ci. La lutte de classe embrasse les formes les plus variées, depuis les mémoires adressés à l'empereur jusqu'aux soulèvements armés.

Les émeutes paysannes de l'époque furent pour la plupart dirigées contre la domination des Habsbourg, les luttes revêtant un caractère de libération nationale qui se joignit à celui de la libération sociale. Particulièrement opiniâtre fut la résistance des masses sur les domaines de l'état, par exemple dans le Banat et dans la région des Monts Apuseni (Carpathes Occidentales).

Le mécontentement général contre le régime autrichien grandissait de plus en plus aussi à cause des mesures prises par les Habsbourg pour répandre le catholicisme aux dépens d'autres confessions, notamment la confession orthodoxe. C'est la raison pour laquelle certains mouvements sociaux très prononcés revêtirent un caractère religieux. Les mouvements révolutionnaires occasionnés par la propagande du moine Visarion Sarai, et surtout ceux que dirigea Sofronie, témoignent de l'accroissement de la résistance du peuple corvéable vers le milieu du XVIIIe siècle.

Durant le mouvement révolutionnaire, Sofronie ne souleva pas directement le problème des relations féodales, pour des raisons d'ordre tactique, assurément; mais dès qu'il eut franchi la frontière, il abandonna aussitôt cette réserve. La correspondance interceptée par les autorités révèle nettement l'espérance de Sofronie de pouvoir, dès son retour dans le pays, anéantir l'union avec Rome et abolir le servage. La paysannerie asservie avait néanmoins poussé plus loin ses revendications dès le début du mouvement, les masses s'étant soulevées avant tout sur la promesse qu'on leur avait faite de réduire leurs obligations féodales. Lorsque les événements atteignirent leur point culminant, le mot d'ordre de l'abolition du servage circulait déjà, ce qui épouvanta littéralement les classes privilégiées de Transylvanie. En dépit des contradictions apparentes qui les séparaient, la crainte des masses populaires unit en un seul bloc la noblesse locale et l'appareil d'état habsbourgique, en vue d'étouffer le mouvement révolutionnaire.

En ce qui concerne la lutte des mineurs et des travailleurs des manufactures contre l'exploitation, elle conflua, en général, dans le grand courant des mouvements antiféodaux de la paysannerie. Ce prolétariat conservait encore les traits essentiels de la paysannerie d'où il était issu. Possédant des outils et disposant de bêtes de trait propres, la plupart des travailleurs n'avaient d'ailleurs pas renoncé à leur maison et à leur lopin de terre, qu'entretenaient et travaillaient les autres membres de leurs familles. D'où l'identité de leurs intérêts avec ceux de la paysannerie et, en conséquence, la participation massive des travailleurs aux côtés des serfs aux mouvements révolutionnaires du siècle.

Certaines formes de la lutte des mineurs et des travailleurs des manufactures sont identiques à celles de la paysannerie. Telles les requêtes adressées aux organes administratifs supérieurs ou la fuite. D'autres formes demeurent spécifiques au domaine minier. Ainsi, par exemple, les travailleurs s'opposaient quelquefois aux exécuteurs fiscaux qui essayaient de leur soustraire abusivement les mêmes taxes qu'aux serfs ordinaires.

Dès l'aube de l'ordre capitaliste, les mouvements des travailleurs des mines et des manufactures revêtent un caractère nettement anticapitaliste. Les travailleurs luttent, dès le commencement, contre l'introduction d'innovations techniques parce que l'application de celles-ci contribuait à abaisser le taux moyen du salaire. Pendant cette période, à laquelle on ne peut pas encore parler d'une conscience de classe nettement contourée, les travailleurs ne se rendaient pas compte que leur situation misérable ne relevait pas de l'introduction d'installations et d'outils perfectionnés, mais essentiellement des relations de production existantes.

Tous ces mouvements ne constituèrent d'ailleurs que le prélude du grand soulèvement populaire dirigé par Horea, Cloşca et Crişan qui ébranla profondément l'édifice social et politique existant en Transylvanie.

URBARIUL SATULUI CETAN DIN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVIII-LEA

DE

ŞTEFAN PASCU şi TRAIAN GHERMAN

Oraşul Dej, ca şi majoritatea oraşelor Transilvaniei, stăpînea mai multe sate. Printre acestea era şi Cetanul[1]. Satul Cetan este aşezat la 8,6 km spre vest de Dej. Cea mai veche pomenire a lui e din anul 1540, cînd era în stăpînirea tîrgului Ocna Dej. În 1592 ajunge în stăpînirea oraşului Dej. Locuitorii satului Cetan ajung, astfel, iobagi ai acestui oraş. Potrivit unor hotărîri ale magistratului din Dej, la Cetan erau duşi şi aşezaţi, ca iobagi veşnici, ţăranii fugari de pe diferite moşii ce căutau adăpost în oraş. Oraşul exploata, asemenea feudalilor laici şi bisericeşti, pe aceşti iobagi, impunîndu-le obligaţii în muncă, produse şi în bani şi pe deasupra anumite munci pentru lucrări de utilitate publică.

Pe baza documentelor păstrate în fondul oraşului Dej aflător în Arhivele Statului din Cluj, şi mai ales pe baza registrului ce poartă titlul: *Liber inventationis bonorum et jobbagionum nobilis oppidi Dées, in possessione Csatány existentium*, se poate cunoaşte cu multă exactitate, în cele mai variate aspecte ale ei, viaţa ţăranilor iobagi din satul Cetan în prima jumătate a sec. XVIII. Era, în general, viaţa satelor transilvănene din acea vreme[2].

Din punct de vedere demografic, populaţia satului Cetan înregistrează un spor foarte mic în această perioadă. La 1717 existau în total 52 de familii, dintre care 46 familii iobăgeşti şi 6 familii de jeleri;

---

[1] Cîteva date istorice despre satul Cetan se găsesc în lucrarea *Szolnok-Doboka vármegye monographiája* de T a g á n y K., R é t h y L. şi K á d á r J.; în rev. *Arhiva Someşană*, nr. 16 din 1932, p. 116—120, se încearcă o etimologie neverosimilă a satului Cetan, din *cetati*=a se uni; C. M î n z a t, *Monografia oraşului Dej*, Dej, 1926 şi în rev. *Blajul*, 1936, p. 185—190, comunică unele date, cele mai multe greşite, despre comuna Cetan, scoase din arhiva oraşului Dej.

[2] Registrul respectiv cuprinde „inventarul bunurilor şi iobagilor" din Cetan pe anii 1726—1728, 1742, 1748—1750, 1752, 1759, 1763, 1765—1768 şi 1808. În fondul oraşului Dej (de la Arhivele Statului din Cluj) se mai păstrează cîteva foi independente pentru anul 1717, pe care le-am inclus de asemenea în acest studiu. Aceste „inventare" cuprind informaţii amănunţite despre toate problemele social-economice ale satului, precum şi despre întîmplările mai de seamă din viaţa locuitorilor. Pe baza acestor informaţii se poate reconstitui tabloul exact, veridic şi variat al satului Cetan pe timp de o jumătate de veac.

cele 52 de familii aveau 49 de băieţi ; totalul populaţiei satului Cetan la 1717 putea ajunge astfel la circa 250 locuitori[3]. La 1728 numărul total al familiilor era de 71, dintre care 56 familii de iobagi şi 15 familii de jeleri ; la acest număr trebuie să mai adăugăm pe cel al copiilor (băieţi) numai, vreo 110[4], deci populaţia totală a Cetanului putea fi la acea dată de circa 350 locuitori[5]. Pe la 1750 numărul locuitorilor din Cetan era acelaşi. Existau tot 71 de familii, dintre care 51 familii iobăgeşti, 10 familii de jeleri şi 10 familii de ţigani iobagi. Cele 71 de familii puteau avea circa 107 copii (băieţi)[6], ceea ce înseamnă că întreaga populaţie putea fi tot de circa 350 locuitori[7]. În chip firesc, în timp de 22 de ani populaţia ar fi trebuit să înregistreze un spor, pe cînd în realitate se înregistrează o stagnare sau chiar o mică scădere dacă ţinem seama de cele 10 familii de ţigani cu 11 copii, care înainte de 1742 nu existau sau nu au fost înregistrate. Stagnarea sau uşoara scădere a populaţiei se datoreşte pe de o parte unor cauze naturale, iar pe de altă parte fugii. Cele două epidemii de ciumă ce au bîntuit Transilvania în prima jumătate a sec. XVIII au secerat zeci de mii de vieţi în toată ţara. Fuga, apoi, din pricina pauperizării locuitorilor, ca urmare a fărămiţării sesiilor şi a sporirii sarcinilor, a luat asemenea proporţii, încît oficialitatea însăşi a fost cuprinsă de îngrijorare. Este cît se poate de concludent — pentru explicarea acestui fenomen demografic — faptul că în anul 1746 mase mari de ţărani au emigrat chiar din comitatul Solnocului, în care se afla şi satul Cetan, şi s-au aşezat în Moldova[8]. Pe la 1763 populaţia din Cetan crescuse puţin, totalizînd 75 de familii, dintre care 57 erau familii de iobagi, 7 famili de jeleri şi 11 familii de ţigani. Aceste 75 de familii aveau vreo 125 de copii (băieţi)[9], aşa încît populaţia totală a satului putea fi la 1762 de circa 400

[3] Calculul totalului locuitorilor s-a făcut înmulţind cu 5 numărul familiilor, aşa cum se socoteşte de obicei în studiile de demografie. Între locuitorii satului erau doi preoţi (unul ortodox şi celălalt greco-catolic), amîndoi de condiţie iobagă, doi crainici, doi cismari, doi fierari, trei păstori, un morar şi un servitor al oraşului Dej.

[4] Copiii sînt indicaţi numai pentru familiile iobage şi numai băieţii (78), la care trebuie adăugaţi vreo 30 de copii ai jelerilor şi trei ucenici, deci în total vreo 110 băieţi. C. Mînzat (*Blajul*, 1936, p. 187) indică alte cifre cu privire la populaţia Cetanului în anul 1728 (43 capi de familie cu 61 copii) ; aceste date sînt arbitrare, neconforme cu lista exactă a capilor de familie şi a copiilor trecuţi în registru.

[5] Între aceştia erau aceiaşi doi preoţi, apoi trei cismari, trei ucenici, doi fierari, un vier şi un morar. Potrivit conscripţiei din anul 1733 întocmită de episcopul Inocenţiu Micu, la acea dată în Cetan existau 50 familii de ţărani romîni. Cf. N. T o g a n, *Romînii în Transilvania la 1733. Conscripţia episcopului Ioan In. Klein de Sadu*, în *Transilvania*, Sibiu, 1898, p. 28.

[6] In numărul copiilor se cuprind şi de data aceasta, ca de altfel şi pentru anii ce urmează, doar băieţii familiilor iobage (76) şi ai familiilor de ţigani (11), la care trebuie adăugaţi şi copiii celor 10 familii de jeleri, vreo 20, deci în total circa 107 copii (băieţi).

[7] Statistica din 1750 indică numărul de 339 locuitori pentru Cetan în acel an. Cf. A. B u n e a, *Statistica romînilor din Transilvania în anul 1750*, în *Transilvania*, 1901, p. 73. Dintre cele două izvoare, mai demn de încredere ni se pare „registrul" nostru unde sînt indicate toate familiile cu numele, cu copiii şi cu averea posedată.

[8] I. L u p a ş, *Studii istorice*, vol. IV, Sibiu, 1943, p. 222—224. Din nordul Transilvaniei se raporta la 6 şi 10 iunie 1746 că s-au ridicat oamenii din sate şi, în afara preoţilor, au plecat cu toţii spre Moldova, înarmaţi şi mînaţi de un fel de răzvărtire (*rebellio*), încît autorităţile nici nu îndrăzneau să se apropie de ei. Din comitatul Solnocului, potrivit mai multor rapoarte din aceeaşi lună, jumătate din locuitori ar fi plecat şi alţii stăteau gata să plece, iar exodul populaţiei nu putea fi împiedicat fără ajutor militar puternic.

[9] Registrul indică numărul copiilor (băieţi) iobagilor (88) şi al ţiganilor (23) ; am mai adăugat cîte doi copii (băieţi) de fiecare familie de jeler. G. M î n z a t (*Blajul*, 1936, p. 188) dă alte

locuitori[10]. Vreme de o jumătate de veac sporul populaţiei în Cetan a fost de circa 26%, ceea ce reprezintă media creşterii populaţiei întregii Transilvanii în această perioadă.

Populaţia satului Cetan era formată în marea majoritate din romîni, apoi maghiari şi, începînd din anul 1742, sînt pomeniţi şi ţiganii. Între 1717 şi 1728 locuitorii romîni erau în proporţie de 71%, iar cei maghiari de 29%. Intre 1742 şi 1762 proporţia locuitorilor înregistrează o schimbare : 80% romîni, 9,7% maghiari şi 10,3% ţigani.

O altă caracteristică a vieţii sociale a Transilvaniei în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, reflectată şi în situaţia locuitorilor din Cetan, este pauperizarea ţărănimii. Acest fenomen este dovedit de trei factori : creşterea numărului familiilor de jeleri, fărîmiţarea sesiilor şi scăderea numărului animalelor. Creşterea numărului jelerilor faţă de totalul populaţiei rezultă din datele statistice de mai sus cu privire la evoluţia demografică. În ce priveşte fărîmiţarea sesiilor iobăgeşti, în anul 1750 de pildă, cele 71 de familii : iobagi, jeleri şi ţigani aveau 49 de sesii, revenind, deci, în medie circa 3/4 de sesie de familie ; numărul caselor era de 51, ceea ce însemna că uneori locuiau şi două familii într-o casă. Numărul animalelor, bogăţia de căpetenie a ţărănimii iobage şi în veacul XVIII, repartizate pe familii, creşte în medie foarte puţin. La 1717 cele 52 de familii aveau doar 47 boi, 76 vaci, 5 cai, 30 junci, 83 porci şi 2 stupi, ceea ce înseamnă: mai puţin de un bou de fiecare familie, o vacă şi jumătate de familie, un cal la 10 familii, ceva mai mult de 1/2 junc de familie, un porc şi ceva mai mult de jumătate de familie şi un stup la 26 de familii. La 1763 cele 75 de familii aveau 96 boi, 69 vaci, 68 junci şi juninci, 13 cai, 257 oi şi capre, 194 porci şi 7 stupi, adică în medie un bou şi un sfert de familie, dar abia 3/4 de vacă şi 3/4 de junc de familie, un cal la 6 familii, circa 3 oi şi capre de familie, 2 ½ porci de familie şi un stup la 11 familii.

Paralel cu sărăcirea, în general, a populaţiei iobage, în sînul acesteia se petrece o diferenţiere de stare economică tot mai accentuată. O mică parte doar ajunge la o situaţie economică mai bună, în timp ce marea majoritate sărăceşte tot mai mult. În Cetan exista, la 1717, o familie cu 4 boi (preotul) şi 3 familii cu 4 vaci ; la 1763 o familie avea 6 boi şi 3 familii cîte 4 boi. Aceşti iobagi mai înstăriţi ţineau chiar servitori, proveniţi din familiile sărace. Şi acestea erau foarte numeroase. La 1717, 16 familii (30%) nu aveau boi, iar 11 familii (22%) aveau o singură vacă. La 1763, 15 familii (20%) erau lipsite de boi şi 16 familii (22%) erau lipsite de vaci, 13 familii (20%) aveau un singur bou şi 22 familii (36%) o singură vacă. Jelerii nu aveau vaci aproape de loc iar oi aveau puţine ; aveau în schimb capre mai multe decît ţăranii iobagi ; stupi la fel nu se întîlnesc aproape niciodată în gospodăria jelerului, după cum porcii iarăşi erau foarte puţini.

Sărăcirea majorităţii familiilor ţărăneşti, pe lîngă fărîmiţarea sesiilor şi scăderea numărului animalelor, se mai datoreşte şi sporirii obligaţiilor

---

date şi pentru anul 1763 : 64 capi de familie cu 88 copii ; au fost omise 14 familii de ţigani împreună cu copiii acestora şi n-au fost socotiţi copiii jelerilor.

[10] Potrivit statisticii din 1760—1762, în Cetan existau 62 familii de romîni numai. Cf. V. Ciobanu, *Statistica romînilor ardeleni din anii 1760—1762*, în *Anuarul Institutului de istorie naţională*, Cluj, vol. III, p. 656.

feudale, în muncă şi în bani. Ţăranii iobagi din Cetan trebuiau să presteze pe seama oraşului 3 zile de robotă săptămînal, aşa cum prestau de altfel şi ceilalţi iobagi, de pe moşiile feudalilor laici, şi cum fusese stabilită robota şi prin ordonanţa din 1747 şi prin patenta din 1769 (*Certa puncta*) ale Mariei Tereza. Pe lîngă această muncă gratuită datorată de fiecare poartă în parte, întreaga obşte era datoare să mai semene 291 mierţe de grîu de toamnă şi 101 mierţe de grîu de primăvara şi porumb. Din produse, cele 46 familli de iobagi trebuiau — la 1750 — să dea 295 $^{3}/_{4}$ cîble de grîu şi 256 cîble de porumb şi alte cereale, ceea ce revenea la 15 cîble de cereale de familie, apoi 266 care de fîn, adică aproape 6 care de fîn de familie. Darea în bani pe la 1755 era de 213 florini şi 35 creiţari, ceea ce înseamnă circa 3 fl şi 50 cr de familie. În general sarcinile feudale ale ţărănilor iobagi de pe domeniul oraşului Dej sînt acelea ale celorlalţi ţărani iobagi din Transilvania, de pe moşiile particulare[11].

Obligaţiile grele au silit ţărănimea din Cetan să încerce felurite mijloace pentru a-şi uşura viaţa. Lupta acesteia s-a exteriorizat în mai multe forme, după cum permiteau împrejurările. Cea mai frecventă dintre formele de luptă a fost fuga. La 1717 sînt înregistrate 13 familii fugite (25%) din totalul de 46 familii existente ; la 1726 fugiseră 26 din 53 de familii (50%), la 1749 părăsiră satul 5 din 50 de familii (10%), iar la 1761 fugiseră 9 (14%) din cele 64 familii de iobagi şi jeleri.

Intensitatea fenomenului fugii variază după împrejurările concrete din ţară sau din satul respectiv. Fuga ia proporţii mai mari cînd greutăţile erau mai apăsătoare, cînd, pe lîngă obligaţiile legale, se pretindeau slujbe şi dări în plus ; cînd, din cauza unor evenimente politice, puterea claselor dominante şi a statului feudal se găsea într-o stare de criză şi, deci, forţa de represiune era slăbită[12]. În anul 1717, cînd au fugit 25% dintre ţăranii iobagi şi jeleri, pe lîngă obligaţiile legale obişnuite, locuitorii din Cetan au mai fost siliţi să dea, pentru garnizoana militară din Gherla, vin în valoare de 22 fl, 6 care de fîn, 6 cîble de ovăz şi 30 fl în bani. În acelaşi timp nordul Transilvaniei a cunoscut o nouă invazie a tătarilor, ultima invazie mare a acestora[13], astfel că întreaga putere militară a fost concentrată împotriva invadatorilor, slăbind cea de reprimare a ţăranilor. În 1726, cînd au fugit 50% din locuitorii Cetanului, a fost un an de mare foamete. Magistratul oraşului Dej n-a vrut să înţeleagă situaţia extrem de grea a ţărănimii de pe domeniul oraşului, pretinzînd plata în întregime a dărilor şi împlinirea tuturor celorlalte obligaţii. Oamenii neputîndu-le îndeplini, au luat calea pribegiei.

---

[11] D. Prodan, *Teoria imigraţiei romînilor din Principatele Romîne în Transilvania în veacul al XVIII-lea*, Sibiu, 1944, p. 8—108.

[12] La 1599, de pildă, din Cetan au fugit 75% din locuitori, deoarece în urma întrării lui Mihai Viteazul în Transilvania şi a victoriei de la Şelimbăr asupra oastei principelui Transilvaniei, nobilimea ardeleană şi forţa ei de represiune se găseau într-o situaţie de criză. Cf. Şt. Pascu, *Mişcări ţărăneşti prilejuite de intrarea lui Mihai Viteazul în Transilvania*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, vol. I, Bucureşti, 1956, p. 147.

[13] V. Şotropa, *Tătarii în Valea Rodnei*, în *Anuarul Institutului de istorie naţională*, Cluj, vol. III, p. 255—274.

Pe lîngă fugă, ţăranilor din Cetan nu le-au fost necunoscute nici celelalte forme de luptă : împotrivirea la împlinirea obligaţiilor, distrugerea bunurilor în semn de răzbunare şi pedepsirea dregătorilor socotiţi de ţărani exploatatorii lor. La 1762 iobagul Gavrea Onul a refuzat să-şi îndeplinească obligaţiile de cărăuşie pretinse de dregătorii oraşului. În faţa acestei atitudini, judele şi crainicul au pătruns în casa iobagului ,,îndărătnic" cu gîndul de a-i lua zălog unele lucruri, drept pedeapsă pentru îndrăzneala sa. Gavrea Onul a luat însă furca şi a ameninţat cu bătaia pe cei doi dregători săteşti. Pentru împotrivirea la îndeplinirea obligaţiilor şi pentru ameninţarea slujbaşilor săteşti, iobagul Gavrea Onul a fost pedepsit cu o amendă de 6 fl. La 1763 mai mulţi iobagi din Cetan au dat foc fînului judelui primar al oraşului Dej aflător în hotarul satului, drept răzbunare pentru silniciile săvîrşite de dregătorul orăşenesc faţă de iobagii din Cetan ai oraşului. În acelaşi an, judele oraşului, judele satului şi crainicul, socotiţi de ţărani drept reprezentanţi ai stăpînirii exploatatoare, au fost bătuţi de săteni. Judele oraşului a mai fost bătut pînă la sînge de voievodul ţiganilor din Cetan din aceleaşi cauze.

Pe lîngă problemele social-economice ce frămîntau pe ţăranii iobagi din Cetan, ,,Cartea inventarierii bunurilor şi iobagilor" din Cetan ne mai îngăduie cunoaşterea altor aspecte din viaţa unui sat transilvănean din prima jumătate a sec. XVIII. Satul era locuit de iobagi şi jeleri, romîni în majoritate, apoi de maghiari şi tigani[14]. În fruntea satului era un jude cu atribuţiuni fiscale şi judecătoreşti: aduna dările pe seama oraşului şi judeca pricinile mai mărunte dintre locuitori. În îndeplinirea acestor atribuţiuni, judele era ajutat de 6 juraţi dintre ţăranii fruntaşi. Crainicul satului nu mai era omul liber, din veacurile precedente, cu oarecare stare materială, îndeplinind atribuţiuni juridice, ca intermediar între stăpîn şi obştea sătească ; în sec. XVIII crainicul era un iobag ca şi ceilalţi iobagi, îndeplinind atribuţiunile gornicului, adică păzitorul hotarului şi executorul poruncilor judelui orăşenesc sau sătesc chiar. Ţiganii îşi aveau voievodul lor, ales de ei şi dintre ei. În sat existau meşteşugarii săteşti obişnuiţi în toate satele ardelene din sec. XVIII : cismari, fierari, morari. La Cetan existau doi preoţi, unul ortodox şi altul greco-catolic, amîndoi în stare de iobăgie, locuind în case ţărăneşti şi avînd o situaţie materială doar ceva mai bună decît a unui ţăran de rînd.

[14] Pentru cei ce se ocupă cu onomastica nu va fi lipsită de interes amintirea numelor purtate de locuitorii satului Cetan. Cele mai frecvente nume ale iobagilor romîni erau : Galea, Gavrea, Puşcaş, Tămaş, Vancea, Mureşan, Măruţan, Mece, Mateuţan, Grecuţ ; se mai întîlnesc apoi nume ca : Fogşan, Morvan, Leic, Stan, David, Moldovan, Dasca, Lupan, Popa, Rus, Surducan, Buzduga etc. Pronumele cele mai frecvente ale iobagilor romîni erau : Ioan, Grigoraş, Vasilie, Toader, Lupul, Ursul, Onea (Vonea), Onul, Mihail; iobagii romîni mai purtau pronume foarte caracteristice: Ignat, Nichita, Costin, Balica, Costan, Alexa, Chira, Roman, Marian, Pascul, Ionaş. Numele iobagilor unguri cele mai frecvente erau : Farkas, Thamas, Ráczos, Kovats, Orosz ; mai există alte nume întîlnite mai rar ca : Ujfalusi, Gerghely, Czidar, Mathe, Dozsa, Bozdas, Talpos. Pronumele cele mai frecvente ale iobagilor unguri sînt : János, György, Péter, Demeter, Mihály, Thomas, Lukács, Ilyés ; se întîlnesc apoi pronume împrumutate evident de la romîni ca : Savul, Cosztin, Roman, Gavrila, Onul, Grigoraş. Ţăranii purtînd aceste pronume puteau fi, mai degrabă, romîni al căror nume a fost maghiarizat de oficialitate şi aici, aşa cum s-a petrecut peste tot în Transilvania. Ţiganii se numesc Akim, Mezei, Kala, Regoszi, Dancsi, Marian, Păcală şi Goga, iar pronumele sînt luate fie de la romîni : Vonul, Gavrilă, Marian, Toader, Dănilă, Alexa, fie de la unguri : Berki, Kancsi, Pista, Gyurka, Laczi.

Pe la mijlocul sec. XVIII (1746) apare şi predicatorul reformat care ajunge însă în conflict cu protopopul ortodox. Protopopul a împiedicat pe predicator să facă slujbă, a sigilat biserica. Era lupta dintre ortodocşi şi calvini pentru atragerea credincioşilor. Rezultatul pare să fi fost în favoarea protopopului ortodox, mai ales că nici populaţia maghiară din sat n-a dat sprijinul necesar predicatorului, deoarece prezenţa lui însemna noi obligaţii în produse : o jumătate de cîblă de porumb de familie, o jumătate de zi de clacă din partea fiecărei familii, 6 dinari pentru o molitvă, 24 dinari pentru o cununie.

Casele ţăranilor iobagi din Cetan erau construcţii modeste, din lemn cioplit de meşterul satului sau din nuiele împletite şi lipite cu lut, acoperite cu paie sau cu stuf. Aveau o singură cameră şi o tindă, la ferestre băşică de bou sau hîrtie. Mobilierul era tot atît de simplu şi rudimentar : o laviţă aşezată lîngă perete, susţinută de nişte ţăruşi înfipţi în pămînt, masa era din scîndură de brad, patul la fel sau din nuiele ; într-un colţ al casei era lădoiul în care se păstrau hainele.

Hrana ţăranului era şi simplă şi neîndestulătoare de cele mai multe ori : pîinea, în general din mei sau din orz, dar mai ales mămăliga şi mălaiul din cucuruzul ce începe să se cultive tot mai mult ; ciorba de fasole mai ales (cartoful doar la sfîrşitul veacului începe să fie cultivat) în care uneori se mai rătăcea cîte un os uscat, rămas în pod de la Crăciun sau cîte o ciosvîrtă de oaie. Laptele şi produsele lui nu erau prea îmbelşugate, deoarece vacile erau puţine şi oile, proporţional, şi mai puţine. Unele legume şi fructe completau această hrană sărăcăcioasă.

Portul, atît cel bărbătesc cît şi cel femeiesc, e tot atît de simplu ca şi viaţa de toate zilele a ţăranilor. Căci chiar şi atunci cînd vreun ţăran iobag ar fi dorit şi ar fi avut posibilitatea să se îmbrace mai deosebit, această dorinţă îi era zădărnicită prin legile feudale care se amestecau pînă şi în aceste chestiuni cu totul personale, impunînd ţăranului iobag îmbrăcăminte cît mai simplă şi sărăcăcioasă. Cămaşa din pînză groasă de cînepă, atît pentru bărbaţi cît şi pentru femei, era ţesută în casă ; tot în casă era ţesută rochia din fir de tort sau din lînă, precum şi cioarecii, zeghea şi sumanul din lînă ; căciula şi bunda erau confecţionate de meşterul tăbăcar al satului din pielea de miel sau de oaie adusă de ţăran ; opincile erau făcute tot de ţăran, în casă, din piele de viţel sau de vacă.

Viaţa iobagilor din Cetan se desfăşura între hotarele satului lor, istovită de munca grea din zori şi pînă-n noapte, mai întîi pentru stăpîn, oraşul Dej, şi apoi pe ogorul propriu. Ţăranul îşi lucra propria sesie ce se deosebea şi ca rodnicie a pămîntului şi ca mărime în raport cu gradul de fărîmiţare prin împărţirea între moştenitori. În general, în Cetan o familie iobagă posedă în medie doar $^3/_4$ de sesie. Nu toate familiile — cum s-a arătat — aveau casă proprie, fiind silite să locuiască mai multe familii într-o casă, îndeosebi în cazul jelerilor şi al ţiganilor. Deoarece sesia se moştenea din tată-n fiu, de multe ori fiii nu-şi hotărniceau pămîntul, ci continuau să-l lucreze în devălmăşie, împărţindu-şi roadele proporţional cu partea fiecăruia ; mai ales locurile defrişate şi lăzuite erau folosite în devălmăşie. Cu atît mai mult se impunea acest mod de folosire a pămîntului, cu cît foarte multe familii erau lipsite de animale de tracţiune (în medie 35% din familii

sînt în această situaţie în perioada dintre 1717—1762) sau aveau un singur bou (în medie 15% din familii în această perioadă). În asemenea situaţie două familii trebuiau să se întovărăşească la toate muncile agricole ; de obicei se asociau fraţii care-şi foloseau ogorul împreună. Tot în tovărăşie oamenii îndeplineau anumite munci pentru lucrări publice: drumuri, poduri, canale. Aceste munci constituiau o obligaţie în plus a locuitorilor şi cei ce refuzau îndeplinirea lor erau pedepsiţi cu 1 fl.

La moartea tatălui, copiii rămîneau în grija, sub tutoratul mamei care folosea, în numele copiilor, bunurile rămase de la soţul decedat. Dacă se recăsătorea în sat, cu un gospodar bun, putea păstra calitatea de tutore şi mai departe, pînă la majoratul copiilor. Dacă se recăsătorea însă cu un jeler sau cu un om venit în sat din altă parte şi care, deci, după credinţa conducătorilor satului, nu oferea garanţii suficiente cu privire la buna gospodărire a bunurilor şi creşterii copiilor orfani, aceştia, împreună cu bunurile lor, erau scoşi de sub tutela mamei şi încredinţaţi altei familii, socotită vrednică de răspunderea creşterii orfanilor pînă la majorat. După ce copiii orfani îşi întemeiau gospodărie şi se căsătoareau, îşi puteau împărţi sesia rămasă moştenire de la părintele lor. Astfel sesia se fărîmiţa încît devenea neîndestulătoare pentru nevoile noii familii[15]. Pentru întregirea ogorului, cînd era posibil se acorda noii familii o bucată din pămîntul comunei sau din terenul necultivat, uneori acoperit cu mărăcini, ce trebuia redat culturii. Defrişarea terenurilor împădurite sau acoperite cu mărăciniş pretinzînd o muncă grea, pentru săvîrşirea ei se întovărăşeau mai mulţi iobagi, de obicei fraţii. La moartea părinţilor lor sau a unuia dintre ei, copiii îşi împart pămîntul în părţi egale după numărul lor şi nu în două părţi egale, după părinţi[16]. Fetele moşteneau, alături de băieţi, în mod egal.

In viaţa de toate zilele a ţăranilor din Cetan uneori buna convieţuire era tulburată de gîlceavă, urmată nu arareori de încăierări şi bătaie. Pricinile acestor neînţelegeri izvorau de cele mai multe ori din problemele materiale : vite, lemne, pămînt. Unii ţărani intrau cu coasa în iarba vecinului sau cu plugul în răzorul megieşului ; alţii păşteau cu vitele iarba străină, săvîrşeau stricăciuni în holda sau lanul de porumb al altuia. Toate acestea dădeau loc la certuri şi chiar la bătaie[17]. Judecata neînţelegerilor, a bătăii, a injuriilor se făcea de instanţele locale singure, judele şi juraţii satului, în cazuri mai puţin grave, cu participarea unui jurat orăşenesc în calitate de reprezentant al stăpînului feudal, oraşul Dej, în cazuri mai grave. Judecata se făcea după legile ţării atunci în vigoare, după Aprobate şi Compilate

[15] Sînt cazuri cînd o familie poseda doar pămînt în lăţime de 15 paşi la un capăt şi de 12 paşi la celălalt capăt.

[16] Doi fraţi, Rusu Petru şi Rusu Gheorghe stăpîneau în devălmăşie un loc defrişat. Rusu Petru a avut trei copii, iar Rusu Gheorghe un copil. La moartea celor doi fraţi, cei trei copii ai lui Rusu Petru au luat trei părţi, iar copilul lui Rusu Gheorghe o parte.

[17] Din cauza vitelor ce au păscut în locuri oprite, s-a iscat o ceartă între Mece Andrei şi Gavrea Teodor. Gavrea Teodor a smuls un par dintr-un gard şi l-a ameninţat pe Mece Andrei cu cuvintele : ,,Taci mă, că aşa te lovesc de-ţi sar creierii din cap". Mece a prins de piept pe Gavrea şi l-a dus la casa judelui unde acesta a fost arestat. Fărcaş Vonul, fiul lui Fărcaş Balica l-a atacat într-o seară pe Popa Galea Vonul lovindu-l în cap cu o furcă de fier ce o avea în mînă ; a continuat apoi să-l înjure şi să-l bată, rănindu-l în mai multe locuri. Mai sînt şi alte asemenea cazuri înregistrate în ,,Cartea" satului Cetan.

(*Approbatae Constitutiones* şi *Compilatae Constitutiones*), dar se ţinea seama şi de obiceiul pămîntului. Pedeapsa era în raport cu gravitatea faptei. Pentru păşunatul vitelor în iarbă străină pedeapsa era de ½ fl. de vită. Bătaia se pedepsea cu o gloabă ce varia, după gravitatea leziunilor, de la 6 la 12 fl. Bătaia simplă se pedepsea cu 6 fl. şi dacă se vărsa şi sînge, pedeapsa era îndoită. Gloaba în bani pentru bătaie sau rănire era însoţită şi de pedeapsa corporală a vinovatului, care începea de la 6 lovituri de nuia sau bîtă şi ajungea pînă la 50 de lovituri. Pedeapsa se aplica în mijlocul satului de faţă cu toţi locuitorii. Cînd vina era gravă, vinovatul mai suferea şi pedeapsa cu închisoarea[18].

Viaţa morală a satului e foarte cumpănită. În cei aproape 50 de ani înfăţişaţi în registrul studiat nu se întîlnesc decît trei cazuri de adulter. Cînd se întîmplau asemenea abateri, acestea, tocmai fiindcă viaţa morală era sănătoasă, erau pedepsite cu severitate. Mai ales femeia păcătoasă nu găsea nici o îndurare. În principiu, severitatea putea merge pînă la pedeapsa cu moartea a vinovatei. Totdeauna se găseau însă circumstanţe atenuante, încît pedeapsa cu moartea era schimbată în pedeapsa corporală, globirea în bani sau izgonirea din sat. Teodora Costin, văduva lui Rus Petru e pedepsită cu 40 lovituri de nuia, aplicate în mijlocul satului, în faţa întregului sat, spre a fi pildă şi altora ce i-ar fi urmat exemplul[19]. Ana Galea, soţia lui Fărcaş scapă de moarte pe baza unor mărturii, potrivit cărora soţul însuşi ar fi îndemnat pe flăcăul Tămaş Nistor să fugă cu soţia sa. Pedeapsa soţiei necredincioase a fost 80 de nuiele aplicate în mijlocul satului, iar a vinovatului 50 de lovituri, apoi obligaţia celor doi făptaşi să se spovedească şi să depună jurămînt în faţa preotului că nu vor mai păcătui[20].

Astfel se înfăţişează, în linii generale, tabloul unui sat transilvan din prima jumătate a sec. XVIII, al ţăranilor iobagi şi jeleri din Cetan, romîni, unguri şi ţigani. Aceştia au trăit laolaltă, s-au bucurat împreună, dar mai ales au suferit împreună explcatarea stăpînilor nemiloşi, făurind planuri de un viitor mai bun, luptînd alături pentru realizarea acestora.

---

[18] Gavrea Teodor care a început bătaia cu Mece Andrei a fost pedepsit cu 12 lovituri de bîtă, iar Mece Andrei care a început cearta cu 6 lovituri de nuia. Gavrea Teodor a mai fost pedepsit şi cu închisoarea, iar cheltuielile de judecată au fost suportate pe din două. Fărcaş Vonul care a bătut şi a rănit pe Popa Galea Vonul a fost pedepsit cu 50 lovituri de bîtă şi cu 12 fl despăgubiri materiale.

[19] Teodora Costin era văduva lui Rus alias Ciorba Petre şi ea era învinuită de adulter cu flăcăul Gavrea Onu cel tînăr încă din 1754, pe cînd trăia soţul Teodorei. Gavrea Onu e pedepsit, cu circumstanţe atenuante, la o gloabă de 20 fl şi 40 cr, fiind scutit de pedeapsa corporală. Teodora Costin e pedepsită cu 40 lovituri de nuia, iar dacă ar mai fi continuat să săvîrşească asemenea fapte urma să fie izgonită din sat. Amîndoi vinovaţii sînt obligaţi să se pocăiască în faţa preotului.

[20] Tămaş Nistor, iobag necăsătorit, a trăit în concubinaj cu Ana Galea, soţia lui Fărcaş Onu. Anumiţi martori au depus mărturie că însuşi soţul înşelat a făgăduit lui Tămaş Nistor un cadou sau bani, dacă va fugi cu soţia sa şi vor trăi împreună 2--3 săptămîni. Acuzata, la rîndul ei, pentru a se dezvinovăţi, declară că pe cînd trăia în aceeaşi casă cu socrii săi, aceştia-l îndemnau pe soţul ei să se poarte urît cu dînsa, să o bată şi să o alunge din casă. În faţa acestor mărturii şi declaraţii, soţul însuşi cerînd să-i fie cruţată viaţa, soţia necredincioasă e pedepsită cu 80 de lovituri de nuiele, obligată apoi să se spovedească şi să jure în faţa preotului că nu va mai făptui asemenea păcate. Tămaş Nistor, deoarece „a mai stricat" şi casa lui Fărcaş Onuţ se pedepseşte cu 50 de lovituri, apoi la plata cheltuielilor de judecată şi în sfîrşit este silit să se spovedească şi să jure în biserică că nu va mai repeta asemenea fapte.

LIBER*

Inventationis bonorum et jobbagionum nobilis oppidi Dées, in possessione Csatány existentium et inventandorum ac annuatim conscribendorum.

Ab anno millesimo septingentisimo vigesimo sexto inchoatus et in usum praementionati oppidi ac emolumentum retinendus ac annuatim continuandus. Ductore primario generoso domino Josepho Lőcsei. mp.

INVENTARIUM**

Bonorum nobilis oppidi Dées e manibus generosi domini Danielis Dálnoki ad manus ductoris generosi domini Ladislai Zöldi **pro anno 1717** die 2 Januarij inventatuium per juratum assessorem egregium dominum Georgium Fejérvári et Stephanum Szentiobi juratum nobilis oppidi notarium.

Az Ispotaly vagy Csürös kert bejáró kapuja leveles tövisses kapufelestöl jó, mellette valo kis ajto felbel, ajto nincs rajta.

Ezen udvaron vagyon egy fedél alatt két boronából rott ház pitvarostol kémény nélkül, náddal fedett, tapaszos belül, egyikbe köböl vekott tüzelö kemencze sütö kemencze alatta, a másikban kemencze nincsen két felül mellette jó támaszos, lészás fedeles kert ; delröl kert nicsen mellette.

Ezen udvaron vagyon egy rosz sövény ol. A városnok egy jó kövér sbikája benne.

Az udvarról a csűröskertbe nyiló kapu leveles, kapufelestől jó. Ezen kertbe vagyon egy agasokra csinált jó csűr, az oldala sövénnyel fonva tapaszos.

Vagyon három egész kalongya széna, melyeknek ketteibe 8/8 iobbágy szekér széna. Az egyikben öt. Vagyon ezeken kivül egy fél kalongya cir. négy jobbágy szeker szena benne.

Vagyon két szakasz szalma.

Ezen csür mellett egy felöl jó lészás, támaszos fedeles kert, más felöl is jó ujj támaszos kert fedetlen.

Emellett vagyon egy város számára fogott veteményes kert, jo támazos leszás fedeles kert körüllette, béjáro ajtaja tölgyfa deszkából valo, ajto felestöl jó. Töke zár rajta.

A Nagy Szamosnak a város felöl valo ágán vagyon egy hid, melynek a két végin való lábai jók, az közbelsö lábának nagy ládájának hátulsó vagy alsó része ujjitást kivón, a város felöl valo végin egy darabig a hid padlása rosz, gerendai is nem igen jók; a porond felöl valo vegi töltést, gátolást kiván.

---

* Textul a fost transcris exact ca în original, cu toate abaterile ortografice şi de limbă. Aceasta din două motive: 1) nu există încă norme sigure pentru publicarea textelor maghiare din sec. XVIII, 2) textul nostru poate fi util şi pentru studiul limbii maghiare vechi. Singura modificare ce s-a făcut textului a fost întregirea unor prescurtări care, de altfel, sînt foarte obişnuite şi de aceea nici nu s-au pus între paranteze unghiulare.

** Foile cuprinzînd situaţia din anul 1717 nu fac parte din registrul porpriu-zis, dar întregesc în chip fericit urbariul satului Cetan, ceea ce ne-a determinat să le includem aici.

Vagyon egy közép szerü gyalog hajo, nem igen jó.

A hid véginél, a porondon vagyon a vamosnak egy sovénykalibája jó.

Hidas alá valo öreg hajo vagyon kettö, egyike még roldozással szolgálhat kevessé, a másik nem jó. A hidas padlása rosz. Vagyon az hidason két jó hosszu kötel, az apro kételek roszszak.

Vagyon Nemes várasnak egy puszta romlott köháza egyik oldalának fele a fundamento (?) kidölt, semmi épület körülle nincsen.

A Rósa hegy alatt vagyon egy négy kövü malom, mellyet bizonyos possessorok birnak per contractum. Ebben vagyon a Nemes városnak egy része.

Vagyon a Nemes városnak a Szent Péter hegyinek Akna felöl valo részin egy jó darab szöleje pusztás.

A Csatányi ispán Zilahi István uram adott altal buzát cub. 5,3, eczetet egy hordoban, melynek három része de presenti meg vagyon.

Kerti vetemény, vereshagyma, fokhagyma, petreselyem vagyon eö Kegyelmenél mellyet is altal ad eö Kegyelme a N. város szükségéra annak idejeben.

A Somkut felé való forduloban vagyon három darab földben öszi buzavetés ez szerint.

A nagy utak földben cub. 17,3

A jegenyfák között cub. 5 nagyob részét most mások vetették bé.

A Czicz hegyi szölö alatt lévö földnek egy darabjában cub. 17,2

Summa cub 30,1

A nagy utak föld mellett vagyon egy darab vizes, tós kaszáló rét.

A Kozárvár felé való fordulóban a Szamosparton vagyon egy darab szánto föld, mely nyilakbol fogatott fel . . . . circ. cub. 12,2

Ugyan a Szamos parton vagyon egy darab hadnagyság után járó föld a Szamosra jó véggel . . . . . circ. cub. 8

A Béla hegy alatt lévő halovány mellett vagyon egy darab majorság föld horgas földnek hijják kaszálojával együtt.

Ugyan azon forduloban a Kozárvári határszélben vagyon egy darab kaszálló rét, melyet a hadnagyok számára szoktak megkaszálni.

A Déési nagy réten a Tökés Ión tul vagyon egy darab kaszállo rét Zöldi László uram örökös réti szomszédságában, terem rajta circ. foeni cur. 10/12 egy darabja irtást kiván.

Vagyon más egy darab rét (Bika rétnek hijjak) melynek a tisztáján terem cur. foeni . . . 1 a többi egészen jaz, tövis.

Vagyon más rét mellyet Polgárok rétinek hinak. Assessor uraiméknak kassáltatik.

A Polgárok retin fellyül vagyon egy darab sásos, vizes, gazos rét. Méltoságos gubernator Kornis Sigmond urunktol eö Excellenciájától cseréltetett.

Vagyon a Néma felé menö ország uttya mellett egy darabocska rét Fuzi Miklosné és Körmendi György rettyek közöt az utra megyen véggel. Ez is eö Excellentiájától cseréltetett.

Az hegy alatt, az S. Benedeki két út között vagyon egy darabocska kaszáló. Interveniensek számára valo.

Possessio Csatány

Personae jobbagionum	Filii	Boves	Vaccae	Equi	Juvenci	Oves caprae	Porci	Apes
Judex Kováts György	2	—	3	—	2	—	4	—
Kováts Szávul és Juon	5	—	4	—	3	—	4	—
Galye Kosztin és Gligorás	—	—	2	—	—	—	—	—
Farkas Péter	2	2	2	—	—	—	—	—
Sztán Gligorás	1	—	3	—	—	—	—	—
Ujfalusi György debilis	—	—	2	—	—	—	4	—
Galye Makaria és Demeter	3	3	4	—	4	—	4	—
Pap Popa Juon falu papja	—	2	1	—	—	—	3	—
Galye Stephán	—	2	2	—	—	—	3	—
Galye Demian	—	2	1	—	—	—	—	—
Farkas Kovácsu és Juon	3	2	3	—	2	—	3	—
Galye Román és Vaszilie	4	2	2	—	—	—	3	—
Gavre Marján	2	—	2	—	—	—	—	—
Galye György	2	2	3	—	—	—	6	—
Farkas Demeter és Györgyi	2	—	2	—	2	—	2	—
Krajnik Raczos Onye és Toagyér	1	2	4	1	—	—	2	—
Orosz Simon. Házas fiai Juon és Mihalj	2	5	3	—	3	—	6	—
Csizmadia Thamás Toagyér csizmadia	2	2	2	—	1	—	3	—
Ujfalusi Juon nötelen	—	1	2	—	2	—	4	—
Gergely Kosztin	1	1	1	—	2	—	—	—
Gavre Thodor	1	1	2	—	—	—	2	—
Vidua Maté Czidorné fiai	3	—	1	—	—	—	—	—
Puskas Vaszil és Lázár	—	—	1	—	2	—	—	—
Gavre Gligorás	2	2	3	—	—	—	5	—
Lupán Ignát	—	1	1	2	1	—	4	—
Galje Lupul és Vaszil szolgál	1	1	—	—	1	—	2	—
Karácson Román	—	—	2	—	—	—	1	—
Farkas Thamás	1	1	3	1	—	—	2	—
Pásztor Thamás Lukáts	—	—	—	2	—	—	—	—
Pásztor Bozdás Gligor csorda pásztor	2	—	1	—	—	—	—	—
Dosza Simon csorda pásztor	2	—	1	—	—	—	—	—
Pap Popa Demeter falu papja	1	4	2	1	1	—	5	2
Vancsa Vonya	1	—	2	—	1	—	2	—
Molnár Vancsa Lupul város molnára	—	—	—	—	—	—	—	—
Város szolga Thamás György város szolgája	—	—	1	—	—	—	—	—
Summa personae jobbagionum nr 46	46	38	68	5	28	—	74	2
Inquilini Sellérek								
Raczos Juon	—	1	2	—	—	—	—	—
Graekucz Juon	—	2	1	—	—	—	—	—
Sellér Marczi	2	2	1	—	—	—	4	—
Sellér Paskuly	1	2	2	—	—	—	5	—
Sellér Mathe és Thoma	—	2	2	—	2	—	—	—
Summa personae nro... 6	3	9	8	—	2	—	9	—

Fugitivi jobbagiones

Popa Illyés Marokházi pap, Doboka vármegyében

Ráczos Péter és Juon, Székolájban laknak Bánffy György uram földin Doboka vármegyében.

Ráczos Jakab katonává lött volt, két fia van, Marokházán tekereg.

David Vaszily Szurdukon lakik, Belsö Szólnók vármegyében.

Sztrika Stephan, Drághan pap, Doboka vármegyében.

Rusz Mihály és György, Solyomkön Ujhelyi Ferencz uram földin lakik nemes, Doboka vérmegyében.

Mathe Peter Szent Mihálytelken Torma László uram földin lakik, Colosvármegyében

Onul János a Csizmadia lakik Csésztelkén.

Foxan Ignat, Ilye és Démeter Szeben vidékén Szeliste nevü faluban laknak.

Murvan János fiai, Vaszil és Juon, Doboka vármegyében Móró nevü faluban laknak.

Murza Pap Aleksa Uj Turdaban lakik.

Petris Juon, Vidradszegen lakik Turda vármegyében

Majorság zab Csatányban vagyon de presenti cub. 20.

Pap Demeternek vagyon a falu mellett egy hajos malma, melyböl tartozik taxasrul a mint a nemes várossal accordálhat.

Extradatur per juratum nobilis oppidi notarium mp.

Pro anno 1726. Inventarium Bonorum nobilis oppidi Dées, in eodem oppido repertorum ; e manibus Generosi Domini Stephani Irsai ad manus Ductoris Generosi Domini Josephi Lőcsei per Inventatores nobilem Egregium Dominum Georgium Ersekujvári Juratum Assessorem et Notarium Stephanum N. Szentjobi Inventatorum et conscriptorum.

A Rév utzában vagyon a Nagyságos Városnak egy Csürös kerti annak az utzárol bé járo kapuja leveles, kapu és ajto felestöl ocska ajto nincs rajta.

Az udvaron vagyon egy ujj boronafából felrott ház Pitvarostol tapasztatlan, egy ajto sincs rajta, Szalmával fedett. Ezen házban az Városnak két Bikái tartatnak, jo kövérek.

Vagyon ugan azon udvaron más ház boronából rott, mely Ispotálynak tartazik Szegények Számára, egy fedél alatt két ház Pitvarostol, tölgyfa deszka ajto mind házakon, mind Pitvaron, padlása is tölgyva, deszkával padoltatott mindeniknek (!), az egyikbe jo kas kemencze, a másikban is kas kemencze, de az oldala béromlott, a fedele náddal kötött. Az egyik házban a Város Csatányi jobbágya csorda pásztora Marján Juon lakik.

A csürös kertnek belsö bejáro kapuja Leveles, kapu és ajto felestöl jo tölgyfa ddeszka ajto rajta.

Ezen csürös kertben vagyon egy agasokra csinált ocska Csür náddal fedett, mellette délröl külön kertelve egy veteményes kert, az ajtaja tölgyfa

deszkából valo, ajto mellyékestöl jo; egy rosz töke zár rajta. Ezen Csür mellet vagyon két kalongyácska széna continentes Currus jobbagionales 10.

Az kert ezen Csür és házak körül kétfelöl, ugy a veteményes kertnek egy része jo, leszáját meg kell tövisselni s ujjolag fedni az udvaron délröl egy darab ujj kert kivántatik. A Potra oldal felöl valo végin keresztül félig felfont ujj kert vagyon, fellyebb kell fonni támaszozni lészázni.

Az Kastélyban, a Torony alatt vagyon egy fedeletlen öreg fürészdeszkából csinált szuszék üres. Benn a Templomban egy jo öreg csigakötél.

Inventarium Anni 1726. A város piatzán vagyon a Nemes Városnak egy puszta, kőből rakott Tanács vagy város háza, a piacz felől való oldalának felerésze usque ad fundamentum, kidült, egyébütt is romladozott. Körülötte jó lészás támaszos födeles kert. Az udvarán vagyon egy jó nagy boronából felrótt, szalmával fedett Istállo, jó tölgyfa deszka ajto kettő rajta. A béjáro kapu leveles, kapu és ajtófeltől, tölgyfa deszka ajtóstól jó ujj.

A Szamosnak innetsö ágán lévö Hidnak a város felől való végin s középsö Ládán [!] álló padlás öreg gerendáknak hárma régi, ocska padlás dészkákkal együtt, roszszak, ujjak kivántatnak hellyébe. Hasonloan a középsö Ládánn fellyül lenni szokott, jéghasitó most kezdvén épittetni, még effectumba nem ment.

A Szamosnak tulsó ágán lévő ujj hidjó, az innetsö végihez kőzel most mind alol fellyül uj jéghasitók csináltatnak.

A két hid kőzőtt, a purondon, vagyon a Nemes városnak egy jó tapaszos sövény uj háza sindelyes ; egy fedél alatt két jó ház papyros ablakokkal rámástól, pitvarostól, kamarástól, kéményestől ; a pitvarban sütö kemencze, az elsö házon jó bérlett fenyö deszka ajto vass sarkokkal a masikon hasonloan. A kamarán, pitvaron jó tőlgyfa deszka ajtók ; mindenik házban jó paraszt kájha kemenczék ; vasak alatta.

Ezen házakba vagyon három karszék, 3 egyes szék, fűrészfenyő deszkából valok. A hátulsó házban két hoszszu fenyö deszka pad mindenik béllett, egy hoszszu fenyö dészka Asztal.

Kortsomához való ivo fa kupa 4 Ejteles kupa, 2 Félejteles, 2 Egy talpas polturás fa kupa, 3 fa pohár, üveg bor hüteni valo 3 egyik ejteles, kettei félejteles. Üveg Bokály 4 hárma ejteles, egyike félejteles. Egy talpas Cristályüveg pohár. Csapszék kettö abrancsos, csap alá valo cseber kettö. Egy jo kenyér sütö szita, két fenyöfa föhordo cseber. Negy föld vagy szemét hordo kosár

A Rosa hegy alatt vagyon a Nemes Városnak egy négy kövü malma, az oldala körül deszkás, a fedele sendelyes, a molnár ház köböl valo jó paraszt kályhából való kemencze benne vass nélkül két darab deszka ocska pad benne. A béjáro ajtofelek jok mind malom, mind molnár háza, az malon házon ocska fürészdeszka ajtó. A molnár házon jó tölgy fa fasarkokon állo ajto. A köpad ujj, kövek, vasak jok, a viz kereknek hárma jó, az egyik rosz a bélkerekek jók, vagyon benne két öreg bükfa deszka jó szuszék vámnak való, egy kisded szuszék malom pornak való négy almusos garathoz való és egy rosz mérö kéreg véka, egy vajtikó. Egy vass rud négy apró kövágo csákány, két öreg csákány egyik kissebb másik nagyobb. Egy vass horog. Egy vendég korong karikástol, egy vezeték korong vass

a malom mester Ács István kezében a garatok ócskák, a lisztváluknak hárma jo az egyik roszsz, az négy silip zapor tartostol jó, az oldala deszkázást kiván a kis silipek jok a három üress silip is deszkázást kiván, a kis gát jó, a nagy gát elszakadott, egeszen ujj kivántatik helyette etc.

In Possessione Csatány reperti Iobbagiones eorumque facultates

Nomina personarum	Personae nro	Filii nro et nomina	Boves nro	Vaccae nro	Equi et equae nro	Juvenci nro	Juvencae nro	Porci nro	Oves, capraenro
Kováts Juon	1	Griga, Sima, János	—	1	—	2	—	3	4
Farkas Juon	1	Pál	2	—	—	—	1	1	—
Galye Lupul	1	János	2	—	—	—	—	6	5
Farkas Péter	1	György, Onul, Todor	2	2	—	1	1	2	8
Sztán Gligoras	1	György, Péter	2	2	—	—	—	1	—
Ujfalusi Juon	1	—	4	2	—	2	—	2	20
Csuke Gligor déáku	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gálye Makaria	1	Urszul, Gligor, Pintye, Onul	4	2	1	2	—	2	12
Ujfalusi György debilis	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Vancsa Onya	1	Andre	1	1	1	—	—	3	6
Mecse Miháli	1	Onul, Andreika	2	2	—	—	—	—	3
David Vaszil taxas	1	—	2	1	—	—	—	1	—
Gálye Stephan	1	Aleksza, György	2	3	—	2	—	2	6
Raczos Kira és Mihály együtt laknak	1	—	6	2	—	—	—	3	9
Farkas Krácsun és Gábor együtt szolgálnak	1	Mircse, Juon	4	3	1	2	—	2	6
Kovács György biró	1	Onul, Togyer	6	3	2	2	—	12	20
Gálye Román és Vaszil együtt szolgálnak	1	Demeter, Gábor, Juon, Mihály	2	1	—	2	1	6	4
Dosza Juon	1	Péter, György	2	1	—	—	—	—	—
Gávre Nyikita	1	Flora	2	1	—	—	—	1	4
Gálye György	1	Péter, Nyikolaj	6	2	1	—	—	6	18
Gálye Demeter	1	Mihály, Onul	2	2	—	1	—	2	6
Raczzos Vaszily	1	—	2	—	—	—	—	—	—
Farkas György debilis	1	Onul, Dan	—	—	—	—	—	—	2
Gálye Kosztán	1	Onul	2	1	—	—	—	1	—
Orosz Mihály	1	—	3	2	—	2	—	4	—
Tamás Toagyer	1	Márk, Onul	4	2	—	—	—	3	4
Tamás György	1	—	—	1	—	—	—	—	—
Gergely Juon	1	Kira	2	1	—	2	—	3	12
Farkas Demeter	1	Lupul	2	—	—	2	—	—	6
Gávre Thodor	1	Szimjuon, Onul	2	1	—	—	—	2	7
Matyeutza Gligora	1	Juon, Togyer	4	1	—	—	—	2	10
Kováts Szávul	1	György, Juon	2	1	—	—	1	1	6
Puskás Lázár	1	Onul	2	1	—	1	—	6	10
Puskás Vaszily	1	—	—	—	—	2	—	—	—

Nomina personarum	Personae nro	Filii nro et nomina	Boves nro	Vaccae nro	Equi et equae nro	Juvenci nro	Juvencae nro	Porci nro	Oves, caprae nro
Gavre Gligorás	1	Urszul, Todor Ilye, Juon	4	2	2	—	—	3	17
Orosz Juon	1	Lupul, Onul, Vaszil	4	1	—	1	1	7	14
Gálye Demian város vincellére	1	—	2	2	—	—	—	4	—
Oncsa Román	1	—	1	2	—	—	—	2	—
Farkas Thamás	1	Urszul	5	1	1	—	—	5	12
Orosz György kertész	1	Onul	2	1	—	—	—	2	—
Krajnik									
Tamás Lukács	1	Péter, Thodor	—	1	—	—	—	—	—
Tamás Ilyés csizmával szolgál	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Tamás Juon	1	—	—	1	—	2	—	—	—
Vancsa Lupul molnár	1	Nikuláj, Onul	1	—	—	2	—	2	—
Gálye Gligorás pásztor	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa Jobbagionum	43	61	58	53	09	30	05	103	227
Falu jobbágy papjai									
Pap Demeter									
Pap Juon									
Nötelenek									
Bozdás György és Thodor									
Mateucz Todor és Juon									
Tamás Juon									
Gálye Vaszily									
Ráczos Onul									
Lakos sellérek									
Grekucz Juon	1	Tamás	3	2	—	—	—	2	—
Talpos Péter	1	—	3	3	—	—	—	1	2
Talpos Szimijuon nötelen	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Marosán Griga	1	Demjan, Onul	2	1	—	—	—	—	6
Summa	3	03	08	06	—	—	—	03	08

Fugitivi Jobbagiones

Az tekintetes Nemes Universitas, Tekintetes Nemzetes Dioszegi Mihálly Urammal Conventiora ment 23 Fugitivis jobbágyokrul valo Demonstratio Ab Anno 1725, Die 2-da mensis Ianuary, Usque ad Annum 1727 Die 17 Mensis Ianuary Convenialván az Tekintetes Nemes Desi Universitas

Inquisitoria Relatoriakban Expressált Csatani Fugitiis 23 Fugitiviis Jobbágyok Reperaltatasok s reductiojok végett Tekintetes Nemzetes Dioszegi Mihály kedves Atyánk fiával eö Kegyelmével az ocskább Veres Tablaju Protokolumba az végétöl fogva viszsza felé százhatvanadik levelen beirt Convententia szerint Melly Fugitivus Jobbágyok közzül megirt Tekintetes Nemzetes Dioszegi Mihály ur eö Kegyelme Repetáltatván hányan Reducaltak Csatánba ugyan Repetáltatván hányat Manumittált az Nemes Város s hányat adott el ; Repetitio után penig mellyik holt meg sine Semine Repetitio alatt penig hányan legyenek meg ma is, Ismét Repetáltatott, de az Nemes Várostol eladatott melyrül Contractust producalhat, az Emptor, ugy az Specificalt helyeben hanyan nem talaltattak mellyek Repetaltattak melyrül Attestatio vagyon. Item hány nem Repetaltatott, mivel azoksem talaltattak a ki adott Specificatio szerint, Utolszor egygyett honnet reducalt legyen eö Kegyelme Ezeken kivül penig ött punctumokbul allo propositumut kivánván eö Kegyelme, az Nemes Universitas elött elolvastatni és az Nemes Universitás akarattyábul protoculaltatni, mellyek mind ezalább megirt Specificatiok szerint igy következnek.

Csatani fugitivus jobbágjokrul.

(1) Mecse János
(2) Fogsan Ignát
(3) Tomas Illye
(4) Maruczan Grigor
(5) Gallya Vaszily
(6) Gallya Grigorás
(7) Tomas Vonya

Ezek Repetaltatvan Reducaltattak Csatánban, megvadnak, de Praesenti Hadnagy uramek tudgyák

(8) Raczos Péter
(9) Ráczos János
(10) Mészáros Pavel János nevü házas fiával

Ezek is Repetaltattak kiketis eladta s Manumittalta az Nemes Város maga.

(11) Morván Márch. Repetitio után megholt Tyburczon Sine Semine
(12) Morván Vaszily ott van Repetitio alatt
(13) Rátos Todor
(14) Rátos Blaga
(15) Ratos Gligor
(16) Ratos Nyikita

Ezek is Repetitio alatt vadnak

(17) Daszka János két fiait is Repetaltattam Nagy Sigmond Uramtol de praetendallya s Contractussae van hogy a Várostul megvötte

(18) Zeik Mihály nem tanaltatott Kötelenden Visaban
(19) Maruczán Péter nem tanaltatott Kapuson
(20) Murze Kosztin fia Onul nem tanaltatott Mehesen
(21) Az Murze Aleksza (ki is Tordosi Olah Pap volt :) Fiai is nem találtattak
(22) Zejk Onul Kájanban nem találtatott

Ezeket az inpositio szerint mind Repetitiumba iratták,az Deákok az megirt helyekre elöl mentek, hogynem találtattak, arrul Attestaltak s fáradcságok jutalmát meg vöttek.

(23) Maruczan Juon nem talaltatik Tancson
(24) Baruczán János nem talaltatik Domokoson

(25) Morván Grigort tanaltam Tyburczon az Inquisitioban nincs, Repetitioban sincsen

(26) Raczos Vonyát Gorborul Reducaltam.

Az fenn megirt Jobbágyok iránt vadnak Controversiak e szerint kell Remedialni

(1) Az Nagy Sigmond, Uramtul felkért Jobbágyok Contractussát az Nemes Varos párba kikérvén azontul látva mitévö leszsz

(2) Az nem tanaltatott ket Jobbágyok iránt az Nemes Város Inquiraltasson, az kik által tetczik, az után az melyeket megtanalnak közüllök maga kölcségen Reperaltatsa ezen az télen, és a kiket fel nem adnak azoknak Törvényes dolgokatt az jövő Diétán procuralom, noha harmának[1] nem tartoznám procuralni, mint hogy Contractuson szerint az 23 personát harommal Excedálja száma.

(3) Morvan Grigor irant az Nemes Város Inquiraltasson s Repetaltassa azontul én procurálom

(4) Az Bojer Ferenczné Aszszonyomtul repetált négy Jobbágyok közzül, az edgyik Nyikita nevü nem lakik Ludvigen.
Per errorem repetaltatott, az Szilágyban vagy Magyar Országon lakik valahol.

(5) Azon négy Jobbágy közül ketteje, ugy mint Blága és Gligor praetendálják (eıös két Inquisitoriajok is van) hogy ök nem Ráczos nevü Csatáni embertöl valok, hanem az ¢ö Attyok Les nevü Ember volt Szathmárvármegyében Szoldobán holt meg, s az Édes Annyokat ugyan Szoldobán vötte volna el Raczos nevü Csatani ember s akkor ök kis Gyermekek voltak s ugy hozta be öket az Annyukkal. Hogy eznem igy légyen errül is hathatosan az Nemes Város Inquiráltasson, az hol tetczik az altalam kiadott Utrum szerint én azontul procuralom az dolgot.

Mindezek iránt az Nemes Város ezen a Télen procedallyon, hogy én is a következendö Diaetan folytathassam az Törvényeket ne haladjon tovább tovább az dolgoknak vége a mi nem én rajtam mulik el, az nem az én vétkem nem is szenvedhetek másokért s nem szaporithatom kölcségemet Ezeket sub protestatione kivánom az Nemes Város Prothocolumába hogy beirattassanak. Actum Dées Dies 17 Januarij anno 1727.

Dioszeghi Mihálly m.p.

Utrum

(1) Nemes Belsö Szolnok Vármegyében Csatánban esmerteé az Tanu Nemes Deés Várossa Raczos Vaszily nevü Jobbágyát.

(2) Ezen Raczos Vaszilynak hány felesége volt mellyiket hol vötte el s melyiktöl hány fia volt s hol születtek.

(3) Vötti Féléségett vagy egyczer vagy mászszor Nemes Szathmár vármegyében Szoldoba nevü Faluban.

[1] Înţelesul este: harmának = pentru 3 dintre aceia.

(4) Ha vött Eözvegy Aszszonyt vötti (voltaki azon Aszszonynak más urától fiai ha voltak hányan voltak s kiknek hitták és szoldobárul behozta é öket az Annyokkal s hol s micsoda helyeken lakott vellek.
(5) Nevezetesen Nemes Kolosvármegyében Ludvigen Raczos Blága, Raczos Gligor és Raczos Todor névü Csatáni Dées Várossa Jobbágyi. Az Boér Ferenczné Asszonycm földin laknaki s azon Raczos Vaszilynak édes Fiai voltanaki, Apával s nem csak Anyával egy Testvérek mind hárman, A mit ezekben tud, ért s nyilván hallotta az Tanu igaz lelke szerint mongyameg. E Congregatione Dominorum Juratorum Assessorum et Senatorum Nobillis Oppidi Dées mpr.

PAR

Nos Ductor Primarius et Juratores ac Senatores tota denique Universitas nobilis oppidi Dées, Recognoscimus praesentium per vigorem et damus has praesentes litteras nostras significantes, omnibus quibus expedit universis et singulis praesentibus et futuris quod in hoc anno praesenti 1727 Die vero 26 mensis July. Midőn volnánk Nemes Városunk Közönséges gyülekezetiben Communi voto et Suffragio várossunk egyik érdemes tagjával Tekintetes Nemzetes Dcesi Dioszeghi Mihály Atyankfiaval eö Kegyelmével incaltunk Contractust, ez alább meg irt mod szerint, Ugymint lévén meg irt Dioszegi Mihály Atyankfianak eö Kegyelmének Somkut felé forduló városunk határában Szalcsva nevü helyben Kis Füzér és Nagy Füzer nevü földei egy más szeltekben mellyeket, Néhai édes Attya Dioszegi István uram és maga is eö Kegyelme penzeken aquiraltanak volt alternatis vicibus Zállagos jusson Csatáni Varosunk Jobbágyitol. Ehelet ugyan Nemes Városnak teritoriumán az Rosa hegy alatt lévö Városunk most pusztájába levö malmába az több malmos Possessorok eö Kegyelmék seriessekben lévén eö Kegyelménck is, egy része mely részitis eö Kegyelme ada által Nemes Városunknak az alább megirando Conditiok szerint, Minthogy azon fenn specificalt Kis Füzes, és nagy Füzes Nevü Földeket jure perpetuo hagya s adá Nemes Városunk eö Kegyelménck Posteritassiknak Successorinak és Legatariussinak irrevocabiliter. Az Tiszteletes Reformata Ecolesia eddig eö Kegyelménél lévö rész 27 forint adosságot is által vevén magára, az malomba lévö penzetis annectalvan az zállagos summahoz his Conditionibus :1-mo hogy az megnevezett Szalcsvában levö földein megirt Dioszegi Mihály Attyánkfiának Nemes Városunk lakossinak marhájok mikor nyomásban vagyon legeltessenek minden controversia nélkül Onnan Nemes Városunk lakossinak Marhájok akármi nevel nevezendö labos marhájokat ne reggessék, ne hajtogassák s ne taxállyák többet penig akit a megirt Szalcsvában birt eö Kegyelme eddig Ahoz eleven makk termö erdöbül ne irtasson; 2-do. Az megnevezett Szalcsvában Dioszegi Mihály ur s Posteritassi Házakat ne epitcsenek Embereket oda ne telepitcsenek, ugy juh majorházat, Juhokat, Kecskéket, Bialokat, külön menest, Külön Csordát Nemes Városunk Privilegiuma ellen, ott ne tárcsaha s ne fejessenek eö Kegyelmek, egy szoval az Szalcsvában Nagy Füzér Kis Füzer nevü eddig eö kegyelmétöl biratott földeit örö-

kösön eö kegyelme s Posteritassi Successori és Legatariussi aval az Iussat birhassák csak mint eö kegyelme és más Deési emberséges emberek is magok a Deesi határon birt örökös földeit birják, egy szoval mind nyomásbeli, mind tilalmasbeli usussát az megnevezett Füzer névü helyekben ez utánn's mint eddig vehessék eö Kegyelmék s az eö kegyelmék Posteritassi, megmaradván az eddig Csatánban s onnét idejáro közönséges szekerut az Szalcsván által in perpetuum és senkitis azon a szekéruton járokat ne impediallynak ugy az Csatániakat a szölöcsinálástol ne impediallyák eö Kegyelmek s az eö Kegyelmek posteritássi. Melly dolognak megállására kötelezök magunkat, ugy megirtt Dioszegi Mihály Atyánkfia eö Kegyelme is sub poena Decretalis Calumniae az melyröl is adgyuk Nemes Városunk Pecseti és Nemes Városunk hütös Notariussa Subscriptioja alatt költ Contractualis Levelünket Pro Futuro Testimonio. Datum Deés Die et Anno ut supra Notatis.

Lecta publicata
nemine contradicente

L. S.

Extradatum per Martinum Dobolyi
Juratum nobilis oppidi Deés Notarium

mpr.

Pro Anno 1727. Inventarium Bonorum nobilis Oppidi Dées in Diversorio Oppidi repertorum, e manibus Spectabilis ac Generosi Domini Michaeli Dioszegi Arendatoris, ad manus Ductoris Generosi Domini Josephi Löcsei per Inventatores Nobiles Egregios Dominos Stephanum Szent Jobi et Stephanum Zilahi Iuratores, Georgium Váradi et Martinum Kibédi Iuratos Senatores et Notarium Martinum Dobolyi Inventatorum et Conscriptorum, Anno 1727 Die 18 Mensis 7-bris

1-mo. Vagyon az Nemes Városnak a két hid között, egy vendégfógadó Háza mellyik vagyon be kertelve körös körül hitvan lészás fedél nélkül, valo kertel támaszolva. A bejáro kapu leveles, kapu felestül, ajto felestül, fenyö fa deszka jo ajto rajta, a kert körös körül fedest kiván, Vagyon ezen az udvaron,

2-do. Egy uj Sendelyezett, egy fedel alatt talpra csinaltatott, egy vegtiben sövényböl csinált két ház Pitvarostul Kamarástol, Kemenyestöl, mely Kemenynek napkelet és Del felöl valo oldalai Sendelyezetlenek. Az Pitvar ajtaja Bikkfábol Csinált fa sarkokon, zár es kilincs nelkül jo ajtó, Az Pitvarban vagyon egy sütökemencze, az Tüzhelye fábul felrova, az sütö kemencze ruinaban vagyon ezen Pitvarbul vagyon az kertbe kijáro fenyöfa ajto vass sarkakon vasreteszszel ezen Pitvarnak padlássa Tolgyfa gerendákkal s deszkákkal padlot melly is jo. Vékony tapasz rajta. Az Kémeny Sövenybül font fa kémény téltul egyszeri tapasztással lévén tapasztva, kinek a tapaszsza nagy részént le hullott, ezen Pitvarnak az elsö ház felöl és az udvar felöl valo oldalai ruinaban vadnak tapasztást kivánnak. Az elsö háznak bejáro Ajtaja nyár fábul valo Oláhoson csinált fasarkokra, zár és kilincs nelkül az ajto felek jok ezen háznak Gerendája Tölgyfák,

Padlássi Bükk és nyár fakbul valcak fellyül vekonyon Tapaszos ezen Háznak vadnak Két ablakai, Fias Ablak rámai Fenyö fabul valok, Semmire kellö rongyos papirossal, nemely része be boritva, ezen elsö hazba találtatott fenyö deszkábul valo két karszék és két egygyes szék, az egyik eggyes széknek karja kitörött, Ezen Házban vagyon paraszt Kajhakbul Csinált egy alacson kemencze, vas az szája alatt, belül az ház tapaszos de mind tapasztást s mind meszelést kiván, Az kemenczenek az allya sárbul köböl és teglábul csinált alacson és rosz, ujjetást kiván Ezen elsö haznak az udvarfelöl valo Ablaka alatt vass sarkokon allo fenyö deszkábul csinált ablak tabla vagyon egy. Ezen Házbul napnyugotrul vagyon egy bortarto Kamara melynek Ajto felei jok Az ajtaja Bikkfa s tölgyfakbul valo fa sarkokon vass retesz föstől lakatostol kolcsostul ezen Kamarának, bejáro Ajtaja mellett lévő oldalai ketfelől tapasztatlanok, Semmi tapasztás rajtok nincsen Belöl ezen Kamarának három oldalai meg vadnak tapasztva s sikárolva de kivül tapasztást kiván. Az Padllássai Gerendai jok tölgyfábul valok, Az Hatulso Háznak Ajtofelei jok Fenyöfábul valo Ajtaja Kereszt berleses, vass sarkokon, zár nélkül Kilincs nélkül, Ezen Háznak Tapaszsza körös-körül semmire valo, ujjolag kell tapasztani kivül belöl, Gerendai Tölgyfábul valok Padlás Deszkái gyalult fenyö Deszkákbul valok jok ennek padlasais tapasztást kiván. Ablak fái keresztestöl fölgyfábul valok. Ablak néllkül, ráma nélkül vagyon ezen házban paraszt kalyhábul csinált ruinában lévő alacson rosz Kemencze kinek a Kajhai semmire valok vas alatta az Tüzhelye negy Szegre fábul felrova. Ezen Házban vagyon fenyö fa deszkábul csinált két berlett hoszszu pad és egy fenyöfábul valo hoszszu Asztal lábastul ezen Házak fenyö Sendellyel vadnak meg sendelyezve.

3-tio Az korcsomárláshoz valo edenyek talaltattak e szerint

Ejteles fa kupák kettö	nro 2
Felejteles fa kupa egy	nro 1
Borivo fakupák kettö	nro 2
Egy fel talpu fa pohar	nro 1
Egy végig hasadt fa pohar	nro 1
Cserep borivo kupák kettö	nro 2
Egyik nagyob másik kissebb, az kisebb elhasadott csapszék kettö laboson tölgyfábul valok	nro 2
Hitván fokos ritka szita egy fenyökeregre csinált	nro 1

4-to Ezen város vendegfogado haza udvarán vagyon egy boronábul felrott Pajta melyis vagyon Fatalpokon, melynek ajtofelei ujjak fasarkokon állo fenyödeszka ajtó rajta fakilincscsel edgyütt, Czövekekre sövényjászól benne. Szalmával vékonyan fedve fedést kívan az Padlass sövénybül valo melyet az város csinaltatott, vadnak ezen Pajta mellett a Nemes Városnak hidasaló valo három öreg jegenyefa hajoi edgyek vass eszkábás, Ite mHidcsináláshoz valo egy Czövek verö Sulyok melynek a két végen két öreg vas Karika harom vas retesz föstöl, egy általjáro vas szorito, ket felol valo vas pantyával edgyütt.

Anno 1728 Die 11 January. Inventarium Bonorum nobilis oppidi Dées in Possessione Csatány Tempore Ductoris Primarii Generosi Domini Josephi Lőcsei e manibus Provisori Domini Stephani Kovács alias Geszti ad manus Provisori Stephani Simon alias Varallyai per Inventatores Nobilem Generosum Dominum Ductorem Josephum Lőcsei et Notarium Martinum Dobolyi Inventatorum et conscriptorum.

In Possessione Csatány reperti Jobbagiones eorumque facultates

Nomina Personarum	Personae nro	Filii nro et nomina	Boves nro	Vaccae nro	Equi et Eque nro	Juvenci nro	Porci nro	Oves, caprae nro
Kovács Juon	1	Griga, Simon Vaszilika	2	1	—	—	—	4
Farkas Juon	1	Murgul és Simon	1	2	—	—	—	—
Galye Lupuj	1	Juon	—	—	1	—	—	—
Galye Vaszilie	1	Todor	2	1	—	—	—	5
Biró Farkas Peter	1	Balika, Onul és Todor	3	2	—	—	1	10
Sztán Grigoraș	1	György és Vaszilie	2	1	—	—	—	2
Ujfalusi Juvon	1	Lupuj	4	2	1	—	3	8
Csorke Grigore iffju legény	1	—	3	—	—	—	—	6
Galye Makaria	1	Vaszily, Grigorás, Onul, Pintye, György	5	1	1	—	2	10
Voncsa Vonye	1	Andre	2	1	1	—	1	7
Voncsa Lupuj molnár	1	Nyikuláj, Alexa	3	1	—	—	1	—
Mécse Mihok	1	Onul, Andreka és Györgyi	—	—	—	2	—	3
Ennek nötelen öccse Széplakon szolgál Szurdukán Vaszilie	1	—	2	—	—	—	1	—
Fogsán Ignát	1	Toder	—	—	—	—	—	—
Onul János csizmadia	1	—	—	1	1	2	—	—
Raczos Mihály	1	—	1	2		—	—	4
Raczos Kira	1	Szimeon	1	2	1	—	1	4
Raczos Juvon nötelen	1	—	—	—	—	—	—	—
Farkas Kracson	1	Mircse, Onul, Ieremie	2	1	1	2	2	12
Farkas Gavrilla	1	nro 1	—	2	—	—	1	
Kovács György	1	Onul, Todor	8	3	2	—	7	20
Galye Vaszilie	1	Gabor és Mihály	2	1	—	—	1	6
Galye Roman Vaszillyal lakik	1	Mitre es Onul	—	1	—	2	—	—
Dosze Juvon	1	Petre és György	—	1	—	2	—	—
Gavre Nyikita	1	Flora	—	1	—	—	1	4
Gallye György	1	Petre és Nyikuláj	6	2	1	—	6	18
Gallye Dumitru	1	Mihály és Onul	2	2	1	—	—	5
Raczos Vaszillia	1	—	—	—	—	—	—	—
Farkas György	1	Dánk, Onul és Nyikulaj	—	—	—	—	—	—

Nomina personarum	Personae nro	Filii nro et nomina	Boves nro	Vaccae nro	Equi et Eque nro	Juvenci nro	Porci nro	Oves, caprae nro
Galye Kosztán	1	Onul	2	—	—	—	—	3
Orosz Mihály	1	—	4	2	—	—	2	—
Thamás Todor	1	Onul	3	1	—	—	2	5
Ennek nagyobbik fia házas Thamás Markuj-az apjával lakik	1	Juvon	—	—	—	—	—	—
Thamás György	1	—	—	1	—	—	—	—
Puskás Vaszily	1	Nyikulaj	—	1	—	—	—	—
Gergely Juvon	1	Kira	3	1	—	—	—	6
Farkas Demeter	1	Lupuj és Alexa	2	2	1	1	1	10
Gavre Todor	1	Simeon és Onul	2	1	—	—	—	—
Matyiucza Grigoras	1	Ignat, Onul és Todor	3	—	—	—	1	4
Kovacs Szamy	1	György és Juon	2	—	1	—	1	5
Puskás Lázár	1	Onul	2	—	—	—	—	6
Czidor Pintye iffju legény velle lakik	1	—	1	1	—	—	—	—
Czidor Todor iffju legény ki is Ujfalusi Juvonnal szolgál most	1	—	—	—	—	—	—	—
Czidor Onul Alpareton lakik az annyával mint gyermek az anya el vitte tehenét juhait s egy 3-d fü tinot	—	—	—	—	—	—	—	—
Gavre Grigoras	1	Urszuj, Todor Ilie és Onul	6	1	—	—	2	16
Orosz Juvon	1	Lupuj, Vaszillie és Onul	5	2	1	—	4	16
Galye Demian vinczellér	1	—	2	1	—	—	3	—
Voncsa Román	1	Andreka	1	1	—	—	—	3
Farkas Thamás	1	Vaszily	6	1	—	—	—	16
Thamás Lukács	1	Petre és Onul	—	—	—	—	—	—
Orosz Györgyné özvegy	—	Todor	—	1	—	2	1	—
Thamás Illye csizmadia	1	—	—	1	—	—	1	—
Thamás Juon velle lakik iffju legény	1	—	2	—	—	—	—	—
Gallye Stephán	1	Alexa és Lupuj	3	2	—	—	—	6
Thamás Juvon	1	—	—	1	—	2	—	—
Bozdás Grigorasné	—	György és Todor	—	—	—	—	—	—
Csatani olah pap jobbágyok Demeter	1	Todor	—	—	—	—	—	—
Popa Juvon ez is jobbágy	1	—	—	—	—	—	—	—
Csordapasztor Gavre Juvon	1	—	—	—	—	—	—	—
Sellerek nro								
Grekucz Juvon	1	—	4	2	—	—	1	—
Seller alias Talpos Peter	1	—	2	2	—	—	—	4
Marosán András	1	—	2	1	—	—	—	—
Bojás Juvon	1	—	2	—	—	—	—	—
Buzduga Toder	1	—	—	1	—	—	—	—
Peszkar Illye	1	—	—	1	—	—	—	10
Peszkar Toder	1	—	—	1	—	—	—	—

Nomina personarum	Persoane nro	Filii nro et nomina	Boves nro	Vaccae nro	Equi et eque nro	Juvenci nro	Porci nro	Oves caprae nro
Falu földire csinált Hurubasok								
Nemes Nyikulaj	1	—	2	—	—	—	—	—
Raczos Juvon	1	—	—	—	—	—	—	—
Marosán Jonas	1	—	—	1	—	—	—	—
Marosan Griga	1	—	2	1	—	—	—	6
Marosan Toder	1	—	—	2	—	—	—	—

Hurubas Sellerek

Seller Istok nro 1
Seller Vaszily nro 1 Tehene 1 Tulka 1
Seller Filiph nro 1

In Anno 1727-ben termet Majorsag Törökbuza talaltatott 3 Kastban referaltatott lenni csöstöl. . . . . metr. nro 350
Item in Eodem Anno termet Majorság Zabot adot altal az Kovács György házánál . . . . . Gel. nro 56

PAR

Nos Josephus Löcsei Ductor Primarius et Iurati Assessores ac Senatores nobilis Oppidi Dées, Damus pro memoria modernis et futuris, Quod in hoc Anno Praesen i 1729, Die vero 26 mensis Februarii Midön közönséges gyülekezetünkben edgyütt volnánk Tekintetes Nemzetes Deési Dioszegi Mihály Atyánkfiának eö Kegyelmének 23 Fugitivus Jobbágyoknak reductiojokért 200 forintig a mely négy Csatány reducalt Jobbágyokat igirtünk volt az kiválthatásnak idejeig hogy eö Kegyelmét szolgállyák mint jobbágyok, Az jobágyok reductiojok utan praetendalvan eö Kegyelme az megirt Jobbágyoknek Kezehez valo Assignaltatását a mint hogy a Nemes Universitás Assignalta is Raczos Vonyát, Fogsam Ignatot, Tamás Illyét, és Galye alias Antoni Vaszilyt, kiket eö Kegyelme kezesség alá vetütvén most Városunk Falujábul Csatánbul akarván az maga kecseti Josázgába vitetni s telepiteni, megkinálván eö Kegyelme az Nemes Várost hogy az 200 magyar forintokat ha mox et de facto deponálya eö Kegyelmének az Nemes Város eö Kegyelme mind az négy Jobbágyokat remittálja az Nemes Városnak. Vagy ha csak ketteiért akarja letenni az Nemes Város az 100 magyar forintokat azon két Jobbágyokatis eö Kegyelme remittállya, Raczos Vonyát penig és Fogsán Ingatott ha az Nemes Város perpetu iure az száz magyar forintokért eö Kegyelmének általa adgya aztis elvészi ha penig perpetuo jure nem adja a Nemes Város azt sem bánnya eö Kegyelme; Söt a mikor azokatis ki akarja váltani az Nemes Város eö Kegyelmetöl akarmikor remittalja mind ezeket ruminálván az Nemes Universitas condescendalt arra hogy az megirt Raczos Vonyát és Fogsan Ignatott Tekintetes Nemzetes Dioszegi Mihály Atyánkfianak kedves Feleségének Varasdi Kristina Aszszonynak eö Kegyelmének két ág Posteritassinak Successorinak és Legatariussinak

perpetuo jure irrevocabiliter atque immutabiliter nullum jus nullamque juris proprietatem nobis, vel posteritatibus nostris reservando cum suis liberis rebusque nobilibus eö kegyelmeknek altal adjuk. Evincalyukis eö kegyelmet minden Törvenyes impetitorok ellen annál inkább mi és az mi Posteritasink az megirt Jobbágyok örökös biradalmokban nem haborgattyuk, nem Evincalhatvan penig tartozzunk a fenn meg irt két Jobbágyok helyében eö Kegyelmeknek és Posteritasoknak hasonlo két Jobbágyokat adnuk, melyet ha nem Cselekednének tehát meg irt Dioszegi Mihály Atyánkfia eö Kegyelme, Kedves Felesege Tekintetes Nemzetes Varadi Kristina Asszozny, ugy eö Kegyelmek két ág Posteritassi, Successori és Legatariussi akár mely legitimus Executorok által Nemes Városunk közönséges Jobbágyibol hasonlo két Jobbágyot etiam executione mediante cum expensis, damnis et Fastigiis el foglalhassanak. Az már két fenn megnevezett Jobbágyokat penig ugy mint Tamás Ilyeért és Galye (alias Antoni) Vaszilyért az száz magyar forintokat megirt Dioszegi Mihály Atyánkfiának exolvaltuk, eö Kegyelme is a megirt Jobbágyokat az Nemes Városnak remittalta az fenn megnevezett Nemes Városnak remittalt két Jobbágyhoz penig semmi praetentioját eö Kegyelme fenn nem hadta, Mely dologrul adgyuk miis Nemes Városunk pecseti és hites Notariusunk Subscriptioja alatt költ Contractualis levelunket futuro pro Testimonio. Datum in Oppido nostro Dées Die et Anno in praemissis Notatis. Extradatum per Martinum Dobolyi Iuratum Nobilis Oppidi Dées

Notarium
m. pr.

Anno Domini 1742 Die 10-ma Mensis Januarii Ductore Primario Generoso Domino Ladislao Ersekujvári Jobbagiones Nobilium Oppidi Dees haereditarii cum specificatione filiorum eorum ut et inquilini Possessionis Csatán cum suis facultatibus, sub Provisoratum Nobilis Domini Georgii Ajtai serie infra delineata inventati.

Nomina Jobbagionum	Filii nro	Nomina Filiorum	Boves nro	Juvenci nro	Vaccae nro	Vituli nro	Equi vel eque nro	Porci nro	Apes nro	Oves nro	Caprae nro
Tamás Vonul	3	Pászkuj, Vászalie és Todor	—	—	1	1	—	—	—	—	—
Farkas Juon	2	Joszip és Aleksza	—	—	3	2	—	4	—	3	—
Gállye Vaszily	5	Todor, Lupuj, Vonul, Pászkuj és Togyeras	—	—	2	2	1	5	—	—	—
Farkas Todor	—	—	2	—	2	1	1	3	—	5	—
Popa Todor	2	Vonul és Pintye	4	2	3	2	1	7	—	—	6
Sztán Grigorás	4	Györgyi, Vaszilie Pintye és Vonul	3	—	—	1	—	—	—	5	—
Mecse Mihoc	2	Vonul és André	2	—	—	—	—	2	—	—	4
Mányóné	1	Györgyi	2	—	1	—	—	3	—	4	—
Galye Makarie	3	Vaszilia házas, Vonul és Pintye	7	1	3	2	—	6	2	8	2
Voncs André	2	Mihaila és Urszuly	1	1	2	—	—	6	—	3	4

Nomina Jobbagionum	Filii nro	Nomina Filiorum	Boves nro	Juvenci nro	Vaccae nro	Vituli nro	Equi vel equenro	Porci nro	Apes nro	Oves nro	Caprae nro
Gállye Mihály	1	Kira	1	2	1	—	—	1	—	2	—
Ugyanott Mircse Ursz	—	—	—	—	1	—	—	3	—	4	2
Gavre Szimion	1	Flore	—	2	—	—	—	—	—	—	—
Gavre Von iffju legény		Pestesen szolgál	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mecse Aleksza	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	6
Gállye Grigorás	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gállye Stefán	3	Aleksza, Lupuj és Vaszilie	4	3	3	2	—	6	—	—	2
Ráczos Mihály	2	Lupuj és Györgyi	—	—	1	1	—	—	—	—	—
Farkas Karácson	3	Mircse, Vonul és Jeremia	7	2	2	2	1	5	—	8	6
Kovács Juon	3	Lupuj, Ignát és Grigoras	4	1	4	4	1	6	6	20	7
Ennek öttse Kovács Togyer		iffju legény	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gállye Mitre és Gábor	1	Ezeknek öttsek Mihály	1	2	2	2	—	6	—	—	—
Farkas Gabrilla	1	Urszuly	—	—	1	1	—	4	—	5	—
Gállye Vonul	—	—	2	—	1	1	—	1	—	3	—
Farkas Todor	4	Stefán, Szimion, Vonul és Pétré	—	—	—	—	—	—	—	10	3
Gállye Demján	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
Gállye Györgyi	2	Pétré és Nyikoláj	6	1	2	2	1	6	—	10	2
Gallye Pétré	2	Györgyi és Urszuly	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tamás Márkuj	3	Juon, Pétré és Pintye	—	—	2	2	—	4	—	—	—
Gallye Kosztán	2	Vonul és Lupuj	—	—	1	2	—	2	1	—	—
Orosz Mihály	1	Lupuj	1	—	3	1	—	6	—	—	—
Tamás Vonul	1	Todor	—	—	1	—	—	1	—	2	—
Tamás György	1	Urszuly	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Csorké Grigorné	1	Aleksza	2	—	2	1	—	—	—	—	—
Csorba Pétre iffju legény		—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
Csorba György, Szováros szolgál	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gergely Juon	—	—	1	—	3	1	—	3	—	1	—
Farkas Demeter	2	Aleksza és Prekup	—	1	2	2	—	5	—	—	—
Ennek fia Farkas Lup	2	Vonul és Togyer	2	—	2	—	—	3	—	4	3
Gavre Urszuly	1	Lupuj	2	—	2	—	—	3	—	4	3
Matyuczán Pintye	—	—	—	1	1	—	—	—	—	4	6
Ennek öttse Matyuczán Vonul a báttya mellett lakik			—	—	—	—	—	—	—	—	—
Farkas Balika	2	Vonul és Szimion	2	1	1	1	—	4	—	2	7
Puskás Lázár	2	Vonul és Pintye	—	—	1	1	—	6	—	—	—
Gavre Grigorás	3	Todor, Vonul és Illye	4	—	2	2	—	3	—	6	5
Orosz Juon	4	Lupuj, házas, Vaszily, Von és Urszuly	6	2	4	1	—	7	—	8	—
Kovács Griga	—	—	2	—	2	1	—	1	—	5	—
Voncsa Román	—		—	—	1	1	1	—	—	—	—
Farkas Vaszily	1	Urszuly	2	—	2	2	—	4	—	—	7
Ennek öttsei Mitre és Todor	—	—	2	—	1	1	—	—	—	—	—
Tamás Illye	1	Mitre, czizmás	1	—	3	2	—	—	2	—	—
Tamás Vonul	1	Lázár	—	—	1	1	—	2	—	—	—
Orosz Todor iffiu legény			—	—	1	1	—	3	—	—	—
Bodzás György	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—
Paszkár Todor	3	Todor, Kosztin és Vonul	2	—	—	—	—	—	—	—	—
Universa Summa 57	78		74	22	75	50	6	128	13	122	72

Czigány Jobbágyok

Akim Berki Ennek két fia
Urszuly és Vonul
Akim Jovi ennek öttse
Akim Vaszilie aufugialt
Mezei György Ennek 1 fia Pétre
Mezei Simon
Kála Gabrilla, Vádon lakik
Kála Karis, Vádon lakik
Gide Marjan, Ennek fia Gyurka
Kancsi, ötöd magával

Nomina Inquilinorum	Boves nro	Equi nro	Porci nro	Oves nro	Caprae nro
Bajasz György	—	1	—	—	—
Graekucz Juon	2	—	—	—	—
Raczos Iuon	—	—	—	—	—
Rusz Vaszilie	—	—	—	—	—
Rusz Román	2	—	—	—	7
Pakulár Györgyi	—	—	—	—	—
Szaladsán Pétré	—	—	—	—	—
Zurdukán Gorcse	—	—	—	—	—
Csápa Mihály	—	—	—	—	—
Sellér Juon	—	—	—	—	—
Sellér Jeremia	—	—	—	—	—
Nemes Nyikoláj	—	—	—	—	—
Záproczán Grigore	—	—	—	—	—
Sellér Filep	—	—	—	—	—
Summa Inquilinorum 14	4	1	—	—	7

Falus Biro Farkas Balika
Krajnik Ráczos Mihály

Esküttek Gavre Grigorás
Farkas Karácson
Puskás Lázár
Kovács Juon
Farkas Vaszily
Tamás Márkuj
Matyuczán Pintye

Anno et Die in Praemissis notatis in Possessione Csatán Conclusum

Minthogy kicsinséginek idején bujdosván el Nemes Dees Várossa Csatáni örökös Jobbágya Farkas Togyer mostan penig el hagyott össsire s Földös Uraihoz önként redealt Számos szép Cselédjeivel ugymint négy fiaival, jol lehet, hogy édes Attyárol azon ház állana melyben most Farkas Karácson Testvér Báttya lakik praetendalván elöttünk, Deputátusok elött, hogy azon házbol az Báttyát amovealnok és ötet bocsátánok beléje, de Világoson constal elöttünk az egész Falusiaknak relatiojokbol, hogy azon az funduson valamely épületek Vannak. Ugymint: Pajták, Csür, Kertek, mind Farkas Karácson épitette, söt az házatis renovalta, mert eddig el pusztulhatott Volna, ha ö nem procuralta volna. Mindenek felett az is accedal, hogy Nemes Városunkat igazán és hiven szol-

gálta ; azért mind sok épitésére, mind penig igaz és hiv szolgálattyára nézve determinaltuk, hogy azon házba, melybe actu lakik, tovább is megmaradgyon Farkas Karácson, Farkas Togyernek penig determinaltuk a Farkas Gabrilla lako házát cum suis appertinentiis. Farkas Gabrillának penig Farkas Vaszily mellett az Matyuczán Virtolomé Teleke szélit, mellyen most ház is vagyon és Sellér is lakik benne. Ezt peniglen illy conditioval minthogy pusztás a háztelek és a ház is romlofélben vagyon, tehát egy tisztességes egész házatskának való fát pitvarostul edgyütt Farkas Karácson maga erején tartozik meg hordani és felállitásábanis Farkas Gabrillának segittséggel lenni minthogy ö maradott a Praetendes házában és ö miátta is lett amovealtatása Farkas Gabrillának. Ehez a házhoz penig annectaltatnak külsö appertinentiak, mellyeket az elött két sellérek birtanak.

Extradatum per
Stephanum Almási Juratum
Nobilium Oppidi Dees Notarium
mpr.

Anno Domini 1743 Die 6-ta Mensis Martii Ductore Primario, Generoso Domino Ladislao Ersekujvári, Jobbagiones Nobilium Oppidi Dees haereditarii cum specificatione Filiorum eorum, ut et Inquilini, Possessionis Csatán, cum suis facultatibus, sub Provisoratum Nobilis Domini Stephani Nagy alias Csizmadia Serie infra delineata Inventati

Nomina Jobbagionum	Filii nro	Nomina Filiorum	Boves nro	Vaccae nro	Juvenci nro	Juvencae nro	Equi vel eque nro	Porci nro	Apes nro	Oves nro	Caprae nro
Tamás Vonul *halász*	3	Páskuj, Vaszilie és György	—	—	—	1	—	—	—	—	4
Gále Vaszilie	5	Todor, Lupuj, Paskuj, Vonul és Togyer	1	2	1	—	—	2	1	—	—
Farkas Juon	2	Joszip és Aleksza	—	1	—	1	—	2	—	2	1
Farkas Balika	—	—	2	1	1	—	—	3	—	1	—
Sztán Grigorás	4	Györgyi, Vaszilie, Pintye és Vonul	1	—	—	1	—	2	—	4	1
Mécse Mihok	2	Vonul és Andreka	1	—	—	—	—	2	—	4	—
Popa Todor *parochus*	2	Vonul és Vaszilia	2	2	—	1	2	6	—	4	10
Manyoné	1	Györgyi	—	1	—	—	—	4	—	2	2
Gale Makarie	3	Vaszilie, Vonul és Pintye	6	2	1	1	—	1	2	5	2
Gale Vasziliának	2	Togyer és Gyermán	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gale Mitre	—	—	2	1	—	1	—	—	—	—	—
Ennek feleségének az öttse	1	Popa Juon fia Mecse Urszuly	2	1	—	—	—	2	—	2	2
Voncsa André	2	Mihaila és Aleksza	2	—	—	—	—	3	1	—	6
Gavre Szimion	1	Flore	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Nomina Jobbagionum	Filii nro	Nomina Filiorum	Boves nro	Vaccae nro	Juvenci nro	Juvencae nro	Equi vel eque nro	Porci nro	Apes nro	Oves nro	Caprae nro
Mécse Aleksza	—	—	—	2	—	—	—	1	—	—	4
Gále Stefan	3	Aleksza, Lup és Vaszilie	3	1	1	2	—	3	—	6	4
Farkas Karácson	3	Mircse, Vonul és Jeremia	4	1	1	—	1	3	1	3	6
Kovács Von *biró*	1	Lup	3	3	1	—	—	4	4	8	7
Ennek öttse Kovács Togyer iffiu legény			—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gále Gábor iffiu legény			1	1	—	—	—	2	—	—	2
Farkas Togyer	4	Stefan, Vonka, Vonul és Pétré	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gále Mihály	1	Kira	3	3	2	—	—	2	—	4	—
Ennek öttse, Gábor Vonul edgyütt lakik Mihállyál			—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gále György	2	Péter és Nyikolaj házasok	6	2	—	1	1	5	1	4	2
Ennek fia Urszuly	1	ugymint Péternek	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tamás Markuly *halász*	3	Vonul, Petre és Pintye	—	1	1	1	—	1	—	—	—
Farkas Lup	1	Todor	1	—	—	1	—	2	—	—	—
Gále Kosztán	2	Vonul és Lup	—	—	1	1	—	—	—	—	—
Raczos Kira fiát, Kirát Gale Kosztán tartja											
Rusz Mihály	1	Lupuj	1	2	1	—	—	3	—	—	—
Tamás Von	1	Lupuj	—	1	—	—	—	2	—	—	—
Tamás Györgyi	2	Urszuly és Todor	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Csorke Grigorné	1	Aleksza	1	1	1	1	—	1	—	—	—
Emellet lakik egy iffiu legény Rusz Pétré			—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ugyan ennek égy öttse másnál szolgál			—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gergely Juon	—	—	1	1	—	1	—	1	—	4	—
Farkas Dumitrás	2	Alekszá és Praekup	—	1	—	1	—	—	—	—	—
Matyuczán Pintye	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	2
Ennek öttse Matyuczán Vonul vélle lakik			—	—	—	—	—	—	—	—	—
Farkas Todor	—	—	2	2	—	1	1	4	—	2	—
Puskás Lázár	2	Vonul és Pintye	1	1	—	—	—	—	—	—	—
Ennek égy öttse, Puskás Vaszily fia Szimion			—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gavre Grigorás	4	Urszuly, Todor, Illye és Onul	6	3	—	1	1	6	—	4	2
Urszuly és Todor házasok edgyütt laknak											
Orosz Juon	3	Lup, Vaszilie és Vonul	6	4	—	1	—	3	—	3	—
Orosz Lup	1	házas, ennek fia Urszuly									
Kovács Griga	—	—	2	1	—	1	—	—	—	—	—
Voncsa Román	—	—	—	—	—	—	1	—	—	3	—
Farkas Vaszily	1	Urszuly	2	2	—	1	—	2	—	4	1
Tamás Illye	1	Mitre	1	2	—	3	—	—	—	—	—
Farkas Gabrilla	1	Ursz	—	—	—	—	—	2	—	—	—
Orosz Togyer iffiu legény			—	1	—	—	—	3	—	—	—
Bodzás Györgyi *halász*		—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Paszkár Togyér *halász*	2	Togyérás és Vonul	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Universa Summa 51	71		65	48	11	23	07	84	09	70	64

Czigány jobbágyok Csatánhoz tartozok

Akim Berki Urszuly
Akim Jovi
Akim Vonul iffiu legény
Mezei György 2 Pétré és Lupuj
Mezei Simon iffiu legény
Kála Gabrilla fiai is vannak, de hány és kinek hivják nem tudatik, mivel másutt, ugymint Vádon lakik
Kála Marján, Záproczon lakik
Ennek házas fia György Záproczon lakik.
Ezenkivül Marjánnak vagyon égy iffiu legény fia s approbbak is, de hányon és kikhek hivják, nem tudatik, minthogy másut laknak.
Item egy fugitivus Akim Vaszily hol lakik nem tudatik.

Nomina Inquilinorum	Boves nro	Equi nro	Porci nro	Oves nro	Caprae nro
Bájász György	1	—	—	—	—
Szima Stéfán	—	—	—	—	—
Sücs Román	2	—	1	—	8
Szathmári Mihály	1	—	—	—	—
Szaladsán Petre	—	—	—	—	—
Sellér Jeremia	—	—	—	—	—
Marusán Ursz	—	—	—	—	—
Graekucz Juon	1	—	—	—	—
Nemes Nykolaj	2	—	—	—	3
Zaproczán Grigor	2	—	—	—	—
Summa Inquilinorum 10	09	—	01	—	11

Anno 1743. Die 2-da Decembris in Sedria Dominali in Possessione Celebrata in Causa Theodori Farkas, contra et adversus Georgium Sándor. Deliberatum est.

Bizonyos Fatenseknek ugymint három Személyeknek fassiojokbol Világosan constal, hogy minekutánna Farkas Todor, Sándor Gergellyel öszvekapott, accedálván más közikbe az egymástol való elválasztás végett et eo facto mikor elválasztották volna egymástol, absoluta et mera potentia, orozva neki menvén Farkas Todor a Farkas Vaszile öttse és égy bottal verni, tagloni kezdette, azért tettzet a Törvénynek hogy megirt Farkas Todor a potentiáért in poenam Florenorum hungaricarum 6 incurallyon, azonkivül a sérelmessel accordalyon.

Actor ratione sui praetensionis cum suo Incto coram Sedria, simpliciter accordavit.

Anno et Die Supra notatis, in dicta Possessione

In causa Georgii Kurucz contra et adversus Theodorum Kovács Deliberatum est

Minthogy az Inctusnak Kovács Togyernek coram Sedria tett maga szája vallásából constal, hogy midön Kurucz György a Közönseges málés

tilalmasbol, mint a-on helynek fogadott pásztora, hajtotta volna bé az Faluba a marháit mint tilalmas hellyet Violalo marhákat, észre vévén Kovács Togyer, utánna ment és az uton kérte, hogy simpliciter bocsássa el nem bocsátván potentia mediante megtamodta s Verte az Ország uttyán, mely Verés miatt, sokáig még nemis dolgozhatott, azért tettzet a Törvénynek, hogy Kovács Togyer in poenam minoris Potentiae idest Fl. hung. 12. Denar. 50 incurrallyon, azon kivül a Sérelmessel accordállyon, a mire mer fajdalmárol eskünni.

Az Actor Coram Sedria az Inctussal békéllett meg 10 márjásokba, mellyet az Inctus is sine ulla controversia tartozik az Actornak megfizetni.

Anno 1743 Die 3-tia Mensis Decembris in Possessione Csatán, Sedria Dominalis Celebrata

---

Causa Providorum Farkas Balika et Farkas Todor. Etquidem 1-mo Praetensiones Farkas Balika ut Actor. Az Attyának Farkas Péternek adott volt kölcsön 4 vonás forintokat az öttsével Farkas Todorral edgyütt laktában minekutánna megosztoztanak, mellyet Farkas Todor hogy exolvallyon Praetendallya mely pénzel ökröt vett az Attyok.

2-do. Ennek elötte Törvény szerint meg itiltetett marhája börének felit, hogy refundallya.

3-tio. A sertésböl többet praetendal mint a mennyiben participalt *Praetensiones* Theodori Farkas, ut Incti 1 mo

1-mo. A mely része a börnek Balikának itiltetett maga Balika distráhálta azért nem fizetheti meg. Mindenek felett közönséges szöllöjeken termett bort melynek két felé kellett volna osztani, maga Balika Vette el in toto s pénzen eladta.

2-do. Valamely kikészült talpbörböl, Balika vett el három pár bocskort.

3-tio. A pénz peniglen a melly levaltatott, az Attya által nem exolvallya, mivel az Attya költötte el s edgyütt participálodtanak a Bonumibol.

Deliberatum

Jollehet az Inctus Farkas Todor maga sem tagadgya, hogy nem vett az Néhai Attyok számára Farkas Balikától 4 forintokat, mely summa pénzt az Attyok hová distrahált maga tudja de nem constálván az, hogy exolvalodott-é vagy nem, Farkas Balikának, azért tettszett a Törvénynek hogy Balika juramentumát deponállya, hogy azon 4 forintokat, az Attya sem parata aere, nem exolvalta, sem egyébféle jószágbol az iránt nem exconten taltatott Posito juramento Farkas Todor a négy forintokat tartozik Farkas Balikának deponalni minthogy ö maradott a jószágban a Division kivül a mely maradott. Secus Todor simplicite absolvaltatik. 2-do. Farkas Todor a félbörböl mely inpraetensione vagyon, hogy pénzen és Isten nevében, vagy maga Szükségire mennyit distrahalt légyen, jurállyon Subtrahalvan az három talpbörböl, mellyet Farkas Balika distrahalt a Farkas Todor böréböl. 3-tio. A bor minthogy közönséges vala, de Farkas Balika egyedül consummalta, azért tettzet hogy ennekis medietasra cedal-

tassék. Farkas Todor juxta axioma juristarum: Qui succedit in onere debet etiam succedere in bonis; az adosság penig száll Farkas Todorra, hogyha penig a néki jutaldo borbéli része, ugy az egyéb bérökből valo distractick adaequallyak tehát abba ingredialtatik hogy ha penig nem adaequallyak, tehát a defectust Farkas Todor, Balikának hogy suppleallya adjudicaltatott. A sertésbéli praetentioja penig Balikának nem adjudicaltatik.

Extradatum per Stephanum Almási
Juratum Nobilium Oppidi Dees Notarium
m.p.

Anno Domini 1744 Die 13-tia Mensis Januarii Ductore Primario Generoso domino Matthia Sövényfalvi, Jobbagiones Nobilium Oppidi Dees haereditarii, cum specificatione Filiorum ecrum, ut et Inquilini Possessionis Csatán, cum suis facultatibus, sub Provisoratum Nobilis Domini Stephani Jakocs, serie infra delineata Inventati.

Nomina Jobbagionum	Filii nro	Nomina Filiorum	Boves nro	Vaccae nro	Iuvenci nro	Juvencae nro	Equi vel equae nro	Porci nro	Apes nro	Oves nro	Capraе nro
Kovács Juonné	2	Vaszily és Todor	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tamás Von	3	Paszkuj, Vaszilie és Györgyi	—	1	—	1	—	—	—	—	—
Gale Vaszilie	5	Todor, Lupuj, Paszkuj, Onul és Togyer	—	2	—	1	—	2	—	—	—
Farkas Juon	2	Joszip és Aleksza	—	1	—	—	—	2	—	—	—
Farkas Balika	—	—	3	1	—	1	—	7	—	3	3
Sztán Grigorás	4	Gyorgyé, Vaszilie, Pintye és Onul	2	1	—	—	—	3	—	5	2
Mécse Mihok	2	Onul és André	2	—	—	1	—	4	—	4	—
Popa Todor	2	Vonul és Vaszilie	3	3	—	—	2	7	—	2	14
Manyoné	1	Györgyi	2	—	—	—	—	3	—	4	—
Gále Makarie	3	Vaszilie, Vonul és Pintye	6	2	1	1	—	5	1	8	—
Vasziliának fia	2	Togyer és Gyérmán									
Gále Mitre	—	—	2	1	—	—	4	—	—	—	—
Mécse Ursz	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—
Voncs André	2	Mihály és Aleksza	2	1	—	—	—	4	2	—	5
Gávre Szimion	1	Flore	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gávre Von	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Mécse Aleksza	—	—	2	—	—	—	—	4	—	2	—
Gále Stéfán	3	Aleksza, Lup és Vaszilie	4	2	2	—	—	6	—	7	2
Farkas Karácson	3	Mircse, Lázár Vonul és Jéremeie	6	3	2	—	2	7	2	8	—
Kovács Von	1	Lupuj	5	2	2	—	—	7	—	9	8
Kovács Togyer	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Nomina Jobbagionum	Filii nro	Nomina Filiorum	Boves nro	Vaccae nro	Juvenci nro	Juvencae nro	Equi vel equae nro	Porci nro	Apes nro	Oves nro	Caprae nro
Gále Gábor	—	—	2	—	—	1	—	3	—	—	—
Farkas Togyér	4	Stephan, Vonka, Vonul és Petre	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gále Mihály a Gábor öttse	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gále Mihály	1	Kira	3	2	—	—	—	—	2	—	—
Ennek öttse Gále Vonul	—	—	2	1	—	—	—	—	—	4	—
Gále Györgyi	2	Pétré és Nyikoláj	6	4	—	—	1	9	—	10	—
Pétrének fia	2	Urszuly és Jákob									
Tamás Márkuj	3	Vonul, Pétré és Pintye	—	1	1	—	—	3	—	—	—
Farkas Lup	1	Todor	1	2	—	—	—	2	—	4	—
Gále Kosztán	2	Vonul és Lupuj	—	—	—	2	—	1	—	—	—
Raczos Kira	—	—	—	—	—	2	—	1	—	—	—
Rusz Mihály	2	Lupuj, a másik nem tudatik	1	2	—	—	—	10	—	—	—
Tamás Von	2	Lupuj és Nyisztor	—	1	—	—	—	2	—	—	—
Tamás György	2	Urszuly és Todor	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Csorke Grigorné	1	Aleksza	1	1	—	1	—	—	—	—	—
Rusz Petre	—	—	—	1	—	—	—	—	—	4	—
Ennek öttse Ruzs György másnál szolgál											
Gergely Juon	—	—	1	1	1	—	—	—	—	10	—
Farkas Dumitrás	2	Aleksza és Praekup	—	1	1	—	—	—	—	—	—
Gavre Ursz	—	—	2	1	—	—	—	2	—	—	—
Matyuczán Pintye	—	—	—	1	2	—	—	—	—	1	—
Matyuczán Vonul Pintyével lakik			—	—	—	—	—	—	—	—	—
Farkas Todor *parochus*		—	2	2	2	—	—	—	—	—	—
Puskás Lázár	3	Vonul, Pintye, a harmadik kereszteletlen	—	—	—	2	—	—	—	—	—
Ennek öttse Szimion		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gavre Grigorás	3	Todor, Illyé és Vonul	4	3	—	—	1	6	—	4	—
Orosz Juon	3	Lupuj, Vaszilie és Onul	6	4	—	—	1	6	—	4	—
Lupujnak fia	2	Urszuly es Onul									
Kovács Griga	—	—	2	1	—	1	—	—	—	—	—
Voncsa Román	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	2
Farkas Vaszily	2	Urszuly és Todor	2	2	—	—	1	3	—	5	1
Tamás Mitre	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tamás Illyéne	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—
Farkas Gabrilla	1	Urszuly	1	—	—	—	—	—	—	3	—
Orosz Togyér iffiu legény			—	2	—	—	—	2	—	—	—
Bodzás György	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Paszkár Togyér	2	Togyér és Vonul	—	1	—	1	—	2	—	—	—
Universa Summa 55	76		78	57	13	14	12	114	05	100	41

Czigány jobbágyok Csatánhoz tartozok

Akim Berki — 1 Urszuly
Akim Jovi — 1 Nem tudatik
Akim Vonul iffiu legény
Mezei György — 2 Pétré és Lupuj
Mezei Simon, iffiu legény
Kála Gabrilla, fiai is vadnak, de hányom es kiknek hivjak nem tudatik, mivel Vádon laknak.
Kála Marján, Záproczon lakik. Ennek házas fia György. Ezen kivül Marjánnak vagyon égy Vonul nevü fia s approbbak is, de hányon és kiknek hivják, nem tudatik, minthogy másutt laknak.
Item égy fugitivus Akim Vaszily, hol lakik nem tudatik

Nomina Inquilinorum	Boves nro	Equi nro	Porci nro	Oves nro	Caprae nro
Bajász György	1	—	—	—	—
Szima Stéfán	—	—	—	—	—
Szücs Román	2	—	1	—	—
Szathmári Mihály	2	—	—	—	—
Graekucz Juon	—	—	—	—	—
Szaladsán Pétré	—	—	—	—	—
Sellér Jeremia	—	—	—	—	—
Marusán Ursz	—	—	—	—	—
Nemes Nykolaj	3	—	—	—	3
Porumb Von	2	—	—	—	—
Summa Inquilinorum 10	11	00	2	00	3

Falus Biro Farkas Balika
Krájnik Bodzás Györgyi

Esküttek Farkas Vasily
Matyuczán Pintye
Farkas Karácson
Kovács Von
Orosz Lupuj
Gale Vaszilie

Csizmás Gávre Ursz

Halászok Taszkár Todor
Tamás Vonul
Tamás Vonuczu
Gavre Szimion

Extradatum per
Stephanum Almási Juratum
Nobilis Oppidi Dees Notarium
m. pr.

Anno Domini 1745. Die 9-na Mensis Januarii. Ductore Primario, Generoso Domino Matthia Sövénfalvi, jobbagiones Nobilium Oppidi Dees haeraditarii, cum specificatione Filiorum eorum, ut et Inquilini Possessionis Csatán, cum suis bobus jugalibus sub Provisoratum Nobilis Domini Johannis Szöts, alias Konyárdi, serie infra delineata Inventati

Nomina Iobbagionum	Boves nro	Iuvenci nro
Kovács Juonné	—	—
Tamás Von	—	—
Gále Vaszilie	1	2
Farkas Juon	—	1
Farkas Balika	3	—
Sztán Grigorás	2	1
Mecse Mihok	2	—
Popa Todor *parochus*	4	—
Mányoné	2	1
Gále Makarie	5	—
Gále Mitre	2	—
Mecse Ursz	2	—
Voncs André	2	—
Gavre Szimion	—	—
Gavre Von	—	2
Mécse Aleksza	—	—
Gále Stephan	3	—
Farkas Karácson	6	2
Kovács Vonul	4	1
Kovács Togyer	—	—
Gále Gabor	—	2
Gále Mihály	3	—
Farkas Togyér	—	—
Gále Mihály a Gábor öttse	—	—
Gále Vonul	2	—
Gále György	6	4
Tamás Markuj	—	1
Farkas Lup	1	—
Gále Kosztán	—	—
Ráczos Kira	—	—
Rusz Mihály	1	1
Tamás Von	—	—
Tamás György	—	—
Csorka Grigorné	1	1
Rusz Pétre	—	—
Rusz Györgyi	—	—
Gergely Juon	1	1
Farkas Dumitrás	—	—
Gávre Ursz	2	—
Matyuczán Pintye	2	—
Matyuczán Vonul	—	—
Farkas Todor *parochus*	2	2
Puskás Lázár	—	2
Enñek öttse Puskás Szimion	—	—
Gavre Grigorás	4	—
Orosz Juon	6	—
Kovács Griga	2	—
Voncsa Román	—	—
Farkas Vaszily	4	—
Tamás Mitre az Ilucza fia	2	—
Farkas Gabrilla	—	—
Orosz Togyér	—	1
Bodzás Györgyi	1	—
Paszkár Togyer	—	—
Universa Summa 54	79	25
Czigány jobbágyok		
Akim Berki		
Akim Jovi		
Akim Vonul		
Mezei György		
Mezei Simon		
Kála Gabrilla		
Kála Marján		
Summa 7		
Nomina Inquilinorum		
Bájász Györgyné	1	—
Szima Stephán	—	—
Szöts Román	2	—
Szathmári Mihály lipitor	2	—
Graekucz Juon	2	—
Szaladsán Pétré	—	—
Sellér Jeremia lipitor	—	—
Marusán Ursz	—	—
Nemes Nyikoláj	2	—
Farkas Vaszilie	—	—
Rusz Vaszilie *csizmás*	—	—
Summa Inquilinorum	09	—

Falus Biró Farkas Vaszily
Krájnik Bodzás György
Kerülö Rusz Pétre

Esküttek Farkas Karácson
Gále Kosztán
Rusz Mihály
Matyuczán Pintye
Gále Mihály
Gávre Urszuly

Halászok Paszkár Togyér
Gávre Szimion
Tamás Márk
Tamás Vonul

Majorság csöss mále ugyan Csatánban tanáltatott harmad fél kassal mely is volt juxta relationem defuncti provisoris nyersen cubuli *58* m.z. Item egy kazal zab és másfél kazal buzaszalma. Egy haltarto bárka.

Méltoságos Báro Föispán urnak eö Nagyságának igirvén a Deesi nemes Communitas in Discretionem Cubuli Avenae *50* mely a Nemes Városra és Csatánra repartialtatott, de mint eddig is fel nem szedhetvén, a majorság zabbal administraltatiott helyébe maradván a repartiált zab. De az Csatánra repartialt zabbal is ad varias necessitates erogalodtak metret 37 et sic marad a Falum uj Ispán, Konyárdi Szöts János... keze alá menendő Rovás szerint valo zab pro percepto metret *33*.

Notandum

A defundalt Bironak rovása szerint volt repartialva az Falura Flor. Rh. 204 — de vala repartialni cum expensis Rh. *209*. Ebböl ad Cassam administralt juxta Libellum Floren. Ren. 185. Ad Varias seu diversas expensas Flor. Rh. 14. xgr 46. Administratio in summa facit Flor. Rh. *199* xgr 46. Et sic marad a defungalt Bironál in restantia ad solvendum Flor. Rh. *4* xgr. *14*. Pro adhuc repartiendo veniunt Flor. Rh. *5* xgr. *46*

Extradatum per
Stephanum Almási Juratum
Nobilis Oppidi Dees Notarium
m. p.

Anno Domini 1746. Die 10-ma. Mensis Januarii Ductore Primario Generoso Domino Alexandro Dálnoki Jobbagiones Nobilium Oppidi Dees haereditarii cum numeris Filiorum eorum ut et Inquilini Possessionis Csatán, cum suis bobus jugalibus et Iuvencis, sub Provisoratum Nobilis Domini Andreae Kádár, alias Szabo, serie infra delineata Inventati

Nomina Jobbagionum	Fillii nro	Boves nro	Iuvenci nro
Kovács Juonné	2	—	—
Tamás Von	3	—	—
Gále Vaszilie	5	2	—
Farkas Juon	2	1	—
Farkas Balika	1	3	—
Sztán Grigorás	4	2	1
Mecse Mihok	2	2	—
Popa Todor *parochus*	2	4	—
Mányoné	1	2	—
Gále Makarie	5	5	—
Gale Mitre	1	4	—
Mécse Ursz	—	—	—
Voncz Andre	2	2	—
Gavre Szimion	2	—	—
Gavre Von	—	2	—
Mécse Aleksza	1	—	—
Gále Stephan	2	3	—
Gale Aleksza	—	—	—
Farkas Karácson	2	6	—
Farkas Mircse	—	—	—
Kovács Vonul	2	2	1
Kovács Todor	—	2	—
Gále Gábor	—	2	—
Gále Mihály	—	—	—
Farkas Todor	4	—	—
Gále Mihály	1	2	2
Ennek öttse Gale Von	1	2	—
Gále György	2	6	2
Ennek házas fia			
Gále Pétré	3	—	—
Tamás Márkuj	3	—	—
Farkas Lupuj	1	1	—
Gále Kosztán	2	—	—
Ráczos Kira szolgál	—	—	—
Rusz Mihály	2	2	—
Tamás Von	3	—	—
Tamás Györgyi	2	—	—
Csorke Grigorné	1	1	—
Rusz Pétré	—	—	2
Rusz Györgyi szolgál	—	—	—
Gergely Juon	—	2	—
Farkas Dumitrás	2	—	—
Gavre Ursz	—	2	—
Matyuczán Pintye	—	1	—
Matyuczán Vonul aufugialt	—	—	—
Farkas Todor *parochus*	—	3	—
Puskás Lázár	2	2	—
Ennek öttse Puskás Szimion	—	—	—
Gavre Grigorás	3	1	—
Kovács Griga	1	2	1
Orosz Juon, edgyik fia házas	3	6	1
Voncsa Román	—	—	—
Farkas Vaszilia	2	2	1
Tamás Mitre			
Ilucza fia	—	1	—
Farkas Gábrilla	1	—	1
Orosz Togyér	—	1	—
Bodzás Györgyi	—	1	—
Paszkár Togyer	—	—	—
Paszkár Vonul	—	—	—
Universa Summa 58	78	88	12
Nomina Jobbagionum Zingarorum			
Akim Berki	1	—	—
Akim Jovi	1	—	—
Akim Vonul	—	—	—
Mezei György	3		
Mezei Szimion	—		
Kála Gabrilla	1		
Kála Marján	2		
Kála Gyurka	—		
Summa Zingarorum	88		
Nomina Inquilinorum			
Szathmári Mihály	—	2	—
Graekucz Juon	—	2	—
Szaladsán Pétré	—	—	—
Nemes Nyikoláj	—	2	—
Rusz Gyraszim	—	—	—
Sellér Vaszilie	—	—	—
Sellér Isztratyi	—	—	—
Summa Inquilinorum 7	—	6	—

Majorság csösz málé tanáltatott három kassal, két nagyobb s egy kissebb, melyekben volt, nyersen juxta relationem defuncti provisor cub. 101-

A biro Farkas Vaszily megmaradott
Krajniknak constitulatatott Tamás Von.

Csizmás Timár Gyraszim

Esküttek: Farkas Mircse
Rusz Mihály
Matyuczán Pintye
Gále Mihály
Gavre Urszuly
Farkas Juon

Halászok Gavre Szimion
Tamás Márk
Tamás Vonul
Gále Kosztán

Anno, Die, Possessioneque praefatis, in Sedria Dominali Celebrata. In causa Providorum Gále Kosztán et Farkas Vaszily Deliberatum est.

Minthogy Gále Kosztán, Farkas Vaszily ellen tett vádgyát (mellyel tavalyi Hadnagy Tekintetes Sövénfalvi Mátyás Atyánkfiának eö Kegyelmének vádolta coram Sedria nem edocealhatta azért tettzett a Törvénynek, hogy Gále Kosztán cum poena emendae linguae. fl 12 Denar *55* aggravaltassék és convincaltassék et vigore hujus Deliberati debitae Executioni demandate, Insuper hogy coram Judicibus az Farkas Vaszily becsületit helyre alittsa s meg kövesse adjudicaltatott.

Anno, Die, Locoque praefatis Conclusum

Az Venerabilis Ola Esperest eö kegyelme minemü Isten és természet ellen valo dolgokkal kivánta s kivánnya actu is az Csatáni Praedikatort és az egész Ecclesiat vexalni Templomokat bépecsételvén, az Isteni szolgálattyohtul, praecludalni, mellyet már égyszer véghez is vitt, azért praesentibus injungaltatik Tekintetes Hadnagy és Notarius Atyánkfiainak eö Kegyelmeknek hogy az Esperestet sub nomine communitatis requirállyak levél által hogy attol supersedeallyon, Templomokat felszabadittsa és a Praedicatorokat ne vexallya, mert meg nem engedi a Nemes Communitas, söt a Méltoságos Regium Guberniumotis ezen dolog iránt alázatos Memorialissa által reqiralni el nem Mulattya.

Minémü manifesta potentiat pátrált eddigis s ezután is continualni akarja continualni, uti refert az Commetaneus Kapjoni becsületes Provisor eö kegyelme az Jobbágyok által, ugymint az Csatáni határban irtása által valo béjövetelivel, in praejudicium et damnum Territorii manifestum, azért praesentibus injungaltatik Ispán Attyánkfiának, hogy az Csatáni és Kaplyoni öregebb embereket oda convocallya s curiose investigallya, ha az dolog ugyvagyoné, a mint referaltatik és ha ugy comperisaltatik a Nemes Communitasnak réportallya, annakutánna suis modis a Nemes Communitas

eligazittya és ha mi irtásre valo hely tanaltatik a praetensioban forgo helyen, praesentibus facultatibus Ispán Atyánkfia, hogy az Jobbágyok között oszsza fel.

Az Csatáni Tiszteletes Praedicatornak ex Consensu Ecclesiae az esztendönek szük állapottyához képpest sallariuma determinaltatotte szerint. 1-mo Minden gazda ember tartozik fél véka málét adni, Isten bövebbáldását mutatván jövendöbe egy vékát. 2-do Molidvájért minden gazda embertől Denar *6.* — 3-to Minden gazda ember fél napi kalákát mindenik Praedicátornak külön praestalni tartozik. 4-to Minden copulatiojért Denar *24.*

Anno 1746, Die 6-ta Junii, in Possessione Csatán Conclusum

Timár Gyraszim Sellérnek az Ipjával Farkas Demeterrel edgyütt hogy azon ház után valo földeket a melyben laknak, birhassák usque ad ulteriorem dispositionem (mig tudniillik az gyermekek azt az aetast elérik, hogy közönséges szolgálatot tehetnek) praesentibus cedaltatik.

Deliberatum contra Michaëlem Rusz

Minthogy a Nemes Városra terhes Executio jövén, az eö Felsége quantumanak administratioja végett, melyből a Nemes Városrol Csatánra. is repartialtatott pro exigendo quanto suae Maestatis a midön is az ordinarius Biro az esküdtekkel edgyütt elindult volna az Faluba, hogy az Executornak az maga kivánsága szerint valo eledel iránt contentumot tegyen. 1-mo. Constal az bizonyos és hiteles fassiokbol, hogy Rusz Mihály nem hogy maga homagialis obligatioja mellett az Bironak adsistalt volna, söt bestelenséggel illette, mocskolta s fenyegette, maga homagialis obligatioja ellen. 2-do Constal az is hogy a midön a Biro Farkas Vaszilie azon mocskoltatásáért, megfogván, a Kalodába akarta volna vinni, az maga obligatio [!] szerint, in praejudicium Dominorum Terrestrium megirt Orosz Mihály az fiával Lupullyal és más Atyafiával Rusz Vasziliával megtámadták, rángottak, söt meg is véresitették és kalodába vinni meg nem engedtik, hanem keziböl potentiose kivették, az eö Felsége szolgálattyának remorájával és más Esküttekkel vexaltatásokkal, maga kötelessége mellöl elébb állott. Azért tettzett a Törvénynek, hogy Orosz Mihály az Bironak Farkas Vaszilynak, mint az Dominus Terrestrisek Personalisának bestelenitöje, mocskoloja és Invasora cum fl. hung *12* büntettessék. A megnevezett két Invasorok és Rab elvévök penig seorsim et singillatim in pœnam conpetenti incualhatnának, de ex Gratia sedis, hogy seorsim, et singillatim vizessenek fl. 6. din 6. Adjudicaltatott, hogyha penig a megnevezett Birot az megirt Invasorok továbbá titkon vagy nyilván boszszusággal illetnék veszedelmére és kárára igyekezö szándékok csak hogy kissebb is comperialtatik, tehát nulla habita ulteriori Gratia Vigore Articuli prosequáltatnak.

2-do Kovács Vonul és Testvér Attyafia, Todor között az Földek és egyéb iránt valo Controversia componaltatott és determinaltatott e szerint 1-mo Hogy Ispán Atyánkfia, a Biroval és két Esküttekkel a megirt Atya-

fiak a melly szánto és kaszáloföldeket birtanak s birnak actu mind a két Fordulóban aequaliter oszszák két felé, minthogy mind quantumot, mind penig egyéb közönséges szolgálatot aequaliter praestalnak és kiki taitsa magát az maga ráta portiojához. 2-do Minthogy penig az mosialis házoknál, megirt Kovács Todor maradott, Vonul penig más házba disponaltatott tempore divisionis, azért determinaltatott ez is, hogy Todor segiteni tartozott volna Vonulnak az épitésbe, hogy Vonul az mosialis háznál lévö kissebbik pajtát elhordhassa és az hová tettzik oda disponalhassa, égy szoval praesentibus néki adjudicaltatott.

3-tio Jol lehet Kovács Vonul ezelött valo esztendökben applicalta volt magát Káczkai Vaszilyhoz égy romladozott hajos malom restauratiojaba sub spe fructificationis a parte etiam ipsius, a Csatáni határom a Básta nevü helyben, a mint hogy bizonyos ideig fructificalt is és azon malombol az Nemes Városnakis bizonyos számu gabonabéli Taxaja ingredialt, de vertente tempore azon megirt malmot az ár viz elvitte, mellyet ujjobban helybe akarna álitani Vaszily, de az alatt megirt Kovács Vonul Kaczkai Lukával és fiával uj hajos malamhoz kerdetenek, amint hogy az bontoit [!] felis álitották, azért praesentibus determináltatott és egyszer s mind fakultaltalik megirt Kovács Vonul hogy azon munkában levö uj hajos malmot a megirt társával continualhassa és consummalván az Nemes Városnak az annualis Taxat ugymint Tritici Metretis *10* Item Fagopiro Metr. *10*, mint eddig, ugy ezután is annuatim fideliter praestallyák. Az régi malmát penig megirt Kaczkai Vaszily vigye oda, az hova illik.

4-to Minthogy Rusz Gyraszim hasonlo szolgalatot praestal, annakis Taxaja altal mintégy Jobbágy, mégis az földök dolgában inconsolate vagyo, azért is futurum ejus consolationem determinaltatott; minthogy a bornyu pásztor, Pakulár Györgyi, pro hic et nunc három nyilat bir, mellyeknek edgyikét a Tekintetes Nemes Fundus néki ad interim pásztorságáért cedált; Ezeknek edgyike, ugymint az Alsó Porondon, a rét között valo Nyil Pakular Györgyinek praesentibus idei hasznára cedaltatik Rusz Gyraszimnak, tali conditione, hogy Pakular Togyernek a munkáját és magvát, minthogy már bé vetette refundallya jövendöben penig az Tekintetes Nemes Tanácstol Pakular Györgyinek ad interim pásztorságáta cedaltatott málé föld, a megirt, also porondon reassignaltatik. Gyrasimnak penig minthogy az ö mostani lako háza után adattatott volt a Kira nyila féle Ezen kivül ugyan Gyraszimnak a mostani lakoháza után Kapjon felöl valo forduloban semmi ugarnak valo földe nem lévén azért usque ad futuram Divisionem az mostani háza után ugyan az Kira két nyila féle a megirt forduloban Rusz Gyiraszimnak praesentibus assignaltatik.

5-to A Gavre Grigorás fiának Todornak, mint hogy az Attyától megkülönözött s magára szállott és különös szolgálatot praestal és mig eddig semmi mezei földet nem bir, azért néki mind az két fordulában praesentibus assignaltattnak, a Molnár Voncsa Lupuly szánto és kaszálo nyilai usque ad futuram divisionem. Ezeken kivül a Buz Lup Sellér nyilai és a mit tanáltatnak néki adattatnak és nálla meghagyattatnak. Item az Also Forduloban az Paszkár Togyer kaszálcja is néki cedaltatik.

6-to Farkas Gabrillának enneke'ötte adattatott volt az Veteranyi Jeremia és Loha Györgyi sellérek nyilai, mostan penig minthogy szánto

nyila nem volt, és most sincsen a Gabrilla háza után, azért a Szamoson tul a Paszkár Togyer szánto nyila praesentibus assignaltatik.

7-mo Farkas Juon, Karácson és Todor között valo és controversiákban forgo három darabocska málé földet a Butthegiben ; hogy Ispán atyánkfia a Biroval edgyütt ad faciem loci ki mennyen es a megirt Atyafiak között aequaliter feloszszák és a Controversiat is közöttök tolallyak praesentibus serio injungaltatik.

In Causa Gavre Vonul et Mulieris Asimia dictae, consortis Scilicet Farkas Lup *Deliberatum est:*

Minthogy satis superque nem constál, hogy Gávre Vonul egész okott adott volna arra, hogy Farkas Lupné Asimia bestelen és mocskos szokkat illesse, szidgyon és bestelenittse Gávre Vonul, azért a mit Vonultol kapott maradgyon vélle. Vonul is minthogy maga vett satisfactiot magának megirt Farkas Lupnének Asimiának meg verésével és Véresitésével, azért ö is maradgyon az maga bestelenitésével ; de hogy megirt Gávre Vonul a Veer bocsátásnak Onussat idest Flor. Hung. *12* a Magistratusnak ad tenore Articuli deponallya adjudicaltatott.

Extradatum per
Stephanum Almási, Juratum
Nobilis Oppidi Dees Notarium
m.p.

Anno domini 1747 Die 10-ma Mensis Ianuarii Ductore Primario Generoso Domino Matthia Sövényfalvi, Jobbagiones Nobilium Oppidi Dees haereditarii, cum specificatione aetatis Filiorum eorum, ut et Inquilini Possessionis Csatán cum suis facultatibus sub Provisoratum Nobilis Domini Georgii Ajtai, serie infra delineata Inventati.

Nomina Jobbagionum	Filii nro	Nomina Filiorum	Aetas Filiorum	Boves nro	Equi nro	Vaccae nro	Iuvenci nro	Oves nro	Porci nro	Apes nro
Kovács Juonné	2	Vaszilia	20							
		és Todor szolgál	16	—	—	—	—	—	—	—
Tamás Von	3	Paszkuly	16							
		Vaszilia	10							
		Györgyi	6	—	—	1	1	—	—	—
Gále Vaszilie	5	Todor	17							
		Lup	10							
		Pas (zkuly)	08			•				
		Vonul	06							
		Togyer	05	2	—	2	2	—	2	—
Farkas Juon	2	Joszip	13							
		Aleksza	10	—	—	2	2	—	1	—

Nomina Jobbagionum	Filii nro	Nomina Filiorum	Aetas Filiorum	Boves nro	Equi nro	Vaccae nro	Juvenci nro	Oves nro	Porci nro	Apes nro
Farkas Balika	1	Juon	02	3	—	2	2	—	6	—
Sztán Grigorás	3	Györgyi házas	25							
		Pintye	12							
		Vaszilie	17	3	—	2	2	—	—	—
Mécse Mihok	2	Vonul házas	30							
		Andréka	20	2	—	1	2	3	2	—
Popa Todor	2	Vonul	11							
		Vaszilie	04	4	2	4	2	—	10	—
Mányoné	1	Györgyi	13	2	—	1	—	1	3	—
Gále Makarie	2	Vonul	30							
		Pintye	16	3	1	2	2	6	4	3
Gále Mitre	1	Lupuly	02	2	—	1	1	—	2	—
Mécse Juon fia Urszuly	—		13	2	—	—	—	—	—	—
Voncsa Andréka	2	Makaria	10							
		Aleksza	04	2	—	2	2	—	3	4
Paszkár Togyér fia Vonul		—	16	—	—	1	—	—	—	—
Gavre Todor	1	Juon	02	1	—	1	2	—	5	—
Mécse Aleksza	1	Vaszilie	02	—	—	3	2	—	—	—
Gále Vaszilié	2	Togyerás	07							
		Vonul	03	1	—	2	1	—	—	—
Gale Stephán	3	Aleksza házas	26							
		Lupuly	20							
		Vaszilie	16	3	—	3	2	1	3	—
Popa Todor	—	—	—	3	1	1	1	—	4	—
Farkas Karácson	3	Mircse házas	20						4	
		Vonul	17							
		Irimie	13	6	2	3	4	1	4	1
Kovács Togyer	—	—	—	3	—	2	—	—	3	—
Gále Gábor	1	Lupuly	1/2	2	—	1	2	—	1	—
Ennek öttse Mihály	—	—	13	—	—	—	—	—	—	—
Farkas Togyér	4	Stephán	20							
		Vonul	08							
		Pétré	06							
		Vonka szolgál Csebe	15	—	—	1	—	—	2	—
Gavre Szimion	2	Flora	07							
		Juon	02							
Gálye György	2	Péter házas	23	—	—	1	—	—	—	—
		Nyikoláj								
Péternek fia	3	Urszuly	04							
		Jákob	03							
		Nyikoláj	1/2	6	1	3	4	8	9	—
Gálye Mihály	2	Kira	07							
		Gavrilla	1/2	2	—	2	2	—	2	—
Gálye Von	1	Vonul	3	2	—	2	2	—	2	—
Tamás Markuly	3	Juon	14							
		Pétré	13							
		Pintye	08	—	—	1	1	—	—	—
Gálya Kosztán	2	Vonul, házas pap	25							
		Lupuly	16	—	—	1	—	—	5	—
Orosz Mihály	2	Lupuly	13							
		Urszuly	03	2	—	2	3	—	3	—

Nomina Jobbagionum	Filii nro	Nomina Filiorum	Aetas Filiorum	Boves nro	Equi nro	Vaccae nro	Juvenci nro	Oves nro	Porci nro	Apes nro
Tamás Von	3	Dumitru	04							
		Nistor	03							
		Vaszilie	01	—	—	1	1	—	—	—
Tamás Györgyi	'2	Urszuly	15							
		Todor	05	—	—	—	—	—	—	—
Csorke Grigoria fia Aleksza			08	1	—	2	—	—	2	—
Csorba, alis Rusz Juon fiai	2	Pétré	22		—					
		Györgyi	14	—	—	1	2	—	4	—
Gergely Juon	—	—	—	2	—	2	—	—	—	1
Farkas Lup	1	Todor	08	1	—	1	—	—	—	—
Gavre Ursz	—	—		2	—	2	—	—	5	—
Matyuczán Pintye	—	—		1	—	1	—	—	5	
Gavre Vonul	—	—		—	—	1	2	—	—	—
Kovács Von	3	Lupul	08							
		Ignát	02							
		Todor	05	2	—	3	3	—	3	—
Puskás Lázár	2	Vonul	20							
		Pintye	05	1	—	1	—	—	—	—
Gavre Grigorás	2	Illye házas	22							
		Vonul	20	4	—	3	—	—	—	7
Orosz Juon	1	Vonul	18	6	—	3	3	—	6	—
Ennek fia Lupul	3	Urszuly	05							
		Vonul	03							
		Nyisztor	1/2	—	—	—	—	—	—	—
Kovács Griga	1	Vonul	03	2	—	2	1	—	3	—
Farkas Vaszilie	2	Urszul	05							
		Todor	04	2	—	2	2	—	5	—
Voncsa Román	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—
Tamás Illye fia Mitre	—	—	04	1	—	2	—	—	—	—
Farkas Gabrilla	1	Urszuly	06	—	—	1	1	—	2	—
Rusz Nyikora fia Togyer			20	—	—	1	2	—	3	—
Bodzás Györgyi	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—
Universa Summa 51	81			82	07	80	61	20	125	08

Nomina Inquilinorum	Boves nro	Vaccae nro	Iuvenci nro	Porci nro	Oves nro
Nemes Nyikoláj	2	1	3	2	8
Sellér Juon	2	1	—	—	—
Sellér Vaszilie	1	—	—	2	—
Sellér Mihály	2	1	2	3	—
Pakulár Györgyi	—	—	—	—	—
Rusz Gyrászim	1	—	—	—	—
Summa Inquilinorum 6	8	3	5	7	8

Anno 1747, Die 3—tia Mensis Junii, sub Praesidio Ductoris Primarii, in locum Diebus Aprilis pie defuncti Generosi quondam Domini Matthie Sövénfalvi, confirmati, Generosi Domini Ladislai Érsekujvari, in Sedria Dominali, Possessione Csatán celebrata, Deliberatum et conclusum.

1-mo. In Causa Instantivali Providi Dumitrás Lup ratione cujusdam bovis.

Deliberatum

Az Introscripta causat, mind az Biro, mind penig bizonyos Fatensek, az kik azon Vecturazásban edgyütt voltanak, hitek után fateallyák, hogy a miatt a tereh miatt (a mellyért praetendáltatik) az ökrinek nyavalyája nem causaltatott a minthogy még azután négy hétig az ökör egésséges volt, egész zab szántásig, zab szántáskor penig maga a Pretendens járt az ökör mellett égy nap szántván és semmi nyavalyáját sem az Ispánnak, sem az Bironak nem significalta, hanem békességben haza ment s akkor éjszaka megöglött a maga curaja és keze alatt és maga pajtájában, azért ezen kára senkire nem háromoltatik, hanem maga a Praetendes szenvedgye.

2-do In Causa Filiorum Kovács Juon et Nemes Nikoláj

Deliberatum

Minthogy in facie Sedriae mind Kovács Juon megvallotta, hogy az fia Kovács Lup, mind penig Nemes Nyikoláj, hogy az ö fiával edgyütt, Nemes Györgyivel, ugy Szaladsán Péter két fiával, Vaszillyal és Alekszával az Praetendes Vádi Papnak Popa Grigának egy sertését ellopták és unanimi voto consummáltak; jól lehet a praetendes Karos Pappal in facie sedriae conveniáltanak in Marjaniba 8, mindazon által a parte Domini Terrestris, ezen malitiájokért az megnevezett Malefactorok közzül, a Nemes Nyikoláj fiának Györgyinek minthogy másodszori patratuma, azért ad tenorem Legum Patriae in poena vivi homagii convinci adjudicaltatott; a más három penig, seorsim et sigillatim, minthogy elsö patratumok in medietate ejusdem poenae quod etiam vigore hujus Deliberati executione demandatur.

3-tio In Causa Nemes Nyikoláj Inquilini et Jobbagionis Rusz Lup

Deliberatum

Minthogy az Parsok ellen in facie Sedriae peragalt Inquisitoriában bizonyos fatensek subinferallyák, hogy a mely egybe valo szollalkozása volt Nemes Nyikolájnak a fiáért, másokkal az akkor égymás között sopialodott (?) minden potentia nélkül és a mint a Faluba jöttenek volna, Rusz Lupul penig a Templomnál levén, meghalvan azon dolgot, a Templomtol ex destinato scopo, meg indul még egy darab sövént törvén a kezibe a mint ezt egy Fatens subinferallya és a mint az Uttzán ment volna Lupul, fenyegetvén hogy majd meg tanittya Nyikolájt; Nemes Nyikoláj már akkor egy kerten ült mással együtt, Lupul elérkezvén a fiát elsöben Nyikolájnak az uttzán meg verte, annak utánna Nyikolájt a kertröl lerántottai

az ingét is kihasitván a nyakába, hurczolta, a pállyához akarván bévinn, és ne talán ha mások el nem választották volna fenyegetése szerint valo scopussát véghez is vitte volna ; Azért tettzett a Törvénynek, mind hogy ütést s verést nem subinferalnak, hogy Rusz Lupuj in medietatem poenae Minoris potentiae incurallyon jol lehet Nemes Nyikoláj véresitést és becstelenitést is praetendal, de az véresités ex fassionibus nem Constal miképpen esett, ha volt is. A besztelenitést penig Nyikoláj is visza adta Lupulynak azért hogy aval maradgyon adjudicaltatott, idest in Flor. hung. *6*, Denar *25*.

Minthogy Nemes Nyikoláj sok rendbeli változási után elébbeni Telekéröl, mely Rusz Lupnak adatott, más helyre amovealtatott, de constal hogy elébbeni Telekén, Nyikuláj bizonyos épületeket, ugymint Csürt, Pajtát és égy kis gabonásotokat épitett, a mellyek Nemes Nyikolájnak readjudicaltattak. Mindazonáltal édgyezének meg Nemes Nyikolaj és Rusz Lup égymás között kézbe adásokkal hac conditione Hogy Rusz Lup adgyon égy jósertést a millyen a magáé között tanáltatik, akár ártány, akár Kocza légyen Nyikulájnak, Nyikuláj is a megirt épületeket néki cedallya, semmi praetensioját többé hozzá nem tartván mellyre Rusz Lupuj is condescendála s obligálá is magát.

In Causa Tamás Márk, Krájnik et Nemes Vaszily, Filii Nemes Nyikoláj

Deliberatum est:

Constál két Fatenseknek fasiojokbol hogy a midön Nemes Város közönséges szolgálattyába a Buttzegbe, ugy mint málé kapálásba lettenek volna Tamás Márk mint Krájnik ab officio praeficiáltatván, mint Dominus Terrestris képét viselö személy volt, ki is a midön szidta pirongatta volna a rosz munkájért, kiváltképpen a Nemes Nyikuláj fiát Vaszilyt, a pálczája a Krajniknak kezébe fel lévén huzva tartván Vaszilyattol né talán réá fog ütni, minden ok nélkül potentia mediante a Krajnikot meg támadta az földre egymást leejtvén, mellyet más több Fatensek is subinferálnak és ha az Vaszily Atyafiai nem superveniáltak és el nem választották volna, netalán roszszabb dolog következett volna belölle. Emellett vérbocsátás is praetendaltatik, ámbátor láttzott legyen valami vérezés a Krajnikon de nem subinferaltatik magától eset é a Krajniktol a hurczolodás közben, minthogy két subinferálnak a kezibe voltnak lenni ; vagy penig Vaszilytol azért az abol simpliciter absolvaltatik a potentiariuskodásáért penig itiltetett hogy Nemes Vaszilynak *12* lapát adattassék nisi se redimerit, quod etiam debitae executioni demandatur. Insuper a Krajnikot megkövesse és ha többé e féle potentiariaskodásba elegyiti magát, megvilágosodván a dolog, iremissibiliter in poenam homagii incurret.

Pro redemtione plagare (?) Cautionem praestitit.

Extradatum per
Stephanum Almási, Juratum
Nobilium Oppidi Dees Notarium
m. pr.

Anno Domini 1748 Die 8-va Mensis Januarii Ductore Primario Generoso Domino Ladislao Ersekujvári Jobbagiones Nobilis Oppidi Dees haereditarii cum Specificatione filiorum et aetate eorum, ut et Inquilini, Possessionis Csatán cum suis facultatibus sub Provisoratum Domini Georgii Ajtai infra delineata modalitate Inventati.

Nomina Jobbagionum	Filii nro	Nomina Filiorum	Aetas Filiorum	Boves nro	Equi nro	Vaccae nro	Juvenci nro	Juvencae nro	Oves nro	Caprae nro	Apes nro	Porci nro
Kovács Juonné	2	Kovács Vaszilie	20									
		Kovács Todor	16	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Tamás Von	3	Tamás Paszkuj	17									
		Tamás Vaszilie	13									
		Tamás Györgyi	6	—	—	1	2	—	—	—	—	—
Gále Vaszilie	5	Gále Todor	20									
		Gále Lupuj	12									
		Gále Pászkuj	10									
		Gále Vonul	8									
		és Gále Togyer	6	2	—	2	2	—	—	—	—	7
Farkas Juon	2	Farkas Josip	19									
		és Farkas Aleksza	12	—	—	1	2	—	—	—	—	
Farkas Balika	2	Farkas Vonul	3									
		és Farkas Todor	1	3	—	3	1	—	—	—	—	—
Sztán Grigorás	4	Sztán Györgyi uxoratus		3								
		Sztán Vaszilie	20									
		Sztán Pintye	16									
		Sztán Vonul	9	3	—	2	1	2	—	—	—	4
Mécse Mihok	2	Mécse Vonul uxoratus										
		Mécse André	18	2	—	2	—	1	4	—	—	4
Mányoné	1	Györgyi	15	2	—	1	—	1	3	—	—	4
Gále Makarie	2	Gále Vonucza	30									
		Gále Pintye	20	3	2	2	—	2	4	—	2	3
Gále Mitre	2	Gále Lupuly	3									
		Gále Vonul	1	3	—	1	—	1	—	—	—	2
E mellett lakik égy sogora Mércse		Ursz annorum	16	2	—	2	—	1	—	—	2	12
Voncs André	2	Voncs Mihaila	13									
		Voncs Aleksza	6	—	—	2	—	—	—	—	—	—
Evel lakik Paszkár Todor uxoratus												
Gavre Todor	1	Gavre Juon	2	1	—	1	2	—	—	—	—	2
Mécse Aleksza	1	Mécse Vaszilie	—	—	—	3	2	—	—	—	—	2
Gále Vaszilie	3	Gále Togyer	8									
		Gále Vonul és harmadik kereszteletlen	5	1	—	2	—	—	2	—	—	—
Gále Stephán	3	Gále Aleksza uxoratus										
		Gále Vaszilie	16									
		és Gále Lupuly	20	3	—	4	2	—	—	—	—	4

Nomina Jobbagionum	Filii nro	Nomina Filiorum	Aetas Filiorum	Boves nro	Equi nro	Vaccae nro	Juvenci nro	Juvencae nro	Oves nro	Caprae nro	Apes nro	Porci nro
Farkas Karácson	3	Farkas Mircse uxoratus										
		Farkas Voule	20									
		Farkas Jeremie	18	6	2	3	2	—	—	—	3	10
Kovács Togyer	—	—	—	1	—	2	1	—	—	—	—	5
Gále Gábor	1	Gále Andréka	1	2	—	1	2	—	—	—	—	3
Emellett lakik az öttse Mihály	—		—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Farkas Togyer	4	Farkas Stephán	19	—								
		Farkas Vonul	15	—								
		Ez elszökötta Szilágyba										
		Farkas Vonul	9									
		és Farkas Pétre	7	—	—	2	—	—	—	—	—	2
Gávre Szimion	2	Gavre Flore	10									
		Gavre Juon	3	—	—	1	—	—	—	—	—	—
Gale Von	1	Gale Vonul	4	1	1	3	—	—	—	—	—	2
Gále György	2	Gále Pétré és Nykolaj mindketten házasok										
Pétrének	3	Gále Urszuly	6									
		Gále Jakob	4									
		és Gále Nyikolaj	2	6	1	4	1	—	17	—	—	8
Tamás Márk	3	Tamás Juon	20									
		Tamás Pétré	16									
		és Tamás Pintye	8	—	—	2	3	—	—	—	—	—
Gále Mihály	2	Gále Kira	8									
		és Gále Gabrilla	1	2	—	2	—	—	—	—	—	2
Gále Kosztán	2	Popa Juon	24									
		és Gále Lupuly	16	—	—	1	1	—	—	—	—	1
Orosz Mihály	2	Orosz Lupuly	15									
		és Orosz Urszuly	4	2	—	2	2	—	—	—	—	8
Tamás Von	3	Tamás Lupuly	6									
		Tamás Nyisztor	4									
		és Tamás Vaszily	3	—	—	1	—	—	—	—	—	—
Tamás György	2	Tamás Urszuly	20									
		és Tamás Todor	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Csorke Grigorné	1	Csorke Aleksza	10	1	—	1	2	—	—	—	—	2
E mellett lakik Rusz Pétré iffiu legény jobbágy												
Ennek öttse Rusz Györgyi Alsó Kosályban szolgál				1	—	1	1	—	—	—	—	—
Gergely Juon	—	—	—	2	—	2	2	—	—	—	—	—
Farkas Lup	1	Farkas Todor	6	—	—	1	1	—	—	—	—	—
Ennek két testvér öttse	2	Farkas Aleksza	16									
		Ez Lupullyal lakik és Farkas Praekup	14									
		ez a falubon szolgál		—	2	2	—	—	—	—	—	—

Nomina Jobbagionum	Filii nro	Nomina Filiorum	Aetas Filiorum	Boves nro	Equi nro	Vaccae nro	Juvenci nro	Juvencae nro	Oves nro	Caprae nro	Apes nro	Porci nro
Gavre Ursz	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—
Matyuczán Pinyte	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—
Emellett lakik a sogora Gavre Juon				—	—	1	2	—	—	—	—	4
Kovács Juon	2	Kovács Lupuly	14									
		és Kovács Todor	2	2	—	2	2	—	—	2	—	6
Puskás Lázár	2	Puskás Vonul	20									
		és Puskás Pinyte	7	—	—	2	—	—	—	—	—	2
Ennek égy öttse Szimion Kosályban szolgál												
Gavre Grigorás	2	Gavre Illye és Vonul uxorati		3	1	4	2	—	—	—	—	4
Rusz Juon	2	Rusz Vaszilie uxoratus és Rusz Vonul	20	3	—	2	3	—	—	—	—	7
Rusz Lup	3	Rusz Urszuly	8									
		Rusz Vonul	5									
		és Rusz Nyisztor	2									
Kovács Griga	2	Kovács Vonuczul	4									
		és Kovács Mákove	1	3	—	2	—	1	—	—	—	3
Voncsa Román decrepitus												
Farkas Vaszilie	2	Farkas Urszuly	6									
		és Farkas Todor	3	2	—	2	1	1	—	2	—	10
Farkas Gabrilla	1	Farkas Urszuly	7	—	—	2	—	1	—	—	—	2
Orosz Togyer	—	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	3
Bodzás Györgyi	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—
Iluczoájé	1	Mitre Item	7	1	—	3	—	—	—	—	—	2
Item Jobbágy Parochusok												
Tomás Pap Todor		Tomás Vonul	14									
Farkas Pap Todor	1	Sine Liberis										
Universa Summa	52	85		69	07	89	46	11	30	04	07	156

Nomina Inquilinorum	Boves nro	Iuvenci nro	Oves nro	Caprae nro	Porci nro	Equi nro
Nemes Nyikoláj	2	2	13	3	—	—
Graekucz Juon	2	—	—	—	—	—
Szathmári Mihály	2	1	—	—	—	—
Pakulár Györgyi	—	—	—	—	—	—
Muncsalán Vaszilie lipitor	—	—	—	—	—	—
Krisán Matyi lipitor	—	—	—	—	—	—
Körtvélyesán Vaszilie lipitor	—	—	—	—	—	—
Kimpán Mitre lipitor	—	—	—	—	—	—
SzimaIgnát lipitor	—	—	—	—	—	—
Summa Personarum 9	6	3	13	3	—	—

Nomina Jobbagionum Zingarorum	Filii nro	Nomina Filiorum	Aetas Filiorum
Mezei Györgyi	3	Mezei Petre	10
		Mezei Vonul	6
		és Mezei Luka	3
Mezei Simon sine liberis			
Akim Berki	1	Akim Urszuly	18
Akim Jovi	1	Akim András	4
Akim Von sine liberis			
Kále Gabrila	1	Kále Todor	6
Vádon laknak			
Kále Marján	3	Kále Gyurka	
		Kále Vonul	
		és Kále Györgyie	
Zapraczon laknak			
Summa Personarum 7	09	—	

Jobbagiones Fugitivi

1-mo Gále Kosztán ád elö A. Üsküllön Sztirka Stephánt e pap. Ennek két fiai; azok is mindketten Papok edgyik magával az Apjával lakik; A másik Doboka Vármegyében Fodorházán

2-do Szovában Zeik Togyér fiát Zeik Juont, ez is Pap, Ombozon

3-tio Mecse Illye fiát, ez is Pap

4-do David János Atyafiainak Posteritási.

Falus Biro Farkas Balika meg maradott
Krajnik Bodzás Györgyi

Esküttek Kovács Vonul
Gále Vaszily
Rusz Mihály
Gále Nyikoláj
Farkas Vaszily
Matyuczán Pintye

Halászok Tamás Márkuj
Tamás Vonul
Gávre Szimion
Tamás Onul

Anno 1748, Die 20 Maji Conclusum.

Palpabilis kárával tapasztalván a Nemes Városa Csatáni határon, a Kaplyun felöl valo forduloban a Szamos elhagyott régi árkának gaz és füzes által valo elboritását, felnevését melynek kiirtása ezelött injungaltatott volt a Csatániaknak, de csak abban hadtak, hanem most annak némely részének irtásához hozzá fogván ugymint Farkas Balika, Farkas Karácson és Gávre Grigorás, hogy Továbra is irthassanak a mennyire erejek engedik (söt mások is a kiknek tetzik) praesentibus facultaltatnak a mellyet Ispán atyánkfia bizonyos számu singes ruddal fel mérvén kinek, kinek az maga részét, annakutánna lévél is adattatik rolla.

In Nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, **Anno Domini 1749** Die 10-ma Mensis Januarii Ductore Primario Generoso Domino Alexandro Dálnoki, Jobbagiones Nobilium Oppidi Dés haereditarii cum Specificatione Filiorum et aetate eorum, ut et Inquilini Possessionis Csatán, cum suis Facultatibus sub Provisoratum Generosi Domini Stephani Jakocs infra delineata modalitate inventati.

Nomina Jobbagionum	Filii nro	Nomina Filiorum cum specificatione aetatis	Annor.	Boves nro	Vaccae nro	Iuvenci nro	Iuvencae nro	Equi et Eque nro	Oves nro	Caprae nro	Porci nro	Apes nro
Kovács Juonne vidua	2	Vaszilia	20									
		Todor	16	—	—	1	1	—	—	—	—	—
Tamás Von	3	Paszkuly	16									
		Vaszilie	10									
		Györgyi	8	2	1	1	—	—	—	—	—	—
Gale Vaszilie	5	Todor	18									
		Lupul	12									
		Paskuly	10									
		Vonul	8									
		Togyer	6	2	2	—	2	1	—	—	4	—
Farkas Juon	2	Joszip	17									
		Alexa	11	—	1	2	1	—	—	—	2	—
Farkas Balika	2	Vonul	4									
		Todor	2	2	3	1	—	—	2	—	10	—
Sztán Grigorás	4	Györgyi	24									
		Vaszilie	19									
		Pintye	14									
		Vonul	8	4	3	—	3	—	—	—	4	—
Mécse Mihok	1	Andreka	18	1	1	—	1	—	4	—	3	—
Ujfalusan Györgyi iffiu legény				2	1	—	1	—	3	—	8	—
Gále Vaszilie	2	Togyer	8									
		Vonul	5	4	4	—	2	—	9	—	6	—
Emellett az öttse Pintye iffiu legény Ugyan evel lakik egy öttse Vonul házas												
Gale Mitre	2	Lupuj	4									
		Vonucza	2	2	—	2	—	—	—	—	3	—
Emellett a sogora Mécse Ursz iffiu legény												
Voncsa André	2	Mihaile	10									
		Alexa	5	1	—	3	3	—	—	—	5	3
Gavre Todor	1	Gavre Juon	4	2	—	1	—	1	—	—	3	—
Mécse Alexa	1	Vaszilie	5	2	—	2	—	2	—	—	—	—
Bodzás György	—	—		—	—	1	—	—	—	—	—	—
Gale Stefán	3	Alexa házasok										
		Lupuj										
		Vaszilie	17	3	3	3	1	—	10	—	2	—
Gále Kosztán	1	Gále Lupuj	18	—	—	2	—	—	—	—	4	—
Ennek fia Todor pap												
Farkas Karácson	3	Mircse házas										
		Vonul	16									
		Jeremia	14	3	3	5	—	2	10	—	6	3
		Mircsének fia Nykita	1									

Nomina Jobbagionum	Filii nro	Nomina Filiorum cum specificatione aetatis		Boves nro	Vaccae nro	Iuvenci nro	Invencae nro	Equi et Eque nro	Oves nro	Caprae nro	Porcii nro	Apes nro
Farkas Popa Todor Cs. Kereszturon lakik												
Kovács Togyer	—	—		2	—	2	—	—	—	—	3	—
Gále Gábor	1	Gale Andreka	2	1	—	1	2	—	—	—	1	—
Gále Mihály iffiu legény Annor. 16. Ugyan emellett Puskás Szimion árva			14	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Farkas Togyer	4	Farkas Stefán házas										
		Vonul	15									
		Pétré	13	—	—	2	—	1	—	—	2	—
		Szimion elszökött	18									
Gavre Szimion	2	Gavre Flore	7									
		Gavre Vonul	4	—	—	1	—	—	—	—	—	—
Gále Von	1	Gale Juon	4	1	—	2	1	—	—	—	—	—
Gále György ennek fia	3	Urszuly	5	5	—	3	2	—	14	—	8	—
Gále Petre Ugyan Gále		Jakob és	4									
Györgynek fia Gále		Nyikulaj	3									
Niculaj házas												
Tamás Márk	3	Juon	20									
		Petre	16									
		Pintye	6	1	1	3	—	—	—	—	—	—
Gále Mihály	2	Kira	8									
		Gabrila	2	2	2	—	—	—	—	—	—	1
Orosz Mihály	2	Lupuly	16									
		Urszuly	5	2	2	1	1	—	—	—	1	—
Tamás Von	4	Lupuly	7									
		Nyisztor	6	—	1	1	—	—	—	—	—	—
		Györgyi	3									
		Vaszilie	2									
Tamás György	2	Urszuly	18									
		Thodor	6	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Csorka Grigorné özvegy	1	Csorka Alexá	13	1	1	2	—	—	—	2	2	—
Emellett lakik Rusz Petre iffiu legény egy öttsével Györgyivel				—	2	2	—	—	—	—	3	—
Mécse Von	1	Mécse Lupuly	1	1	1	—	1	—	3	—	2	—
Farkas Lup	1	Farkas Thodor	8	—	1	—	—	—	5	—	—	—
Emellett két öttse iffiu legény Farkas Alexa és Farkas Praekup				—	2	4	—	—	—	—	—	—
Gávre Ursz	—	—		2	2	—	—	—	—	—	4	—
Matyuczán Pintye	—	—		—	—	—	1	—	—	—	3	—
Gávre Von evel lakik	—	—		1	2	—	2	—	—	—	3	—
Kovács Juon	1	Kovács Lupuj	14	3	2	2	—	—	—	—	3	—
Puskás Lázár	2	Vonul	20									
		Pintye	6	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Gávre Grigorás	2	Illye és Vonul mind ketten házasok		3	3	1	—	2	16	—	4	—
Rusz Juon	2	Vaszilie házas										
		Vonul	20	3	3	3	—	—	4	—	2	—
Rusz Lup	3	Urszuly	9									
		Vonul	7									
		Nyisztor	3	2	2	1	—	—	—	—	3	—

Nomina Jobbagionum	Filii nro	Nomina Filiorum cum specificatione aetatis		Boves nro	Vaccae nro	Iuvenci nro	Iuvencae nro	Equi et Eque nro	Oves nro	Caprae nro	Porci nro	Apes nro
Kovács Griga	2	Vonul	5									
		Dumitru	2	2	3	—	2	—	4	—	3	—
Voncsa Román	—	—		—	—	—	—	—	—	—	2	—
Farkas Vaszily	2	Urszuly	9									
		Todor	5	2	1	2	1	—	—	2	6	—
Tamás Gabrila	1	Tamás Urszuly	10	—	1	—	1	—	—	—	2	—
Rusz Togyér	—	—		—	3	2	1	—	—	—	3	—
Tamás Illyéné	1	Mitre	9	1	2	—	3	—	—	—	1	—
59 Universa Summa	77			65	83	38	32	9	84	6	125	6

Nomina Inquilinorum	Boves nro	Iuvenci nro	Oves nro	Caprae nro	Porci nro	Equi nro
Szathmári Mihály	2	—	—	—	—	—
Graekucz Juon	2	—	—	—	—	—
Nemes Nyikuláj	6	—	11	9	2	—
Román Vaszilia	2	—	—	—	—	—
Duka Gabrilla	—	—	—	—	—	—
Rusz Vonul	—	—	—	—	—	—
Pakulár Györgyi	—	—	—	—	—	—
Sellér Nátye	—	—	—	3	—	—
Lipitor Iguáth Szima	—	—	—	3	—	—
Krisan Györgyi	—	—	—	—	—	—
Summa	12	—	11	15	2	—

Nomina Jobbagionum Zingarorum	Filii nro	Nomina Filiorum
Mezei Györgyi	3	Mezei Petre, Vonul és Luka
Mezei Simon	1	másutt lakik
Akim Berki	1	Akim Urszuly
Akim Jovi	1	Akim Andris
Akim Vonul	—	—
Kále Gabrilla	1	Togyer Vádon lakik
Kálle Marian	3	Gyurka, Vonul, Minya Záproczon vadnak
Regöcze Kancsi		Köblösön lakik
Bantsi Pista és Gyurka, e hegedüs,		Ormányban és Pentekban
10 Summa Personarum	10	

Tempore Inventationis lett expensák

Tehén husra	Fl.	Denar.	30
Borsra, hagymára, gyertyára			18
Borra	Fl. h. 6	"	82
Második invent. borra		"	60
	Summa fl. 7	dr.	90

Anno Domini 1750 Die 13-tia Mensis January Ductore Primario Generoso Domino Joanne Bonis Iobbagiones Nobilium Oppidi Dees Haereditarii cum Specificatione Filiorum et aetate eorum, ut et Inquilini Possessionis Csatán cum suis facultatibus sub Provisoratum Nobilis Georgii Ajtai sunt Inventati.

Nomina Jobbagionum	Filii nro	Nomina Filiorum	Aetas eorum	Boves nro	Vaccae nro	Iuvenci nro	Iuvencae nro	Equi vel Eque	Oves nro	Caprae nro	Porci nro	Apes nro
Tamás Von *halász*	3	Pászkuly	17									
		Vaszilie	11									
		Györgyi	9	2	1	—	—	—	—	—	—	—
Gále Vaszilie	5	Todor	19									
		Lupul	13									
		Paszkuly	11									
		Vonul	9									
		Togyer	7	3	2	2	—	—	9	—	5	—
Farkas Juon megholt	2	Joszip	18									
		Alexa	12	2	1	—	—	—	—	—	3	—
Kovács Juonné megholt	2	Vaszilie	21									
		Todor	17	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Farkas Balika *biro*	3	Vonul	5									
		Todor	3									
		Alexa	1	3	2	—	3	—	8	—	9	—
Sztán Grigorás	4	Györgyi házas	25									
		Vaszilie	20									
		Pintye	15									
		Vonul	9	3	3	2	—	—	—	—	4	—
Mecse Mihok	1	Andreka	19	1	2	1	—	—	4	—	2	—
Ujfalusi György iffiu legény			—	2	1	—	—	—	12	—	6	—
Gále Vaszilie	2	Togyer	9									
		Vonul	6	3	4	1	2	—	12	—	6	—
Ennek az öttse Pintye Fodorházán lakik												
Ugyan Gále Vasziliával lakik égy öttse												
		Vonul házas						—				
Gále Mitre	1	Voncsa	3	1	1	1	—		—	—	—	—
Voncsa Andre	2	Mihaila	11									
		Alexa	6	3	2	1	—	—	6	—	6	2
Gavre Thodor	1	Gávre Juon	5	2	2	—	—	—	—	—	—	—
Mecse Alexa	1	Vaszilie	6	2	3	—	—	—	—	—	—	—
Bodzás György	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Gále Stéfán	3	Alexa és Lupuly házasok										
		Vaszilie	18	3	3	3	—	—	10	—	2	—
Gále Kosztán	2	Todor e pap										
		Lupuly	19	—	2	1	—	—	—	—	2	—
Farkas Mircse	1	Lupuly	2	6	3	3	—	1	10	—	13	5
Ennek két öttse		Vonul	17									
		Jeremia	15	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Nomina Jobbagionum	Filii nro	Nomina Filiorum	Aetas eorum	Boves nro	Vaccae nro	Iuvenci nro	Iuvencae nro	Equi vel Eque	Oves nro	Caprae nro	Porci nro	Apes nro
Farkas Thodor popa Kereszturot lakik												
Kovács Togyer				2	2	—	—	—	—	—	3	—
Gále Gábor	1	Andreka	3	3	1	—	—	—	—	—	2	—
Gále Mihály itfiu legény Gále Gáborral lakik												
Rusz Pétré	—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	5	—
Farkas Togyer	4	Stefan házas elszökött										
		Vonul	16	1	1	—	1	—	—	—	2	—
		Petre	13									
		Szimion ez is elszökött										
Gavre Szimion	2	Flore	8									
		Vonul	5	—	—	—	1	—	2	—	—	—
Gále Von	1	Gale Juon	5	2	1	—	1	—	—	—	—	—
Gále Pétre	3	Urszuly	6									
		Jákob	5									
		Nyikuláj	4	6	3	2	—	1	20	—	7	1
Ennek öttse Gále												
Nyikulaj Pétrével lakik	1	Györgyi	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Tamás Márk	3	Juon	21									
		Pétre	17									
		Pintye	7	2	1	—	—	—	—	—	—	—
Gále Mihály	2	Kira	9									
		Gavrilla	3	2	2	—	—	—	—	—	1	—
Orosz Mihály	1	Lupuly	17	2	2	—	—	6	—	—	2	—
Tamás Vonul	3	Lupuly	8									
		Nyisztor	7									
		Györgyi	4	—	2	—	—	—	—	—	—	—
Tamás Györgyi	2	Urszuly	19									
		Todor	7	—	—	1	—	—	—	—	—	—
Csorka Györgyné	1	Csorka Aleksza	14	1	2	—	—	—	3	—	2	—
Mécse Vonul	1	Mécse Lupuly	2	1	1	—	—	—	4	—	—	—
Farkas Lup	1	Farkas Thodor	9	—	1	—	1	—	6	—	—	—
Emellett lakik égy öttse Alexa, más öttse Prekup szolgál Aranymezzön												
Gavre Ursz	—	—	—	2	3	—	1	—	—	—	6	—
Matyuczán Pintye	—	—	—	1	2	1	1	—	5	—	3	3
Evel lakik Gávre Von	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kovács Juon	1	Kovács Lupuly	15	2	2	1	—	—	5	3	4	—
Puskás Lázár	2	Vonul	21									
		Pintye	7	—	—	—	1	—	—	—	—	—
Gávre Grigorás	2	Illye és Vonul házasok az apjokkal laknak		3	2	2	1	1	20	—	5	3
Rusz Juon	2	Vaszilia házas										
		Vonul	21	5	2	—	—	—	5	—	5	—
Rusz Lup	3	Urszuly	10									
		Vonul	7									
		Nyisztor	4	2	2	—	—	—	3	—	3	—
Kovács Griga	2	Vonul	6									
		Dumitru	1	1	3	1	1	—	5	—	4	—

Nomina Jobbagionum	Filii nro	Nomina Filiorum	Aetas eorum	Boves nro	Vaccae nro	Iuvenci nro	Iuvencae nro	Equi vel Eque	Oves nro	Caprae nro	Porci nro	Apes nro
Voncsa Román	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Farkas Vaszily	2	Urszuly	9									
		Todor	6	3	1	—	1	—	6	3	4	—
Farkas Gabrilla	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	2	—
Rusz Togyer *krajnik*	—	—	—	1	1	—	1	—	—	—	1	—
Tamás Illyéné	1	Tamás Mitre	10	1	2	—	—	—	—	—	2	—
46 Universa Summa	76			78	75	26	12	3	161	6	124	14
Inquilini												
Szatmári Mihály				2	—	—	—	—	—	—	—	—
Grekucz Juon	—			2	—	—	—	—	—	—	—	—
Nemes Nyikolaj	—			6	—	—	—	—	40	—	—	—
Roman Vaszilie	—			2	—	—	—	—	—	—	—	—
Duka Gabrilla	—			—	—	—	—	—	—	—	—	—
Rusz Vonul	—			—	—	—	—	—	—	—	—	—
Pakulár Györgyi	—			—	—	—	—	—	—	5	—	—
Sellér Nátye	—			—		—		5	—			
Ignáth Szimion lipitor				—		—		—	—			
Krisán Györgyi				—		—		—	—			
10 Summa				12					40	10		

Zingari Jobbagiones	Filii	Nomina Filiorum
Mezei György *Vaida*	3	Petre, Vonul és Luka
Mezei Simon	2	—
Akim Berki	1	Urszuly
Akim Jovi	1	András
Akim Vonul e Szelecskén lakik		
Kále Gabrilla	1	Togyer Vádon lakik
Kále Marián	3	Gyurka, Vonul, Minya Zaproczcn laknak

Regöczi Kancsi Köblösön van
Bancsi, Pista és Gyurka, e hegedüs, Ezek Ormányban, Pénteken és Némában laknak.

Pro Anno 1752 Die 15-ta Mensis Februarii Ductore Primario Generoso Domino Adamo Fülöp Jobbagiones Nobillium Oppidi Dees hereditarii cum Specificatione Filiorum et aetate eorum, ut et Inquilini Possesionis Csatán cum suis facultatibus sub Provisoratum Nobilis Stephani Vasárhelly inventati.

Nomina Jobbagionum	Filii nro	Nomina Filiorum	Aetas eorum	Boves nro	Vaccae nro	Iuvenci nro	Iuvencae nro	Equi vel Eque	Oves nro	Caprae nro	Porci nro	Apes nro
Tamás Von	3	Paskuly házas										
		Vaszilie	13									
		Györgyie	11	2	—	2	—	—	—	—	—	—
Gále Vaszilie	5	Gale Todor házas										
		Gále Lupul	15									
		Gále Paskuj	13									
		Gále Vonul	11									
		Gále Togyer	9	4	3	3	—	—	10	11	5	—
Farkas Joszip Frater hujus Aleksza			14	2	2	—	1	—	—	—	2	—
Farkas Balika	3	Farkas Vonul	7									
		Farkas Todor	5									
		Farkas Alexa	3	3	3	—	1	—	10	—	10	1
Sztán Vaszily Fratres hujus Pintye			17									
		Vonul	11	2	1	1	—	—	—	—	2	—
E mellett égy árva gyermek Gále Von			—	2	—	—	—	—	—	—	—	—
Mécse Mihok	1	Andreka házas										
		ennek fia Vonul	2	1	2	1	1	—	6	—	3	—
Ujfalusan Györgyi coelebs			—	1	2	—	—	—	—	—	2	—
Popa Todor parochus	1	Vonul	18	4	4	—	—	1	—	—	8	2
Gále Vaszilie	2	Togyer	11									
		Vonul	8	3	3	3	2	—	12	—	5	—
Gále Vonul	1	Lupuj	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ezeknek öttse Pintye Deák Fodorházán lakik												
Mécse Ursz coelebs				3	—	—	—	—	—	—	—	—
Voncsa Andre	2	Voncsa Mihaile	13									
		Voncsa Aleksza	8	3	1	—	1	2	10	—	4	—
Gavre Todor	2	Gávre Juon	7									
		Gávre Pétre	1	2	2	—	—	—	4	—	1	—
Mécse Aleksza	1	Vaszilia	8	2	1	1	—	—	—	—	1	—
Gále Stéfán	3	Alexa										
		Lupuj házasok										
		Vaszilie	20	3	5	4	—	—	25	—	1	—
Gále Kosztán	2	Todor uxoratus parochus										
		Lupuj ezé a papé	20	2	2	—	1	—	—	—	—	—
Farkas Mircsén é	2	Lupuj	4									
		Todor	1	7	3	2	—	—	18	—	10	2
Ennek öttse Farkas Vonul	1	Farkas Juon	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Nomina Jobbagionum	Filii nro	Nomina Filiorum	Aetas eorum	Boves nro	Vaccae nro	Iuvenci nro	Iuvencae nro	Equi vel Eque	Oves nro	Caprae nro	Porci nro	Apes nro
Farkas Jeremia coelebs	—	—		—	—	—	—	—	—	—	—	—
Farkas Todor parochus in Cs. Keresztur				—	—	—	—	—	—	—	—	—
Kovács Togyer	—			2	2	2	1	—	5	3	2	
Gállye Gábor cum	1	Gálye Andrika	5									
Frate Galye Mihály coelebs				2	—	—	—	—	3	—	2	—
Rusz Pétre												
Rusz Györgyi	—	—	—	2	—	2	—	—	—	—	—	—
Farkas Togyer	4	Stefan, Simon *fugitivi*										
		Vonul	18		1	—	—	—	—	—	2	—
		Petre	15	—								
Gávre Szimion	2	Gavre Flore	10									
		Gavre Vonul	7	—	1	—	—	—	3	—	—	—
Gálye Von	1	Gálye Vonul	7	1	2	—	—	—	—	—	5	—
Gálye Pétre	3	Urszuly	8									
		Jakob	7									
		Nyikoláj	6	4	2	2	—	1	20	—	5	—
Gálye Nyikoláj	1	Györgyi	3									
Tamás Márk fugitivus	3	Tamás Juon	23									
		Tamás Pétre *fugitivi*	19									
		Tamás Pintye	9									
Farkas Lup	1	Todor	13	—	1	—	—	—	10	—	—	—
Gálye Mihály	2	Kira	11									
		Gabrilla	5	2	2	—	1	—	—	—	3	—
Rusz Mihály	—	—	—	2	1	—	—	—	6	—	2	—
Sztán Györgyi	1	Sztán Lupuj	2	1	1	—	—	—	—	—	1	—
Tamás Györgyi	2	Urszuly	21									
		Todor	9	—	1	—	1	—	—	—	—	—
Tamás Von fugitivus	3	Tamás Lupuly	10									
		Tamás Nyisztor	9									
		Tamás Györgyi *fugitivi*	6									
Csorka Grigorné vidua	1	Csorka Aleksza	16	2	1	—	—	—	3	—	3	—
Mécse Von	2	Mécse Lupuj	4									
		Mécse Thoma	1	2	1	1	—	—	3	—	—	—
Farkas Aleksza												
Farkas Praekup	—			2	—	2	—	—	1	—	7	—
Gavre Ursz	—			—	3	2	—	—	—	—	1	—
Matyuczán Pintye	—			—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gávre Von	1	Gavre Prékup		2	1	—	—	—	5	—	2	—
Kovács Juon	2	Kovács Lupuly	17									
		Kovács Urszuly	1	1	1	2	—	1	10	5	6	—
Puskás Lázár	2	Puskás Vonul	23									
		Puskás Pintye	9	—	1	2	—	1	—	—	2	—
Gávre Grigorás	2	Illyés és Vonul uxorati		1	2	—	—	1	28	—	3	—
Rusz Juon	2	Vaszilie uxoratus										
		Vonul	22	3	3	3	3	—	8	—	2	—

Nomina Jobbagionum	Filii nro	Nomina Filiorum	Aetas eorum	Boves nro	Vaccae nro	Iuvenci nro	Iuvencae nro	Equie vel Eque	Oves nro	Caprae nro	Porci nro	Apes nro
Rusz Lup	3	Rusz Urszuly	11									
		Rusz Vonul	9									
		Rusz Todor	3	1	2	2	—	—	7	—	2	—
Kovács Griga	2	Kovács Vonul	8									
		Kovács Silimon	3	2	2	1	—	—	6	—	4	—
Voncsa Román	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Farkas Vaszilia	2	Farkas Urszuly	11									
		Farkas Todor	8	1	3	—	—	—	9	1	8	—
Farkas Gabrilla	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—
Rusz Togyer	—	—	—	1	1	2	—	—	—	—	2	—
Bodzás Györgyi	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Tamás Illyéné	1	Tamás Mitre	12	—	2	2	—	—	5	2	3	—
52 Summa Universa	69			80	73	42	13	7	227	22	118	5

Nomina Inquilinorum	Boves	Vaccae	Oves	Caprae	Porci
Szathmári Mihály	2	1	—	—	—
Grekucz Albuj	2	1	—	—	—
Román Vaszilia	2	1	5	—	3
Rusz Nátye	—	—	—	10	—
Szima Ignáth	—	—	—	—	—
Sellér Griga	2	1	—	2	—
Szurd Vaszilie	2	1	—	—	—
Summa Universa	10	5	5	10	3

Zingari Jobb.	Filii eorum et loca habitationum
Mezei György *Vajda*	3 Pétre, Vonul és Luka
Mezei Simon	2 Ezek Bogátán laknak
Akim Berki	1 Urszuly
Akim Jovi	1 Andris
Akim Vonul	E Szelecskén lakik
Kálye Gabrilla	1 Togyer e Vádon lakik
Kálye Marian	3 Gyurka, Vonul, Minya Zaproczon laknak
Andris Gyurka	3 Kettö házas Mányában laknak 3-ik Samu
Regöczi Kancsi	E Magyar Köblösön lakik
Dancsi, Pista és Hegedüs Gyurka	Ormányban, Pentekben és Némában laknak
Mihok Siga	Aknán lakik
Summa 12	

Falusi Biro Farkas Vaszily
Krajnik Rusz Togyer

Esküdtek
Farkas Balika
Gálye Vaszily
Kovács Vonul
Matyuczán Pintye
Iffiab Gálye Vaszily
Gavre Ursz

Halászok:
Bodzás Györgyi
Tamás Vonucz
Rusz Pétré
Gávre Szimion

Pro Anno 1759 Die 8-va Mensis Januarij Ductore Primario Generoaso Domino Ladislao Nemes Jobbagiones Nobilium Oppidi Dees haereditarii, cum specificatione Filiorum, et aetate eorum, ut et Inquilini Possessionis Csatán cum suis facultatibus, sub Provisoratum seu Oeconomum Tit. Domini Stephani Zilahi infra delinetata modalitate conscripti.

Nomina Iobbagionum	Filii nro	Nomina Filiorum	Aetas eorum	Boves nro	Vaccae nro	Iuvenci nro	Iuvencae nro	Equi vel Eque	Oves nro	Caprae nro	Porci nro	Apes nro
Tamás Pászkuly					1	2	—	—	—	—	—	—
	3	Pászkuly	24	—								
Gále Vaszily	—	Vonul	18									
		Togyer	8	5	1	—	—	1	6	4	2	—
Farkas Joszip	2	Juon mind a kettö		2	—	—	—	—	5	5	2	—
Farkas Balika	4	Vonul	15									
		Thodor	13									
		Alexa	9									
		Mihály	4	4	2	—	—	1	20	5	10	2
Sztán Györgyie	2	Lar	7									
		Juon	3	2	1	—	—	—	3	—	—	—
Sztán Vaszilie	1	Sztán Danila	6	2	2	—	—	—	—	—	7	—
Ennek öttse Sztán Vonul szolgál itt az faluban			16	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gále Thodor	1	Gále Kosztán	3	4	—	—	—	—	—	—	2	—
Mécse Andre	4	Juon	12									
		Dumitru	9									
		Vaszilie	7									
		Grigorie	4	1	2	—	—	—	10	—	3	—
Farkas Mircsénė	3	Farkas Thodor	10									
		Lup	8									
		Vaszilie	6	4	—	1	—	—	6	6	4	—
Gále Vaszilie	2	Gále Togyerás	18									
		Gále Vonul	16									
Gále Von	1	Gále Lup	9	4	2	3	1	1	20	6	7	—
Ezeknek öttse Gále Pintye deák Fodorházán lakik					—	—	—	—	—	—	—	—
Mécse Ursz	—			2	1	1	—	—	—	—	1	—
Voncsa Andre	4	Mihaile	20									
		Alexa	15									
		Gyorgyie	10									
		Stefan	6	4	1	—	—	1	10	4	3	—

Nomina Jobbagionum	Filii nro	Nomina Filiorum	Aetas eorum	Boves nro	Vaccae nro	Iuvenci nro	Iuvencae nro	Equi vel Eque	Oves nro	Caprae nro	Porci nro	Apes nro
Gávre Thodor	3	Gavre Von	14									
		Gávre Lupuj és	8									
		Gávre Vonul	3	4	3	—	—	—	7	—	2	—
Mecse Vaszile coelebs, Girán Vaszilyal lakik				1	—	—	—	—	—	—	—	—
Gále Lup	2	Makarie	14	3	3	1	1	—	9	—	3	1
		György	7									
Ennek veer Atyafiai		Gále Joszip	7									
		Gále Ignáth	5									
Gále Kosztán	2	Gále Vonul parochus in Sósmező										
		Gále Lup parochus in Csatán		1	2	—	—	—	—	—	1	—
Gále Vonul parochus	2	Gále Ursz	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—
		Gále György	3									
Farkas Jeremia				5	1	1	—	1	14	—	5	2
Farkas Vonul	1	Farkas Juon	5	4	1	—	1	1	10	—	2	—
Kovács Todor	1	Kovács Márkuj	5	2	1	1	—	—	4	—	—	—
Gále Gábor	1	Gále Andreka	9									
Rusz Pétre	3	Rusz Makové	7									
		Rusz Lup	5	2	1	—	—	2	—	6	—	—
		Rusz Vaszilie	2									
Farkas Todor	2	Farkas Vonul	5	2	—	—	1	—	—	—	1	—
		Farkas Pétre	3									
Gávre Szmion	2	Gávre Flora	16	1	—	—	—	—	5	4	—	—
		Gávre Vonul	12									
Gále Nyikulájnak fia	1	Gále György	7									
Ennek öttsei	3	Gále Ursz	10									
		Gále Jákob	8	4	1	—	1	1	17	4	5	—
		Gále Nyikulaj	5									
Gále Von	2	Gále Vonul	10	2	—	—	—	—	5	—	—	—
		Gále Györgyi	5	1	1	—	—	—	4	—	—	—
Gále Vaszilie	1	Gále Thodor	5	1	1	—	—	—	—	—	1	—
Farkas Lup	1	Farkas Todor	16									
Gále Mihály	3	Gále Kira	16									
		Gále Gabrilla	10	2	2	—	—	—	7	2	1	—
		Gále Nyikita	4									
Rusz Lup	4	Rusz Urszuly	18									
		Rusz Vonul	16									
		Rusz Todor	10									
		Rusz Petre	4	1	1	1	—	—	8	6	1	—
Tamás Ursz és ennek Atyafia Todor fratres indivisi				2	1	—	—	—	—	—	—	—
Bodzás György megholt, maradott				—	—	2	—	—	—	—	2	—
Csursce Alexa		—		2	1	—	—	—	2	—	—	—
Mécse Von	3	Mécse Lup	—									
		Mécse Toma	9									
		Mécse Stefán	5	4	—	—	1	1	2	3	1	—
Farkas Alexa és	—	—	2	—	—	4	—	1	4	—	2	—
Farkas Prekup	—	—										
Gavre Ursz	—	—		2	2	—	1	—	4	5	1	—

Nomina Jobbagionum	Filii nro	Nomina Filiorum	Aetas eorum	Boves nro	Vaccae nro	Iuvenci nro	Iuvencae nro	Equi et Eque	Oves nro	Caprae nro	Porci nro	Apes nro
Matyuczán Pintyi				1	1	1	—	—	3	—	2	—
Gávre Von	1	Gavre Prékup	1	1	1	1	—	—	6	—	1	—
Kovács Juon	1	Kovács Lup	17	4	3	1	—	1	9	2	5	—
Puskás Lázar	2	Puskás Vonul házas										
		Puskás Pintye coelebs	16	1	1	1	—	—	—	—	2	—
Gávre Von	1	Gávre Urszuly	1	2	2	2	—	1	6	—	2	—
Rusz Vaszilie												
Rusz Vonul coelebs	—			5	1	1	1	1	10	—	4	—
Kovács Griga	3	Kovács Vonul	15									
		Kovács Silimon	10									
		Kovács Grigorás	4	4	2	1	—	—	6	2	5	—
Gále Lup	—	—	—	2	1	1	—	—	2	—	—	—
Farkas Vaszilie	2	Farkas Urszuly	18									
		Farkas Thodor	14	4	1	—	1	1	7	10	5	—
Farkas Gavrila	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	2	—
Rusz Togyer	1	Rusz Joszip	4	2	1	1	—	—	—	—	4	—
50 Summa Universa	75			106	50	27	9	15	231	74	101	5

Nomina Inquilinorum	Boves	Vaccae	Oves	Caprae	Porci
Szathmári Mihály	2	—	4	—	2
Bajász Ignáth	—	—	—	—	—
Bajász Girán	2	—	4	—	2
Moldovan Nátye	—	—	5	10	—
Kimpán Vaszilie meg holt maradt	—	—	—	5	—
Szpatár Rusz Mihály	2	—	—	—	—
Voncsa Von	2	—	2	—	—
Duka György	—	—	—	—	—
Kodorán But Gavrile	2	—	4	4	2
Grekucz Albuj	2	1	4	—	—
Rusz Girászim	—	—	—	—	—
11 Summa Universa	12	1	23	19	6

Zingari Jobbagiones

Akim Berki
Mezei György
Atyim Jovi
Marian Gyurka
Kále Gábor in *Vád*
Mezei Simon in *Somkut*
Marián Mihály in *Szováros*
Marian Von in *Szováros*
Marian Laczi ibidem

Summa horum No. 9.

Fugitivus Jobbágyokat adnak elö az esküdtek eszerint :

Tamás Márk cum 3 filiis — Juon, Pétre, Pintye in *Cziko*
Tamás Von cum filio Lupuj dicto in *Cziko.*
Gergely Vonuly cum filio, in comitatu Mediocris Szolnok, Ujafalusi György in Possessione Apa, ex Comitatu Szathmár
Kovács Jákob cum filiis Vaszilia et Todor in *Kucso.*

Inventatores fuerunt :

Generosus D. Ladislaus Nemes, Ductor Primarius
Generosus D. Joannes Bonis, Assessor.
Generosus D. Stephanus Zilahi, Oeconomus
Generosus D. Stephanus Almási, Notarius, et
Josephus Deesi Vicejudex (!) Oppidi

Pro Anno 1763, Die 17-ma, Mensis Januarij, Ductore Primario Generoso Domino Johanne Bonis Jobbagiones Nobilium Oppdi Dees haereditarii, cum Specificatione Filiorum, et aetate eorum, ut et Inquilini Possessionis Csatán, cum suis facultatibus sub Oeconomiatu Generosi Domini Georgii Vaida infra specificanda modalitate inventati.

Nomina Jobbagionum	Filii nro	Nomina Filiorum	Aetas eorum	Boves nro	Vaccae nro	Iuvenci nro	Iuvencae nro	Equi et Eque	Oves nro	Caprae nro	Porci nro	Apes nro
Kovács Jákob	2	Kovács Vonul	20									
		Kovács Togyer	10	1	1	1	1	—	7	7	—	—
Tamás Vaszilie	—			—	—	2	—	—	3	—	3	—
Gále Vaszilie	2	Gále Von a szöcs	25									
		Gále Todor	20	—	1	6	—	1	—	—	6	—
Farkas Balika	4	Farkas Vonul	16									
		Farkas Todor	14									
		Farkas Alexa	12									
		Farkas Mihály	8	4	2	3	1	2	14	6	20	2
Sztán Vaszilie	2	Sztán Danila	10									
		Sztán Juon	2	1	2	2	—	—	4	—	5	—
Gále Todor	1	Gále Kosztán	9	2	—	—	1	—	—	3	—	—
Mécse Andre	4	Mécse Juon	12									
		Mécse Dumitru	10									
		Mécse Vaszilie	8									
		Mécse Grigorás	3	2	—	—	1	—	6	1	4	—
Voncsa Mihaile	1	Voncsa Juon	2	2	2	—	1	—	1	1	2	—
Farkas Mircsénė	3	Farkas Lup	13									
		Farkas Todor	10									
		Farkas Vaszilie	6									
Gále Vaszilie	2	Gále Todor	20	2	1	—	—	—	5	5	5	—
		Gále Vonul	19	6	2	3	1	1	14	5	10	—

Nomina Jobbagionum	Filii nro	Nomina Filiorum	Aetas eorum	Boves nro	Vaccae nro	Iuvenci nro	Iuvencae nro	Equi et Equae	Oves nro	Caprae nro	Porci nro	Apes nro
Gále Von	1	Gále Lup	12	—	—	—	—	—	—	—	15	—
Ezeknek öttse												
Gále Pintye												
Fodorházán deák	2	Gále Vaszilie	6									
		Gále Kosztán	3	2	1	—	—	—	—	—	—	—
Mezei Ursz	—			2	2	—	—	—	—	—	4	—
Voncsa Andre	2	Voncsa Györgyi	7									
		Voncsa Stefan	5									
Voncsa Alexa	—			4	1	2	—	1	6	3	4	—
Kovács Lup	—			1	2	1	—	1	1	—	1	—
Gávre Todor	3	Gávre Vonul	16									
		Gávre Lupul	10									
		Gávre Von	4	1	3	2	1	—	6	—	4	—
Mécse Vaszilie coelebs Girán Vaszilyal lakik				1	1	—	—	—	4	—	3	—
Gále Vaszilie	2	Gále Todor	10									
		Gále Jeremie	4	—	2	—	—	—	2	—	—	—
Gále Lup	3	Gále Makarie	10									
		Gále Györgyie	6									
		Gále Von	2	3	3	—	—	1	7	—	4	—
Ennek Atyafiai	1	Gále Josip	12	Alsó Gyékényesen lakik Ezeknek Gále Lupnál és Gále Vaszilynál egy-egy tulkok vagyon								
		Gále Ignát megholt										
Gále Kosztán	2	Gále Vonul popa az Világon										
		Gále Lup popa Csatánban	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Gále Vonul a popa	2	Gále Ursz	8									
		Gále György	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Farkas Jeremie	1	Farkas Pétre	2									
Farkas Vonul	3	Farkas Juon	9									
		Farkas Todor	4									
		... Harmadik	2	3	3	—	1	2	12	4	20	3
Kovács Togyer	2	Kovács Márkuj	9									
		Kovács Juon	2	3	2	2	—	—	7	3	4	—
Gále Gábor	2	Gále Andréka	12									
		Gále Flore	3	1	1	—	—	—	4	—	2	—
Rusz Pétre	3	Rusz Makavé	9									
		Rusz Vászilie	6									
		Unokája Grigor	5	—	2	1	2	1	6	—	3	—
Farkas Todor	3	Farkas Stefán házas										
		Farkas Vonul	20									
		Farkas Pétre coelebs	19	2	—	2	1	—	—	—	4	2
Gávre Flore és mellette öttse		Gávre Vonul	16	1	2	—	—	—	—	1	—	—
Gale Nyikulaj	1	Gále György	11									
Mellette valo öttsei		Gále Ursz										
		Gále Jákob										
		Gále Nyikulaj		4	2	2	—	—	10	5	9	—

Nomina Jobbagionum	Filii nro	Nomina Filiorum	Aetas eorum	Boves nro	Vaccae nro	Iuvenci nro	Iuvencae nro	Equi et Eque	Oves nro	Caprae nro	Porci nro	Apes nro
Gále Von	2	Gále Vonul	14									
		Gále György	9	—	—	2	—	—	—	3	—	—
Farkas Lup	1	Farkas Todor	20	2	1	1	—	—	—	—	2	—
Gále Mihály	2	Gále Kira	20									
		Gále Gavrila	14									
		Gále Nyikita										
		megholt		1	1	2	—	—	4	—	2	—
Rusz Lup	4	Rusz Ursz házas										
		Rusz Vonul	9									
		Rusz Todor	7									
		Rusz Pétre	5	3	2	1	1	—	11	2	2	—
Sztán Györgyi	3	Sztán Lárul	8									
		Sztán Juon	4									
		Sztán Ursz	1/2	1	1	2	—	—	1	1	3	—
Tamás Todor coelebs pater familias			—	2	—	—	—	—	—	—	—	—
Tamás Ursz	—			—	1	2	—	—	—	—	—	—
Csorka Alexa	—			2	1	—	—	—	1	—	—	—
Mécse Von	2	Mécse Lup	14									
		Mécse Toma	12									
		Mécse Stéfán megholt		3	1	—	—	—	—	2	4	—
Farkas Alexáne	2	Vonul	3									
Farkas Prekup Coelebs		Második	1/2	2	2	—	—	2	4	—	4	—
				—	1	1	1	—	2	—	2	—
Gávre Ursz	1	Gávre Prekup	12	1	1	1	—	—	4	—	2	—
Gávre Von	1											
Matyuczán Pintye	3	Matyuczán Máfte	18									
		Csatánban										
Ennek öttsei		Matyuczán Togyer Rettegen										
		Matyuczán Vonul Csatánban			2	—	—	—	2	—	2	—
Kovács Vonul	—			2	1	—	—	—	9	1	7	—
Puskás Vonul	1	Puskás Nyisztor	2	—								
Ennek öttse Puskás Pintye Csatánba szolgal				—	1	1	—	—	—	—	—	—
Gavre Von junior	2	Gávre Ursz	5									
		Gávre Márkuj	1	2	2	—	1	—	4	—	4	—
Rusz Vaszilie												
Rusz Vonul	—			3	1	3	2	—	2	5	5	—
Kovács Griga	2	Kovács Silimon	14									
		Kovács Grigor	8									
		Kovács Vonul megholt		3	2	2	1	7	7	4	7	—
Gále Lup junior				2	1	—	1	—	1	—	4	—
Farkas Vaszilie	2	Farkas Urszul	20									
		Farkas Todor	13	3	3	—	—	—	7	7	8	—
Tamás Péter	2	Tamás Mafte	11									
		a másik csecsszopo		—	—	—	—	1	—	—	—	—
Rusz Togyer	1	Rusz Joszip	8	3	1	1	—	—	5	—	6	—
Farkas Josip	3	Farkas Juon	6									
		Farkas Vonul	3									
		Farkas Vaszilie	2	2	2	—	1	—	4	1	1	—
Tamás Pászkuly	—			2	1	—	—	—	—	—	1	—
Gále Pászk	1	Gále Todor		1	—	—	—	—	—	—	—	—
57 Summa Universa	88			90	68	48	19	13	187	70	194	7

Inquilini	Filii nro	Nomina Filiorum	Aetas eorum	Boves nro	Vaccae nro	Iuvenci nro	Iuvencae nro	Equi et Eque	Oves nro	Caprae nro	Porci nro	Apes nro
Bajász Ignát				—	—	—	—	—	—	—	—	—
Bajász Girán az sogorával Mécse Vasziliável kivan téve in facultatibus												
Voncsa Von	—			1	—	—	—	—	—	—	—	—
Duka György	—			1	—	—	—	—	—	—	—	—
Kodorán But Gavrile	—			2	—	—	—	—	—	—	—	—
Grekucz Albuj	—			2	1	—	1	—	—	—	—	—
Morosán Györgyi	—			—	—	—	—	—	—	—	—	—
7 Summa				6	1	—	1	—	—	—	—	—

Zingari Jobbagiones	Filii nro	Aetas
Mezei György *Vajda*	6	Pétre házas Csatánban lakik Vonul coelebs Annor. 20 Luka Annor. 16 Vaszilie Annor. 8 Mátye Annor. 7 Mezei Juon Annor. 3
Akim Berki	1	Urszuly házas együtt laknak Csatánban
Akim Jovi	2	Andris Annor. 16 Thoma Annor. 9 Csatánban
Akim Von	—	—
Marián Gyurka	1	Andris Annor. 30 Csatánban
Marián Von	1	Laczi Csatánba . lakok
Marián Minya	1	Marián Andris Annor. 4
Marián Laczi Pekále Gabrila		
Pekále Tohyernek Megholt Mezei	2	Szimion és Vaszilie
Simonnak fiai	3	Alexa Mitre in Csatán commoranti Danila
Goga Andris fiai	3	Goga Samu Goga János házasok Goga Gyurka
Goga Samunak fia	1	
Goga Jánosnak	1	
Goga Gyurkának	1	

11 Summa horum universa 23

Inventatio Naturalium in Csatán

	Gelima
Csatánban 1762 — ben termett Majorság buza valo	44
1762 beliDézma Buza találtatott vala	138
Summa	182

Melyböl defungalt Oeconomus eö Kegyelme maga propositioja szerént vetni valo magnak Gel. *56* el csépeltetvén, maradott csépeltlen áll ad fungentem Dominum Oeconomum ad Erogandum az Udvari Biro Farkas Balika Csürinél az Asztagban 126

Item Lévén 1762-beli Csatáni Dezma zab Gel . . . 29
Podul nevezetü helyröl Majorság zab Gel 57 114
In Oszvoj nevü helyröl Majorság zab Gel 28

Farkas Balika csürinél ment által egy Asztagban ad remonstrandum, partium penes Quientatias, partim mérés szerént magul fungens Oeconomus Tiszt Vajda György Atyánkfia eö Kegyelme keze alá.

2-do 1760-ban termett törökbuzát égy kasban lévök, mely Gále Vaszilynál állott csöstöl, Tisz. defungált Oeconomus Zilahi István Atyánkfia el csépeltetvén, lett szemül Metr. *180*, melyböl maga relatioja szerént ordinarius Conventionat erogalt eö Kegyelme metr. *25* és igy mentenek által fungens Oeconomus eö Kegyelme keze alá ad demonstrandum az Csatáni Malomnál lévö Hambárba . . . . . Metr 155

3-tio 1761-ben termett Majorság törökbuza, az udvari Biro Farkas Balika házánál ál égy kasban csöstöl Metr. circ. *300*, intacte jött által fungens Oeconomus Atyánkfia keze alá csépletlen, ratiocinálni suo tempore tartozik iránta, idest super Metr. expositis.

4-to 1762-ben termett törökbuza csöstöl, ugyan azon kasokon áll, Gále Vasziliánál, mely az 1760—ban termettöl megüresedett vala, juxta positionem sub Nro 2-do expositam, mely Rasban is lehet csös-málecirciter Metr. *300* ment által ad fungentem D. Oeconomum erröl is tartozik eö Kegyelme számolni.

5-to Tanáltattak két Nemes Város Bikai három-három esztendösök, procurállya eö Kegyelme.

6-to Nemes város Oeconomiájához tartozó Kendervászon sákokat, monda elö az Biro Balika No 14.

Az Esködtek által elö mondattak

Fugitivus Jobbágyok subsequenter ezek

1-mo Providus Ráczos Györgyi három fiaival repetitus lévén meg nem kerithették, ugy hallatik, hogy Nemes Doboka Varmegyében Kalocsa nevü Helységben keringene, ugymint :

nagyobb fiával Vasziliával, kissebbel Vonullal, az harmadiknak neve nem tudatik, reducáltassanak Nro 4

2-do Farkas Tudornak fia Vonka a Szilágyban koborol 1

3-tio Néhai Ráczos Kirának fia, Ráczos Szimeon még iffiu legény korában vándorolott el, ki is hol légyen nem tudatik 1

4-to Tamás Von fia, Tamás Nyisztor, itt Kaplonyban az Meltoságos Possessor ur Korcsc márossánál lakik, ki is repetitus lévén, actu kezesség alatt ott vagyon procuraltassék 1

5-to Tamás Márk három fiaival, úgy mint Juonnal, Péterre és Pintyével elszökvén Nemes Szathmár Vármegyében *Czikó* nevü Faluban mondatik commorálni 4

6-to Néhai Tamás Márk öttsének, Tamás Vonulnak 4 fiai maradván, egyik közzülök ut supra Kaplonyban vagyon, az hárma ugy mint : az nagyobbik Lup, utánna valo Juon, az harmadiknak neve nem tudatik ugyan Cziko nevü faluban mondattatnak lakni 3

Latus 14

7-mo Providus Mánye György és két fiai ugy hallatik bizonyos Relatiokbol hogy Aranyos Medgyesen volnának 3

8-vo Providus Gergely Juon, két Fiaival hogy az Szilágyságban kerengene ugy referáltatott az Esküdtek által, ezekel fel kell nyomozni 3

9-no Providus Néhai Ráczos Juon két fiai, Besztercze vidékin kerengettek eddig, ugy hallatik a relicta mondona volna itten Csatánban hogy eleget kereste volna eöket, de nem találván gondollya hogy Tyroknak fogattattak volna el, de eö sem tudgya bizonyossan Summa 20

Denominati Conscriptores fuerunt

Generosus Dominus Johannes Bonis Ductor
Generosus Dominus Ladislaus Ersekujvári Assessor
Generosus Dominus Adamus Fülöp Assessor
Generosus Dominus Stephanus Zilahi defungens Oeconomus
Generosus Dominus Georgius Vajda Neo fungens Oeconomus et Notarius Ordinarius Josephus Deesi

Notandum venit

A Zeik és Stricséni Familiákbol az Providus Zeik familia in toto manumittáltatott, az Stricsénik közzül az két Popák manumittáltatván in Anno *1759*, mig ezen Stricsének közzül két Popák mellyeknek *Esküllön* lakik nem manumittáltattak, hanem Jobbágyok.

Anno 1763, die 17 — ma Januarii in Possessione Csatány in Sedria Dominali Celebrata, in causa Providorum Zingarorum Jobbagionum Mezei György, Consortis ejusdem Helenae et Filiorum Vonul et Luka ut Inctorum

Deliberatum est.

Minekutánna az panaszt tévö Sérelmesnek terhessebb panaszsza, ugymint az actionált Udvari Bironak, Gále Vaszily Vérének az Inctusoknak edgyike ugy mint Mezei György által korbácsal valo ki bocsáttatása voltaképpen meg halgattatott volna, annak és más panaszlo feleknek is relatioinak az Sedria hitelt nem adhatván, az Querulans Patiensek által elö állittatott élö Tanuk producáltatván stricte censealtattanak, kiknek is vagy ötön digna fide tett fassiojokból (kik is oculatusok voltanak, partim in principio, partim in fine rixarum) megbizonyosodott, hogy Mezei György az actionált udvari Birot, ezen Csatáni Korcsámán minden igaz ok nélkül potentiose aggrediálta, annak vérét ki bocsátotta korbácsával föbe csapván; annyira sebzette, hogy szemei nagyon ki dagadozván, annak béllyegét és kékségét hoszszas ideig viselte, annak utánna Felesége Ilona, az gyertyát ki oltván ottan midön azon Birót Voncsa Alexa segittségére hivta volna, akkor is az Birot pofon csapta, más defensoroknak is hajokban akadott és per consequens Mezei Györgynek actioban specificalt Fiai, mindeneket, valakik defensive mennek vala hajoknál fogva téptek, darab fákkal közzülök hol égyet, hol mást ütögettek és promiscue minden ott megfordultakat el lármázták és ijjesztették, annyira hogy az Korcsomáros is Farkas Joszif Tolvajt kiáltani kényszerittetett, mely attentalt, malitiosa Potentiaért és aggressioért, az Inctusck in poenam minoris Potentiae scilicet Flor. hung. *12* den. 50 birsagionis item effusionis sanguinis flor. hung. 12 incurallyanak, insuper az sérelmes Gále Vasziliával concordállyanak, cum refusione Expensarum ac Fatigiorum Domini Actoris convincaltassanak judicialiter decernaltatott, quod etiam debitae Executioni demandatur, az satisfactioig penig szoros detentioban tartattasanak végeztetett.

Extradatum per
Josephum Deesi Juratum Nobilium
Oppidi Dees Notarium
m. pr.

Deliberatum contra Gavre Von Jobbagionem

Panaszal adatván fel mostani actualis Biro Farkas Balika, és Krajnik Kovács Jákob által, hogy a midön in Anno proxime evoluto *1762* circa Festum Nativitatis Domini Jesu Christi Gávre Vont a Nemes Város számára fa vitelre adigáltak volna, az rendes Uri szolgálat szerént, szép szokkal ádhortálván kérdétte az Biro ha el mégyen é az szolgálatra vagy nem? arra Gávre Von még nem is felelt, melyet igy látván az emlitett Biro és Krájnik bé mentek az Inctusnak házához, hogy rendes zálogot vegyenek ob negligentiam servitii Dominalis és midön az Biro az Inctusnak rudgyáról zálogját vette volna, a mint ezt az Testisek subinferállyak szobol öszve kapván, égy mást megragadták és mind addig vonczolodtak együtt mig házából és pitvarából az Inctus az Birot ki hurczolta és házán kivül lévő vas-villáját kezében ragadván, az Bironak feje felett forgatta attentatata malitia ductus, azért hogy in praejudicium communitatis ezt cselekedvén jollehet Potentia valo maradást érdemelne, de ez Gratia Sedis most Semel

pro Semper propter factam inobedientiam, hogy cum Flor. hung. 6 büntettessék, ennek utánna pedig ha többször effélét cselekedni, vagy csak az Birák ellen fenyegetözni is comperialtatik in Exemplum aliorum régibb ellene mondatott, Deliberatumnak continentiaja szerént irre missibiliter exequaltatik.

Etradatum per
Josephum Deesi Juratum
Nobilium Oppidi Dees Notarium
m. pr.

Anno Die Locoque praemissis Conclusum.

Requiralván bennünket Nemes Városunk Jobbágya Providus Gále Nyikulaj, Providus Néhai Gále Péternek Testvér öttse, jelenté hogy emlitett néhai Báttyának három Fiai, ugymint Gále Ursz, Jákob és Nyikuláj árván édes attyoknak holtától fogva mindez ideig protektioja alatt léven magával edgyütt laktanak ugyan de már az két nagyobbak házasulandok és ha maganoson az eddig vellek közre hivatott sessioja az Instánsnak, amazokkal két haszon részre osztatnék (igaz jussok lévén hozzá) éppen nem lenne elégséges két sessionak, Kire nézve kérvén szomszedgyában levö azon helyben valo meg eorökösitte tesét, mely az ottan levö kutnak mellette való lejáro szekér utnak és maga sessiójának Metáji között vagyon (minthogy eddig is maga birta ugyan de Zálogképpen, néhai Kurucz Györgytöl, kinek is Maradékinak vagyon össökröl állo fundusok) az árvákkal edgyütt, mely vicinalt házhellyet meg nézetvén ugy reportáltatott, hogy azon hellyecske magánoson egy sessionak nem elégséges, mivel az edgyik vége csak 15, másik vége 12 lépésnyi szélességüek, helyesnek láttatván azért az Instánsnak petitiuma, házának Telekéhez eorökösön által adatik, ugy mindazon által hogy sine dolo et fraude azon egész teleknek medietássát Báttyárol maradott s nevezett három öttseinek suo tempore adgya ki az Instans Gálye Nyikuláj mellyen Atyafiságosson élhessenek és megmaradhassanak praesentibus commitáltatik és azon Sessioban Specificalt Személlyek in perpetuum cnfirmáltatnak.

Ad Instantiam Provide Farkas Balika Conclusum

Ennek elötte való Esztendöben, Csatáni határnak *la Plop* nevü helyben az Szamos vize follyásának égy része mellett mely helyen mindaz Kaczkai lakosok, ugy mint : Föbiró Tiszt. Palatkai László Uram emberei, mind az mi Csatáni lakosink irtogattanak per vices sub controversia lévén azon hely mellyik Falunak határához tartozzék, végre azon controversiás helyen Praetitulatus Palatkai Uramnak szénája valaki által meg is égettetett, mely miatt prosequaltatván Csatáni Jobbágyink, némellyek convincaltattak is Közzülök, de minekutánna azon hely revideáltatott volna, melyik Fálu határához tartozo volna in toto, vel in parte ezen irtogatás által készült kaszallo hely, condescendalvan Praetitulatus, Palatkai László Uram arra, hogy az dombosabb helyet magának tarttsa bizonyos métáig (mely az Csatániaknál tudva van) az több részét Csatáni Jobbágyainknak remittálta, le mondván rolla, minthogy pedig ennek causajában Farkas Balika,

Gále Vaszilie és Farkas Vaszily per Flor. 10—10, în summa Harmincz forintokat költöttenek, azon Expensákért eörökös birásokra engedtetett és adatott, az Nemes Communitas által oszszák fel aequaliter, de mint hogy azon *Plop* nevü helyben van másutt és Balikának Gavre Vonnal edgyütt biro kaszálloja, s mint ezen Vonnak, mind Farkas Vaszilylyal sok okokra nézve nem lehet egyezések, hogy Farkas Balika, azon kettövel edgyütt biro részét, mely fellyebb meg iratott, Gávre Vonnak azon részével (melyben vicinusak) holott együtt birnak, ad evitandas confusiones megcserélhesse nem csak meg engedtetik, hanem commitaltatik is égyszer s mind ezen Conclusumunknak observatumira, melyben ha nem obtemporalna Gavre Von tehát ob rationibus praemissis vi modernae Conclusionis, el vétettitik és Balikának által adatik.

In hac et praemissis, Conclusionibus fuerunt praesentes Praescripti Domini Anni praesenti Conscriptores.

Extradatum per
Josephum Deesi Juratam
Nobilium Oppidi Dees Notarium
m. pr.

Anno 1763, Die 16-a Maji Conclusum est.

1-mo Közönséges gyülésünkben requirálván bennünket Deesi Tanácsul nem régiben redealt Gále Kosztán nevü Jobbágyunknak fia, Providus Gále alias Popa Von, az iránt hogy Taxára maga életében bizonyos Jobbágyunknak házát lakására cedalnok hogy Csatánban Jurisdictionk alá viszont megtelepedhessék, nem akarván más eddig szolgált Jobbágyunkat házának elvételével szomorittani, ezen Popa Vonnak három fiu Gyermekire nézve, jobnak itéltük Falu Közönséges földéből égy Sessionak valo puszta részhellyet excindálni, a mint cum consensu Pagentium, el is mentünk Csatánknak Also-részére, és in Vicinitatibus ab oriente Idösbb Gávre Von, ab Occidente et Septemtrione vero az Falu Közönséges eddig is Kendernek usualt földei, a Meridie a Falu közönséges Uttzája, in latitudinem mindenütt égy 6 signes ruddal Nro *32* és égy sign. excindaltuk és attuk nékie eörökösön.

2-do Anno Die praemissis Ad Instantiam Providi Gávre Von senior

Conclusum et Resolutum est.

A *Lunkában* Néhai Méltoságos Groff Haller György ur eö Nagysága desolálodott székes Malmának gáttyán felül az Szamos mellett azon irtást, melynek vicinussa végül ad orientem Gále Lup junior, ab occidente Tamás Ursz irtásai, a Meridie Voncsa Andre szánto földgye, ad Septemtrionem a Szamos parttya mint hogy ezt maga kezdette irtogatni, jure perpetuo adtuk Idösbb Gávre Vonnak és maradékinak ha valami hasznát veheti és facultaltatik azon helynek tovább valo irtására is, birhassa pacifice per praesentes cedaltuk, külömben is kevés földei lévén.

Extradatum per
Josephum Deesi Juratum Nobilium
Oppidi Dees Notarium.
m. pr.

Anno 1763, Die 13 Julii in causa Providorum Gávre Ursz et Gávre Von *Deliberatum est.*

A mi a praetendensnek Gávre Ursz postulatumit illeti az iránt hogy öttse Gavre Von indirecte vette ki az közös buzából két részét, annak valosága nyilván, meg teczik abbol, hogy Gávre Ursznak Gelimae 17, Gávre Vonnak pedig 32 Kalongya Buzája valának a mint magok declarallyák és igy nem competalhatott két rész, mivel a két részhez még kell vala 2 Kalongyának lenni, azért mint hogy csak 5—5 vékával adta ki részét, még Metr. 2 tartozik refundálni a Praetendensnek, az Inctus magának 7—7 vékát vévén két részben, Törökbuzájoknak pedig mennyisége nem constálván most Iudicium nem lehet iránta, hanem docealván rolla Gávre Ursz, Gávre Vonnak szolgája által, hogy 5 szekér Maléja lött legyen, tartoznak az elcsépeltett is azzal együtt, mely mostan az kasban vagyon csöstöl a szerént magok között el osztani, ugy tudni illik, hogy Gávre Vonnak Metr. 7./.7, Gávre Ursznak 5./.5 véka menyen részekben, hogy pedig Gávre Ursnak ökrei és szolgája is az Gávre Von Bányára valo szekerességében jelen volt, midön az utban ökrének egyik lába megromlott mely miatt ökrét dissipalni kéntelenittetett az okbol azon Károsodásának refusiojára Gavre Von érdemes, ott lévén a Praetendensnek Szolgája annak kell vala jobban vigyázni, és inkább azcn lehet vala keresskedni, ha az hid melyen megromlott nem volt oly veszedelmes, a mint hallatik, hogy pedig Gávre Von valamely divisiojok, vagy más bajoskodások, complanatiojában igért volna 7 Márjásokat, arrol jurálván Gávre Ursz, tartozik néki Gávre Von deponálni, Secus azon praetentio alol Gávre Von absolutusnak declaraltatik.

Gávre Ursz praetentioját juramento deposito firmálá, azért Gávre Von meg fizessen *committáltatik.*

1-mo A Vakareczböl le follyo Patak nevezetessen mikor nagy Egi háboruk vadnak, ugy observaltatik hogy az uton alol lévö szántoFöldekben nagy károkat tett folyásával, mind az Dominus Terrestrisnek, mind az Helységnek. Kire nézve injungáltatik az falunak hogy közönségesen concurrallyanak és azon folyamatnak árkot csinállyanak, melyben ha kik temerario ducti negligensek lennének, az olyanoknak 1./.1 Forintig valo megbüntettetések az Biráknak sine personarum respectu committáltatik.

2-do Szölejek és abban Gyümölcs fáik igen szép volna, de az rosz Gyepük miatt ottan, ottan sok károkat vallanak annak gazdái Végeztetett azért hogy jobb Gyepüvel tarcsák, mert külömben ha kinek résse miatt kár esik, a modo in posterum, az olyatén az Károsnak Kárát refundálni tartozik a kinek réssén az Marhák be rontanak insuper az Birak és Szöllös Gazdák cum flor. 1./.1 toties quoties megbüntessék injungaltatik.

Extradatum per
Josephum Deesi Juratum
Nobilium Oppidi Dees Notarium
m.pr.

Anno 1765, Die 16-a Mensis Aprilis Csatánban az Udvari Biro Farkas Balika házánál az Esküttekkel consideálván Divisiora Proponáltatott minékünk, hogy a Deesi Nemes Communitásnak Csatánban lévén égy Néhai eörökös Rusz Juon nevü Jobbágya, ennek maradván két fiai, ugymint : a nagyobb Rusz Péter és a kissebb Rusz Györgyi nevüek, Kik is meg holt édes attyok Sessioján maradván s együtt lakván, magok faradttságok által az Csatáni határon csináltanak két irotványokat, egyet a *Prundul gyin szosz* nevü helyben, az Birák Relatiojok szerént három szekér szena termot és fél véka málé féröt, Másodikot a Szamoson tul Kaplyon alatt, in *Ungyul Leszi, gyin szusz, linga Gropa* nevü helyben circa 5 szekér széna termöt, marpedig Ezen két testvérek is megházasodások után meghalván, maradt Rusz Györgyinek, égy Makové nevü circa 7 esztendös fia és két Tulokja, Rusz Péternek pedig most recenter történvén halála, maradtak három gyermekei, ugy mint : Rusz Vaszilie és Grigorie nevü fiai, ugy Aximia nevü égy leánkája, mind két meg holtnak elö számlált Keresményekböl, az nevezett árvák közöttlett illyetén *Divisio 1- ma*

A Rusz Peter árváinak ugy mint : Rusz Vasziliának, Grigornak és Aximiának, hármon lévén ezek, az denotált *in Prundul Mori gyin zsosz* nevü helyben valo irotványban, in toto meghagyatik az édes Annyok Tutorsága alatt, mig özvegységében megmarad, Férjhez menvén pedig, a mint Férjének conditioja ki mutattya, akkoron az árvák, annak mivolta szerént kezesség és más Tutorság alá vettettessenek hogy se magok a Gyermekek se nevezett Irotványok periculumban ne mennyienek, melyre az Biráknak, és az Város Oeconomus Gazdájának inspiciálni igen szükséges lészen addig is az édes özvegy Annyok azokat dissipálni ne pertentallya keményen imponaltatik.

A Rusz Györgi fiának, Rusz Makovénak, az Attyárol devenialt két tulok adjudicaltatván ; az Szamosra tul, in *Ungyul Leszi* meg irt helyben valo Irotványbol mégyen két rész és Rusz Péter három maradékinak abbol egy részt ki adni tartozik, mint hogy penig Ezen Makové csak 7 esztendösnek referaltatik lenni az Birák által, szükségesnek itéltük hogy Tutorság alá rendeltessék (mivel édes annya már más szomszéd hellyben egy sellérhez Férjhez ment) ne hogy a sellérnek változása szerént, a Gyermek is elidgeenedjék, arra nézve Csatáni Jobbágy Voncsa Szöcs Mihailának adatott gondviselése alá két Tulkaival együtt hogy procurallya és jövendöben számollyon rollok.

Insuper maradtak még Rusz Péterné kezénél nevezett Gyermekei részekre égy paraszt fako, ökör után valo szekér, melynek két kereki jok és kettönek küllö s Talpa héjja, ha meg készül jó szekér lészen. Egy ekéhez valo Gerendej két Vasával. Tehene három lévén, kettö megvan, az harmadikat eladta a Vidua a végre; hogy *in Prundul Mori gyin zsosz* nevü helyben, fenn denótált, Irotványt Gávre Juonnak zalogban vetette vala, hogy Férje után Prohodot tegyenek és annak árrábol azon földet relualván ; ugy ment Divisio alá vadnak sertések Nro 5, Juhok Nro 5, ezek is az három árvákkal, az Viduamak procuratioja alá hagyattanak, az Marhák pedig kezesség alá vettettenek, ne hogy az Vidua que pacto el vesztegetné.

Divisio secunda

Nem külömben Nemes Városunk Néhai Csatáni Jobbágya Farkas Alexa meghalálozván ez elött circa 3 esztendökkel, özvegye Todora keze alá maradtak két árvái ugy mint Farkas Vonucz és Togyerás, az Vidua ment Férjhez elöbbeni Nemes Város Jobbágyához, egy Peszkár Juon nevü Opsitos Katonához, a nevezett két gyermekek keze alatt hagyattanak (mivel actu Csatánban lakik) és a mi Bonumok voltanak Farkas Alexának, mivel hogy annyi Esztendök alatt Farkas Praekup Iffiu legény Jobbág, azon Háznak minden terhét huzta, és az árvákra nézve Gazdáskodott, és a Várost Szolgálta az árvák, Vidua és Prékup között megosztattattanak és a Marhákbol ment az két Arvának, két Tehén, Két Bornyaival és égy ünö Tino, égy ökör, Diszno kettö, fél Szekér, egy Eke két vasával, mint hogy penig az Obsitos könnyen eléb álhato, hogy ebben is az árvák és eö bennek s általok az Város is ne károsodgyanak a marhákra nézve is, az Marhák kezesség alá vettettessenek méltónak itéltük, Farkas Prekup pedig a mik kezére mentenek, mint jo helytarto Jobbágy azokat procurallya és szaporitsa.

Praesente : Oeconomo Stephano Balog et Notario Josepho Ö Deesi consummatae Divisones.

Anno 1766, Die 16-a Maji Dominale Forum Celebrata Ubi Causa levata Generosi Domini Adami Fülöp Ductore Primario Nobilium Oppidi Dees, et ratione officii ejusdem qua Dominii Inspectoris in Possessione Csatán, velut Actor contra et adversus Providum Gávre Von juniorem, Jobbagionem Communitatis praefati Oppidi Dees et Providam Kosztin Todora dictam, Relictam Viduam Providi condam Rusz alias Csorba Petre aeque Jobbagio praeattactae communitatis, dum viveret in Csatán commorantem, ut I. I. Seorsim et sigillatim, et pro Actor Procurator Andree Bányai de Dees, per quem allegat Taliter : Ez okon kellett az Inctusokat seorsim et sigillatim in jus adtrahálnom ; hogy az az Inctus ab anno 1754, diversis vicibus locis et Temporibus magukat nös — paráznaságban elegyittették, sok fajtalan életet élö személlyekkel társalkodván s paráználkodván, nevezetessebben pedig az nevezett Inctus égy mással mind az Incta Férjének életében, mind pedig holta után, éjjel, nappal, mind titkon, mind nyilván, ugy az Inctának házánál, mint Pitvarában és Istállójában illetlenül társalkodván, hálván, bujkálván, s paráználkodván ; másoknak is az Faluban nagy botrankozást okozván, az Isten és Nemes Hazánk kemény törvényei ellen, mellyeket az Inctusok magok sem tagadhatnak, de ha taganának is, in instanti ellenek comprobalni kész vagyok, mely ha elégséges nem volna, dato termino bövebben is ellenek comprobálni kész lészek, comprobálván, megkivánom a Jure, hogy az Inctusok juxta Mentem Approbatae Constituonem Partius 3-a Tittulus 47 Articulus 21-m vel juxta Qualitates Delictorum büntettessenek cum refusione expensarum ac Fatigii Domini Actor minthogy penig subolfacialtatott az Actor Tiszt. Uram eö Kegyelmének, hogy

ezen cselekedeteknek meg büntetésétöl tartván, migrálni szándékoznának conspiratioso animo, tehát sistallyanak cautiot elegedendöt pro securitate az aequisitiohoz Képest quod etiam debitae executioni demandetur et protestatur. — Pro I. I. Idem in Personis suis cupiunt Exmitti.

Deliberatum

Exmittuntur quidem, sed Caventes Sufficientes sistere tenentur. Post Proclamationem legitimam az Inctusok Exmissiot kértenek vala ugyan, magok deffensiojokra hogy készülhetnének, de megfontolván actionalt cselekedeteit az Inctus Gavre Von, Falussi Intercessorok által denunciálta, hogy az Exmissiot remittállya, tartván az törvényes consequentiáktol, Complanatiat sollicitált. Kire nézve tekéntvén az Inctusnak a Dominale Forum törekedését, meg valvának Inctus is hogy az Actiobeli Patratumtol üress nem volna, nem csak, ha nem azon személlyért is a kivel vádoltatik pénzbéli complanatiora igérvén magát, consideratis considerationibus meritoriis, penalitássa, huc intellecta Expensarum ac fatigiorum Domini Actori refusione, ad Fl. hung. 20: din. 40. engedtetett, mellyet exolvalt is, ea tamen modalitate, hogy ha többször azon közösült személyhez, vagy más ollyatén erkölcsühez járni comperialtatik, sine ulla Misericordia érdemlett büntetését corporaliter fogja szenvedni.

Ami pedig complexe az Incta Kosztin Todora Rusz Péterné dolgát illeti, együtt forogván az actionalt Patratumban, non absimiliter az exmissio mellöl el álván complanatiora offerálta vala ugyan magát de in exemplum aliarum 40 pálczáknak ütése szenvedésére mitigáltatott bursalis poenája (optione tamen penes Inctam manente) hogy az Faluban in loco publico exemplariter szenvedgyen, nem külömben ez is a moda in posterum ha hasonlo malitiába léledzik keményebb büntetését el nem kerülli.

Notandum : Sub Executionis mora ezen Incta is redimalván corporalis poenáját cum Hungaris florenis 8 den. 16 acceptaltatott ugyan, tekéntvén az Jobbágy árváknak általa lett educatioját, de ha még illyetén paráznaságát meg ujjitaná, az Falubol csufosan fog exterminaltatni, most pedig mind ketten Ecclesiájokat illendö Ritussok szerént reconcilialni tartoznak finita Reconciliatione absolutusoknak hac vice in praesenti materia declaraltatnak.

Anno 1767. *Die 12-ma Maji Conclusum.* Néhai Ráczos Kira Nemes Városunk Csatáni Jobbágyának fia, Providus Ráczos Szimion vándorlásából haza kerülvén, Instantiája által magát Csatánban haza telepedni insinuálván az Tekintetes Nemes Tanácsnak, minthogy édes Attya Mosiáját (melyen Gále Kosztán és Unitus Popa Gále Lup laknak vala) annak eligazittására, minekutánna denominaltattunk, die praemisso, az memoralt Popa Gále Lup kézböre vétetvén, s általunk offeraltatván számára eörökös lakására

a Gávre Ursz háza s sessioja féle, ad optionem ejusdem Popae hagyatott annak választása (magunk sem kévánván intuitu Religionis eötet kedvetlenitteni) eönként keze bé adásával accedála arra, hogy a Gavre Ursz házában száll laknia, csak hogy abban manutenealtassék az ahoz lehetö praetendensek ellen, eö tamen conditione, hogy Ráczos Szimion szállyon ugyan Attya Mosiájában admittállya, csak hogy a Popa által eddig birt ház után valo nyilakat maga a Popa, Szimion pedig az Gávre Ursz háza után adott nyilakat birják az jövö osztásig, et sic mind kettejeket vigore praesentium az memoralt házaknak birásában introducall uk, Ratihabealtuk és confirmaltuk melyekben az Inclytus Magistratus is manutenealni tartozik, mivel a Popa ha sponte nem accedalt volna erre, qui Unitus Popa nem turbaltathatott volna violenter. Mellyekre nézve Gavre Ursznak is lakására, Profugus Gále Todor azon háza s sessioja (melyet Farkas Balikától cserélt vala s auffugialt rolla) assignaltatik cum suis Colonicalibus appertinentiis externis.

Ad praemissa peragenda denominati, Exmissi fuerunt

D. Adamus Fülöp, Ductor Primarius Actualis

D. Ladislaus Ersekujvári, Assessor,

D. Josephus Bikfalvi, Oeconomus et

Joseophus Ö Deesi, ordinarius Notarius

In causa Providorum Gále Kosztán, Filiorum hujus Consangvineorum Gále Popa Von et Gále Popa Lup, velut praetendentium Actoris contra Providum Gále Vaszilia seniorum luj Antoni, ut Inctum, ratione cujusdam Terreni [!] fructiferi mota, pronunciatum :

Deliberatum

Egyéb közönséges dolgok folytatási végett Csatánban lejövén, osztozo Atyafiak, ugy mint Gále Kosztán fiai, Popa Von és Popa Lup Praetendens Actorok és Inctus Gále Vaszilia senior luj Antoni producalván az alsobb széknek Deliberatumát, azt meg olvasván in personis suis meg is világositották az Parsok propositiojokkal, és meghalgattatván az Peres Felek, fontólván az alsobb Szék Deliberatumát is, nem csak jonak s állandonak itéltetett, söt vigoraltatott cum hac anexa Qualificatione, hogy comprobálván az Inctus hogy nem hamissan detinealta légyen a distingvált három darab földeket mivel pénzét, vel in parte altera investialta vala. 2-do az Expensorum refusio poenitus tolláltatik, mivel azon ottan tett irtásbeli fáradozása az Inctusnak allegatioja szerént absorbeálta, hanem in quantum a Praetendens actorok az megitélt haerealo fundusnak medietassát még elöre Törvényesen Biro által megküldvén, kénáltatták az Inctus és nem levalta, Obnoxiusnak amissiojára méltonak láttatnék, de minthogy ennekelötte az Inctus Gále Vasziliának azon földek numero 5—öt fiai szolgálatt yokra nézve meghagyattak vala birtokában ad interim (mellyek közül már hármat szökéssel el idegenitett s iktatott) hogy az Actor Praetendensektöl elébb is kénált summa pénzeket az Inctus levállya és consequenter az osztásra exponalt három földeket az Actorokkat in recta medie-

tate (constálván az eö osztozo Atyafiságck) megoszsza véllek, sub poena amissionis summa adjudicatae Deliberative committáltatik ahoz tarttsák magokat.

Anno 1767 Die 6-a Julij Sedria Dominalis Celebrata

Causa levata Generosi Domini Josephi Bikfalvi, tanquam Provisor Oppidi Dees Ordinarius in Possessione Csatán, ut Actor contra et adversus Providum Tamás Nyisztor Jobbagionem praefati Oppidi, ex Possessione Csatán Captivum sub cautione existentem, Gále Anna, consortem Providi Farkas Von sub controversia divortii existentem, velut seorsim et sigillatim I. I. et pro Actor Procurator Andreas Bányai de Dees, per quem allegat taliter : Ez okon kelletett az Inctusakat Seorsim et sigillatim in jus adtrahálnom és Juris ordine prosequalnom, hogy in hoc Anno praesenti 1767. Die vero ad Diem 22-dem Mensis Mayi virradolag éjszakának idején az Inctus az Inctának akkori szállására Providus Farkas Balika ezen Csatáni lako házánál lévö Pajta héjjára hálás végett az hol mászszor is szckott vala hálni annak elötte nevezett hütös férjével, titkon oda fel hágott Férjének absentiajában és az Inctus az Incta mellé feküvén és annak elötte praevie lött égy más között folyt conclusumok szerént valo paráznaságokat égymással vég ben vitték, az holott is az Inectus mint iffiu legény nötelen paráznaságát, az Incta penig hitetlenül Nös paráznaságát égymással végben vitték és ugyan ottan akkor azon Pajta héjján in loco, et facto Delicti elfogattattanak, azon gonoszságon kapván eöket, mellyet magak sem tagadhatnak, de ha tagadnának is, in instanti élö Tanukkal comprobálni kész vagyok. Comprobálván meg kévánom a jure, hogy az Inctus mint Nötelen parázna, az Incta penig mint Nös-parázna seorssim et sigillatim juxta Mentem Approb. Canstitut. Part. 3-ae Tit. 42. Art. 21-m büntecttssenek ; cum refusione Expensarum et Fatigii, quod etiam debitae Executioni demandetur et protestatur.

Pro Inctus Tamás Nyisztor absente Nemo.

Pro Incta, Ipsam et non negando Actionem stitit Testes adjurati.

Actor : Concludit in merito et dicit : Az itten megjelent Incta, maga sem tagadgya, söt meg vallá Actiomban megirt cselekedetit, végben vitt nös-paráznaságát, az Inctus ugyan meg nem jelent de annak is constal az elö állittatott hiteles Tanuknak hütök után tett vallásokbol az Inctával való paráználkodása, és in loco et facto Delicti lött el fogattatása, jollehet némely Fatensek láttatnak mentegetni azzal, hogy az Inctának Férje valamely ajándékot, pénzt igért volna fizétésül az Inctusnak, hogy Feleségével, ugy mint az Inctával szökjék el és bár csak két, három hétig járjon s közösüllyön vélle, nem bánnya, de mind ezeket az Incta Férje tagadgya, és ha ez mind igaz volna is, magát azzal nem salvalhattya, mert ily tilalmas dologra Isten és Hazánk Törvénye ellen, magát ollyan gonoszságban elegyiteni nem lehet vala Törvény ellen, de quod majus az Incta Férje által sistált, és megeskedtetett Tanuk hütök után tett vallásokbol külömbözö modon jö ki a dolog, mert annak elötte is tikos hellyeken látták titkosan égymással : mind az Inctust, mind az Inctát társalkodni szemtelenül, a melyböl világosan kikerekedik, hogy nem csak akkor, a mikor most utobbszor deprehendáltattak, söt annak elötte is égymást szeretvén közösülte-

nek, megkivánom azért a Jure, hogy az Inctusok seorsim et sigillatim levatam szerént convincaltassanak, quod etiam debitae Executioni demandetur et protestatur.

Deliberatum

Jollehet az Incta primo intuitu azzal láttatott magát mentegetni hogy Férje, ugy annak édesattya s annya által sok izben, Férjével két esztendök alatt lett edgyütt lakások idejekben sokszor ötet holmi terhes közben vetett unalmas szokkal, fenyegetésekkel és Férje által valo megverésre is ösztönözték, ingerlették és hazoktol valo elmenésre mint egy nogatták volna, melynek objectumaul az Incta Férja által statuált némely Fatensek hittel szorittatván azon allegatumának, azon Tanuk ellene állának, fatealván, hogy az Inctának Férjével, annak Attyával s annyával is jo életet éltenek légyen, mint ezt a szomszéd lakosok digna fide referalák, mely Incta vádgyától Férje és szülei magokat e szerént enodálván, comprobálák azt is, hogy az Incta nemcsak elfogattatásakor, hanem annakelötte is az vélle közösült Delinquens Inctusnak Báttya Tamás Ursz házánál is már annak elötte el követett czéllyokra nézve szövetkeztenek légyen, mely szerint illyen probabilis assertiok után deficialván, coram figura Inclytae Sedriae az Incta megszorittatván, hogy az Incussal, lett elfogattatása, éjszakáján az Actionált Istállonak héjján paráználkodott légyen Férjének absentiájában a Szék elött nem tagadta, de consideratioban vétetvén a Szék szine eleiben sistalt három Fatenseknek, arrol tett fassiojok, hogy az Inctának Férje Korcsomán pénzbéli fizetés igéretivel ösztözte volna a 2-dik Inctust vélle nehány napokig valo elszökésére, és meg is Kegyelmezett élete maradásának, tettszett a Széknek hogy élete meg maradgyon és comperialtatott nös-paráznaságáért cum Baculorum ictibus 80 — nyolczvan optione tamen penes Inctam manente, cum refusione Expensarum et fatigii Domini Actoris et Singulos binos ictos a Hung. fl. 1—1 redimendo büntettessék, ezek felett Ecclesiat is reconciliallyon judicialiter decernaltatott.

A második Inctus Tamás Nyisztor nem hogy maga defensiojára elö állott volna, de még kezessei által sem állittathatott elö in manifestum culpabilitatis suae indicium, coram figura Sedriae sistalt fatensek fassioi is pedig aggravallyák azzal, hogy a Báttya Tamás Ursz házánál megfordultanak együtt az másik Inctával és ne talan akkor szövetkeztenek égyben, de ezen kivül is nyilván valo dolog az Inctával való együtt az Istállo héjján lett tanáltatásokbol s mind kettönek incaptivatiojából, a mi nagyobb penig az Inctának nem tagadásából, az Inctával valo paráználkodása, ki is mint hogy házás Embernek tudni illik Farkas Vonucznak rontotta el házát fertelmeskedésével, azért nem csak mint nötelen parázna büntettethetik, hanem hogy Mortuum Homagium át fizesse meg, vagy ha fizetéshez kedve nem lészen, 50 — ötven páczával keménnyen meg verettesék Insuper a Dominus Terrestris költségét fáradságát is in medietate meg forditttsa itéletett Ipsimet fidejussores nisi eundem cantionatum ad puniendum sisterint luituri (?), ezek felett az Inctus Ecclesiat reconciliállyon, quod etiam debitae Executioni demandatur.

Legislatores fuerunt :

Titt. Domini Adamus Fülöp Ductor Primariu set Praeses

Ladislaus Mósa senior
Gabriel Kis Marjai
Ladislaus Ersekujvári
Gregorius Ersekujvári
Josephus Bikfalvi Oeconomuset
Josephus Ö. Deesi
Ordinarius notarius

} Jurati Assessores Oppidi Dees

Anno 1768 Die 25-a Maji Sedria Dominalis Celebrata. Causa levata Generosi Domini Josephi Bikfalvi, tanquam Provisor Oppidi Dees ordinarius in Poseessione Csatán, ut Actor ab officio, contra et adversus Providos Mecse Andre et Gavre Todor Jobbagiones memorati Oppidi Dees, Csatanienses, ut Inctos et pro Actor procurator Andreas Bányai de Dees, per quem allegat taliter: Ez okon kellett az Inctusokat in Jus adtrahalnom és Juris ordine prosequalnom, hogy az Inktusok még in Anno praeterito 1767 in Mense Novembris de Die protestatur. Ugyan Csatánban az Falu közönséges Uttzáján, elsöben szoval egymást aggredialták, szidták, mocskolták, hazudtolták, annakutánna az egyik Inctus Gavre Todor az másik Inctust égy bottal, vagy darab fával aggrediálta, megtámadta, ama pedig, ugymint Mecse Andre, melyben kapta két verssen is a Falu közönséges uttzáján alá s fel hurcolta, végre az Udvari Birohoz vitte, ottan Házánal 500 forintig valo birság alatt arestaltatta, mind addig raboskodtatta, mig magát kezességen eliberalhatta, melyeket az Inctusok maguk sem tagadhatnak, de ha tagadnának is, in instanti élö Tanukkal comprobalni kész vagyok comprobálván, megkivánom a Jure, hogy az Inctusok seorsim et sigillatim ki ki a maga patratumának mivoltához képest büntettessenek cum refusiona expensarum et fatigii, quod etiam debitae Executoni demandetur et protestatur.

Pro I.I: Non negando ex integro actionem, se se accusando intricant.

Actor stitit Fatentes in probam actionati patrati Nr. Personas 3.

Deliberatum

Factam post proclamationem legitimam, az Inctusok comparealvan s meg kérdeztetvén magok mentségekre nézve, az actionalt patratumot declarálván, azzal egyik a másikát intricalak, melynek dilucidatiojára az Actor eökegyelme járom élö Tanukat sistálván, hitek után megvallák, hogy midön az Inctus Gávre Todor sertésseit az actionált idöben az Biro és hütösök bé hajtották vala, azon békétlenkedett, hogy a Mecse Andre sertésse is az Tilalmasban lett volna, miért nem hajtották azt is bé ; melyböl közöttök hazudtolás származott, de nem is tanáltatván kárban az Andre sertéssei, mondotta igen is meg kell Gavre Todort büntetni, melyért

meg haragudván Todor futamodván égy kertből karot töre és felemelvén Andre ellen mondotta fenyegetve, hallgas te mert ugy meg ütlek hogy mindgyárt kihull az fejed veleje, és azon fának felemelése alatt Mecse Andre Todort melyben ragadván, ugy vezette az Udvari Biro házához és arestáltatta Ottan. Melyek szerént az Actor eö Kegyelme sat fuse comprobálván actioját az Inctusok ellen, kikerekedik az hogy Gavre Todor volt azon veszededésnek principiuma és verekedésre czéloza utat mutato, ennek büntetésére 12 pálcza. Mecse Andrénak pedig a ki se Biro, se Polgár nem lévén, akkor, semmi közi nem lesz vala ottan kötölözni, 6. kemény pálcza ütések verettessenek, Todor magának okozott arestumát szenvedgye és az Expensakban a proportione concurallyanak itéltetett, melynek instantanea Executioban valo vétele is committáltatik.

Anno 1768 Die 25-a Maji Sedria Dominalis celebrata.

Causa levata ejusdem Generosi Domini Josephi Bikfalvi a simili Officio Provisaratus ut Actor contra et adversus Providum Farkas Vonul, Filium Farkas Balika, Jobbagionem suprafati oppidi, Csataniensem, ut Inctum et pro Actor Procurator Andreas Bányai, de Dees, per quem allegat taliter. Ez okoz kelletett az Inctust in Jus adtrahalnom, hogy az Inctus in hoc Anno 1768 Die 20-a Mensis Martij estvének idején ugyan ezen Csatán nevü falunak Közönséges Uttzáján, ugyan Csatánban lako Popa Gále Vonult aggredialta, föben ütötte, verte, véresitette, taglotta, szidta, mocskolta, melyet maga semtagadhat, de ha tagadna is, in instanti a Sérelmes Documentumával, Inquisitorájával és abban lévö Tanuknak ad Punctum 7-m et 8-m tött fassiokkal comprobalni kész vagyok, comprobálván; meg kivánom a Jure, hogy az Inctus Nemes Hazánk Törvénye szerént ad Mentem Approbatarum Constitutionis Partis 1-mae Titulus 5-ti, Articulus 5-m nec non Decreti Tripartitum Partis 3-ae, Titulus 3-io vel juxta Qualitates Delictorum büntettessék cum refusione expensarum, fatigiorom, Dolorum Saucitati, és hogy a veerbirságot is megfizesse, Quod etiam debitae Executioni demandetur et protestatur.

Pro Ingerente Popa Vonul Procurator Sigismundus Irsai, de eadem per quem cupit Homagium Ingerentis accomodari ad tenorem Literarum Contractualium de Anno 1764 Mense Octobri cum Provido Farkas Balika, Genitore videlicet Incti emanatum, Ubi? Sub vinculo florenorum 66 ad tenorem Decreti Part. 3-ae, Tit. 3-o Homagium Ingerentis cum pacto sub Evictione firmarunt. Quod etiam soli Ingerenti caedere Lege dignoscitur, praeterea cupit propter Sauciationem, Verberationem, Inctum in poena dupli quo ad Homagium accomodati ad Mentem praecitati Decreti, cum refusione Expensarum et fatigiorum etiam Ingerentis convinci et aggravari, debitaequae Executioni demandatur et probatur.

Inctus Exhibet Literas Inquisitorias.

Actor Quoque exhibet.

Actor concludit in merito et dicit: Az felolvastatott Documentumoknak seriessiböl constál világoson actiomban megirt Malitiaja, aggresioja, verekedése, vérengezése az Inktusnak, megkivánom azért a Jure, hogy az Inctus actiom szerént convincaltassék, Quod etiam debitae Executioni demandetur et protestatur.

Querulans Ingerens inheret suis Superioribus et Cupit convinci, debitaeque Executioni demandari et protestatur :

Deliberatum :

Mind két Félnek Documentumi felolvastatván s Ruminăltatván, söt némely Fatenseknek (az sérelmeshez, ellenben másrészről az Inctushoz valo Atyafiságokra néézve Exceptiok erectioja után) Fassioi deponaltatván, több Disinteressatus Tanuknak vallásokbol, ugy az Inctusnak is coram figura Judicii lett Recoqnitiojából világoson constal, hogy az Inctus az Querulans Popát (Attyával lett Koczodása után, csakhamar mint egy alattomban) kezebeli Vas villával föben csapta, leütötte, annak vérét bocsátotta, a földre leütvén fektében is karját sebhette. Kire nézve az Querulans megsebhetett Popának ha conditioja mivolta hozná magával, méltán az Approbatabeli citált Articulus szerént, convincaltatott volna, de az actionalt Decretaris Titulushoz ragaszkodván az Szék, hogy az abban kitett Mortui Homagii poenat és az veerbirságot exolválná érdemlette volna, az mely Titulushoz ez kettös poenalitást akarván a Törvény pro majori incussionis metu commensuralni, Corporalis poenája in ictibus Baculorum 50 — ötven Severissimis végzette lenni (hogy annyival is inkább ottan, ottan a larsok öszvekerülvén a Versengést eltávoztatnák) az Actor részére cedalo Expensak refusiojával egyben. Insuper az meg sebhetettnek Hung. florenos 12. fájdalmára nézve fizessen és legitimalando költtségét az Inctus refundallya, Judicialiter decernáltatott, melynek Executioban valo vétele is demandaltatik. Utollyara penig a mi illeti az Ingessioban exponalt Pactumnak sub vinculo lett violatioját, abban az Inctus ellen nyomot nem kaphatni, hogy cselekedett volna, azért nem is comprobaltatván ; a Törvény attol hac vice praescindal. Külömben is az Inctusnek és Attyának nevére költ Actor eö Kegyelme Documentuma az Ingerens re adván okot, és utat azon Paktumnak violatiojára, ennekutánna Juris ordine experiatur Uberius sua formalitate.

Querulans Ingerens ratione 20 Florenorum, non adjudicatorum, Appelat ad Inclytam Nobilium Oppidi Dees Sedriam.

Inctus Quoque Appelat ad Inclytam Nobilium Oppidi Dees Sedriam cum tota sua Serie praesentem Causam et protestatur.

Actor Contendit ex fundamento Approbatorum Constit. Part. 4-as Titulus 1-mi Art. 28-vi et protestatur.

Deliberatum. Transmittitur.

Actor Protestatur de ulterioribus expensis et Fatigiis, poenaque illegitimae Appellationis

Inctus Stante ad huc foro Dominali facta Complanatione Partium remiserunt Appelationem, Cursaliter complanando.

Causa levata Ejusdem Domini Actori Contra et adversus Providum Gale Kosztán, Jobbagionem Suprafati Oppidi in Possessione Csatán commorantem, ut Inctus et pro actori Procurator Andreas Bányai deDees per

quem allegat taliter: Ez okon kelletik az Inctust Juris Ordine prosequalnom, hogy in anno 1767 in Mense Augusti de die protestatur, Nemes Dees Várossának most Csatánhoz tartozo Határában, az *Lunka, vagyis Butszeg* nevezetü helyben, szintén a Deesi Reformata Nemes Ecclesia Tiszteletes Papjai Kaszállo Földökön, kinek is egyfelöl valo szomszédgya lévén az Inctus bé kaszált vala azon Papság Réttyiben, melyröl midön ugyan a Csatáni Udvari Biro Farkas Balika intette s admonealta volna, hogy ne kaszálya a más füvét, legottan aggredialta az nevezett Udvari Birot, égy kezében levö favillával föben, válban verte, taglotta, szidta, káromolta, mocskolta, melyet maga sem tagad, söt mostan in figura sedriae meg valla, pro superabundenti élö Tanukkal és Comprobalni kész vagyok, meg kivánom azért a Jure, hogy az Inctus juxta Mentem Decreti Partis 3-ae Tituli 3-m büntettessék, cum refusione expensarum et Fatigii és a Sérelmes Udvari Bironak is sérelmét, költtségét s fáradttságát ha mik volnának megfizesse s mint Tiszttyit deprecallya, becsületét restituallya, quod etiam debitae Executioni demandetur et protestatur.

Pro Inctus Idem az sistalando Tanunk Documentum tételét elvárja

Actor Stitit Fatentem Providum Sztan Györgyi ex Csatán, Nobilium Oppidi Dees, Jobbagionem.

Deliberatum

Constalván az Inctusnak önön maga, ugy az producalt Testisnek fassiojából is, hogy in Mense actionata, midön az exponalt helyre az Udvari Biro az Nemes Reformata Deesi Ecclesia Elöljároinak parancsolattyokbol, bizonyos controversiának eligazitására, és az Papság füvének Conservatiojára ment volna az Inctus mocskolta, szidta és gyalázta, nem csak hanem kezebeli villával válban is csapta, nem tekintvén az nevezett Bironak Officiumával járo authoritássát, Földes Urainak abban és azáltal becsületek sértésével illetlenül tractalta, mely patratumaért jollehet nagyob poenalitást érdemlett volna, de tekéntvén a Törvény Öregségebeli gyengeségét, hogy in exemplum aliorum 12 pálczák ütésével büntettessék, ex misericordia sedis mitigaltatott, Insuper a Sérelmest stante Sedriae depracallya s többé effélében se eö, se más inpingalni ne mérészellyen, mert keménnyebben, és példáson fog megbüntetödni.

Causa levata Ejusdem Generosi Domini Actoris ab Officio, contra et adversus Providum Mezei György Zingarum fabrum ferrarium, et quidem Jobbagionem Nobilium Oppidi Dees, in Possessione Csatán commorantem, ut Inctus et pro Actor Procurator idem, qui Super-legitimatus, per quem allegat taliter : Ez okon kellett az Inctust in Jus adtrahalnom, hogj in Anno *1768* in Mense Aprilis de Die protestatur, Ugyan ezen Csatán nevü falunak közönséges Uttzáján, az falu alsó vége táján, Ugyan Csatánban lako Providus Gále Jákobot égy Karoval aggredialta, minden igaz ok nélkül agyba, föbe ütötte, verte, taglotta, véresitette, melyekkel az sérelmesnek is Tolvaj kiáltást okozott, mellyet maga sem tagadhat, de ha tagadna is, in instanti jo szava bé vehetö elö állitando élö Tanukkal ellene comprobalni kész vagyok, comprobálván megkivánom a Jure, hogy az

Inctustjuxta Mentim Decret. Part. 3-ae Tit. 3-m büntetessék, cum refusione expensarum et fatigii, az veerbirságot, ugy az általa okozott Tolvaj kiáltást is megfizesse. Nem külömben a sérelmesnek sérelmét, költtségét. faradttságát is, quod etiam debitae Excutioni demandetur et protestatur,

Pro Inctus Ipsemet non negat actionem.

Deliberatum

Compelláltatván az Inctus és Sérelmes Felek jollehet nem tettek, Negativat, az Inclyta sessio elött az actionalt Verésröl és Sérelmesnek véreKiontásárol, de az Inctus, által okozott sérelmes által tett s maga szabaditására kiáltott Tolvaj kiáltásnak valoságára nézve, az Actor eö keme és sérelmes által sistalt Numero 4 Tanuknak vallás tételekböl is azon verekedés és Tolvaj kiáltásnak okozása (mely által a sérelmes eliberalodott) juxta Actionem jövén világosságra, juxta citati Decreti Titulum, hogy in poenam Majoris Potentiae videlicet Flor. 25, incurrálna mélto volna, de ennek felváltására 50 pálcza ütéseknek corporaliter léjendö subealására, ugy az Actor eö kegyelme ebbéli Kölcségének refusiojára, optione tamen penes Inctus manente condemnáltatott, Insuper a sérelmessel Sérelme iránt quo quo modo conveniallyon serio committaltatik.

Legislatores fuerunt:

Generosis Domini: Stephanus Zilai Ductor Primarius et Praeses
Joannes Bonis } Jurati Assesores Oppidi Dees
Georgius Niveri }
Josephus Deesi, Ordinarius Notarius Oppidi praefati

Iudices item Csatanienses:

Providi : Kovács Griga
Gávre Ursz
Rusz Lup
Voncsa Mihaile, Iudex Pagi
Tamás Vászilie.

Anno 1768. Die 5-a 7-bris. Tempore Decimacionis frumentorum conclusum:

Csatánhoz tartozó határban, Somkut felöl, in *Lacu Ternyiczori* nevü helyben kezdvén jobbágyink Providus Gále Vaszilie és Gále Vonucz a lui Makarii, az esküttek relatioja szerént irtani, valamely régi fennhagyott irtást, melynek szelessége 4. hossza 6. Rud, szomszédi ennek, az falu tilalmas és szabad erdeje, felyül Mecse Andréka irtás kaszáloja, hogy birhassák magok személlyekben. Notárius Atyánkfia, e Protocollo Csatánnensi adgya ki irásban

ИНВЕНТАРНАЯ КНИГА (URBARIUL) ДЕРЕВНИ ЧЕТАН ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XVIII-го ВЕКА

РЕЗЮМЕ

Инвентарная книга (urbariul) деревни Четан, находящаяся в Госархиве Клужа, позволяет восстановить основные черты жизни одной трансильванской деревни в первой половине XVIII-го века, которые соответствуют, вообще, жизни крестьянства всей Трансильвании этого периода.

Деревня Четан была под властью города Деж и его жители были крепостными этого города. Они эксплоатировались со стороны городского муниципалитета подобно крепостным феодальных поместий и были обязаны платить городу подать натурой, деньгами и барщиной по законам, не считая злоупотребления городского управления.

Крестьяне, вследствие эксплоатации и дробления участков, бедняли, они владели только кусками участков, не имели тяглового скота и достаточно мелких животных. Поэтому крестьяне деревни Четан как и крепостные всей страны вели непрерывную борьбу. Их борьба по различным обстоятельствам носила разные формы: бегство, неповиновение, месть городским и деревенским чиновникам, которые были орудиями городского муниципалитета.

С социальной точки зрения, жители деревни Четан были или крепостными (большинство), или поденщиками (jeleri). С демографической точки зрения, население деревни равнялось населению среднего населённого пункта Трансильвании. т.е. было приблизительно в 300 душ. Большинство было румын, потом венгры и цыгане.

L'URBARIUM DU VILLAGE DE CETAN DE LA PREMIÈRE MOITIÉ DU XVIIIe SIÈCLE

RÉSUMÉ

L'urbarium du village de Cetan, qui se trouve aux Archives de l'Etat de Cluj, permet de reconstituer les aspects essentiels de la vie des habitants d'un village transylvain de la première moitié du XVIIIe siècle, laquelle correspond, en grandes lignes, à la vie de la paysannerie de la Transylvanie entière à cette époque.

Le village de Cetan ayant passé sous l'autorité de la ville de Dej, ses habitants en devinrent les serfs (*iobagiones*) subissant l'exploitation de la part du magistrat de la ville, tout comme les autres paysans asservis des domaines féodaux ; ils devaient à la ville la contribution en denrées, celle en argent et des journées de corvée conformément aux lois en vigueur.

ayant, en surplus, à se plier aux exigences abusives des dirigeants de la ville. Sous le coup de l'exploitation et du morcellement des leur parcelles (*sessiones*), les paysans s'appauvrissent : ils ne possèdent plus que des fractions de *sessiones*, manquent d'animaux de trait et de cheptel en général. De là, la lutte contre l'exploitation que les paysans de Cetan menèrent sans relâche, pareillement à tous les paysans asservis. Cette lutte revêt, selon les circonstances, différentes formes : tantôt c'est la fuite et l'insoumission, tantôt c'est la vengeance contre les fonctionnaires de la ville ou du village, considérés comme les instruments du magistrat de la ville.

Du point de vue social, les habitants de Cetan étaient soit des serfs, qui formaient la majorité, soit des jélers (*inquilini*) ; du point de vue démographique, la population du village est celle d'un village moyen de Transylvanie, comptant en moyenne 300 habitants à cette époque. La grande majorité était formée de Roumains, puis de Hongrois et de Tziganes.

DATE CU PRIVIRE LA ATACUL IOBAGILOR ASUPRA NOBILIMII DIN CIOARA, VURPĂR ŞI VINŢUL DE JOS ÎN TIMPUL RĂSCOALEI ŢĂRĂNEŞTI DIN ANUL 1784

DE

CORNELIU CÎMPEANU

1

Relaţiile economice din perioada de trecere de la feudalism la capitalism în Transilvania în sec. XVIII, au avut, aşa cum îndeobşte se cunoaşte, o influenţă nefastă asupra ţărănimii iobage. Chemată să suporte toate greutăţile prin care trecea imperiul (continua criza de bani, războaiele dinastice îndelungate, industria slab dezvoltată etc.), ţărănimea se văzu supusă, din greu, unei duble exploatări : din partea nobilimii feudale şi din partea statului. Nobilimea, refractară în general înoirilor, căuta să-şi sporească veniturile prin trecerea, în agricultură, la o producţie extensivă. Aceasta îngreuna poverile legate de robotă şi de alte prestaţii, împingînd iobăgimea într-o stare de adîncă mizerie. Abuzurile de tot felul, samavolniciile domnilor de pămînt sînt generale. Obligaţiile faţă de comitat, impozitele apăsătoare, recrutările dese la oaste, făcute cu sila, taxele şi contribuţiile de tot felul, încartiruirile militare, erau tot atîtea rele care au alimentat mereu nemulţumirea latentă a ţăranilor, dînd loc revoltelor locale, care se ţinură lanţ mai ales în jumătatea a doua a veacului XVIII.

Trecerea Transilvaniei sub dominaţia habsburgică, încadrarea ei în circuitul economic mercantilist, a corespuns cu intensificarea exploatării subsolului bogat în metale şi o dată cu aceasta cu exploatarea abuzivă a iobagilor de pe domeniile fiscale.

Răpirea sistematică a pădurilor, robotele grele şi alte prestaţii, au creat o situaţie dezastruoasă şi în rîndurile ţăranilor din Munţii Apuseni. Iau naştere procese îndelungate împotriva abuzurilor autorităţilor fiscale şi pentru redobîndirea vechilor drepturi călcate în picioare. Întrucît autorităţile locale şi guberniul n-au dat satisfacţie ţăranilor, aceştia îşi trimiseră petiţiile direct la curtea imperială. Ţăranul Urs Nicula, Horea, viitorul conducător al răscoalei ţărăneşti din 1784, se face purtătorul de cuvînt

al satelor oropsite. În cele patru drumuri pe care le făcuse la Viena (1779, 1780, 1782 și 1783—84) împreună cu alți țărani, între care și viitorul său tovarăș de luptă Ion Oargă, poreclit Cloșca, el a susținut cu tenacitate, dar fără rezultatele dorite, revendicările locuitorilor din munții Abrudului.

În anul 1782 are loc tumultul de la Cîmpeni, îndreptat împotriva încălcărilor drepturilor de cîrciumărit ale țăranilor. Întîmplarea arată că starea de spirit a moților era în fierbere, că poporul era pornit spre răscoală. După audiența avută la împărat la 1 aprilie 1784, Horea începu să agite pe țărani împotriva nobilimii. El susținea că împăratul este de partea țăranilor, că împăratul trimisese mai multe porunci pentru ușurarea soartei iobagilor, pe care însă nobilii nu vor să le asculte.

Dispozițiile cu privire la o conscripție militară, la începutul anului 1784, a avut răsunet larg în rîndurile maselor țărănești. Drumurile spre Bălgrad (Alba-Iulia) sînt străbătute de iobagii dornici să-și ușureze soarta, înscriindu-se la cătănie. Ordinul de conscripție a fost însă sistat de către autorități, accentuînd și mai mult nemulțumirea și pornirea iobagilor împotriva nobilimii feudale.

Înșelați prea mult în așteptarea ameliorării situației lor, țăranii pornesc la acțiune. În ziua de duminică 31 octombrie, are loc adunarea de la Mesteacăn, unde Gheorghe Crișan organizează pe trimișii țăranilor, adunați laolaltă în număr de 5—600, să meargă la Bălgrad să se înscrie la oaste. Țăranii din Mesteacăn ajunseră în ziua următoare la Curechi, sat în comitatul Zarandului, unde se ținu o nouă adunare (1 noiembrie 1784), cu prilejul căreia Crișan proclamă răscoala țăranilor din munți. În ziua de 2 noiembrie ceata iobagilor de sub conducerea lui Crișan își dezlănțuie atacul asupra nobilimii din Crișcior, Mihăileni, Brad, Baia de Criș, apoi răscoala se întinse asupra întregului comitat Zarand. La 3 noiembrie fu atacată curtea nobiliară din Trestia, la 4 noiembrie castelul lui Francisc Gyulai din Lunca. În același timp alte curți nobiliare din zeci și zeci de sate sînt prefăcute în cenușă. Năprasnicul iureș ce creștea de la o zi la alta cuprinse comitatele Alba, Arad, Cluj și Turda, unde, la Sîngeorzul Trascăului, iobagii unguri solidari cu cetele de iobagi romîni, atacară bunurile familiei Torotzkai. În aceeași zi de joi 4 noiembrie, focul răscoalei trecu și în comitatul Hunedoarei. Două cete de iobagi răsculați din Zarand, coborînd pe valea Caianului spre Mureș, își dezlănțuiră atacurile, una asupra castelului baronului Antcn Josika din Branișca, cealaltă asupra nobilimii din Șoimuș. După atacul de la Branișca, prima ceată o luă spre apus, ajungînd pînă aproape de hotarele Țării Ungurești[1].

Ceata de la Șoimuș, asupra căreia vom insista cu precădere în cele ce urmează, porni în dimineața zilei următoare asupra nobilimii din Hîrău și Bîrsău[2], de unde, cu o repeziciune, care — spune Densușianu — se vedea

[1] N. Densușianu, *Revoluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria, 1784—1785*, București, 1884, p. 173—174.

[2] Arhiva istorică a Academiei R. P. R.—Filiala Cluj, *Colecția Mike Sándor*, Toldalék és egyveleg a III-ik kötethez, p. 176; —*Kurzer aber sehr trauriger Abriss der Hunyader Gespanschaft vergefallenen Schäden, Brennereÿ, Mördereÿ, und Plündereÿ* ... (în continuare : *Kurzer Abriss*) : la Hîrău au fost atacate curțile nobililor Joseph Tóth și Andrei Balog, precum și biserica.

mai dinainte calculată, o luă pe Mureş în sus[3], atacînd, la intervale numai de cîteva ore de la unul la altul satele Chimindia, Banpotoc, Cărpiniş, Rapold, Bobîlna, Folt, Geoagiul de Jos, Binţinţi, dînd foc castelelor şi curţilor nobiliare întîlnite în cale. Trecînd apoi prin Cioara (6 noiembrie)[4] şi prin Tărtăria, ceata răsculaţilor ajunse la 7 noiembrie la Vinţul de Jos, unde făcu joncţiune cu o altă ceată care atacase la 6 noiembrie nobilimea din Vurpăr.

În acţiunile lor dezlănţuite asupra nobilimii din satele pe unde ajunseră, venind de la Şoimuş, „mulţimea răufăcătorilor (*„malefactorum turba"*) — aşa numeau nobilii pe iobagii năpăstuiţi care se ridicară împotriva lor — au atacat casele şi curţile nemeşeşti ale înalţilor magnaţi şi nobili, o parte dintre ele le-au mistuit prin prăpădul focului, au nimicit şi au sfărîmat o mulţime de lucruri şi bunuri nobiliare ale diferiţilor nobili"[5].

Asupra itinerarului parcurs de răsculaţi ne dezvăluie amănunte interesante procesul verbal al interogatoriului la care a fost supus iobagul Avram Mihoc[6], unul dintre conducătorii cetei răsculaţilor. Relatările sale încep în legătură cu atacul ţăranilor dezlănţuit asupra nobilimii din Chimindia, unde fuseseră incendiate mai multe curţi aparţinătoare nobililor Daniel Josika, Joan Zeyk, Ladislau Váradi, Toma Dosa, Moise Váradi, şi ale soţiei lui Toma Lörincz. Tot atunci a fost atacată şi biserica reformată, iar după cîteva zile de la plecarea răsculaţilor, a pierit, ucis, unul dintre moşieri, Ioan Lörincz[7]. Faptul acesta arată că şi aici, la Chimindia, ca şi în alte comune, atacul iniţiat de iobagii răsculaţi, veniţi din alte părţi, a fos continuat, după plecarea acestora, cu furie sporită de către ţăranii localnici, sau de alte cete ce se vor fi abătut pe acolo.

La Chimindia a avut loc şi întîlnirea lui Avram Mihoc cu ceata răsculaţilor. El pornise din Banpotoc împreună cu alţi consăteni de ai lui şi

---

[3] N. Densuşianu, *o. c.*, p. 174.

[4] Teleki Domokos, *A Hóra-támadás története*, editia a 2-a, Pest, 1865, p. 85. — Arh. ist. Acad. Fil. Cluj, *Colecţia Jos. C. Kemény*, Miscellanae, tom. XVIII, Hóra-Világ, p. 18: scrisoarea din Aiud a lui Paul Boér către Sigismund Boér din 14 nov. 1784 : „Nagy Lárma és Rebellio vagyon. Mert felkellvén Zaránd Vármegyébe Brád és Ribicze körül a'föld népe, földes Uraikot majd mind meg ölték, által menvén Hunyad Vármegyébe, ottis Bokajt, All Gyogyot, Bentzentzet, Babolnát, Csorát, Bánpatakát s több sok falukat el égettek, sok nemes mbereket ott is meg öltek".

[5] Arhivele Statului Cluj, *Arhiva comitatului Alba de Sus*, an. 1784, documentul nr. 1035 1394 : „Anno praesenti 3,4,5,6 Mensis Novembris diebus, multorulm Illustrium Magnatum et Nobilium ... Domos seu Curia Nobilitaris nefario modo invaserit, partim etiam ignis voragine consumi et incinerare fuerit, varis, variorum nobilium, magnatum recolas et supellectilia destruerit, fregerit vasa, vinaria dissecuerit, pecora pecundesque mectaverit verbo: tanta intulerit damna, ut nullo calmo descripsi possit".

[6] Arhivele Statului Cluj, *Arh. comit. Alba de Sus*, doc. nr. 1035, 1394. (Anexa) : *Relatum in Sedria Comitatensi die 23-tis Novembri 1784 Sabassi celebrata* (Procesul verbal al interogatoriului la care a fost supus căprarul Avram Mihoc), Anno 784, Die 19-en Novembr. (în continuare : *Relatum*). Aducem mulţumiri tov. Ileana Bozac pentru concursul dat la traducerea şi colaţionarea textului german al acestei anchete, precum şi a textului anchetei din 13 nov. 1784 a locuitorilor din Pianul de Jos (cf. nota 19).

[7] *Kurzer Abriss*, p. 176—177 : în Chimindia au atacat moşiile baronului Daniel Josika, bunurile moştenitorilor lui Moyses Várady, ale nobililor Ladislaus Várady, Thomas Dosa, Moyses Kéméndy, Stephan Fejérvári, Laurentius Balás, Paul Horváth, Johann Lörincz, şi ale văduvei lui Toma Lörincz, precum şi biserica reformată.

sosind la Chimindia, a văzut cum ,,o mare mulţime de popor, alcătuită numai din romîni din satele învecinate, atacaseră curtea nobilului Váradi şi o pustiiră prin foc"[8]. Despre comandantul cetei răsculaţilor Avram Mihoc relatează că era ,,îmbrăcat în straie romîneşti" şi că ,,nu avea altă armă la el decît o sabie scurtă şi îngustă". Numele lui era Petru Munteanu (Potru Muntjan), şi se zicea ,,că e din Valachia"[9]. Avram Mihoc relatează apoi că el şi oamenii din satul său n-au luat parte la atacarea curţii nobilului Váradi, fiind numai ,,privitori". Totuşi, la plecarea răsculaţilor din Chimindia, ţăranii veniţi din Banpotoc, între care şi Avram Mihoc, îndemnaţi de ,,căpitanul" Petru Munteanu se alăturară cetei de răsculaţi. El a fost acela — relatează Avram Mihoc — care ,,m-a convins pe mine şi pe fiul meu Ion, precum şi pe cîţiva oameni din satul nostru, anume pe Andre Petru, Andre Gheorghe, Dric Lup, Popa Dănilă şi Mărinuţă Ion, ca să mergem la Bălgrad, să ne înscriem cătane şi să căpătăm arme, ceea ce însă pînă acum nu s-a întîmplat"[10]. De la Chimindia răsculaţii porniră apoi mai departe sub conducerea aceluiaşi căpitan Petru Muntean, spre satele învecinate, mai întîi spre Banpotoc, locul de obîrşie al lui Avram Mihoc, apoi spre Cărpeniş şi Rapold, unde au fost atacate şi încendiate cîteva curţi nobiliare, aparţinătoare nobililor Paul Váradi şi Kováts, bunurile baronului Josika, precum şi ale altora[11].

Cetele răsculaţilor erau formate din oameni adunaţi din diferite sate. Cerîndu-i-se să numească pe tovarăşii săi ,,şi mai ales pe căpeteniile răscoalei", de unde sînt şi unde locuiesc, Avram Mihoc răspunde că în afară de amintitul căpitan Petru Muntean, el n-a mai văzut şi n-a mai vorbit cu alţii". De asemenea el nu poate spune nici unde locuiesc, deoarece ceata era alcătuită dintr-o mulţime de oameni necunoscuţi, adunaţi laolaltă ,,din toate părţile"[12]. Cu toate acestea însă, în cursul anchetei Avram Mihoc

[8] *Idem*, răspuns la întrebarea a 3-a : ,,Unsere erste zusammenkunft war in Kéménd Löbl. Hunyader Comitats, woselbst eine mir unbekandte aus denen benachbarten Ortschaften herbeigelofene Volks menge, lauther Wallachen, des Hernn Váradi Edelhof schon allbereits vervüstet, und mit Feuer verheeret hatten ..."

[9] *Relatum* (cf. nota 6), răspuns la întrebarea a 2-a : ,,Der Teufel hat mich verleitet, noch mehr aber ein gewisser, der Sage nach aus der Walacheÿ bürthig seÿn sollender Potru Muntjan welcher wallachisch gekleidet war, und sonsten kein ander Gewehr, als einen kurtzen schmalen Säbel hatte ..."

[10] *Idem*, răspuns la întrebarea a 2-a: ,,.... dieser beredete mich und meinen Sohn Juon, wie auch einige unserer Dorfe Leuthe Nahmens Andre Potru, Andre Gjorgje, Drik Lupp, Poppa Denille und Marinutze Juon, wir sollten nacher Carlsburg, wo wir uns zu Soldaten anschreiben lassen, gehen und das Gewehr abholen, welches demeonhngeachtet zu dato noch nicht geschehen."

[11] *Relatum*, răspuns la întrebarea a 3-a : ,,Von dahier giengen, unter der Auführung des ervühnten Capitain Potru Muntjan nach Ban Patak, Kerpenyes, und Rapold, verherten, und verwüsteten daselbst die Edelhöfe des Herrn Váradi Paal, Kovats, und baron Josika ..." — *Kurzer Abriss*, p. 177 : ,,In Bánpatak : Raubten sie das Paul Várady Wohnung aus. In Rapolta : die Häuser des Baron Daniel Josika, Grafens Johann Nemes, der Moyses Sándor Wittwe, Georg Földváry, Stephan Dobrai, und Pfarrhaus ausgeraubt, zerstört, und zum Theil angezunden. In Gyertyános : Würde das Franz Kovacsich Haus ausgeraubt".

[12] *Relatum*, răspuns la întrebarea a 7-a : ,,dass Er ausser dem schon erzöhten Capitain Potru Muntjan selbst keinen mehr gesehen noch gesprochen ; auf gleiche weise könne Er seine Mitgefährten ausser denen vorbeschriebenen namentlich nicht Andeuten, auch ihren Wohnort anzeigen indeme diese Rotte ein von vielen ihme umbekandten Ortschften zusammen gelegenes Volks seÿe".

mai amintește, pe lîngă țăranii din satul Banpotoc, și pe alții : pe Ferdecean (Ferdetson ?) Petru din Săulești de lîngă Deva, care călărea înainte pe un armăsar negru și avea la el o flintă încărcată și un pistol[13], pe Finișan Ion din Gecagiu și pe feciorul acestuia, al cărui nume nu-l știe[14], care se alăturaseră cetelor răsculaților și luaseră parte și ei la atacurile asupra curților nobiliare întîlnite în cale. Din Chimindia amintește pe unul cu numele Șisman (Schismann) Niculaie, care avea la el o pușcă scoasă din pivnițele nobilului Paul Váradi din Banpotoc[15], apoi pe Gheorghe al lui Filip Russane, alt țăran din Banpotoc, despre care spune că avea la el un pistol adus de acasă, cu care însă, după cît știe, n-a tras niciodată[16]. Avram Mihoc nu arată decît numai cîteva nume din mulțimea țăranilor răsculați, al căror număr varia de la o localitate la alta.

Dacă unii răsculați ajunseră să aibă și arme de foc la dînșii, cei mai mulți nu dispuneau decît de securi și de ciomege[17]. Avram Mihoc nu avea la el, potrivit mărturiei sale, decît o secure[18]. Un martor din Pianul de Jos, care asistase la atacul de la Vințul de Jos, spune că răsculații nu aveau la ei nici puști, nici pistoale sau săbii, ci numai ciomege, furci de fier și ciocane cu coadă lungă[19]. În același sens relatează și ceilalți martori care vorbesc despre armele răsculaților.

După atacurile de la Chimindia, Banpotoc și Rapold, răsculații o luară spre Geoagiul de Jos, de unde, după ce puseră foc unor curți nobiliare, se îndreptară spre Folt[20]. Căpitanul Petru Muntean numise între timp pe

---

[13] *Idem*, răspuns la întrebarea a 13-a : „Ferdetson Potru, aus dem Dorfe Seulest ohnweit Deva auf einem schönem schwartzen Hengst vorausreitend eine geladene Flinte und 1 Pistolen bey sich gehabt".

[14] *Idem*, răspuns la întrebarea a 9-a : „Finisan Juon und dessen mir unbekannter Sohn aus Jogj".

[15] *Idem*, răspuns la întrebarea a 13-a : „Item ein gewister Schismann Nikulae aus Kéménd ebenfals 1 Flinte aus dem Keller des H. Váradi Pál aus Bán Patak überkommen habe".

[16] *Idem*, răspuns la întrebarea a 13-a : „George luj Chilip Russane aus Bán Patak hatte auch eine von Hausse mit gebrachte Pistolen beÿ sich die er aber so viel ich weiss, niemalen freÿ geschosste."

[17] *Idem*, răspuns la întrebarea a 13-a : „Die übrige Camaraden hatten sonst kein Gewehr, als Axte und Prügel".

[18] *Idem*, răspuns la întrebarea a 11-a (punct. 2) : „Ausser einer Axt, habe ich, wie oben erwöhnt, kein ander Gewehr beÿ mir gehabt".

[19] Arhivele Statului Cluj, *Arh. comit. Alba de Sus*, an. 1784 : *Verhör, Einiger Szászpianer Insassen über den Hergang der untern 7-ten November. a. c. 784 in A. Vintz geschenen Ausplünderung und Verwüstung derer daselbst befindlichen Edelhöfe* (în continuare : *Verhör*). Mart. (1) Barthulome Martho (?) din Pianul de Jos: "[hatten] die eigentliche . . . tumultuierende weder Flinten noch Pistolen oder Säbel beÿ sich gehabt ; sondern nur Aexte, Prügel, eiserne Gabeln und Tsokan mit lange Griffen".

[20] *Kurzer Abriss*, p. 177—178 : „In Bábolna : Haben sie die Wohnungen der Baronen Karls Nalátzy, Josefs Nalátzy, und des Ladislai Nalátzy verlassenen Wittwe, sammt allen darinn Kostbarkeiten ; In Folta : die Hausser des Grafen Gregor Bethlen, und der Balthasars Hórváth verlassenen Wittwe, wie auch die Kastelen ; In All-Gyogyo : der Grafens Stephan Kun Nachkommenschaft, Nikolai Kun und Ladislau Kun, dann die Hausser des Baron Johann Bornemisza, Johan Balog, Joseph Dobay, Georg Kálnoky, Sárdy, und grafen Gregor Bethlen, sammt dem Pffar Hauss ausgeraubt, und in etlichen Tägen darauf den alldortigen Reformirten Geistlichen sammt der Cemahlin ums Leben gebracht."

Avram Mihoc „căprar" (corporal) peste vreo 30 de oameni[21]. Aproape pretutindeni pe unde treceau cetele țărănești de răsculați, locuitorii satelor le săreau în ajutor, intensificau atacurile asupra curților nobiliare, iar după săvîrșirea acțiunilor de distrugere a cuiburilor asupritorilor, rîndurile cetelor creșteau cu forțe noi, proaspete, întinzînd flăcările răscoalei din ce în ce mai departe. De la Folt iobagii răsculați trecură apa Mureșului la Gelmar și atacară curțile nobililor Ștefan Berivoi și Adam Nopcea[22], iar de aici se abătură la Binținți, unde prefăcură „în fum" castelul nobilului Anton Orbán[23], precum și curțile baronilor Grigore Bethlen, Francisc Matskásy, Gheorghe Csóka și curtea familiei nobiliare Pujék[24]. Aici, la Binținți, lucrurile luaseră o întorsătură tragică pentru țărani. Atacați pe neașteptate de un detașament din regimentul întîi de graniță, de sub comanda maiorului Stoianici, răsculații au suferit o înfrîngere aproape catastrofală. Douăzeci de țărani au căzut sub ploaia de gloanțe a armatei împărătești, iar 41 au fost prinși, duși la Deva, unde în ziua de 7 noiembrie au fost cu toții împușcați[25]. Numărul țăranilor răsculați în timpul atacului de la Binținți a fost evaluat la 200[26]. Cu toată înfrîngerea suferită, răsculații își continuară drumul spre Vinerea, unde atacară, între altele[27] — așa cum relatează Avram Mihoc — și casa unui dijmuitor [28], iar de aici se îndreptară asupra castelului din Cioara al lui Petru Barcsai, unul din punctele cele mai importante de pe domeniile feudale ale familiei Barcsai, de care aparțineau și satele învecinate Vinerea, Săsciori și altele. În aceste cîteva zile de la izbucnirea răscoalei, între 3 și 6 noiembrie, aproape întreaga regiune din partea de jos a Mureșului, Zarandul, Hunedoara, Hațegul, împreună cu unele centre miniere, ajunsese în mîinile cetelor țărănilor răsculați[29]. Nobilimea cuprinsă de panică se refugia în locuri întărite, la adăpostul zidurilor cetății Deva, în castelul de la Hunedoara, în orașele săsești, iar autoritățile locale și cele de pe domeniile fiscului cereau cu insistență ajutoare militare pentru reprimarea răscoalei. Zilele de 6 și 7 noiembrie sînt memorabile în istoria răscoalei țărănești din 1784, prin cîteva evenimente de seamă : la 6 noiembrie a avut loc ocuparea

[21] *Relatum*, răspnns la întrebarea a 11-a : „Mein Capitain Potru Muntjan macht mich zu seinem elenden Corporalen über etwa 30 Köpfe".

[22] *Kurzer Abriss*, p. 178 : „In Gyalmar : sind die Hausser des Stephan Berivoi, und Adam Noptsa ausgeraubt".

[23] N. Densușianu, *o. c.*, p. 175.

[24] *Kurzer Abriss*, p. 178 : „In Bentzentz : Haben sie die Hausser Grafen Gregor Bethlen, Baron Orban, Franz Matskásy, Georg Csoka, und Pujék ausgeraubt, und um sie herum vieles verbrennet".

[25] N. Densușianu, *o. c.*, p. 188—189.

[26] Arh. ist. Acad. Fil. Cluj, *Colecția Mike Sándor*, Toldalék és egyveleg a III-ik kötethez, Hóra-Világ, p. 143 ; scrisoarea fratelui nobilului Petru Barcsai, datată în Sibiu, la 8 nov. 1784 : „... igaz hogy Bentzentzen az Elsö Cláh Regiment Majorja Sztojanits rájok tsapott hetven emberrel, 's negyven el-fogott, huszat agyon lötetett, de ottan mintegy két száz parszt Tolvaj volt ..."

[27] *Relatum*, răspuns la întrebarea a 3-a : „In Vinnere ... haben wir die nechmliche Vervüstung denen Höfen angerichtet ..."

[28] Szilágyi Ferencz, *Hóra Világ Erdélyben* [Lumea lui Horea în Ardeal], Pest, 1873, p. 144, nota.

[29] Arhiva ist. Acad. Fil. Cluj, *Colecția Mike Sándor* (cf. nota 26), p. 208 : „A Maros mellett szüntelen folynak a Tumultuatiok, két három száz parszt van sok helyeken együtt. Bentzentz és Gyogy között taboroznak többen két ezernél: egész Hunyabdan Hatzeg vidékin és Zarándban más nintsen az oláhság kivül, övék mind a Bánya váresok is ..."

de către răsculaţi a oraşului Abrud, iar în zilele de 6 şi 7 noiembrie alte cete de iobagi asediară cetatea Deva, cuibul de rezistenţă al nobilimii, fără să o poată însă cuceri. În zilele acestea de 6 şi 7 noiembrie acţiunile desfăşurate de cetele iobagilor răsculaţi, de sub conducerea căpitanului Petru Muntean şi a lui Serafim Goanţă, culminară prin atacul dezlănţuit asupra localităţilor Cioara, Vurpăr şi Vinţul de Jos. Lumina curţilor nobiliare incendiate pe valea Mureşului a înroşit cerul nopţilor de toamnă, străbătînd pînă departe către Banat şi Ţara Haţegului[30].

2

Incendiile de la Gelmar, Geoagiul de Jos şi de la Binţinţi au fost zărite în seara zilei de vineri, 5 noiembrie, şi de locuitorii din Cioara, şi pricinuiră panică la curtea nobilului Petru Barcsai. Încă în aceeaşi seară, „tîrziu, după cină", Petru Barcsai a chemat la sine pe Irimie Oltean, judele satului, şi pe ţăranul Ion Aoni, cărora le aduse la cunoştinţă vestea primită din Bîrcea, că „foarte mult popor, care strică şi arde totul, a pornit încoace", şi le porunci să pună străji la marginea satului, pentru a se putea pregăti de fugă[31]. În zorii zilei următoare, Petru Barcsai, înştiinţat din vreme de pericolul ce îl paşte, îşi lăsă curtea în grija dregătorului Moise Cîndrea, şi părăsi satul[32] luînd drumul spre Sebeş[33].

În aceaşi dimineaţă (6 noiembrie, sîmbătă), după fuga lui Barcsai, ţăranul Gligor Ciobotea din Cioara, ieşind la marginea satului cu gîndul de a se duce spre locurile incendiilor de cu seară, întîlni un grup de şase ţărani străini, cu topoare în mînă, care veneau spre sat însoţiţi de croitorul lui Barcsai. Erau solii răsculaţilor, trimişi înainte ca să cerceteze şi să pregătească terenul pentru cetele care veneau în urma lor. Oprindu-l pe Gligor Ciobotea, ţăranii îl întrebară dacă stăpînul său este în sat. Primind răspuns că „ar fi plecat încă ieri de acasă, dar nu ştiu încotro s-a dus" unul din cei sase ţărani s-a bătut în piept izbucnind în cuvinte de ocară împotriva lui Barcsai : „Păcat că nu-l pot găsi să-i umplu pielea cu paie". La rîndul său Gligor Ciobotea „ştiind de mai înainte că este popor mult în mişcare", căută să afle din a cui poruncă au pornit împotriva nobililor. La aceasta, unul dintre ţărani îşi ridică toporul în sus şi-l dojeni amenințător, spunîndu-i între altele că vine „din porunca împăratului" şi să nu întrebe mai mult. Şi, în vreme ce solii răsculaţilor intrară în sat şi se îndreptară spre curtea lui Barcsai să o atace, Gligor Ciobotea se duse numaidecît să înştiinţeze pe dregătorul Moise Cîndrea[34], asupra pericolului ce se apropia. Încă din primele momente ale sosirii răsculaţilor la Cioara, judele satului Irimie Oltean, împreună cu alte cîteva persoane legate într-un fel sau altul de interesele domnilor de pămînt şi ale stăpînirii, nu numai că priviră cu neîncredere pe ţăranii sosiţi, dar potrivit poruncilor date fruntaşilor satului cu o zi înainte

[30] N. Densuşianu, *o. c.*, p. 175.

[31] I. Lupaş, *Contribuţiuni documentare la istoria satelor transilvane*, în *Studii, conferinţe şi comunicări istorice*, vol. IV, Sibiu, 1943, p. 294 (martorul Gligor Ciobotea).

[32] *Ibid.*

[33] Teleki Domokos, *o. c.*, p. 32.

[34] I. Lupaş, *o. c.*, p. 301 (mart. Iosif Vinerean).

de către solgăbirăul din partea locului, au hotărît să pună mîna pe ei şi să-i aresteze[35].

Deoarece judele curţii rămase descumpănit în faţa pericolului şi nu mai ştia ce să facă[36], sarcina ingrată, de a prinde pe cei şase răsculaţi şi-o luară asupra lor ţăranii Gligor Ciobotea şi Irimie Oltean, judele sătesc[37], acesta din urmă sfătuit în acest sens şi de nevasta preotului calvinesc din sat[38]. Clopotele au fost trase în semn de chemare, sătenii se strînseră, dar încercarea de a aresta pe cei şase ţărani, aşa cum hotărîseră Gligor Ciobotea şi judele satului, n-a izbutit. Răsculaţii dădură dovadă de multă stăpînire de sine şi se adresară sătenilor cu dîrzenie : „Să nu cutezaţi [să puneţi mîna pe noi] pentru că mulţimea care vine cu steag roşu în urmă, o să vă pună foc în şapte locuri şi o să vă ardă satul întreg". „Înspăimîntaţi că vor da foc satului, noi n-am mai avut curajul să-i prindem" — va relata mai tîrziu unul dintre sătenii din Cioara. După aceea, aşa cum mărturiseşte judele satului, răsculaţii se adresară sătenilor, spunîndu-le că ar fi îndreptăţiţi de căpitanii lor cei mari să atace curţile nobiliare, iar „locuitorii satului sînt slobozi să-şi împartă între ei toate bunurile de pe moşiile domneşti, deoarece aceste bunuri au fost agonisite numai prin sudoarea lor"[39]. Această declaraţie, de o valoare excepţională în ce priveşte definirea programului social al răscoalei, a pus capăt uneltirilor fruntaşilor din sat.

Ceata ţăranilor răsculaţi sosi la Cioara în jurul orei zece[40]. Semnalul apropierii ei a fost dat prin trei împuşcături la marginea satului[41], după care, întrînd în sat, în număr relativ mare[42], răsculaţii se îndreptară spre curtea lui Barcsai. Cei mai mulţi dintre ei erau crişeni şi pădureni[43], îmbrăcaţi în ţundre albe sau negre[44], dar se aflau şi ţărani de prin satele din jur, din Vinerea, Balomir, Tărtăria, Jibot şi din Săsciori[45]. Răsculaţii purtau cu sine topoare, ciomege, suliţe de fier, ciocane, armele lor obişnuite, iar la unii se văzură şi puşti (martorul Savul al lui Radul Dăian spune că a văzut cinci puşti) şi cîteva săbii scurte, cătăneşti.

---

[35] *Ibid.*, p. 293 (mart. Gligor Ciobotea).

[36] *Ibid.*, p. 293—294 (mart. Gligor Ciobotea).

[37] *Ibid.*

[38] N. Densuşianu, *o. c.*, p. 219.

[39] I. Lupaş, *o. c.*, p. 302—303 (mart. Irimie Oltean).

[40] Potrivit relatărilor unor martori, sosirea răsculaţilor a avut loc pe la ceasurile zece (mart. Iosif Vinerean şi Gheorghe al lui Ion Prodan), iar după Irimie Oltean, pe vremea prînzului. *Ibid.*, p. 300—302.

[41] *Ibid.*, p. 301. Obiceiul acesta al răsculaţilor de a-şi vesti sosirea prin împuşcături este semnalat şi de alte documente ale vremii : „Mikor a fulahoz vagynak 3 puskát ki sütnek, hogy a faluis kellyen fel", Cf. Arh. ist. Acad. Fil. Cluj, *Colecţia Jos. C. Kemény*, Miscellanae, tom. XVIII, *Hóra-Világ*, p. 6.

[42] În ce priveşte numărul răsculaţilor sosiţi la Cioara, cifrele variază între 30 (mart. Irimie Oltean), 60—70 (mart. Gligor Ciobotea) şi 100 (mart. Savul al lui Radul Dăian). Cei mai mulţi martori răspund însă că nu ştiu numărul celor sosiţi (cf. I. Lupaş, *o. c.*, p. 294, 298, 302). N. Densuşeanu, *o. c.*, p. 220, susţine că erau „vreo 70". La Binţinţi, înainte de a veni la Cioara, numărul răsculaţilor a fost evaluat la 200, dintre care 60 au căzut prinşi sau ucişi (cf. nota 26). Potrivit acestei evaluări, numărul răsculaţilor sosiţi la Cioara trebuie că a depăşit cifra de 100.

[43] I. Lupaş, *o. c.*, p. 299 (mart. Ion Zinca).

[44] *Ibid.*, p. 300 (mart. Gheorghe al lui Ion Prodan).

[45] *Ibid.*, p. 294 (mart. Gligor Ciobotea).

În timpul atacului asupra curții, căpitanul răsculaților și căprarul de sub comanda lui, îndemnau pe țăranii localnici să se alăture lor, „pentru că așa este porunca împăratului", amenințînd cu moartea pe cei ce „țin cu domnii" și strigau că „sînt trimiși de împăratul [și] cu știrea lui se fac acestea . . ." și că voința împăratului este uciderea „domnilor"[46].

Despre Petru Muntean, căpitanul răsculaților, și despre „căprarul" (caporalul) care-l însoțea, documentele ne dau numeroase amănunte. Căpitanul Petru Muntean purta țundră neagră și căciulă mare, leșească (unii dintre martori îi spun „chivără"), învelită pe deasupra cu o bandă albastră[47], și călărea pe un armăsar frumos, negru și mare, iar în mînă ținea o sabie ungurească, scurtă și îngustă[48]. În seara acelei zile, Petru Muntean, căruia tovarășii lui îi ziceau „căpitane", s-a abătut, împreună cu încă trei răsculați, pe la casa țăranului Ion Aoni, care observă, pe lîngă amănuntele specificate mai sus, că țundra ce o purta Petre Muntean era tivită cu fireturi cu încrețitură neagră, iar în picioare purta cisme. Împreună cu Petru Muntean era și „căprarul", care avea pe cap, sub o pălărie largă de vară, o scufie albă[49], iar la șold o sabie. Amîndoi purtau la brîu cîte un pistol. Despre „căpitanul" răsculaților țăranul Ion Costin mai relatează că avea la el „o cruce mare" și că „ar fi fost trimis de măria sa împăratul, ca să omoare pe nemeși"[50]. Descrierea căpeteniei răsculaților care atacaseră curtea feudală de la Cioara a fost făcută și de N. Densușianu, fără să-i identifice însă numele[51].

În ce privește participarea sătenilor din Cioara la atacul asupra curții lui Barcsai, am văzut că la intrarea solilor cetei răsculaților în sat, judele sătesc împreună cu alți fruntași ai satului au vrut să pună mîna pe ei și să-i aresteze. Ceilalți țărani rămaseră pasivi, nu ajutară pe judele satului să-i prindă. Atitudinea rezervată, de la început, a țăranilor din Cioara, a mai durat cîtva timp. Martorul Iosif Vinerean relatează că în timpul atacului deslănțuit asupra curții, el n-a văzut pe nimeni dintre oamenii din sat care să se fi alăturat răsculaților. Chiar dacă mărturia acestuia pare întrucîtva exagerată, realitatea este că în prima fază a răscoalei numeroși țărani din Cioara s-au abținut de a lua parte la devastarea averilor lui Petru Barcsai, stăpînul lor de pămînt, și că „partea cea mai mare a oamenilor din sat a rămas acasă"[52]; un martor relatează că locuitorii satului erau împărțiți: unii rămaseră acasă, alții se duseră la locul prăpădului[53]. Cei care se duseră la curte se mulțumiră să privească la cele ce se petreceau și să culeagă unele obiecte pe care răsculații voiau să le aprindă. Mărturiile țăranilor trebuie privite însă cu rezervă, deoarece ele au fost făcute sub presiune, în fața comisiei de anchetă, care urmărea pedepsirea celor ce luaseră parte la răscoală, iar martorii interogați erau interesați să înfățișeze participarea la evenimen-

[46] *Ibid.*, p. 299 (mart. Ion Zinca).

[47] *Ibid.*, p. 299.

[48] *Ibid.*, p. 298, 300, 302.

[49] *Ibid.*, p. 294 (mart. Ion Aoni), p. 299 (mart. Ion Zinca).

[50] *Ibid.*, p. 296—297 (mart. Ion Costin).

[51] N. Densușianu, *o. c.*, p. 220.

[52] I. Lupaș, *o. c.*, p. 296.

[53] *Ibid.*, p. 299 (mart. Ion Zinca) : „Tot satul era acasă și la fața locului".

tele ce s-au petrecut, într-o măsură mai mică decît a fost în realitate. Mai tîrziu însă locuitorii satului se alăturară în număr tot mai mare la acțiunea de devastare a curții lui Barcsai. Avram Mihoc, unul din conducătorii cetei răsculaților , despre care am mai vorbit, spune că ,,în duminica [54] în care pătrunseră în curtea lui Barcsai, locuitorii satului au venit și ei, cu securi și cu bîte, au spart scîndurile ferestrelor, au scos barele de fier de la ele și au cărat pe la casele lor butoaie goale, grîu, porumb, ciubere și vase pline cu vin"[55]. Avram Mihoc nu precizează însă că alăturarea țăranilor din sat la acțiunea de devastare s-a întîmplat, efectiv, numai către seară, după ce răsculații, socotindu-și rosturile terminate, adunaseră într-o sală mobilele și alte lucruri și le dădură foc. Locuitorii satului începură să care lucrurile de la curte pe la casele lor și sloboziră porcii în porumbul împrăștiat. Începînd din aceste momente solidaritatea țăranilor localnici cu răsculații se adîncește tot mai mult. ,,Oamenii din sat — spune Avram Mihoc — ne aduseră, de bună voie, pîine și mălai și mulți dintre ei mîncară și beură împreună cu noi"[56]. În noaptea de 6 noiembrie după incendierea castelului, au fost aprinse de răsculați șurile cu fîn ale curții și pivnița de vinuri[57].

În zorii zilei de 7 noiemrie[58], duminică, ceata țăranilor răsculați se depărtă din Cioara. În acest sat, în afară de curtea lui Petru Barcsai alte clădiri n-au fost incendiate[59] și nici vărsare de sînge nu s-a în tîmplat[60]. La ieșirea răsculaților din Cioara, ,,conducătorul nostru Petru Muntean ne-a asigurat — relatează Avram Mihoc — că ne vom întîlni cu marele nostru căpitan Horea, împreună cu care va trebui să ne ducem apoi la Bălgrad, să aducem armele,,[61]. Avram Mihoc n-a mai plecat din Cioara ; căzuse lovit (nu se știe de cine și din ce pricină) pe drumul ce iese din sat și zăcu timp de trei zile în casa unui țigan, Ion Cucurinne. Sosind apoi la Cioara trei husari, îl prinseră, îl legară și, urcîndu-l într-o căruță, îl duseră, împreună cu judele satului, Irimie Oltean, la temniță la Orăștie, unde au stat pînă la 18 noiembrie. De aici ambii deținuți au fost escortați de doi husari la Sebeșul Săsesc pentru a fi judecați[62].

---

[54] Lucrurile s-au petrecut în realitate în ziua de sîmbătă, 6 noiembrie.

[55] *Relatum*, răspuns la întrebarea a 16-a :,,... sie waren zugegen und an dem nehmlichen Sonnabend, als wir in des H. Bartsaj Curia eingedrungen, kamen auch die Dorfs Leuthe mit Axten und Prügeln, zerhaueten die Fenster Stäbe, nahmen die eiserne Stangen zu sich, führten ganze gleserne Fenster Flügel, lerre Fässer, Korn, Kukurutz und mit Wein angefüllte Schäfer und Kannen in ihre Häuser".

[56] *Relatum*, răspuns la întrebarea a 16-a :,,... brachten uns die Dorfs Leuthe freywillig Brodt und Malay und viele von Ihnen assen und tranken in Gesellschaft mit uns".

[57] I. Lupaș, *o. c.*, p. 302 (mart. Irimie Oltean).

[58] *Ibid.*, p. 297 (mart. Costin Ion), p. 299 (mart. Ion Zinca).

[59] *Relatum*, răspuns la întrebarea a 16-a : ,,... mit meinem Wissen, in dem Dorfe sonst kein ander Haus abgebrennet".

[60] *Idem*, întrebarea a 5-a: ,,Q.5. Hat Inquisir oder auch seine Camaraden bey diesem Aufstand jemand todt geschlagen, oder auf eine andere unerlaubte Weise behandelt ? Rs. Nein, weder ich, noch meine Camaraden haben derley so viel ich weiss, ausgeübet".

[61] *Idem*, răspuns la întrebarea a 3-a : ,,Nach welch geendigter letzterer Expedition, und nachdeme wir von Tsora weg gegangen, so versicherte uns unser Anführer Potru Muntjan, dass wir uns mit unseren Ober Capitan Horré begegnen würden in dessen Begleitung wir so denn nacher Carlsburg zu Abholung der Waffen gehen sollten".

[62] I. Lupaș, *o. c.*, p. 304 (mart. Irimie Oltean).

De la Cioara, cetele răsculaţilor trecură în Tărtăria, comuna apropiată, de unde, după ce atacară curtea nobilului Paul Barcsai, îşi continuară drumul spre Vinţul de Jos[63].

Pornirea spre răscoală a locuitorilor din Cioara nu s-a liniştit nici în zilele următoare. Îndată după plecarea cetelor de răsculaţi, ţăranii şi-au împărţit între ei, împotriva poruncii judelui sătesc, tot ce mai rămăsese în urma atacului din ziua trecută, cărînd zile de-a rîndul pe la casele lor, butoaie goale , grîu, porumb, piei de oaie, putini, saci, vase de gătit, pe care le găsiră, coceni de porumb, lăzi pentru păstrarea grîului, scînduri şi multe altele[64]. La împărţire au venit şi locuitorii din vecinătate, din Vinerea, dar mai ales din Săsciori, sate aparţinătoare lui Petru Barcsai. ,,Duminică în 7 noiembrie, au venit şi supuşii domnului Barcsai din Săsciori — spune martorul Ion Costin — . . . cerînd . . . parte egală din bunul şi avutul rămas de la Barcsai". Au fost împărţite oile şi vitele[65], herghelia şi turma de porci[66]. 60 de oi au fost luate de Sintion Alăman, ca despăgubire pentru oile (tot atîtea la număr) pe care i le luase Barcsai pentru că nu îşi plătise birul ; alte 150 de oi au fost împărţite între locuitorii din Săsciori, rămînînd pe seama celor din Cioara cîte una sau două de fiecare casă[67]. De asemenea au fost împărţite între locuitorii din Cioara şi vitele de la curtea lui Barcsai. Judele satului a dat însă poruncă oamenilor ca ele să fie păstrate împreună cu celelalte lucruri, pentru ca la o eventuală cercetare să poată fi îndată găsite şi restituite stăpînului de pămînt[68]. Împărţirea bunurilor între locuitorii din Cioara şi cei din Săsciori a dat prilej, după cum relatează unii martori, la oarecare vrajbă între ei, deoarece locuitorii din Săsciori voiau să ia toate vitele ,,cu sila" şi să le ducă.

La plecarea cetelor de răsculaţi din Cioara, locuitorii satului nu li s-au alăturat[69] (unul din puţinile cazuri de acest fel), probabil fiind ocupaţi cu împărţirea bunurilor domnului lor de pămînt.

3

Simultan cu atacul dezlănţuit asupra curţii lui Barcsai din Cioara, la 6 noiembrie, de către ţăranii din ceata căpitanului Petru Muntean, o altă ceată de răsculaţi se îndreptă, după un popas la Cîrna, asupra nobilimii din Vurpăr, localitate din comitatul Alba de Jos[70]. Comuna aparţinea mai

[63] N. Densuşianu, *o. c.*, p. 221.
[64] I. Lupaş, *o. c.*, p. 297 (mart. Costin Ion).
[65] *Ibid.*
[66] *Ibid.*, p. 299 (mart. Ion Zinca).
[67] *Ibid.*, p. 295 (mart. Gligor Ciobotea, Ion Aoni).
[68] *Ibid.*, p. 303.
[69] *Ibia.*
[70] N. Densuşianu, *o. c.*, p. 213. Asupra itinerarului parcurs de această ceată nu avem încă date precise. N. Densuşianu (*o. c.*, p. 222) reproduce o scrisoare a gubernatorului Brukenthal adresată la 13 noiembrie 1784 baronului Bánfi, în care se spune, între altele, că ceata de răsculaţi care atacase la Vurpăr, era o ramură a unei cete mai mari, care opera prin părţile Aiudului şi pe lîngă Alba Iulia. ,,Trupa aceasta a devastat Ighiul, Ţelna, Vurpărul şi alte comune şi acum ameninţă Galda, Şardul şi satele din jur". Între punctele de acuzare ce i s-au adus căpitanului Serafim Goanţă din Cîrna, conducătorul răsculaţilor de la Vurpăr, era şi acela că participase la atacul asupra nobilimii din satul Inuri (N. Densuşianu, *o. c.*, p. 482).

multor familii nobiliare. Ancheta efectuată de autorităţile comitatului Alba de Jos, la 30 noiembrie 1784, la cîteva săptămîni după ce s-au petrecut evenimentele din Vurpăr şi Vinţul de Jos, a consemnat şi mărturiile cîtorva nobili din Vurpăr. Depoziţiile lor sînt pătrunse de spiritul de clasă şi rezumă puternic resentimentele nobilimii faţă de iobagi. Amănuntele în legătură cu evenimentele petrecute la Vurpăr sînt însă puţine în comparaţie cu amploarea pe care o luase răscoala ţăranilor în acest sat. Martorul Gheorghe Kosa, aflîndu-se pe malul opus al Mureşului împreună cu cîţiva nobili din Vinţul de Jos, relatează că între răsculaţii care intraseră în Vurpăr şi atacaseră curţile nobiliare se aflau numeroşi iobagi din satele din jur, mai ales din Cîrna, Inuri şi Răcătău[71]. Un alt martor, nobilul Paul Barcsai, aflîndu-se la Vurpăr, se retrase împreună cu cîţiva nobili din localitate, pe o colină, ca să privească şi ei la răsculaţii ce veneau dinspre Cîrna. Fiind zăriţi însă de o ceată de ţărani, aceştia se îndreptară numaidecît spre ei ca să-i ucidă. Urmăriţi o vreme de iobagi, nobilii abia putuseră scăpa luînd-o la fugă spre pădure. Răsculaţii siliră pe preotul romîn din sat să tragă clopotele ca să ridice pe toţi iobagii împotriva nobililor[72]. Cea dintîi curte atacată la Vurpăr a fost proprietatea familiei Fábián[73], de unde apoi, întrînd din casă în casă[74], începură o adevărată vînătoare după nobili, căutîndu-i chiar şi prin ascunzişurile lor[75].

Şi aici ca şi în alte părţi, ţăranii sparseră pivniţele de vinuri[76], incendiară două clădiri între care şi biserica reformată[77] şi nu cruţară pe nobilii ce le cădeau la mînă. Mulţi dintre ei pieriră, între care şi Samuil Josa, judele comunei, lovit cu securea de ţăranul Ispas Solomon[78], unul din „corifeii" răscoalei de la Vurpăr[79]. Alţi ţărani, printre care Josan Adam, Stan Irimie, iobagi ai nobilullui Nyirö, Coman zis Secărean Ionel (Sikerén Juonel) şi Pîrjol (Pirzsol) Sîntion, iobagi ai lui Francisc Komáromi, Medrea Ispas, iobagul nobilului Fábián, „şi alţii încă", „ale căror nume nu le ţin minte" — spune martorul Ioan Szebeni din Vurpăr — strigau în gura mare („pleno gutture") cuvinte pline de ocară împotriva nobililor, pe care voiau să-i stîrpească din ţară, pînă la unul[80]. Între iobagii care au luat parte la atacul

---

[71] Arh. ist. Acad. Fil. Cluj, *Colecţia Mike Sándor*, Toldalék és egyveleg a III-ik kötethez, *Hóra-Világ*, p. 189—194 : Ancheta (*Inquisitio seu Investigatio*, în limba latină, fără titlu definit), efectuată din partea Tablei Continue a comitatului Alba de Jos în ziua de 30 noiembrie 1784 la Vinţul de Jos, la locuinţa nobilului Andrei Laskai, anchetatorii fiind asesorii tabelari Georgius Vass şi Sassi (?). Au fost interogaţi nouă martori, „partim nobiles, partim libertini", locuitori din Vurpăr şi Vinţul de Jos. (titlul documentului, în continuare : *Investigatio*). Martorul 6 nobilul Paulus Bányai. (v. nota 104!)

[72] *Investigatio*, martorul 6 : nobilul Paulus Bányai.

[73] Arh. ist. Acad. Fil. Cluj, *Colecţia Jos. C. Kemény*, Miscellanae, tom. XVIII, *Hóra-Világ*, p. 104—105 (strofa 69).

[74] *Investigatio*, martorul Joannes Szebeni ex Borberek.

[75] Arh. ist. Acad. Fil. Cluj, *Colectia Jos. C. Kemény*, tom. XVIII, *Hóra-Világ*, p. 10, 105 (strofa 72).

[76] *Idem* (strofa 74).

[77] *Investigatio*, martorul 9 : nobilul Georgius Kosa, provisor : „eadem occasione duas etiam domos incinerarunt, quarum una fuit Reformatae Ecclesiae Borberekiensis".

[78] *Idem*, martorul 5 : nobilul Stephanus Intzédi.

[79] *Idem*, martorul 4 : nobilul Joannes Szebeni.

[80] *Ibid.*

asupra nobilimii din Vurpăr (mai tîrziu şi la Vinţul de Jos), martorul Ioan Dési aminteşte pe Ispas Oprea şi Rotea (Rotya) Drăgoi, iobagi ai episcopiei catolice, Ion Muntean zis Jude (Sugye), iobag al nobilului Gheorghe Benkö Moldovan zis Matei Dăian[81], Serafim Goanţă din Cîrna, amintit şi de N. Densuşianu ca principalul căpitan al ţăranilor răsculaţi la Vinţul de Jos. Acţiunile răsculaţilor la Vurpăr, la care se alăturaseră şi ţăranii localnici, au continuat în tot cursul zilei de 6 noiembrie. Încrezători, la început, că împăratul le va acorda sprijinul, iobagii se văzură zi de zi înşelaţi în nădejdea ajutorului împărătesc. În timpul atacului de la Vurpăr, apoi la Vinţul de Jos, se auziră glasuri de revoltă împotriva lui Josif al II-lea : „Împăratul ne-a înşelat cînd ne-a făgăduit arme şi nu ne-a dat, iar dacă ne înşeală şi acum, ne vom alege alt împărat"[82]. Martorul Gheorghe Kosa, vorbind despre felul cum se îndemnau răsculaţii unii pe alţii să atace şi să ucidă pe nobili, să le incendieze averile, relatează că acţiunile ce le înfăptuiau erau „din porunca împăratului" ; dar „dacă din această pricină împăratul ne va prigoni — spuneau ţăranii — şi ne va pricinui şi alte neajunsuri, vom şti noi să alegem alt împărat, şi să ni-l facem împărat al nostru, deoarece [acesta] de două ori ne-a înşelat pînă acum, de ne-a promis arme şi nu ne-a dat"[83].

Totuşi, răsculaţii nădăjduiau că lucrurile se vor întoarce spre bine. Se zvonea că fratele împăratului s-ar afla la Alba Iulia şi că trebuia să se întîlnească cu răsculaţii la Galda, ca să le spună ce au de făcut mai departe[84]. Atacul asupra comunei Galda urma să se întîmple în ziua de 8 noiembrie[85]. Probabil acesta era şi motivul care l-a îndemnat pe căpitanul Petru Muntean să le vorbească ţăranilor răsculaţi, cu prilejul ieşirii din Cioara, despre întîlnirea lor cu „marele căpitan Horea". Întîlnirea aceasta trebuia să aibă un caracter hotărîtor în ce priveşte desfăşurarea răscoalei în viitor şi să lămurească, în primul rînd problema înarmării răsculaţilor şi programul lor de luptă.

În dimineaţa zilei de 7 noiembrie, cetele ţăranilor care atacaseră curţile nobiliare din Vurpăr părăsiră această comună şi trecură cu luntrile apa Mureşului[86] spre Vinţul de Jos. Starea de nelinişte la Vurpăr însă n-a încetat nici după plecarea cetelor de iobagi răsculaţi, şi ţinu pînă prin 9 noiembrie[87].

---

[81] *Idem*, martorul 1 : nobilul Joannes Dési.

[82] *Idem* : „quod Princeps nos deceperit cum arma nobis promiserit et non rederit, ei etiam modo nos deceperit, invenimus nos alium etiam Regem".

[83] *Idem*, martorul 9 : nobilul Georgius Kosa, provisor : „inter depredationes ... ipsemet audivi Vallachos comminari : ... quia est regis mandatum, qui si nos propterea persequeretur, et aliquam injuriam nobis inferret, scimus nos alium Regem invenire, et eum pro rege nobis elevarem cum jam bis nos deceperit, arma promisit, et non dedit".

[84] N. Densuşianu, *o. c.*, p. 214.

[85] *Ibid.* Cu privire la intenţia ţăranilor de a ataca Galda, v. Arh. ist. Acad. Fil. Cluj, *Colecţia Mike Sándor*, Toldalék és egyveleg III-ik kötethez, p. 154.

[86] Arh. ist. Acad. Fil. Cluj, *Colecţia Jos. C. Kemény*, Miscellanae, tom. XVIII, *Hóra-Világ*, p. 105 (strofa 75).

[87] *Investigatio*, punctele întrebătoare.

4

Vinţul de Jos, tîrg aşezat pe malul stîng al Mureşului, nu departe de Vurpăr, a fost atacat de răsculaţi în ziua de 7 noiembrie. Aici se întîlniră venind din două direcţii opuse, dinspre Vurpăr ceata de sub conducerea lui Serafim Goanţă, iar dinspre răsărit, de la Cioara, trecînd prin Tărtăria, ceata condusă de căpitanul Petru Muntean. În lucrarea sa despre răscoala lui Horea, N. Densuşianu nu aminteşte întîlnirea acestor grupuri de răsculaţi, deşi faptul trebuia să se fi întîmplat, de vreme ce ambele cete, după ce săvîrşiră la 6 noiembrie atacurile asupra comunelor amintite, luaseră direcţia spre Vinţul de Jos.

Ca şi la Cioara, vestea apropierii răsculaţilor a umplut de spaimă nobilimea din Vinţul de Jos. Procesele verbale ale anchetelor efectuate de oficialităţi la o săptămînă după săvîrşirea atacului, ne oferă o seamă de amănunte în legătură cu intrarea răsculaţilor în această localitate, precum şi cu desfăşurarea evenimentelor care au urmat. Vorbind despre împrejurările premergătoare sosirii răsculaţilor, ţăranul Macarie Macarie din Pianul de Jos, prezent şi el la evenimentele petrecute la Vinţ, ne dă următoarele relaţii asupra acestor momente : „Să fie astăzi opt zile de cînd s-a aprins, sîmbătă seara, curtea nobilului Barcsai din Cioara. În seara aceea s-au refugiat în satul nostru [la Pianul de Jos] cîţiva nobili unguri şi cîţiva bulgari din Vinţ", aducînd vestea că o a doua ceată de răsculaţi are de gînd să meargă asupra comunei Vurpăr[88]. La acea dată însă, după cum s-a arătat, Vurpărul ajunsese în mîinile răsculaţilor. Tot la Pianul de Jos, la casa lui Stan Roşul, s-a refugiat şi dregătorul curţii nobilului Adam Veress, împreună cu familia sa. Mulţi dintre nobili însă nu apucaseră să plece din Vinţ în momentul sosirii ţăranilor acolo.

Sosirea răsculaţilor la Vinţul de Jos a fost descrisă de un martor ocular, un negustor braşovean care se afla în acel moment acolo : „Duminică în 7 noiembrie, pe la orele 10, înainte de amiazi, sosiră în Vinţul de Jos trei romîni îmbrăcaţi numai în cămăşi şi avînd fiecare cîte o glugă pe umeri şi cîte un topor în mînă. Aceşti romîni chemară numaidecît în ajutor pe ţăranii din Vinţul de Jos, apoi se duseră la curtea baronului Bánfi şi aici începură să dărîme şi să sfărîme totul"[89]. Acesta a fost un prim grup de răsculaţi sosiţi la Vinţul de Jos, probabil din partea cetei care atacase Vurpărul. „După dînşii sosi îndată şi un căprar de-al răsculaţilor, îmbrăcat cu o ţundră neagră, avînd după gît o traistă de piele şi un pistol la brîu. Împreună cu el mai veniră şi alţi şase romîni îmbrăcaţi de asemenea în ţundre negre şi armaţi cu topoare, drugi şi furci de fier". Cei şase ţărani, avînd în frunte pe unul dintre căprari, erau, probabil, oameni trimişi în recunoaştere, din ceata „căpitanului" Petru Muntean. După ei sosi apoi grosul cetelor de răsculaţi, astfel că „în scurt timp întreg oraşul se umplu de oameni". În-

[88] *Verhör* (cf. nota 19), martorul 15 : Makarie Makarie : „Es werden heut 8 Täge seyn dass nehmlich Sonnabend Abends des Tit. Herr Bartsaj Edelhof aus Csora in brand gesetzen wurde. An dem nehmlichen Abend hatten sich einige ungarische Edel Leuthe und Bulgaren aus Wintz in unser Dorfe geuflüchtet".

[89] N. Densuşianu, *o. c.*, p. 214.

trebîndu-i „dacă se duc mai departe — relatează același negustor — căprarul îi răspunse : Da, se duc mai departe, căci au să se întrunească la Galda, unde vor primi noi ordine de la fratele împăratului, care acum se află la Alba Iulia, și la Galda li se va spune ce au să facă mai departe"[90]. Este vorba aici, credem, despre răsculații din ambele cete amintite, sosiți la Vinț de Jos la un interval de timp apropiat.

Faptul că au sosit la intervale de timp deosebite, arată că cele două cete nu aveau știre una de alta și că întîlnirea lor nu era calculată de mai înainte.

Se impune încă o precizare cu privire la prezența la Vinț de Jos a țăranilor iobagi din ceata căpitanului Petru Muntean. Cu prilejul atacului asupra castelului din Cioara, după cum știm, răsculații au vrut să prindă și pe nobilul Petru Barcsai, domnul de pămînt de acolo. Acesta însă a izbutit să scape, în împrejurările cunoscute. După sosirea la Vinț de Jos, răsculații prinseră de veste că Barcsai s-ar afla la Sebeșul Săsesc (unde de fapt se și refugiase, cu gîndul de a sta acolo pînă cînd tulburările vor fi stinse). Ca urmare, țăranii care voiau cu tot chipul să pună mîna pe el și să-l judece, au trimis de la Vinț o delegație la autoritățile orașului Sebeș, ca să-i ceară extrădarea, amenințînd că în caz de refuz vor preface orașul în cenușă, iar pe locuitori îi vor trece prin sabie. E oarecum logic să considerăm că urmărirea lui Barcsai a fost inițiată, în primul rînd de către țăranii din ceata lui Petru Muntean, care ar fi vrut să-l prindă încă în dimineața zilei cînd atacaseră castelul din Cioara. Înspăimîntate de amenințare, autoritățile din Sebeș i-au pus în vedere lui Barcsai să părăsească orașul, căci altfel vor fi nevoiți să-l dea pe mîna răsculaților. Petru Barcsai a și plecat numaidecît din oraș, riscînd să fie prins pe drum, și în cîteva ceasuri ajunse la Sibiu, scăpînd astfel a doua oară de primejdia judecății care îl urmărea. În felul acesta, conducătorii orașului Sebeș au putut răspunde delegaților țăranilor de la Vinț că Barcsai, care cu adevărat a stat în oraș, acum nu mai este acolo[91].

După atacarea castelului baronului Bánfi din Vinț de Jos, țăranii au aprins și alte curți nobiliare, aparținătoare familiilor Vass, Alvinczi, Veress, Györfi. Doi dintre conducătorii răsculaților, amintiți de N. Densușianu,

[90] *Ibid.*

[91] Arh. ist. Acad. Fil. Cluj, *Colecția Mike Sándor*, Toldalék és egyveleg a III-ik kötethez *Hóra Világ*, p. 144 : scrisoarea cu conținutul expus în text (pe care din cauza spațiului nu o mai redăm aici), este datată în Sibiu la 8 noiembrie 1784, scrisă — după cum reiese din context — de un frate al lui Petru Barcsai. Documentul atestă deci, indirect, prezența răsculaților care atacară curtea lui Barcsai din Cioara și la Vinț de Jos. Dacă ținem seama de faptul : 1) că scrisoarea a fost dată în ziua de 8 noiembrie, iar sosirea lui Barcsai la Sibiu s-a întîmplat cu patru ore înainte de redactarea ei, 2) dacă luăm în considerare timpul necesar pentru a străbate distanța de la Sebeș la Sibiu, și 3) faptul că Petru Barcsai a stat cîtva timp și la Sebeș, toate acestea ne îndreptățesc oarecum să credem că sosirea delegaților răsculaților în acest oraș ar fi avut loc în după-amiaza zilei de 7 noiembrie, la cîtva timp după sosirea răsculaților la Vinț de Jos.

Cu privire la episodul fugii lui Petru Barcsai din Sebeș, N. Densușianu (*o. c.*, p. 221), luîndu-se după D. Teleki (*o. c.*, p. 32), descrie astfel acest eveniment : „... Magistratul orașului l-a scos [pe Barcsai] în piața orașului, ca să-l predea în mîinile romînilor, dar în momentul acela sosi la Sebeș o trupă de soldați, și trupa aceasta liberă pe bătrînul nobil din mîinile lor". Ni se pare însă mai veridică relatarea cuprinsă în scrisoarea amintită mai sus, prin faptul că a fost scrisă, după însești spusele lui Petru Barcsai, de către unul din membrii familiei sale.

căpitanii Serafim Goanţă din Cîrna şi unul localnic cu numele Ionaşcu[92], îndemnau pe răsculaţi să distrugă în aşa fel avuturile nemeşeşti ,,ca nici un romîn să nu mai poată spune că are stăpîn de pămînt, fiindcă şi romînii care vor mai spune aşa, vor trebui ucişi''[93].

Vestea atacului îndreptat împotriva nobilimii din Vinţul de Jos se răspîndi încă în dimineaţa zilei de 7 noiembrie şi la Pianul de Jos, comună nu prea depărtată, cu populaţie romînească şi săsească ; locuitorii porniră numaidecît în mare număr spre locul răscoalei. Mulţi dintre ei au fost arestaţi în zilele următoare de către fruntaşii satului şi interogaţi asupra celor întîmplate. La întrebarea pusă de anchetatori cu privire la motivele care i-au determinat să se ducă la Vinţ, cei mai mulţi răspunseră că s-au dus din curiozitate, să vadă, ,,în urma veştilor înspăimîntătoare'' pe care le auziră, ce se întîmplă pe acolo. Cei mai mulţi au mărturisit că n-au luat parte la ,,prădăciuni'', că au stat de o parte '' ca privitori'', şi numai cîţiva s-au amestecat printre răsculaţi. Sîmedru Pisoi s-a dus la Vinţ împreună cu Stan Roşul, trimis de judele curţii lui Veress, cu Onie al Popii Georgii şi cu Iacob fiul acestuia, ,, cu gîndul ca, în cazul cînd şi Vinţul de Jos ar fi fost aprins' , să se poată refugia din sat, dar n-a luat parte la atacul ţăranilor asupra curţilor nobiliare[94].

Afluenţa ţăranilor din Pianul de Jos spre Vinţ a ţinut toată ziua. Unii se duseră mai devreme, alţii numai către seară ; vreo cîţiva, cuprinşi de teamă, se întoarseră curînd înapoi, alţii însă, care se amestecară printre răsculaţi rămaseră la Vinţ pînă în ziua următoare. Însuşi judele (,,hann''-ul) sătesc, Mechel Sedler, împreună cu fruntaşii satului se duseră la Vinţ, mai mult ca să vadă cine erau acolo dintre ţăranii din Pianul de Jos, (faptul acesta este semnificativ pentru atitudinea fruntaşilor satelor, ţărani mai înstăriţi, care, aşa cum s-a întîmplat şi la Cioara, priveau cu ostilitate răscoala iobagilor, a păturii ţărăneşti sărace).

Potrivit depoziţiei martorului Martin Winkler, el ar fi sosit la Vinţ încă în dimineaţa zilei cînd începuse atacul asupra curţii baronului Bánfi. ,,În duminica trecută adică la 7 noiembrie, înainte de amiază, relatează acest martor, m-am dus la Vinţul de Jos atît din curiozitate cît şi de teama incendiului ce izbucnise în vecinătatea noastră, la Cioara, iar cînd am sosit acolo, am găsit o mulţime de oameni ... care dărîmau şi stricau totul în casele nemeşeşti''. Martorul s-a dus la curtea lui Bánfi, pe care o găsi plină de răsculaţi. Un ţăran, necunoscut, venind la dînsul îl sili să bea vin, spunîndu-i : ,,Bea căci acum e de noi şi toată ţara să bea, că e poruncă împărătească''[95]. ,,Aceşti răsculaţi — relatează acelaşi martor — aruncau în tină vase de cositor şi tot felul de obiecte'', ,,şi mulţi alţii luară cu acest prilej numeroase lucruri de felul acesta'',iar ,,cîţiva duceau pe umeri o ladă (Ladel) lungă de un cot'',în care,,nu ştiu ce a fost,probabil aur şi argint''.La răscoală

[92] N. Densuşianu, *o. c.*, p. 214, 233, 304.

[93] *Ibid.*, p. 215.

[94] *Verhör*, martorul 11 : Szinedre Piszszoj.

[95] *Idem*, martorul 7 : Martin Winkler : ,,Eben wie ich hinkam gieng ich in das Banfische Haus und fand alles voller Leuthe. Gleich hierauf kam ein Wallach, den ich nicht kennete und zwang mich Wein zu trinken mit diesem Ausdruck : trink jetzt ist es für uns, es soll das gantze Land trinken, denn es ist Kayserlich Befehl...''

au participat şi femei şi iobagi de prin părţile de jos ale Transilvaniei[96], din satele din împrejurimile Vinţului de Jos, din Cîrna, Loman, Sibişeni, Vurpăr, Pianul de Jos, la care s-au alăturat şi ţăranii localnici din Vinţ[97].

Cu privire la atacul dezlănţuit asupra curţii nobilului Adam Veress, martorul Georg Malitska din Pianul de Jos, prezent la desfăşurarea atacului, relatează, între altele, că ţăranii răsculaţi, despre care se spunea că erau din Vurpăr şi Vinţul de Jos, smulgeau ţîţînile de la ferestrele castelului şi spărgeau mobilele şi lucrurile ce le întîlneau în cale[98]. Din mulţimea de oameni care mişunau pe acolo, el n-a recunoscut însă pe nimeni. Din auzite a aflat însă că un nepot de-al său, Meckel Melitska, ar fi „aflat" pe uliţele Vinţului un armăsar, pe care l-ar fi adus acasă. Despre atacul curţii lui Veress mai relatează şi martorul Macarie Macarie, care se dusese la Vinţ încă în dimineaţa zilei cînd sosiseră răsculaţii acolo. El a recunoscut pe cîţiva dintre ei, între care pe unul cu numele Gheorghe al lui Vasilie Ordean din Sibişeni, „care, cu securea ce o avea în mînă, spărgea totul în curtea şi în pivniţa domnului Adam Veress". Pe acesta l-a văzut şi judele sătesc din Pianul de Jos, Meckel Sedler. Macarie Macarie a mai cunoscut încă trei iobagi din Vinţul de Jos, de pe moşiile episcopului catolic, care scoteau cu ciuberele vinul din pivniţă, iar din satul Loman pe Coman Iancu, pe care îl zărise bînd vin, împreună cu alţi cîţiva ţărani. De la Sibişeni aminteşte pe Gavril al Spaniţii şi pe unul Irimie, a cărui poreclă nu o cunoaşte. Acesta ducea cu sine în tovărăşia lui Gheorghe al Spaniţii, un sac umplut şi legat[99]. Martorul Dănilă Pisoi mărturiseşte, între altele, că a întîlnit la Vinţ, în uliţa numită Prentitsch, pe Mihai al lui Tănase Petru, tot din Sibişeni, înarmat cu două pistoale şi cu panaş la căciulă. Alt martor, Zaharie Mureşan, a recunoscut în mulţimea răsculaţilor pe Toma Pădureţ (Poduretz) din Vinţul de Jos, care luase cu sine între alte obiecte, o pătură albă de lînă şi trei bolovani de sare, lucruri pe care le încărcase în căruţă pentru a le duce la casa socrului său, la Sibişeni. Martorul recunoaşte că a fost silit să ia şi el un bolovan de sare, pe care cineva i-l aruncase cu piciorul din curtea nobilului Györfi.

La fel cum s-a întîmplat la Cioara şi la Vurpăr, răsculaţii strigau că stricăciunile se fac cu ştirea şi din îndemnul împăratului. Aşa mărturisesc Mechel Roth, Macarie Macarie şi alţii[100] : „Am auzit de la diferiţi răsculaţi că această pustiire şi această nimicire totală, îndreptată împotriva nobilimii ungureşti, se întîmplă cu ştirea măriei sale împăratului" spune Macarie Macarie[101]. Potrivit relatărilor unor martori prezenţi la desfăşurarea evenimentelor din Vinţul de Jos, învălmăşeala luase proporţii atît de mari, că

---

[96] *Idem*, martorul 7 : Martin Winkler.

[97] *Idem*, martorul 15 : Makarie Makarie.

[98] *Idem*, martorul 3 : Georg Melitska : „Weit entfernt von dem Veresische Hause stand ich, und sahe zu, wie von einigen Wallachen, die man von Wintzer und Berberker ausgab : die Fenster Stöcke herrausgerissen und alle gerätschaften und Effekten verderbet wurden".

[99] *Idem*, martorul 15 : Makarie Makarie.

[100] *Idem*, martorul 1 : Mechel Roth : „... und sagten dieses geschehe auf Befehl und Verwies Ihre Majestaet des Kaysers".

[101] *Idem*, martorul 15 : Makarie Makarie : „Nicht minder hörte ich von verschiedenen dieser Rebellen, dass diese Verheerung und lediglich auf den ungarischen Adel, abzielende aussrottung mit vorwissen seiner Maiestet des Kaysers geschehe."

nu se putea distinge, din mulţimea ţăranilor, cine erau de fapt conducătorii lor[102]. Din cele cîteva indicii date de martorii Bartholome Martho (?) şi de Macarie Macarie, reiese că îndemnurile la distrugerea averilor nobiliare veneau mai ales din partea a doi ţărani, care nu făceau altceva decît strigau la ceilalţi să pustiiască şi să zdrobească totul, că aceasta este porunca împărătească[103], iar ţăranul Oprea Ispas, împreună cu alţi răsculaţi strigau cuvinte de ocară împotriva împăratului, care îi înşelase în două rînduri[104].

Lucrurile pe care şi le însuşiau ţăranii, erau mai ales obiecte de metal (fier şi cositor), dar şi alte obiecte de uz casnic. Toma, fratele Teodorei a lui Lazăr Cîlnicean, din Pianul de Jos, tînăr în vîrstă de 17 ani, a adus de la

[102] *Idem*, martorul 15 : Makarie Makarie.

[103] Despre cei doi ţărani martori spun că unul dintre ei era îmbrăcat în straie romîneşti, cu o chivără neagră pe cap, încinsă cu o bandă albă şi verde, iar în mînă cu o sabie şi era călare pe un armăsar. Celălalt purta o manta lungă, pe cap o pălărie neagră de vară şi ţinea un ciomag gros, romînesc, în mînă. Despre cel dintîi, martorul Macarie Macarie spunea că era încă tînăr şi voinic, şi că era călare pe un cal roşu, că avea o chivără neagră pe cap, iar în mînă ţinea o sabie goală.

(*Verhör*, martorul 19, Barthulome Martho : „... dass er bey dieser Ausplünderung vorzüglich zweye derer e Rebellen gesehen den einen mit wallachischen Kleidern und einer mit weiss und grünen Band umflochtenen schwartzen Tchivera angelegt und einen blossen Säbel in der Hand haltend auf dem Pferde sitzend ; den andern mit einen langen Mantel angelegt und einem schwartzen Sommer Hut auf dem Kopf nebst einem dicken wallachischen Prügel ; welche beyde nichts anders verrichteten, als dass sie denen übrigen alles zu verwüsten und niederzuhauen zuriefen den dieses seye des Kaysers Befehl". — *Idem*, martorul 15, Makarie Makarie : „Vorzüglich comandierete ein auf einem rothen Pferde sitzender mit einer schwartzen Tchivera auf dem Kopfe versehener noch junger starker Wallach, mit dem in Händen habende blossen Säbel").

Ţăranii anchetaţi nu dau numele acestor conducători. Din semnalmentele descrise de martori (foarte apropiate de cele făcute de locuitorii din Cioara şi de „căprarul" Avram Mihoc) reiese aproape limpede că e vorba de căpitanul Petru Muntean. Amănuntele că era călare, purta chivără neagră pe cap şi sabie în mînă ca un semn distinct al gradului său, este amintit în toate mărturiile care vorbesc despre căpitanul Petru Muntean. De asemenea, faptul că conducătorii ţăranilor nu luau parte la atacul propriu-zis, ci porunceau numai celorlalţi să strice şi să dea foc, este o trăsătură caracteristică a acestui căpitan, amintită şi în ascultarea de martori despre întîmplările din Cioara. Celălalt comandant nu putea fi altul decît „căprarul" lui Petru Muntean, care, potrivit relatărilor martorilor din comuna amintită, purta pe cap o pălărie largă de vară peste o scufie albă. Descrierea acestuia, făcută de Bartholome Martho (Bartolomei Marta ?) din Pianul de Jos, corespunde, în ce priveşte semnalmentele esenţiale, cu descrierea făcută de locuitorii din Cioara.

Deosebire între relatările martorilor din Cioara şi cele ale martorilor din Pianul de Jos, în ceea ce priveşte descrierea căpeteniei răsculaţilor, este în legătură cu *culoarea* postavului ce înconjura chivăra acestuia. După unii, această culoare era albastră, după alţii verde şi albă. Această deosebire nu este însă esenţială (proporţia erorilor în mărturii este foarte mare tocmai în ceea ce priveşte culorile, numerele şi semnalmentele care variază de la un martor la altul. Cf. Al. Roşca, *Psihologia martorului*, Cluj, 1934, p. 53).

[104] Cuvintele rostite de răsculaţi, în felul cum sînt redate la N. Densuşianu, *o.c.*, p. 215, după sentinţa rostită împotriva lui Ionel Secăreanu la 16 febr. 1785, sînt foarte asemănătoare cu unele mărturii cuprinse în *Investigatio*, fără să fie însă identice. Din comparaţiile făcute între notele 1 şi 3 din lucrarea lui Densuşianu (p. 215—216) şi documentul utilizat aici, *Investigatio* se constată identitatea între aceste note şi diferitele pasagii din acest document. Faptul acesta arată că N. Densuşianu a cunoscut şi a folosit acest document la descrierea evenimentelor întîmplate la Vinţul de Jos, şi nu la Vurpăr, deşi în document accentul se pune în mod deosebit asupra celor întîmplate în această din urmă localitate. Pentru a evita eventualele îndoieli, noi am luat în considerare, din acest document, numai acele mărturii care prin conţinutul lor lasă să se înţeleagă limpede că este vorba de evenimentele petrecute la Vurpăr.

Vinţ un fier de plug şi cîteva bare de ferestre, Chirilă, fiul lui Avram Cioran, o măsură de lemn de 1/2 (ferdelă ?), precum şi 4 farfurii, tot de lemn. Obiecte de fier au mai luat şi Iosif Armean şi Nicolae fiul lui Iosif Blaş ; acesta „a adus de acolo acasă un cîrlig de fier pentru agăţat slănina" şi din pricina aceasta a şi fugit din sat de teama pedepsei. În document se mai amintesc încă mulţi alţi ţărani care îşi însuşiseră numeroase obiecte, dar fără valoare deosebită.

Prima fază a atacului ţăranilor răsculaţi de la Vinţul de Jos a ţinut pînă către seară. În timpul acesta — spune martorul Petru Rusalim, ţigan fierar din Pianul de Jos — am văzut o mulţime de oameni bînd într-o curte nemeşească, dar cine să fi fost nu ştiu şi n-aş putea numi pe nimeni dintre ei". Cu prilejul acestor petreceri ţăranii făceau şi unele învoieli, vînzînd şi cumpărînd lucrurile luate din curţile nobiliare. Un ţăran, Niculae Pintea, vîndu lui Dănilă Pisoi o seamă de obiecte, între care cîteva bare de fier (Gatter) pentru fereastră, plătindu-i pentru ele 20 de dinari, o bucată mică de fier şi un cui, iar după aceea, în timp ce îşi petreceau, „amintitul Pintea, care, împreună cu vecinul său Ion Roşu şi încă cu trei romîni" „de aici din marginea oraşului" (Vorstädter) băuse binişor dintr-un ciubăr mare de vin, îl cinsti şi pe Dănilă Pisoi — martorul care relatează faptul — zicîndu-i, între altele, că : „vinul acesta este, ce-i drept, dulce la gust, însă urmările lui nu se pot cunoaşte". „Dar dacă ar fi să vină vreo pedeapsă pentru asta [pentru cele ce s-au întîmplat], nu-i va merge nici lui mai rău ca celorlalţi oameni de rînd". Soarta ce îl aşteaptă pe el va fi a tuturor : *„Ce a fi pe sat, a fi şi pe noi"*[105].

Mulţi ţărani din Pianul de Jos au venit la Vinţ către seară, pe vremea vecerniei sau după vecernie, cînd faza principală a atacului trecuse. Unii dintre ei cum au fost Merten Heltner, Merten Retsen, Ion Cătană, Michael Plantz, Georg Melitska şi alţii, relatează că n-au zăbovit la Vinţ, ci se întoarseră curînd acasă. „Eu m-am dus numai după vecernie acolo — spune Merten Retsen — şi, după ce am văzut pustiirea, m-am întors numaidecît ; pe drumul Vinţului am găsit un trepied (dreyfuschen) şi un fier pentru foc, pe care le-am adus acasă. Atacul era atunci trecut şi n-am întîlnit şi nici n-am văzut pe nimeni dintre aceia care devastaseră pe acolo". Tot pe vremea vecerniei sosiră la Vinţul de Jos şi Andreas Steyer împreună cu Georg Böss Hans, ca să ducă ovăzul pe care îl îmblătiseră în şura nobilului Felszeghi. La sosirea lor la Vinţ atacul ţăranilor era trecut. Andreas Steyer mărturiseşte că s-a întîlnit cu doi ţărani necunoscuţi, rămaşi în urmă într-o curte nobiliară, care îi dădură „cu sila" trei şuruburi de fier pentru căruţă şi alte lucruri, o oglindă şi nişte cărţi ungureşti. Aceştia — crede martorul Georg Böss — „erau iobagi din curtea nemeşească amintită", care au cărat toată ziua obiecte de fier de acolo.

---

[105] *Verhör*, martorul 17, Danill Piszoj : „Eben besagten Pinte gab auch mir von diesem Weine zu trinken, mit der Bÿgefügten Anmerkung : dass diese Wein zwar süsse schmecke, die folgen aber davon man nicht wissen könne ; indessen wen auch eine Ahndung darauf erfolgen dörfte, so würde es ihme nicht besser als denen übrigen gemein Leuthen ergehen *tse au fi pe szatu, au fi si pe noi*".

Unii dintre cei ce luaseră parte sau „priviseră" numai la desfășurarea evenimentelor, rămaseră la Vinţul de Jos pînă în ziua următoare. Mechel Roth se dusese la Vinţ „după biserică", după ce se terminase vecernia împreună cu încă doi săteni din Pianul de Jos, ca să vadă „ce fel de oameni erau aceia care făceau atîta pagubă". La sosirea lor însă atacul se isprăvise" răsculaţii nu mai erau acolo. Noaptea şi-o petrecuse la Vinţ şi Ananie Macarie care auzind de sosirea răsculaţilor s-a dus la casa cumnatului său Gheorghe Secărean (Sicheran) probabil ca să-i stea într-ajutor în caz de pericol şi a stat de veghe pînă dimineaţa cînd s-a întors acasă la Pianul de Jos împreună cu cumnatul său şi cu familia acestuia aducînd cu ei şi puţinele lor bunuri (Bonalien).

După N. Densuşianu răscoala din Vinţul de Jos a ţinut patru zile ceea ce arată că tulburările continuaseră si după plecarea cetelor de iobagi răsculaţi veniţi din alte părţi. Răscoala din Vinţul de Jos a fost asemănătoare prin proporţiile şi intensitatea ei cu răscoala de la Vurpăr. În răstimpul atacului au fost incendiate potrivit relatărilor lui N. Densuşianu, 37 case şi curţi nobiliare, între care curţile aparţinătoare familiilor Bánfi, Vass, Alvinczi, Veress, Györfi, si au pierit opt persoane, între care şi „căpitanul (primarul) oraşului". Răsculaţii şi-au împărţit între ei lucrurile şi bucatele pe care le-au găsit[106].

Despre soarta cetelor răsculaţilor de la Vinţul de Jos, după plecarea lor de aici, încă nu avem ştiri. Intenţia lor de a se duce la Galda nu ştim dacă s-a realizat. La cîteva zile după atacul de la Vinţul de Jos s-a încheiat armistiţiul de la Tibru şi o dată cu el şi etapa întîia a răscoalei. Dîndu-li-se răgazul necesar să se poată regrupa, armatele împărăteşti înfrîng mişcarea ţăranilor, care ameninţa să se întindă în toată Transilvania.

5

Anchetele ce stau la baza acestei comunicări fac parte din vastul proces al răscoalei ţărăneşti din toamna anului 1784. Urmărirea iobagilor a început încă din primele zile ale răscoalei, continuînd, după înfrîngerea ei, şi în lunile de la începutul anului următor. Anchetele întreprinse de autorităţile feudale s-au desfăşurat pretutindeni sub semnul acuzei ţăranilor care au participat la răscoală şi oglindesc poziţia de clasă a păturilor conducătoare şi ale nobilimii feudale, fiind pline de resentimente faţă de iobagii răsculaţi. Iobagii sînt calificaţi cu cele mai injurioase epitete şi nicăieri, în nici un document de acest fel, nu găsim un cuvînt care să justifice ridicarea ţăranilor ca un efect al asupririi îndelungate la care au fost supuşi.

O mărturie asupra felului necruţător în care au fost efectuate interogatoriile ţăranilor anchetaţi este şi cazul lui Avram Mihoc, despre care am mai amintit, unul dintre căprarii cetei de răsculaţi de sub comanda căpitanului Petru Muntean. Avram Mihoc, în vîrstă de 48 ani, originar din Banpotoc din comitatul Hunedoarei, era iobagul nobilului Toma Dosa

[106] N. Densuşianu, *o. c.*, p. 217.

de Makkfalva din Vinerea, căsătorit şi cu trei copii[107]. După arestarea şi întemniţarea sa la Sebeş, el a fost judecat de către autorităţile de aici, în zilele de 19—23 noiembrie 1784, după care, la 23 a aceleiaşi luni, i s-a pronunţat sentinţa de condamnare la moarte. Cu toate că acuzatul a fost greu rănit la cap, fapt atestat şi de anchetatori, interogatoriul a fost fără cruţare. Potrivit procesului-verbal încheiat la 19 noiembrie, acuzatul a căzut, în timpul audierii sale, de mai multe ori în leşin : „Deoarece martorul interogat a căzut din nou în leşin — se spune în procesul-verbal amintit — iar la celelalte întrebări ce i s-au pus a răspuns numai cu glas întretăiat şi foarte confuz, interogatoriul, din motivele amintite, se încheie, iar acuzatul este dus în arest pînă se va reface". El a fost readus în faţa comisiei de anchetă în ziua următoare, la 20 noiembrie, cînd i s-a citit *per extensum* interogarea precedentă. Avram Mihoc îşi menţinu şi acum, „cu judecata limpede", declaraţiile anterioare, în afară de punctul al 3-lea, anume că nici la Chimindia, nici în celelalte curţi atacate nu s-a pus focul cu ştirea lui. În ziua de 22 noiembrie, Avram Mihoc a fost cercetat din nou. El a fost confruntat şi cu judele sătesc din Cioara, Irimie Oltean, pentru a se stoarce de la el numele celor ce puseseră la cale incendiile de la Binţinţi şi Cioara.

Acuzele aduse lui Avram Mihoc se transformă însă la un moment dat într-un rechizitoriu împotriva acuzatorilor, cînd, la întrebarea pusă de anchetatori asupra „adevăratului motiv al acestei răscoale", acuzatul răspunse : „N-a fost altul, decît că domnii noştri de pămînt ne silesc să lucrăm săptămîna întreagă şi încă cu mîncarea noastră, iar noi cunoaştem porunca împăratului să facem numai cîte două zile de astfel de robotă (Frohn Dienst) pe săptămînă şi cu hrană dată de domnul de pămînt. Cînd cerem însă asta, sîntem sfădiţi, uneori chiar bătuţi"[108]. La sfîrşitul anchetei Avram Mihoc a declarat că tot ceea ce a spus este adevărul curat, „pe care pot trăi şi muri". Ancheta a fost condusă de asesorii tabelari Johann Seivert şi Samuel G. Klein. În ziua de 23 noiembrie procuratorul a cerut — în virtutea legilor Tripartitului, partea a 2-a, titlul 42, § 5, partea a 3-a, titlul 32, apoi pe baza Constituţiilor Aprobate, partea a 3-a, titlul 47, art. 1, precum şi pe baza Constituţiilor Compilate, partea a 3-a, titlul 14, „ca acest tîlhar, acuzat de incendierea şi nimicirea prin foc a atîtor curţi nobiliare, să fie ars de viu, spre groaza celorlalţi răufăcători de teapa lui, între care era socotit caporal, sau dacă aceasta ar fi greu de înfăptuit, să fie tras în ţeapă şi să moară"[109]. Pedeapsa arderii de viu depă-

[107] Arhivele Statului Cluj, *Arh. comitatului Alba de Sus*, anul, 1784, doc. nr. 1035, 1394. — *Relatum*, răspuns la întebarea 1-a.

[108] *Relatum* ,întrebarea a 10-a: „Q. Wass die eigentliche Ursache dieses Aufstandes gewesen?" Rs. — Keine andere, als dass wir unsern Grundherren die ganze Woche hindurch, und zwar mit unsere eigene Kost, zu arbeiten genötihget worden, da wir doch des Kaysers Befehl vernommen, wochentlich nur 2 Täge derley Frohn Dienste zu thun und zwar mit der von Grundherren zu gebenden Kost ; allein verlangen wir diese : so werden wir gescholten und manchmal auch geprügelt."

[109] Arhivele Statului Cluj, *Arh. comitatului Alba de Sus*, an. 1784, doc. nr. 1035, 1394 : „Perit itaque A. eundem Inctum Latronem ad mentem Legum Dec. Trp. Part. 2, Titt. 42, § 5, Part. 3, Titt. 32, Apr. Const. Part. 3, Titt. 47, art. 1, Comp. Const. Part. 3, Titt. 14, propter tantarum Curiarum Nobilitarium incinerationem et concremationem, vivum in similium Malefactorum terrorem inter quos corporalem agit, concremari, vel si hoc arduum videretur, palo transfigi ut morietur".

şită de vreme şi ieşită din uz, nu mai corespundea metodelor de osîndă din perioada absolutismului „luminat", astfel că acuzatorul a propus tragerea lui Avram Mihoc în ţeapă, o pedeapsă mai obişnuită, aplicată, după înfrîngerea mişcării ţărăneşti, şi altor răsculaţi. Potrivit unei relatări luate de N. Densuşianu din „Magyar Hirmondó" din 25 noiembrie 1784, au fost decapitaţi sau frînţi cu roata mai mulţi ţărani răsculaţi, între care şi unul cu numele Mihoc, „pe care îl despicară de viu în patru părţi şi bucăţile le spînzurară în patru locuri anumite"[110]. Coincidenţa între data judecării procesului lui Avram Mihoc şi data pedepsei capitale la care a fost supus acel Mihoc despre care relatează Densuşianu, ne face să credem că e vorba de una şi aceeaşi persoană.

Dintre răsculaţii care au participat la atacul satelor Cioara, Vurpăr şi Vinţul de Jos, mulţi au fost prinşi ulterior şi condamnaţi la moarte. Între aceştia, Serafim Goanţă, care a participat la răscoala din Inuri, Vurpăr şi Vinţul de Jos, a fost condamnat la moarte prin frîngerea cu roata, iar capul să-i fie înfipt în ţeapă ; Ionel Secărean şi Ion Muntean, amintiţi în răscoala de la Vurpăr, au fost condamnaţi la frîngerea cu roata, iar Rotea Drăgoi la moarte prin tragere în ţeapă[111].

Anchetarea locuitorilor din Pianul de Jos, care au participat, într-un fel sau altul, la atacarea curţilor nobililor din Vinţul de Jos, a avut loc în zilele de 13 şi 15 noiembrie 1784, ca urmare a dispoziţiei date de comitele suprem al comitatului Sibiu, prin care se prevedea ca toţi acei care vor preda de bună voie obiectele însuşite în urma incendierii curţilor nobiliare, pentru a fi restituite celor în drept, să fie cruţaţi de pedeapsa „obişnuită". Preambulul procesului-verbal al anchetei arată că mulţi ţărani din Pianul de Jos au prezentat autorităţilor comunale, după publicarea dispoziţiei amintite, numeroase lucruri provenite de la Vinţul de Jos, care au fost apoi inventariate[112]. Persoanele implicate, sau cele care au fost prezente la evenimentele petrecute la Vinţ, au fost arestate cu scopul de a li se lua interogatoriul „pentru precizarea cît mai sigură a celor întîmplate cu această ocazie". Au fost anchetaţi 24 de ţărani saşi şi romîni din Pianul de Jos. În locul celor împricinaţi, care n-au putut fi găsiţi, au fost arestaţi pentru anchetă membri din familiile lor. Unul din scopurile anchetei a fost de a afla numele şi proveniența celor ce luaseră parte la răscoală, pentru a fi urmăriţi şi pedepsiţi apoi în consecinţă.

Ţinînd seama de itinerarul parcurs, de distanţa pe care o străbătuse grupul de iobagi răsculaţi de sub comanda lui Petru Muntean, precum şi de numărul mare de moşii atacate, acţiunea acestei cete constituie unul din momentele de seamă ale răscoalei ţărăneşti din toamna anului 1784. Desfăşurarea atacurilor asupra moşiilor nobiliare s-a întîmplat în perioada de avînt a răscoalei, concomitent cu atacurile conduse de Horea, Cloşca şi Crişan în părţile Munţilor Apuseni.

---

[110] N. Densuşianu, *o. c.*, p. 322—323.
[111] *Ibid.*, p. 482.
[112] *Verhör*, preambulul.

În ce privește persoana căpitanului Petru Muntean, despre care „se spunea că era din Țara Romînească", alte amănunte decît cele relatate de documentele analizate, încă nu cunoaștem. Ar fi prematur și riscant să tragem concluzii bazate numai pe supoziții. Totuși, din afirmațiile făcute de Petru Muntean la Cioara, rezultă că acțiunea desfășurată de ceata aflată sub conducerea sa, era coordonată cu mișcările altor cete de răsculați, cel puțin în ce privește timpul în care trebuia să se efectueze. Zvonul care circula cu privire la întîlnirea răsculaților cu Horea, era întemeiat și demonstrează că planul acestei întîlniri era prestabilit. Întîlnirea aceasta trebuia să coordoneze mișcările țăranilor în noua etapă a răscoalei. Grija ce o arată Petru Muntean cu privire la întîlnirea de la Galda este un indiciu că între el și „marele căpitan" Horea, se stabiliseră relații încă de mai înainte. Credem că nu e de loc greșită afirmația pe care o facem, că Petru Muntean era unul din principalii căpitani ai răsculaților, numit în această calitate probabil chiar de Horea. Petru Muntean își conduse ceata cu mult curaj, impunîndu-se în fața tuturor ca un comandant destoinic și ascultat. Eșecul de la Binținți nu-i știrbise autoritatea. Poate îi revine și lui, în bună parte, meritul de a fi putut strînge rîndurile răsculaților, în urma dezastrului suferit, și de a face pe oameni să-și continue drumul spre alte moșii nobiliare, spre Vinerea, Cioara, Tărtăria și Vințul de Jos.

Semnificativ este faptul că la acțiunile răsculaților romîni au participat la un moment dat și țăranii sași din Pianul de Jos.

Cauzată de adînci contradicții sociale, răscoala țărănească din toamna anului 1784 a fost o puternică lovitură dată claselor dominante. Prin proporțiile uriașe pe care le luase, ea amenința să se extindă asupra Transilvaniei întregi, din Arad pînă prin părțile Bistriței, din Bihor și Sătmar pînă în ținuturile secuiești. Resursele de aprovizionare, mai ales în ce privește armamentul, fiind limitate, insuficiente pentru a duce mult timp o luptă susținută împotriva forțelor organizate ale reacțiunii feudale, apoi greșelile tactice (armistițiile încheiate în plină desfășurare a răscoalei), toate acestea au dat timp nobilimii să-și revină din panica primelor momente și să pună în mișcare întreg aparatul de represiune, armata imperială și emisarii trimiși prin satele răsculate cu gîndul că să potolească pe țărani.

Acțiunile întreprinse de cetele țăranilor răsculați, eroismul lor și jertfele pe care le-au adus pentru îmbunătățirea soartei lor, îmbogățesc tradițiile de luptă ale poporului nostru. Teama de reizbucnirea răscoalei înăbușite în iarna anului 1784, a neliniștit încă multă vreme nobilimea feudală. Au trebuit să treacă însă cîteva decenii încă, pînă cînd lanțurile robiei feudale să poată fi scuturate, iar edificiul putred al feudalismului să se prăbușească pentru totdeauna.

ДАННЫЕ О ВЫСТУПЛЕНИИ КРЕПОСТНЫХ ПРОТИВ ДВОРЯНСТВА ИЗ ЧОАРА, ВУРПЫР И ВИНЦУЛ де ЖОС ВО ВРЕМЯ КРЕСТЬЯНСКОГО ВОССТАНИЯ 1784 г.

РЕЗЮМЕ

В первые дни после начала большого крестьянского восстания осенью 1784 г. в Трансильвании, толпа крестьян из Заранда наступала стремительным порывом на замки дворянства Кимандия, Банпоток, Рапольт и др. Во главе восставших стоял „капитан" Петру Мунтеан, о котором говорили, что он происходит из „Валахии". Столкновение между восставшими и императорской армией произошло у Бинцинци Императорское войско под командованием майора Стоянича наступало внезапной атакой. Много восставших было убито, много было взято в плен и расстреляно в Деве 7 ноября 1784 г. 6 ноября крестьяне дошли до Чоара, где подожгли замок дворянина Петру Барчаи, который бежал сначала в Себеш, а потом в Сибиу. Везде, во всех деревнях, через которые проходили восставшие, крестьяне примыкали к восставшим во главе с Петру Мунтеаном.

После ухода восставших крестьян из Чоара, местные крестьяне и те, кторые принадлежали имению Барчаи, поделили между собой имущество, скот и др. Цель восставших — местность Винцул де Жос, откуда они должны были идти до Галда, чтобы встретиться с Хорея и установить программу борьбы. Из Чоара толпа под руководством Петру Мунтеана прошла через Тэртэрия и выступила против дворян Винцул де Жос 7 ноября.

Во время наступления на Чоара, другая толпа восставших крепостных под руководством Серафима Гоанцы атаковала местность Вурпыр, двигаясь потом по направлению Винцул де Жос, где встретилась с восставшими из Чоара. Вооруженные топорами, вилами, железными брусьями и другими орудиями, восставшие напали на помещения усадьбы, уничтожая гнёзда векового угнетения. Социальный характер восстания вытекает не только из прямых действий крестьян против дворянских усадеб, но и из их призывных выступлений. В Чоара один из руководителей восставших сказал крестьянам, чтобы они делили имущество землевладельца между собой, потому что преобрёл его их потом. В Вурпыр и Винцул де Жос восставшие очень резко высказывались против императора, говоря, что он изменил им, и желали другого императора, который бы уничтожил угнетение и создал бы новый строй в котором бы их социальные требования удовлетворились. В наступлении на Винцул де Жос приняли участие и крепостные соседних деревень, в том числе и сакские крепостные Пианул де Жос. Документы не говорят о маршруте восставших после отхода из Винц. Перемирие в Тибру в следующие дни тормозило распространению восстания на всю Трансильванию.

В заключении автор останавливается на судебном деле Аврама Михок, одного из „капралов" восставшей толпы Петру Мунтеана. Его взяли

в плен в Чоара и привели под конвоем в Себеш, где после двухнедельного заключения приготовили к смертной казни и приговор привели в исполнение. Документы расследования феодальных властей и использованы в настоящей работе. Они являются составной частью крупного судебного дела восстания, начатого с первых моментов его вспышки.

DONNÉES RELATIVES À L'ATTAQUE DES PAYSANS CONTRE LA NOBLESSE À CIOARA, VURPĂR ET VINŢUL DE JOS, PENDANT LE SOULÈVEMENT PAYSAN DE 1784

RÉSUMÉ

Dès les premiers jours du grand soulèvement paysan qui embrasa la Transylvanie à l'automne 1784, un groupe de paysans (*iobagiones*), venant de la région de Zarand, attaqua tour à tour, en un assaut impétueux, les manoirs seigneuriaux de Chimindia, Banpotoc, Rapolt et d'autres. A la tête de cette troupe se trouvait le „capitaine" Petru Muntean, qui passait pour être originaire „de Valachie". A Binţinţi eut lieu une rencontre entre les insurgés et l'armée impériale. L'attaque de l'armée impériale, dirigée par le major Stoianici, fut lancée à l'improviste. De nombreux rebelles tombèrent sous la pluie de mitraille, d'autres furent faits prisonniers et fusillés à Deva, le 7 novembre 1784. Le 6 novembre, les paysans révoltés étaient à Cioara, où ils mettaient le feu au manoir de Petru Barcsai qui avait fui à Sebeş, puis à Sibiu. Partout, les paysans des villages que traversaient les insurgés se joignaient à la troupe du capitaine Petru Muntean.

Après que les rebelles eurent quitté Cioara, les paysans des lieux et du voisinage, qui appartenaient au domaine de la famille Barcsai, se partagèrent les bestiaux et les moutons épargnés par les insurgés. Le but de ces derniers était Vinţul de Jos, d'où ils devaient marcher sur Galda afin d'y rencontrer Horea et établir de commun accord le programme de combat pour l'étape suivante. Venant de Cioara, la troupe de Muntean passa par Tărtăria et, le matin du 7 novembre, attaqua les manoirs seigneuriaux de Vinţul de Jos.

Pendant que se déroulait l'attaque de Cioara, un autre groupe de paysans soulevés, commandé par Serafim Goanţă, attaquait la localité Vurpăr pour se diriger ensuite vers Vinţul de Jos, où il se joignait aux insurgés conduits par Petru Muntean. Munis d'armes de fortune — haches,fourches, barres de fer et autres outils improvisés en armes —, les rebelles se ruèrent sur les manoirs seigneuriaux qu'ils réduisirent en poudre. Le caractère social de la révolte ressort non seulement des actions directes entreprises par les paysans contre les manoirs des nobles, mais aussi de leurs paroles. A Cioara, par exemple, un des chefs des insurgés incite les paysans du village à se partager les biens du seigneur, en leur expliquant que ces biens sont le fruit de leur labeur. A Vurpăr et à Vinţul de jos les paysans proférèrent de graves insultes à l'adresse de l'empereur qui les avait trompés;

ils songeaient à élire un autre empereur, c'est-à-dire à abolir l'ordre existant et à le remplacer par un ordre nouveau qui satisfasse leurs revendications sociales.

A l'attaque de Vinţul de Jos participèrent aussi en grand nombre des paysans des villages environnants, parmi lesquels des serfs saxons de Pianul de Jos. Les documents ne fournissent nul renseignement, quant à l'itinéraire que suivirent les rebelles après qu'ils eurent quitté Vinţ. L'armistice de Tibru, signé quelques jours après, mit un terme à l'extension du soulèvement qui menaçait d'embraser la Transylvanie entière.

Dans la dernière partie du travail l'auteur s'occupe du procès d'Avram Mihoc, un des ,,caporaux'' des insurgés commandés par Petru Muntean. Arrêté à Cioara, Avram Mihoc fut escorté à Sebeş où, après une détention de deux semaines environ, il fut condamné à mort et exécuté. Les documents qui ont servi à l'élaboration du présent travail sont les enquêtes menées par les autorités féodales, et font partie du vaste procès du soulèvement, initié dès les premiers jours de celui-ci.

ŞCOLILE DE LA SALINELE DIN TRANSILVANIA LA SFÎRŞITUL VEACULUI AL XVIII-LEA

DE

ILEANA BOZAC

Situaţia economică, socială şi politică din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea a impus statului austriac importante schimbări şi pe plan cultural. Între acestea se remarcă noua îndrumare dată învăţămîntului, urmată de înfiinţarea unui mare număr de şcoli. Tendinţa de centralizare a statului absolutist al Habsburgilor extinde şi asupra Transilvaniei măsurile de reorganizare a învăţămîntului, iar interese economice-financiare presante determină înfiinţarea de şcoli îndrumate şi controlate de stat. Astfel s-au înfiinţat şcoli în primul rînd în localităţile cu mine metalifere şi cu ocne de sare din Transilvania, învăţămîntul fiind strîns legat de nevoile producţiei pentru a se mări veniturile statului.

Pe lîngă celelalte bogăţii ale subsolului transilvan — aurul care aducea venituri mari şi imediate, sau fierul hunedorean atît de necesar — sarea şi-a menţinut vechea importanţă şi în timpul stăpînirii Habsburgilor din sec. al XVIII-lea. Zăcămintele uriaşe de sare din Transilvania, de o calitate superioară, au fost exploatate masiv, atît pentru consumul intern, cît şi pentru export. „Drumul sării" pe Mureş (cu „corăbii") şi pe Someş (cu plute) şi drumurile de uscat asigurau transportul bolovanilor de sare spre interiorul imperiului.

Despre salinele din Transilvania şi Maramureş s-a scris puţin pînă acum, şi studierea lor e dificilă din cauza lipsei de material documentar[1]. Din mărturii contemporane ştim că spre deosebire de celelalte minereuri, sarea se scotea încă şi la 1770[2] cu mijloace vechi, primitive, fără utilaj

---

[1] La începutul sec. al XIX-lea Ocna Mureşului ajunge centrul cel mai important pentru exploatarea sării din Transilvania. Aici au fost concentrate actele privitoare la saline (desprinse la sfîrşitul sec. al XVIII-lea de sub controlul Oficiului superior al minelor din Zlatna), acte care azi nu se mai găsesc.

Pentru cele ce urmează am folosit material documentar păstrat în Arhivele Statului din Cluj; „*Kammer Staat*" din 1790, „*Chronologia Rei Cameralis Marmaticae*" (citată în continuare prescurtat : *Chronologia* ...) precum şi documente din arhiva minieră a Tezaurariatului, pentru care se va da în continuare numai numărul (cota), fără a mai cita arhiva şi fondul.

[2] I. v. B o r n, *Briefe*, Frankfurt und Leipzig, 1774, p. 138—141.

special, şi fără nici un fel de măsuri de protecţie. Pereţii ocnelor de sare nu erau consolidaţi cu bîrne, doar o împletitură de nuiele şi un şanţ împiedicau pămîntul şi apa să pătrundă în ocnă. Exista o singură gură de mină, deschizătură care asigura ventilaţia, prin care intrau şi ieşeau şi tăietorii de sare folosindu-se de scoabe şi de frînghii. Tot pe acolo se scoteau bolovanii de sare legaţi în burdufuri de piele, sau apa adunată din ploi şi din zăpezi, căci intrarea în mină era neacoperită.

Treptat, dar mai tîrziu decît la minele metalifere, se perfecţionează şi sistemul de exploatare a sării, cerut încă de la începutul veacului[3]. Perfecţionarea mai lentă era în funcţie de varietatea muncii cerute de prelucrarea minereului, dar mai ales de productivitatea minelor de sare şi de veniturile pe care le aduceau în comparaţie cu celelalte. În decurs de 10 ani salinele şi-au schimbat totuşi înfăţişarea. Erau acoperite şi aveau cîte trei guri de mină : una pentru mineri, prevăzută acum cu o scară lungă, a doua prin care scoteau bolovanii de sare cu ajutorul unui dispozitiv — folosit şi înainte — bazat pe un fel de scripete (Gappel) pus în mişcare de cai, iar prin a treia se drena apa de infiltraţie. S-a construit şi un sistem de protecţie care împiedica surparea pămîntului şi infiltrarea apei. Uneltele folosite erau simple : sarea era desprinsă şi tăiată cu ciocane de fier şi cu ajutorul unor icuri de fier sau de lemn.

Numărul tăietorilor de sare ce lucrau în ocnă era în funcţie de adîncimea şi de lărgimea ei : cu cît ocna era mai adîncă, se lărgea suprafaţa exploatată, ocna avînd forma de clopot. Exploatarea sării se făcea cu lucrători salariaţi, localnici sau aduşi din altă parte, precum şi cu munca gratuită a ţăranilor din împrejurimi, care în contul robotei prestau muncile auxiliare (tăiatul lemnelor, construitul plutelor, căratul materialelor şi transportul sării)[4].

Pe la mijlocul veacului al XVIII-lea se exploatau salinele de la Turda, Cojocna, Ocna Dejului, Ocna Sibiului, Sic şi Praid, iar în Maramureş, la Rona, Slatina, Şugătag, Coştiui, Bîşcoi, Vişeu şi Cîmpulung la Tisa. Salinele din Maramureş erau puse sub conducerea inspectoratului minier din Baia Mare (la 1786), iar cele din Transilvania depindeau de Administraţia superioară a minelor din Zlatna, pînă s-a definitivat „noua sistematizare a comerţului cu sare”[5].

În perioada în care începe să se perfecţioneze exploatarea sării, se înfiinţează şi la saline o întreagă reţea de şcoli în care se încearcă să se introducă un învăţămînt organizat pe baza regulamentelor şcolare *Allgemeine Schulordnung* din 1774 şi *Ratio Educationis* din 1777. Noul sistem de învăţămînt era determinat de caracterul noilor relaţii de producţie, de apariţia primelor elemente ale capitalismului. Scopul educaţiei era

[3] Consilierul Haan, într-un raport despre situaţia salinelor din Oltenia trimis Camerei Aulice din Viena (1719), spune că pentru procedeul păgubitor (verderblich) existent, nu vor putea răspunde nici faţă de posteritate. (C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei sub autriaci*, Bucureşti, 1913, p. 430—446). Iar mineralogul Born sugerează (în 1770) diferite posibilităţi de a prelucra sarea măruntă care era aruncată (I. v. Born, *o. c.*, p. 141).

[4] Şt. Pascu, *Aspecte din situaţia şi lupta maselor populare din Maramureş în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Studii*, 1957, X, nr. 2, p. 129.

[5] *Chronologia* ..., nr. 1417.

subiectiv : se urmărea pregătirea elevilor nu în propriul lor interes, pentru viaţă, ci în interesul producţiei, spre folosul statului şi al clasei dominante.

La şcolile înfiinţate pe lîngă minele metalifere (în special de aur), mai avansate din punct de vedere economic, elevii învăţau pe lîngă noţiunile de bază (scris, citit şi socotit) şi alte materii ce aveau să le folosească în viitor în muncă (ştiinţe naturale, mineralogie, geografie, istorie, desen tehnic etc.). Dar noua orientare a învăţămîntului a întîmpinat adeseori greutăţi şi lipsuri în aplicarea practică, de la caz la caz.

Comparativ, şcolile de la saline s-au dezvoltat mult mai încet, potrivit cu importanţa economică şi mai ales cu sistemul de exploatare a sării. Pregătirea limitată a viitorilor muncitori apare atît din conţinutul procesului de învăţămînt, cît şi din întreaga organizare a şcolilor de la saline.

Scopul înfiinţării de şcoli la saline era legat de exploatarea ocnelor de sare. Intenţia de a instrui pe viitorii mineri de la saline, ne-o ilustrează sugestiv imaginea de pe un steag descoperit în biserica veche de lemn din Şişeşti (Sătmar), steag dăruit la sfîrşitul sec. al XVIII-lea de împăratul Leopold al II-lea al Austriei. Pe o faţă are pajura cu două capete a Habsburgilor, iar pe cealaltă o intrare de mină, din care un miner scoate bolovani pe o roabă iar alături de el sînt bănci de şcoală în care stau băieţi de ţăran în faţa unui dascăl cu cartea în mînă[6]. Prin înfiinţarea de şcoli s-a urmărit totodată şi menţinerea şi ataşarea de locul de muncă a slujbaşilor cu copii. În lipsa unei şcoli locale mulţi s-ar fi văzut nevoiţi să plece, căci aşa cum notează un raport şcolar din Ocna Sibiului în 1787[7], era prea greu pentru un biet slujbaş să-şi trimită copiii de la 3 sau 4 ani în loc străin şi să-i întreţină acolo din salariul său atît de mic. Şcolile de la saline au fost cu atît mai necesare, cu cît slujbaşii salinelor aveau mai mulţi copii, pe care nu i-ar fi putut trimite departe la şcoală, constată în acelaşi an un contemporan, despre şcolile din Maramureş[8].

Prin anii 1780—1790 existau şcoli la salinele din Turda, Ocna Dejului, Ocna Sibiului, Cojocna şi Praid, iar în Maramureş sînt amintite şcoli la Rona, Şugătag, Cîmpulung la Tisa, Bîşcoi, Iapa, Vişeul de Sus, Surduc şi Călina[9]. Şcolile săteşti (Dorfs Schulen)[10], înfiinţate în Maramureş erau destinate probabil pentru instruirea minerilor necalificaţi şi pentru copiii celor ce prestau lucrări auxiliare.

În cele ce urmează vor fi prezentate diferite probleme legate de înfiinţarea şi funcţionarea şcolilor de la saline, conform datelor păstrate în documentele contemporane care mai există. Documentele se referă în special la chestiuni materiale, pentru care ne dau o amplă informaţie, în vreme ce pentru celelalte aspecte ale învăţămîntului se găsesc doar menţiuni. Materialul documentar dovedeşte că deocamdată interesa mai mult înfiinţarea şcolilor şi înzestrarea lor cu clădiri şcolare şi cu învăţători.

---

[6] Descris de Const. Lucaciu, *Biserica, şcoala şi armata*, Bucureşti, 1915, p. 82.
[7] Doc. nr. 355/1787.
[8] *Merkur von Ungarn*, 1787, p. 350.
[9] Cf. documentele citate în continuare, şi *Chronologia* ..., nr. 1626/1787, 1855/1788 şi 1945/1789.
[10] *Chronologia* ..., nr. 1845/1789.

Problema esențială a *procesului de învățămînt* (conținutul învățămîntului, metodele de predare, manualele școlare etc.), se desprinde cu greu din puținele date pe care le cunoaștem. Nu se poate urmări în ce măsură s-au aplicat la școlile de la saline principiile noului sistem de învățămînt care urma să sprijine progresele producției. Conținutul procesului de învățămînt aplicat la școlile de la saline oglindește stadiul înapoiat în care se afla exploatarea sării în acea vreme. De la tăietorii de sare se cerea mai mult îndemînare, supunere, și să se poată înțelege cu slujbașii germani, dar nu se cereau cunoștințe tehnice speciale. Obiectele de învățămînt erau limitate la aceste puține nevoi practice. Accent principal se punea pe învățarea limbii germane, introdusă obligator în toate școlile din imperiul austriac, după ce fusese decretată limbă oficială în 1774. Era limba de circulație în imperiul locuit de atîtea națiuni, limba armatei și a administrației. Cunoașterea limbii germane de către toți locuitorii trebuia să contribuie în parte la unificarea statului austriac. Răspîndirea limbii germane era considerată „scopul esențial" al înființării de școli[11]. În Maramureș s-a încercat să se introducă școli mixte (contopite cu școala germană) „pentru a ușura copiilor învățarea limbii germane", pe care ei trebuiau să și-o însușească[12]. Pe lîngă aceasta în școlile de la saline se mai învăța cunoașterea literelor, silabisirea, cititul, scrisul[13] și puțină aritmetică. Religia nu mai avea caracterul predominant din timpul feudalismului înfloritor. Recentele regulamente școlare au redus mult orele de religie. Catehizarea o făcea preotul din localitate, uneori duminica, la biserică (ex. Ocna Sibiului în 1790[14]). Despre învățarea unor meserii practice s-a păstrat o singură mențiune, pentru Maramureș, unde s-a aprobat ca fiii tăietorilor de sare să învețe zidăria și tîmplăria, necesare pentru consolidarea interioară a salinelor și pentru diversele construcții.

Din cauza împrejurărilor locale specifice, la școlile de la saline nu se ținea seama de programa școlară oficială, de obiectele de învățămînt și de numărul orelor impuse pentru fiecare obiect, prin regulamentele școlare. Chiar metoda de învățămînt aplicată, cunoscută doar în parte, se orienta în mare măsură spre evitarea memorizării mecanice din perioada precedentă. Predarea scrisului și a cititului se făcea cu ajutorul unor table intuitive, cu litere (Buchstabiertafeln) și folosind în clasă o tablă neagră, și cretă. Se învăța din manuale tipărite. Au trebuit să fie aceleași manuale tip, bilingve (cu text paralel în limba respectivă și limba germană), aprobate și impuse la toate școlile controlate și îndrumate de stat[15].

Organizarea procesului de învățămînt era simplificată prin faptul că la fiecare școală exista un singur învățător, iar preotul din localitate făcea catheza. Copiii de școală erau adunați toți într-o încăpere, și erau împărțiți pe „clase" ținînd seama de cunoștințele lor. Se pare că învățătorul nu instruia pe toți elevii simultan, ci se ocupa pe rînd, de fiecare elev în parte. Așa reiese dintr-un raport de la sfîrșitul cursului de iarnă din Ocna

[11] Doc. nr. 2564/1788.
[12] *Chronologia* ..., nr. 1615, 1626 și p. 199 și urm.
[13] Raport școlar pentru cursul de iarnă din Ocna Sibiului — doc. nr. 355/1787.
[14] Doc. nr. 4499 în fasc. 4571/1790.
[15] Doc. OBA nr. 534, 746/1786; 1268/1787; 889/1790. — Doc. nr. 3671 din 9 august 1790.

Sibiului (1787), unde e notat la fiecare elev ce a învăţat[16]. Progresele nu erau în funcţie de vîrsta elevilor, nici de data cînd au început şcoala, ci depindeau de aptitudinile elevilor şi de regularitatea frecvenţei.

În ce priveşte timpul de învăţămînt, se învăţa întreg anul. Erau două cursuri, unul de vară şi unul de iarnă, iar la sfîrşitul fiecăruia se dădea examen. Regulamentele şcolare prevedeau o dată fixă pentru începerea anului şcolar, hotărîre ce nu era încă respectată la şcolile de la saline unde se constată că elevii începeau şcoala la întîmplare, în diferite zile şi luni ale anului, în special în luna decembrie. Pentru şcolile din Maramureş s-a dispus în 1788 să înceapă cursurile la 1 septembrie, iar la Bîşcoi au început în acelaşi an în 15 ianuarie[17]. La Ocna Sibiului cursurile au început la 4 decembrie, în 1787[18].

Întreg procesul de învăţămînt era condus de *învăţători*[19], şi organizat în funcţie de împrejurările locale. Învăţătorii aveau un rol important şi de mare răspundere, cu toate acestea ei erau siliţi să trăiască şi să lucreze în condiţii nespus de grele. Nu li se asigurau nici condiţiile necesare pentru muncă, nici locuinţe şi nici chiar minimul de existenţă, ceea ce provoca felurite neajunsuri şi pentru învăţămînt.

Deficienţe mari se constată în ce priveşte salarizarea învăţătorilor, care nu era încă reglementată. În Maramureş — de unde avem date mai puţine — se pare că s-a păstrat sistemul vechi, ca învăţătorii să fie plătiţi din contribuţia elevilor (Bîşcoi, 1782), sau după sistemul contractelor. Contractele erau încheiate de către inspectorul districtual cu oficiile domeniului Cămării, şi cu comunităţile sătesti. Ele trebuiau să fie aprobate de forul suprem (Allerhöchsten Ort) şi trimise apoi la Camera Aulică. O oarecare înlesnire li se făcea învăţătorilor din Maramureş prin aceea că primeau cereale la un preţ convenabil[20]. Salarizarea lor nesistematică şi mai slabă decît a învăţătorilor de la celelalte saline (din Transilvania) pare să fie analogă cu a lucrătorilor de la saline : cei din Maramureş primeau abia două treimi din salariul dat celorlalţi[21]. Deşi într-o situaţie ceva mai bună, învăţătorii de la salinele din Transilvania nu aveau nici ei un salariu care să le asigure existenţa. De aceea au trebuit să ducă o luptă dîrză doi ani de zile (între 1786—1788) pînă au reuşit să obţină un salariu echivalent cu al învăţătorilor de la minele metalifere, destul de mic şi acela. Pentru urcarea salariului au intervenit în 1786, fără rezultat, la guvernul transilvan[22], care încearcă să le rezolve cererea prin contribuţia locuitorilor. Spo-

[16] Doc. nr. 355/1787.

[17] *Chronologia* ..., nr. 1799 şi 1803/1788.

[18] Doc. nr. 355/1787.

[19] În documentele din a doua jumătate a sec. XVIII găsim amintiţi următorii învăţători angajaţi la şcolile de pe lîngă salinele din Transilvania: Ant. Mich. Ackermann — la Ocna Sibiului (1786/87), Klemens Grieb — la Cojocna (1790), Joseph Kostka — la Ocna Dejului (1787—1790), Martonfi — la Ocna Dejului (înainte de 1787), Stephan Miklosi — la Ocna Sibiului (1790), Johann Nyagoi — la Cojocna (12 iunie 1787 — 1790), Johannes Orban — la Praid (1787 — 1790), Carl Pöschl — la Turda (1787), Joseph Schafner — la Turda (din 12 iulie 1787—1790), Absalon Schaschka — la Praid (1788—90), Anton Schöberl—la Ocna Sibiului (1787) şi Turda (din 8 oct. 1788—1790), Mathias Trapp — la Cojocna (1787—1789).

[20] *Chronologia* ..., nr. 1626, 1699/1787 ; 1782/1788 ; 2071/1789.

[21] Şt. Pascu, *o. c.*, p. 130.

[22] Doc. OBA nr. 1203/1786.

rul de lemne (în natură) aprobat în anul următor de Camera Aulică, a fost doar un paleativ. Salariul propriu-zis, în bani, era de 100 florini renani la an, dar nu le ajungea nici pentru traiul cel mai modest, cum se plînge învățătorul din Ocna Dejului[23]. Starea de mizerie era accentuată de urcarea prețurilor, consecință a foametei și a anilor cu recolta slabă de după marea răscoală a țăranilor din 1784[24]. Cu toată scumpirea pieții, salariile au rămas aceleași, dar cu valoarea reală mult scăzută. Descurajați și nemulțumiți că nu li se urca salariul, și nemaiputînd rezista, învățătorii amenință cu demisia. Concludent în această privință e cazul din Ocna Sibiului : învățătorul Ackermann, om capabil și bine pregătit, roagă să i se aprobe demisia, deoarece și-a zdruncinat sănătatea din cauza condițiilor mizere în care e silit să trăiască, cu un salariu prea mic, locuință necorespunzătoare și fiind obligat, pe lîngă acestea, să presteze și servicii suplimentare pentru biserică. Dată fiind criza de învățători, oficiul salinelor din Ocna Sibiului cere să-i fie urcat salariul la cel puțin 150 florini renani anual, deoarece chiar supraveghetorii minelor sînt mai bine plătiți decît învățătorul[25]. Discuțiile ce au urmat decid pe cei de la conducerea salinelor să-și schimbe părerea, și prin rezoluția trecută în Protocolul salinelor[26], se respinge motivul atît de întemeiat al învățătorului, acuzat acum că își caută alte surse de venit. Astfel s-a pierdut pentru școală unul dintre puținii învățători buni, înlocuit cu altul necorespunzător (untauglich), care se vede și el silit să-și dea demisia în anul următor[27]. Exemplul lor a fost urmat și de alții, dar demisia învățătorului din Praid[28] nu se mai aprobă, deoarece în cele din urmă se fac unele concesii și se reglementează salarizarea[29].

În 1788 se aprobă pentru învățătorii de la saline, pe lîngă salariul de 100 florini și 6 stj lemne de foc la an, un spor de încă 20 florini, precum și obișnuita cotă de bucate, de 10 măsuri (Kübel) la an pentru cei căsătoriți, sau de 5 măsuri a 2 florini (Gulden) pentru necăsătoriți. Astfel au ajuns să fie puși în drepturi egale cu învățătorii din celelalte localități miniere[30]. Hotărîrea Vienei e transmisă din Zlatna tuturor oficiilor salinare, precum și inspectorului școlar Lerchenfeld[31].

Completarea salariului s-a aprobat, fiind singura posibilitate de a găsi învățători, cum se notează într-o adresă din 25 iulie 1788 : „Cîtă vreme învățătorii de la oficiile salinare nu vor fi angajați cu un salariu potrivit

[23] „... mit dem gnädig ausgemessenen 100 Rfl. jährlich Gehalte mich und meiner Hausgenossen wie immer kummerlich zu unterhalten nicht fähig bin" : doc. nr. 1072/1787.

[24] În 1773 pe piața Abrudului se vindea un porc mijlociu cu 25 fl, 1 pereche cisme bărbătești cu 4 fl, 1 mierță (metreta) de grîu cu 1 fl 28 creițari — după A l. N e a m ț u, *Situația minerilor de pe domeniul Zlatnei și participarea lor la răscoala populară de sub conducerea lui Horea*, în *Studii*, 1956, 2—3.

[25] „... wenigstens ein jährlicher Gehalt von 150 Rfl. da ja ... die Ueberreutern besser besoldet sind" : doc. nr. 355 din anul 1787, 12. IV, Ocna Sibiului.

[26] Rezoluția nr. 11, 14, doc. nr. 2101, rezolvat la nr. 1268/1787.

[27] Doc. nr. 2688/1788.

[28] Acesta se plînge că a trebuit să mai plătească o treime din salariu (36 florini) pentru cel ce a îndeplinit serviciul la biserică, la care nu știa că e obligat el însuși.

[29] Doc. nr. 4364, 4615, 5313/1788.

[30] „... und somit den montanistischen Schullehrern gleich gehalten werden derîten" : doc. nr. 4004/1788 și 2564/1788.

[31] Doc. nr. 4004,4364, 4615/1788.

regulamentului şcolar, nu e nici o perspectivă ca... aceste şcoli să fie prevăzute cu învăţători capabili"[32]. În acelaşi sens intervenise repetat şi categoric şi inspectorul şcolar superior Lerchenfeld — solicitat mereu să recomande şi să numească învăţători capabili. El şi-a dat seama că „... nu este nici o speranţă, ca şcolile de la saline să aibă învăţători buni, cîtă vrme nu li se va aproba un salariu îndestulător şi corespunzător serviciului greu"[33]. În statele de plată ale Cămării pe anul 1790, învăţătorii sînt notaţi cu salarii de 120 florini renani la an, lemne de foc şi locuinţă[34], dar fără cereale în natură. Era un salariu mai mic decît al multor slujbaşi mărunţi de la oficiile salinare[35] În cazuri disciplinare s-a întîmplat însă ca şi din acest salariu să se reţină o parte, uneori chiar o pătrime[36]. Pentru a putea trăi, învăţătorii se văd siliţisă caute şi alte slujbe, ca să-şi completezee vnitul. La servicii pentru biserică erau obligaţi din oficiu, dar asta nu le aducea foloase, ci mai mult îi împiedica să-şi îndeplinească datoria ca învăţători (ex. la Praid)[37]. Unii cer să fie numiţi supraveghetori de mine (Hutman la Praid) sau cîntăritori de sare (Salzwagmeister — la Turda, Cojocna, Ocna Sibiului)[38].

Se găseau încă puţini învăţători cu pregătire corespunzătoare în această vreme, de aceea ei îşi puteau permite să aleagă posturi ceva mai bine retribuite, la celelalte şcoli. La saline au ajuns în multe cazuri învăţători slab pregătiţi, care erau înlocuiţi pe măsură ce se găseau alţii mai buni. Perioada străduinţelor pentru o mai bună salarizare a învăţătorilor e marcată şi de cereri repetate pentru obţinerea de „învăţători capabili" (Ocna Dejului, Praid, Cojocna între 1787—1790), aşa cum a dispus şi camera Aulică din Viena în 1787[39]. Cînd nu se găseau alţii, se reangajau provizoriu uneori chiar şi învăţători concediaţi pentru incapacitate, cum s-a întîmplat la Turda[40] sau la Ocna Dejului[41]. Mai frecvente au fost cazurile de învăţători lăudaţi pentru destoinicie, isteţime şi sîrguinţă (Praid, Ocna Sibiului, Turda, Cojocna — în 1787). Laudele trebuie să le considerăm însă cu oarecare rezervă, ele urmărind în bună parte doar încurajarea lor. Unul dintre învăţătorii apreciaţi (Cojocna), e numit numai „pînă se va găsi altul mai bun"[42].

---

[32] Doc. nr. 2688/1788, 25 iulie.

[33] Doc. nr. 3564/1788.

[34] *Kammer Staat*, 1790, din Praid (p. 132), Cojocna (p. 117), Ocna Dejului (p. 122) şi Turda (p. 112).

[35] În acelaşi stat de salarii cei doi supraveghetori (Amts Uberreiter) primeau fiecare cîte 130 fl la an, iar un păzitor de mină (Grubenwächter) 240 fl — *Ibid.*, p. 114.

[36] Doc. nr. 38 din 18 dec. 1789, Sibiu.

[37] Doc. nr. 4364/1788 ; 701, 1195/1789 şi doc. nr. 2690, 2564, 2879, 4364 şi 4779/1788.

[38] Învăţătorul Trapp din Cojocna reuşeşte să fie numit în 1789 cîntăritor de sare la Turda, cu un salariu anual de 150 fl (*Kammer Staat*, 1790, p. 110), funcţie obţinută tot atunci şi de fostul învăţător din Ocna Sibiului, demisionat înainte cu doi ani (*ibid.*)

[39] Doc. nr. 1690 din 26 iunie 1787, Viena.

[40] Doc. nr. 38/1789.

[41] Doc. nr. 74/1786 OBA ; 1268/1787, 1812, 2564/1788 ; înlocuirea acestui învăţător o ceruse şi Camera Aulică din Viena, judecîndu-i incapacitatea după stilul şi scrisul unei cereri: doc. nr. 1690/1787.

[42] „... ein nüchterner fleissiger Mensch ..." : doc. nr. 4454/1790.

Aprecierile — laude sau învinuiri — se refereau la conduita învăţătorilor, la aptitudinile lor pedagogice, dar mai ales la pregătirea lor. Ei erau obligaţi să cunoască noua metodă de învăţămînt (die neue Lehrart) precum şi — necondiţionat — limba germană, în cazul că nu erau germani. Învăţătorul trebuia să facă legătura între oficialităţi şi ţăranii care nu cunoşteau limba germană, şi să-i înveţe şi pe copii. La toate şcolile de la saline au fost numiţi învăţători care cunoşteau limba germană. Doar învăţătorul din Praid nu cunoştea decît latina şi maghiara, de aceea e învinuit de conducerea salinelor că nu poate învăţa copiii în limba germană „conform înaltelor ordine, ceea ce e atît de necesar", şi se cere înlocuirea lui[43]. Iar la un raport şcolar scris în limba maghiară a trebuit să-i ataşeze şi traducerea germană. În anul următor (1788) inspectorul Lerchenfeld refuză angajarea unui învăţător bine pregătit, care cunoştea noua metodă de învăţămînt, dar nu şi germana[44].

Conducerea şcolilor de la saline era încredinţată autorităţilor miniere[45], care făceau apoi legătura cu conducerea politică şi şcolară (cu inspectorul şcolar superior Lerchenfeld, sau inspectorul şcolilor din districtul Oradiei pentru Maramureş)[46]. Controlul şi îndrumarea învăţămîntului se făceau prin inspectori locali şi inspectori superiori. Inspectorul local era întotdeauna cîte un slujbaş de la salinele din localitate, delegat de oficiul salinelor.

Pe lîngă îndrumarea şi controlul procesului de învăţămînt, conducerea şcolilor avea rolul să numească învăţători, să ia măsuri în privinţa elevilor (evidenţa lor, frecvenţa) şi să asigure baza materială a şcolilor (localuri de şcoală şi întreţinerea lor). Învăţătorii nu erau numiţi de către comunitatea respectivă, aşa cum se obişnuia, ci de către conducerea salinelor care cerea apoi confirmarea lor din partea autorităţilor şcolare superioare. Au fost şi cazuri cînd chiar inspectorul şcolar superior (Lerchenfeld) numea pe cîte un învăţător, cum s-a întîmplat în 1787 la Ocna Sibiului. Iar alegerea, nu prea fericită, a învăţătorului din Ocna Dejului (în acelaşi an) a fost făcută de către direcţia superioară a şcolilor[47].

Mersul învăţămîntului era controlat, iar rezultatul inspecţiilor se trecea în rapoarte şcolare tip, în care se nota: numele localităţii, al inspectorului, al catehetului şi al învăţătorului cu aprecieri asupra lor, statistica elevilor, frecvenţa (absenţa şi chiar întîrzieri), precum şi piedicile şi sugestiile pentru îmbunătăţirea acesteia. Un număr apreciabil de rapoarte păstrate din diferiţi ani ne ajută să cunoaştem situaţia şcolilor. Rapoartele şcolare, întocmite de două ori la an, erau trimise conform ordinului „preaînalt" la oficiul inspectoral superior, pentru a se putea alcătui un tabel general care se trimitea guvernului[48]. Oficiile salinare erau somate să trimită la timp rapoartele şcolare. Inspectorul general delegat de autorităţile miniere superioare să inspecteze toate şcolile din localită-

[43] Doc. nr. 1129/1787.
[44] Doc. nr. 2564/1788.
[45] De la Zlatna în 1787 (salinele din Transilvania) : doc. nr. 1268/1787.
[46] Doc. nr. 4364/1787. — *Chronologia* ..., nr. 1626/1787.
[47] Doc. nr. 2101, 355, 1072/1787.
[48] Doc. nr. 355/1787, 392/1787.

ţile miniere, întocmea rapoarte aparte cu situaţia generală a şcolilor de la saline[49], rapoarte care oglindesc stadiul în care se găseau aceste şcoli, conform cu rolul ce aveau să-l îndeplinească.

Se ţinea seama şi de disciplina elevilor : inspectorul local al şcolii din Turda (slujbaş la ocnele de sare), constatînd că elevii sînt nedisciplinaţi şi neglijenţi, impune învăţătorului să-i „ţină mai bine în frîu" şi să-i înveţe buna-cuviinţă[50].

Elevii, băieţi şi fete, erau trimişi la şcoală foarte de vreme (unii chiar la 3 ani şi jumătate, probabil pentru că părinţii n-aveau cui să-i lase în grijă acasă) şi frecventau şcoala pînă la vîrsta de 12 ani. Pe lîngă copiii slujbaşilor de la saline, marea majoritate erau fii ai tăietorilor de sare, dar şi ai altor locuitori din localitatea respectivă. Componenţa socială şi naţională a elevilor e greu de stabilit, din lipsă de date concrete.

În ce priveşte numărul elevilor, se nota în rapoartele şcolare numărul copiilor cu vîrsta potrivită pentru a merge la şcoală, precum şi numărul celor care frecventau şcoala regulat, mai puţin, sau de loc. Din ele desprindem următoarele date pentru anii 1786 şi 1790 :

Localitatea	Copii de şcoală		Frecventează şcoala					
			regulat		neregulat		de loc	
	în 1786	în 1790	1786	1790	1786	1790	1786	1790
Turda[51]	21	22	15	16	5	6	1	—
Cojocna[52]	81	81	7	10	36	21	38	50
Ocna Dejului[53]	35	în 1787 38	13		7	6	15	
Praid[54]	30	16	9	2	5	4	16	10
Ocna Sibiului[55]	29	23	14	15	15	8	—	—

Numărul copiilor care aveau vîrsta potrivită să meargă la şcoală varia între 20 şi 80. Se aflau mai puţini acolo unde întreprinderile salinare erau situate la oarecare distanţă de localitatea respectivă (de ex. la Turda). Numărul acesta se menţine relativ constant între 1786—1790, cu excepţia Praidului, unde scade. Frecvenţa era mai slabă la Cojocna şi la Praid[56].

Absenţele elevilor aveau mai multe motive. Cel mai frecvent era sărăcia părinţilor, care adeseori nu aveau nici cu ce să-i hrănească, cu atît mai

[49] Doc. nr. 300/1791.
[50] Doc. nr. 2549 din 8 iulie 1788, Turda.
[51] Doc. nr. 1268, 650/1787 ; 4571/1790.
[52] Doc. nr. 300, 301, 1268/1787 ; 4454/1790.
[53] Doc. nr. 1268/1787.
[54] Doc. nr. 1268, 1129/1787 ; 4646 în fasc. nr. 4571/1790.
[55] Doc. nr. 355, 1268/1787 ; 4499 în fasc. nr. 4571/1790.
[56] Cele mai mari variaţii le constatăm la Ocna Sibiului (dacă putem considera reale cifrele date), unde din 29 copii de şcoală în 1786/7, rămîn numai 13 în 1788 (doc. nr. 2688/1788), număr ce se completează în 1790 la 23.

puțin să-i îmbrace, cum notează un raport școlar din Cojocna[57], rezumînd cele constatate și în alte localități, în diferiți ani. La Praid, „impunerile și lipsurile" împiedicau pe părinți să-și trimită copiii la școală, deși aceștia sînt acuzați că o fac „din îndărătnicie" și că inspectorul nu-i silește[58]. Mai erau și alte motive : lipsa de local corespunzător, școala neîncălzită iarna, sau vara ajutorul pe care-l dădeau copiii părinților la lucrul cîmpului (la Ocna Sibiului în 1790)[59]. Specific pentru localitățile miniere era faptul că la mine lucrau și copii[60]. S-ar putea crede că lucrul din ocnele de sare, bazat mai mult pe forța fizică decît pe agilitate, excludea copiii. Totuși anumite lucrări erau îndeplinite și aici de copii. Pentru luminatul ocnelor erau folosiți copii (Leichtbuben). Alți copii (Klauberjungen) alegeau sarea curată din resturile de pămînt (în Maramureș sarea era mai puțin pură decît în Transilvania) sau curățau ocna de sarea sfărîmată[61]. Cei mai mulți lucrau la dispozitivul (Gappel) de scos sarea din ocnă[62]. Erau acei „Gäppelbuben" sau „Gappeljungen" cum îi numesc documentele, nelipsiți de la nici o întreprindere salinară. Ei nu lucrau numai întîmplător, ci erau angajați ca oricare lucrător matur, pentru anul întreg, fiind trecuți în statele de plată cu salarii fixe. În statul de plăți al Cămării pentru anul 1790 figurează un număr de 14 „Gäppelbuben" angajați la Turda înainte cu trei ani (din 1 mai 1787), alți 4 la Cojocna, 2 la Ocna Dejului și 8 la Ocna Sibiului[63]. Fiecare primea 12 florini și 6 măsuri (Kubl) de bucate la an, și cîte un adaos de 3 creițari pe zi[64]. Era mic salariul ce-l primeau copiii pentru o zi de lucru, sau, adeseori pentru o noapte. Căci lucrul lor se îndeplinea într-o vreme mai mult noaptea, înainte și după miezul nopții[65], pentru ca în zori, cînd veneau tăietorii de sare, să fie ocna curățată și bolovanii de sare scoși. Munca era extrem de monotonă și mai ales istovitoare. Copiii erau siliți să mîne caii ceasuri întregi, învîrtindu-se necontenit pe o arie cu circumferința de abia 20—25 pași, expuși la vînt și la ploi.

Procesul de învățămînt se realiza în condiții foarte grele. Cei ce-l îndeplineau se loveau la tot pasul de greutăți materiale apăsătoare. Aparatul de stat și războaiele cu multiplele cheltuieli ce le implicau, au adus cu sine

---

[57] „Da die Aeltern meistentheils wegen allzugrossen Armuth sich und ihre Kinder kaum ernähren, weniger aber sie gehörig kleiden können, so wird aus dieser Ursache das Schullgehen versaumet". — Doc. nr. 4454/1790 ; „... von diesen Kindern aber, da die Aeltern ihren Kindern wegen ihrer Armuth die nöthigen Kleidungen, und die ordentliche Unterhaltung nicht beischaffen können, kann nur das 4-te Theil in die Schule gehende Kinder angerechnet werden" : doc. nr. 301 din 7 aprilie 1787, Cojocna.

[58] Doc. nr. 1129/1787.

[59] Doc. nr. 4975/1790.

[60] Ileana Bozac, *Exploatarea muncii copiilor în minele statului din Transilvania în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea*, în *Studii*, 1958, nr. 3, p. 93—109.

[61] „... in den Gruben klein Saltz zusamben butzen" ... : C. Giurescu, *o. c.*, p. 465.

[62] Era un fel de scripete, cu o roată pusă în mișcare de 1—2 cai mînați de copii, ce învîrtea un ax pe care se răsucea funia la capetele căreia se legau burdufurile cu sare. În Țara Romînească se numea „crivac".

[63] *Kammer-Staat*, 1790, p. 114, 119, 124 și 129.

[64] O variantă a salarizării acestor copii o constatăm la Ocna Sibiului în 1789, unde nu erau plătiți direct de fisc, ci de către lucrătorii maturi (Gappelisten) angajați pentru lucrul mai greu la scos sarea din ocnă (copiii mînau doar caii).

[65] C. Giurescu, *o. c.*, p. 430, 445—446.

o tendinţă generală de a se face economii şi un control pedant al celor mai mici cheltuieli. Şcolile nou înfiinţate nu au primit sprijinul material necesar.

Cele mai mari greutăţi s-au întîmpinat în legătură cu construirea şi întreţinerea clădirilor şcolare. Unele şcoli aveau clădiri proprii, altele nu. Fără local propriu sînt amintite şcolile din Praid şi Ocna Sibiului, sau Vişeul de Sus, Cîmpulung la Tisa şi Şugatag din Maramureş[66]. Lipsa se rezolva ţinînd cursurile în locuinţa învăţătorului, sau luîndu-se cu chirie o încăpere potrivită. Închirierea se putea face doar pe timp scurt, şi aducea cu sine lungi discuţii şi vreme pierdută, cum arată corespondenţa oficială dusă în acest sens pentru şcoala din Ocna Sibiului[67]. Iar cămăruţa ce servea de locuinţă învăţătorului era absolut nepotrivită pentru ţinerea lecţiilor, cum s-a dovedit la Praid. Se plînge şi învăţătorul că în asemenea condiţii nu poate face progrese[68], dar situaţia rămîne neschimbată şi în anii următori.

Clădirile şcolare existente erau necorespunzătoare. Unele erau mult prea mici (la Rona în Maramureş[69], Cojocna, Ocna Dejului). Altele, pe lîngă acest neajuns, mai erau şi insalubre, pline de igrasie (Cojocna, Ocna Dejului). Şcoala din Cojocna[70] pare să fi fost cea mai improprie : veche, mică, construită din nuiele împletite, umedă din cauza terenului înconjurat din toate părţile de izvoare, ea era aşezată pe un deal argilos, greu de urcat pe vreme ploioasă.

Nici locuinţele învăţătorilor nu erau într-o stare mai bună, deşi uneori trebuiau să servească şi de clasă (Praid). La Ocna Dejului, cămăruţa învăţătorului — strîmtă — mai era şi nepodită, veşnic plină de noroi din cauza terenului extrem de umed[71]. În general s-a constatat că locuitorii erau prea săraci şi nu puteau ajuta cu nimic. Uneori lipsa unei locuinţe acceptabile a fost unul din motivele care au silit pe cîte un învăţător să renunţe la slujbă (Ocna Sibiului, 1787)[72].

Măsurile pentru a remedia situaţia aceasta s-au luat însă tîrziu, după intervenţii insistente şi repetate din partea învăţătorilor şi a supraveghetorilor locali. De şcolile din Maramureş s-au interesat direct autorităţile din Viena, cerînd (în 1787) să se trimită planuri şi proiecte pentru construirea clădirilor şcolare. În anul următor începe să se zidească şcoala din Vişeul de Sus şi tot un an a durat amenajarea clădirii şcolare din Rona. Pentru Şugatag şi Cîmpulung la Tisa a trebuit să se insiste din nou peste doi ani (1789)[73]. Doi şi trei ani au durat şi tratativele pentru construirea şcolilor

---

[66] *Chronologia* ..., nr. 1953/1786 ; 1650/1787 ; 1855/1788.

[67] Pentru un an s-a închiriat o cameră cu 2 fl lunar, apoi s-a obţinut cu greu o încăpere în vechea casă parohială. — Doc. nr. 341, 550, 744, 918, 1194/1787.

[68] Aceeaşi constatare o regăsim peste trei ani într-un raport şcolar oficial. — Doc. nr. 1129/1787 şi 4646/1790.

[69] *Chronologia* ..., nr. 2174/1790.

[70] Doc. nr. 301, 1325, 1506, 1268/1787.

[71] „... ganz unbrauchbar ist, indeme selbe in einen einzigen sehr engen Stübchen bestehet, in welches von allen Seiten das Wasser eindringt, so dass der ungebretterte Boden voll Schlammes ist..." : doc. nr. 2899/1787.

[72] Doc. nr. 355/1787.

[73] *Chronologia*..., nr. 1650/1787 ; 1855/1788 ; 2174/1790 ; 1953/1789.

din Ocna Sibiului şi Praid[74]. Corespondenţa purtată timp de trei ani — dar fără folos — între diferitele foruri pentru localul şcolii din Cojocna[75], e semnificativă în a ilustra greutăţile şi pierderea de timp ce-şi făceau loc totdeauna cînd era vorba de construirea unui nou local de şcoală. Despre noua construcţie discută conducerea locală a salinelor, forurile superioare miniere din Zlatna, şi se cere apoi părerea autorităţilor din Viena. Discuţiile purtate la faţa locului pentru obţinerea terenului, pentru mîna de lucru şi pentru transportul materialelor de construcţie, vădesc străduinţa cu care se încerca să se obţină totul de la locuitori, deşi era binecunoscută sărăcia lor. Pentru noua clădire s-a ales un teren şes, proprietatea comunităţii, care cerea pentru el 40 florini ung. I se pretinde să-l dea însă gratuit, pretextîndu-se că „nu produce nimic", şi „stă numai aşa, nefolositor", şi că, de altfel, şcoala trebuia construită pe socoteala obştii. Pentru transportul materialelor de construcţie ce trebuiau aduse de la Cluj (ţiglele) şi de la Turda (materialul lemnos), au fost chemaţi locuitorii să-şi dea contribuţia. Cu toată sărăcia lor au oferit de bunăvoie (aus freien Willen) 35 de care (Fuhren) şi 23 zileri, dar mai mult n-au putut să dea. Planurile în culori arată că se urmărea contruirea unei clădiri confortabile şi luminoase, iar devizul amănunţit (pe 16 pagini)dovedeşte minuţiozitatea excesivă cu care se lucra. Ele au fost înaintate odată cu lista cărăuşilor benevoli. Suma de 1489 florini şi 25 ½ creiţari prevăzută, a fost considerată însă exagerată. De aceea s-a cerut un nou deviz, mai economic, în cazul cînd se va constata — la un nou control la faţa locului — că vechea clădire într-adevăr nu mai poate fi reparată. În cele din urmă s-a aprobat suma de 1417 florini 14 creiţari şi trei sferturi. Discuţiile nesfîrşite au rămas însă fără rezultat. Chestiunea tărăgănată atîta a fost abandonată în cele din urmă cu motivarea „vremurilor critice" şi „de război" (kriegerische Zeit), care împiedicau începerea construcţiei, iar pentru şcoală au fost destinate două camere dintr-o clădire oficială (Komitats Haus). Aceleaşi greutăţi materiale le-au întîmpinat şi alte şcoli. Pentru clădirea şcolii din Ocna Dejului au intervenit şi autorităţile din Viena[76], cunoscîndu-i starea precară, dar pînă la urmă nu s-a aprobat nici cel puţin o încăpere — propusă — din casa provizoratului, pe motiv că s-ar distruge recolta fiscului, de grîne, paie şi fîn, depozitată acolo, deoarece copiii ar circula mult, şi prin poarta mereu deschisă ar intra vitele de pe drum[77]. Nereuşita demersurilor pentru clădirea şcolii din Cojocna i-au descurajat pe cei din Ocna Dejului, care nu îndrăznesc să mai ceară altceva decît să li se recunoască „măcar necesitatea imediată" a unui cît de modest local de şcoală[78].

Încălzirea şcolilor era un factor tot atît de important pentru asigurarea bunei lor funcţionări. În unele localităţi cu saline lipseau pădurile şi locuitorii erau prea săraci ca să cumpere lemne pentru şcoală (Cojocna)[79].

[74] Doc. nr. 1268 şi 355/1787 ; 4646/1790.

[75] Doc. nr. 273, 300, 301, 1325, 1506/1787; 1132/1788 ; 4454/1790.

[76] Au cerut plan şi deviz pentru o nouă construcţie, iar pînă atunci să se închirieze o clădire potrivită. — Doc. orig. nr. 3440 din 31 oct. 1787.

[77] Doc. nr. 3993/1787.

[78] Doc. nr. 4975/1790.

[79] Doc. nr. 1268/1787.

Mulţi copii nu veneau iarna la şcoală, aceasta fiind neîncălzită, deşi atunci ar fi avut mai mult timp căci nu aveau ce să ajute părinţilor la lucru[80] (ex. Cojocna, Ocna Dejului, Ocna Sibiului, Praid). Conducerea salinelor a cerut să se aprobe ca fiscul să dea o anumită cantitate de lemne pentru şcoli. Demersuri au făcut şi învăţătorii, îngrijoraţi să nu trebuiască să le cumpere ei înşişi, sau să întrerupă cursurile în timpul lunilor reci de iarnă. Astfel, învăţătorul din Turda (în 1786) şi acela din Ocna Dejului (în 1787) cer un mic adaos în bani, sau lemne de foc, pe care nu le pot cumpăra din salariul de 100 florini[81]. În cele din urmă se aprobă în primăvara anului 1787 cîte 12 stj. de lemne anual pentru încălzitul fiecărei şcoli. Rezoluţia nu s-a aplicat la toate şcolile în acelaşi timp. Pentru şcoala din Turda s-a aprobat cu un an mai devreme (1786)[82] decît la alte şcoli (Ocna Dejului, Cojocna, Praid)[83]. Cînd s-a aprobat cota de lemne pentru învăţătorul din Ocna Dejului, se propune totodată să se dea şi celor din Cojocna şi Praid aceeaşi cotă, deoarece „desigur că vor cere şi ei”[84].

Lemnele cumpărate de către Oficiul sării, la preţul pieţii, erau predate învăţătorilor, controlaţi apoi să le folosească cu multă economie, conform îndrumărilor primite de sus. În acest sens amintim circulara trimisă la cele cinci oficii salinare din Transilvania, cărora li se atrage atenţia că dacă vreun învăţător a beneficiat de cîţiva stînjeni de lemne înainte de aprobarea oficială a celor 12 stj., aceia să i se substragă din total şi să i se dea acum numai diferenţa[85]. Iar în adresa de aprobare trimisă din Viena se mai cere ca oficiile salinare să controleze întrebuinţarea corectă a lemnelor, şi buna frecventare a şcolii, îndeosebi în timp de iarnă, dispoziţie ce se transmite din Zlatna la administraţiile salinare respective[86].

*

Din cele expuse se poate constata rolul limitat şi nivelul scăzut al şcolilor de la saline, înfiinţate la sfîrşitul veacului al XVIII-lea. Existenţa lor era strîns legată de ocnele de sare, şi avea ca scop şcolarizarea copiilor celor angajaţi la saline, sau ai altor copii, viitori mineri. Ele nu aveau caracterul unor şcoli profesionale, pentru calificarea lucrătorilor. Sistematizarea explcatării sării s-a făcut numai pînă la un anumit punct, ea nu ţinea pas cu progresele tehnice ale vremii şi cu inovaţiie introduse la alte mine.

Învăţămîntul beneficia de sprijin material limitat şi acesta evolua şi el în măsura în care progresa sistemul de exploatare a sării. În funcţie de necesităţile şi de productivitatea salinelor, el rămîne în urma aceluia din

[80] Raport al oficiului inspectoral superior al minelor şi ocnelor din Zlatna, către Camera Aulică. — Doc. nr. 1500/1787. Cf. şi doc. nr. 300, 355/1787.

[81] Doc. nr. 199/1786, 1072/1787.

[82] Doc. nr. 732/1786.

[83] Doc. orig. nr. 260 din 28 martie 1787, Viena.

[84] Doc. nr. 1072 din 2 iunie 1787 ; vezi şi doc. 1690/1787. Locuitorii din Cojocna ceruseră 24 fl anual pentru acest scop. — Doc. nr. 1268/1787.

[85] Doc. nr. 4615 din 28 nov. 1788, Zlatna.

[86] „... werden die Salz Amter darauf zu sehen haben, damit dieses Holz den bestimmten Endzweck verordnet (verwendet), und die Schule besonders im Winter besuchet werden”, Viena, 12 iunie 1787. — Doc. nr. 1500/1787.

localităţile cu mine metalifere. Totodată, după cum spune Engels despre copiii ce lucrau la minele din Anglia[87], e evident că nici nu se puteau obţine rezultate mai bune. Nivelul scăzut al acestor şcoli, ca şi rezultatele minime obţinute, dar totuşi pozitive, trebuie atribuite şi faptului — puţin menţionat de documente — că lucrul la mină era îndeplinit în mare măsură de copii.

ШКОЛЫ СОЛЯНЫХ КОПЕЙ ТРАНСИЛЬВАНИИ В КОНЦЕ XVIII-го ВЕКА

РЕЗЮМЕ

На основе неизданных документов исследуется проблема школ в местностях с соляными копьями, которые были учреждены во второй половине XVIII-го столетия габсбургским управлением. Это, собственно говоря, не профессиональные школы, хотя большинство учеников принадлежало наёмному составу соляных копей, но они не подготовляли детей для работы в соляных копьях. Там занимались и дети других жителей данной местности.

Учреждения этих школ и их устройство входило в компетентность властей, местное управление соляных копий было непосредственно контрольным органом.

Из изучаемых источников выявляются все трудности в связи с учреждением и содержанием этих школ (учителя, помещение, отапливание) и способ их преодоления. Автор устанавливается над учебной программой (предметы занятий, учебники и т.д.), и над положением учеников (статистика, посещаемость). В заключение указывается на то, что всё было ограничено необходимостью и продуктивностью соляных копий. Учреждение этих школ было всё-таки позитивным явлением: оно положило основы более организованного обучения в местностях с соляными копиями.

LES ÉCOLES DES SALINES DE TRANSYLVANIE À LA FIN DU XVIIIe SIÈCLE

RÉSUMÉ

En s'appuyant sur des documents inédits, l'auteur étudie le problème des écoles dans les localités où se trouvaient des mines de sel. Ces écoles, créées durant la seconde moité du XVIIIe siècle par l'administration des Habsbourg, n'étaient pas des écoles professionnelles proprement dites, et quoique la plupart des élèves fussent les enfants des salariés des mines,

[87] Fr. Engels, *Situaţia clasei muncitoare din Anglia*, în Marx—Engels, *Opere*, vol. II, E. S. P. L. P., 1958, p. 483.

ils n'étaient pas préparés seulement pour le travail aux salines. D'ailleurs, ces écoles étaient fréquentées aussi par les enfants des autres habitants des localités respectives. La création de ces écoles et leur organisation regardait des autorités minières, l'organe de contrôle immédiat étant la direction locale des salines.

Les documents étudiés révèlent les nombreuses difficultés survenues en ce qui concerne la création et l'administration de ces écoles (instituteur, local, chauffage), ainsi que les solutions qui y furent apportées. L'auteur s'occupe aussi du programme d'enseignement (matières enseignées, manuels, etc.) et de la situation des élèves (statistique, fréquentation). Il souligne, en conclusion, que tout y était limité et dépendait des besoins et de la productivité des mines de sel ; il n'en est pas moins vrai que la création de ces établissements d'enseignement demeure un fait positif, care elle se trouve à la base de l'organisation de l'enseignement dans les localités possédant des mines de sel.

UNELE ASPECTE ALE SCHIMBULUI DE MĂRFURI DE PE TERITORIUL PATRIEI NOASTRE ÎN DECENIILE 6—7 ALE SECOLULUI AL XIX-LEA

DE

I. KECSKÉS şi I. KOVÁCS

Legăturile comerciale multilaterale dintre Ţara Romînească, Moldova şi Transilvania au continuat să existe şi să se dezvolte şi în perioada ce a urmat revoluţiei din 1848, cînd Transilvania a fost înglobată în uniunea vamală austriacă. Istoriografia burgheză n-a acordat atenţia cuvenită problemelor economice din deceniile 6—7 ale secolului XIX, ocupîndu-se mai cu seamă de problemele politice. Este deci o sarcină a istoriografiei marxiste să se preocupe îndeaproape de această perioadă, care se caracterizează prin extinderea relaţiilor de producţie capitaliste.

Lucrarea de faţă tratează unele aspecte ale schimbului de mărfuri care a avut loc între Ţara Romînească — Moldova şi Transilvania în deceniile 6—7 ale secolului XIX. Ea a fost întocmită pe baza unor date statistice publicate în a doua jumătate a secolului XIX, cărora pînă acum nu li s-a acordat atenţia cuvenită sub acest aspect.

Deşi revoluţia din 1848 a suferit peste tot înfrîngeri, dezvoltarea relaţiilor capitaliste ia în toate cele trei ţări romîne un avînt relativ puternic. Corespunzător acestei dezvoltări, se intensifică şi comerţul, care trebuia să servească o economie capitalistă în plin curs de formare. Astfel, în vreme ce pînă la începutul acestei perioade schimbul comercial era mai puţin extins din cauza slabei producţii de mărfuri şi se rezuma în general la schimbul prilejuit de tîrgurile de ţară — formă specifică economiei naturale — începînd de la mijlocul veacului al XIX-lea, în urma creşterii producţiei, schimbul de mărfuri se desfăşura tot mai mult prin case de comerţ de tip capitalist. Acest schimb nu servea numai necesităţile locale, ci şi interesele întregii vieţi economice ale acestor trei ţări, cu vechi şi strînse legături economice reciproce. În această perioadă se dezvoltă deci tot mai mult acel schimb de mărfuri, care e dirijat de necesităţile pieţii comune capitaliste în formare. Lenin, în legătură cu dezvoltarea capitalismului în Rusia după reforma agrară din 1861, afirmă că „... însăşi dezvoltarea producţiei de mărfuri distruge fărîmiţarea micilor unităţi economice

proprii economiilor naturale, şi uneşte micile pieţe locale într-o imensă piaţă naţională. Producţia pentru sine devine producţie pentru întreaga societate . . .”[1] Această constatare e valabilă şi pentru Romînia. Dezvoltarea economică a ţării noastre, în perioada ce a urmat revoluţiei din 1848, face progrese pe linia schimbului de mărfuri.

Lărgirea şi intensificarea schimbului de mărfuri în primul deceniu de după 1848 au loc în strînsă legătură şi cu procesul de înfăptuire a unităţii naţionale, care se întăreşte în această vreme. Lenin, vorbind despre dezvoltarea capitalismului în Balcani, spunea următoarele : „. . . cele mai bune condiţii pentru dezvoltarea capitalismului în Balcani se creează tocmai pe măsură ce în această peninsulă se formează state naţionale independente”[2].

Forţele sociale progresiste ale vremii, luptînd pentru unire, arătau totodată necesitatea înlăturării relaţiilor feudale şi a tuturor rămăşiţelor trecutului care stau în calea dezvoltării ţării. În concepţia acestora, înfăptuirea unităţii naţionale însemna unitatea politică, culturală şi economică. De aceea, pe lîngă reforme sociale, ele pretind şi măsuri pentru protejarea comerţului şi a industriei, reglementarea comerţului ambulant, construirea de mijloace bune de comunicaţie, înfiinţarea de case de comerţ etc., în vederea creării condiţiilor pentru întărirea pieţei naţionale unitare în formare.

În procesul înfăptuirii unităţii naţionale şi în cadrul formării unei pieţe comune, s-a ridicat cu tărie problema luptei pentru independenţa economică a ţării. D. P. Marţian, de pildă, scrie următoarele : „Călători de toate naţiunile au venit să ne studieze izvoarele averii noastre şi lăcomia pentru ele sînt cauza feluritelor îngrijiri de viitorul acestor ţări. De vom privi în Franţa, vedem o parte a jurnalisticii în mîinile milionarilor ce conduc societăţi speculative, în interiorul şi în afară de frontierele patriei lor. Belgia este un stat industrial. Organele ambelor ţări, afară din cauze politice, au şi calcule materiale în simpatia lor spre noi. Nu mai puţin Germania, ne priveşte drept o grădină fructiferă ce-şi aşteaptă exploatatorul. Ce să zic de Austria, care de mult a monopolizat comerţul nostru şi unde astăzi s-au format felurite societăţi”[3]. Împotriva tendinţelor statelor capitaliste de a acapara pieţele romîneşti, a fost necesară deci lupta pentru apărarea independenţei economice a ţării, care şi-a găsit expresia şi în politica comercială.

În aceste condiţii s-a ridicat în mod firesc şi problema înlăturării greutăţilor care frînau legăturile comerciale ale Moldovei şi Ţării Romîneşti cu Transilvania, care în 1850 a fost inclusă în uniunea vamală austriacă. Aceasta şi-a găsit expresia, de exemplu, în adresa guvernului statului romîn din 16/28 decembrie 1861, trimisă consulatului austriac din Bucureşti, în care se declară că este absolut necesară intensificarea legăturilor economice cu Transilvania[4].

În extinderea legăturilor economico-comerciale era deopotrivă interesată şi Transilvania, deoarece viaţa ei economică a fost din totdeauna

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. III, Ed. P. M. R., 1951, p. 567.
[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. XX, Ed. P. M. R., 1950, p. 400.
[3] D. P. Marţian, *Studii sistematice în economia politică*, Bucureşti, 1858, p. 2.
[4] G. Zane, *Politica economică a Principatelor în epoca unirii şi capitalul străin*, în *Studii*, nr. 1, 1959.

legată de Moldova şi Ţara Romînească. Dar, în condiţiile dezvoltării capitaliste, acest lucru ar fi fost posibil numai prin intensificarea legăturilor economico-comerciale formate pînă atunci. Gh. Bariţiu a subliniat în repetate rînduri necesitatea lărgirii acestor legături încă de la începutul activităţii sale ziaristice. Astfel, în articolul „Puţine idei despre negoţul şi economia Ungariei, Transilvaniei, şi a ţărilor vecine romîneşti" (1839)[5], precum şi în articolul cu titlul „Comerţul transilvan" (1845)[6] şi în celelalte scrieri ale sale publicate după revoluţia din 1848, el militează consecvent pentru dezvoltarea legăturilor economice dintre cele trei ţări. Ca secretar al gremiului negustoresc din Braşov, între 1850—1857, a făcut tot ce era posibil ca acestei asociaţii, care a jucat un rol însemnat în direcţia extinderii legăturilor dintre Transilvania, Ţara Romînească şi Moldova, să-i crească prestigiul, pentru a putea contribui şi mai mult la intensificarea schimbului de mărfuri. Este sigur că în urma sugestiilor lui Bariţiu a fost trimis judelui primar din Braşov, la 14/26 martie 1850, din partea gremiului negustorilor romîni, un memoriu în care se cereau insistent măsuri în vederea organizării creditului şi îmbunătăţirii legăturilor comerciale cu celelalte două ţări surori. Memoriul accentua şi faptul că aceste cerinţe sînt necesare deopotrivă pentru dezvoltarea mai departe a Transilvaniei[7]. Luptînd pentru construirea liniilor ferate în Transilvania, Bariţiu urmărea crearea unor bune mijloace de comunicaţie care să lege cu uşurinţă, din punct de vedere economic, Transilvania cu celelalte două ţări romîne de peste munţi.

Ideea intensificării legăturilor comerciale cu Transilvania se reflectă şi în lucrările lui Paul Vasici şi ale altor economişti din Transilvania. Istoricul şi economistul vremii Kőváry László spunea în 1847 : „Nouă ni s-a dat posibilitatea să facem comerţ numai cu Moldova şi Ţara Romînească ... teritorii vecine mai bogate în materii prime decît Transilvania ... aceste ţări ne întrec cu mult din punct de vedere al bogăţiei ; nu avem deci altceva de făcut decît ... să facem comerţ, dacă nu vrem să ajungem la faliment"[8]. Poetul Szentiváni Mihály sublinia de asemenea importanţa mare pe care o au pieţele Ţării Romîneşti şi ale Moldovei pentru progresul economic al Transilvaniei : „Soarele nostru în ce priveşte comerţul — scrie el — poate să răsară numai în Orient, apunînd în Occident"[9].

Cerinţele formulate de economiştii vremii izvorau din necesităţile reale ale celor trei ţări, în care fuseseră create unele organizaţii economice cu menirea să dezvolte aceste legături. În Moldova şi Ţara Romînească, în această perioadă, existau peste 100 case de comerţ braşovene, prin care se întreţineau vii relaţii comerciale. La fel, mulţi reprezentanţi ai diferitelor firme din Ţara Romînească şi Moldova se aflau în permanenţă în diferite oraşe ale Transilvaniei pentru afaceri comerciale. Din datele călăuzei comerciale întocmite de Camera de comerţ şi industrie din Braşov,

---

[5] *Gazeta de Transilvania*, anul 1839, nr. 42.

[6] *Gazeta de Transilvania*, anul 1845, nr. 38—41.

[7] D. Z. Furnică, *Din trecutul romînesc al Braşovului*, Bucureşti, 1937, p. 52—54.

[8] Kővary L., *Erdély statisztikája* (Statistica Transilvaniei), Cluj, 1847, p. 279, 283.

[9] Antal Arpád, *Szentiváni Mihály* (monografie), Edit. pt. Lit. şi Artă, Bucureşti, 1958, p. 47.

în 1858, reiese că peste 600 firme din Moldova şi Ţara Românească doreau să aibă legături de schimb cu Transilvania, iar numărul firmelor din Transilvania care doreau acelaşi lucru era şi mai mare[10].

Necesitatea intensificării legăturilor economice firești dintre cele trei ţări romîne în perioada dezvoltării capitalismului, determină şi caracterul luptei care avea loc pentru întărirea vieţii economice, pentru independenţă economică. Se ştie că această independenţă a fost periclitată, printre altele, în mod serios de ţările capitaliste mai dezvoltate din Occidentul Europei (Anglia, Franţa, Austria etc.), care tindeau la acapararea pieţelor romîneşti în scopul desfacerii mărfurilor lor industriale. Împotriva acestei tendinţe, forţele progresiste — după cum am arătat — luau o poziţie hotărîtă, cerînd pe de o parte intensificarea legăturilor economice seculare dintre cele trei ţări romîne, iar pe de altă parte înlăturarea barierelor habsburgice care împiedicau în mod artificial schimbul de mărfuri între ele.

Chiar dacă aceste năzuinţe, în împrejurările politice ale timpului, n-au dus la rezultatele dorite, totuşi activitatea economică de toate zilele servea întărirea pieţei unitare. Datele pe care le prezentăm în cele ce urmează arată că legăturile comerciale dintre Ţara Românească, Moldova şi Transilvania s-au dezvoltat şi extins din primii ani după revoluţie.

Kővári dă următoarea situaţie privind comerţul dintre Transilvania, Ţara Românească şi Moldova în anii 1837—1838[11]:

Anii	Exportat în Transilvania din Ţara Românească şi Moldova (în florini renani)	Importat din Transilvania în Ţara Românească şi Moldova (în florini renani)
1837	3.186.835	2.977.169
1838	4.157.095	2.995.091

Tabelul de mai jos cuprinde cifre orientative relative la acest schimb de mărfuri în anii de după revoluţia din 1848[12] (în florini, monedă convenţională):

Anii	Exportat în Transilvania din Ţara Românească şi Moldova	Importat din Transilvania în Ţara Românească si Moldova
1850*	3.491.264	2.787.192
1851**	21.501.951	15.179.258

[10] *Adressenbuch der vorzüglichen Handels- und Gewerbsleute in der Walachei, Moldau und Bulgarien*, Kronstadt, 1858, p. 1—32. Vezi şi *Adressenbuch der Handels- und Fabriksstandes von Siebenbürgen*, Kronstadt, 1867, p. 1—52.

[11] K ő v á r y L., *o. c.*, p. 279 şi I. M o g a, *L'orientation économique de la Transilvanie*, Bucarest, 1940, p. 26.

[12] Tabelul nu cuprinde valoarea mărfurilor în tranzit.

* Valorile pe anul 1850 sînt calculate de autori în baza datelor din cartea lui E. A. B i e l z, *Handbuch der Landeskunde Siebenbürgers*, Sibiu, 1857, p. 292—293, pe care acesta le-a extras din statistica comerţului Austriei cu străinătatea, întocmită de Ministerul de Comerţ din Viena în 1852; despre aceste date şi Bielz spune că sînt aproximative.

** Valorile pentru anul 1851 sînt calculate de autori în baza datelor publicate în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 27 din 6 aprilie 1855, p. 102.

Comparînd datele din aceste două tabele, reiese că volumul mărfurilor schimbate în anii 1837 şi 1850 este aproape identic, prin urmare cei 13 ani intermediari n-au contribuit la creşterea volumului de mărfuri care participau la schimb. O asemenea concluzie însă nu oglindeşte situaţia reală, deoarece trebuie avut în vedere faptul că anul 1850 este primul an care urmează după înfrîngerea revoluţiei, deci viaţa economică a Transilvaniei încă nu-şi reluase cursul normal. Pe de altă parte, datele referitoare la anul 1850 nu cuprind întreaga cantitate de mărfuri schimbate între aceste trei ţări, ceea ce afirmă şi statisticianul contemporan Bielz, care arată că datele în cauză se referă numai la Marele Principat al Transilvaniei.

În schimb, datele pentru anul 1851 sînt cu mult mai apropiate de situaţia reală, arătînd o creştere vertiginoasă a volumului mărfurilor schimbate faţă de anul precedent : volumul mărfurilor aduse în Transilvania creşte cu 602%, iar cel al mărfurilor aduse din Transilvania în Ţara Romînească şi Moldova creşte cu 543%.

Dezvoltarea traficului de mărfuri după anul 1838 între Ţara Romînească, Moldova şi Transilvania, reiese şi din statisticile contemporane moldoveneşti. Economistul şi statisticianul N. Suţu arată în lucrarea sa „Notions statistiques sur la Moldavie" (publicată în 1849), că în anul 1840 Moldova aducea mărfuri din Braşov în valoare de 3.930.000 piaştri[13].

„Gazeta Transilvaniei" publică în luna ianuarie a anului 1856 un articol fără semnătură, în care se spun următoarele: „Încă la 1847, rapoturile oficiale trimise de către consulii austrieci înştiinţau cum că numai la Bucureşti se trecură braşovenii de 1,5 mil. florini v.v. (= valută vieneză), la Ploieşti de 600 sute (!) mii, la alte oraşe ale Ţării Romîneşti 1.400.000 flor., în Moldova cu Galaţi cu tot de 1.100.000 fl., preste Dunăre ca de 400 sute (!) de mii şi în sumă preste tot ca de 5.110.000 fl. v.v... De atunci încoace comerţul s-a îmulţit foarte..."[14] Rezultă deci că numai un grup de mărfuri schimbate — cele braşovene — reprezintă în anul 1847 un volum de peste 5 milioane florini v. v., cu mult mai mare decît volumul traficului din anul 1837.

În acelaşi articol din „Gazeta Transilvaniei" se afirmă chiar că „în anul 1851... comerciul după mărturisirea tuturor neguţătorilor a mers foarte bine..."[15]

Pe baza celor arătate mai sus, putem afirma că legăturile economice dintre cele trei ţări romîne n-au slăbit după revoluţia din 1848, cu toate că Transilvania a fost înglobată în uniunea vamală austriacă, ci din contră, situaţia specifică a economiei, dezvoltarea capitalistă a vieţii lor economice au impus intensificarea schimbului reciproc de mărfuri.

Odată cu dezvoltarea producţiei de mărfuri, se înmulţesc şi sortimentele care formează obiectul schimburilor comerciale. Lista mărfurilor alcătuită de E. A. Bielz pentru anul 1850, de exemplu, înşiră în total 24 grupe de articole, iar lista pe anul 1851, publicată în „Gazeta Transilvaniei" în 1855, enumeră 40 de grupe de mărfuri cu care se făceau schimburi.

---

[13] Vezi N. Suţu, *Opere economice*, Bucureşti, 1957, p. 205—206.
[14] Vezi *Gazeta Transilvaniei*, nr. 4 din 15 ianuarie 1856, p. 14.
[15] *Gazeta Transilvaniei*, nr. 27 din 6 aprilie 1855, p. 102.

Urmărind să stabilim volumul aproximativ al schimbului de mărfuri din perioada studiată, datele statistice pe care se bazează comunicarea de faţă le vom considera în două grupe principale : mărfuri diverse (în special cereale) şi animale (vite, porci, cai). Tabelul ce urmează cuprinde volumul „mărfurilor diverse" schimbate între cele trei ţări romîne în decursul anilor 1852 —1867[16]:

Anii	Unit.	Exportat în Transilvania	Importat din Transilvania
1852	măji	128.625	26.547
1853	„	166.251	30.729
1854	„	290.956	22.730
1857	„	199.185	77.915
1858	„	325.629	72.089
1859	„	166.710	85.557
1860	„	116.422	82.364
1867	„	137.949	91.186

În cadrul acestei grupe de mărfuri cea mai mare pondere o au în general cerealele, după care urmează produsele animale (lînă, piei brute, blănuri etc.). Din cereale se aducea grîu, secară şi porumb, porumbul figurînd cu greutatea specifică cea mai mare.

Tabelul următor ilustrează schimburile efectuate în cadrul celei de a doua grupe de mărfuri, anume numărul de vite aduse în Transilvania din Ţara Romînească şi Moldova în perioada studiată[17]. După cum reiese din datele acestui tabel, schimbul de vite cornute atinge un volum foarte mare, mai ales în anii 1857—1860. Aceasta se explică prin faptul că în Transilvania, în perioada respectivă, lipseau animale de tracţiune, în primul rînd în gospodăriile moşiereşti, deoarece acestea, în urma desfiinţării clăcii în 1848, pierduseră forţa de muncă gratuită, ceea ce numai în cuprinsul Transilvaniei istorice reprezenta cam 7.495.000 zile de muncă cu

Anii	Vite aduse în Transilvania (capete)
1851*	74.792
1857	244.979
1858	171.323
1859	254.095
1860	218.525
1862	85.990
1863	37.703
1864	39.921
1865	14.561
1866	12.221
1867	29.291

[16] Datele sînt calculate de autori după cum urmează : pe anii 1852—1854 după „Gazeta Transilvaniei" nr. 2 din 8 ian. 1856, p. 6 ; pe anii 1857—60 după articolul lui Gh. Bariţiu *Chestiunea drumului de fier* apărut în „Gazeta Transilvaniei" nr. 4 din 1862, p. 14—15 ; pe anul 1867 după articolul lui Gh. Bariţiu *Date statistice despre comerciul Transilvaniei cu Romînia* apărut în revista „Transilvania", an. VI, nr. 3/1873.

[17] Datele sînt calculate de autori după cum urmează : pe anul 1851 după „Gazeta Transilvaniei" nr. 27 din 6 apr. 1855, p. 102 ; pe anii 1852—54 după „Gazeta Transilvaniei" nr. 2 din 8 ian. 1856, p. 6; pe anii 1857—60 după articolul lui Gh. Bariţiu *Chestiunea drumului de fier* publicat în „Gazeta Transilvaniei" nr. 4/1862, p. 14—15 ; pe anul 1867 după articolul lui Gh. Bariţiu *Date statistice* ... publicat în revista „Transilvania", an. VI, nr. 3/1873.

* Datele pe anul 1851 cuprind nu numai numărul vitelor cornute, ci şi al cailor şi oilor.

atelaje[18]. Lipsa animalelor de tracțiune s-a agravat simțitor și în urma holerei care a bîntuit în Transilvania între 1849—1857 și care a distrus de asemenea o mare parte a șeptelului țărănesc.

Descreșterea treptată a cumpărării de vite din Țara Romînească și Moldova, începînd cu anul 1863, se datorește pe de-o parte faptului că în anii imediat premergători creșterea vitelor în Transilvania înregistrează un oarecare progres, iar pe de altă parte o influență negativă au exercitat-o și recoltele slabe din Transilvania în primii ani ai deceniului al șaptelea, indeosebi în anul 1863, care au contribuit la agravarea crizei financiare.

Comerțul cu animale nu s-a limitat la vitele cornute, ci a cuprins și oile, caii, dar mai ales porcii. Redăm mai jos cifrele referitoare la importul de porci în Transilvania între anii 1851—1866[19]:

Anii	Unit.	Porci importați
1851	capete	367.885
1862	,,	464.103
1863	,,	521.245
1864	,,	350.107
1865	,,	486.198
1866	,,	350.251

Aceste date arată că comerțul cu porci a atins proporții însemnate. Importanța pe care o prezenta acest comerț este remarcată și de N. Iorga, care arată că „... negustorii ardeleni cumpărau porci în Oltenia și-i treceau prin pădurile Vîlcii..." ; tot atunci și unii dintre comercianții romîni, ca Radu Stan, cupețul și Constantin Odobescu, veneau în Transilvania cu porci și-i vindeau la Sibiu, la Blaj[20].

În afară de cereale și animale, în Transilvania se mai aduceau de dincolo de munți și o serie de alte produse semiprelucrate și finite : lemn de lucru, material de tăbăcit, diferite articole de piele (curele, șei etc.), cumpărate pe de o parte de populație, iar pe de altă parte folosite în producția industrială locală. În anul 1851 de exemplu, s-au adus în Transilvania în total 12.600 măji de piei prelucrate, în timp ce în Țara Romînească și Moldova s-au exportat de aci numai 1700 măji. Din materialul de tăbăcărie (scumpie) s-au adus în același an 36.500 măji, iar din spumă de mare 383 măji etc.[21]

În cele ce urmează vom încerca să analizăm mai detaliat structura acestui schimb de mărfuri. Tabelul de mai jos redă valoarea și ponderea

---

[18] I. Kovács, *Date despre agricultura capitalistă din Transilvania după 1848*, Edit. Științifică, București, 1957, p. 97.

[19] Datele sînt calculate de autori după cum urmează : pe anul 1851 după „Gazeta Transilvaniei" nr. 27 din 6 apr. 1855, p. 102 ; pe anii 1862—66 după Beöthy Leo, *Ausztria és Magyarország* (Austria și Ungaria), în revista *Statisztikai és nemzetgazdasági közlemények* (Comunicări statistice și economice), Budapest, 1868, vol. V, p. 99.

[20] N. Iorga, *Istoria comerțului romînesc, epoca mai nouă*, București, 1925, p. 90.

[21] Vezi *Gazeta Transilvaniei*, nr. 27 din 6 apr. 1855, p. 102.

principalelor grupe de mărfuri şi produse aduse în Transilvania din Ţara Romînească şi Moldova în anul 1851[22].

Produse	Valoarea în florini v. v.	Ponderea grupei faţă de total	Ponderea mărfii faţă de total	Ponderea mărfii în grupa respectivă	Ponderea grupei (total măji)
Total general:	21.501.951	—	—	—	—
I. *Animale*, din care :					
— porci	5.518.275	—	25,6%	55,4%	—
— vite cornute	3.845.150	—	17,8%	38,6%	—
— oi, capre	329.044	—	1,5%	3,3%	—
— cai	265.790	—	1,2%	2,7%	—
Total	9.958.259	46,3%			
II. *Produse animale prelucrate, semiprelucrate*, din care :					
— piei crude şi prelucrate	5.353.560	—	24,9%	63,7%	—
— lînă	1.951.800	—	9,1%	23,2%	—
— seu	1.078.476	—	5,0%	11,6%	—
Total	8.405.046	39,1%	—	—	27%
III. *Cereale*, din care :					
— porumb	983.838	—	4,5%	73,1%	—
— grîu şi secară	362.762	—	1,7%	26,9%	—
Total	1.346.600	6,3%	—	—	65%
IV. *Alte produse industr.*					
Total	1.792.046	8,3%	—	—	8%

Avînd în vedere datele din acest tabel, precum şi tabelele precedente, este posibilă lămurirea unei serii de probleme legate de desfăşurarea comerţului cu mărfuri între Transilvania, Moldova şi Ţara Romînească.

În primul rînd este de observat că structura acestui schimb a suferit în cursul perioadei studiate modificări relativ mici, grupele de mărfuri şi sortimentele de produse în general rămîn aproape aceleaşi, modificîndu-se doar greutatea specifică acestora după situaţia economică din anul respectiv.

În al doilea rind, se pot desprinde unele precizări relative la cauza care a făcut să fie aduse în Transilvania cu precădere anumite mărfuri, într-un volum mai mare, şi mai ales produse agricole, deşi această provincie avea caracter agricol.

Comerţul cu animale, după cum se observă, prezintă ponderea cea mai mare în raport cu celelalte grupe de mărfuri. Se pune deci întrebarea dacă întregul comerţ cu animale se făcea pentru nevoile Transilvaniei.

În gospodăriile agricole de aci, şi mai cu seamă în cele moşiereşti, se resimţea într-o măsură destul de acută lipsa animalelor de muncă. Kővári arăta că în Transilvania nu existau prisoase de animale şi cereale pentru export şi recomanda ca în cadrul dezvoltării economice viitoare a Transil-

[22] Tabelul este întocmit de autori în baza datelor publicate în „Gazeta Transilvaniei" nr. 27 din 6 apr. 1855, p. 102.

vaniei să se dea o mai mare atenţie creşterii animalelor[23]. Deci o mare parte din vitele cornute şi din caii aduşi de peste munţi, serveau pentru acoperirea acestor nevoi.

În legătură cu acest aspect al problemei trebuie să notăm că la sfîrşitul perioadei studiate, cînd producţia capitalistă ajunsese la un oarecare grad de dezvoltare şi în agricultura Transilvaniei, şeptelul local de vite creşte. Din acest motiv importul de vite în ultimii ani ai deceniului al 7-lea înregistrează o oarecare scădere.

În ce priveşte comerţul cu porci, acesta se menţine la un volum ridicat în tot decursul perioadei. După Kővári, creşterea porcilor în Transilvania era neglijată, în anul 1846 numărul total al acestor animale reprezentînd cam 350.000 capete[24]. Gospodăriile transilvănene se ocupau în mică măsură cu creşterea porcilor. Din această cauză „... în fiecare iarnă se aduc porci îngrăşaţi cu miile pe pieţele noastre din Moldova, dar mai ales din Ţara Românească"[25]. Avînd in vedere volumul ridicat al comerţului cu porci, se poate însă presupune că acesta nu se mărginea numai la perioadele de iarnă, ci se desfăşura în tot cursul anului, aducîndu-se mulţi purcei şi porci neîngrăşaţi. Acelaşi Kővári aminteşte de vestitele tîrguri de porci de la Sibiu şi Haţeg, unde soseau porci din Ţara Românească în turme[26]; N. Iorga, am amintit, de asemenea remarcă importanţa comerţului cu porci.

Abia pe la sfîrşitul perioadei se observă o oarecare îmbunătăţire a situaţiei, mai cu seamă în părţile Banatului, dar şi aceasta se sprijinea de fapt pe soiurile importate din Oltenia. Camera de comerţ şi industrie din Arad, în şedinţa din 31 octombrie 1873, s-a ocupat printre altele şi cu problema aprovizionării prin comerţ cu untură şi slănină de porc, ajungînd la concluzia că „... creşterea porcilor din punct de vedere comercial se găseşte pe cale bună, ar fi însă necesar să se crească şi soiuri cărnoase"; ea propune în acest scop introducerea creşterii soiului de porci din Oltenia[27].

Locul al doilea în volumul total al comerţului Transilvaniei cu celelalte două ţări romîne îl ocupă produsele animale, în primul rînd piei crude şi prelucrate, lîna, seul etc. Către sfîrşitul perioadei studiate, însă, pe lîngă aceste articole au o pondere serioasă şi produsele lactate (caş, brînză etc.)[28].

O bună parte din produsele animale serveau drept materie primă înainte de toate industriei din Transilvania. Ramura textilă, de exemplu, încă din perioada formării breslelor se folosea într-o mare măsură de lîna adusă din Ţara Românească, iar manufacturile de postav din Braşov, Sibiu şi din împrejurimi, în anii pe care-i avem în vedere, consumau aproape exclusiv lîna adusă de dincolo de munţi. Cantitatea de lînă importată în această perioadă creşte mult faţă de anii precedenţi, datorită faptului că se extinde

[23] Kővári L., *o. c.*, p. 275 şi 279.
[24] *Ibid.*, p. 135—136.
[25] *Ibid.* p. 32.
[26] *Ibid.*, p. 266.
[27] *Jelentés az aradi kereskedelmi és iparkamara 1872—től 1874-igterjedő háromévi működéséről* (Raport asupra activităţii Camerei de comerţ şi industrie din Arad pe cei trei ani dintre 1872 — —1874), Arad, 1857, p. 26—27.
[28] Gh. Bariţiu, *Date statistice asupra comerciului Transilvaniei cu Romînia*, în *Transilvania*, an. VI, nr. 3 din 1 febr. 1873.

capacitatea de producție a unităților producătoare de stofe din Transilvania, iar în al doilea rînd din cauză că după desființarea iobăgiei pe moșiile date de proprietari în arendă marilor arendași, scade simțitor — uneori chiar încetează — creșterea oilor.

În perioada dezvoltării producției capitaliste de mărfuri, o mare parte din ramurile industriale ale Transilvaniei se dezvoltă pe baza materiilor prime și a piețelor de desfacere din celelalte două țări romîne. În acest sens, amintim că la începutul perioadei absolutismului, în Transilvania funcționau — pe lîngă atelierele de breslă — cîteva sute de manufacturi[29]. În Brașov de pildă existau mai mult de 30 manufacturi din diferite ramuri de producție, Timișoara avea circa 20, Sibiul aproximativ 18, iar Clujul alte 15 manufacturi[30]. Este extinsă îndeosebi industria textilă, mai ales cea a lînii, cu principalele centre la Brașov, Sibiu, Cisnădie, Sadu. Dezvoltarea acestei ramuri s-a bazat pe lîna importată din Țara Romînească și Moldova.

După unele statistici contemporane, industria textilă din Transilvania, pe la mijlocul sec. XIX, putea să prelucreze anual circa 40.000 măji de lînă, din care se fabrica postav, pături și alte țesături în cantitate de aproximativ 25.000 măji, cu o valoare de 1.800.000—2.000.000 florini. Potrivit datelor relative la anul 1851, de dincolo de munți se aduceau circa 39.000 măji de lînă[31], deci capacitatea de prelucrare a intreprinderilor textile transilvănene era astfel aproape în întregime asigurată. O parte din marfa finită a fost vîndută armatei austriece, dar în majoritate aceasta s-a plasat pe piețele romînești.

În perioada cu care ne ocupăm, pe lîngă industria textilă, în Transilvania se înregistrează o dezvoltare remarcabilă și a industriei manufacturiere de pielărie, în centrele Brașov, Sibiu, Năsăud, Timișoara etc. Cele mai însemnate intreprinderi din această ramură sînt : manufactura lui Gheorghe Dück din Brașov, a lui Gheorghe Rosen din Timișoara și a lui Iacob Winkler din Arad[32]. Kővàry subliniază că manufacturile acestea se aprovizionau cu materii prime (piele și material de tăbăcit) din Moldova și Țara Romînească. Brașovul era totodată și un centru important al tîrgului de piele crudă, unde tăbăcarii din Transilvania își procurau materia primă „ce sosește în grămezi mari din Țara Romînească"[33].

O serie de ateliere și manufacturi de lumînări foloseau de asemenea seul și ceara aduse din Țara Romînească și Moldova, unde aceste produse se achiziționau mult mai ieftin decît în Transilvania. Este de reținut că atelierele din Sibiu aveau în acel timp o capacitate de circa 100.000 măji de marfă finită anual[34].

Se poate astfel trage concluzia că în mare parte ramurile industriale mai dezvoltate din Transilvania foloseau materii prime procurate din celelalte două țări romîne. Gheorghe Barițiu caracterizează foarte nimerit

[29] Vezi Șt. Imreh, *Despre începuturile industriei capitaliste din Transilvania în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, 1955, p. 22.
[30] *Ibid.*, p. 17, 18, 20.
[31] *Gazeta Transilvaniei*, nr. 27 din 6 apr. 1855, p. 102.
[32] Șt. Imreh, *o. c.*, p. 31.
[33] Kővàry L., *o. c.*, p. 230 și 266.
[34] *Ibid.*, p. 231—232.

aceste legături economice, scriind că de dincolo de munți comercianții transilvăneni „... aduc producte crude, din care sașii să poată lucra și continua profesiunile lor. În lipsa totală de acele producte crude, una parte considerabilă a profesioniștilor de națională tate săsească în 5—6 luni s-ar vedea necesitată a-și închide lucrările și a lua lume în cap..."[35]

A rămas să analizăm în cîteva cuvinte și problema comerțului cu cereale. Producția cerealieră a Transilvaniei nici înainte de anul 1848 nu putea satisface în întregime necesitățile locale. Kővary scria în acest sens că „... la noi abia se fac atîtea bucate, cu cît am putea ieși în mod cinstit"[36].

Această situație s-a înrăutățit de îndată după revoluția din 1848, datorită mai multor împrejurări, în primul rînd din cauza lipsei de forță de lucru umană și animală gratuită. Se adăuga apoi lipsa de bani care se constata la moșieri, ceea ce îi împiedica pe aceștia să folosească munca salariată în întreprinderile lor agricole. Nu se pot subaprecia nici fertilitatea scăzută a pămîntului sau sistemul învechit de cultură (sistemul cu trei hotare), care în lipsa comasărilor (separarea pămînturilor moșierești de loturile țărănești) era dominant în toată Transilvania. A contribuit la lipsa de cereale și faptul că existau regiuni întinse cu o populație destul de numeroasă (Munții Apuseni, Maramureș, Ciuc etc.), cu condiții naturale neprielnice pentru cultivarea cerealelor, mai ales a grîului și porumbului.

La aceste împrejurări care au influențat negativ dezvoltarea culturilor cerealiere trebuie adăugat de asemenea faptul că o parte din producția de cereale era sustrasă consumului populației și îndreptată spre fabricile de spirt și de vinars. Încă la mijlocul sec. XIX, pe lîngă o mulțime de velnițe, funcționau și cîteva „fabrici" de spirt, care foloseau la destilare mașini cu aburi, și dispuneau de o capacitate de producție destul de ridicată[37].

Înainte de revoluția din 1848, în Transilvania se recoltau în medie aproximativ 26 milioane ferdele de cereale (fără ovăz)[38]. Raportînd această cifră la numărul populației (circa 2.300.000 suflete, după Kővary), pe cap de locuitor revin anual cam 11 ferdele de cereale (grîu, secară, porumb, orz), deci o cantitate în sine insuficientă. Considerînd reducerile care intervineau datorită consumului în „fabricele" de spirt și în vinărsării, și scăzînd la fel cantitățile rezervate pentru sămînță și hrana animalelor, rezultă că cota parte ce revine din producția totală de cereale pe cap de locuitor era cu totul neîndestulătoare.

Această situație s-a menținut și în perioada studiată de noi. În ianuarie 1859 are loc la Orăștie o consfătuire a minerilor din Transilvania, la care — printre greutățile cu care avea de luptat această ramură industrială — s-a menționat și faptul că în urma dezvoltării insuficiente a agriculturii, procurarea de produse alimentare necesare muncitorilor mineri întîmpină greutăți serioase[39].

---

[35] Gh. Bariț iu, *Date statistice* ...

[36] Kővary L., *o. c.*, p. 111.

[37] *Ibid.*, p. 224.

[38] *Ibid.*, p. 122—123. O ferdelă ardeleană egal cu 16 ocale sau cu 25,40 litri.

[39] Kővary L., *Az erdélyi bányászoknak Szászvároson ... tartott értekezletéről* (Despre consfătuirea minerilor din Transilvania ținută la ... Orăștie), în *Kolozsvári Közlöny*, nr. 11/1859.

Acestea sînt cauzele principale care explică pentru ce se aduceau în Transilvania, cereale de dincolo de munţi, în cantităţi atît de mari, şi de ce comerţul cu cereale creşte considerabil în anii cînd recolta agricolă din Transilvania era mai slabă.

*

În cadrul legăturilor comerciale dintre Ţara Romînească, Moldova şi Transilvania, aceasta din urmă de asemenea îşi desfăcea mărfurile pe pieţele de dincolo de munţi.

Structura exportului de mărfuri transilvănene spre pieţele Ţării Romîneşti şi ale Moldovei, în comparaţie cu perioadele anterioare, a înregistrat în aceste două decenii modificări mici. Modificări mai însemnate nu puteau interveni, deoarece sortimentele producţiei industriale transilvănene nu s-au îmbogăţit în mod simţitor.

În tabelul de mai jos redăm valoarea şi ponderea principalelor grupe de mărfuri şi produse transilvănene vîndute în Ţara Romînească şi în Moldova în anul 1851[40].

Produse	Valoarea (florini v. v.)	Total vînzări		Faţă de grupă	
		ponderea grupei şi subgrupei	ponderea mărfii	ponderea subgrupei	ponderea mărfii
Total general:	15.179.258	—	—	—	—
I. *Produse industriale,* din care:	11.200.912	73,8%	—	—	—
a) produse textile	6.310.505	41,6%	—	56,3%	—
— ţesături lînă	4.010.500	—	26,4%	—	35,8%
— ,, de bumbac	1.609.105	—	10,6%	—	14,4%
— ,, de mătasă	690.900	—	4,5%	—	6,2%
b) art. de îmbrăcăminte	1.166.022	7,6%	—	10,4%	—
— haine, pălării etc.	635.022	—	4,2%	—	5,7%
— cizmării	531.000	—	3,4%	—	4,7%
c) produse de piele	660.430	4,3%	—	5,9%	—
d) produse de lemn	861.461	5,7%	—	7,7%	—
e) hîrtie şi sticlă	731.253	4,8%	—	6,6%	—
f) produse metalice	1.471.241	9,7%	—	13,1%	—
— fier şi art. de fier	717.879	—	4,7%	—	6,4%
II. *Alte produse*	3.978.346	26,2%	—	—	—

Produsele textile întrunesc deci cea mai mare greutate specifică (41,6% din valoarea totală şi 56,3% din valoarea totală a grupei produselor industriale). În cadrul subgrupei produselor textile, ponderea cea mai mare o au ţesăturile de lînă (35,8% din valoarea totală a grupei produselor industriale şi 26,4% din valoarea totală). Aceste cifre adeveresc că în Transilvania, şi în această perioadă, cea mai dezvoltată rămîne subramura

[40] Tabelul este întocmit de autori în baza datelor publicate în ,,Gazeta Transilvaniei", nr. 27 din 6 apr. 1855, p. 102.

textilă a industriei de lînă, a cărei producţie se bazează — după cum am arătat mai înainte — pe materia primă adusă din Ţara Romînească şi Moldova.

Din categoria produselor de consum, îmbrăcămintea (haine, pălării, articole de cismărie etc.) figurează la fel cu o pondere însemnată (10,4% din valoarea totală a grupei produselor industriale şi 7,6% din valoarea totală).

Produsele textile, articolele de îmbrăcăminte, precum şi o serie de alte produse de consum sînt cunoscute pe pieţele Ţării Romîneşti şi ale Moldovei sub denumirea de „braşovenie"[41]. Gh. Bariţiu spune că această denumire se referea la cîteva sute de articole, „manufacture ordinare" nu numai din Braşov, ci si din alte oraşe transilvane[42].

În ceea ce priveşte consumatorii acestor produse, Bariţiu notează că ele „... sînt destinate mai mult numai pentru cerinţele poporului ţieran şi ale celui opidan de classea a doua..."[43] Deci mărfurile erau de calitate mijlocie sau uneori chiar mai slabă, ceea ce făcea în unele cazuri să fie preferate mărfuri similare importate din ţări capitaliste cu o industrie mai avansată. În orice caz, încă în această perioadă începe să se resimtă puternic concurenţa ţărilor capitaliste din Apus.

Potrivit greutăţii specifice cu care participă subgrupele de articole industriale transilvănene vîndute pe pieţele Ţării Romîneşti şi ale Moldovei în anul 1851, în raport cu volumul total al vînzărilor, al doilea loc îl deţin produsele metalice care valoric prezintă 9,7%, iar în comparaţie cu totalul vînzărilor de produse industriale —13,1% (valoric). În această subgrupă se cuprind fierul, articole de fier, produsele de aramă, argintăriile etc.; cea mai mare greutate specifică (49%) o aveau fierul şi produsele de fier.

Fierul şi articolele de fier, ca de exemplu obiectele de menaj, uneltele agricole ş.a. erau foarte căutate pe pieţele din Ţara Romînească şi Moldova. N. Iorga aminteşte că în anul 1853, Ţara Romînească cumpăra material de fierărie de la fabrica bănăţeană Rückberg[44]. Posibilităţile favorabile de valorificare a fierului îl determină pe comerciantul angrosist Gheorghe I. Nica din Braşov să treacă încă înainte de anul 1848 la exploatarea minelor de fier de la Poiana Sărată (lîngă Breţcu) şi să prelucreze minereul în cele trei furnale de aci, iar pentru valorificarea fierului să înfiinţeze un depozit la Tîrgu-Ocna[45].

În perioada analizată de noi, fierul şi produsele de fier din părţile Hunedoarei erau transportate în Ţara Romînească pe rîul Jiu. Faptul reiese din raportul Camerei de comerţ şi industrie din Arad, care în şedinţa

---

[41] Vezi *Analele statistice şi economice*, 1860, part. I, p. 15 şi 1861, part. I, p. 14—15.

[42] Gh. Bariţiu, *Date statistice* ..., în *Transilvania*, an. VI. nr. 3, din 1 febr. 1873.

[43] *Ibid.*

[44] N. Iorga, *o. c.*, p. 168.

[45] N. G. V. Gologan, *Cercetări privitoare la trecutul comerţului romînesc din Braşov*, Bucureşti, 1928, p. 64. — Imreh István, *A bereckiek moldvai kapcsolatairól a XIX. század első felében* (Despre legăturile cu Moldova ale locuitorilor din Breţcu în prima jumătate a sec. XIX), în *Studia Universitatum Victor Babeş et Bolyai*, tom. III (1958), nr. 8, Ser. IV, fasc. 2, p. 86—87.

din 17 august 1872, printre altele, a luat în discuţie problema privilegiului acordat de guvernul romîn de atunci unui consorţiu în legătură cu reglementarea traficului pe Jiu. Conform privilegiului menţionat, acest consorţiu dispunea de un drept de monopol pe o perioadă de 40 ani asupra întregului comerţ cu cărbune, fier şi lemn ce se desfăşura pe acest rîu[46].

Printre mărfurile mai importante ce se exportau din Transilvania în Ţara Romînească şi Moldova se numără, la fel, hîrtia şi sticla ; în anul 1851 acestea reprezentau faţă de volumul total exportat 4,8%.

Aprovizionarea pieţelor din Moldova şi Ţara Romînească cu hîrtie fabricată în Transilvania avea tradiţii seculare. Comerţul cu hîrtia a jucat un rol determinant în amplasarea morilor de hîrtie dincoace de munţi, acestea ridicîndu-se în majoritatea cazurilor în apropierea drumurilor comerciale care făceau legătură între Ţara Romînească, Moldova şi Transilvania. Cîteva exemple : pe lîngă primele mori de hîrtie înfiinţate în secolul XVI la Braşov şi Sibiu, în cursul secolului XVIII se mai pun în funcţiune mori de hîrtie la Făgăraş, Orlat, Cărţişoara, Prundul Bîrgăului, în părţile Ciucului şi ale Treiscaunelor etc.[47] După Kőváry, moara de hîrtie de la Orlat era pe la mijlocul secolului XIX cea mai însemnată, avînd maşini, 40 de lucrători şi producînd anual circa 20 000 legături de hîrtie, care în mare parte se valorificau în Ţara Romînească şi Moldova[48]. Gheorghe Bariţiu susţine că şi moara de hîrtie din Cărţişoara dispunea de maşini[49].

Producerea şi valorificarea hîrtiei asigurau cîştiguri mari atît fabricanţilor, cît şi comercianţilor. Bariţiu aminteşte că „... fabricanţii de la Orlat şi Cărţişoara lucrau cu un cîştig de 50%, la unele calităţi de 100"[50]. E semnificativ că dintre comercianţii din Transilvania, unii aveau în exploatare şi mori de hîrtie, iar alţii erau comisionarii unor întreprinderi de fabricat hîrtie. Tot Bariţiu scrie în acest sens : „Casa Radu Orghidanu în Braşov avea în soldul său două mori de hîrtie groasă în Secuime, care însă niciodată nu erau în stare de a-i livra atîtea fabricate, cît i se cerea din Bucureşti şi de aiurea. Casa Gheorghe Ioan et fiii, tot acolo, avea magazie de hîrtie de la Orlat în comision, dar foarte de multe ori venea în strîmtoare cu neguţătorii, care le cereau hîrtie mai multă"[51].

Aceste împrejurări conjuncturale oferite de pieţele din Ţara Romînească şi Moldova, determină încă pe la 1842 pe cei mai înstăriţi comercianţi romîni din Braşov „... cari îşi au o parte mare a comerţului lor în ţările romîneşti... şi cari petreceau o mulţime însemnătoare de hîrtie străină în acele ţări"[52] să înfiinţeze pe seama lor o fabrică de

[46] Raportul citat al Camerei de comerţ şi industrie din Arad, p. 11.

[47] Gh. Bariţiu, *Papir = hîrtie. Fabrice de papir*, în *Transilvania*, an. VI, nr. 3 din 1 febr. 1873.

[48] Kőváry L., *o. c.*, p. 221—222.

[49] Gh. Bariţiu, *Fabrica de hîrtie mecanică de la Zărneşti*, în *Transilvania*, an. XVI, nr. 13—14 din 1885.

[50] *Ibid.*

[51] *Ibid.*

[52] Citat după un articol fără titlu al lui Gh. Bariţiu, datat în Zărneşti şi publicat în „Gazeta Transilvaniei", nr. 88 din 9 noiembrie 1957, p. 354.

hîrtie „... al cărei product să-l vîndă mai cu seamă tot ei pe la staveremintele lor...”[53]

După calculele şi presupunerile lui Gh. Bariţiu, vînzarea în Romînia a hîrtiei de provenienţă transilvăneană a fost încă însemnată şi în anul 1867, ea reprezentînd mai mult de 1/3 din întreaga cantitate de hîrtie vîndută[54].

Pe lîngă aceste mărfuri, s-au vîndut permanent pe pieţele Ţării Romîneşti şi ale Moldovei mărfuri de provenienţă agricolă. De asemenea erau preţuiţi în Ţara Romînească şi în Moldova caii de rasă din Transilvania, oile, vinul şi altele.

*

Datele prezentate în comunicarea de faţă arată că în ciuda înglobării forţate a Transilvaniei în uniunea vamală austriacă, ceea ce pentru această provincie însemna o situaţie dependentă faţă de economia capitalistă a Austriei, legăturile fireşti multiseculare cu celelalte două ţări surori au continuat şi pe mai departe şi s-au dezvoltat, cu toate greutăţile ce decurgeau din noile împrejurări care vizau economia transilvăneană. Schimbul de mărfuri a fost însă din ce în ce mai mult îngreunat de un alt factor : concurenţa mărfurilor provenite din ţările occidentale europene. Concurenţa aceasta se resimte tot mai pronunţat încă înainte de perioada studiată. N. Şuţu, în lucrarea citată, spune că „... este o realitate că comerţul... cu Anglia a luat o extindere progresivă foarte pronunţată. Firele, fierul şi manufacturile engleze fac la Galaţi o concurenţă accentuată mărfurilor din Austria...” Pentru ilustrarea acestei afirmaţii, el se foloseşte de date statistice din care reiese că pe cînd în anul 1841 volumul total al mărfurilor manufacturiere engleze importate prin Galaţi şi Brăila se cifra la 4 500 000 piaştri, în 1843 acest volum reprezenta 7 500 000 piaştri, iar în 1848 valoarea mărfurilor engleze aduse în Moldova se ridica la 26 500 000 piaştri (sume rotunjite)[55]. După datele statistice ale anului 1860, valoarea totală a mărfurilor importate din Anglia de statul romîn a fost de 24 500 000 lei, a celor aduse din Lipsca de 14 400 000 lei, iar a celor cumpărate din Viena de 17 700 000 lei (sume rotunjite)[56].

Negustorii transilvăneni, mai cu seamă membrii gremiului comercial levantin din Braşov, încă în 1850 recurg la guvernul austriac, cerînd printr-un memoriu sprijinul acestuia în păstrarea pieţelor din Ţara Romînească şi Moldova. Memoriul este întocmit din încredinţarea gremiului de către Ion Maiorescu, funcţionar superior la Ministerul Justiţiei din Viena, şi arată că breslele transilvănene care se cramponează de privilegiile lor'

[53] *Ibid.* Acest plan însă abia în 1852 ajunge în stadiul de înfăptuire, cînd unii comercianţi romîni din Braşov formează o „Societate de acţionari”, avînd ca scop înfiinţarea unei fabrici mecanice de hîrtie la Zărneşti. Această fabrică — ale cărei instalaţii au fost aduse din Belgia — din diferite motive obiective (insuficienţa capitalului societăţii, greutăţile în procurarea de credit, războiul din Crimeea etc.) a putut să fie pusă în funcţiune abia în anul 1857.

[54] Gh. Bariţiu, *Papir = hîrtie. Fabrice de papir*, în *Transilvania*, an. VI, nr. 3, din 1 febr. 1873.

[55] N. Suţu, *o. c.*, p. 213.

[56] Calculate în baza datelor din *Analele statistice*, 1861, part. I, p. 14—15.

împiedică creşterea şi ieftinirea producţiei de mărfuri, prin urmare comercianţii din Transilvania nu pot vinde decît mărfuri care sînt cu mult mai scumpe decît produsele similare din Apus ; ar trebui deci ca guvernul să înlăture aceste obstacole care stau în calea propăşirii.

O altă problemă ridicată în acest memoriu spre a fi rezolvată de guvern, este aceea a drumurilor. Gremiul braşovean cere guvernului din Viena să construiască şosele prin trecătorile Oituz şi Timiş peste Predeal, ceea ce ar contribui la scurtarea transportului mărfurilor şi totodată la micşorarea cheltuielilor de transport[57].

După înfiinţarea Camerei de comerţ şi industrie din Braşov (1851), care la început — pînă la înfiinţarea celorlalte camere — cuprindea aproape toate regiunile mai importante din punct de vedere industrial şi comercial ale Transilvaniei, lupta comercianţilor braşoveni pentru obţinerea sprijinului guvernului austriac în vederea dezvoltării schimbului de mărfuri cu Ţara Romînească şi Moldova, ia o formă organizată. Camera de comerţ ridică de la început chestiunea construirii de drumuri corespunzătoare de către guvern, pentru înlesnirea circulaţiei între Transilvania, Ţara Romînească şi Moldova. Problema drumurilor figurează deja în primul raport al Camerei, întocmit pe anul 1851[58]. Lupta dusă de Cameră şi de comercianţii braşoveni pentru construirea liniei ferate Oradea-Cluj-Braşov, a fost strîns legată de problema dezvoltării legăturilor comerciale dintre cele trei ţări romîne, ceea ce reiese de altfel şi din faptul că guvernul romîn a fost şi el solicitat de Camera braşoveană în vederea joncţiunii liniei ferate menţionate în direcţia Ploeşti-Bucureşti.

Camera de comerţ şi industrie din Braşov, în raportul său pe anul 1851, arată cît de mult costă transportul mărfurilor din Transilvania în Ţara Romînească şi în Moldova, faţă de costul transportului mărfurilor provenite din Occident. De exemplu transportul a 100 kg marfă din Anglia la Galaţi costă 30—36 creiţari, din Belgia cam 45 creiţari, iar din Transilvania 4—7—10 florini[59]. În astfel de condiţii, mărfurile apusene însemnau desigur pentru produsele transilvănene — pe pieţele de dincolo de munţi — o concurenţă apăsătoare.

Printre elementele progresiste din Transilvania care au luptat cu hotărîre pentru intensificarea legăturilor economice cu Moldova şi Ţara Romînească, un rol de frunte l-a avut Gh. Bariţiu. În numeroasele sale articole şi studii cu conţinut economic, acesta ridică şi analizează problema în mod multilateral, încercînd să găsească soluţiile cele mai potrivite în împrejurările istorice de atunci. Încă în 1852 Gh. Bariţiu arată că ţările din Apus exportă în această parte mărfuri mai ieftine şi de calitate şi că comerţul apusean este cu mult mai dezvoltat, dispunînd de credit etc.[60] În şedinţa din 3 decembrie 1863 a senatului imperial, la dezbaterea asupra

[57] N. G. V. Gologan, *o. c.*, p. 45, 79, 150.

[58] *Bericht der Kronstädter Handels- und Gewerbekammer*, Braşov, 1851, p. 33.

[59] *Ibid.*

[60] Gh. Bariţiu, *Comerciul nostru cu răsăritul*, în *Gazeta Transilvaniei*, nr. 20 din 1852, p. 78.

bugetului Ministerului de Comerţ, Gh. Bariţiu — în calitate de deputat — ţine o cuvîntare în cadrul căreia atrage atenţia guvernului austriac asupra importanţei lărgirii comerţului Transilvaniei cu statul romîn nou format[61].

*

În această succintă prezentare a unor aspecte ale comerţului dintre cele trei ţări romîne în deceniile 6—7 ale secolului al XIX-lea, am încercat să analizăm acele legături de schimb care serveau necesităţile sistemului de producţie capitalist în plină dezvoltare, accentuînd că în perioada dezvoltării producţiei capitaliste de mărfuri se resimţea din ce în ce mai mult necesitatea extinderii legăturilor fireşti economice dintre Transilvania şi celelalte două ţări romîne. Studiul nostru a scos în evidentă faptul că din Transilvania se exportau în Muntenia şi Moldova materii prime necesare dezvoltării industriei care exista şi se creea acolo (fontă, cărbune, fire prelucrate de lînă, fire de bumbac etc.), iar la rîndul său Transilvania, deficitară în cereale, consuma produse cerealiere provenite în Ţara Romînească şi Moldova. Dezvoltarea industriei din Transilvania s-a bazat, la fel, în măsură mare pe materiile prime achiziţionate de dincolo de munţi.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ТОВАРНОГО ОБОРОТА НА ТЕРРИТОРИИ НАШЕГО ОТЕЧЕСТВА В 6—7 ДЕСЯТИЛЕТИЯХ XIX века

РЕЗЮМЕ

Особую роль и большое значение в период капитализма играли торговые отношения между тремя румынскими землями. Данная статья излагает некоторые стороны этого товарного оборота в годы включения Трансильвании в австрийский таможенный союз (6—7 десятилетия XIX века).

Авторы используют некоторые изданные материалы второй половины XIX столетия, недостаточно использованы до сих пор. На основе этого материала они дают примеры различных аспектов торговли этого периода. Из этого видно расширение естественных экономических связей между тремя румынскими землями во время развития капитализма. Авторы останавливаются особенно на роль различных групп товаров в этой торговле.

[61] Vezi cuvîntarea în *Gazeta Transilvaniei* nr. 2—3, din 1864.

QUELQUES ASPECTS DE L'ÉCHANGE DE MARCHANDISES SUR LE TERRITOIRE DE NOTRE PATRIE AU COURS DES 6e—7e DÉCADES DU XIXe SIÈCLE

RÉSUMÉ

Dans la période de développement du capitalisme, les raports commerciaux entre les trois pays roumains ont joué un rôle particulièrement important. Le travail présente quelques aspects de cet échange de marchandises durant les décades où la Transylvanie fut englobée dans l'union douanière autrichienne (les 6e — 7e décades du XIXe siècle).

Les auteurs ont recours à quelques donnés statistiques, publiées dans la seconde moitié du siècle dernier, qui n'ont pas été suffisamment analysées jusqu'à présent. En vertu de ces données, ils présentent et exemplifient des aspects du commerce qui s'est déroulé durant ces deux décades. Il en résulte que dans la période de développement de la production capitaliste les rapports économiques normaux entre les trois pays roumains s'étaient amplifiés de plus en plus. Les auteurs insistent surtout sur la participation dans ce trafic des différents groupes de marchandises.

GREVA GENERALĂ DIN OCTOMBRIE 1920 ÎN ORAȘUL CLUJ

DE

LUDOVIC JORDÁKY

În Romînia, ca și în majoritatea țărilor capitaliste din lumea întreagă, după Revoluția Socialistă din Octombrie 1917 clasa muncitoare s-a găsit într-o perioadă de avînt revoluționar. Începînd din toamna anului 1917 și în decursul anilor 1918 și 1919, avîntul de luptă al maselor n-a putut fi înfrînt. Elanul revoluționar s-a menținut și chiar s-a întărit în cursul anului 1920, cu toate că guvernul burghezo-moșieresc și burghezia încă prin martie 1920 a început o contraofensivă împotriva clasei muncitoare.

Guvernul Averescu, reprezentantul și unealta burgheziei liberale, imediat după preluarea puterii, la 13 martie 1920, a luat măsuri de natură teroristă împotriva mișcării muncitorești (îngrădirea grevelor și a întrunirilor, desființarea consiliilor muncitorești, întărirea regimului militar în Transilvania etc.). Dar „măsurilor burgheziei, clasa muncitoare le răspunde printr-un nou val de luptă, care începe în primăvara anului 1920 și care duce în cele din urmă la greva generală din octombrie 1920"[1].

Răspunsul clasei muncitoare la măsurile teroriste ale guvernului și la politica de exploatare crescîndă a burgheziei, a constat în intensificarea mișcărilor greviste în toată țara. În martie 1920 izbucnește o grevă în Valea Jiului, în aprilie au loc greve ale ceferiștilor din București și din alte centre feroviare, în mai și iunie greve ale metalurgiștilor, textiliștilor și ale altor categorii de muncitori, în ziua de 23 august izbucnește o grevă generală în Banat, iar la 29 august o grevă generală în Transilvania — toate acestea dovedind voința de luptă a clasei muncitoare. Începînd din luna iunie, muncitorii din toate orașele, prin adunările lor sindicale și de partid, prin mitinguri și demonstrații cer energic declararea grevei generale.

Situația revoluționară din vara anului 1920 era favorabilă. Pe plan intern criza politică a claselor stăpînitoare era deplină, mizeria și sărăcia claselor asuprite devenise insuportabilă, economia țării era ruinată, iar elanul de luptă și combativitatea maselor crescuseră enorm. Pe plan inter-

[1] *Lecții în ajutorul celor ce studiază istoria P.M.R.*, București, Edit. Politică, 1960, p. 171.

național, au contribuit la întărirea situației revoluționare succesele dictaturii proletariatului din Rusia Sovietică și rezoluțiile congresului al II-lea al Internaționalei Comuniste, ținut în iulie 1920.

În aceste împrejurări, deși grupurile comuniste și elementele de stînga din Partidul Socialist depun o activitate revoluționară, totuși lipsește un factor determinant, și anume partidul revoluționar de tip nou al proletariatului[2]. Agitația în favoarea declanșării grevei generale este condusă de grupurile comuniste. Pretutindeni în fruntea maselor se află comuniștii și socialiștii de stînga. Grupurile comuniste „... chemau la luptă împotriva regimului exploatatorilor, împotriva măsurilor represive luate de guvernul burghezo-moșieresc, pentru apărarea și lărgirea cuceririlor obținute de muncitori prin luptă, pentru apărarea revoluționară a Rusiei Sovietice"[3].

Situația materială a muncitorimii din Cluj era tot așa de precară ca în celelalte orașe din țară. Neexistînd o industrie grea importantă, muncitorimea din Cluj era recrutată din atelierele CFR, din industria ușoară (piele, textile, alimente), din metalurgie, din cîteva fabrici mari de tutun, chibrituri, spirt etc. și din industria mică. Masele muncitorești aveau însă spirit revoluționar de luptă. Marile demonstrații și greve din 1919 dovedesc nu numai elanul revoluționar, dar și activitatea grupurilor comuniste. La congresul organizațiilor socialiste din Transilvania, care s-a ținut în august 1920 la Cluj, delegații fabricilor cer declararea grevei generale, condamnă atitudinea oportuniștilor din conducerea Partidului Socialist și a sindicatelor, și se declară în favoarea afilierii la Internaționala a III-a.

Influența grupurilor comuniste și a elementelor socialiste de stînga și atitudinea revoluționară a muncitorimii din Cluj se manifestă clar cu ocazia grevei generale de o oră din 1 septembrie 1920, cînd munca a încetat în toate uzinele și birourile[4], cu prilejul grevei muncitorilor de la fabrica de piele „Renner", care a izbucnit la scurt timp și a durat trei zile, culminînd în acțiunea din 18 septembrie 1920, cînd toți muncitorii și angajații din Cluj au donat salariul lor pe o zi pentru „fondul de presă și de apărare". Muncitorimea din Cluj și-a dat seama că organizarea presei — ca mijloc de agitație și propagandă — și realizarea fondului de ajutorare, de rezistență, sînt mijloace prealabile necesare grevei generale.

Clujul a avut o importanță deosebită și în acest timp în mișcarea muncitorească. Toate organele de conducere ale Partidului Socialist și ale Uniunilor sindicale pentru Transilvania, își au sediile la Cluj. Deși masele muncitorești se aflau sub influența grupurilor comuniste și a socialiștilor de stînga, în posturile de conducere aveau totuși un rol decisiv elementele oportuniste, care sub presiunea maselor, la congresul din august 1920, în aparență au acceptat propunerea referitoare la afilierea la Internaționala a III-a, dar în fond au rămas pe pozițiile reformismului. În acest sens este ilustrativ exemplul lui I. Jumanca, oportunistul care la congresul din august 1920 — în urma criticii aspre a delegaților — n-a fost ales în Comi-

[2] *Ibid.*, p. 181—182
[3] Mocanu C., *Greva generală din 1920 din Romînia*, în *Studii*, XIII, 1960, nr. 5, p. 12.
[4] *Erdélyi Munkás* [Muncitorul Ardelean], din 21 sept. 1920.

tetul Central, dar peste cîteva zile, printr-un compromis, este ales în conducerea centrală a Uniunilor sindicale.

În tot cursul luptelor muncitorești, în special cu ocazia grevei generale, se poate urmări atît rolul important al grupurilor comuniste și al elementelor revoluționare socialiste,cît și rolul nefast al conducătorilor oportuniști. Reformiștii, sub presiunea maselor, adoptă la început o poziție în favoarea grevei generale, fapt pentru care semnatarii „ultimatum"-ului sînt temporar urmăriți, ca mai tîrziu să devină trădătorii acestei mari acțiuni a proletariatului.

În octombrie 1920, lupta de clasă se desfășoară cu deplin avînt. Guvernul Averescu-Argetoianu, la ordinul și în interesul burgheziei, și-a fixat ca scop principal dezorganizarea și distrugerea mișcării muncitorești; totodată, prin represalii, urmărea să asigure ordinea internă pentru cazul unei eventuale intervenții militare împotriva statului sovietelor. Condus de acest scop, guvernul organizează o serie de provocări împotriva organizațiilor muncitorești, vizînd în același timp și pe conducătorii acestora. Primele măsuri sînt puse în aplicare de guvern încă pe la începutul lunii octombrie 1920, cu scopul de a împiedica greva ceferiștilor în curs de declanșare. În Transilvania a fost însărcinat cu menținerea circulației pe căile ferate Corpul VI Armată. Sarcina unei unități (compania a VIII-a) era de a asigura linia Oradea-Cluj-Teiuș[5]. Paralel cu măsurările militare, au fost luate și măsuri administrative, atît pe linia poliției și Siguranței, cît și pe aceea a parchetelor și judecătorilor.

În acest timp, însă, și muncitorimea se pregătea intens de luptă. Paralel cu intensificarea muncii de organizare a lucrătorilor și de pregătirea grevei, începute în fiecare Uniune sindicală, presa socialistă a desfășurat o propagandă energică, folosind un ton mult mai combativ decît în perioada precedentă. „... Clasa muncitoare nu mai poate suferi acest sistem" și nu mai vrea ca „... în Romînia barbaria să stăpînească și prostia să guverneze" — se arată cu curaj în presa muncitorească. Muncitorimea pretinde o schimbare radicală în politica țării : „Vrem în primul rînd să ni se asigure dreptul de organizare și de întrunire. Pretindem suspendarea imediată a stării de asediu nu numai pe hîrtie, ci în realitate și eliberarea tuturor muncitorilor arestați. Pretindem ca obiceiul brutal și barbar al autorităților de a bate și maltrata oamenii, obicei primitiv, scîrbos și necivilizat, să fie scos odată din aplicare... Mult nu vom mai aștepta. Acesta este ultimul cuvînt"[6].

După o lungă perioadă de activitate politică axată pe doleanțe și memorii, care n-a dat nici un rezultat, Consiliul General al Partidului Socialist și al organizațiilor sindicale din întreaga țară a convocat pentru ziua de 10 octombrie 1920, la București, o conferință. Comitetul Partidului Socialist din Transilvania și Uniunile sindicale din Transilvania (toate acestea își aveau sediile la Cluj) au fost reprezentate prin elemente centriste și reformiste. Membrii comitetelor, delegați la ședința Consiliului General, au primit însă însărcinări concrete și hotărîte de la membrii organizațiilor, „mandat imperativ", atît în privința revendicărilor cît și a declarării grevei

[5] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., doc. nr. 43310/38, fila 1.

[6] *Tribuna Socialistă*, din 3 oct. 1920.

generale. Revendicările erau formulate în sensul voinței de luptă a maselor muncitorești.

Consiliul General al Partidului Socialist și al mișcării sindicale, compus din delegații tuturor organizațiilor politice și sindicale din toată țara, a votat în ziua de 11 octombrie 1920 o rezoluție cu caracter de ultimatum, care urma să fie adusă la cunoștința guvernului printr-o delegație aleasă la această conferință. Elementele oportuniste au depus rezistență la declararea grevei generale, încercînd o nouă amînare. Nereușind, „... formal s-au declarat de acord cu greva, dar au încercat să amîne declanșarea ei imediată sau pe cît posibil să o evite"[7]. În cele din urmă însă oportuniștii au trebuit să fie de acord cu greva generală, pentru a nu se compromite definitiv în fața maselor[8].

Rezoluția adoptată sub presiunea maselor cuprinde în 7 puncte revendicările cele mai importante ale muncitorimii, a căror satisfacere este cerută pînă la 20 octombrie 1920. Presa socialistă din Cluj publică textul rezoluției la 16 octombrie, ca un ultimatum al muncitorimii către guvern[9]. Revendicările cuprinse în rezoluție sînt următoarele :

1. Respectarea dreptului de asociere și recunoașterea delegaților și consiliilor muncitorești în toate întreprinderile.
2. Retragerea armatei din toate fabricile, uzinele și atelierele.
3. Interzicerea strictă a direcțiunilor din întreprinderile statului de a se amesteca sub orice formă în chestiunile referitoare la organizarea muncitorilor și reintegrarea în serviciu a tuturor lucrătorilor concediați sau suspendați.
4. Acordarea revendicărilor formulate de muncitorii din instituțiile statului, atît acolo unde au funcționat comisiuni de arbitraj (CFR și Monitorul Oficial), cît și acolo unde asemenea comisiuni nu au fost încă instituite.
5. Suspendarea aplicării legii pentru reglementarea conflictelor colective de muncă pînă la întocmirea unei alte legi, care să respecte drepturile cîștigate cu mari sacrificii de clasa muncitoare.
6. Desființarea efectivă și completă a stării de asediu și a cenzurii prin :
a) recunoașterea dreptului și libertății complete de asociere, întruniri, de presă ;
b) desființarea curților marțiale și trecerea tuturor proceselor privind pe civili, a delictelor politice și de presă în instanțele civile ;
c) scoaterea armatei din administrația civilă a teritoriilor alipite ;
d) încetarea sistemului expulzărilor și a evacuărilor forțate.
7. Redarea autonomiei Caselor cercuale din Ardeal și Banat și modificarea legii asigurărilor în vigoare dincolo de munți pe baza principiului de autonomie, cu consultarea clasei muncitoare prin reprezentanții ei autorizați.

Muncitorimea organizată din toată țara va fi chemată ca printr-o grevă generală să obțină toate aceste drepturi și libertăți de care sînt legate interesele ei cele mai vitale"[10].

---

[7] *Greva generală din Romînia 1920*, București, Edit. Politică, 1960, p. 156.
[8] Mocanu C., *o. c.*, p. 15.
[9] *Tribuna Socialistă*, nr. 42 din 17 oct. 1920. — *Erdélyi Munkás*, nr. 42 din 16 oct. 1920.
[10] *Tribuna Socialistă*, nr. 43 din 19 oct. 1920, ediție specială.

Memoriul a fost semnat de către membrii Consiliului General, în care comuniștii și socialiștii de stînga erau în minoritate, iar purtătorul de cuvînt era secretarul de atunci al Partidului Socialist, oportunistul Ilie Moscovici. Ardealul și Banatul au fost reprezentate la ședința Consiliului General aproape exclusiv de reformiști, în frunte cu Iosif Jumanca. Revendicările și îndrumările maselor muncitorești erau însă atît de categorice, încît chiar reformiștii erau forțați a introduce în memoriu și revendicări politice de primă importanță, pe lîngă cele cu caracter sindical-profesional. O nouă încercare de a se redacta încă un memoriu, a însemnat succesul temporar al majorității de dreapta în Consiliul General. Comuniștii și socialiștii de stînga erau împotriva acestui nou memoriu adresat guvernului și au propus declararea grevei fără nici o întîrziere.

Guvernul Averescu-Argetoianu a respins brutal discutarea memoriului. Oportuniștii, chiar după acest refuz, au depus sforțări pentru a amîna declanșarea grevei generale. Presiunea maselor însă n-a mai tolerat nici o amînare. Presa socialistă din Cluj, într-o ediție specială — sub forma unui manifest — publică din nou, în ziua de 19 octombrie, rezoluția Consiliului General sub titlul : ,,Ultimatul muncitorimei către guvern''[11]. Titlul e tipărit cu litere groase, iar în text — tot cu litere groase — apar aceste cuvinte : ,,pentru cea din urmă oară'' se aduce la cunoștință că termenul de îndeplinire a revendicărilor expiră irevocabil în ziua de 20 octombrie 1920.

În zilele premergătoare declarării grevei generale, la Cluj a mai avut loc o acțiune importantă. În ziua de 17 octombrie, delegații mișcării socialiste din Transilvania țin aci o conferință pentru discutarea problemelor presei socialiste. Conferința hotărește editarea celor trei cotidiene socialiste, începînd cu data de 31 octombrie 1920, cu titlul ,,Desrobirea'', ,,Küzdelem'' și ,,Der Kampf''. Conferința protestează totodată energic împotriva legii grevelor, împotriva prigonirii clasei muncitoare și în contra stării de asediu și a cenzurii. ,,A sosit momentul cînd clasa muncitoare trebuie să înspăimînte reacțiunea, dovedind forța sa proprie, ceea ce constă în puterea sa de organizare''[12] — scrie ziarul ,,Keleti Ujság'' la 19 octombrie 1920.

În momentul cînd presa socialistă a dat publicității ultimatumul, guvernul nu numai că respingea orice tratative cu muncitorimea, dar și trecea practic la pregătiri pentru împiedicarea grevei generale și înăbușirea în germene a oricărei mișcări. Printr-un ordin confidențial din 17 octombrie, adresat tuturor prefecților, guvernul îi somează să ia măsuri și să aresteze pe conducătorii socialiști și sindicali, precum și pe deputații socialiști ; de asemenea ordonă și închiderea localurilor sindicale și de partid. În același timp, presa reacționară burgheză intensifică atacurile împotriva mișcării socialiste[13].

Zarurile însă erau aruncate. Tactica de redactare a memoriilor, practicată de oportuniști, a trebuit să fie abandonată. Prin respingerea tratativelor, guvernul a forțat elementele oportuniste să se retragă un timp oarecare, lupta de clasă urmînd să continue cu folosirea armei grevei generale.

[11] *Ibid.*, și în *Erdélyi Munkás*, nr. 43 din 19 oct. 1920.
[12] *Keleti Ujság* [Jurnalul de dimineață], nr. 231 din 19 oct. 1920.
[13] *Înfrățirea*, nr. 62 din 17 oct. 1920.

DESFĂŞURAREA GREVEI GENERALE

Muncitorimea din Cluj a aşteptat cu atenţie crescîndă măsurile Consiliului General al Partidului Socialist şi ale Uniunilor sindicale. Declararea grevei generale a fost hotărîtă de Consiliul General în 20 octombrie 1920, la miezul nopţii. Muncitorimea din oraşele Transilvaniei — ca şi cea din Cluj — a primit în ziua de 19 octombrie următoarele directive referitoare la greva generală, din partea secretariatului central al Partidului Socialist din Ardeal şi Banat, din partea Consiliului Sindicatelor şi a Uniunilor sindicatelor din Cluj :

Stimaţi tovarăşi !

La conferinţa partidului şi consiliului sindicatelor, ţinută la Bucureşti, s-a hotărît pentru contrabalansarea ilegalităţilor guvernului, greva generală în Transilvania, Banat, Vechiul Regat şi Bucovina.

Greva se începe în 21 l. c., joi dimineaţa şi ţine pînă cînd se va da o dispoziţie respectivă din partea partidului şi consiliului sindicatelor.

Vă atragem atenţia asupra următoarelor :

1. Greva se referă la fiecare şi pentru toate breslele, ca să fie adevărată grevă generală.

2. Acolo unde este o singură uzină care deserveşte şi apaductul şi lumina electrică, sînt a se opri amîndouă. Acolo unde sînt deosebite, asupra apaductului nu se referă, dar asupra luminii electrice la tot cazul.

3. Personalul de tracţiune şi din birourile de mişcare, după miezul nopţii, miercuri după ora 12, nu va porni nici nu tren, însă trenurile vor fi lăsate a ajunge la staţia finală.

4. La întreprinderile cu cuptoare, pentru menţinerea focurilor se vor lăsa anumite persoane pentru îngrijirea acelora, ca nu cumva din deteriorarea acestora să rezulte o pagubă gravă pentru proletariat.

5. Ordinea, disciplina vor fi menţinute în orice caz de arestare şi în orice alte cazuri de provocare.

6. Demonstraţii, adunări sînt la tot cazul a se evita.

7. Sînt a se preveni orice cazuri de provocare. Greva pînă atunci nu va înceta, pînă cînd nu veţi căpăta ordin cu parola noastră comunicată acum prin prezentatorul acestor ştiri.

Facem personal răspunzător conducerile pentru a se conforma strict instrucţiunilor noastre şi pentru menţinera ordinei şi disciplinei. Această scrisoare după comunicarea ei conducătorilor tuturor breslelor, va fi arsă...

Cluj, la 19 octombrie 1920

Partidul Socialist din Ardeal şi Banat, Secretariatul General Cluj
Comisia Generală a Sindicatelor din Ardeal şi Banat, Centrala Cluj
Uniunea ceferiştilor din Ardeal şi Banat, Centrala Cluj
Uniunea Muncitorilor din fier şi metal din Transilvania şi Banat, Centrala Cluj
Uniunea muncitorilor mineri şi topitorilor din Ardeal şi Banat
Uniunea muncitorilor în lemn din Ardeal şi Banat, Centrala Cluj
Uniunea funcţionarilor din Ardeal şi Banat, Centrala Cluj"[14]

[14] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. nr. 40198, fila 222.

Programul de luptă al greviştilor era ultimatum-ul dat guvernului, care conţinea o serie de revendicări democratice şi cîteva revendicări socialiste. Cu toate acestea, directivele confidenţiale trimise organizaţiilor muncitoreşti şi comitetelor de grevă, au fost formulate în întregime în spirit oportunist, ele aplicã de fapt linia impusă mişcării de Iosif Jumanca, Klein Jakab ş.a. Aceşti oportunişti îşi închipuiau că printr-o grevă generală mută pot să forţeze guvernul pentru începerea tratativelor, şi în loc să pregătească masele pentru ocuparea străzilor şi fabricilor, au dat directive de ordine : toată lumea să rămînă acasă, muncitorii să nu părăsească locuinţele lor, să nu iasă în străzi, să nu meargă nimeni în apropierea uzinelor şi fabricilor, să fie menţinută ordinea şi disciplina, chiar în caz de provocare din partea autorităţilor. Aceste directive, deşi n-au putut demobiliza masele, în realitate n-au contribuit la creşterea elanului lor, ci au frînat într-o măsură considerabilă forţele şi energiile muncitorilor gata de luptă.

Evenimentele au dovedit că acceptarea propunerii oportuniştilor, referitoare la memoriul-ultimatum întocmit în şedinţa Consiliului General din 1 octombrie, precum şi directivele din 19 octombrie date de Centralele din Cluj, au înlesnit activitatea de represiune a guvernului. Între ultimatum-ul Consiliului General şi declanşarea grevei generale, guvernul Averescu-Argetoianu a avut un răgaz de zece zile. În acest timp autorităţile au putut mobiliza întreg aparatul de stat, poliţia, Siguranţa,armata, Parchetul, prefecturile şi Direcţiunea Căilor Ferate, luînd toate măsurile necesare pentru reprimarea grevei generale. În ce priveşte aparatul administrativ al capitaliştilor, acesta a furnizat autorităţilor date valoaroase referitoare la numele, adresa şi activitatea bărbaţilor de încredere din fabrici, uzine şi birouri. Vrînd să înăbuşe greva generală chiar de la început, guvernul a dat dispoziţii precise tuturor organelor de represiune, ordonîndu-le o atitudine hotărîtă şi brutală faţă de mişcarea muncitorească. Cu toate aceste măsuri, planul guvernului a dat greş, ceea ce dovedeşte încă odată voinţa de luptă a maselor muncitoreşti animate de o însufleţire revoluţionară.

Momentul exact al izbucnirii grevei generale a fost deci comunicat organizaţiilor locale în ziua de 19 octombrie, prin bărbaţi de încredere încercaţi ; la rîndul lor organizaţiile locale au comunicat aceste dispoziţii prin reţeaua lor de bărbaţi de încredere, lucrătorilor din fabrici, uzine, ateliere, birouri şi prăvălii.

Paralel cu pregătirea muncitorilor pentru declanşarea grevei, autorităţile au trecut şi ele la primele măsuri de teroare. Pentru reprimarea grevei controlorilor de tracţiune, mecanici şi fochişti de la căile ferate din Bucureşti, care au intrat în grevă la 18 octombrie, a fost dată încă în aceeaşi zi o ordonanţă semnată de primul-ministru gen. Averescu şi ministrul de război gen. Răşcanu. Ordonanţa a fost preluată şi afişată de către Corpul VI Armată pe teritoriul aparţinător razei sale de acţiune.

În decurs de cîteva ore, greva din Bucureşti s-a extins în toate centrele feroviare de dincolo de munţi. Ca urmare, guvernul a ordonat mobilizarea tuturor mecanicilor şi fochiştilor şi a anunţat trimiterea în faţa instanţelor justiţiei militare a acelora care nu se supun ordinului de mobilizare sau care pînă în ziua de 19 octom rie, orele 10 dimineaţa, nu se vor

prezenta de bună voie la locul lor de muncă. Ordonanţa prescrie în continuare următoarele :

. . . . .

4) Direcţiunea Generală C.F.R. va dispune a se face în unire cu reprezentanţii justiţiei, o cercetare amănunţită pentru a se constata prin procese verbale stricăciunile eventual făcute de acei care au părăsit serviciul.

Se va constata în acelaşi timp, care au fost instigatorii acestei mişcări contra legei.

. . . . .

6) Autorităţile poliţieneşti vor lua, cu ajutorul armatei, măsurile de ordine pentru a se evita orice act de agresiune din partea celor care au părăsit lucrul şi vor persista în această atitudine[15].

Această ordonanţă, completată cu unele dispoziţii ale comandantului trupelor de vest — gen. Văitoianu, a fost afişată încă în seara zilei de 18 octombrie şi la Cluj. Făcînd cunoscute dispoziţiile guvernului, ordonanţa afişată întăreşte cuprinsul lor prin următoarele precizări : „Asemenea măsuri se vor lua şi pentru controlori de tracţiune, mecanicii şi fochiştii din serviciul căilor ferate din Ardeal şi Banat, în caz de grevă în acest teritoriu"[16].

În ziua de 19 octombrie, cînd ziarele socialiste romîneşti şi maghiare anunţă în ediţii speciale revendicările muncitorimii şi începerea grevei generale, şi cînd secretariatul Partidului Socialist şi al Consiliului Sindicatelor trimite directivele organizaţiilor locale, pe zidurile Clujului apar afişele autorităţilor în limbile romînă şi maghiară, prin care se aduce la cunoştinţa populaţiei apelul lui Averescu. Este interesant de remarcat că din cele 9 gazete burgheze de la Cluj, numai una singură reproduce acest apel[17]. Textul apelului e o dovadă elocventă că în faţa guvernului reacţionar n-a existat nici un alt scop în afară de cel al apărării intereselor burgheziei.

În ciuda măsurilor luate de autorităţi, în dimineaţa zilei de 20 octombrie, prin intermediul sindicatelor, comitetele de grevă erau formate aproape la toate uzinele. Din aceste comitete făceau parte mulţi comunişti şi socialişti de stînga. În atelierele căilor ferate, la fabrica de piele Renner, la turnătoria de fier şi la fabrica de maşini Junász, la fabrica de tutun, la fabrica de chibrituri, la turnătoria de fier Simonfi, la fabrica de spirt, de bere, la cea de săpun şi de bomboane, se constituiseră comitete de grevă, iar muncitorii croitori, pantofari, tîmplari din industria mică, zidarii, tipografii şi legătorii de cărţi, chelnerii şi bărbierii, angajaţii comerciali, funcţionarii particulari şi ziariştii îşi aleseseră comitetele lor de grevă pe sindicate. În cele mai mari fabrici şi uzine erau alcătuite cîte două, la unele chiar trei comitete de acest fel, din considerentul că în cazul arestării membrilor unui comitet, conducerea grevei să fie continuată de un altul. Comitetele de grevă pe fabrici, uzine şi bresle erau coordonate şi conduse de un co-

[15] Ordonanţa preşed. Cons. de Min. gen. Averescu şi a min. de Război gen. Răşcanu, din 18 oct. 1920, dată în Bucureşti, în Arhiva Proc. reg. Cluj, dos. nr. 177/1920.

[16] *Ibid.*

[17] *Ellenzék* [Opoziţia], nr. 222 din 21 oct. 1920.

mitet central de grevă, în care de asemenea au intrat comuniști și socialiști de stînga ; acesta a intrat în ilegalitate încă în ziua de 20 octombrie.

În seara zilei de 20 octombrie, toate comitetele de grevă din uzine și bresle au primit dispoziții direct de la acest comitet, pentru dezlănțuirea grevei generale la orele 12 din noapte. Manifestul și foile volante tipărite în tipografia Gutenberg — tipografia sindicatelor socialiste — prin care muncitorimea a fost chemată să declare greva generală, au fost răspîndite și difuzate în cartierele muncitorești încă în cursul nopții, cu ajutorul bărbaților de încredere și al muncitorilor comuniști și socialiști de stînga, precum și prin membrii organizației tineretului socialist. În zorii zilei, în apropierea uzinelor, la drumurile mai importante, la încrucișările străzilor din cartierele muncitorești și în fața prăvăliilor, agitatorii și gărzile de grevă au comunicat declararea grevei acelor muncitori și angajați, care pînă atunci n-au putut lua cunoștință despre acest eveniment important[18].

În ziua de 20 octombrie, populația orașului a putut lua cunoștință și despre primele măsuri ale autorităților. Ministerul de Interne, pentru conducerea „operațiunilor de luptă antigrevistă", l-a delegat și trimis la Cluj pe Sebastian Stoica, consilier ministerial, împuternicindu-l cu autoritate deplină. Spre seara aceleiași zile, acestui delegat cu puteri depline asupra poliției din Cluj, Ministerul de Interne i-a trimis telegrafic următorul ordin : „Veți lua imediat contact cu generalul Petala și împreună cu comandamentul militar veți lua cele mai aspre măsuri pentru reprimarea grevei și restabilirea cursului normal. Întrucît greva generală în acele părți are caracterul unei răzvrătiri împotriva ființei naționale a statului nostru, veți considera că vă găsiți în stare excepțională"[19].

Tot în orele de seară (20 octombrie), în scopuri diversioniste, poliția a lansat un apel către populația orașului. Apelul a fost afișat pe străzi și publicat în ultimul număr al unor gazete, apărute înainte de grevă. În acest apel muncitorii au fost somați la reluarea lucrului în termen de 24 ore. Totodată au fost interzise adunările, orice alte manifestări și circulația populației în grupuri. Paralel cu măsurile luate de poliție, comandamentul din Cluj a interzis orice călătorie în afara orașului[20]

Apelul și ordonanța poliției din Cluj era următoarea :

„Cu data de 20 octombrie, pînă la noi dispoziții, sînt interzise toate adunările, atît în localurile închise, cît și sub cerul liber sau în străzi.

Orice grevă, generală sau parțială, este admisibilă numai în cazul cînd este declarată în cadrul formelor legale și cu autorizația subsemnatului ; conducătorii grevei actuale vor fi arestați și împotriva lor vor fi luate toate măsurile legale, în caz dacă nu vor avea această autorizație legală.

Fac apel către toate grupările organizate sau grupările în curs de organizare care au intrat în grevă, ca în 24 de ore de la publicarea acestui apel, să reia lucrul ; în caz contrar se vor găsi în fața rigorii legilor...

Cluj, 20 oct. 1920

Sebastian Stoica
Consilier ministerial, delegat însărcinat cu conducerea Poliției"[21]

[18] Amintiri ale conductărilor de grevă culese și redactate de autor (manuscris).

[19] Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., fond nr. 5, nr. 760, fila 81.

[20] *Ellenzék*, nr. 223 din 27 oct. 1920.

[21] *Ibid.*, reprodus după textul maghiar.

Înainte de afişarea acestei ordonanţe, la orele 4 d.m. (20 octombrie), locţiitorul căpitanului de poliţie — cu numele Caracionyi — a apărut la sediul central al Partidului Socialist (str. Memorandului 21), comunicînd conducătorului secretariatului Tyron Albani (care în acest timp milita în rîndurile aripei stîngi socialiste, iar mai tîrziu a trecut la extrema dreaptă social-democrată), că prefectul de poliţie, dr. Victor Pop, invita pe preşedinţii şi secretarii tuturor sindicatelor la o consfătuire. „Albani a convocat imediat şedinţa consiliului, la care toţi membrii acestuia au participat. În şedinţă au hotărît să nu îndeplinească cererea prefectului de poliţie şi să nu se ducă la poliţie". După şedinţa comitetului, Albani a declarat ziariştilor că „... aici greva nu poate să fie nici împiedicată, nici declarată", căci aceasta este generală pe toată ţara, şi se decide la Bucureşti[22].

Concomitent cu poliţia, Corpul VI Armată a adresat de asemenea un apel către grevişti, pătruns de ură faţă de clasa muncitoare[23].

În noaptea de 20 octombrie intră în acţiune şi Parchetul General de pe lîngă Curtea de Apel din Cluj. Înainte de miezul nopţii, la orele 23,45, cu un sfert de oră înaintea declanşării grevei generale, procurorul general dr. Cosma trimite o adresă judecătorului de instrucţie al Tribunalului din Cluj, la care anexează apelul la greva generală — din 19 octombrie — al sindicatelor din Cluj şi cere ordonarea imediată a percheziţiilor domicilare, pentru agitaţie şi instigare la grevă, precum şi sechestrarea „corpurilor delicte, ca bani de propagandă şi altele ce se văd a fi în legătură cu ordonarea acestei greve generale" în contra acelor conducători socialişti care semnaseră ultimatum-ul adresat guvernului, şi a altora „care în urma acestor proceduri s-ar găsi compromitaţi ca instigatori la greva generală". În fine propune extinderea percheziţiilor şi „... asupra localităţilor acelor uniuni, ale căror stampile se găsesc imprimate pe apelul secret al Sindicatului muncitoresc"[24].

Din motivarea adresei rezultă că greva generală în unele uzine a precedat termenul fixat, pornind deci cu cîteva ore înainte de miezul nopţii.

Cu toate măsurile drastice luate de autorităţi, în 20 octombrie 1920, la miezul nopţii, greva generală a izbucnit. Despre desfăşurarea acesteia ziarele publică dări de seamă abia în 27 octombrie şi în zilele următoare, cînd apariţia lor este reluată după o întrerupere de 5—6 zile, în urma grevei reuşite a tipografilor. Între 22—26 octombrie n-a apărut nici o gazetă la Cluj. Numai ziarul guvernului, „Înfrăţirea", a reuşit să scoată în zilele de 24 şi 26 octombrie cîte o ediţie specială de 2 pagini, cu ajutorul soldaţilor puşi la dispoziţie de comandamentul Corpului VI Armată.

Constatările presei în privinţa succesului grevei generale, mai ales în ceea ce priveşte participarea absolută a tuturor categoriilor de lucrători şi salariaţi, este unanimă. În ziua de 21 octombrie muncitorii şi funcţionarii nu s-au prezentat la locurile de muncă, trenurile au fost oprite, chelnării n-au intrat în restaurante, construcţiile au fost întrerupte, băncile

[22] *Uj Kelet* [Răsăritul Nou], nr. 84 din 21 oct. 1920.

[23] *Înfrăţirea*, nr. 65 din 21 oct. 1920.

[24] Arhiva Proc. reg. Cluj, dos. nr. 177/1920 : adresa 1436/1920 a Proc. Gen. către judec. de instrucţie al Trib. Cluj.

şi-au închis porţile, scrisorile n-au fost înmînate de factorii poştali, iar comercianţii — în lipsa angajaţilor — n-au mai putut deschide magazinele. Poliţia însă i-a silit pe comercianţi să deschidă prăvăliile, dar după deschidere, patronii au fost nevoiţi să stea ei înşişi la dispoziţia cetăţenilor — puţini la număr — care au intrat în magazinele lor, deoarece calfele au continuat greva[25]. În industria capitalistă, greva generală a fost totală, la căile ferate, poştă şi întreprinderile statului intră în serviciu doar cîţiva oameni ademeniţi de propaganda organizaţiei sindicale galbene naţionaliste*, şi deşi prăvăliile au trebuit să fie deschise, angajaţii comerciali şi funcţionarii au intrat în grevă fără excepţie. Sub presiunea autorităţilor, o parte dintre chelneri şi bărbieri şi-au reluat munca în cursul zilei. Armata a închis toate străzile din jurul uzinelor de apă şi de electricitate, iar lumea care dorea să circule în aceste părţi era legitimată — citim într-un reportaj despre prima zi a grevei generale[26].

Din considerente umanitare, pentru ca asistenţa medicală în spitale să nu fie întreruptă, Consiliul Sindicatelor a permis funcţionarea uzinelor de apă şi electricitate, cu personalul necesar pentru această muncă.

În 21 octombrie autorităţile au reînoit ordonanţa dată cu o zi înainte, prin care interziceau cu desăvîrşire orice adunări sau demonstraţii, somînd din nou muncitorii să reia lucrul în decurs de 24 ore. Muncitorimea însă, în mijlocul căreia se aflau în permanenţă comuniştii şi socialiştii de stînga, a fost fermă în hotărîrea ei de a continua greva. Între timp poliţia trece la arestarea conducătorilor grevei şi la închiderea localurilor sindicale şi de partid. Siguranţa a obţinut prin direcţiunile uzinelor şi fabricilor tabele nominale despre muncitori, cu adresele exacte ale acestora. În baza listelor primite, oamenii poliţiei — însoţiţi de armată — s-au prezentat la locuinţele muncitorilor, somîndu-i să reia lucrul şi ameninţîndu-i cu arestarea în caz de refuz, iar a doua zi încep arestările în masă şi brutalizarea sălbatică a muncitorilor. Tot în 21 octombrie, poliţia a întrerupt legăturile telefonice între Bucureşti şi oraşele din Transilvania şi a interzis călătoriile pentru cetăţeni. Prin ordonanţa nr. 13062/1920, Comandamentul Pieţii a prevăzut de asemenea restricţia conform căreia nimeni nu putea călători în altă parte a ţării decît cu autorizaţia scrisă a respectivului comandament[27].

Gazeta guvernamentală din localitate afirma în mod tendenţios, urmărind să slăbească elanul de luptă al greviştilor, că greva de la fabrica de tutun a fost parţială chiar din primele momente, deoarece activitatea direcţiunii şi a sindicatului naţionalist de aci s-a dovedit „eficace", împiedicînd o parte a muncitorilor să adere la grevă[28]. În realitate, cu excepţia cîtorva elemente laşe şi inconştiente, lucrătorii romîni şi maghiari deopotrivă au luat parte la greva generală.

[25] *Ellenzék*, nr. 223 din 27 oct. 1920.

* În realitate sindicatele naţionaliste n-au avut nici o influenţă în rîndurile muncitorilor. Printre membrii lor se numărau doar cîţiva meşteri cu concepţii învechite şi lucrători necalificaţi lipsiţi de conştiinţă de clasă.

[26] *Uj Kelet*, nr. 85 din 27 oct. 1920.

[27] *Keleti Ujság*, nr. 234 din 27 oct. 1920.

[28] *Înfrăţirea*, din 26 oct. 1920, ediţie specială.

Pe de altă parte, autoritățile locale au început să răspîndească zvonul că măsurile de represiune luate de ele au dus la arestarea tuturor conducătorilor greviști, dar aceste zvonuri sînt contrazise de înseși declarațiile publice ale prefectului Clujului, Mircea Pilat, după care „... s-au descoperit muncitori în jurul cazărmilor și a instituțiilor de Siguranță... și stocuri de manifeste incendiare..." cu îndemnuri la grevă pentru „... a isprăvi odată cu burghezimea", iar într-un manifest adresat muncitorimii — declară aceeași persoană oficială — se scria următoarele : „Puneți-vă toți în grevă fără nici o frică, conducătorii sînt cu voi..."[29] Toate acestea denotă o activitate vie din partea greviștilor și a conducătorilor care luptau pentru succesul deplin al grevei generale, ceea ce reiese de altfel și din știrea publicată de un ziar burghez, potrivit căreia, în loc să demobilizeze, muncitorii ceferiști continuau greva, autoritățile recurgînd la forță pentru a-i sili pe unii dintre ei să se întoarcă la locurile de muncă[30]. Mai mult, cu toate pregătirile făcute, organele de represiune suferă un eșec și în privința arhivelor muncitorești, deoarece „... în momentul declarării grevei, arhivele tuturor cluburilor socialiste, cît și conținutul caselor de bani, au dispărut"[31].

Declarațiile pompoase ale autorităților n-au coprespuns deci realității în ce privește arestarea imediată a tuturor conducătorilor grevei. Aceasta reiese și mai clar dintr-un raport al consilierului-delegat Stoica, trimis în 21 octombrie (orele 4 d.m.) directorului general din Cluj al Ministerului Internelor, C. Tănăsescu, în care se arată că „... conducătorii sindicatelor muncitorilor au părăsit orașul, lăsînd aici în oraș numai familiile lor. În capul sindicatelor au venit alții din alte localități"[32]. La raport, Stoica anexează în mod informativ un tabel nominal despre 28 de conducători socialiști din Cluj[33]. În realitate conducătorii comuniști și socialiști de stînga n-au părăsit orașul, ci au condus greva din ilegalitate, fiind în permanent contact cu o serie de bărbați de încredere.

În ziua de 22 octombrie, procurorul general dă dispoziții poliției ca „... de îndată și cu cea mai mare atențiune și sîrguință să dispuneți arestarea și escortarea la acest Parchet General a indivizilor menționați în nota alăturată ce ne-a fost dată de către Siguranța Statului din Cluj"[34]. Pe lîngă aceasta, el cere comandamentului militar al orașului să pună la dispoziția poliției un număr corespunzător de „ofițeri și grade inferioare, în scop de a conlucra cu poliția din Cluj pentru o mai grabnică arestare a celor vizați"[35]. Peste cîteva ore, același procuror general trimite o nouă listă despre conducătorii greviștilor, ordonînd „ca și aceștia să fie arestați și escortați la acest Parchet General"[36].

[29] *Voința*, nr. 52 din 26 oct. 1920.
[30] *Voința*, nr. 53 din 27 oct. 1920.
[31] *Ibid.*
[32] Arhiva Proc. reg. Cluj, dos. nr. 177/1920 : adresa nr. 7224/1920, secretă.
[33] Arhiva Proc. reg. Cluj, dos. nr. 177/1920 : tabelul conducătorilor socialiști din Cluj.
[34] Arhiva Proc. reg. Cluj, dos. nr. 177/1920 : adresă confidențială nr. 1440/1920 a Proc. Gen. către poliția de stat din Cluj.
[35] Arhiva Proc. reg. Cluj, dos. nr. 177/1920 : adresa nr. 1440/1920 a Proc. Gen. către generalul-comandant din Cluj.
[36] Arhiva Proc. reg. Cluj, dos. nr. 177/1920 : adresa nr. 1443/1920 a Proc. Gen. către poliția de stat din Cluj.

Arestările încep de fapt și continuă fără întrerupere. Conducători mișcării însă nu sînt descoperiți și în primele două zile poliția reușește să aresteze doar o parte din membrii comitetelor de grevă și dintre bărbații de încredere. În schimb mult mai mare este numărul muncitorilor arestați de poliție și armată. Muncitorii, în primul rînd ceferiștii, erau duși la poliție, bătuți și maltratați, iar după dresarea unor procese-verbale formale, în cele mai multe cazuri trimiși Parchetului cu acuzația că au refuzat reluarea muncii. Parchetul General din Cluj primește între timp dispoziții de la Ministerul Justiției, care prin telegrame cifrate ordonă „procedarea energică" în toate cazurile, „arestarea conducătorilor socialiști aflați în localitate care s-au făcut vinovați de călcarea legilor conflictelor muncitorești, chiar dacă printre aceștia s-ar găsi parlamentari" și totodată „percheziționarea localurilor, cluburilor, cît și la domiciliul celor arestați, sezisînd orice acte veți găsi referitoare la grevă", apoi deschiderea procedurii penale „... împotriva celor care în localitate au ordonat greva, adică au luat măsuri pentru ca hotărîrea de încetarea colectivă a lucrului să fie adusă la îndeplinire" etc. În ziua de 24 octombrie, Ministerul Justiției ordonă și mai categoric să se procedeze „imediat și fără întîrziere și fără ezitare, de acord cu autoritățile administrative și comandamentele militare, la arestarea tuturor comitetelor de grevă în special de la CFR ; în general luați cele mai energice măsuri pentru a asigura restabilirea ordinei"[37].

Greva generală continuă cu aceeași intensitate și în ziua de 22 octombrie, cu toate că arestările și prigonirea muncitorimii se extinseseră și deveniseră extrem de brutale. Începînd cu această zi, nici un ziar nu mai apare la Cluj. Fabricile și căile ferate nu lucrează. Numai o parte a chelnerilor sînt forțați să înceteze greva, iar în 23 octombrie o infimă parte a bărbierilor și a angajaților comerciali[38]. „Poliția caută pe greviști și mulți sînt forțați să reiai lucrul ... Numeroși ceferiști sînt arestați"[39] — relatează presa vremii despre lupta muncitorimii clujene.

Neputința față de greviști îndeamnă autoritățile să declare starea de asediu și să introducă cenzura încă în după amiaza zilei de 22 octombrie. Poliția aduce la cunoștința populației, printr-un afiș, noile amenințări și măsuri de represalii împotriva greviștilor. Prin publicația 7223/1920 aceasta ordonă ca „... toți muncitorii, care stau în ascunzișuri, cel mai tîrziu pînă la 23 l. c. orele 8 dimineața să se prezinte în uzinele și atelierele unde au lucrat și să înceapă munca". Totodată ea avertizează că va introduce cele mai drastice măsuri nu numai față de greviști, dar și față de membrii familiilor lor, în cazul cînd aceștia vor refuza informațiile despre capul familiei[40].

Prin acest comunicat, poliția urmărea să creeze o nouă diversiune-dar avea în vedere și aplicarea unor noi măsuri teroriste. Ea căuta să infiltreze știrea falsă că conducătorii grevei, în mod laș, i-au părăsit pe muncitori,

[37] Arhiva Proc. reg. Cluj, dos. nr. 177/1920 : diferite telegrame ale Min. de Justiție către Proc. Gen. Cluj.

[38] *Keleti Ujság*, nr. 234 din 27 oct. 1920.

[39] *Ellenzék*, nr. 223 din 27 oct. 1920.

[40] *Ibid.*

iar de la membrii familiilor lor urmărea să obţină adresele celor aflaţi în ilegalitate, pentru a putea trece la arestarea conducătorilor de grevă. Dar şi această încercare a rămas fără rezultat. În aceeaşi noapte apar în cartierele muncitoreşti noi manifeste ale comuniştilor şi socialiştilor de stînga tipărite în limbile romînă şi maghiară. Textul unuia din aceste manifeste răspîndite printre muncitori, este următorul :

„Proletari din toate ţările, uniţi-vă !

Tovarăşi ! Muncitori !

Lupta contra reacţiunii s-a început. Această luptă trebuie să se sfîrşească cu victoria noastră. Greva generală este arma cu care putem zdrobi tirania ciocoiască. Luaţi cu toţi parte la grevă. Spuneţi la toţi muncitorii că acela este trădătorul fraţilor săi, care lucrează pînă cînd guvernul nu îndeplineşte cererile noastre drepte.

Să nu credeţi zvonurile mincinoase.
Conducătorii voştri lucrează şi nu v-au părăsit.
Trăiască Internaţionala a III-a ![41]

Este evident că manifestul fusese tipărit şi răspîndit de grupurile comuniste şi socialiste de stînga ale comitetului de grevă. El constituia o dezminţire nu numai a zvonurilor provocatoare lansate de autorităţi, dar şi a ştirilor răspîndite după încetarea grevei de către presa burgheză, potrivit cărora muncitorimea — date fiind arestările efectuate de organele represive — „... după izbucnirea grevei şi-a continuat fără nici o dirijare greva"[42].

În zilele de 23 şi 24 octombrie, situaţia rămîne în general neschimbată. Numai chelnerii lucrează în număr mai mare. Teroarea creşte, pieţele şi străzile principale sînt ocupate de poliţie, iar cartierele muncitoreşti sînt închise şi încercuite de armată şi poliţie. Permanent sînt efectuate razii, toată lumea este legitimată şi numărul arestaţilor este în continuă creştere[43].

Părerea generală a autorităţilor era că în Transilvania „... greva cea mai înverşunată este greva muncitorilor din Cluj"[44]. Ediţia specială a gazetei guvernamentale publică apelul Corpului VI Armată, care — arătînd ca muncitorimea îşi urmează conducătorii — recunoaşte indirect succesul grevei. Tot ediţia respectivă semnalează că Uniunea ceferiştilor a fost desfiinţată şi membrii ei urmează să fie pedepsiţi, că atelierele CFR au fost închise din cauza grevei şi că o mare parte a funcţionarilor de la Direcţiunea CFR de asemenea au aderat la grevă[45].

Procurorul general, într-unul din rapoartele sale, întăreşte această părere. În raportul trimis Ministerului de Justiţie constată că „greva încă nu este curmată", la CFR „atelierele stau în grevă", fabrica mare de piele Renner „stă fără muncitori", electricitatea, apaductul şi regia funcţionează sub „pază militară", prăvăliile şi restaurantele sînt deschise „dar în mare

[41] Arhiva Proc. reg. Cluj, dos. nr. 177/1920 : manifestul intitulat „Tovarăşi muncitori — Proletárok".
[42] *Uj Kelet*, nr. 87 din 29 oct. 1920.
[43] *Keleti Ujság*, nr. 234 din 27 oct. 1920. — *Uj Kelet*, nr. 8 din 27 oct. 1920.
[44] *Ellenzék*, nr. 223 din 27 oct. 1920.
[45] *Înfrăţirea*, din 24 oct. 1920, ediţie specială.

parte fără personal de serviciu" ; printre conducătorii sindicatelor sînt „arestate pînă acum 90 persoane" ; conducătorii muncitorimii „stau pe punctul de vedere al Internaţionalei a III-a"[46].

La 25 octombrie greva generală încă nu este înăbuşită, dar acum intră din nou în acţiune oportuniştii. Fără a convoca comitetul de conducere al grevei şi mai ales fără a-i consulta pe comunişti şi pe socialiştii de stînga din acest comitet, grupul trădător al conducătorilor oportunişti lansează din proprie iniţiativă un apel adresat muncitorimii, anunţînd sistarea grevei generale şi chemîndu-i pe toţi lucrătorii să se întoarcă la locurile de muncă şi să reia lucrul. În ziua următoare, 26 octombrie, în urma apelului lansat, mai întîi tipografii, apoi cîteva branşe profesionale mai mici, reîncep munca. Dar în fabricile şi uzinele mai mari muncitorii se reîntorc la lucru abia la 27 octombrie şi în zilele următoare[47].

Încetarea grevei generale n-a însemnat însă şi terminarea sau slăbirea teroarei. Ziarele, începînd cu 27 octombrie, apar din nou sub controlul şi rigorile cenzurii[48]. Arestările continuă, de asemenea şi rechiziţionările de locuinţe şi expulzările din oraş. Uniunea ceferiştilor — cum am arătat — a fost disolvată şi declarată organizaţie subversivă antistatală. Mai mult de 200 ceferişti au fost concentraţi şi 150 dintre ei erau în pericol să fie alungaţi în stradă[49].

În cursul grevei generale, Siguranţa a conlucrat nu numai cu celelalte organe de stat pentru reprimarea acţiunilor muncitoreşti. Pe lîngă aceasta, ea avea agenţi secreţi şi informatori trimişi în rîndurile maselor muncitoreşti, care o informau despre numele şi adresele conspirative ale membrilor comitetelor de grevă. Agentul nr. 1215, de exemplu într-o notă informativă scrisă la maşină şi datată la 21 octombrie, comunica tabelul comitetului de grevă de la CFR şi însărcinarea fiecăruia dintre membrii acestuia. Tabelul conţine 13 nume, iar persoanele respective au fost aproape toate arestate în cursul grevei. Siguranţa, după ce i-a supus la bătăi crunte pe cei arestaţi, a înaintat procesele-verbale de acuzare Parchetului. Împreună cu tabelul nominal menţionat, agentul nr. 1215 mai comunică un amănunt despre activitatea şi metoda de muncă folosită după izbucnirea grevei generale de către comitetul de grevă : „În noaptea de 20 octombrie a. c., la orele 12, în gara Teiuş, maşinistul nu a voit să plece mai departe. Poliţia a condus trenul cu forţa pînă la Cluj, unde au ieşit în calea lor conducătorii grevişti... dînd ordin ceferiştilor care însoţeau trenul ca imediat să se ascundă şi în nici un caz să nu meargă cu trenul mai departe"[50].

Dintr-un raport al poliţiei din Cluj reiese clar că în 22 octombrie aceasta era în posesia tabelului nominal al oamenilor de încredere de la fabrica Renner, tabel care a fost predat în mod oficial şi procurorului general[51].

[46] Arhiva Proc. reg. Cluj, dos. nr. 177/1920 : raportul Proc. Gen. nr. 1439/1920 către Min. Justiţiei.

[47] *Ellenzék*, nr. 223 din 27 oct. 1920.

[48] *Ibid.*

[49] *Keleti Ujság*, nr. 235 din 28 oct. 1920.

[50] Arhiva Proc. reg. Cluj, dos. nr. 177/1920 : nota agentului nr. 1215.

[51] Arhiva Proc. reg. Cluj, dos. nr. 177/1920 : adresa poliţiei de stat nr. 7236/1920 către Proc. Gen. Cluj.

Cu o zi mai tîrziu, la 23 octombrie, procurorul general Cosma retrimite poliţiei din Cluj tabelele înaintate, cu îndrumarea următoare : „Întrucît cei cuprinşi în acele tabele şi care sînt trecuţi ca muncitori şi funcţionari, bărbaţi de încredere ai fabricei Renner, ar face parte din organizaţiunea sindicalistă sau ar fi agenţi provocatori la grevă . . . veţi dispune imediata lor arestare şi trimitere sub escortă la acest Parchet General, pentru a fi ascultaţi"[52]. Într-un alt raport, un agent secret informează la 23 octombrie că a prins trei persoane care sînt „oameni de încredere din partea socialiştilor la fabrica de săpun medical", pe care le-a înaintat poliţiei[53].

Arestările în masă au fost efectuate în ziua de 25 octombrie, la ordinul Parchetului General, de către agenţii Siguranţei, cu ajutorul poliţiei şi armatei. Muncitorii arestaţi au fost brutalizaţi în edificiul poliţiei, iar după dresarea unor procese-verbale în cele mai multe cazuri şabloane, au fost escortaţi la închisoarea Tribunalului, într-o cazarmă a poliţiei, la închisoarea minorilor şi într-o baracă înconjurată cu sîrmă ghimpată. Muncitori arestaţi pentru agitaţie în favoarea grevei, în pichete de grevă sau în jurul fabricilor şi uzinelor, au fost predaţi fără excepţie Parchetului.

Este evident că procesele au fost pregătite în primul rînd împotriva membrilor comitetelor de grevă şi a bărbaţilor de încredere. Pe adresele de însoţire ale poliţiei, privind membrii comitetelor de grevă, în mod obişnuit era scrisă menţiunea „foarte periculoşi". La 25 octombrie un număr de 86, iar în 26 octombrie un număr de 43 conducători grevişti au fost escortaţi de la poliţie la Parchetul General, de unde au fost apoi duşi în închisoarea minorilor[54].

Conducătorii Partidului Socialist şi ai Uniunilor sindicale care au semnat ultimatum-ul către guvern şi declararea grevei generale la Cluj, au fost puşi sub acuzare din ordinul Ministerului de Justiţie, chiar de către procurorul general. Ordinul de perchiziţie şi de arestare în cazul unor oportunişti şi reformişti ca I. Jumanca, I. Ciser şi I. Klein, nu era dat în legătură cu activitatea lor de la Cluj din zilele grevei generale, ci din cauză că aceştia semnaseră ultimatum-ul adresat guvernului. În ziua de 25 octombrie, procurorul general Cosma reînoieşte ordinul de arestare împotriva lui I. Jumanca şi ordonă totodată arestarea lui Ioan Groza (preşedintele Uniunii ceferiştilor), Tyron Albani (redactorul responsabil al „Tribunei Socialiste") şi Zaharia Pop (unul din conducătorii Uniunii muncitorilor tipografi)[55].

La 26 octombrie, dintre conducătorii social-democraţi de dreapta şi centrişti puşi sub urmărire se prezintă de bună voie la Parchet, Iosif Jumanca, I. Ciser, Klein Jakab, Hoffer Géza şi Ioan Groza, adică tocmai acei conducători care au hotărît — împotriva voinţei maselor, a comuniştilor şi socialiştilor de stînga din comitetul central grevist de la Cluj — încetarea grevei

[52] Arhiva Proc. reg. Cluj, dos. nr. 177/1920 : adresa Proc. Gen. nr. 1453/1920 către poliţia de stat.

[53] Arhiva Proc. reg. Cluj, dos. nr. 177/1920 : raportul agentului secret Alex. Bărbos din 23 oct. 1920.

[54] Arhiva Proc. reg. Cluj, dos. nr. 177/1920 : adresele nr. 5051/1920 şi 5066/1920 ale Corpului gardiştilor de stat către Parchetul General.

[55] Arhiva Proc. reg. Cluj, dos. nr. 177/1920 : ordinul procurorului general nr. 1453/1920 către poliţia de stat în legătură cu arestările.

generale. Procurorul general i-a arestat de îndată pe toţi, iar ei au declarat că se prezintă voluntar la Parchet pentru a evita brutalităţile de la poliţie[56]. Parchetul General, în zilele următoare (28 octombrie), dă deja dispoziţii judecătorului de instrucţie al Tribunalului Cluj pentru ordonarea instrucţiei şi punerea lor sub acuzare[57]. Ancheta şi celelalte preliminarii au durat săptămîni de zile, acuzaţia a fost agravată cu învinuirea de trădare şi de încercare a răsturnării ordinei sociale legale. La urmă însă procesele în care erau implicaţi conducătorii oportunişti au fost sistate, dosarele respective depuse la arhivă şi drept preţ al înţelegerii tacite cu guvernul în privinţa luptei împotriva Internaţionalei a III-a şi a formării unui partid comunist, oportuniştii aceştia au fost puşi în libertate.

Nu se poate stabili precis nici astăzi numărul celor arestaţi la Cluj în timpul grevei generale. După unele calcule, acest număr se ridică la 3.000 (muncitori)[58]. Cifra nu pare să fie exagerată. Potrivit informaţiilor bazate pe amintirile unor conducători ai grevei generale, numărul arestaţilor pe străzi şi al celor ridicaţi cu forţa din locuinţele lor, depăşeşte cu mult cifra de 3000, apropiindu-se de 4000 (muncitori)[59]. Marea majoritate a celor arestaţi au fost brutalizaţi sălbatic la poliţie, în localurile de gardă, în cazarma poliţiştilor, în baraca de arest şi în închisoarea minorilor. Scopul principal urmărit prin acest mare număr de arestări, era ca după brutalizarea lor (care dura cîteva ore), muncitorii să fie forţaţi să reia lucrul.

Arestaţii împotriva cărora Parchetul General a intentat acţiuni şi care au fost anchetaţi de către judecătorii de instrucţie ai Tribunalului pentru participarea la greva generală, au fost 5—600 muncitori. Există între altele şi o listă nominală a Parchetului despre 286 de grevişti, în cazul cărora acţiunea judiciară a încetat după cîteva zile [60]. A fost de asemenea descoperit un caiet (tabel) despre greviştii puşi în libertate în mod condiţionat după anchetarea lor, dar în aceste cazuri procedura a fost continuată mai departe. Numărul acestora, conform caietului, era de 46[61].

Au fost deferiţi Tribunalului, Tribunalului Militar şi Curţii Marţiale aproximativ 200 conducători de grevă şi agitatori. Cel puţin 100 de muncitori au fost expulzaţi din ţară, fiind predaţi jandarmilor sîngeroasei terori albe din Ungaria**. Într-un singur transport, un număr de 60 muncitori grevişti din Cluj au fost puşi la dispoziţia jandarmeriei maghiare, doar cu o valiză

---

[56] *Keleti Ujság*, nr. 235 din 28 oct. 1920. Parchetul general, în adresa trimisă judecătorului de instrucţie cu nr. 1479/1920, afirmă că numiţii s-au prezentat în ziua de 27 oct. (vezi arhiva Proc. reg. Cluj, dos. nr. 177/1920).

[57] Arhiva Proc. reg. Cluj, dos, nr. 177/1920 : adresa nr. 1479/1920 a Proc. Gen. către judecătorul de instrucţie al Trib. Cluj.

[58] V a j d a L., *Kolozsvár munkássága az 1920. évi általános sztrájkban* [Muncitorimea Clujului în greva generală din 1920], în *Igazság* [Dreptatea], nr. 248 din 20 oct. 1960.

[59] Amintiri ale conducătorilor de grevă culese şi redactate de autor (manuscris).

[60] Arhiva Proc. reg. Cluj, dos. nr. 177/1920 : greva generală — tabelul celor eliberaţi.

[61] Arhiva Proc. reg. Cluj, dos. nr. 177/1920 : caietul „Cercetări — Grevă".

** Este vorba în parte de muncitori maghiari refugiaţi în Romînia în urma înfrîngerii revoluţiei din Ungaria (1919), iar în parte de muncitori clujeni în legătură cu care organele de represiune romîneşti au căzut la înţelegere cu autorităţile contrarevoluţionare maghiare. Aceşti muncitori puteau fi mai uşor lichidaţi de teroarea albă din Ungaria dezlănţuită cu furie după înfrîngerea revoluţiei, deoarece, odată predaţi, era foarte greu să li se dea de urmă.

mică de mînă, cu motivarea că sînt „instigatori împotriva siguranței statului romîn, agitatori la grevă în direcția bolșevică"[62]. Cu o altă ocazie, 40 de muncitori — împreună cu membrii familiilor lor — au fost închiși în vagoane și transportați la graniță pentru a fi predați jandarmeriei hortiste[63].

Interogatoriul arestaților — cum am mai amintit — a constat în dresarea unor procese-verbale scurte, după șabloane, însoțită de brutalizări inumane. Muncitorii greviști, cu toate acestea, au dat nenumărate dovezi de comportament ferm, de demnitate, apărînd în răspunsurile lor cauza grevei generale și justețea luptei împotriva exploatării capitaliste. Materialele de arhivă existente atestă cu toată limpezimea ținuta combativă a proletarilor arestați în zilele grevei generale, disciplina de care au dat dovadă masele greviste și autoritatea de care se bucurau în fabrici și uzine îndrumările zilnice venite din partea grupurilor comuniste aflate în fruntea acestei mari acțiuni de clasă. Un tipograf, de exemplu, declară următoarele : „Sînt culegător de litere la tipografia « Uj Kelet ». Am lucrat pînă în 20 oct. seara . . . și în ziua următoare n-am mai mers la lucru". Un magazioner declară la fel : „Noi am păsit în grevă pentru că e grevă generală . . ." Iar un alt grevist, fierar la Atelierele C. F. R. din Cluj, declară fără șovăire : „. . . acum nu mai lucrăm, ci intrăm în grevă . . ." Din depoziția unui muncitor de la fabrica de gaz reținem cuvintele acestea. „. . . noi în ziua de 21 oct. nu am mai fost la lucru, pentru că în 20 octombrie ne-au avizat prin foi . . . că din ziua de 21 începe greva"[64].

Această ultimă declarație, desprinsă dintre multe altele de acest fel, arată clar că muncitorimea clujeană urma cu toată încrederea directivele privitoare la desfășurarea concretă a luptei greviste, care erau aduse la cunoștința maselor prin foile volante și tipăriturile difuzate de grupurile comuniste și de socialiștii de stînga.

Majoritatea greviștilor, predați Tribunalului Militar, sînt ceferiști, dar printre ei se numără și muncitori de la fabrica de piele, turnători în fier, tipografi, zidari, fierari, mecanici, măcelari, chelneri etc. Cei mai mulți erau bărbați de încredere, care au fost deferiți Tribunalului cu mențiunea „agitatori periculoși". Conducătorii de grevă au fost înaintați tribunalelor militare în 26 octombrie și în zilele următoare[65].

Arhivele poliției și ale Parchetului conțin cîteva documente care dovedesc în mod concret conlucrarea strînsă dintre capitaliști și Siguranța din Cluj. Directorul fabricii de ghete Renner, renumitul capitalist Farkas Mózes, care în același timp era și directorul Uniunii fabricanților cu sediul în Cluj, de exemplu a colaborat personal cu Siguranța. El a întocmit direct procesele-verbale de ascultare a două muncitoare, pe care le-a trimis Siguranței. La rîndul ei, Siguranța a înaintat aceste procese-verbale comandamentului Corpului VI Armată[66].

---

[62] *Keleti Ujság*, nr. 236 din 28 oct. 1920.

[63] *Keleti Ujság*, nr. 237 din 30 oct. 1920.

[64] Arhiva Proc. reg. Cluj, dos. nr. 177/1920 : diferite procese-verbale dresate la poliție și la judecătorul de instrucție.

[65] Arhiva Proc. reg. Cluj, dos. nr. 177/1920 : diferite tabele trimise de Parchet la comandamentul Corpului VI Armată.

[66] Arhiva Proc. reg. Cluj, dos. nr. 177/1920 : procesele-verbale de la poliția din Cluj.

În arhiva Parchetului General din Cluj există şi alte materiale care dovedesc conlucrarea nemijlocită a capitaliştilor şi a conducătorilor de la CFR cu Siguranţa. O listă conţine numele muncitorilor şi funcţionarilor „periculoşi" de la CFR, iar alte liste — dactilografiate sau scrise cu cerneală roşie ori cu creionul — conţin mai mult de 100 nume de conducători ai mişcării muncitoreşti, indicînd şi funcţiunea ce o deţine fiecare la fabrica şi uzina respectivă[67].

URMĂRILE ŞI ÎNVĂŢĂMINTELE GREVEI GENERALE

Nu există date precise despre numărul participanţilor la greva generală din 1920 de la Cluj, dar atît declaraţiile făcute de reprezentanţii autorităţilor burghezo-moşiereşti, cît şi datele presei contemporane evenimentelor, subliniază în mod repetat efectul puternic al acestei mari manifestări de unitate şi de luptă a clasei muncitoare. Se poate aprecia, avînd în vedere şi amintirile celor care au participat personal la grevă, că 95—98% dintre muncitorii şi angajaţii din Cluj au încetat lucrul, aderînd la grevă. Măsurile drastice luate de aparatul de represiune înainte de grevă, în cursul grevei şi în perioada de după încetarea acesteia, confirmă pe deplin această apreciere globală. Greva generală din octombrie 1920 a reprezentat nu numai la Cluj, ci în întreaga ţară, punctul culminant al luptelor greviste începute în 1917 în urma Revoluţiei Socialiste din Octombrie şi continuate cu o forţă crescîndă în perioada 1918—1920. Despre succesul ei în Ardeal şi Banat, însăşi presa burgheză este silită să recunoască următoarele : „... greva a ţinut 11 zile şi a fost generală şi unitară la Cluj, Timişoara, Oradea Mare, Braşov, Tîrgu-Mureş, Petroşani şi pe Valea Jiului[68].

Această impresionantă desfăşurare a forţelor de luptă ale clasei muncitoare, cu toată trădarea ruşinoasă a oportuniştilor şi cu toată teroarea sălbatică dezlănţuită de burghezo-moşierime, nu a încetat de la o zi la alta, deşi planul perfid al organelor de stat urmărea nimicirea totală a mişcării muncitoreşti, iar manevrele oportuniste ţinteau pe faţă demobilizarea maselor. Într-adevăr, la atelierele CFR şi la o serie de fabrici din Cluj, o parte însemnată dintre muncitori au continuat greva şi în zilele de 27—28 octombrie, iar în alte fabrici, deşi s-au prezentat la lucru, muncitorii se comportau astfel încît reieşea vădit intenţia de a continua greva „perlată" sau pasivă. Ca urmare, autorităţile au lansat un nou apel în 27 octombrie, îndemnîndu-i pe muncitori să-şi părăsească conducătorii şi organizaţiile lor[69] şi să reia în mod normal activitatea. Nici comunicatul oficial al comandamentului Corpului VI Armată, din 28 octombrie, semnat de gen. Petala, nu constată decît că „... cea mai mare parte din lucrători au reluat lucrul"[70]. De asemenea, cu toate că autorităţile militare au mobilizat la izbucnirea grevei pe lucrătorii de la CFR (pînă la vîrsta de 65 ani), cu scopul vădit de a sparge

[67] Arhiva Proc. reg. Cluj, dos. nr. 177/1920 : liste, tabele etc.
[68] *Patria*, nr. 245 din 17 nov. 1920.
[69] *Ellenzék*, nr. 223 din 27 oct. 1920.
[70] *Înfrăţirea*, nr. 66 din 28 oct. 1920.

greva, încercarea de a organiza unele regimente de ceferiști — ca și mobilizarea la care ne referim — au eșuat. Muncitorii ceferiști nu s-au supus ordinelor de chemare, dimpotrivă, au declarat că ei vor continua greva.

Teroarea nu reușește să împiedice în fabrici și uzine greva mîinilor încrucișate și munca „americană". Locomotivele trebuie scoase din circulație din cauza defectelor nereparate, la fabrica de piele mașinile sînt oprite, tipografii nu culeg anumite texte antimuncitorești chiar dacă lîngă ei sînt puși agenți ai Siguranței și militari. Muncitorii de la apaduct, în ziua de 30 octombrie, intră în grevă, care durează patru ore[71]. Iar în uzine, la îndemnul muncitorilor comuniști și socialiști de stînga, răsună lozinca zilei : încetarea proceselor teroriste și eliberarea tuturor arestaților politici și greviști. Revendicările imediate ale muncitorimii, deși presa acesteia era împiedicată să apară, sînt formulate hotărît, combativ : reprimirea în serviciu a tuturor muncitorilor concediați, respectarea contractelor colective, majorarea salariilor, încetarea oricărei forme de prigonire și oprimare[72].

În aceste împrejurări ce continuau să fie revoluționare, care era atitudinea oportuniștilor față de starea de spirit și inițiativele muncitorilor ? Aceasta reiese cu toată limpezimea din declarația făcută de unul din membrii Partidului Socialist din Cluj, care de altfel n-a fost nici urmărit și nici arestat în cursul grevei sau după încetarea ei : că ar fi devenit necesară „demobilizarea" grevei pentru a se evita luptele mai serioase[73]. Și o astfel de declarație lașă apărea tocmai în momentul cînd represiunile antimuncitorești continuau cu turbare, cînd reacțiunea califica Uniunea ceferiștilor drept „antistatală", iar munca în acord era reintrodusă ca o formă economică de represiune la atelierele CFR[74]. Firesc să fi fost așa, de vreme ce autorul menționatei declarații, Valeriu Roman, aflat în conducerea Partidului Socialist, mai tîrziu a trecut deschis în rîndurile burgheziei, devenind ministru în guvernele liberale . . .

Fără îndoială, una din urmările cele mai grave ale încetării grevei generale a fost intensificarea măsurilor teroriste, care avea loc paralel cu încercările coordonate ale aparatului de stat și ale propagandei burgheze de a dezbina muncitorii, de a-i intimida, pentru ca exploatarea clasei muncitoare să poată continua nestingherită.

De îndată după lansarea dispoziției trădătoare de încetare a grevei, la Cluj a fost numit un nou prefect, care în vorbe a încercat să apară mai „uman" decît predecesorul lui. În prima declarație făcută presei, acesta a condamnat în mod fariseic brutalizarea muncitorilor[75], însă în același timp chiar — cu aprobarea lui — la Siguranță schingiuirea și maltratarea celor arestați continuau. Pe de altă parte, în ziua de 26 octombrie întreg teritoriul Transilvaniei a fost declarat zonă de război. Aceasta n-a însemnat numai introducerea stării de asediu și a cenzurii, ci și atotputernicia samavolnică a justiției militare, controlul corespondenței, deconectarea telefoanelor

[71] *Voința*, nr. 55 din 31 oct. 1920.
[72] *Tribuna Socialistă*, nr. 45 din 21 nov. 1920, exemplar de cenzură.
[73] *Keleti Ujság*, nr. 235 din 28 oct. 1920.
[74] *Ibid.*
[75] *Keleti Ujság*, nr. 236 din 29 oct. 1920.

particulare, expulzările din oraş şi din ţară, rechiziţionarea locuinţelor muncitorilor, precum şi trecerea în competinţa autorităţilor militare a tuturor dispoziţiilor în legătură cu greva[76]. Evident, nici aceste noi măsuri de teroare nu au putut înfrînge împotrivirea muncitorilor. Aceasta este cauza reală pentru care gen. Petala, în 3 noiembrie, a ordonat mobilizarea ceferiştilor la lucru. Ordonanţa prevedea că orice abatere de la muncă se pedepseşte după legile militare şi că toţi „... care refuză serviciul sau împiedică bunul mers al acestui serviciu, prin pasivitate sau stricăciuni, vor fi încazarmaţi în vederea aplicării sancţiunilor legale"[77].

Continuînd să urmărească împiedicarea oricărei activităţi sindicale sau în cadrul Partidului Socialist, alte noi localuri sindicale au fost sigilate, după ce în cursul grevei localurile sindicale ale ceferiştilor şi ale partidului fuseseră deja închise, iar birourile Consiliului Sindicatelor devastate[78]. La 29 octombrie, printre alţii, este arestat secretarul Uniunii angajaţilor comerciali şi particulari[79], şi încă a doua zi localurile sindicatului respectiv sînt rechiziţionate şi puse la dispoziţia ofiţerilor, ca locuinţe[80].

Justiţia, deosebit de activă în cursul evenimentelor, s-a dovedit la fel de vehementă şi după ce greva generală a luat sfîrşit. Procurorul general, care consideră existenţa statului burghezo-moşieresc romîn periclitată de „bolşevism" şi care prin fiecare dispoziţie luată afişa un naţionalism fără limite, propunea introducerea unor noi măsuri represive, pe întreg teritoriul Transilvaniei şi Banatului, „... ordonarea judecării statariale conform ordinului nr. 9550/1915 al Ministerului Justiţiei ungare..."[81] Aşadar burghezia naţionalistă, în scopul apărării intereselor ei de clasă, avea în vedere pînă şi legile şi ordonanţele cele mai reacţionare ale vechii monarhii austro-ungare. Pentru motivarea propunerilor sale, procurorul general constata că „cu terminarea grevei pericolul nu a încetat", că sînt semne numeroase care arată că „muncitorimea recurge la sabotaje, mai vîrtos la CFR"; în consecinţă, ca aceste fapte să nu aibă urmări „funeste" pentru stat „... se impune prevenirea acestora prin luarea măsurilor drastice"[82].

Concomitent cu aceste propuneri, în 26 octombrie procurorul general, ordonă — în baza dispoziţiilor primite de la secretariatul general al Internelor din Cluj — procedura penală şi percheziţia domiciliară la Uniunea ceferiştilor din Ardeal şi Banat, „cuibul" muncitorilor care au pregătit greva. Procurorul spera că „în localul acestei Uniuni se pot găsi multe date şi obiecte compromiţătoare pentru conducătorii sindicalişti ai acestei Uniuni". În acest scop atrage atenţia judecătorului de instrucţie să ia contact cu secretariatul general al Ministerului de Interne din Cluj, pentru „dizolvarea

[76] *Uj Kelet*, nr. 89 din 31 oct. 1920. — *Ellenzék*, nr. 227 din 31 oct. 1920. — *Keleti Ujság*, nr. 238 din 31 oct. 1920.

[77] *Înfrăţirea*, nr. 74 din 6 nov. 1920. — *Uj Kelet*, nr. 92 din 4 nov. 1920.

[78] Russ György, *Az erdélyi szakszervezetek mult évi munkája* [Activitatea din anul trecut a sindicatelor din Transilvania], în *Erdélyi Munkás Naptár*, 1921, p. 61.

[79] *Keleti Ujság*, nr. 237 din 30 oct. 1920.

[80] *Uj Kelet*, nr. 89 din 31 oct. 1920.

[81] Arhiva Proc. reg. Cluj, dos. nr. 177/1920: raportul Proc. Gen. nr. 1474/1920 către Min. Justiţiei.

[82] În acelaşi loc.

acestei Uniuni şi sechestrarea întregii averi ce eventual această Uniune ar avea asupra sa"[83].

Ziarele socialiste „Tribuna Socialistă" şi „Erdélyi Munkás", ca de altfel şi presa sindicală, sînt împiedicate zile în şir să-şi reia apariţia. Iar cînd această apariţie devine totuşi posibilă, la două săptămîni după încetarea grevei generale, cenzura se dovedeşte extrem de severă. La 7 noiembrie 1920 — data reapariţiei „Tribunei Socialiste" — ziarul apare doar în două pagini, din cauză că redactorii zac la închisoarea Tribunalului Militar, iar din aceste două pagini, o pagină şi trei sferturi au golurile albe ale cenzurii.

Propaganda reacţionară, atît în timpul grevei dar mai cu seamă după reluarea apariţiei ziarelor burgheze, a trecut la o susţinută campanie de calomnii la adresa mişcării muncitoreşti, instigînd pe de o parte la lichidarea hotărîtă a elementelor comuniste şi internaţionaliste, iar pe de altă parte sugerînd soluţii pentru îndepărtarea primejdiei şi restabilirea „ordinei" în interesul păturilor exploatatoare.

Cele mai vehemente s-au dovedit a fi organele de presă legate de interesele capitalului financiar[84]. Acestea atacă cu brutalitate pe comunişti şi pe socialiştii de stînga, cerînd „exterminarea" lor pînă cînd „nu e tîrziu"[85]. Greva generală este considerată de această grupare capitalistă drept cel mai mare pericol pentru orînduirea de stat burgheză: „Cu aceste greve capii muncitorilor vor să facă şi la noi tulburări cum au făcut în Rusia şi la Budapesta, ca apoi să pună mîna ei pe cîrma ţării şi să facă ce vreau cu ţara"[86].

Asemenea acestei grupări, capitalul comercial şi bancar au o netă tendinţă în spre suprimarea completă a mişcării socialiste şi sindicale; se încearcă chiar suprimarea totală a drepturilor funcţionarilor şi angajaţilor comerciali.

Presa cercurilor economice de care am vorbit se referea fără încetare la primejdia permanentă care ameninţa temeliile orînduirii burgheze, întrebîndu-se cu groază ce ar fi rămas din societatea capitalistă de la noi dacă greva generală ar fi reuşit. Lumea burgheză ştia că greviştii au dorit răsturnarea odiosului regim existent, „pentru ca să fie la noi ce este în Rusia [87]; de aceea, ataca cu furie pe „internaţionaliştii roşii", căutînd să-i izoleze de masele muncitoare pentru a-i prezenta — în ciuda adevărului însuşi — drept unici susţinători ai hotărîtei lupte proletare şi pentru a feri în acelaşi timp ţărănimea muncitoare de ideile socialismului şi bolşevismului[88]. La aproape două săptămîni de la încetarea grevei se făcea încă apel la muncitorime, ca aceasta să nu se lase „influenţată" de „şefii internaţionalişti"[89].

Este important, pentru caracterizarea situaţiei generale de după grevă, să arătăm că deşi burghezia în întregime milita în direcţia unui „război

[83] Arhiva Proc. reg. Cluj, dos. nr. 177/1920: adresa Proc. Gen. nr. 1479/1920 către judec. de instrucţie al Trib. Cluj.
[84] *Înfrăţirea*, nr. 67 din 29 oct. 1920.
[85] *Glasul Libertăţii*, nr. 24—25 din 1 nov. 1920.
[86] *Ibid.*
[87] *Voinţa*, nr. 52 din 26 oct. 1920.
[88] *Voinţa*, nr. 53 din 27 oct. 1920.
[89] *Patria*, nr. 238 din 7 nov. 1920.

de exterminare a muncitorimii socialiste", totuşi exista o diferenţă de accent între presa care reprezenta interesele cercurilor capitaliste locale (Voinţa, Patria, Uj Kelet, Keleti Ujság, Ellenzék) şi organele de presă ale capitalului financiar liberal şi într-o mare măsură ale capitalului bancar-comercial (Infrăţirea, sau Glasul Libertăţii).

Tonul ziarelor legate de interesele industriaşilor locali era în general mai moderat. Cum se explică acest lucru? Faptul hotărîtor care determina o mai mare „prudenţă" faţă de masele greviste consta — aşa cum am arătat mai înainte — în atitudinea combativă a majorităţii muncitorilor, care, deşi trădaţi de oportunişti, continuau să lupte pentru respectarea contractelor colective, majorarea salariilor, reprimirea în serviciu a tuturor celor concediaţi şi mai ales pentru încetarea oricăror forme de prigonire şi oprimare. Prin acţiunile lor hotărîte: greve demonstrative, refuzul de a executa anumite lucrări, munca slabă în caz de reluare a lucrului, refuzul a numeroşi lucrători aflaţi în libertate de a relua munca atîta vreme cît tovarăşii lor nu erau eliberaţi din beciurile poliţiei şi Siguranţei, proletariatul clujean a obligat capitaliştii să dea înapoi, forţîndu-i — chiar în acea perioadă de teroare — să prelungească contractele colective încheiate cu Uniunile sindicale pînă la 31 decembrie 1920.

Pe de altă parte, tactica mai „moderată" urmată de industriaşii clujeni se explică prin interesul acestora de a relua şi intensifica producţia. Ziarele respective se străduiau să argumenteze că trebuie găsită modalitatea de colaborare cu sindicatele, în condiţiile reformismului; trebuie promovată normalizarea situaţiei cu ajutorul sindicatelor în interesul capitalului; prin prelungirea sistemului contractelor colective, sindicatele să fie separate de activitatea politică şi să fie rupte — sau cel puţin frînate — legăturile mişcării sindicale cu mişcarea socialistă, adică cu partidul politic.

Urmînd aceeaşi tactică, mulţi industriaşi particulari din Cluj nu dau o mare atenţie sindicatelor galbene naţionaliste, lipsite de orice forţă reală, preferînd să pregătească o strînsă conlucrare cu vechii conducători sindicali oportunişti, în care ei vedeau o mare garanţie pentru realizarea „păcii sociale" dictate de satisfacerea intereselor lor de clasă.

Să ilustrăm cele de mai sus prin cîteva exemple. Ziarul reprezentînd capitalul industrial local, într-un articol de fond, sfătuia guvernul „să nu pedepsească pe greviştі"[90]. Un alt ziar legat de interesele cercurilor industriale, considera şi el că „... consecinţa cea mai gravă în situaţia actuală, în urma arestărilor de mase şi din cauza altor dispoziţiuni, este stagnarea muncii productive"[91]. Cam la fel se pronunţă şi organul Partidului Naţional (aflat în opoziţie faţă de guvernul Averescu, dirijat de liberali) fără să uite însă a condamna greva generală, accentuînd că este „o mare primejdie naţională" şi că declararea ei a fost „o mare greşeală"[92]. Ziarul din Cluj al capitaliştilor romîni folosea şi el un ton prevenitor, exprimîndu-şi îngrijorarea că „producţia va suferi mult" în urma dispoziţiilor drastice ale autorităţilor: „Greva generală încă nu e pe deplin aplanată. Starea de spirit a muncitorimii este

[90] *Uj Kelet*, nr. 85 din 27 oct. 1920.
[91] *Keleti Ujság*, nr. 234 din 29 oct. 1920.
[92] *Patria*, nr. 228 din 26 oct. 1920.

foarte agitată, deoarece arestarea șefilor socialiști și a bărbaților de încredere ai sindicatelor mai continuă. O parte din muncitorii care au fost arestați din cauza grevei generale, s-au decis să-și scoată pașaport pentru a pleca în America"[93].

Atît în perioada grevei generale, cît și în cursul evenimentelor care i-au urmat, burghezia a acordat multă însemnătate problemei naționale, sperînd ca prin manevre provocatoare, directe sau indirecte, să spargă unitatea și solidaritatea muncitorilor romîni, maghiari și de alte naționalități, manifestată cu o mare forță în timpul acestei importante bătălii de clasă. Două au fost direcțiile principale în care burghezia romînă și maghiară, organele ei de presă și însuși aparatul de stat, au încercat să slăbească unitatea de acțiune a proletariatului clujean și în general din Ardeal : agitația naționalistă șovină și sindicatele galbene naționaliste.

Folosind vechea metodă diversionistă de provocare a unor disensiuni între muncitorii romîni și maghari pe bază de naționalitate, burghezia maghiară a strecurat în rîndurile maselor muncitorești agitatori naționaliști șovini, care s-au dedat la o susținută campanie de propagandă iredentistă. Pe de altă parte, mai multe gazete burgheze romînești — căutînd să ascundă adevăratele cauze care au dus la greva generală — ridicau acuzația că în spatele organizatorilor grevei s-ar fi aflat „propaganda maghiară". În felul acesta, pe deasupra duelului aparent și artificial dintre unele organe de presă burgheze romînești și maghiare, pe această temă, interesele burgheziei de ambele naționalități se întîlneau într-un punct comun: îndepărtarea interesului maselor de la problemele acute ale luptei de clasă în etapa dată și dezbinarea forțelor unite ale proletariatului romîn, maghiar, german etc. Ziarele reacționare maghiare sezisau de altfel în general just faptul că greva cea mai puternică a fost cea de la București[94].

Presa burgheză maghiară din Cluj se grăbea și ea să susțină cu tărie că „. . . pericolul cel mai mare și pentru burghezia maghiară îl reprezintă bolșevismul"[95]. Este vorba aci de o precizare succintă a atitudinii dintotdeauna a burgheziei maghiare ardelene față de mișcarea muncitorească în general și față de muncitorii maghiari în special, deoarece această burghezie s-a „preocupat" de situația muncitorimii numai în măsura în care spera să distrugă pe criterii naționale unitatea de luptă a muncitorilor romîni și maghiari înfăptuită atît în mișcarea socialistă, cît și în cadrul sindicatelor.

La această manevră diversionistă muncitorii au răspuns cu fermitate, strîngîndu-și rîndurile sub steagul internaționalismului proletar și alungînd din mijlocul lor uneltele provocatoare șovine. Cît privește pe muncitorii maghiari, aceștia își dovediseră deschis ura față de sîngeroasa teroare albă din Ungaria, luînd parte — cu cîteva luni în urmă — la însuflețitele acțiuni internaționaliste de la Cluj împotriva dictaturii sîngeroase din țara vecină.

Propaganda naționalistă și șovină a burgheziei maghiare n-a găsit decît un neînsemnat ecou la cîțiva funcționari superiori de la Direcțiunea CFR intrați și ei în grevă, asemenea la poștă, printre elementele declasate

[93] *Voința*, nr. 54 din 30 oct. 1920.
[94] *Ellenzék*, nr. 224 din 28 oct. 1920.
[95] *Ellenzék*, nr. 225 din 29 oct. 1920.

iresponsabile şi în rîndurile unor funcţionari publici şi de bănci, în fine printre intelectualii mic-burghezi care abia în 1918—1919 aderaseră la mişcarea sindicală. Agitaţia naţionalistă a burgheziei romîneşti, la rîndul ei, a avut un ecou de asemenea neînsemnat, reuşind doar să împiedice organizarea funcţionarilor publici şi a intelectualilor romîni în sindicate legate de mişcarea sindicală muncitorească. În general, după cum rezultă din cele arătate, propaganda naţionalistă din ambele părţi a izbutit doar să infecteze păturile mic-burgheze cu otrava naţionalismului, îndepărtîndu-le vremelnic de mişcarea revoluţionară a proletariatului unit, de influenţa salutară a ideilor internaţionaliste.

Naţionalismul romîn s-a folosit însă şi de o altă metodă, iniţiind şi sprijinind formarea organizaţiilor sindicale „galbene" naţionaliste, antisocialiste. În presă apar articole care în mod ipocrit „regretă" faptul că muncitorii romîni au acţionat într-o strînsă solidaritate frăţească cu muncitorii maghiari, germani, evrei ş. a. Unul dintre gazetarii naţionalişti, după o îndelungată convorbire cu muncitorii grevişti romîni, luînd act de „neînduplecarea" acestora, face apel la intelectuali şi insistă ca aceştia să se ocupe de ei pentru a salva „sufletele proletarilor rătăciţi"[96]. Lui i se alătură şi alţi ziarişti burghezi, care someză aproape zilnic pe intelectuali să meargă printre muncitori pentru „a demasca" pe socialişti, a-i lămuri pe lucrători de scopurile naţionalismului şi a-i conduce[97].

În ziua de 25 octombrie, conducătorii burgheziei romîneşti în colaborare cu autorităţile militare şi civile, au convocat o întrunire pentru „constituirea sindicatelor naţionale". Este suficientă analiza listei oratorilor şi a membrilor comitetului ales, pentru ca să reiasă clar manevra celei mai reacţionare pături a acestei burghezii. Primul orator era generalul Petala, care în aceeaşi zi chiar introdusese cenzura militară. În discursul său de un naţionalism agresiv, acesta a arătat că „... trebuie să luptăm atît cu duşmanul din afară, cît şi cu duşmanii noştri din lăuntru, care vor să răstoarne sistemul de guvernare prin revoluţie". În continuare el afirma că „greva generală nu are caracter economic, ci politic, dovedit cu actele şi scrisorile prinse la grevişti". Au mai vorbit un profesor universitar, directorul fabricii de tutun şi alţi reprezentanţi ai burgheziei. La sfîrşitul întrunirii s-a constituit „comitetul de organizare al sindicatelor naţionale muncitoreşti". Preşedinte a fost ales naţionalistul dr. Amos Frîncu, iar în comitet rectorul Universităţii, patru profesori universitari, un protopop, directorul CFR-ului şi al fabricii de tutun şi patru „doamne" din societatea „bună"[98]. Aşadar, în compoziţia membrilor acestui comitet de organizare al sindicatelor naţionale n-a intrat nici un muncitor ! De altfel nici nu putea să fie ales un proletar, deoarece muncitorii romîni n-au luat parte la această întrunire şi n-au aderat la organizaţie ; în realitate, în timp ce conducătorii burghezi ţineau adunări pentru „salvarea sufletelor lor", muncitorii continuau să fie angajaţi în lupta de clasă crîncenă împotriva burgheziei, rămînînd fideli organizaţiilor lor socialiste.

[96] *Înfrăţirea*, din 24 oct. 1920, ediţie specială.
[97] *Înfrăţirea*, nr. 73 din 5 nov. 1920.
[98] *Ibid.*

La cîteva zile după încetarea grevei generale, presa burgheză se ocupă din nou de sindicatele naţionale. Gazeta „Înfrăţirea" propunea guvernului să sprijine activitatea sindicatelor naţionale, făcîndu-le toate înlesnirile, iar pe intelectualii burghezi îi invita să ocupe locurile de conducere în aceste sindicate[99]. Ziarul aţîţa din ce în ce mai mult pe muncitorii romîni de la CFR şi de la fabrica de tutun, somîndu-i să se înscrie în sindicatele galbene naţionaliste şi îndemnîndu-i să rupă orice legături cu mişcarea socialistă.

Nici această tentativă a burgheziei de a semăna discordii şovine în rîndurile muncitorimii nu şi-a atins scopul. Cu o zdrobitoare majoritate proletarii romîni, maghiari şi de alte naţionalităţi au respins cu hotărîre lozincile naţionaliste legate de încercarea de spargere a unităţii sindicale, luptînd pe mai departe într-o strînsă unire frăţească, într-un front comun de nezdruncinat.

*

Greva generală din 1920, în ciuda teroarei şi a înfrîngerii ei datorită atitudinii trădătoare a oportuniştilor, a reprezentat nu numai o mare bătălie de clasă, ci şi un însemnat succes al clasei muncitoare din ţara noastră, un important pas înainte pe drumul călirii şi întăririi forţelor sale de luptă. Pentru prima oară a fost pregătită şi dusă pînă la capăt o mişcare de masă în care muncitorii, deşi încă organizaţi în partide socialiste, uniuni sindicale etc. pe ţinuturi, au acţionat cu o fermitate admirabilă, unitar şi unanim. Organizaţiile muncitoreşti n-au putut fi nimicite, nivelul conştiinţei de clasă a fost mult ridicat, iar proletariatul de pe întreg cuprinsul ţării a văzut în acţiunile teroriste de reprimare a grevei doar o înfrîngere momentană în procesul complex al luptelor de clasă pentru doborîrea dictaturii burghezo-moşiereşti. În acelaşi timp, greva generală a oferit un prilej foarte important de critică a însăşi tacticii urmate, de relevare a metodelor rodnice de luptă, de sezisare a greşelilor şi mai ales de conturare a unor serioase învăţăminte pentru viitoarea cale de urmat.

În condiţiile luptei greviste de la Cluj, prima concluzie majoră ce se impunea consta în necesitatea imperioasă de a feri mişcarea muncitorească de oportunism. Este adevărat, revendicările şi lozincile de luptă ale grevei generale din 1920 aveau în mare parte un caracter general democratic, însă conducătorii oportunişti s-au străduit fără încetare să transforme această măreaţă luptă într-o simplă grevă economică de o amploare cu ceva mai mare decît grevele obişnuite, insistînd să se renunţe la lupta politică, pentru care toate condiţiile erau date. Oportuniştii s-au pronunţat de la început împotriva grevei generale, iar atunci cînd aceasta nu mai putea fi împiedicată, au condamnat-o la pasivitate, pentru ca în cele din urmă s-o trădeze. Într-adevăr, deoarece deţineau majoritatea posturilor de conducere în secretariatul Partidului Socialist, erau aleşi deputaţi şi se aflau la conducerea mai multor Uniuni sindicale, avînd de asemenea legături şi interese în clasa burgheză, aceşti oportunişti au cedat de îndată

[99] *Înfrăţirea*, nr. 67 din 29 oct. 1920.

în faţa primelor măsuri de represiune ale autorităţilor şi armatei, impunînd — împotriva voinţei comuniştilor şi a socialiştilor de stînga — o laşă tactică defensivă, deşi starea de spirit şi însufleţirea maselor erau în continuă creştere. În loc să organizeze demonstraţii, luarea în stăpînire a străzilor, ocuparea uzinelor şi alte asemenea acţiuni hotărîte, sau cel puţin să nu le opună împotrivire, oportuniştii au impus linia demobilizatoare a evitării manifestaţiilor şi demonstraţiilor deschise, a izolării muncitorilor la locuinţele lor, a atitudinii de cedare în faţa provocărilor din partea organelor represive. În felul acesta ei au facilitat arestarea greviştilor la locuinţe, pătrunderea poliţiei şi armatei în cartierele muncitoreşti, transportul nestingherit al celor arestaţi la închisori, maltratarea brutală a muncitorilor închişi şi intimidarea familiilor lor rămase fără apărare. Mai mult, în loc să dea dovadă de răspundere şi curaj, conducătorii oportunişti au decretat cu de la sine putere încetarea grevei generale şi s-au predat din proprie iniţiativă autorităţilor, în vreme ce comuniştii şi socialiştii de stînga continuau să lupte în ilegalitate, sau, arestaţi şi supuşi maltratărilor inumane, îşi apărau cu demnitate convingerile revoluţionare şi internaţionaliste. S-a dovedit astfel cu toată limpezimea că oportuniştii nu doresc şi nu pot conduce o bătălie de clasă deschisă, un „război al claselor", fiindcă în gîndire, în conştiinţă şi în acţiuni rămăseseră şi pe mai departe reformişti, deşi — sub presiunea maselor — aderaseră formal la Internaţionala a III-a. Că de fapt în octombrie 1920 exista o asemenea situaţie, o dovedesc pînă şi ordinele de zi şi comunicatele oficiale ale Marelui Stat Major al Armatei : acestea au apărut zilnic — ca în timp de război — după încetarea grevei şi reapariţia jurnalelor, cu titlul „Circulaţia şi mersul grevelor"[100].

Oportuniştii, aplicînd vechea linie social-democrată, au izolat şi în perioada grevei generale ţărănimea de mişcarea muncitorească, lipsind proletariatul de sprijinul însemnat pe care-l reprezenta satul aflat în plină frămîntare în legătură cu reforma agrară de după război. Aceasta va constitui unul din principalele învăţăminte ale anului 1920, alianţa dintre ţărănimea muncitoare şi proletariat fiind o condiţie indispensabilă a victoriei în lupta pentru doborîrea dictaturii burghezo-moşiereşti. La fel, conducătorii oportunişti au privit cu indiferenţă încercările oligarhiei burgheze de a atrage de partea sa masa funcţionarilor, intelectualitatea şi în general mica burghezie, care puteau conta ca o rezervă a mişcării muncitoreşti.

Oportuniştii au considerat în general greva din octombrie 1920 ca dată a lichidării mişcării muncitoreşti revoluţionare din Romînia, deşi ea constituia unul din cele mai glorioase capitole ale istoriei acestei mişcări. În timp ce muncitorii revoluţionari se gîndeau şi luptau pentru ceasul izbînzii, oportuniştii dimpotrivă netezeau noile căi ale trădării. La cîteva săptămîni de la încetarea grevei generale, aceştia deschid o violentă campanie de presă anticomunistă, condamnînd totodată atitudinea „prea revoluţionară" a tineretului socialist şi încercînd să cîştige „pentru mişcarea socialistă" simpatiile democraţiei burgheze. Drumul ce trebuie urmat — propunea în

[100] *Înfrăţirea*, *Voinţa*, *Patria*, din 27 oct. 1920 şi din zilele următoare.

acest sens Klein Jakab — este drumul evoluționismului reformist, iar sarcinile cele mai importante ale mișcării muncitorești să fie reduse la „educarea poporului", apărarea intereselor exclusiv economice ale clasei muncitoare, realizarea unor modeste reforme social-politice și altele asemenea[101]. Astfel, calea trecerii spre burghezie era deschisă, și în întîmpinarea celor care au trădat veneau cu bucurie înșiși reprezentanții burgheziei. I. G. Duca propunea încă de pe acum o colaborare strînsă — pînă și în sînul guvernului — cu acei social-democrați care „resping Internaționala a III-a"[102], și această colaborare deschisă va avea loc în curînd, ca o continuare firească a faptului că elemente burgheze pătrunseseră deja în Partidul Socialist ocupînd chiar posturi de conducere.

Semnificativ în acest sens este cazul vechiului oportunist I. Jumanca. Acesta își dezvăluie mai tîrziu pînă și prin scris concepția care l-a călăuzit în timpul grevei generale, declarîndu-se în dezacord și condamnînd fără nici un echivoc tactica muncitorească din anii 1919—1920. După el, a fost o greșeală părăsirea Consiliului Dirigent și politica de pasivitate în alegerile din 1919; însă cea mai mare greșeală — afirmă Jumanca — consta în aderarea muncitorimii la Internaționala a III-a (vara anului 1920). Doar o singură scînteie lipsea — susține el — pentru ca soarta mișcării muncitorești să fie pecetluită: „Și această scînteie a oferit-o Consilul General din octombrie 1920, care la propunerea ardelenilor și bănățenilor a hotărît greva generală și cu asta distrugerea mișcării pe mult timp..."[103]

La sfîrșitul anului 1920, oportuniștii caută febril noile lor cadre și stabilesc tactica mișcării socialiste și sindicale pentru viitor. Unul din scopurile lor imediate este slăbirea legăturilor între mișcarea politică și cea sindicală. Celelalte obiective ale programului lor sînt: în baza legii grevelor, sindicatele să fie axate exclusiv pe linia luptelor economice-profesionale; să se găsească cele mai potrivite căi pentru înțelegere și colaborare cu capitaliștii, încheierea contractelor colective prin tratative pașnice; în sfîrșit, metodele revoluționare — între ele și greva generală — să fie scoase din arsenalul armelor strategice și tactice ale mișcării muncitorești.

Astfel cum se poate observa, acest program este un jalnic faliment al oportunismului din mișcarea noastră muncitorească, o încoronare a atitudinii lui trădătoare din anii de avînt revoluționar 1917—1920, care-l va împinge din ce în ce mai jos pe calea împăcării cu odioasa orînduire capitalistă.

O altă cauză care a dus la încetarea grevei generale, cu toată situația revoluționară existentă, a constituit-o — cum s-a văzut — mobilizarea tuturor organelor de represiune ale aparatului de stat burghezo-moșieresc, inclusiv armata, încă înainte de declanșarea grevei, și teroarea exercitată cu extremă violență în preajma, în timpul și după această eroică luptă a clasei muncitoare din țara noastră. Trebuie subliniat de asemenea și ajutorul acordat claselor exploatatoare și statului de către imperialismul

[101] Klein Jakab, *A párt taktikája* [Tactica partidului], în *Erdélyi Munkás Naptára* pe anul 1921, p. 88.

[102] *Înfrățirea*, nr. 78 din 10 nov. 1920.

[103] Jumanca Iosif, *Fapte și învățăminte*, în *Tribuna Socialistă*, nr. 14 din 22 iulie 1923.

internațional, în special sprijinul financiar, economic, politic și militar al imperialismului francez. Intervenția imperialistă în legătură cu luptele greviste ale anului 1920 făcea parte din vastul plan al reacțiunii internaționale care urmărea bararea drumului revoluției, izolarea statului sovietic și crearea la frontierele acestuia a unui „cordon de siguranță" împotriva exemplului însuflețitor al orînduirii muncitorești-țărănești din primul stat liber al oamenilor muncii.

În aceste împrejurări, date fiind atitudinea capitulardă și tactica pasivă imprimată de oportuniștii aflați în conducerea Partidului Socialist, ca și lipsa unei conduceri revoluționare unitare atît la Cluj cît și în general în toată țara, se desprindea cu și mai mare forță concluzia importantă pentru viitorul mișcării muncitorești, că revoluționarii și oportuniștii nu mai pot rămîne în același partid politic. De altfel, pentru condițiile specifice acestei părți din țară, însăși practica a adus ultima dovadă că restabilirea unității Partidului Socialist din Transilvania și Banat (august 1920), pe lîngă părțile ei bune, a implicat și o greșeală fundamentală cu însemnate consecințe negative resimțite în tot decursul grevei generale : înfăptuirea neprincipială a unității, tolerarea in posturile de comandă a elementelor oportuniste inveterate.

Într-adevăr, tactica oportunistă și linia consecvent revoluționară urmată de grupurile comuniste internaționaliste și de socialiștii de stînga s-au delimitat net încă în faza de pregătire a grevei generale. Comuniștii, urmați de socialiștii de stînga, au pus în fruntea revendicărilor greviste — pe lîngă interesele economice ale muncitorimii — obiective politice importante care urmăreau să transforme greva generală într-o mare acțiune politică de clasă îndreptată împotriva dictaturii burghezo-moșierești (între acestea se numără lupta contra stării de asediu și a cenzurii, lichidarea administrației militare, sistarea metodelor teroriste ale Siguranței și poliției, suspendarea și abrogarea legii grevelor, care interzicea grevele politice și încătușa inițiativele revoluționare ale proletariatului). Grupurile internaționaliste și socialiste de stînga au avut la Cluj un rol decisiv în organizarea și conducerea acțiunilor revoluționare greviste. În momentele cînd organele de represiune lansau și răspîndeau știri false pentru a demobiliza masele muncitorești și a le forța să reia lucrul, aceste grupuri tipăreau și difuzau manifeste și foi volante pentru continuarea grevei, conducînd din ilegalitate, în condiții nespus de grele, marea acțiune grevistă a muncitorilor clujeni. Comuniștii și socialiștii de stînga, cu tot riscul de a fi arestați pe drum, au fost aceia care în ziua de 20 octombrie au pornit din Cluj spre alte centre muncitorești, organizînd și însuflețind lupta grevistă la Turda, Uioara, Simeria, Deva, Brad, Abrud, Zlatna, Cugir, Călan, Petroșani și întreagă Valea Jiului, la Sibiu, Brașov, Tg. Mureș și în general Valea Mureșului, la Dej, Apahida, Gherla, Bistrița, Baia-Mare etc. Aceiași revoluționari au luptat cu deplin succes pentru ca greva să se desfășoare în spiritul internaționalismului proletar, cu participarea unanimă a muncitorilor indiferent de naționalitatea căreia îi aparțineau. Duși cu forța la locurile de muncă ei au refuzat să lucreze, iar la închisoare, în ciuda maltratărilor brutale, și-au apărat cu curaj crezul revoluționar internaționalist, dînd un pilduitor exemplu de dîrzenie și demnitate muncitorească.

Faptul că oportuniştii reformişti şi marxiştii revoluţionari nu-şi mai pot continua activitatea în cadrul aceluiaşi partid, a fost astfel principala învăţătură trasă de muncitorii conştienţi în urma evenimentelor legate de greva generală. Ea şi-a făcut din ce în ce mai mult loc în sînul mişcării socialiste în lunile care au urmat, ca un adînc proces de clarificare ideologică în mase, pregătind mişcarea muncitorească din ţara noastră pentru crearea adevăratului ei conducător, partidul de tip nou, Partidul Comunist. Ca urmare, la consfătuirea pe ţară din 16 noiembrie 1920 a comuniştilor, se hotăreşte începerea unei acţiuni susţinute pentru convocarea congresului general al Partidului Socialist în vederea transformării lui în partid comunist bazat pe principiile leniniste ale Internaţionalei a III-a. După o muncă intensă de cîteva luni, la care comuniştii şi socialiştii de stînga din Cluj au luat parte în mod activ, acest congres se întruneşte în ziua de 8 mai 1921, hotărînd „... înfiinţarea Partidului Comunist şi afilierea sa la Internaţionala a III-a"[104].

Învăţămintele eroicei greve generale din octombrie 1920, după biruinţa istorică a clasei muncitoare din ţara noastră, au fost rezumate astfel de tov. Gh. Gheorghiu-Dej: „Experienţa grevei generale din 1920 a arătat mai mult ca oricînd proletariatului din Romînia necesitatea de a avea în fruntea sa un partid politic revoluţionar, marxist-leninist, capabil să conducă în lupta pentru răsturnarea puterii burgheziei şi moşierimii"[105]

ВСЕОБЩАЯ ЗАБАСТОВКА В ОКТЯБРЕ 1920 ГОДА В ГОРОДЕ КЛУЖ

РЕЗЮМЕ

Весной 1920 г., после краха либерального правления, финансовая олигархия и помещики с помощью политических маневров поставили во главе государства правительство под руководством генерала Авереску. Это правительство приняло ряд террористических мер против пролетарских масс с целью уничтожения рабочего движения. Рабочий класс ответил на это волной забастовок, которые вспыхнули в марте 1920 г. и усиливались в течение всего года, достигнув в октябре 1920 г. высшей точки.

Рабочие города Клужа сыграли большую роль в подготовке всеобщей забастовки в стране и в проведении её. В полночь 20 октября забастовка стала всеобщей, она охватила все заводы, фабрики, мастерские, конторы и магазины. Под руководством коммунистических групп и левых социалистов Социалистической партии в этой грандиозной борьбе наряду с организованными рабочими участвовали и неорганизованные.

[104] *Greva generală din Romînia 1920...*, p. 299.

[105] Gh. Gheorghiu — Dej, *30 de ani de luptă a Partidului...*, Bucureşti, Edit. P.M.R., 1951, p. 12.

Революционный характер и успех политики всеобщей забастовки были признаны даже руководителями правительственных карательных органов, которые хотели подавить забастовку в течение суток. Было введено осадное положение, нападение на все помещения Социалистической партии и на профсоюзы, арест более 3000 рабочих и жестокое избиение их, привлечение к ответственности семей бастовавших и видных политических деятелей, высылка заграницу или из города некоторых лиц, причастных к забастовке — таковы меры карательных органов правительства.

Несмотря на революционый дух и высокие боевые качества рабочего класса, буржуазия победила. Большую роль в этом временном поражении пролетариата сыграла измена руководителей-оппортунистов Социалистической партии и профсоюза. Эти реформисты, враги всеобщей забастовки, не будучи в силах её предотвратить, призывали к пассивности, а позднее и к прекращению в своих воззваниях к рабочим Клужа. Позже, когда коммунисты и левые социалисты продолжили борьбу в трудных условиях нелегальности, оппортунистические руководители по собственной инициативе предстали перед следственными органами.

Конец забастовки был ускорен тем, что началась мобилизация всех репрессивных органов (охрана, полиция, армия, следственные органы) и террор. Иностранный империализм, и в первую очередь французский, оказал действенную экономическую, финансовую, политическую и военную помощь буржуазии и государству.

Главнейшая же причина поражения была в том, что отсутствовала революционная партия, способная организовать пролетариат и руководить его революционной борьбой. Это единое и последовательное руководство отсутствовало в Клуже. Но всеобщая забастовка содействовала укреплению классового сознания пролетариата и выяснению будущей линии рабочего класса.

Коммунисты и левые социалисты сразу же после забастовки начали пояснительную работу в Клуже, борясь за создание революционной партии нового типа и за её присоединение к III-Интернационалу.

В последней части работы автор останавливается на положении, которое создалось в связи с забастовкой и на уроках этого героического эпизода борьбы пролетариата Румынии.

LA GRÈVE GÉNÉRALE D'OCTOBRE 1920 À CLUJ

RÉSUMÉ

Au printemps 1920, après la faillite du gouvernement libéral, l'oligarchie financière et les grands propriétaires fonciers placèrent à la tête du pays, moyennant diverses manoeuvres politiques, le gouvernement dirigé par le général Avéresco. En vue d'anéantir le mouvement ouvrier, ce gouvernement ne recula pas devant les mesures terroristes les plus diverses dirigées

contre le prolétariat. A ces mesures la classe ouvrière ne tarda pas à répondre par des grèves qui, déclenchées en mars 1920, s'intensifièrent tout le long de l'année et culminèrent par la grève générale d'octobre 1920.

Les ouvriers de Cluj jouèrent un rôle important aussi bien dans la préparation de la grève que dans sa mise en application. Le 20 octobre, dès minuit, la grève était totale, s'étendant aux fabriques, usines, ateliers, bureaux et magasins. A cette grande lutte, dirigée par les groupes communistes et les socialistes de gauche du Parti Socialiste, participèrent, aux côtés des ouvriers organisés, aussi des ouvriers non organisés.

Le caractère révolutionnaire et la réussite politique de la grève furent reconnus même par les dirigeants des organes gouvernementaux répressifs, dont les espérances de réprimer la grève générale dans un délai de 24 heures furent trompées. Ces organes introduisirent l'état de siège, attaquèrent et occupèrent tous les locaux socialistes et syndicaux, arrêtèrent plus de 3000 ouvriers, qui furent sauvagement maltraités, malmenèrent les familles des grévistes et intentèrent des procès aux chefs et aux hommes de confiance ; d'autres grévistes furent expulsés de la ville et au delà de la frontière.

Malgré l'atmosphère révolutionnaire, la combativité et l'élan dont firent preuve la classe ouvrière, la bourgeoisie s'assura un triomphe temporaire. Une des causes qui détermina l'échec de la grève fut la trahison des dirigeants opportunistes qui étaient à la tête du Parti Socialiste et de l'Union Syndicale. Ces réformistes qui, dès le début, avaient été les adversaires de la grève générale, n'ayant pu en empêcher le déclenchement, la condamnèrent à la passivité et, finalement, lancèrent un appel aux ouvriers de Cluj les sommant de reprendre le travail ; puis, tandis que les communistes et les socialistes de gauche continuaient à lutter dans les conditions difficiles de l'illégalité, ces dirigeants opportunistes se présentèrent de leur propre initiative au parquet pour y être retenus.

Il est certain que l'issue de la grève générale est due aussi à la mobilisation de tous les organes de répression (Sûreté, police, armée, parquet, etc.) et à la terreur brutale exercée par ceux-ci ; l'impérialisme international et en particulier l'impérialisme français accorderent également une aide efficace d'ordre économique, financier, politique et militaire à la bourgeoisie et à l'état.

La cause décisive de l'échec de la grève est néanmoins l'absence d'un parti révolutionnaire qui pût organiser et diriger la lutte révolutionnaire du prolétariat. Cette direction unitaire et révolutionnaire a fait défaut aussi à Cluj. Il n'en demeure pas moins vrai que la grève générale a contribué à renforcer la conscience de classe du prolétariat et à éclairer le chemin qu'avait à suivre dans l'avenir la classe ouvrière.

Dès l'issue de la grève générale, les communistes et les socialistes de gauche initèrent cette oeuvre de clarification à Cluj en luttant pour la création d'un parti révolutionnaire de type nouveau et pour l'affiliation de celui-ci à la IIIe Internationale.

Dans la partie finale de son étude, l'auteur insiste sur la situation créée après l'échec de la grève générale, ainsi que sur les enseignements qui résultèrent de cet épisode héroïque de la lutte du prolétariat de Roumanie.

MISCELLANEA

MANIFESTĂRI ALE CRIZEI ECONOMICE DIN 1847 PE DOMENIUL ZLATNA

DE

HILDE MUREȘAN

În aparență Austria ieșise întărită în urma victoriei pe care, împreună cu celelalte mari puteri, o dobîndise la sfîrșitul îndelungatelor războaie napoleoniene. În realitate însă perioada care a urmat după anii victoriei (1815—1848) a fost mai mult o epocă de criză pentru imperiul habsburgic. Dezvoltarea industrială stagna, comerțul era în regres ; țăranii, asupra cărora se menținеau obligațiile față de nobili, sărăceau din ce în ce. În 1830 Austria — țară precumpănitor agrară — fu constrînsă să importe în mare măsură produse alimentare. Nu numai mărfuri coloniale și delicatese, ci chiar grîne, carne și zarzavaturi.

Moneda, devalorizată în 1812, nu și-a mai menținut niciodată deplina stabilitate. Oamenii nu știau niciodată, după cum se exprima un contemporan, „dacă talerul din mîna lor avea să valoreze a doua zi 1,20 sau 1 creițar". Dezvoltarea industrială, încetinită în mod artificial și înfăptuită în chip inegal, pricinui în Austria fenomene de criză, condiționate de această slabă dezvoltare. La Viena, dar mai cu seamă în Boemia, Moravia și Silezia, din 1830 se resimțea tot mai mult șomajul, în vreme ce în alte părți era lipsă de mînă de lucru. Aceste două fenomene nu pot fi separate unul de altul, căci regimul împiedica plecarea lucrătorilor spre orașe, pentru a stăvili „tulburările".

Meseriașii se ruinau prin concurența cu fabricile. Ei nu puteau deschide nici ateliere mai mari ; regimul impunea anumite restricții, împiedicînd înființarea nelimitată a fabricilor.

Țăranii erau atît de îndatorați, prin noile și necontenitele pretenții ale nobilimii, încît erau veșnic siliți să cedeze din pămînt, fără a putea merge la oraș spre a cîștiga mai mult. Regimul le interzicea și această cale. Nu le rămînea altceva decît să se angajeze ca salariați în întreprinderile întemeiate de proprietarii de pămînt : distilerii de rachiu, mori, berării.

Munca femeilor și copiilor era foarte obișnuită în fabrici. Oficial puteau fi angajați numai copii peste 12 ani, dar în realitate mulți dintre ei erau între 5 și 9 ani. Salariile, chiar ale celor adulți, erau extrem de scăzute.

La Viena, unde erau comparativ mai bune, un muncitor cîștiga săptămînal 5 florini, o muncitoare, 2,50 florini, iar copii primeau între 20 și 30 creițari. O măsură de cartofi (61 l) costa 2,08 florini, kilogramul de carne se vindea cu 25 creițari (1 florin = 60 creițari). Ziarul oficial „Donau Zeitung" încerca în 1848 să întocmească un buget al unei familii de muncitori în care ambii părinți erau în slujbă. Rezultatul calculului arăta că întregii familii, reținîndu-se cheltuielile pentru chirie, lemne de foc, unele articole de igienă, ceva haine și lengerie, îi mai rămîneau pentru traiul zilnic 27 creițari. În tot timpul acestei nemiloase exploatări din vremea începuturilor industrializării, în Austria nu existau nici puținele avantaje care apăruseră în alte părți : afluența puternică a noilor mărfuri industriale, progresiva scădere a prețurilor. În Austria mărfurile erau puține și prețurile creșteau constant[1].

Nici Transilvania nu fu cruțată de criza din întreg imperiul și de greaua lipsă a mijloacelor alimentare. În cadrul imperiului austriac Transilvania dispunea de o autonomie formală, dar în fond era exploatată ca o colonie. Trecerea spre o economie capitalistă la sfîrșitul secolului XVIII și începutul secolului XIX, a însemnat ruinarea rapidă a țărănimii și a meseriașilor de la orașe. În vreme ce proprietarii funciari sporeau obligațiile țăranilor spre a împiedica răsfrîngerea urmărilor crizei asupra lor, tezaurariatul și industriașii din diverse ramuri de producție încercau să evite pagubele prin salarii cît mai scăzute pentru muncitori și prin ridicarea prețurilor.

Un punct culminant, în această perioadă, al înrăutățirii situației economice generale, dar îndeosebi pentru masele de salariați, se situează în jurul anului 1847, cînd a izbucnit o criză economică — a treia criză ciclică cunoscută în cadrul dezvoltării capitalismului. Criza aceasta s-a manifestat în primul rînd ca o criză comercială, dar și industrială, mai ales în Anglia. Efectele ei au fost agravate de recoltele slabe de cereale înregistrate în unele țări în anii 1845—46, cît și de așa-numita boală criptogamică a cartofului, care compromisese în mare parte recolta acestei plante. Lovind mai cu seamă sectorul comercial și determinînd o avalanșă de falimente a multor întreprinderi, criza a paralizat într-o măsură considerabilă circulația mărfurilor, ducînd la o bruscă creștere a prețurilor. Marx a arătat[2] legătura strînsă ce există între acest fenomen economic și izbucnirea revoluției din Franța tocmai în anul 1848, și nu mai curînd sau mai tîrziu. Vom încerca să aducem cîteva date care arată că și în Transilvania criza a contribuit la revoluționarizarea maselor, în ajunul anului 1848.

Întrucît în lucrarea noastră ne ocupăm în primul rînd cu domeniul minier al Zlatnei, vom încerca să ilustrăm, pe baza unor documente încă nevalorificate, efectele crizei asupra muncitorimii de pe acest domeniu.

Chiar la începutul anului 1847, în luna februarie, aflăm o cerere întocmită la Baia de Criș și semnată de administratorul minier Szatmar,

[1] Eva Priester, *Kurze Geschichte Osterreichs, Aufstieg und Niedergang des Habsburgerreiches*, Globus-Verlag, Wien, 1949, p. 307—309.

[2] Karl Marx, *Luptele de clasă în Franța (1848—1850)*, București, Edit. P.M.R., 1948, p. 45.

prin care forurile superioare sînt solicitate să acorde un spor de salariu, întrucît în urma scumpetei care atinsese şi acel ţinut, personalul avînd de întreţinut şi familiile, nu mai putea să trăiască. Administraţia minieră, desigur interesată numai în a evita eventuale tulburări care ar fi dăunat producţiei, înaintează cererea tezaurariatului regal al provinciei, adăugînd întru susţinerea ei o listă a creşterii preţurilor produselor de consum, din care rezultă că preţul unei măsuri de grîu, care fusese de 1 florin 42 creiţari, crescuse în acel timp cu 12 creiţari ; găleata de porumb crescuse la 5 florini. În cazul că preţurile cerealelor ar fi crescut şi mai mult, administraţia minieră va fi obligată să sporească salariile muncitorilor. Se mai arată că personalul de supraveghere de la întreprinderile miniere Ţebea nu primeşte locuinţă, nici bani de locuinţă, prin aceasta starea lui fiind şi mai grea decît a altor categorii de lucrători. În consecinţă administraţia minieră propune pentru mineri un spor de salariu de 1 florin săptămînal, iar pentru supraveghetori de 40 creiţari.

Deşi pînă la scăderea preţului cerealelor, acest spor ar fi urmat să greveze asupra fondurilor minelor, totuşi administraţia se vede silită să propună aprobarea cererii minerilor. Ea voia să-i facă pe mineri să creadă că forurile superioare sînt dispuse să recunoască serviciile aduse de ei şi că aerariul nu intenţionează a-i lăsa să se ruineze. Raportul adaugă că în acest fel nici zelul şi activitatea lor în muncă nu va scădea[3].

Această din urmă afirmaţie a raportului arată, pe de o parte, că preocuparea forurilor administrative pentru soarta lucrătorilor era dictată exclusiv de interesele exploatării nestingherite ; pe de altă parte nu e exclus ca ea să se bazeze pe observarea reală a faptului că nemulţumirea lucrătorilor dădea deja loc unei reduceri a randamentului muncii lor, sau poate chiar la semne prevestitoare ale unei încetări a lucrului.

Cererea, trecută prin administraţia minieră din Baia de Criş, a fost respinsă de tezaurariatul Transilvaniei, cu rezoluţia : „Avînd în vedere perspectiva unei apropiate scăderi a preţului cerealelor, cererii personalului de supraveghere de la Ţebea, pentru o sporire a salariilor, nu i se poate da nici o urmare[4]. Tezaurariatul continua aşadar să ignoreze în mod voit înrăutăţirea situaţiei lucrătorilor şi nu voia să ia nici o măsură care ar fi putut aduce o scădere cît de mică a profitului realizat prin exploatarea acestora.

La 16 iunie 1847 monetăria din Alba Iulia înaintează către tezaurariatul regal o nouă cerere pentru adaosuri de scumpete. Ea arată că avînd în vedere scumpetea care domneşte pretutindeni şi care a atins nu numai lucrurile cele mai necesare, ci toate mijloacele de existenţă, oficiul monetar cezaro-crăiesc al Transilvaniei se vede obligat să facă tezaurariatului următoarea expunere a situaţiei, pe care o redăm aproape exact după documente :

1) Cumpărarea şi vînzarea a tot felul de cereale nu are loc numai în pieţele şi tîrgurile publice ci, încă din toamna trecută, se practică în mare măsură în toate satele, de către negustori... grînele fiind transportate din

[3] Arhivele Statului Cluj, arh. Montan. Thesaurariat, doc. nr. 1157/1847.
[4] *Ibid.*

ţară pe căruţe şi corăbii. Întrucît specula este larg practicată, cerealele aduse la tîrguri, chiar făina şi alte alimente strict necesare, sînt cumpărate deja pe drum şi din căruţe, astfel că în opt zile preţul cerealelor a crescut aproape la dublu.

2) Salariile lucrătorilor monetari, bătrîni şi tineri, au fost fixate în anul 1798, an în care preţurile unor produse de larg consum au fost următoarele :

1 cîblă	grîu	4 florini
1 ,,	ovăz	2 florini
1 ,,	grîu ordinar	1 florin 30 creiţari
1 ,,	cereale de vară	2 florini
1 ,,	porumb	1 florin 20 creiţari
1 ,,	orz	1 florin 30 creiţari
1 ,,	cartofi	90 creiţari
1 libră	carne de vită	1,5 creiţari
1 ,,	carne de oaie	4 creiţari
1 ,,	de slănină	8 creiţari
1 măsură	de vin	6 creiţari
1 ,,	de bere	0,5 creiţari
1 stînjen	de lemne de foc	5 florini.

În anul 1846—47 aceste preţuri au crescut considerabil. De exemplu o libră de carne de vită, care în 1798 se vindea cu 1,5 creiţari, în 1846—47 costa 11 creiţari în oraşul Alba Iulia, iar în fortăreaţă, 12 creiţari.

3) Împrejurările de pînă acum, continuă raportul, nu îngăduie nici o speranţă de îmbunătăţire în viitor, căci starea semănăturilor de toamnă nu e prea bună, iar a celor de vară şi a porumbului — hrana de căpetenie pentru romîni* — e cu totul mediocră. Rezervele de grîne au dispărut aproape peste tot şi mulţi proprietari de pămînt, care şi-au vîndut cerealele mai înainte, amăgiţi de preţurile ridicate, au trebuit acum, cînd preţurile au crescut şi mai mult, să cumpere ei înşişi cereale. S-a ajuns atît de departe, încît o pîine militară se vindea cu 12—13 creiţari, în vreme ce în 1798 costase cel mult 2—3 creiţari.

4) Atîta vreme cît nu se vor lua măsuri împotriva speculanţilor de grîne, a exportului şi a celor care fac băuturi spirtoase, nu se va putea ajunge la scăderea preţurilor produselor alimentare şi de primă necesitate, deoarece porumbul şi alte cereale sînt achiziţionate şi vîndute peste graniţă, ceea ce are urmări şi asupra preţului cerealelor care rămîn în ţară.

5) Întrucît este în afară de orice îndoială că toate administraţiile montanistice din Transilvania vor interveni pentru acordarea unor sporuri de scumpete, lucrătorii permanenţi de la monetărie doresc să fie şi ei ţinuţi în evidenţă cu ocazia stabilirii acestor procente acordate drept sporuri de scumpete. În special sînt neîndestulătoare salariile săptămînale de 2

* Această remarcă, ce apare în document, denotă că autorităţile administrative miniere erau cu totul la curent şi considerau drept de la sine înţeles faptul că populaţia romînească era ţinută în inferioritate, sub raportul stării materiale şi a nivelului ei de trai. Totodată, menţiunea aparte de mai sus dovedeşte că romînii formau majoritatea lucrătorilor.

florini 30 creiţari, fără bani de locuinţă, pe care le primesc lucrătorii tineri, cu toate că sînt întrebuinţaţi la toate muncile, întocmai ca şi muncitorii mai vechi. De aceea, ţinînd seama de preţurile ridicate ale tuturor cerealelor, cărnii şi altor articole de consum, precum şi potrivit unei ordonanţe a tezaurariatului din 27 decembrie 1833, aceşti lucrători sînt şi ei întru totul îndreptăţiţi la un spor procentual de salariu.

6) Oficiului monetar cezaro-crăiesc i se propune să ridice cheltuielile de batere a aurului şi argintului în aceeaşi proporţie în care vor fi sporite salariile prin adaosurile de scumpete, spre a preîntîmpina astfel păgubirea oficiului monetar[5].

Această cerere n-a fost nici măcar înaintată forurilor superioare. În răspunsul tezaurariatului, semnat de O. Tillenbaum, se spune printre altele: ...„deoarece preţurile grînelor, care [la un moment dat] au crescut considerabil şi brusc, au scăzut între timp în bună măsură, iar condiţiile naturale îngăduie să se spere în mod cert într-o apropiată revenire la vechile preţuri reduse ale grînelor, cererea de faţă nu poate fi înaintată forului superior"[6].

Acest răspuns neagă deci cu încăpăţînare existenţa tocmai a acelor circumstanţe care determinaseră nemulţumirile şi constituiau motivarea tuturor cererilor în legătură cu salarizarea.

La începutul lui iunie se înaintează o nouă cerere pentru ridicarea salariilor, de astă dată din partea oficiului minier din Certeje, în numele căruia administraţia Zlatnei se adresează tezaurariatului, însuşindu-şi revendicările muncitorilor din Certeje. Această ridicare de salarii e solicitată nu numai pentru mineri ci şi pentru personalul auxiliar, care cîştigă săptămînal mai puţin de 5 florini.

Raportul oficiului minier arată că încă la 19 noiembrie a anului precedent (1846), s-a încercat, printr-un raport purtînd numărul 2043, ţinîndu-se seama de preţurile deja în creştere ale cerealelor şi ale tuturor mijloacelor de trai, să se expună fără ocoluri îngrijorarea în legătură cu posibilitatea de întreţinere pe viitor a lucrătorilor, în eventualitatea că nu s-ar putea, cu timpul, aduna provizii de cereale. Din nefericire, situaţia s-a dovedit în lunile următoare mai apăsătoare chiar decît se prevăzuse, iar preţurile au crescut într-o asemenea proporţie, încît minerii din Certeje, chiar dacă aveau familie restrînsă, nu puteau să mai cîştige nici măcar atît cît să-şi poată procura cele strict necesare alimentaţiei. Cu atît mai puţin putea fi vorba de alte felurite nevoi ale traiului. De altfel minerii de aci cîştigau foarte puţin şi înainte de această creştere a preţurilor, datorită slabei producţii şi a frecventei lipse de apă. În continuare raportul citat face o interesantă demonstraţie a felului cum era privit pe atunci, de către unele organe funcţionăreşti componente, mecanismul desfăşurării crizei care bîntuia. Rezultă, precum se va vedea, că punctul de plecare al crizei e considerat fenomenul incidental al recoltelor slabe ; cel care a întocmit raportul ignorează, aşadar, precum de altfel ne-am fi şi aşteptat, cauzele adînci şi generale ale crizei comerciale din acei ani, reţinînd doar faptul adiţional ce a contribuit la agravarea ei.

[5] Arhivele Statului Cluj, arh. M. Th., doc. nr. 3340 din 10 iunie 1847.
[6] Arhivele Statului Cluj, arh. M. Th., doc. nr. 3340 din 11 iunie 1847.

Dacă recolta de cereale — spune raportul — e slabă, atunci țăranul, pentru acoperirea altor nevoi ale sale, e obligat să ridice prețurile ; industriașul ridică prețul fabricatelor și produselor manufacturate, iar comerciantul pe ale mărfurilor ; cel care trăiește de pe urma unui salariu fix, calculat pe baza unor prețuri scăzute ale mijloacelor de trai, este cel mai lovit dintre toți, căci lui nu-i stă la îndemînă nici un mijloc de a-și compensa întraltfel ridicarea prețurilor produselor de consum. Dacă scumpetea nu este de durată, salariul poate rezista cîtăva vreme, cheltuindu-și din economiile sale. Cînd însă durează mai mult, atunci nu-i rămîne acestuia decît speranța că „i se vor milostivi în ajutor stăpînul sau organele superioare de care depinde" (sic).

Raportul designează drept cauză a crizei recoltele slabe, deci, în ultimă instanță, o calamitate naturală. Aceasta ar determina creșterea prețurilor agricole, ceea ce ar obliga și pe industriași să ridice prețul produselor manufacturate. Raportul ignorează complet faptul că ridicarea prețurilor în asemenea condiții incidentale, era folosită de industriași și comercianți în interesul creșterii profitului lor. De asemenea un fenomen ca recoltele slabe nu poate fi determinant pentru o criză economică. El poate cel mult să o agraveze. Crizele economice sînt — cum se știe — un fenomen inerent economiei capitaliste (pe plan european — după cum am mai amintit — în anii 1846—1847 s-a manifestat una din primele crize ciclice ale capitalismului).

Masele producătorilor de bunuri, ale salariaților, mai aveau și altă speranță. Evenimentele revoluționare din 1848 vor dovedi curînd că ele nu erau dispuse să aștepte numai „milostivirea stăpînirii". Raportul însă ignorează sau nu vrea să întrevadă și această posibilitate.

Întrucît în prezent, continuă actul amintit, scumpetea nu numai că durează de multă vreme, dar manifestă o continuă tendință de creștere și deja pînă acum prețurile cerealelor, ce reprezintă hrana aproape exclusivă a lucrătorilor, s-a urcat la dublu, ba chiar mai mult, soarta acestora, ca și aceea a tuturor celor angajați în slujbe mai mărunte, a devenit extrem de dificilă. De aceea, în interesul continuării activității miniere, trebuie să se întreprindă ceva, spre a-i feri, măcar într-o măsură oarecare, de lipsuri și mai mari, nu numai pe minerii din Certeje și Zlatna, ci și pe toți slujbașii mai mărunți, care cîștigă săptămînal mai puțin de 5 florini. În consecință formulează cererea ca pe durata scumpetei să li se acorde un spor de salariu de 50%[7].

Soarta acestei cereri nu o cunoaștem. Știm doar că a fost trimisă, cu aprobarea administrației Zlatnei, la contabilitatea regală a minelor.

La 2 iulie 1847 și tăietorii de sare „voluntari" (adică liberi, spre deosebire de ocnași) din Ocna Mureșului adresează o cerere de ridicare a salariului, cel puțin pe durata scumpetei care domnea. Această cerere a fost reținută în atenția forurilor superioare pentru a se face o documentare asupra ei, dar nu s-a putut stabili cum a fost rezolvată[8].

[7] Arhivele Statului Cluj, arh. M. Th., doc. nr. 3406 din 11 iunie 1847.

[8] Arhivele Statului Cluj, arh. M. Th., doc. nr. 3974 din 2 iulie 1847.

La 8 iulie se face o cerere chiar şi în favoarea tăietorilor de sare ocnaşi, pentru o ridicare a alocaţiei lor de la 3 la 5 creiţari, spre a li se putea asigura întreţinerea şi cele strict necesare traiului[9].

Abia în luna noiembrie s-a răspuns cererilor şi proiectelor privitoare la sporirea salariilor angajaţilor de la oficiile miniere din Zlatna, Certeje, Baia de Arieş şi Rodna. Din răspuns reiese că amintitele oficii miniere îşi însoţiseră cererile cu tabele de salarii şi cu acte, conţinînd preţul mijloacelor de trai.

Cu privire la reglementarea salariilor în cadrul oficiului minier al Zlatnei, se spune că tabelul alcătuit de acel oficiu ca bază a sporului de salariu, în care se calculează preţul articolelor trebuincioase anual pentru un miner, nu poate fi luat ca punct de plecare în aprecierea acestui spor, deoarece atît măsurile cît şi cantitatea unor produse necesare au fost luate plecînd de la anul 1839. Întrebuinţîndu-se măsuri felurite, rezultatul calculului este incorect ; de aceea administraţia trebuie să trimită un nou calcul al necesităţilor, luînd ca bază o măsură unitară. Între timp salariile cerute pot primi aprobarea forurilor superioare, cel puţin pentru primul trimestru. În continuare se obiectează că unele ridicări de salarii şi chiar funcţii nu se găsesc în planul salariilor pe 1848, deşi în calcule sînt trecute.

În legătură cu ridicarea salariilor personalului, după grad, nu s-a urmat o regulă anumită. De obicei s-a adăugat fiecărei categorii cîte 2 creiţari. Se mai obiectează că hîrtiile n-au fost trimise decît în dublu exemplar, atunci cînd trebuiau expediate în trei exemplare.

Sub asemenea pretexte rezolvarea cererii de ridicare a salariilor a fost amînată. În răspunsul către oficiul minier Certeje se spune printre altele : motivarea pe care o face oficiul nu este întru totul corectă. Salariile celor din Certeje, mai ales ale celor de la cuptoare, au fost întotdeauna mai bune decît la Zlatna, astfel că nu se vede nevoia sporului de salariu.

În general deci, sub motive de ordin formal, organele superioare de care depindea rezolvarea cererilor, resping sau amînă acordarea sporurilor de scumpete.

Din prezentarea acestor puţine acte oficiale rezultă, credem, cîteva fapte noi, care n-au fost pînă acum îndeajuns de concret subliniate, în legătură cu stările de lucruri premergătoare anului revoluţionar 1848 în Transilvania :

1) Criza comercială-industrială din 1847, agravată de recoltele slabe din 1845—46, şi-a făcut simţite urmările sale şi în Transilvania.

2) Această criză a determinat în primul rînd o înrăutăţire bruscă a situaţiei salariaţilor în genere, şi îndeosebi a lucrătorilor. Deoarece o mare parte a lucrătorilor salariaţi existenţi atunci în Transilvania depindeau de ramura industriei extractive, e explicabil de ce regiunile miniere, ca Munţii Apuseni, au constituit teatrul unor agitaţii intense, atît înainte cît şi în cursul anilor revoluţionari 1848—49.

3) Lucrătorii de la minele de pe domeniul Zlatna au desfăşurat în 1846 şi mai ales în 1847 o acţiune susţinută în favoarea obţinerii unor

[9] Arhivele Statului Cluj, arh. M. Th., doc. nr. 4398 din 8 iulie 1847.

sporuri de salarii. Respingerea sau amînarea rezolvării lor, în condiţiile înrăutăţirii continue şi grave a conjuncturii preţurilor, a contribuit cu siguranţă la crearea unei stări de spirit revoluţionare în rîndurile populaţiei miniere, pe care o sezisează administraţiile minelor : dovadă în acest sens rapoartele care se fac ecoul acestor nemulţumiri şi amintesc în repetate rînduri primejdia scăderii activităţii în mine, în eventualitatea nerezolvării cererilor în legătură cu salariile.

Prin aceste cîteva date sperăm a fi adus o contribuţie la problema cauzelor imediate ale izbucnirii mişcărilor revoluţionare din 1848 în Transilvania.

ПРОЯВЛЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО КРИЗИСА 1847 г. В ИМЕНИИ ЗЛАТНА

РЕЗЮМЕ

Работа освещает следствия торгово-промышленного кризиса 1847 г. на положения рабочих горного имения Златна в Трансильвании, на основе неизданных документов. Работа указывает на резкое ухудшение положения служащих и в особенности наёмных рабочих, и на непрерывную борьбу рабочих имения за увеличение заработной платы. Отклоненне и неудовлетворение их требований в условиях непрерывного ухудшения конъюнктуры цен способствовали созданию революционных настроений среди горного населения. Оно присоединялось к революционным движениям Трансильвании 1848 г.

MANIFESTATIONS DE LA CRISE ÉCONOMIQUE DE 1847 SUR LE DOMAINE DE ZLATNA

RÉSUMÉ

L'étude se propose d'illustrer, sur la base de documents inédits, les effets que la crise commerciale et industrielle de 1847 exerça sur la situation des ouvriers du domaine minier de Zlatna (Transylvanie). Elle signale l'empirement brusque de la situation des salariés en général et, en particulier, de celle deso uvriers, ainsi que l'action soutenue des travailleurs de ce domaine pour obtenir des salaires plus élevés. Le refus de la direction de satisfaire ces revendications et les tergiversations qu'elle y mit, auxquels s'ajouta l'aggravation continue de la conjoncture des prix, contribuèrent à la création d'un 'état d'esprit révolutionnaire parmi la population minière, qui se joindra aux mouvements révolutionnaires de 1848.

DOUĂ SCRISORI ALE LUI PETRU MAIOR DIN TIMPUL PETRECERII SALE LA BUDA (1810)

DE

POMPILIU TEODOR

Inventarierea materialului arhivistic, intrat în Biblioteca Academiei, Filiala Cluj, ne-a prilejuit descoperirea cîtorva documente de la Petru Maior, din care publicăm cu această ocazie două scrisori adresate fostului profesor de la Blaj, Basiliu Raţiu[1], în vremea cînd acesta îşi făcea studiile la Viena. Scrisorile au fost semnalate de către Zenobie Pîclişanu în studiul său *Un vechi proces literar (Relaţiile lui I. Bob cu Samuil Klein, Gh. Şincai şi P. Maior)*, unde utilizează două fragmente[2]. Prima este din 25 octombrie 1810 şi are formatul obişnuit al scrisorilor plic. Pe verso se găseşte adresa destinatarului : *Admodum Reverendi Domino Domino Basilio Rátz, Presbytero Diocesis Fogarasiensis, D[omi]no mihi co[lendissi]mo. In Ce[sar]o Regio Convictu. Viennae.* A doua este datată din 9 decembrie 1810 şi e scrisă pe toate cele patru feţe, dovadă că scrisoarea a fost introdusă în plic. Din conţinutul scrisorii reiese clar că era adresată aceluiaşi Basiliu Raţiu[3].

Socotim necesară publicarea integrală a lor, pentru informaţiile interesante pe care le furnizează cu privire la legăturile pe care le întreţine Petru Maior în epoca cenzoratului de la Buda.

Iată textul celor două scrisori :

Preaiubite frate !

Măcar că niciodată nu am avut norocire a te vedea, totuşi veştile cele bune, care le-am auzit de tine, şi mai vîrtos cea din rostul pretenului Potivricici Constantin, nu numai mare iubire spre tine, ci şi mare nădejde

---

[1] Despre Raţiu, vezi N i c. C o m ş a, *Dascălii Blajului, seria lor cronologică, cu date bibliografice*. Blaj, 1940, p. 52.

[2] Vezi Academia Romînă, *Memoriile Secţiunii Istorice*, seria III, tomul XVI, 1934/35, p. 249—250.

[3] Originalele în arhiva Bibliotecii Academiei, Filiala Cluj, fondul Petru Maior, dosar nr. IV, f. 7—10.

de tine spre folosul comun deşteptară întru mine. Poartă-te dară, dragu badii, cum te-ai purtat pînă acum, şi de aci înainte. De norocirea ta cea venitoare nu avea grije, ci te nevoieşte a te face vrednic de toate norocirea ; celelalte apoi proniei cei dumnezeieşti lipseşte a se încredinţa : omul cel înţelept ori în ce schimbare a norocului pururea e fericit.

Un preten al mieu, pleban latin din Ardeal, s-au foarte rugat, ca să-i cumpăr Theologiam Moralem Voit, carea neaflîndu-se aici, mă rog, de se află acolo, să o cumperi, şi să o dai la negoţitoriul romîn de acolo Delio Papp, cu rugare ca să o dea aici protopopului de la Sas-Reghin, şi eu căutînd-o la bolta domniei sale în Peşta la tîrgul venitoriu o voi afla, şi prin acelaş negoţitoriu îţi voi trimite preţul ei cu mulţemită. Numai mă rog nu pregeta a grăbi, pentru că tîrgul e aproape.

Şi aceia îmi spuse mai sus lăudatul al tău şi al mieu preten, că tu vrei să te rogi de Exţelenţia sa domnul vlădica nostru, ca să-ţi fie cu părtinire spre a putea lua doctoratul. Intru aciasta poftesc ca să mă înştiinţezi, în ce chip şi pe lîngă ce motivuri vrei să-ţi alcătuieşti cererea ta, ca să văd oare întocmită iaste stărilor Blajului celor de acum. Că de nu va fi aşa întocmită, în loc de a dobîndi cele ce ceri, lesne poţi căpăta încă înfruntare. Eu şi întru aciasta, şi în toate altele, de vei vrea, sînt bucuros ca să ai înţelegere cu mine, numai cît altul să nu ştie că te înţelegi cu mine, că aceia ţ-ar putea servi spre stricare. Pre urmă mă rog ca să-mi trimiţi titula lătineşte a arhiepiscopului celui lătinesc din Beciu. Cu frăţească dragoste rămîn

Buda, 25-a 8-bris 1810
In Rasciantice ad Bándi

al tău
umilit frate
Petrus Maior

Arhidiaconus Görgényiensis, et ad Excelsum
Consilium Regium Locumtenentiale
Hungariae Regius Revisor librorum.

Preaiubite frate !.

Preţuita ta scrisoare cea plină de omenie şi de înţelepţie din 1-e zile a mai de curînd trecutei luni cătră mine dată, mai cu de adins îmi alipi inima cătră tine. De unde, avînd acum răgaz, nu lipsesc cu toată credinţa a-ţi răspunde. Motivurile pre lîngă care voieşti a cere de la exţelenţia sa, d[omnul] Vlădica, buna lui — spre aceia — voinţă, ca să mai poţi rămînea la Viena, spre dobîndirea doctoratului, măcar că pre oricarele, ce e scutit de prejudecăţi, de ajuns îl pot învinge, totuşi, fiindcă quam quisque novit artem in hac se exercet, şi nenumărîndu-se doctoratul întră iscusinţele economiei, eu îţi pot prezice, cum că acele puternice motivuri nu vor afla loc în Blaj. Ba, aducîndu-mi aminte că, întră alte nefericiri ale romînilor, şi aceia prea înrădăcinată iaste, ca să pismuiască unul altuia, mă tem să nu se afle şi de aceia carii, pismuindu-ţi aciastă cinste vrednică de tine, să dea pulpe împedecării cugetului tău. Diript aceia nu te sfătuiesc

să scrii cuiva în treaba aciasta la Blaj. Şi în nădejdile tale cele de la Blaj lipseşte despre o parte să iai aminte că frons, oculi, vultus persaepe mentiuntur oratio vero saepissime ; despre altă parte că, de nu va vrea vlădica să primească cererea ta, nu cred eu să aibi părtinitori dintră aceia, (de care feliu prea puţini sînt acolo) carii pot abate pre Vlădica de la cugetul său cel odată mărginit.

Mai fără primejdie cale nu ar fi în lucrul acesta, decît ca de ai putea cu ajutorul domnului rector, fără ştirea exţelenţiei sale, de la înălţatul împărat dobîndi să nu se trimită altul în locul tău pînă nu ai face obicinuitele examenuri etc., carea dobîndindu-se, cînd s-ar întoarce soţul tău acasă, ar face de ştire D[omnul] rector la exţelenţia sa, ca pre anul venitoriu numai un cliric să trimită. Şi atuncia şi tu ai scrie că din poruncă ţ-au căutat să mai rămîni, pentru ca să iai doctoratul.

Iară de nu se poate ispiti acea cale, te roagă domnului rector ca însăşi să se milostivească a scrie la D[omnul] Vlădica ca cînd tu nu ai şti că el au vrut să scrie. Şi acela motiv să aducă, cum că mare scădere cinstei a tot dieţesului Făgăraşului iaste în Viena la cei mai mari dintru aceia, că din toate neamurile mulţi primind doctoratul, din cliricii dieţeşului Făgăraşului nici unul pînă acum nu s-au aflat, carele să se încumete a ispiti aciasta. Pentru aceia văzînd el despre o parte hărniciia ta, despre alta, dorind a şterge acea necinste, carea cu vreme poate să fie stricătoare clerului Făgăraşului, se roagă ca să-ţi poruncească exţelenţia sa să prinzi a te găta de zisele examenuri, şi să iai doctoratul. Despre cheltuiale, şi despre rămînerea ta mai încolo la Viena să se tacă acum odată.

Deci, de va socoti rectorul că prin împăratul nu se poate ispiti aciasta, şi va voi însuşi să scrie la vlădica, atuncea nu trăbuie zăbovit cu scrisoarea aciasta, pentru ca de va pune exţelenţia sa dificultăţi, să avem vreme a ne mai sfătui laolaltă. De nu se va slobozi vlădica nici după scrisoarea rectorului, atunci poate că-ţi va scrie şi ţie, şi te va înfrunta, căci ai învitat pre acel om bun a scrie pentru tine. Ci de aceasta mai lesne te vei putea la [= spăla].

De va da D[omnul] rector lucrul la împăratul, acel motiv să se pună, că fiindcă numai pentru parsimonia conzistoriului episcopesc s-au întîmplat de pînă acum nici un cliric a diesezului Făgăraşului nu au luat doctoratu, să se milostivească înălţia sa a da poruncă ca să poţi rămînea în convictul acela pînă cînd vei lua doctoratu, şi să se pomenească şi aceia, că una ca aceasta iaste spre binele public, pentru că tinerii aşa se vor îndemna mai bine a învăţa, şi întru acesta chip şi în dieţeşul Făgăraşului va merge înainte cultura clerului.

Însă, oricum se va întîmpla lucrul acesta, tu de la urzitele tale sîrguinţe nu înceta, nice nu te slăbi de inimă ; pentru că de cumva nu ai ajunge acum la ţinta ta, schimbîndu-se stările şi de acasă, cu vreme te poţi întoarce la zisele examenuri. Că unii după ce au petrecut vro cîţiva ani în profesorie, încă văd că se întorc la acele examenuri, şi iau doctoratul.

De ai cîntare, şi de ai putea face cu D[omnul] Olşavschi să încăpi la Sfînta Barbura cantor, cu plata aceia, şi cu stipendiile, mi se pare că ai putea ajunge la scopul tău fără de ajutoriul altora. Nice să nu-ţi fie greaţă de cantorie pre cîtăva vreme, carea şi alţii au ispitit.

Spre acestaşi capet, de ai avea noroc curînd să se denumească episcop în diesezul Muncaciului, şi cu acela prilej de ar avea promoţie Olşavschi la capitulum, prin Măria sa Vulcan doară s-ar putea dobîndi de la curte, ca unul dintru aceia doi preoţi de la Sf. Barbura să fie romîn, şi căpătînd tu aceasta stare, ai putea să te joci în treaba doctoratului.

Acestea le ţine întru tine pînă la vremea sa şi carea iaste părerea domnului rector întru acestea, şi pre carea cale judecă a fi mai bine să se porneascâ lucrul, să mai înştiinţezi. Că eu întru toate cîte voi putea, pururea sînt gata a mă nevoi spre fericirea ta, rămînînd

Buda 9 a X-bris 1810

al tău
umilit frate
Petru Maior

P. S. Pretenul mieu nu voieşte altă Teologhie morale fără pre Voit. Deci, dacă nu s-au aflat pînă acum, cînd îmi vei mai scrie să mă înştiinţezi şi despre aceia, cum că zisul autor nu se află, ca să pot scrie la pretenul mieu despre aceasta. Mare bucurie am, că Constantin Farcaş, romîn de la Abrud, se face profesor iuris naturae etc. la Zagrabia, unde înainte de vro cîteva zile porni de aici. Lucru neauzit pînă acum întră unguri. Ci cred că nu-l ştiu că iaste romîn.

Am lipsă de titula Arhiepiscopului Vienei celui de acum. Nu ştiu uitat-am eu a dăunăzi să mă rog, ca să mi-o scrii, au ţie nu ţ-au venit aminte. Nu uita să mi-o trimiţi lătineşte întreagă.

ДВА ПИСЬМА ПЕТРУ МАЙОР ВО ВРЕМЯ ЕГО ПРЕБЫВАНИЯ В БУДЕ (1810)

В этой заметке сообщается о двух малоизвестных письмах Петру Майор по адресу Б. Рацаю, в которых говорится о конфликте между эпископом И. Боб и трансильванским историком. Из писем со всей ясностью выявляется реакционное отношение эпископа к проблемам румынской культуры, которая была представлена Арделянской Школой, к которой Боб относился с полным непониманием. Эти письма по новому освещают конфликт разных позиций по отношению к румынской культуре в период разложения феодальных отношений.

DEUX LETTRES DE PETRU MAIOR DATANT DE SON SÉJOUR À BUDA (1810)

RÉSUMÉ

Dans cette note, l'auteur communique deux lettres peu connues adressées par Petru Maior à B. Rațiu, dans lesquelles est évoqué le conflit qui opposait l'évêque I. Bob à l'historien transylvain. Ces lettres révèlent clairement l'attitude rétrograde de l'evêque à l'égard des problèmes culturels des Roumains, dont l'École Transylvaine était le porte-parole, et que Bob envisageait avec un manque total de compréhension. Les lettres jettent une lumière nouvelle sur le conflit engendré par les attitudes différentes des parties à l'égard des problèmes de la culture roumaine à l'époque de désagrégation des relations féodales.

RECENZII

Средние века. Сборник (Evul mediu. Culegere), Ed. Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., XV (190 p.) şi XVI (171 p.), Moscova, 1959

Colegiul de redacţie al revistei ,,Srednie Veka" oferă şi de data aceasta cititorilor, în cele două volume din anul 1959, un material variat ca tematică, teritoriu şi cronologie, studii bine documentate, bogate în judicioase păreri şi în argumente solide şi pătrunzătoare. Cronologic ele includ probleme din aproape întreaga perioadă feudală, de la descompunerea relaţiilor sclavagiste şi constituirea relaţiilor feudale, pînă la revoluţia burgheză din Anglia. Din punct de vedere teritorial studiile cuprind probleme din istoria Spaniei, a Norvegiei, a Franţei, a Angliei şi în special a Italiei medievale.

A. R. Korsunski, cumpănind într-o prezentare sistematică şi proporţionată rolul deosebiţilor factori în geneza marii proprietăţi funciare feudale scrie ,,*Despre dezvoltarea relaţiilor feudale în Spania gotică (Formarea marii proprietăţi funciare)*" (S. V., IV, p. 3—30). Lucrarea e de fapt continuarea unui articol anterior, intitulat ,,Despre dezvoltarea relaţiilor feudale în Spania gotică (Constituirea ţărănimii dependente)" (S. V., X, 1957). Autorul, cunoscut prin lucrările sale consacrate perioadei dificile de trecere de la sclavagism la feudalism, mînuieşte abil ipoteza în încercarea sa de reconstituire a tabloului genezei marii proprietăţi feudale în Spania în secolele VI—VII. El porneşte de la recunoaşterea faptului că studierea procesului de dezvoltare a marii proprietăţi funciare în statul vizigotic impune o abordare specială a problemei. Se cere analizat nu numai procesul de descompunere al obştei de comună primitivă şi cel al apariţiei relaţiilor feudale, ca la ceilalţi ,,barbari" germani, dar se impune şi o adîncire a procesului de apariţie şi evoluţie a marii proprietăţi funciare a regilor goţi, a suitei lor, a bisericii ariene, a nobilimii senatoriale hispano- şi galo-romane, a proprietăţii curialilor şi a bisericii catolice. Competenţei cunoscute, a autorului, în condiţiile în care izvoarele vizigotice exclud orice posibilitate de tratare multilaterală şi cu atît mai mult una exhaustivă a acestei teme (spre deosebire de pildă de statul franc ş.a.), i se datorează faptul că fenomenul genezei proprietăţii funciare în Spania vizigotică a progresat pe calea elucidării sale. Care sînt problemele atacate de Korsunski? Ele se grupează astfel: a) influenţa cuceririi vizigote asupra situaţiei proprietarilor funciari băştinaşi, mari şi mijlocii; b) apariţia marii proprietăţi funciare la vizigoţi; c) contopirea nobilimii gotice cu cea hispano-romană într-o singură categorie socială, cea a nobilimii funciare în curs de feudalizare; d) apariţia seniorieî feudale timpurii; e) lupta ţărănimii exploatate împotriva marilor proprietari funciari feudali. Aceste probleme nu au fost însă uniform tratate de autor- de vină e penuria de ştiri contemporane — şi de aici rezultă o discrepanţă în dozarea lor. Autorul constată că ocuparea Spaniei de către vizigoţi a adus la început un însemnat prejudiciu nobilimii senatoriale romane şi bisericii catolice, lovită de expropierea funciară şi de pierderea unor privilegii. Cu toate acestea, în general, nobilimea locală a izbutit să se menţină în poziţiile economice deţinute înainte. Aceasta a permis proprietarilor funciari romani să se contopească treptat cu nobilimea gotică într-o singură clasă în curs de formare, cea a marilor proprietari funciari feudali. Biserica catolică se menţine şi ea, parţial, în situaţia de mare proprietate funciară, iar curialii rezistă şi ei, în calitate de proprietari mici şi mijlocii, pînă la începutul sec. VII. La baza dezvoltării marii proprietăţi feudale în statul vizigotic din Spania, susţine Korsunski, a stat proprietatea funciară a bisericii ariene şi catolice, cea a marii nobilimi băştinaşe şi a nobilimii de origine germană şi, în sfîrşit, cea a curialilor

fruntaşi (*honorati*). Procesul fuzionării nobilimii locale cu cea gotică într-o singură clasă a marilor proprietari laici şi eclesiastici s-a desăvîrşit în sec. VII. Marea proprietate se baza în special pe munca deţinătorilor, de origine neliberă, de *mansus* şi nu pe cea a deţinătorilor de *mansus ingenuiles*, ca la franci.

Autorul supune problema genezei proprietăţii funciare unei analize minuţioase şi ascuţite. Pare discutabil însă, în condiţiile unei documentări lacunare, modul în care este tratat procesul de transformare în sec. VII a vechilor sclavi, liberţi, coloni şi precarişti liberi într-o singură categorie, a ţărănimii dependente. Consideraţiile autorului despre marea proprietate funciară gotică din sec. VII, la care găseşte „trăsăturile senioriei feudale" (p. 27), pot suscita nedumeriri. De asemenea lipsa unei gradări nuanţate după wergeld între nobili şi goţii liberi (p. 13) pare să nu testeze în favoarea procesului creşterii marii proprietăţi funciare în rîndul goţilor. Sînt deci cîteva detalii care vor mai trebui reluate şi studiate. În întregul său, însă, studiul lui Korsunski rămîne o contribuţie valoroasă şi originală la problema apariţiei marii proprietăţi funciare feudale.

De o problemă analoagă, dar tratată sub aspectul ei social, se ocupă E. D. Romanova în articolul „*Precariul pe teritoriul abaţiei Saint-Gallen în sec. VIII—IX*" (S. V., XV, p. 66—67). Problema structurii sociale a categoriei precariştilor este studiată în special pe marginea concluziilor, în unele privinţe contradictorii, la care au ajuns istoricii L. T. Milskaia („Domeniul laic în Germania în sec. VIII—IX şi rolul său în iobăgirea ţărănimii", Moscova, 1957) şi A. I. Danilov („Satul german în a doua jumătate a sec. VIII—începutul sec. IX în regiunea bazinului inferior al r. Nekkar", S.V., VIII, 1956). Printr-o analiză subtilă şi minuţioasă în special a materialului din „*Urkundenbuch der Abtei Sanct-Gallen*" (publ. de H. Wartmann), uneori însă cu un exagerat lux de amănunte, autoarea ajunge la concluzia că nu poate fi stabilită cu precizie categoria socială căreia îi aparţin donatorii precarişti (după Milskaia — mici proprietari feudali — „melkovotciniie", după Danilov — ţărani), întrucît reprezentanţii categoriilor sociale opuse, ai nobilimii şi ţărănimii, efectuau danii în condiţii formal distincte. Totuşi autoarea înclină la un moment dat să-i considere pe precarişti ca alodişti liberi, urmaşi ai membrilor obştei-marcă. E valoroasă constatarea despre rolul jucat de precarişti, ca pătură socială, în economia mănăstirească. Autoarea distinge o uşurare treptată a condiţiilor precariului, specifică pentru feudalismul timpuriu, cînd dominaţia politică şi socială legată de proprietatea feudală funciară se realiza cu ajutorul constrîngerii extraeconomice şi cînd dezvoltarea precară a economiei de mărfuri nu necesită o urcare însemnată şi rapidă a rentei.

După cum am mai amintit, trei studii sînt consacrate unor probleme din istoria Italiei medievale în secolele XII—XIV. Primul, semnat de L. A. Kotelnikova, e intitulat „*Politica oraşelor faţă de comunele săteşti din Italia de nord şi de mijloc în sec. XII*" (S. V., XVI, p. 3—22). Articolul se caracterizează printr-o bogăţie de material faptic, printr-o prezentare sobră, fiind axat pe o temă disputată. Autoarea studiază comunele rurale din Italia de nord şi de mijloc în veacul constituirii lor, completînd şi anticipînd din punct de vedere cronologic, prin lucrarea sa, un alt studiu al lui L. M. Braghina, despre „Comunele rurale din nord-estul Italiei şi subordonarea lor faţă de oraşe în sec. XIII—XIV" (S. V., VIII, 1955). Ca izvoare se folosesc actele comunale din Milano şi diverse documente din arhivele din Toronto, Florenţa, Pisa, Bologna, Orieto, Arezzo etc. Kotelnikova constată că apariţia comunelor rurale şi perioada de început a existenţei lor în Italia de nord şi de mijloc corespunde unei perioade de avînt a oraşelor italiene. Amîndouă, atît comunele urbane cît şi cele rurale, aveau un inamic comun: feudalul laic sau cel eclesiastic. În această luptă oraşele ajutau comunele rurale într-o serie de probleme, în special de natură economică, privitoare la posesiunile funciare obşteşti, la obligaţiile faţă de seniori etc. În această politică a oraşelor nu exista însă o linie consecventă, din următorul motiv: cu timpul comunele urbane se transformă şi ele în proprietare funciare colective de tip feudal, iar politica lor e influenţată şi de persistenţa în organele de conducere, în sec. XII, a unor membri ai familiilor feudale sau a unor orăşeni legaţi prin interesele lor de feudali. Politica citadină faţă de comunele rurale dependente de oraşe se manifesta printr-o accentuată tendinţă a oraşului de a supune controlului său viaţa judiciară, administrativă şi financiară a comunelor rurale. Comunele rurale erau obligate în sec. XII la diferite prestaţii băneşti, la daturi, să repare întăriturile oraşului, să dea ajutor militar la nevoie. Această problemă, a politicii „tributare" a comunelor urbane faţă de cele rurale, politică ce se distingea printr-o deosebită severitate fiscală (amintim în special „*gabella*" din Florenţa), cît şi problema politicii de aprovizionare monopolistă sau forţată (*politica annonaria*) au fost numai tangenţial atinse în articolul Kotel-

nikovei[1]. Comuna urbană dispunea deseori de posesiunile funciare ale comunelor rurale. Totuşi, conchide autoarea, supremaţia oraşului asupra comunelor rurale din Italia de nord şi de mijloc avea şi aspectele sale pozitive : subordonarea comunelor rurale de către oraşe — centrele dezvoltării progresiste ale ţării — echivala cu o influenţare pozitivă a economiei rurale, contribuia la înlăturarea imixtiunii feudale în treburile comunale, ducea la desfiinţarea obligaţiilor faţă de feudali şi la înlocuirea lor cu dări şi obligaţii similare cu cele prestate de orăşeni ; echivala, în sfîrşit, cu o relativă autonomie şi procura la nevoie ajutorul militar necesar. Supremaţia exercitată de oraşe faţă de comunele rurale în sec. al XII-lea era mai favorabilă dezvoltării lor economice, politice şi administrative în comparaţie cu tutela exercitată de feudalii laici şi eclesiastici.

L. M. Batkin propune o nouă periodizare a principalelor etape ale luptelor sociale din Florenţa în sec. XII — mijlocul sec. XIII în articolul său *„Guelfii şi Ghibelinii în Florenţa"* (S. V., XVI, p. 23—48). În vederea reconstituirii luptei dintre cele două grupări în această perioadă, autorul începe articolul său cu o trecere în revistă a principalelor momente ale luptei sociale din Italia în perioada studiată. Dispozitivul forţelor sociale din Florenţa era următorul : pe de o parte se situa marea nobilime latifundiară, pe de altă parte negustorii, meşteşugarii şi mica nobilime strîns legată încă de economia urbană, angajată şi în comerţ şi uzură. Fundalul luptei dintre cele două fracţiuni constituie, după Batkin, antagonismul dintre aceste două grupări şi în mai mică măsură raporturile reciproce financiare cu imperiul sau cu curia papală. Autorul propune ca punct de pornire cronologic al ciocnirii dintre marii feudali din Florenţa şi contado şi mica nobilime şi popolani, momentul căderii localităţii Fiesole. Aceste contradicţii iau forma luptei dintre Guelfi şi Ghibelini — şi sub influenţa factorilor politici externi — nu mai tîrziu de 1184—1197. În anul 1215 (anul asasinării lui Buondelmonte) lupta ia un nou aspect ideologic. Avîntul economic al Florenţei a dus la creşterea greutăţii specifice a poporului în lagărul guelf. E a doua etapă, în periodizarea propusă de Batkin. Poporul ia puterea în mînă în urma victoriei obţinute în răscoala împotriva dominaţiei nobilimii ghibeline. Era o lovitură cumplită dată nu numai nobilimii ghibeline, ci întregii nobilimi. Anul 1250 prezintă momentul de trecere la etapa a treia, a luptelor de clasă din Florenţa. Popolanii deţin forţa militară şi politică supremă în oraş. Dar nobilimea ghibelină constituia încă un pericol teribil pentru popor şi a demonstrat-o la Montaperti (sept. 1260). Abia în 1267, lipsită de sprijinul Hohenstaufenilor, ea fuge irevocabil din oraş. Fuga ei a dus la destrămarea bazei alianţei guelfe, care se şi dizolvă. Popolanii vor avea de luptat de acum înainte împotriva unei alte fracţiuni a clasei feudale — împotriva nobilimii guelfe, care primise puterea din mîinile lui Carol de Anjou.

M. P. Sokolov scrie despre *„Breslele veneţiene în sec. XIII—XIV"* (S. V., XV, p. 31—50), bazîndu-se în special pe materialul cuprins în publicaţia lui G. Montecolo, „I capitolari dellè arti veneziane" şi în cronici. Se tratează problema organizării breslelor, cea a locului lor în viaţa economică, politică şi socială a Veneţiei. Unele probleme sînt numai schiţate, de pildă problema participării breslelor la mişcările sociale interne. Valoarea constatărilor e uneori diminuată şi de faptul că ele se bazează în special pe statute, pe material normativ (de exemplu p. 37—39) care nu reflectă viaţa reală, de zi cu zi a meşteşugarilor organizaţi în bresle. Într-o expunere sistematică şi mlădioasă ca formă se constată că organizarea monopolistă breslaşă a cuprins în Veneţia importante ramuri ale economiei, cu excepţia a cinci branşe : a comerţului, a celor care exploatau sarea, a marinarilor din flota comercială, a pescarilor şi a lucrătorilor din construcţia de corăbii. Deja în sec. XIII se cunosc 52 de bresle (cu statute înregistrate), dintre care unele cu sute sau mii de membri. Dar existau şi bresle cu statute neînregistrate sau bresle ale căror statute s-au pierdut. Autorul oferă şi cifra membrilor breslelor productive, inclusiv femei (45000 în sec. XIV), dar calculele din care rezultă această cifră sînt relative. În continuare se studiază problema originii breslelor veneţiene, cea a structurii organizatorice a breslelor şi a organelor de conducere, inclusiv obligaţiile lor, problema relaţiilor dintre meşteri, calfe şi ucenici. În Veneţia, menţionează autorul, din cauza situaţiei nefavorabile din punct de vedere politic breslele erau organizaţii mai puţin democratice în comparaţie cu cele din alte oraşe ale Italiei. Plutocraţia veneţiană, profitînd de serviciile uneori gratuite ale breslelor, le-au eliminat din viaţa politică a republicii. Consiliile, colegiile magistraţilor erau compuse din reprezentanţii familiilor aristocratice, constituite deja la sfîrşitul

[1] Cf. pentru această problemă : Enrico Fiumi, *Sui rapporti economici tra città e contade nell' età comunale*, Archivio storico italiano, I, Firenze, 1956.

sec. XIII într-un puternic grup oligarhic, care domina în oraş. Breslelor le rămînea ,,cinstea'' de a saluta în manifestaţii pompoase pe doge în momentul instituirii sale la putere. Asigurînd breslelor monopolul producţiei şi cel al desfacerii produselor pe piaţa urbană şi — în parte — pe cea europeană şi orientală, oligarhia veneţiană evita să le admită la conducere, efectuînd în schimb un control permanent al activităţii breslaşe. În aceasta constă explicaţia eşecului participării breslelor la conjuraţiile din sec. XIII sau la cele din sec. XIV (Bocconio, Tiepolo, Marino Faliero). În încheiere Sokolov ajunge la concluzia importantă că producţia veneţiană era o producţie de tip breslaş, cu excepţia eventual a industriei sticlei şi a monetăriei şi că nu se poate vorbi — cum au susţinut de pildă Luzzatto sau F. I. Poleanski — de relaţii capitaliste în industria veneţiană din secolele XIII—XIV. Autorul explică acest fenomen prin carenţa forţei de muncă liberă, lipsită de mijloace de producţie, întrucît afluxul de braţe de muncă se revărsa în flota comercială şi militară. Un alt factor îl constituia lipsa unui contado agricol.

Unei importante probleme din istoria Franţei îi este consacrată comunicarea lui L. P. Gorbaceva (S. V., XVI, p. 77—88) ,,*Cu privire la dezvoltarea comerţului intern şi a legăturilor economice din Franţa în a doua jumătate a sec. XV*''. Bogată în detalii, e pe alocuri prea puţin teoretizată, legată de alţi factori care au dus la apariţia pieţei unice în Franţa. Autoarea consideră sec. XV drept veac al apariţiei pieţei interne unice. Din datele analizate ar rezulta că în a doua jumătate a secolului au fost deja unificate sub raport economic nu numai regiunea de nord şi cea centrală a Franţei, dar şi regiunile de sud şi de sud-vest. Aceasta ar fi perioada în care s-au cimentat raporturile dintre regiunea centrală, nordică şi răsăriteană, a Franţei cu oraşele Picardiei. Acest proces nu se opreşte, constată autoarea, la secolul XV, ci continuă pînă la desăvîrşirea sa în secolul XVIII. Problema transformării Parisului în centrul economic şi politic al ţării a fost numai parţial elucidată. De asemenea autoarea, prin limitare la problema comerţului intern, nu insistă asupra problemei comerţului extern, în interdependenţă cu cel intern, căci apartenenţa diferitelor regiuni ale Franţei la diferite zone economice, care depăşeau frontierele de stat (legăturile Franţei de nord cu Ţările de Jos, Anglia, ţinutul Rinului; ale Franţei meridionale, în frunte cu Lyon, cu zona de sud — Italia, Germania de sud-vest etc.)[2] a influenţat uneori inhibitoriu constituirea pieţei interne. În cadrul subiectului tratat se insistă prea puţin asupra comerţului cu vin, unul din principalele articole în circuitul comercial intern[3].

A. I. Gurevici semnează lucrarea ,,*Etapele principale ale istoriei social-economice a ţărănimii norvegiene în sec. XIII—XVII*'' (S. V., XVI, p. 49—76). Autorul şi-a asumat o sarcină dificilă, în deplină conştiinţă a faptului că în stadiul actual al cercetărilor, multe probleme vor rămîne încă deschise, nerezolvate. Studiul lui Gurevici e prima încercare în istoriografia rusă de a sintetiza principalele probleme ale istoriei ţărănimii din Norvegia şi etapele esenţiale ale dezvoltării acesteia în veacurile XIII—XVII. Într-o expunere sobră, clară şi proporţionată, autorul parcurge cu competenţă, în liniile ei generale, dezvoltarea economică, socială şi politică a Norvegiei în veacurile studiate şi constată că în sec. XIII majoritatea bönd-ilor norvegieni nu erau proprietari funciari, ci leilăndigi faţă de coroană, sau faţă de cler şi nobili. Deşi regimul de iobăgie din Danemarca nu s-a extins asupra ţărănimii norvegiene, totuşi şi aici ţărănimea era formată din posesori lipsiţi de mijloace, economic dependenţi de feudal, cu obligaţii în special în produse, determinate atît de distanţele dintre posesiunile funciare, cît şi de importanţa pe care o avea creşterea vitelor în economia agrară norvegiană. Declinul economic din secolele XIV—XV a avut o influenţă gravă asupra ţărănimii. Spre deosebire de această perioadă, în sec. XVI, secol de avînt economic, libertatea personală a bönd-ilor norvegieni a constituit baza consolidării micii proprietăţi ţărăneşti libere parcelate. Un interes paroicular prezintă problema situaţiei ţărănimii în perioada de început a relaţiilor capitaliste. Spre deosebire de restul Europei, unde această clasă era expropiată sau legată de glie, în Norvegia, în lipsa condiţiilor necesare dezvoltării proprietăţii moşiereşti, se constată tendinţa înlocuirii marii proprietăţi funciare nobiliare cu mica proprietate ţărănească.

,,*Criza industriei de postav din Anglia, în ajunul revoluţiei din sec. XVII*'' (S. V., XV, p. 51—65) este analizată de N. M. Meşceriakova. Autoarea ajunge la concluzia că industria de postav din Anglia trece, în special în anii 1621—1624, printr-o puternică criză, care a afectat adînc situaţia lucrătorilor din această ramură. Criza a dus la creşterea şomajului şi la puternice mişcări sociale, în

[2] Cf. E. Coornaert, *Wymiana handlowa Francji z Niemcami i krajami Europy Polnocnej w XVI. w.*, în *Kwartalnik Historyczny*, 1, 1958, p. 3—12.

[3] Cf. *Revue historique*, t. CCXXIII, ianuarie—martie 1960, p. 118—120.

special în comitatul Essex. Autoarea încearcă să explice cauzele răscoalelor şi vede factorul hotărîtor în politica guvernului absolutist de sprijinire a monopolului comercial şi în războiul de 30 de ani. Criza din industria de postav, care s-a manifestat şi printr-o rapidă urcare a preţurilor şi în primul rînd a preţului pîinii, a pus problema reorganizării producţiei după alte metode, exterioare oraşelor breslaşe, metode distincte de formele tradiţionale ale muncii corporatiste. În ansamblu, e o lucrare utilă, al cărei orizont s-ar lărgi însă prin utilizarea unor lucrări mai noi[4].

Încheind prezentarea studiilor apărute în 1959 în revista ,,Srednie Veka", se impune să subliniem şi articolul consistent şi erudit al lui A. I. Danilov de critică a poziţiilor teoretico-metodologice ale istoriografiei din R.F.Germană ; comunicarea lui I. A. Korhov : *,,Discuţie despre trecerea de la feudalism la capitalism"* pe marginea polemicii cu privire la această problemă dintre Dobb, Sweezy şi Takahari din 1954 ; şi un articol de polemică al lui A. N. Danilov, *,,Despre caracterul luptei de clasă în oraşele Flandrei în sec. XVI"*. Volumele mai cuprind o serie de documente inedite referitoare la mişcările armate ale nobilimii franceze în 1560, la pregătirea conspiraţiei hu ghenote în frunte cu Condé împotriva Guiseilor, recenzii şi note bibliografice, între care şi lista bibliografică a publicaţiilor sovietice de istorie a evului mediu apărute în anul 1957 (146 titluri).

Revista ,,Srednie Veka", continuînd buna tradiţie, a reuşit şi de data aceasta în numeroasele sale rubrici să pună la dispoziţia cititorilor un material variat, de o înaltă ţinută ştiinţifică şi ideologică, axat pe importante probleme de istorie medievală. Îngrijite ca fond şi formă, studiile şi articolele din această revistă aduc o contribuţie reală şi nouă la elucidarea multor probleme de istorie feudală.

S. Goldenberg

Studii şi materiale de istorie medie, vol. III, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1959

Noul volum al acestei publicaţii consacrate cercetărilor de istorie medie cuprinde mai multe studii. Primul este studiul lui Dan Simonescu, *Cronica lui Baltasar Walther despre Mihai Viteazul în raport cu cronicile interne contemporane* (p. 7—96). În partea întîia a lucrării sale, autorul analizează izvoarele cronicii silezianului B. Walther, ,,Scurtă şi adevărată descriere a faptelor săvîrşite de Io Mihai, domnul Ţării Romîneşti", începută la Tîrgovişte în 1597 şi tipărită la Görlitz în Silezia în 1599. După cum arată B. Walther însuşi, în introducerea la cronica sa, izvorul principal de care s-a folosit a fost o cronică scrisă în limba romînă de către logofătul lui Mihai Viteazul, pe care N. Iorga l-a identificat în persoana lui Teodosie Rudeanu. B. Walther a transpus în limba latină traducerea polonă a acestei cronici, completînd-o ,,cu împrejurările adunate nu atît de la romîni, cît de la alţi oşteni însemnaţi şi vrednici de crezare" (p. 9).

Numeroşi informatori ai lui B. Walther, de care aminteşte în cronica sa, au rămas anonimi. Unul din ei a putut fi identificat. Este vorba de Petru Grigorovici Armeanul. Ştirile pe care le-a dat lui B. Walther, el le-a transmis şi cronicarului transilvan Ştefan Szamosközy. De aceea se pot reconstitui uşor. P. Armeanul a fost redactor în limbi străine, mai ales în latineşte, la cancelaria lui Mihai Viteazul. Domnitorul l-a folosit şi ca sol la împăratul Rudolf şi arhiducele Maximilian. Între cronica lui P. Armeanul şi aceea a lui B. Walther există asemănări evidente. Ambele se ocupă de evenimentele petrecute în aceeaşi perioadă de timp, de la 1592 pînă la 1598. Ştirile pe care le cuprind sînt comune şi prezentate într-o formă asemănătoare.

Există de asemenea numeroase elemente comune atît în ceea ce priveşte cuprinsul cît şi expresiile folosite, între cronica lui B. Walther şi raportul amplu redactat de Mihai Viteazul însuşi în romîneşte, la 1600, şi înaintat de el în traducere italiană ducelui Cosimo de Toscana. Asemănările se explică prin faptul că ambele scrieri au folosit o sursă comună, cronica oficială de curte scrisă de Teodosie Rudeanu. De altă parte, există asemănări între raportul amintit al lui Mihai Viteazul şi însemnările lui P. Armeanul. După D. Simonescu, ,,memoriul lui Mihai e rezumat după materialul Armeanului" (p. 38),

[4] G. D. Ramsay, *The Wiltshire Woolen Industry* (1943); T. C. Mendenhall, *The Shrewsbury drapers and the Welsh Wool Trade in the XVI-e and XVII th Centuries* (1953); Coleman, *Labour in the English Economy of the XVII th Century* (E.H.R. VIII, 3) ş. a.

pînă în octombrie 1598, dată pînă la care a continuat P. Armeanul cronica lui T. Rudeanu. Pe urmă, cele două scrieri se deosebesc între ele, Cronica lui Rudeanu s-a pierdut. Nu o cunoaştem decît din elementele păstrate la alţi cronicari, B. Walther, Szamosközy etc.

Influenţa pe care a exercitat-o cronica lui B. Walther asupra celorlalte izvoare narative, a fost variată. Deşi ar fi putut s-o cunoască, Stavrinos, vistierul lui Mihai Viteazul, care a scris, pe la 1602, în greceşte, cronica în versuri intitulată ,,Vitejiile prea evlaviosului şi prea viteazului Mihai Vodă", n-a folosit-o. B. Walther n-a influenţat nici cronica lui Gheorghe Palamed, scrisă tot în greceşte la 1607 şi intitulată ,,Istoria cuprinzînd toate faptele, vitejiile şi războaiele prea strălucitului Mihai Vodă". Izvorul principal de informare a lui Palamed a fost poema lui Stavrinos. E independentă de cronica lui Walther şi ,,Istoria lui Mihai Vodă, fiul lui Pătraşcu Vodă", pe care N. Iorga o consideră drept o cronică de familie a Buzeştilor şi se află în ,,Istoria Ţării Romîneşti de cînd au descălecat romînii", atribuită lui Stoica Ludescu. D. Simonescu combate părerea lui Iorga şi susţine, cu argumente care nu ni se par întotdeauna convingătoare, că scrierea aceasta nu este o cronică de familie şi că autorul ei anonim a fost un slujitor credincios al lui Mihai (p. 50—55).

Ediţia întîia a cronicii lui Walther a apărut la Görlitz în 1599. Ea a fost reprodusă în repetate rînduri într-o culegere întocmită de N. Reusner. După ediţia din 1599 a publicat A. Papiu-Ilarian textul latin şi traducerea romînească a cronicii în ,,Tesaur de monumente istorice", II (1862), p. XI—XV, 1—74.

D. Simonescu publică din nou cronica lui Walther, după ediţia din 1599. Textul original este însoţit de traducerea lui în limba romînă (p. 58—96). Revizuind traducerea lui Papiu-Ilarian atît în ce priveşte sensul cît şi stilul şi limba, el a reuşit să dea o traducere îngrijită.

În unele locuri totuşi traducerea ar putea fi mai precisă. Astfel, chiar la început, expresia ,,*maiorum insignibus celebris*" (p. 60, rîndul 17 de sus), pe care cronicarul o atribuie lui Alexandru cel Rău, domnul Ţării Romîneşti, D. Simonescu o redă prin : ,,vestit prin nobilimea strămoşilor". Mai just ar fi fost : ,,vestit prin meritele (sau prin ,,nobleţea", ,,strălucirea") strămoşilor". ,,*Lustratorum [militum]*" (p. 93, rîndul 8—9 de sus) înseamnă : ,,din (ostaşii) trecuţi în revistă", nu ,,străluciţi ostaşi". În această frază, nu este tradusă expresia ,,*plus quam*" : ,,din cei 15 000 de străluciţi ostaşi". Corect este : ,d in cei peste 15 000". În textul latin publicat, ,,*manium damnorum*" (de la p. 64, rîndul 1 de sus) este desigur greşeală de tipar în loc de ,,immanium damnorum" (cf. Papiu-Ilarian, *o. c.*, p. 11, rîndul 20 de sus în jos).

În partea întîia a studiului său *Meşteşugurile din Moldova în secolul al XVII-lea* (p. 101—218), Ştefan Olteanu se ocupă de dezvoltarea forţelor de producţie în diferitele ramuri ale producţiei meşteşugăreşti. Meşteşugarii care se ocupau cu prelucrarea metalelor, a fierului şi aramei, în primul rînd fierarii, potcovarii, căldărarii, armurierii etc., au fost primii specialişti care s-au diferenţiat în sînul societăţii odată cu creşterea diviziunii sociale a muncii : ,,... metalurgia fiind considerată principala ramură de activitate meşteşugărească" (p. 104). Meşteşugurile s-au dezvoltat şi pe domeniile feudale atît la curtea boierească ori mînăstirească cît şi în satele de pe domenii. Unii din meşterii de la curte erau ţigani, alţii meşteri poslušnici scuţiţi adesea de dare faţă de domnie : făurari, căldărari, potcovari, rotari etc. În domeniul construcţiilor s-a dezvoltat meşteşugul pietrăritului şi zidăritului. Importanţă mare au avut meşteşugurile în legătură cu producţia textilă, ţesătorii, abagerii, boiangii, croitorii, băibărăcarii, poturarii, ceaprazarii şi potcapierii. Industria ţesăturilor a fost mai dezvoltată pe domeniile feudale decît la oraşe. Existau la ţară numeroase ţeze şi piue, care funcţionau cu ajutorul apei şi care finisau ţesăturile produse de industria casnică. Industria alimentară s-a dezvoltat mai ales în centrele comerciale, cum au fost Iaşi, Suceava, Roman, Baia etc., unde se întretăiau drumurile comerciale şi se strîngeau mulţi negustori care transportau mărfurile orientale spre centrul şi nordul Europei. La ţară era dezvoltat morăritul în legătură cu care s-au format meşterii de iazuri sau heleştee, care serveau ca rezervoare de apă pentru a pune în mişcare moara dar şi ca locuri de pescuit.

O categorie deosebită constituiau meşteşugurile de artă. Aici aparţineau aurarii, argintarii etc. Tot meşteşuguri artistice erau ceasornicăritul, sculptura în piatră şi în lemn, zugrăvitul, ţesătoria şi broderia artistică etc. Meşteşugurile acestea erau dezvoltate şi la curţile feudale, precum şi în unele mînăstiri. În sfîrşit, autorul aminteşte între meşteşugarii artistici pe miniaturiştii şi caligrafii de la mînăstiri (p. 171).

În capitolul ,,alte meşteşuguri", autorul înşiră într-o ordine destul de amestecată mai multe îndeletniciri. Aici se ocupă, între altele, de olărit, pe care, dată fiind importanţa lui în viaţa de toate zilele, nu înţelegem de ce l-a lăsat atît de mult la urmă. Meşteşugurile care produceau obiecte de uz casnic obişnuit,

puteau fi cuprinse într-o singură categorie şi tratate la locul cuvenit, de exemplu olăritul împreună sau în legătură cu sticlăritul, săpunăritul etc.

În partea a doua a studiului, Şt. Olteanu se ocupă de relaţiile social-economice în domeniul meşteşugurilor. Meşteşugarii erau organizaţi în frăţii ale căror prime origini se pare că datează din sec. XV. În sec. XVII frăţiile se transformă în bresle, organizaţii mai complexe, în statutele cărora prevederile economice şi sociale precumpănesc asupra celor religioase.

Studiul e însoţit de mai multe planşe reprezentînd diferite obiecte confecţionate de meşteşugarii moldoveni în epoca cercetată şi o schiţă a oraşului Iaşi cu repartizarea topografică a unor categorii de meşteşugari.

Studiul acesta e o contribuţie valoroasă la cunoaşterea istoriei Moldovei în sec. XVII. Vom face doar cîteva observaţii. Ni se pare că o prezentare cît de scurtă a situaţiei economice generale a Moldovei la începutul şi în cursul perioadei studiate ar fi fost foarte utilă. Cît priveşte obiectul însuşi al studiului, deosebirea pe care o face autorul între dezvoltarea meşteşugurilor la oraşe şi aceea a meşteşugurilor de pe domeniile feudale şi de la sate este prea tranşantă. Ar fi trebuit relevate mai stăruitor legăturile existente între ele. E impropriu a folosi termenul de ,,fabrici" pentru sticlăriile din Moldova din sec. XVIII. De asemenea impropriu figurează în acest studiu unele categorii de muzicanţi, ,,cimpoaşii" şi ,,alăutarii", care nu pot fi trecuţi în nici o categorie de meşteşugari.

Şerban Papacostea analizează, pe baza unui bogat material inedit, *Relaţiile agrare în Ţara Românească în prima jumătate a veacului al XVIII-lea* (p. 233—319).

În secolele XVII şi XVIII producţia şi exportul de grîne din ţările romîne luară un avînt necunoscut pînă atunci. Năzuinţa stăpînilor feudali de a-şi spori veniturile prin mărirea producţiei care găsea o largă posibilitate de valorificare, a avut ca urmare creşterea obligaţiilor feudale, îndeosebi a rentei în muncă, ale maselor producătoare. Tendinţa de a spori renta în bani s-a manifestat mai ales în efortul de a extinde rumînia şi asupra ţăranilor juridic liberi sau măcar de a spori obligaţiile de muncă ale acestora din urmă prin mărirea zilelor de clacă. Agravarea exploatării feudale a avut ca urmare înmulţirea cazurilor de fugă a ţăranilor pentru a scăpa de sarcinile sporite. La generalizarea fenomenului a contribuit şi lupta stăpînilor feudali de a acapara braţele de muncă prin atragerea pe moşiile lor a ţăranilor fugiţi de pe alte domenii. Toate acestea au constituit ,,după fiscalitate, al doilea factor provocator al fugii" (p. 235).

Pentru a curma fuga ţăranilor, care luase proporţii necunoscute pînă atunci, puterea centrală s-a văzut silită să intervină în relaţiile dintre ţărani şi stăpîni, nu numai în cazuri particulare ca în trecut, ci şi prin reglementări generale. Cauza principală a reglementărilor urbariale în sec. XVIII a fost tocmai nevoia pe care a simţit-o puterea centrală de a uniformiza obligaţiile ţăranilor în toată ţara şi de a-i fixa pe loc. De altă parte, pentru a înlătura deosebirile pe care le menţinea în rîndurile ţărănimii instituţia rumîniei, care constituia în acelaşi timp una din cauzele principale ale fugii ţăranilor de pe moşii, puterea centrală a luat măsuri şi pentru desfiinţarea rumîniei.

Primele reforme în acest sens au fost făcute la începutul sec. XVIII de către domnitorii Antioh Cantemir în Moldova şi Constantin Brîncoveanu în Ţara Românească. Reforma consta în generalizarea sistemului fiscal al ruptei sau ruptoarei, ale cărei începuturi datează din sec. XVII şi care consta într-o convenţie specială încheiată între domnitor şi stăpînul satului sau un alt fel de grup fiscal, de a plăti la un termen fixat o sumă globală stabilită dinainte. La 1723, Nicolae Mavrocordat aplică cu aceleaşi rezultate bune, o reformă asemănătoare pentru reaşezarea populaţiei risipite mai ales în urma pustiirilor prin care trecuse în timpul războiului turco-austriac din 1716—1718. În timpul ocupaţiei Olteniei de către austrieci, aceştia au luat şi acolo asemenea măsuri pentru fixarea populaţiei prin aplicarea unui sistem de stabilitate fiscală.

După ce se ocupă de aceste urmări ale intensificării exploatării feudale, studiul are un capitol intitulat ,,Lupta pentru muncă", în care se analizează cauzele frămîntărilor. Boierii considerau instituţia rumîniei drept temeiul economic al clasei lor. De aceea ei au depus toate eforturile pe de o parte pentru a o extinde şi agrava pînă la identificarea ei cu robia, iar pe de alta pentru a zădărnici orice încercare de a o desfiinţa. Toate acestea urmăreau sporirea mîinii de lucru şi a rentei în muncă. De fapt, între anii 1700—1739, renta în muncă a sporit neîncetat. Concomitent boierii duceau o luptă aprigă pentru acapararea pămînturilor, prin alipirea satelor moşneneşti.

Războaiele turco-ruso-austriece din 1736—1739 avură ca urmare răscolirea şi devastarea din nou a ţării. O mulţime de oameni s-au risipit în toate părţile. La 1740 Constantin Mavrocordat încearcă stabilirea populaţiei printr-o nouă reformă fiscală, prin care reve-

nea de fapt la perceperea dărilor în patru sferturi, preconizată şi de unii din înaintaşii săi. Reforma sa însă nu putu să-şi atingă scopul, deoarece, fiind mutat în Moldova, Mihai Racoviţă, urmaşul său în Ţara Romînească, a înlocuit sistemul său cu un sistem fiscal deosebit de apăsător. În a patra sa domnie în Ţara Romînească (1744—1748), Constantin Mavrocordat luă mai multe măsuri pentru reglementarea situaţiei ţărănimii. Cea mai însemnată dintre ele a fost desfiinţarea rumîniei, decretată la 5 august 1746.

Ţinînd seama de numeroasele probleme pe care le ridică acest studiu, ne vom permite să facem cîteva observaţii. Între mijloacele folosite de feudali pentru a obţine o cantitate sporită de muncă, autorul insistă mai mult asupra năzuinţei lor de a extinde rumînia şi asupra oamenilor juridic liberi şi de a spori obligaţiile de muncă ale acestora (p. 235). Neglijează însă pe cel mai important : intensificarea exploatării maselor de rumîni înseş, care constituiau majoritatea covîrşitoare a populaţiei. De asemenea, autorul nu caută să lămurească ce raport putea fi între tendinţa stăpînilor feudali de a atrage pe moşiile lor pe ţăranii fugiţi de pe alte moşii şi agravarea situaţiei lor. În realitate, prin aceasta ţăranii puteau scăpa de feudalii care se dovedeau a fi mai hrăpăreţi, stabilindu-se pe moşiile ai căror stăpîni le ofereau, măcar momentan, condiţii cu ceva mai bune. Cauza principală a fugii ţăranilor de pe moşii nu a constat în prestaţiile către domnie, cum susţine autorul (p. 235), ci tocmai în greutatea pe care o reprezentau obligaţiile către stăpînii feudali. E greşită afirmaţia că ,,în faţa agenţilor necruţători ai fiscului ţăranii nu aveau deseori decît un singur mijloc de scăpare : fuga" (p. 250). În realitate, în lupta împotriva exploatării feudale, ţăranii puteau recurge, după împrejurări, la toate formele luptei de clasă : refuzul de a plăti, violenţa, răscoala etc.

Studiul lasă de dorit în ceea ce priveşte organizarea lui. De creşterea forţelor de producţie şi a producţiei, autorul se ocupă în partea întîia, după ce, în introducere, se ocupase mai întîi de urmările ei : sporirea îndeosebi a rentei în muncă şi tentativele ţărănimii de a scăpa de ea prin fugă. La fel, după ce se prezintă reformele fiscale înfăptuite de către domnitorii Constantin Brîncoveanu şi Nicolae Mavrocordat şi de către austrieci în Oltenia, urmează un capitol despre ,,lupta pentru muncă", cu subcapitole despre rumînia în veacul XVIII, evoluţia rentei în muncă între 1700—1739 şi despre alte chestiuni, care ar fi trebuit tratate înainte de a se analiza urmările agravării exploatări feudale, dintre care autorul nu pomeneşte decît despre fuga ţăranilor şi încercările domniei de a-i fixa cu ajutorul unui sistem de stabilitate fiscală. De aici numeroase reveniri şi repeţiri care puteau lipsi. Unele probleme, ca lupta de acaparare a braţelor de muncă şi a pămîntului etc., sînt urmărite mai mult pe teritoriul Olteniei în timpul ocupaţiei austriece, pentru care documentaţia e mai bogată şi mai sistematică (p. 283—299). În consecinţă, vederea în ansamblu a problemei prezintă lacune.

În studiul *Romînii din Transilvania şi unirea cu biserica Romei* (p. 323—337), în care expune o parte dintr-o lucrare mai mare a sa, S. Dragomir cercetează această problemă în lumina unui material documentar necunoscut pînă acum. Pe baza noilor sale cercetări, autorul îşi revizuieşte şi unele din părerile exprimate într-o lucrare mai veche, cum a fost aceea că iniţiativa tratativelor de unire ar fi aparţinut protopopilor şi că mitropolitul Atanasie ar fi fost frămîntat de îndoieli. Tratativele pentru unire le-a condus mitropolitul, ajutat poate de 2—3 protopopi de încredere.

Analizînd declaraţia de unire din 7 octombrie 1698 a protopopilor, autorul constată că primele două pagini ale ei au fost completate ulterior, după punerea semnăturilor din pag. 3—5 şi că textul latin din pag. 2, aparţinînd iezuitului Barany, era scris înainte de a se introduce cele 13 rînduri ale post-scriptului de la pag. 1. Trezeşte bănuieli şi faptul că fila a 3-a (pag. 5—6) e tăiată şi lipită. Declaraţia protopopilor este o traducere defectuoasă a textului latin al lui Barany, sub influenţa căruia stă, cu toate că există între ele şi unele deosebiri de fond. Dar postscriptul de 13 rînduri din pag. 1, care este o dezvoltare a codicilului adaus de mitropolitul Atanasie pe pagina din urmă, după semnăturile protopopeşti, înşiră o serie de clauze, de a căror respectare condiţionează menţinerea unirii. Spre deosebire însă de codicilul mitropolitului, care cerea ca ,,toată legea" să rămînă neatinsă, postscriptul se mulţumeşte cu mai puţin — respectarea ceremoniilor, a sărbătorilor etc. Post-scriptul înlătură şi condiţia ca să se păstreze liturghia veche. Aceasta arată că şi textul romînesc ,,îi aparţine în mare măsură sau chiar în întregime" iezuitului Barany (p. 331). Şi alte fapte arată reaua credinţă a iezuiţilor, în primul rînd a lui Barany, care a jucat rolul hotărîtor în chestiunea unirii. Autorul mai adaugă următoarele observaţii documentului analizat : el nu exprimă hotărîrea marelui sobor, căci un asemenea sobor nici nu s-a ţinut ; ,,fila dintîi a actului a fost scrisă ulterior şi... deci semnăturile protopopilor nu

confirmă nici unul din cele două texte, romînesc şi latin, care cuprind declaraţia de unire;... lipsa semnăturii lui Atanasie e concludentă pentru a considera nul *actul întreg*, chiar dacă am admite unul din cele două texte" (p. 336); nu s-a trimis autorităţilor competente nici un act, care să exprime declaraţia solemnă de unire. Actul de la 7 octombrie 1698, „înseamnă o grosolană denaturare a adevărului istoric. Redactarea textelor romînesc şi latinesc de declaraţie după obţinerea semnăturilor pentru a forma un act autentic şi unic este o înşelare a bunei-credinţe a semnatarilor, deci un fals săvîrşit cu intenţia de a ne face să credem că avem în faţă o declaraţie autentică a reprezentanţilor bisericii romîneşti" (p. 336—337). De aici concluzia generală a acestui pătrunzător studiu, exprimată cu ceva mai înainte: „unirea cu biserica Romei s-a încheiat prin forţă şi teroare, prin înşelăciune şi minciuni" (p. 325).

Partea a doua a volumului, „Miscellanea", cuprinde cîteva studii mai scurte.

Al. Bărcăcilă se ocupă de *Dacia şi Dania în istoriografia şi cartografia medievală* (p. 341—357). Datorită strînsei lor asemănări, cele două nume de ţări şi popoare *Dacia-daci*, pe de o parte, şi *Dania-dani*, pe de alta, au fost date adesea în evul mediu, în mod greşit, prin inversare, fie danilor, fie dacilor. Dar mai ales danilor şi Daniei (Danemarca de azi) în epoca expansiunii lor şi a celorlalţi normanzi în secolele VIII—XI, din pricina îndeosebi a prestigiului pe care l-a avut în antichitate şi pe care l-a păstrat şi în evul mediu numele dacilor şi al Daciei. Autorul urmăreşte această inversare atît în cartografia cît şi în textele medievale, cu excepţia izvoarelor ungureşti, mai bine cunoscute la noi. Astfel sînt analizate textele din Henricus Huntingdoniensis, Annales Ryenses, Chronicon Hugonis, Gervesiu din Tylburg, Adamus Bremensis, geograful anonim din Ravena, harta de la Turin, harta de la mînăstirea sf. Sever, Einhard etc. În general însă expunerea nu e destul de sistematică şi clară. Ea trebuia făcută după o ordine oarecare, fie cronologică, fie pe probleme. Astfel, se puteau cuprinde într-un loc numirile care se referă la unul din cele două popoare, la dani sau daci, în alt loc pe cele care privesc amîndouă popoarele etc. De asemenea se amestecă cronicarii cu cartografii, în loc să se trateze, în interesul clarităţii, fiecare categorie de izvoare separat. Nu remediază aceste lipsuri nici concluziile de la sfîrşitul articolului.

H. Chirică şi C. Bălan aduc cîteva precizări în legătură cu *„O inscripţie din 1397—1398 privitoare la stăpînirea turcească de la Turnu"* (p. 359—363). Inscripţia a fost găsită cu ocazia unor săpături arheologice făcute la Cetatea Turnu şi se referă la înnoirea acestei cetăţi. Ea a fost datată de cercetătorii anteriori în mod greşit cu anul 1493. Pe baza unor elemente cuprinse în inscripţie, între care cognomenul Ilderim al sultanului Baiazid, grafia literelor etc. şi a unor evenimente ce se pot pune în legătură cu ea, autorii stabilesc data inscripţiei la 1397—1398.

R. Pava se ocupă de *„Criptograma din psaltirea şcheiană"* (p. 365—372), reuşind să descifreze atît textul cît şi cifrele datării ei (1514).

N. Stoicescu publică date noi, cu 6 documente în anexă, privind *„Constructorii ruşi de iazuri în secolul al XVII-lea în Ţara Românească şi Moldova"* (p. 373—378). Activitatea în ţările romîne în sec. XVII a unor meşteri ruşi constructori de heleştee şi iazuri pentru mori, reprezintă un aspect necunoscut pînă acum al relaţiilor dintre ţările romîne şi popoarele de pe teritoriul U.R.S.S. în această epocă. Meşterii ruşi amintiţi au lucrat la Băjeşti şi Piteşti — Ilfov, la Frăsinet pe Mostiştе şi la Şerbăneşti pe Bogdana. Ei erau angajaţi prin contract de către stăpînii moşiilor şi plătiţi în bani şi în natură. Activitatea în ţara noastră a acestor meşteri făuritori de mijloace de producţie prezintă cea mai mare importanţă. Numind-o „mai modestă" în comparaţie cu munca tipografilor şi zugravilor, ni se pare că autorul nu reuşeşte s-o aprecieze la justa ei valoare.

C. Şerban se ocupă de *„Un memoriu de la sfîrşitul sec. al XVIII-lea, privitor la Ţara Românească"*. Memoriul a fost întocmit de un călător necunoscut pînă în prezent. El cuprinde numeroase date economice şi geografice şi informaţii privind relaţiile romîno-ruse la sfîrşitul sec. XVIII. Prezentarea acestei probleme însă conţine unele inadvertenţe. Între altele, stabilind data probabilă a memoriului la anul 1770, deci a doua jumătate a sec. XVIII şi nu sfîrşitul lui, autorul greşeşte cînd referă informaţiile cuprinse în el la sfîrşitul acestui secol.

În încheiere, ţinem să accentuăm din nou importanţa lucrărilor publicate în acest volum de „Studii şi materiale de istorie medie" şi rolul însemnat pe care îl îndeplineşte întreaga publicaţie în promovarea cercetărilor privitoare la istoria evului mediu.

Ion Sabău

S. GOLDENBERG, *Clujul în sec. XVI, producția și schimbul de mărfuri*, Ed. Acad. R. P. R., 1958, 451 p., in-8° (cu rezumat în limbile rusă și germană)

Istoria orașelor noastre face parte din domeniile mai puțin cunoscute, fiind unul din cele mai puțin explorate de vechea istoriografie. Istoriografia marxistă, în perioada actuală, a început să abordeze mai susținut acest domeniu. Deși s-au publicat unele materiale documentare sau studii îmbrățișînd anumite aspecte ale vieții urbane, totuși pînă în anii trecuți lipseau monografii științifice și de proporții mai mari, la nivelul exigențelor contemporane, asupra deosebitelor orașe luate în parte, cu toate că țara noastră cuprinde un număr considerabil de asemenea așezări avînd un trecut îndepărtat și bogat în evenimente de seamă din toate compartimentele dezvoltării istorice.

Voluminoasa carte a tov. S. Goldenberg despre Clujul în sec. XVI constituie (după vasta, dar învechita monografie generală a lui Jakab Elek de acum aproape un veac)[1] o contribuție valoroasă în acest domeniu al istoriografiei noastre noi. De altfel, lucrarea oferă mai mult decît sugerează titlul și subtitlul ei : nu se limitează numai la producția și schimbul de mărfuri al Clujului în veacul XVI. Deși axată, cum e și firesc, pe cercetarea activității meșteșugărești și negustorești a clujenilor în acest secol, caută să înfățișeze această problemă centrală în toată complexitatea ei, cu implicațiile sale în timp și în spațiu, precum și în conexiunile sale cu celelalte laturi ale vieții sociale.

Astfel *capitolul I* reprezintă, de fapt, o introducere substanțială (p. 11—61) în istoria Clujului medieval — care se leagă de formele premergătoare, dacică, romană și prefeudală, de așezări umane în acest loc — pînă la finele sec. XVI. Ni se arată dezvoltarea lui treptată de la o modestă cetate și așezare sătească (*castrum, villa*), de pe la sfîrșitul veacului XII, ca să devină, după vicisitudini destul de obscure, un oraș (*civitas*), cum e menționat de la începutul sec. XIV (1316). Caracterul de centru meșteșugăresc și relațiile comerciale, precum și instituțiile de autonomie orășenească ale Clujului se precizează și se consolidează tot mai mult în acest din urmă veac și în cel următor. În același timp se adînceau diferențierea social-economică a populației și contradicțiile din sînul ei. Dintre toate orașele țării, Clujul a fost teatrul celor mai vechi lupte sociale, despre care amintesc izvoarele. Pe de altă parte, se cunoaște participarea glorioasă a clujenilor la marea răscoală țărănească de la Bobîlna. Datorită și așezării sale prielnice la încrucișarea unor importante drumuri de negoț, Clujul ajunge, în a doua jumătate a sec. XVI, unul din orașele cele mai mari și mai înfloritoare ale principatului Transilvaniei : nu numai un centru economic, ci și cultural, căci aici apare cea mai veche universitate de pe întreg teritoriul Romîniei (1581). De asemenea, din punct de vedere artistic, goticul și Renașterea joacă un rol de seamă în formarea profilului urbanistic al Clujului.

Dar să nu ne oprim prea mult asupra introducerii, deosebit de bogate, a cărții. Spațiul strîmt al recenziei, ne silește să străbatem mai repede celelalte capitole.

În *capitolul II*, despre meșteșugurile în Cluj (p. 62—166), și în *capitolul III*, care tratează în fond despre relațiile sociale din sînul breslelor clujene în sec. XVI (p. 167—241), se trec în revistă amănunțit numeroasele meserii practicate la Cluj : peste 60 de specialități, majoritatea lor fiind grupate în bresle, numărul acestora ridicîndu-se cam la 30 ; autorul insistă asupra procesului de producție și uneori chiar a tehnologiei anumitor materiale, precum și asupra organizării și evoluției breslelor, cu rolul lor multilateral (economic, social-religios, politic-militar) în viața orașului, ca și asupra raporturilor dintre meșteri, ucenici și calfe, îndeosebi asupra luptei dintre calfe și meșteri. Astfel au avut loc „grevele" calfelor de argintari din 1573, 1576 și 1591 împotriva exploatării patronale (singurele mișcări de acest fel atestate de izvoare în istoria Transilvaniei în sec. XVI).

Cele trei capitole următoare dezbat problema schimbului de mărfuri nu numai din sec. XVI, ci și antecedentele sale din veacurile XIV—XV, cu relevarea transformărilor prin care a trecut acest schimb în urma dezvoltării forțelor de producție și a prefacerilor sociale și politice. Producția meșteșugărească din Cluj și celelalte probleme pe care le ridică ea fie pe plan economic și tehnic, fie pe cel social, sînt văzute într-un cadru larg, în care se fac confruntări cu alte orașe ale Transilvaniei (Sibiu, Brașov, Bistrița etc.) și adeseori cu țările vecine sau mai îndepărtate. Cu toată prosperitatea meșteșugurilor clujene produsele lor se desfăceau în primul rînd pe piața locală și în oarecare măsură pe cea internă, transilvăneană, și numai în mică

[1] Anexa ei de documente însă își păstrează valoarea.

măsură erau ele exportate, atît din cauza concurenței meșteșugarilor din celelalte orașe ale țării, cît și a importului de produse mai fine din Europa centrală (Austria, Cehia, Polonia) și din cea apuseană (Țările de Jos, Germania, Italia). Se relevă și relațiile comerciale frecvente ale Clujului cu Moldova și Țara Românească (p. 245, 251, 267—269, 282), care însă erau relativ mai puțin intense decît negoțul practicat de orașele săsești, ele fiind situate mai aproape de aceste țări și punînd piedici în calea comerțului altor orașe cu acestea din urmă. *Capitolul IV* analizează așadar comerțul exterior, de import (p. 242—285), care consta mai cu seamă în produse de lux, în special postavuri scumpe și mătăsuri cerute de orășenii clujeni bogați și de nobilimea feudală din regiunea orașului, ale căror exigențe au sporit prin intensificarea exploatării și sub impulsul Renașterii. *Capitolul V* se ocupă, în esență, de rolul de căpetenie al Clujului în comerțul interior al Transilvaniei, de extinderea treptată a rețelei drumurilor sale de negoț și de legătura acestora cu căile comerțului exterior (p. 286—294). *Capitolul VI* e dedicat schimbului de mărfuri cu satele din jur (p. 295—311), care aprovizionau piața orășenească cu produse agricole, cu vite și materii prime necesare populației urbane și producției meșteșugărești, procurîndu-și, la rîndul lor, pe aceeași piață produsele meșteșugărești de care aveau nevoie. Deși în acest schimb era atrasă din ce în ce mai mult atît țărănimea exploatată cît și nobilimea exploatatoare, totuși el era limitat într-o anumită măsură de existența meseriilor sătești și a unei categorii a populației clujene, care se îndeletnicea cu agricultura, grădinăritul sau viticultura. Prin toate aceste forme ale comerțului — interior și exterior — s-a concentrat un capital comercial și cămătăresc considerabil în mîinile unui grup restrîns de patricieni din Cluj (printre care și un Martin Luther — p. 50 — în același veac XVI, dar către sfîrșitul acestuia, care a fost epoca protagonistului omonim al Reformei germane).

O problemă integrantă a schimbului de mărfuri e aceea a prețurilor, pe care autorul o studiază cu referire la Cluj în sec. XVI, în *capitolul VII* (p. 312—340). Se analizează aici factorii care au determinat formarea prețurilor, acestea înregistrînd o urcare continuă în a doua jumătate a veacului, lăsînd în urma lor salariile, ceea ce lovea în primul rînd în condiția economică precară a păturilor orășenești sărace : calfe, zileri etc. Fenomenul e cercetat în cadrul european al așazisei „revoluții a prețurilor", legată de urmările marilor descoperiri geografice și de începuturile exploatării coloniale, dar se atrage atenția și asupra trăsăturilor specifice pe care le prezintă ceea ce autorul numește „dinamica prețurilor" în Transilvania.

Expunerea se încheie cu *capitolul VIII*, privind proprietățile funciare ale orașului, în calitatea lui în aparență paradoxală de „stăpîn feudal", și ocupațiile agricole ale unei părți a locuitorilor (p. 341—352). Atare ocupații dețin un rol tot mai subordonat în fizionomia economică a Clujului, devenit unul din principalele centre meșteșugărești și comerciale ale Transilvaniei.

Problemele pe care le-am schițat în această rapidă prezentare sînt supuse unei analize adîncite, pe baza unei bogate documentări în care, alături de bibliografia de specialitate, se folosesc și o serie de materiale noi, de arhivă. Indicațiile clasicilor marxism-leninismului și rezultatele istoriografiei sovietice sînt aplicate just în interpretarea datelor edite și inedite, pe care autorul le mînuiește cu o remarcabilă siguranță. Spicuim din contribuțiile ce ni se par mai importante :

Astfel, sînt interesante considerațiile asupra formelor în care se menționează numele de persoane în izvoarele medievale referitoare la istoria Clujului, considerații din care reiese că aceste nume se formau după criterii ce indică în primul rînd profesia, categoria socială sau localitatea de origine, și mai puțin apartenența de neam — contrar unor teorii preconcepute ale istoriografiei burgheze. Fără îndoială, aceasta a utilizat greșit unele concepte moderne, din secolele XIX și XX, pentru a atribui o semnificație „națională" realităților etnice ale epocii feudale, negînd existența în acea epocă a elementelor românești, alături de cele săsești și maghiare în populația clujeană. Autorul demonstrează cît de șubrede și contradictorii sînt concluziile ce s-au tras din aplicarea eronată a criteriului onomastic (p. 7—8, 57—58). Pe de altă parte, lipsa de temei a unor asemenea concluzii rezultă și dintr-o mărturie din 8 aprilie 1570, care arată că „oamenii din Cluj" erau judecați de „cnezul" din Feleac (p. 17 și n. 1, de adăugat însă și menționea din studiul lui Șt. Meteș, *Din istoria dreptului românesc în Transilvania*, în *Analele Acad. Rom.*, Secț. Ist., Ser. III, t. XVII, 1935/36, p. 92, n. 1. cu data greșită 23 aprilie 1569, după Jakab E.). Evident, nu poate fi vorba în acest caz decît de românii din Cluj, ținînd seama de faptul că Feleacul era un sat românesc, în frunte cu un cnez, sat care, de altfel se afla sub jurisdicția orașului Cluj încă din sec. XIV (p. 21, 345). Giovanandrea Gromo, ofițer italian în serviciul principelui Ioan Sigismund, înregistrează și el, cam în

aceeaşi vreme, pe la 1566, existenţa unei suburbii romîneşti la Cluj (p. 39).

Producţia meşteşugărească, organizarea şi funcţiunile breslelor sînt tratate cu multă competenţă. Paginile despre analiza metalografică şi procesul tehnologic al prelucrării metalelor (problemă căreia autorul, în colaborare cu ing. Şt. Kovács, i-a dedicat şi un studiu special) ni se par noi, din punct de vedere metodologic, în istoriografia noastră (p. 70—77). Periodizarea propusă pentru dezvoltarea meşteşugurilor, ca şi a negoţului din Transilvania pînă în sec. XVI (p. 168—169, 247), apoi argumentele invocate pentru a arăta că în acest veac încă nu puteau exista în Transilvania condiţiile necesare apariţiei manufacturilor în nici un meşteşug (p. 169—171), ni se par plauzibile. De altfel, breslele în această ţară încă nu deveniseră o frînă a producţiei, ci corespundeau, în ciuda contradicţiilor sociale din sînul lor, bazei feudale, în care nu se formaseră pînă în această epocă elementele caracteristice ale relaţiilor noi, capitaliste, de producţie (cf. şi p. 185). Lărgirea pieţei, în urma intensificării relaţiilor dintre oraşe şi regiuni, a impus depăşirea cadrelor strîmte ale pieţei locale, deci şi a sferei de acţiune a breslelor din Cluj şi din alte centre urbane ale Transilvaniei, prin constituirea unor uniuni breslaşe interurbane. Autorul face constatări judicioase şi în această privinţă, aplicînd, în parte, la realităţile ardelene rezultatele mai generale atinse de cercetătorul sovietic F. I. Poleanski (p. 186). Materiale arhivale noi îngăduie autorului să elucideze cauzele „grevei" din 1573, scoţînd la iveală, alături de factorii economici, rolul frămîntărilor social-religioase în cadrul diferitelor curente ale Reformei (p. 232—236).

Nu putem intra în detaliile numeroaselor contribuţii pe care le întîlnim, în continuare, în capitolele consacrate comerţului. Amintim doar precizările asupra terminologiei folosite de izvoare cu privire la sfera de activitate a negustorului medieval, prin aplicarea la istoria Transilvaniei a cercetărilor făcute de istoriografia generală (p. 243—244); analiza sistematică şi minuţioasă a sortimentelor de mărfuri din circuitul comercial al Clujului, pe baza unor registre vamale (p. 257—265); calculele interesante de metrologie, preţuri şi salarii — domeniu atît de puţin studiat din trecutul transilvănean, cu distincţiunile între preţurile reale şi cele oficiale, acestea din urmă fiind impuse prin reglementările breslaşe sau municipale şi prin „limitaţiile" dietelor, fără a se uita relevarea resorturilor şi repercusiunilor lor sociale (p. 314—340).

Se cuvine să semnalăm şi utilitatea tabelelor întocmite de autor (p. 355—364), în care se clasifică sub formă de scheme clare o serie de date de istorie economică, analizate în expunere. Apoi, urmează o anexă de documente inedite din arhivele Clujului, Bistriţei şi Sibiului (p. 367—405), ilustrînd felurite aspecte ale vieţii economice a Clujului în sec. XVI.

Alături de acest aport masiv de contribuţii, ni se pare că lucrării recenzate i se pot aduce şi unele obiecţii mai mici, referitoare la planul ei, la anumite chestiuni care au fost lăsate nelămurite sau care n-au fost argumentate, la afirmaţii contestabile şi la alte cîteva neajunsuri, în general de importanţă minoră.

Printre meşteşugarii care prelucrau lemnul s-ar fi cuvenit să se vorbească despre strungari imediat după butnari (înainte de dulgheri şi tîmplari), deoarece confecţionau produse aproape identice (poloboace, diferite vase, p. 119—124). — Ţinînd seama de însemnătatea primordială a factorului intern în dezvoltarea istorică, problemele cercetate în capitolele IV, V şi VI, credem că ar fi trebuit tratate în ordine inversă: schimbul pe piaţa locală, comerţul interior, comerţul exterior. — În a doua jumătate a sec. XIII, populaţia Clujului trebuia să mai fi numărat nu numai băştinaşi romîni şi colonişti germani, ci şi locuitori maghiari, căci se arată în pasajul citat din cronica mînăstirii Echternach (în marele ducat Luxemburg) că „într-o oarecare cetate numită Cluse [Clusa] a căzut o mulţime nesfîrşită de unguri", în legătură cu marea invazie tătară din 1241 (p. 14 şi n. 5). — Nu se spune cititorului în ce constă deosebirea dintre juzii regali şi juzii primari ai Clujului (p. 48, 110—111): cei dintîi erau numiţi de rege, secunzii erau aleşi de orăşeni. — Pare exagerată şi vagă afirmaţia că „hainele confecţionate de croitorii clujeni dau tonul în moda acelor vremuri" (p. 64). Probabil că nici autorul nu s-a gîndit că aria geografică în care moda clujeană „dădea tonul" ar fi depăşit Transilvania. De altminteri, nu se invocă vreun izvor în sprijinul afirmaţiei în discuţie. — Ne-ar fi interesat de asemenea dacă există vreo dovadă din epoca studiată de autor pentru epitetul de „oraş-comoară" atribuit Clujului, întrucît nu citează decît o mărturie din 1734 (p. 40 şi n. 4, p. 86). — Ne întrebăm apoi dacă relaţiile comerciale şi culturale ale Clujului cu Italia au fost mai intense înainte de sec. XVI, decît în acest secol (p. 65), cînd rezultă că ele au fost sporadice şi indirecte (p. 265, 289). Judecînd după menţiunea că în sec. XIV un negustor clujean a avut legături de negoţ cu genovezii din Crimeea şi după privilegiul comercial acordat de regele Sigismund cluje-

nilor în 1404, în care se aminteşte, printre alte ţări, şi despre Veneţia (p. 22, 270), nu pare verosimil acest lucru. — La sfîrşitul sec. XV nu se poate vorbi, în monumentele clujene, numai despre „elemente gotice, în care se includ elemente noi, ale Renaşterii" (p. 103), căci, după cum se ştie, prezenţa goticului în acea vreme la Cluj nu se reducea doar la „elemente", ci el predomina ca ansamblu artistic (V. Vătăşianu, *Istoria artei feudale în ţările romîne*, I, [Bucureşti], 1959, p. 516), cu care nu pot fi încă situate pe acelaşi plan elementele Renaşterii. — În deceniile 7—8 ale sec. XVI, cînd se răspîndeşte antitrinitarismul (unitarismul), nu mai putea fi vorba de „secularizarea bunurilor mănăstireşti", nici de „prezenţa instituţiilor bisericii catolice" la Cluj (Goldenberg, p. 55—56), căci poziţiile ei au fost lichidate în acest oraş între 1552—56 (Jakab, II, p. 70—74, 83—99, 102, 104), deci înainte de apariţia la Cluj a antitrinitarismului (în 1566). — Izvorul german citat (p. 60) nu spune că inscripţia (Templum Saxonum) de pe zidul bisericii parohiale din Cluj, după ce fusese distrusă, ar fi fost înlocuită cu o altă inscripţie, purtînd numele regelui Matia; izvorul afirmă în locul citat că inscripţia distrusă nu era „Templum Saxonum", ci purta numele regelui Matia (J. Kemény, *Deutsche Fundgruben*, I. Cluj, 1839, p. 132, cf. 92, 109, 145). — „Ocrea" şi „combig" nu erau două categorii de încălţăminte (Goldenberg, p. 133, 362), ci una şi aceeaşi: „cizmă" cu carîmbul „pînă la coapse", după cum arată termenul din urmă şi alte izvoare.

Documentele din anexă sînt publicate cu grijă, autorul folosind în această privinţă experienţa cîştigată în colectivul de documente medievale al Institutului de istorie din Cluj. Totuşi relevăm cîteva lipsuri, respectiv scăpări: *pro quibusdam suis arduis necessitatibus ad presens ipsum summe urgentibus* [...?] *tando* (Goldenberg, p. 368, r. 12 — 13 de jos), fiind o clauză stereotipă, cunoscută şi din alte documente, lectura poate fi întregită: [*evi*]*tando*; *solitis* (p. 368, r. 3 de jos), de citit: *solutis* (e vorba de *florenis*); trebuia semnalat în notă că suma de 84 florini cît se consemnează la un moment dat în registrul breslei argintarilor ca plată pe zi a 12 lucrători tocmiţi cu cîte 6 denari (p. 372, r. 21) e o socoteală greşită, fiindcă suma indicată corespunde simbriei a 14 lucrători; regestul doc. nr. VI (1577 aprilie 7, de la p. 376) e inexact şi incomplet (măsurile preconizate trebuiau luate de emitent şi destinatar prin comun acord; se solicită şi unele servicii personale). — *Justi Jene* (?) sau *Justi Jane*, (?) *Loci Theologici in quarto* din inventarul bibliotecii clujeanului Sebastian Munich (Barát) din anul 1597 (p. 163, 401, 435), nu e decît traducerea din limba germană a unui manual de teologie (*Loci theologici* = *Loci communes*) al lui Melanchton de către *Justus Jonas* (deci la genitiv forma corectă: *Justi Jone*), cunoscutul colaborator al lui Luther şi Melanchton. Lucrarea a avut diverse ediţii, unele cu titluri modificate, atît în limba latină (I-a ed., 1521), cît şi în cea germană (I-a ed., 1536) (cf. H. A. Erhard, în *Allgemeine Encyclopädie*, publ. de J. S. Ersch şi J. G. Gruber, II. Sektion, t. 22, Lipsca, 1843, p. 407, n. 69). — Deşi lista prescurtărilor arhivale şi a unor titluri bibliografice, precum şi indicele de nume şi locuri îngăduie orientarea cititorului asupra izvoarelor inedite şi publicaţiilor utilizate, totuşi, cu referire la acestea din urmă, am fi preferat o listă bibliografică, deoarece ea ar fi permis o orientare mai lesnicioasă.

E neîndoios că bilanţul observaţiilor de mai sus, pe marginea cărţii tov. S. Goldenberg, apare cu totul pozitiv: un bilanţ activ, am zice excedentar, termen poate nu tocmai nepotrivit pentru o lucrare atît de izbutită din domeniul istoriei economice. Autorul ne-a dat o operă valoroasă şi originală, în care, pe baza unui material faptic foarte bogat şi a unei cercetări critice pătrunzătoare (cf. printre altele p. 128 n. 2, 172 n. 1, 326 n. 1), a reuşit să reconstituie un tablou viu şi de largă ambianţă istorică a unei epoci de avînt din frămîntatul trecut medieval al Clujului. Să sperăm — împreună cu autorul (p. 6—7) — că această lucrare va constitui un imbold şi pentru studierea istoriei celorlalte oraşe ale Transilvaniei şi ale ţării întregi.

Francisc Pall

Din istoria formării şi dezvoltării clasei muncitoare din Romînia — pînă la primul război mondial (sub redacţia conf. univ. N. N. Constantinescu), Bucureşti, Ed. Politică, 1959, in-8°, 540 p.

În drumul ei spre elucidarea istoriei producătorilor de bunuri materiale, istoriografia marxist-leninistă de la noi a înregistrat un nou şi valoros studiu prin apariţia cărţii „Din istoricul formării şi dezvoltării clasei muncitoare din Romînia, pînă la primul război mondial", sub redacţia conf. Univ. N. N. Constantinescu.

Lucrarea este una din primele monografii de mai mare amploare elaborată pe baza concepţiei marxist-leniniste, care reuşeşte, cu ajutorul unui numeros material documentar edit şi inedit, să arunce o lumină puternică asupra problemelor legate de apariţia şi dezvoltarea clasei muncitoare.

În tratarea subiectului autorii pornesc mai întîi la fixarea cadrului obiectiv economic pe baza căruia se va desfăşura procesul de apariţie a muncitorilor salariaţi, urmărind acest proces atît în condiţiile naşterii producţiei capitaliste în sînul orînduirii feudale ce se găsea în descompunere, cît şi în conditiile dezvoltării capitalismului după desfiinţarea iobăgiei. Astfel începutul formării clasei muncitoare e legat de apariţia primelor forme ale producţiei capitaliste şi implicit de răspîndirea muncii salariate, deoarece aşa cum arată Lenin, „...în problema dezvoltării capitalismului cea mai mare importanţă, poate, o are gradul de răspîndire a muncii salariate"[1].

Dar naşterea unui proletariat cu caracter permanent, cu trăsături calitative specifice, constituit într-o clasă cu o misiune istorică deosebită faţă de celelalte clase, a avut loc numai în condiţiile lărgirii producţiei capitaliste bazate pe o industrie modernă.

Partea întîi a lucrării se ocupă de „Răspîndirea muncii salariate în Ţara Romînească şi în Moldova de la mijlocul secolului al XVIII-lea pînă la revoluţia din 1848, condiţiile de muncă şi de trai ale muncitorilor" şi fixează condiţiile istorice ale dezvoltării economice, precizînd că rămînerea în urmă din punct de vedere economic se datorează jugului otoman, care a încetinit dezvoltarea producţiei de mărfuri, a împiedicat creşterea forţei economice a oraşelor şi antrenarea agriculturii în circuitul pieţei interne.

Condiţiile specifice şi felul în care s-a desfăşurat procesul acumulării primitive a capitalului a cauzat şi el încetinirea ritmului de dezvoltare a capitalismului la noi.

N. N. Constantinescu subliniază că procesul acumulării primitive a capitalului a început în Transilvania în primele decenii ale sec. XVIII, iar în celelalte două ţări romîne la mijlocul sec. XVIII. Spre deosebire de Anglia unde procesul acumulării primitive a capitalului, cu cele două laturi componente ale sale : acumularea sumelor de capital şi formarea clasei muncitorilor salariaţi, s-a petrecut masiv şi într-un interval scurt, în ţările romîne acest proces a fost lent şi a avut o lungă durată.

Este interesant de remarcat că deşi iobăgia a fost desfiinţată la noi la mijlocul sec. XIX, acumularea primitivă a capitalului a început cu aproape un secol şi jumătate mai de vreme, deoarece au existat — e adevărat, într-o măsură mai redusă — cele două componente ce formează procesul acumulării primitive a capitalului.

Urmărind apariţia muncii salariate, se constată că aceasta s-a ivit mai întîi în manufacturi şi a îmbrăcat forma împletirii exploatării feudale cu puternice elemente ale exploatării capitaliste, adică lucrătorul era retribuit băneşte sau în natură pentru munca prestată, dar în acelaşi timp era constrîns extraeconomic să participe la procesul muncii.

Deci la sfîrşitul sec. XVIII şi începutul sec. XIX, ţările romîne dispuneau de un anumit număr de muncitori manufacturieri. Din aceştia făceau parte muncitorii dependenţi şi adesea semisalariaţi luptînd pentru a deveni liberi, şi un număr de muncitori liberi, salariaţi, atît străini cît şi pămînteni.

Lipsa mîinii de lucru e destul de evidentă, căci documentele arată că întreprinzătorii apelează des la cîrmuire, obligîndu-se să plătească ei angariile ţăranilor în schimbul muncii pe care trebuie s-o facă aceştia în manufacturi. Cu alte cuvinte, metodele de constrîngere feudale lasă tot mai mult locul relaţiilor de tocmeală, care în acel timp nu sînt eliberate complet de unele aspecte feudale, dar reprezintă totuşi un progres pe calea dezvoltării elementelor capitaliste, prin faptul că constituie premisa pentru crearea forţei de muncă liberă.

Se subliniază de asemenea că aceşti muncitori, utilizaţi în manufacturi, nu erau încă pe deplin separaţi de mijloacele lor de producţie, avînd încă o gospodărie a lor „şi adesea aveau de înfruntat forme de aservire de natură feudală".

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 3, Ed. Politică, Bucureşti, 1958, p. 547.

Argumentînd cu hrisovul domnesc din 1 august 1755 dat de Matei Ghica, domnul Moldovei, în sensul încheierii unor tocmeli scrise între cei care vînd şi cumpără forţa de muncă, autorul pune în lumină faptul că din această perioadă începe într-o anumită măsură şi în agricultură cumpărarea forţei de muncă pentru o serie de munci ca cea de argat, păstor, slugi etc., o forţă de muncă din punct de vedere calitativ superioară, căci era interesată, mai mult decît cea a iobagului. Sursa acestei forţe de muncă o constituiau foşti ţărani liberi expropriaţi sau ruinaţi, ţărani dependenţi fugiţi sau eliberaţi prin răscumpărare.

Acest început de muncă salariată sau cu ,,simbrie" va cunoaşte o dezvoltare mai accentuată după 1774, odată cu lovitura dată monopolului turcesc prin pacea de la Kuciuk-Kainargi şi ea se va reflecta în narta din 1795 a lui Al. Ioan Ipsilanti, domnul Ţării Romîneşti, prin care se stabileşte preţul forţei de muncă pe categorii, dovadă că ,,utilizarea forţei de muncă salariate în această perioadă nu reprezenta pentru agricultură un fenomen întîmplător, trecător, ci un fenomen care începe să se impună ca importanţă" (p. 62). Citînd şi alte documente, este dovedită apariţia şi accelerarea fenomenului de vînzare şi cumpărare a forţei de muncă şi implicit al muncii salariate, ca urmare a creşterii tot mai însemnate a producţiei de mărfuri. Cu toate acestea, fenomenul muncii salariate face primii paşi de început, căci sistemul relaţiilor feudale domină în ansamblul dezvoltării economico-sociale din ţările romîne.

,,Perioada de la adoptarea regulamentelor organice pînă la revoluţia de la 1848" urmează linia ascendentă către noua orînduire capitalistă. Desfiinţarea monopolului turcesc prin pacea de la Adrianopol (1829) creează posibilitatea de a împinge economia ţărilor romîne spre piaţa mondială capitalistă care reclamă tot mai multe cantităţi de cereale. O sensibilă sporire a muncii salariate, după aplicarea regulamentului organic, se observă în producţie. Între anii 1830—1850 s-au înfiinţat 4.025 întreprinderi industriale. Cea mai mare parte a acestor întreprinderi se bazau pe producţia agricolă : mori, velniţe, brutării, zalhanale [abatoare] etc.

Munca salariată era cunoscută şi în domeniul industriei extractive, la ocnele de sare, la extracţia petrolului şi a minereului de fier şi aramă.

În urma unor calcule aproximative, autorul ajunge la concluzia că în preajma anului 1850 existau 11.000 de lucrători salariaţi şi semisalariaţi. Desigur această cifră raportată la numărul locuitorilor ne convinge de înapoierea economico-socială, înapoiere generată de dominaţia relaţiilor feudale şi de apăsătorul jug otoman.

Partea a doua a lucrării analizează ,,Mersul procesului formării şi dezvoltării clasei muncitoare şi condiţiile ei de muncă şi trai în Romînia în perioada de la 1848 pînă la sfîrşitul secolului al XIX-lea". Amintind teza lui Lenin că ,,...orînduirea nouă învinge pe cea veche datorită faptului că cea nouă aduce cu sine o mai înaltă productivitate a muncii", autorul arată că acest fenomen s-a petrecut şi în ţările romîne cînd munca salariată se impune din ce în ce mai mult, înlocuind treptat vechile relaţii. Chiar dacă în sistemul cooperaţiei capitaliste simple şi în cel manufacturier mai găsim aspecte ale împletirii relaţiilor feudalo-capitaliste, cert este că cooperaţia capitalistă simplă şi manufactura au subminat — cu modul lor mai avansat în organizarea producţiei — sistemul breslelor care erau un atribut al orînduirii feudale.

Evenimentele revoluţionare ale anului 1848 au arătat că vechea orînduire era în descompunere. Deşi revoluţia fusese înfrîntă pentru moment, boierimea, prin împotrivirea ei va întîrzia, dar nu va putea împiedica, mersul din ce în ce mai rapid către capitalism.

Tendinţa boierimii, concretizată în legiuirea din 1851 era de a transforma pămîntul în proprietate burgheză, dar în acelaşi timp ea viza menţinerea relaţiilor de clasă precum şi unele privilegii feudale.

În această perioadă mulţi ţărani deposedaţi prin violenţă de mijloacele lor de producţie vor lua drumul oraşelor sau vor trece graniţa. Statistica din 1860, la care face apel autorul, demonstrează creşterea rapidă a celor care ,,n-au nici ocupaţie nici venit", ca urmare a deposedării forţate precum şi a sporirii numărului acelora angajaţi ,,cu plata la zi" (54 332 faţă de 334 545 clăcaşi).

În industrie, după 1848, dezvoltarea elementelor capitaliste este mai accentuată. Numărul ,,stabilimentelor industriale" creşte la 12 864 în 1860, iar pentru lucrătorii salariaţi statistica indică cifra de 28 252.

Tehnica producţiei bazată pe maşini de abia îşi făcea locul în industrie. De aceea, utilizarea maşinilor şi a forţei vaporilor va fi puţin răspîndită la noi în perioada anilor 1848—1864.

Crearea pieţei naţionale unitare prin actul unirii Principatelor, tendinţele de înlăturare a vechilor relaţii împotriva cărora se ridică cu mai multă vigoare noua clasă, cea burgheză, creşterea intensităţii agitaţiilor ţărăneşti sînt factori care lovesc puternic în sistemul relaţiilor feudale şi ţintesc către reforma agrară din 1864.

Dar legea agrară din 1864 nu a lichidat rămăşiţele feudale din agricultură, ceea ce a însemnat o frînă puternică în dezvoltarea forţelor de producţie.

După cum rezultă din datele prezentate în lucrare, din totalul de 8 500 000 ha cît era suprafaţa deţinută de moşieri în 1860, numai 1 300 000 ha a fost recunoscută foştilor clăcaşi. De aici se poate vedea că legea agrară din 1864 a consfinţit dreptul de proprietate a moşierimii asupra unei mari părţi din pămînt şi a dat acesteia posibilitatea de lucrare a pămîntului în regie proprie cu noua forţă de muncă eliberată prin deposedarea, în proporţii apreciabile, a clăcaşilor.

Reforma agrară din 1864 a însemnat totuşi un moment important în dezvoltarea ţării noastre pe drumul capitalismului, deoarece prin ea s-a accelerat mai mult procesul acumulării primitive. În urma reformei nu numai că s-a lărgit mult piaţa forţei de muncă, dar s-a creat şi posibilitatea de acumulare în proporţii mai mari a sumelor de capital necesare în investiţiile ce se cereau pentru dezvoltarea industriei şi agriculturii pe drumul exploatării capitaliste.

Totuşi, în agricultură, trecerea la relaţiile capitaliste a fost un proces îndelungat ce s-a prelungit, după cum se arată în capitol, pînă la începutul sec. XX, prin aşa-numitul ,,sistem de tranziţie".

Ramurile industriale care se vor dezvolta mai mult vor fi acelea care au la bază materie primă provenită din agricultură : mori, întreprinderi de fabricare a spirtului, a zahărului etc. Capitalul învestit va fi autohton dar şi străin. Din această perioadă se observă o penetraţie mai accentuată a capitalului străin în industria Romîniei, care va îmbrăca forma cunoscutelor societăţi pe acţiuni.

Dintre ramurile industriei extractive, o dezvoltare însemnată a cunoscut extracţia de ţiţei. La 1874 erau 4 000—5 000 de lucrători în acest domeniu, proveniţi mai ales din mediul rural. Condiţiile de muncă erau dintre cele mai grele şi periculoase, soldîndu-se de multe ori cu accidente grave. Plata acestor muncitori se făcea în bani, în natură şi de multe ori, în interesul întreprinzătorului, ea lua şi forma salarizării în acord.

În general forţa de muncă pentru toate ramurile industriei era recrutată mai ales din rîndurile ţăranilor cu puţin pămînt sau lipsiţi de pămînt, din meseriaşii ruinaţi sau din străini. Lipsa unei legislaţii muncitoreşti agrava şi mai mult condiţiile de muncă ale lucrătorilor salariaţi. Ziua de muncă se prelungea de la 12 la 18 ore pe zi. Nu exista nici repausul duminical.

Adăugînd la aceasta salariile foarte scăzute, ne putem face imaginea mizeriei în care se zbăteau muncitorii şi familiile lor. La rîndul lor însă, aceste condiţii impuse muncitorilor vor genera lupta acestora pentru revendicări economice la început.

Se observă încă în această perioadă tendinţa de solidaritate a muncitorilor. Începînd cu societatea ,,Gutemberg" creată în 1858 şi continuînd cu ,,Asociaţia generală a tuturor lucrătorilor din Romînia" la 1872, clasa muncitoare de la noi îşi înfiripă organizarea pentru viitoarele bătălii de clasă duse în condiţiile dezvoltării capitalismului. Războiul de independenţă din 1877, soldat cu scuturarea jugului otoman, a creat posibilitatea unui nou impuls în dezvoltarea economică a Romîniei pe drumul capitalismului. În urma unor măsuri de încurajare a industriei prin diferite avantaje create de stat (scutirea de impozite, acordarea de terenuri etc.), industria capitalistă s-a dezvoltat într-un ritm mult mai rapid decît în perioadele precedente. Ea a luat aspectele unei industrii maşiniste prin crearea de fabrici utilate cu maşini şi unelte perfecţionate, mînuite de muncitori calificaţi. Cu cît ne apropiem de finele sec. XIX, media anuală de înfiinţare a fabricilor creşte de la 8,2 fabrici în perioada 1866—1887, la 18 fabrici în perioada de la 1893—1906 (p. 190). Direcţia de dezvoltare viza îndeosebi industria alimentară, a hîrtiei, industria materialelor de construcţii, a lemnului, a petrolului, care deja cunosc procedee mecanizate în desfăşurarea procesului de producţie.

Autorii, sprijinindu-se pe statistica din 1901—1902, constată că din cele 625 întreprinderi industriale mari, 502 foloseau motoare bazate pe forţa aburilor, motoare electrice, motoare cu benzină şi petrol, ceea ce denotă că s-au conturat trăsăturile caracteristice marii industrii mecanizate.

Se remarcă faptul că începînd cu ultimul deceniu al sec. XIX, industria maşinistă cuprinde majoritatea ramurilor industriale, astfel că se poate considera că în această perioadă a avut loc şi revoluţia industrială într-o serie întreagă de ramuri. Ca urmare a acestei dezvoltări industriale a crescut şi numărul muncitorilor salariaţi.

Elementul principal în creşterea numărului proletariatului l-a constituit *ţărănimea*. Deposedată de mijloacele de producţie şi ca urmare şi de mijloacele de trai proprii, ea era obligată să-şi vîndă forţa de muncă. De asemenea, *meseriaşii* care nu mai pot face faţă concurenţei fabricilor şi produselor străine, precum şi *muncitorii străini* veniţi

de peste hotare, contribuiau la lărgirea rîndurilor celor care se angajau ca muncitori.

În legătură cu concentrarea producției, fenomen caracteristic capitalismului în dezvoltare, are loc și concentrarea proletariatului industrial, astfel că „... deși întreprinderile cu pînă la 49 de muncitori inclusiv constituiau 70,7% din totalul întreprinderilor marii industrii prelucrătoare... ele dețineau doar 24,3% din totalul muncitorilor; pe cînd întreprinderile cu peste 50 muncitori, care constituiau 13,4% din totalul întreprinderilor marii industrii, dețineu 56,6% din totalul muncitorilor" (p. 227—228). Această concentrare a proletariatului industrial a jucat un rol important în organizarea clasei muncitoare.

Autorii, străduindu-se să precizeze procesul creșterii numerice a muncitorilor salariați în industrie și în agricultură, ajung la concluzia, în urma materialelor recensămîntului din 1890 și a altor date, că numărul persoanelor care-și asigurau existența prin vinderea forțelor de muncă depășește cifra de 500 000. Astfel numai după cucerirea independenței și în condițiile măsurilor de încurajare a industriei și ale revoluției industriale, numărul proletariatului modern de fabrică va crește neîncetat, constituindu-se ca o forță puternică ce devine capabilă să-și făurească propria ei istorie. Deci, la sfîrșitul sec. XIX clasa muncitoare, prin componența și numărul ei, era deja formată și se găsea în plină dezvoltare, constituind o clasă revoluționară care va începe să joace un rol deosebit în viața social-politică a țării.

Manifestările de luptă ale clasei muncitoare, ca răspuns la exploatarea capitalistă, au căpătat din ce în ce mai mult un caracter organizat. Au avut loc o serie de greve care au urmărit îmbunătățirea condițiilor de muncă și de trai ale proletariatului. S-a dus o intensă activitate de propagandă, editîndu-se ziare muncitorești, în care s-au publicat și opere ale întemeietorilor comunismului științific, iar în 1893 s-a creat P.S.D.M.R., prin care mișcarea muncitorească din Romînia își organizează rîndurile. Numărul destul de redus al proletariatului modern de fabrică, existent în țara noastră, și-a pus însă pecetea pe dezvoltarea mișcării muncitorești din Romînia, iar acapararea conducerii P.S.D. M.R. de elementele burghezo-liberale a contribuit la orientarea spre revendicări general-democratice, ocolindu-se calea revoluționară a luptei. Cu toate deficiențele lui, totuși P.S.D.M.R. a reprezentat, în acea perioadă, „cea mai înaintată poziție politică din țara noastră".

După 1900, în noile condiții de dezvoltare a capitalismului, pe drumul capitalismului monopolist s-au produs schimbări însemnate în structura și situația numerică a clasei muncitoare, precum și în formele ei de luptă. Punctul de plecare în tratarea acestei perioade îl constituie profunda și științifica analiză făcută de Lenin ultimei faze de dezvoltare a capitalismului — faza imperialistă în care contradicțiile capitalismului se dezvoltă pînă la limita extremă, creindu-se astfel premisele izbucnirii revoluției proletare. Aceste noi condiții s-au concretizat în apariția uniunilor monopoliste, care la noi au luat forma cartelurilor și a sindicatelor. Comparînd datele statistice din 1906 și 1910, autorul ajunge la concluzia că în 1910 existau mai puține întreprinderi industriale, dar că valoarea producției lor era cu 151% mai mare decît în 1906. Aceasta este desigur un indiciu care arată procesul concentrării producției, proces care a dus la creșterea numerică a muncitorilor salariați și la concentrarea acestora. Pe bază de statistici, în lucrare se stabilește că în jurul anului 1913 existau în vechea Romînie 263 629 muncitori industriali, iar în agricultură lucrau ca angajați circa 400 000.

Plasînd în timp apariția uniunilor monopoliste, autorul conchide că acestea au apărut în ultimul deceniu al sec. XIX, iar criza mondială din 1900—1903 a dat un nou imbold formării și consolidării acestor uniuni monopoliste. La noi, capitalismul monopolist a avut caracteristicile sale specifice care au fost generate de condițiile slabei dezvoltări economice, amplificate de persistența rămășițelor feudale, precum și de faptul că resursele Romîniei erau treptat acaparate de uniunile monopoliste internaționale. Tot în această perioadă s-a întărit sistemul bancar și s-a format capitalul financiar, urmînd procesul de concentrare a capitalului, precum și masiva pătrundere a capitalului străin în Romînia.

Trecerea Romîniei în stadiul imperialist de dezvoltare a capitalismului a fost însoțită — pe plan social — de o înrăutățire și mai intensă a situației maselor muncitoare. În această vreme, atît clasa muncitoare, cît și țărănimea, au fost afectate nu numai de pe urma introducerii noilor forme economice imperialiste, ci au suferit și din cauza rămînerii în urmă a capitalismului în diferite domenii și în special în cel agrar. Ocupîndu-se cu „Condițiile de muncă și de trai ale clasei muncitoare de la începutul secolului al XX-lea pînă la primul război mondial", lucrarea arată că inexistența pînă în acel moment a unei legislații muncitorești dădea prilejul

capitaliştilor să menţină o durată maximă a zilei de lucru, care ajungea uneori pînă la 16—18 ore. De asemenea condiţiile de muncă erau din cele mai grele, lucru ce genera permanente accidente şi îmbolnăviri.

Asigurîndu-şi o rată a plus-valorii dintre cele mai ridicate în Europa, capitaliştii ofereau muncitorilor un salariu scăzut, lucru ilustrat foarte pe larg în lucrare. Aceste condiţii îndeamnă clasa muncitoare la organizare şi la luptă. Astfel, în 1905 a luat fiinţă primul sindicat din Romînia, condus de I.C. Frimu, iar în anul următor iau naştere alte 50 de sindicate. Pe calea avîntului revoluţionar ,,Uniunea socialistă din Romînia", organ conducător al cercurilor ,,Romînia muncitoare", s-a transformat în 1910 în Partidul Social-Democrat din Romînia, care a condus mişcarea proletariatului pentru revendicări economice şi politice.

Ultima parte a lucrării, semnată de I. Vajda şi A. Egyed, tratează ,,Creşterea numerică a muncitorimii industriale în Transilvania după 1848 pînă la primul război mondial".

Revoluţia din 1848, ca şi legile agrare din 1853—1854, au creat condiţii favorabile dezvoltării industriei capitaliste. Şi aici a urmat procesul de deposedare a ţărănimii de mijloacele de producţie, care a dus la formarea braţelor de muncă libere, necesare industriei, şi la acumularea sumelor de capital.

Condiţiile de dezvoltare a capitalismului din Transilvania au purtat amprenta dependenţei faţă de interesele imperiului habsburgic, dezvoltîndu-se acele ramuri înspre care converg interesele burgheziei austriece, cum ar fi industria minieră şi siderurgică. Şi aici, în ansamblul economiei, dezvoltarea industriei s-a făcut lent şi chiar unilateral. Ca urmare, datele furnizate de statistici relevă faptul că cei mai mulţi muncitori erau grupaţi în industria minieră şi siderurgică.

În general, industria din Transilvania dispunea la 1880 de 119 900 muncitori, la care trebuie adăugat şi proletariatul agricol, a cărui cifră se ridică la 1 100 000 (inclusiv membri de familie) în anul 1910.

Autorii subliniază că ,,... muncitorii din Transilvania au avut condiţii foarte vitrege. Ei erau exploataţi de capitalul autohton şi străin şi au avut de înfruntat politica teroristă, de deznaţionalizare dusă de moşierimea şi burghezia maghiară şi de alte naţionalităţi împotriva maselor de oameni ai muncii" (p. 511).

În aceste condiţii muncitorii iau drumul organizării, înfiinţînd între anii 1868—1870 asociaţii muncitoreşti la Timişoara, Reşiţa, Arad, Cluj etc., iar în 1890 luînd parte la înfiinţarea Partidului Social-Democrat din Ungaria, care avea organizaţii şi în Transilvania. Acest partid, în ciuda limitelor lui şi a trăsăturilor sale reformiste, a reprezentat atunci o poziţie politică înaintată.

Încheind prezentarea de faţă, considerăm totuşi că ar fi fost în avantajul lucrării dacă autorii insistau mai mult asupra interpretării materialului faptic şi a numeroaselor tabele statistice ce sînt înfăţişate în lucrare. De asemenea, cunoscîndu-se legăturile indisolubile între Ţara Romînească, Moldova şi Transilvania, ar fi fost mai just ca partea referitoare la Transilvania să nu fie ca şi anexată la urma lucrării, ci ea trebuia integrată în ansamblul întregii lucrări, la capitolele respective.

În cartea prezentată este expusă pe larg lupta pentru revendicări economice desfăşurate în cadrul asociaţiilor profesionale. Cu atît mai mult ne-am fi aşteptat la o tratare mai amplă a problemei unirii mişcării muncitoreşti cu socialismului ştiinţific, lucru care ar fi întregit aspectul politic al dezvoltării clasei muncitoare.

Privită în ansamblu, cartea ,,Din istoricul formării şi dezvoltării clasei muncitoare din Romînia, pînă la primul război mondial", sub redacţia conf. univ. N.N. Constantinescu, constituie o contribuţie de seamă la studiul problemei tratate şi se face utilă pentru cei ce studiază istoria dezvoltării economice şi istoria mişcării muncitoreşti din Romînia.

Gh. Hristodol

Lei 10